TAHİR ALANGU

CUMHURİYETTEN SONRA HİKÂYE ve ROMAN

ANTOLOJİ

Cilt : 3

1940-1950

TAHİR ALANGU

CUMHURİYETTEN SONRA HİKÂYE VE ROMAN

ANTOLOJİ/CİLT: 3

1940/1950

«YENİ HİKÂYECİLERİMİZİN ÖNCÜLERİ»

Kemal Tahir (1941) — A. Hamdi Tanpınar (1942)
Oktay Akbal (1942) — Aziz Nesin (1943)
Faik Baysal (1943) — Haldun Taner (1944)
Orhan Hançerlioğlu (1946) — Tarık Buğra (1948)
Necati Cumalı (1948)

KEMAL TAHİR DEMİR

30 kasım 1910 da İstanbul'da doğdu

Yayınlanan ilk hikâyesi :

«GÖL İNSANLARI»
(Tan gaz. 10 mart 1941)

«Artık bu gün köy ve köylü, okuyucular için yabancı unsurlar olmaktan çıkmaktadır. Ayrı bölgelerin köy ve köylü realiteleri derinliğine değilse bile dış görünüşlerinin genel hatlarile tesbit edilmiş bulunuyor. Nüfusumuzun yüzde seksenini teşkil eden köylü ve bunları barındıran kırk bin köy iyice bilinmeden, köyün iktisadî ve sosyal münasebetleriyle bu münasebetlerin şekillendirdiği köylülük ruhu derinliğine ve genişliğine tetkik ve tesbit edilmeden, memleketin ekonomik ve sosyal gelişmesi hakkında ne bir plân yapılabilir ve ne de her hangi bir müsbet neticeye varılabilir (**Göl İnsanları. «Bir kaç söz...» den, 1955**).

KEMAL TAHİR DEMİR

(İstanbul. 1910)

HAYATI

30 kasım 1910 (1326) da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Tahir Bey Meşrutiyet'ten önce ordumuzda sayıları çok olan alaydan yetişme deniz subaylarındandı. Abdülhamit II. nin hünkâr yâverlerinden biriydi, «Yıldız Sarayı» ndaki özel marangozhânesinde, diğer iki subay arkadaşı ile birlikte, onun yanında marangozluk ca ediyordu. 1908 devriminde yüzbaşılıktan emekliye ayırdılar. Balkan Savaşı'nda (1912) deniz subayı olarak rütbe indirimiyle (teğmen) askere alındı. Savaşın sonunda yeniden emekliye ayrıldı. Birinci Dünya Savaşında bir daha askere çağırıldı, Çanakkale'de döğüştü. Yaralandığından geri hizmete alınarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde (Aydın, Burdur) gezginci hastahanelerde inzibat subaylığı yaptı (1916-1918). Küçük Kemal Tahir de, kardeşi (Nuri Tahir) ve anası ile birlikte babasının gittiği yerleri dolaştı. Savaşın bitiminde yeniden emekliye ayrılan babasile birlikte İstanbul'da Kasımpaşa'da oturan eski Haddehânelilerden amcasının yanına döndüler. Mütâreke'den sonra babası bir süre seyyar marangozluk etti, sonra yapılarda çalıştı, 1957 yılına kadar, Beyazıt'ta, Zeynep Hanım Konağı'nın karşısındaki köşede, eski ahşap konaklarında yaşadı. Annesi Sa-

raylı Nuriye Hanım, babasile, yâver olarak Saraya kapılanmasından sonra evlenmişti. Dört tane erkek çocuğu olmuş, birisi daha birbuçuk yaşındayken ölmüştü, diğerleri hâlen hayattadırlar. İlkokulu babasının yanında dolaşarak kesintili bitiren Kemal Tahir, İstanbul'a geldikten sonra rüştiyeyi Kasımpaşa'daki «*Cezayirli Hasan Paşa*» okulunda bitirdi (1923). Sonra Galatasaray Lisesi'ne girerek onuncu sınıfa kadar okudu ve kısa yoldan hayatını kazanmak zorunluğundan bıraktı (1930). Önce bir süre avukat kâtipliği, Zonguldak Kömür İşletmelerinde (Fransız Şirketi idâresinde) ambar memurluğu yaptı. Sonra İstanbul'a gelerek önce «*Vakit*» ve «*Haber*» gazetelerinde, sonra «*Sonposta*» gazetesinde musahhihlik, reportaj yazarlığı, çeviricilik yaptı (1930 - 1933 arası). Sonra «*Yedigün*» ve «*Karikatür*» dergilerinde sekreterlik, «*Karagöz*» gazetesinde ise başyazarlıkta bulundu (1935-36). «*Tan*» gazetesinde yazıişleri müdürlüğü yaptıktan sonra (1938-39), 13 yıl kadar basın işlerinden ve İstanbuldan ayrı kaldı, ancak 1950 yılının temmuz ayında dönebildi. Bir süre «*İzmir Ticaret Gazetesi*» nin İstanbul mümessilliğini yaptı, iktisadî konularda telif ve çeviri yazılar yazdı. Bir aralık Aziz Nesin'le birlikte «*Düşün*» yayınevini idâre ettiler (1957 den 1958 sonuna 14 ay kadar). Şimdi serbest yazar olarak evinde eserlerini hazırlamakta ve yayınlamaktadır.

EDEBÎ HAYATI

Hikâyecilerimizin çoğunda olduğu gibi yazıya nazımla başlamıştır. Bu yolda ilk denemelerini Aptullah Cevdet'in çıkardığı «*İçtihât*» dergisinde yayınlamıştı (1932 den önce). 1935 yılında «*Varlık*» dergisinde o yılların zevkine uygun biçimde, Ch. Baudelaire, A. Rimbaut, E. Verhaeren etkisinde, hece ile şiirler yazıyordu (sayı : 49. 15 temmuz 1935). Daha sonraları «*Cemalettin Mahir*» ve «*İsmail Kemâlettin*» takma adlarile, serbest nazımla da sosyal temalı şiirler yazdı («*Ses*»

dergisi. On şiir 1938/39). Bir amatör olarak yazı ve edebiyat alanına girişi, arkadaşları ile birlikte (Yakup Sabri, Ertuğrul Şevket, İsmail Safa, Arif Nihat Asya) çıkardıkları «*Geçit*» adındaki sanat dergisi ile başladı (1932). Hikâyecilik yoluna «*Yedigün*» dergisinde «*Cemalettin Mahir*» takma adile telif çevri ve adapte roman ve hikâyeler yayınlıyarak girdi (1935-1940). O sıralarda «*Namık Kemal İçin Diyorlar ki*» (Yeni Kitapçı. 1936) adında oldukça ilgi toplıyan bir anket kitabı yayınlamıştı. Anadolu'da hapishâneden hapishâneye dolaşırken, bir yandan roman malzemesi derlemekle birlikte, ancak 1945 yılından başlıyarak, Sedad Simavi'nin gönderdiği bir mektup üzerine, «*Bedri Eser*» takma adile «Hürriyet» gazetesinde serüven romanları yayınladı. «*Ses*» dergisinde de şiirleri çıkıyordu.

Bu günkü sanatçı kişiliğine temel olan ilk hikâyeleri 1940 da yazıp, 1941 de «*Tan*» gazetesinde «*Cemalettin Mahir*» takma adile çıkan yazılarıdır (10 mart 1941-25 nisan 1941). O yıllarda Sadri Ertem ve çevresindeki gençlerle Sabahattin Ali' den başkasının el sürmediği toplum konularını ele alan bu unutulmuş hikâyelerini ancak hapisten kurtulduktan sonra kitap düzeninde yayınlayabildi. Sabahattin Ali, Yakup Kadri ile Halide Edip'lerin, hikâyeye başladığı sıralarda bir süre etkisinde kalmakla birlikte, daha çok yabancı yazarların etkisinde kalmış, süreli olarak H. Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Gorky ve Zola'yı bol bol okumuştu. İşte ilk kitabı «*Göl İnsanları*» (İstanbul Matbaası, Martı yayınları. 1955) adını taşıyan bu hikâyeleridir. Kemal Tahir, bundan sonra artık hikâye alanına dönmedi. İstanbul'a döndükten sonra, bir süre, takma adlarla kitap yayınlamakta devam etti. «*Sağırdere*» adındaki romanını «*Kördüman*» takma adile «*Sonposta*» gazetesinde (1950), «*Esir Şehrin İnsanları*» romanını «*Yeni İstanbul*» gazetesinde (1952/53) tefrika ettirdi. Bu arada bir seri detektif ve macerâ romanı yazdı ve çevirdi. 1950-1955 yılları arasın-

da geniş ölçüde basılıp yayılan «*Mayk Hanımcr serisi*» detektif romanlarının çoğunu o çevirmiş, bazılarını da kendisi yazmıştır. Bu soy kitaplarında «*F. M. İkinci*» takma adını kullanıyordu.

Romanlarını ancak son yıllarda kendi imzası ile yayınlamağa başlamış, uzun süre yazılarında takma adlar kullanmıştır «*Taka, Cemalettin Mahir (Tan gaz. ve Ses der.) Nurettin Demir, İsmail Kemalettin (Ses der.), Körduman (Son Posta gaz.), Bedri Eser (Hürriyet gaz.), Samim Aşkın, Ali Gıcırlı (Tef der.), F. M. İkinci vb.*»

Kemal Tahir, birçok romanlarının malzemesini daha önceden derlemiş olmakla birlikte, bu günkü gerçekçi roman çalışmalarına ancak 1955 yılında başlıyabilmiştir.

ESERLERİ

Göl İnsanları. Hikâyeler. Martı y. 4 hikâye, - İstanbul : 1955; **İkinci baskı** : 1958; **Sağırdere.** Roman. Remzi Kt. - İstanbul : 1955; **Esir Şehrin İnsanları.** Roman. Martı y. - İstanbul 1956; **Körduman.** Roman. Remzi Kt. - İstanbul : 1957; **Rahmet Yolları Kesti.** Roman. Düşün y. - İstanbul 1957; **Yedi çınar Yaylası.** Roman. Düşün y. - İstanbul 1958; **Köyün Kanburu.** Roman. Düşün y. - İstanbul 1959; **Esir Şehrin Mahbusu.** Roman. Düşün y. - İstanbul 1961; **Kellecİ Memet.** Roman. Remzi Kt. - İstanbul 1962.

Gazete ve dergilerde takma adlarla tefrika ettiği serüven romanlarının bir kısmı kitap düzeninde de çıktı **«Halk Plâjı»** (roman, Çağlayan y. 1957). Bunlardan başka fransızcadan çevrilmiş bir kaç romanı da vardır **«Kastil Büyücüsü»** (adapte roman), **«Saygun Geceleri»** (Claud Farer'den), **«Büyük Otel»** (Vicky Baum'dan), **«Ölüm Yolcuları»** (Çağlayan y.).

Kemal Tahir'in gazetelerde tefrika hâlinde kalmış, yakında kitap düzeninde çıkacağı umulan eserleri de vardır : **«Yorgun Savaşçı»** (Vatan gazetesi. 1961), **«Yol Ayrımı»** (Öncü gazetesi. 1963). Bu kitabın adı kitap düzeninde çıkarken **«Kurt Kanunu»** olacaktır.

«Can Yongası», «Farmason Doktor», «Patriyot Ömer», «Büyük Mal» adlarındaki romanlarını birbiri peşine yayınlamayı düşünen Kemal Tahir, 1964 yılı içinde yayınlanacak, Köy Enstitülerinin kuruluşunu bu hareketin temeldeki gerçeklerle hangi noktalarda ça-

tıştığını tartışacak olan eseri «Bozkırdaki Çekirdek» romanını hazırlamaktadır.

Kemal Tahir'in romanları batı dillerine de çevrilmeye başlanmıştır. Önce «Les Lettres Françaises» adındaki fransız dergisi 3 nisan 1938 den sonra «Köyün Kanburu» adındaki romanım tefrika ya başlamış, aynı romanın düzeltilmiş bir şekli de İstanbul'da «Yeni Gazete» de tefrika edilmişti (20 mayıs 1958 den). Bu kitap daha sonra Paris'te kitap olarak da çıktı «Les Tors du Village» (1958, Les Editeurs Français Reunis). Onun «Esir Şehrin İnsanları» adındaki kitabının rusça çevirisi (Moskova, 1961), «Köyün Kanburu» nun ise macarca çevirisi yayınlanmıştır. Bu iki dile başka eserleri de çevirilirken, Almanya'da ve Balkan memleketlerinde bütün kitaplarının çevrilmesi için hazırlanılmaktadır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

«Göl İnsanları» nı 1940 da yazmış, 1941 yılında «Tan» gazetesinde tefrika etmişti; ancak 1955 yılında kitap biçiminde yayınlıyabildi. Bu hikâyelerin çıktığı yıllarda bu günkü hikâyeciliğimizin «Yol Açıcıları» (bk. T. Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, cilt : 1, 1959) ile «Öncüler» (bu ciltteki bahislere bakınız) dediğimiz gruptaki sanatçılardan çoğu, artık konularını köyden ve köylü meselelerinden alıyorlar, edebiyatımız, bilhassa hikâyeciliğimiz yönünü İstanbul'un dışına çeviriyordu. Edebiyatımızın bu yönelişinde Halkevleri çevresinde yapılan halkbilgisi ve etnoğrafya araştırmalarının, Anadolu'da yayınlanan Halkevi dergilerinin bu çevrelerde yetişen aydınların da büyük etkileri oluyordu. Taşra yaşayışı ve köy yaşayışı konusunda hikâyeler yazmada ucu Birinci Dünya Savaşı'na kadar varan bir gelenek, yeter derecede de örnekler vardı. Ama edebiyatımızın geniş bir akım hâlinde bu yöne çevrilişi Cumhuriyetin ilânından sonra güçlenmişti. «Yol Açıcıları» ın ardından bu alanın yeni kuşakları kendisine çektiği, bu yolda hayli eser verildiği halde, bugüne değin «Göl İnsanları» ndaki hikâyeleri aşar ölçüde eserlerin ortaya konulabildiği iddia edilemez. Yazıldığı günlerden başlıyarak bu yolda çalışmak istiyen sanatçıların çoğunun bu hikâyeleri kendilerine örnek olarak aldıkları da söylenebilir. Yayınlandığı ilk günlerde, üzerinde oldukça geniş bir ilgi toplıyan sanatçı çevrelerinde günümüze kadar unutulmıyan bu hikâyelerinden sonra, Kemal Tahir, yazılarına geniş bir aralık ver-

mek zorunda kalmış, uzun derlemeler ve çalışmalardan sonra meydana getirdiği seri hâlindeki töre romanlarını yayınlıyarak, bir daha hikâyeye dönmemiştir.

«Göl İnsanları» ndaki hikâyelerinde bile küçük hikâye sınırlarını aşan onda, büyük romana yöneldiğini haber veren unsurlar vardı. Bunlar da konuların dallı budaklı genişliği, zamanlarının sınırsızlığı, kişilerinin geçmişe ve geleceğe doğru taşan, zamana bağlı hareketleri, romana has geniş çevre tasvirlerine yer verilişi, kişilerinin hep birden olayların merkezinde toplanışları gibi özellikleri bakımından, sıkıştırılmış bir roman biçiminde idiler. Yazarın istidadını sınırladığı açıkça görülüyordu. Bir amatör tecrübesizliğinden değil, belki de o yılların yayın imkânsızlıkları yüzünden bir süre hikâyede kalmak istiyen bir hâli vardı.

«Göl İnsanları» ndaki kişilerinin hepsi köylüdür. Kitaptaki dört büyük hikâyeye, kişileri yönünden bir çekicilik veren şey, buradaki köylü tiplerinin, bizdeki magazin edebiyatının bol bol kullandığı klişe olmuş tiplerden çok başka niteliklerle belirlenmiş olmalarıdır. Bu soy klişeleşmiş köylü tiplerinin roman, hikâye, karikatür, mizah edebiyatı, nihayet tiyatro ve yerli filmlerimizdeki, muhtar, köy imamı, hovarda ağa-zâde, çeşme başında gelin gibi örnekleri yerine, onun hikâyelerinde, gerçekten gelen kişiler yer almkatadır. Yazarın, dışardan kolayca görülüp anlaşılamıyacak, bütün tarihi oluş ve evrimi, iç yapısı, sorunları, bütün toplum ve moral ilişkilerile bir kapalı kutu olan köylüyü anlatabilmek için, onların arasında uzun zaman yaşadığı, sabırlı bir gözlem, derlemeden ve araştırmadan sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Günümüz hikâyecilerinin çok çabuk ve sabırsız çalışan, adetâ kulaktan kapma izlenimlerle eser veren örnekleri yanında ondaki bu hâlis gerçekçi davranışın belirtilmesi bir zarurettir. Bölge bölge, köy köy değişen yerli töreler, bâtıl inanışlar, davranışlar, halk ve köylü yaşayışının zengin çeşitliliği onun eserlerine şimdiye kadar görülmedik bir zenginlikte yansımıştır. O, kişilerini, tam bir gerçekçi açıdan, küçük ve büyük, hisli ve zâlim yönlerile ortaya koyuyor. Köylünün, aydın ve sanatçılarımız için kapalı kalan yaşayışının sâkin yüzeyi altındaki dalgalanmalar ve çatışmalar bu hikâyelere, benzerlerinde pek bulunmıyan bir canlılık vermektedir.

«Göl İnsanları» nın aynı addaki ilk hikâyesinde bulunan kişiler, yerinden, işinden kopmuş, çeşitli bölgelerden İstanbul'a çalışmağa gelmiş ırgatlardır. Herbirinin, çıkmazına düştüğü bir düzenin dar duvarlarının ötesinde kalmış, düşlerinde gördükleri bir köy, bir

tarla, bir harman yeri vardır. Toprağından, yurdundan kopmuş köylünün ezik ve tedirgin psikolojileri, onların birbirlerile olan ilişkileri, bütün ezici şartlara ve câhilliklerine rağmen, yüzyıllar boyu bozulmadan kalmış, nâmus, mertlik, insanlık anlayışları, sabırlı ve tok gözlü davranışları, bütün yalın gerçekliği ile tasvir edilmiştir.

Kemal Tahir, bu hikâyelerinde dil ve anlatım yönünden de çağımız hikâyecilerinden oldukça ayrılmaktadır. Günümüz türkçesinin İstanbul şivesini temel olarak alıyor, araya halk deyimleri, köylü ağzı taklitleri, halka mal olmamış ve türetilmiş sözcükler karıştırmadan, kendine hâs orta bir yoldan gidiyordu. Günümüzün hikâyecilerinin, hele Anadolu'yu anlatmak istiyenlerin İstanbul şivesinden yakalarını sıyırıp, şive özelliklerile yüklü, yeni türetilmiş kelimelerle yer yer kesiklenmiş, geniş anlamda bir Türkiye türkçesine doğru akış çabaları karşısında, Kemal Tahir, «Milli Edebiyat» devrinden kalma dil geleneğinden henüz pek fazla uzaklaşmıyor. Buna karşılık dil devrimlerinin yazı dilimize yavaş yavaş sindirdiği bazı değişikliklerle, artık İstanbul şivesinde bile munis karşılanan ve kullanılan ölçülü sözler ve deyimleri ölçerek kullandığı da görülmektedir. Onun dil alanında öncülük yapmaktan çok, şivede, kelime hazinesinde, cümle kuruluşunda İstanbul şivesinden fazla uzaklaşmıyan, eserlerini okunmaktan alıkoymıyacak «ılımlı bir ortalık türkçe» sini izlediği görülmektedir.

Kemal Tahir, gerçekçi anlayışı ve anlatışında da dili kadar, aşırılıktan uzak kalmıştır. Eserlerinde, yeri ve sırası geldikçe toplum çatışmaları, bunların moral dış görüntülerini (Çoban Ali-Hüseyin Ağa), fırsat elverdiği yerlerde bile aşırı açıklamalar yolu ile zorlamadığı görülmektedir. O, bu yönü ile, hikâye alanına çıktığı yılların ünlü ustaları **Sadri Ertem, Sabahattin Ali**'lerden, onlara olan yakınlığına rağmen daha ileri ve farklı bir gerçekçi anlayıştadır. Her zümrenin yaşayışında ve görüşlerinde beliren zıtlıkları, sorunları, önünü ardını hafifçe yoklıyarak belirtiyor, kendinden bir şey katmıyor, sanat plânından dâva plânına bilerek geçmiyor.

«Göl İnsanları» na yazılan önsözden de anlaşılabileceği üzere, o, kendi gerçekçi çalışmalarını, köyü ve köylüyü genişliğine, derinliğine araştıran bilimlerin yanında bir yardımcı olarak görüyor, memleketin gelişmesinde bu soy sanat çalışmalarının da bir yeri olduğunu düşünüyor. O, «tenkitçi gerçekçilik» yoluna girmeden önce «konu» nun iyice tanınması gerektiği, daha doğrusu Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlıyan tasvirci - gerçekçiliğin görevinin henüz bitmediği kanısında olmalıdır. Köyü ve köylüyü bu kadar iyi

ve derinden tanıdıktan sonra bile gözlemci ve tasvirci - gerçekçilik sınırlarında kalışı, bu yolda ayak direyişi ayrı bir anlam taşımaktadır.

Kendini kişilerile sık sık karıştıran, veya bütün kişilere kendi çizgileri ve renklerini katan bir soy gerçekçi anlayış (Sait Faik'in yolu) yanında, Kemal Tahir, eski, bilinen 19. yüzyıldaki büyük Fransız romanlarının belirledikleri gerçekçi anlayışa uyarak, kendini hikâyelerinin tamamile dışında tutmaktadır. İçinde hiç bir hissemiz olmadan, aramızda bir mesafe bırakarak gözlediğimiz gerçek, bazılarının dediği gibi «artistik» değildir. Ama kişilerile birlikte uzun süre iç içe yaşadığımız gerçek, sanatçıya sabırlı bir çalışma sonucu, artistik olanı bulmaya yarayan ip uçlarını verir. İnsanın ve yaşamanın olduğu her yerde, bizi saran, ruha işleyen bir güzellik vardır. Kemal Tahir, olayların, kişilerin dış görünüşünde kalmıyor, onların toplum içindeki töresel ve moral köklerine iniyor, işte o zaman dipdiri bir güzellik, dışarıdan bakılınca kendini teslim etmiyen «güzellik» ortaya çıkıveriyor. Masa başında değiştirilmiş, başka unsurların, sanatçı katılması ve zorlayıcı yardımlarile dışarıdan verilmiş bir güzellikle, gerçeğin kendi yapışında gizli olan dağınık güzellik unsurlarını bulup çıkarma arasında, gerçekçi sanat anlayışı yönünden büyük ve önemli farklar vardır. Bu bakımlardan Kemal Tahir'in sanat anlayışı ile günümüz hikâyecilerinin anlayışları arasında önemli ayrılıklar ortaya çıkmaktadır.

Keml Tahir'in hikâye ve romanlarında göze çarpan bir başka yön de, kadınların şaşılacak ölçüde tam yerlerine oturmuş, sağlam tanımlanmış, davranışları anlaşılmış tipler oluşudur. Kadının toplumumuzdaki sallantılı ve dengesiz yeri ,onu, oldum olası edebiyatımızda erkeğin yanında da iğreti, ihmal edilmiş bir «gölge-tip» durumuna düşürüyordu. Cumhuriyet'ten sonraki edebiyatımızın en göze çarpan özelliklerinden biri de, devrimlerin peşinden kadının gerçek niteliklerile eserlere girebilmiş olmasıdır. Onun «Çankırı» ve «Çorum» çevresine ait roman ve hikâyelerinde («Göl İnsanları» nda üç hikâye) ki kadınlar, erkek karşısında, onunla olan ilişkileri yönünden başarılı bir biçimde anlatılmaktadır.

Dağarcığındaki hazır romanları (10-12 kadar) ından 8 tanesini 1955-1962 yılları arasında bir çırpıda yayınlayıveren Kemal Tahir, bu tempo ile giderse eski ve yeni bütün romancılarımızı hem eser sayısı, hem de değer yönlerinden hayli gerilerde koyacağa benzemekte, son yıllarda birbiri peşinden roman alanına dökülen eski hikâyecilerin karşısına, az zamanda aşılamıyacak güçte ve yükseklikte bir duvar örüp çıkaracak gibi görünmektedir. Çankırı-Çorum

dolaylarını anlatan köylü çevresi romanları, Kurtuluş Savaşını büyük bir roman dâiresi halinde anlatmağa yönelen şehir serisinin ilk eseri «Esir Şehrin İnsanları» (1956), Anadoludaki eski haydutluk töresinin gerçeklerini anlatmak için yazdığı «Rahmet Yolları Kesti» (1957) romanı, büyük şehir ve Anadolu insan gerçeğinin bütününü iki büyük daire halinde kucaklıyacak büyük roman serilerile, onu, günümüzün «Çağ açan» büyük romancısı olarak gördüğümüzü belirtmeliyiz. Romanları üzerindeki görüşlerimizi söylemeden önce, onun 1955 yılından bu yana gittikçe genişleyen ve güçlenen bir tempoyla, eserleri, görüşleri ve sohbetlerile edebiyat ve düşün çevrelerini etkilediğini de belirtmeliyiz. Bu etkileme yalnız sanatçılara değil, Türkiyenin sorunları ile ilgili geniş aydın çevrelerine doğru yayılmaktadır. Kemal Tahir'in şahsını tanıtma, reklâm zorlamalarına baş vurmadan, güvenli ve sabırlı bir yürüyüşle bizde ve dış memleketlerde değerlerini kabul ettireceği, moda akımlarının yerinden oynatamıyacağı dünya sanat değerleri arasında sağlam bir yer alacağı anlaşılmaktadır. Gerçekçi roman anlayışında, bir düşünür olarak sağladığı itibâr kadar, romanlık kişileri, temaları ve sorunları üzerindeki sürekli çalışmaları ve araştırmaları da bizde benzerine pek rastlanmıyan bir yeni sanatçı kişiliğini ortaya koymaktadır. Önemsiz gibi görünen bir ayrıntı üzerinde derlediği malzeme yığını kadar, ele aldığı konu ve kişinin oturduğu toplum temeli ve tarihsel evrim üzerinde de tam bir bilim anlayışına sahip oluşu, onu, rastgele gerçekçi romancıların sırasından çıkarmaktadır. Osmanlı ve yakın devir tarihi ve Türk toplumunun bu günkü kuruluşuna bağlı gerçekler üzerindeki derin görüş ve anlayışı, onun romanlarına teorik bir tatsızlık vermekten çok, kişilerinin romanlık yaşayış ve davranışlarının temele oturan şartlarının iyice belirlenmesinde işe yaramakta, bu roman anlayışı da, onu, titiz ve sürekli çalışmalara götürmektedir.

Kemal Tahir, «Sağırdere» (1955) romanile göze çarptı. Çorum köylülerinin yaşayışını, köylüyü gözliyerek anlatmağa davranan yazarların şimdiye kadar ulaşamadıkları ölçüde gerçek ayrıntıları ile belirliyordu. Elli hânelik «Yamören» köyünün elli hânesi de birbirlerile çekişirler, çalışırlar, döğüşürler, sıra ve saygı, edep ve erkân bilirler, yüze güler, arkadan söylerler, sırasına göre can dostu, gün gelir düşmandırlar. Bu demektir ki, akılcı ve çağdaş bir görüşle şehirli ölçülerine vurunca, köylünün davranışlarındaki moral düzeni anlamak kabil olmayacaktır. Kemal Tahir, işte tam bu noktada köylüyü konu olarak alan öteki gerçekçilerden ayrılıyor, bu çok

ayrı moral düzenle davranışlardaki uygunluğun bize çok ters gelen töresel köklerine ve kanunlarına inmeğe çalışıyor. Her sözü ve her hareketi ile belli bir düzeni sürdürmeğe çalışan, hem de bu düzenin kanunlarını savunmak veya aşmağa çabalarken kavgalara düşen köylü insanını anlatmak için gerekli olan bir anlayış ve anlatış metodunu geliştirdiği belli oluyor. Bütün ayrıntıları ile tasvir ettiği köylü yaşayışının bu ölçüde canlı bir belirlenmesinin benzeri bütün edebiyatımızda yoktur. Kadın-erkek ilişkileri, düğünler, âile düzeni, bâtıl inanışlar, eski babaerkil töre âilesinden kalma köy içi gruplaşmaları, kavgaları nesilden nesile sürüp giden kan dâvaları, köy içi üstünlük iddiaları, şekilci bir din anlayışının etkileri, ahilikten kalma delikanlı teşkilâtının son kalıntıları, bir köylü romanının kuruluşunda yer alması gereken kadın ve erkek köylü insanını çevresinden sararak belirliyen bütün renkli ayrıntılar, burada yerli yerine, titizce yürütülen bir işçilikle yapıya yerleştirilmiş. Burada, romanın, plân hâlinde kalmış bir konu ve hareket iskeleti değil, ilmik ilmik yürüyen bir doku olduğu, romanda anlatılan insan yaşayışının zaman ve mekân içinde yürüyen bütünlüğü gerektirdiği, iyice belirtilmiş. Köylü kişilerin kendi köylerinde bütün davranışları ile rahat ve güçlü, gurbette ise sudan çıkmış bir balık gibi şaşkın ve çekingen olup kişiliklerini yitirişleri, Ankaraya gurbetçi gelen Çorumlu taş yontucuların ve işçilerin yaşayışında anlatılıyor. Romanın yarısına yakın bir bölümü Yamörenli Mustafa'nın Ankara gurbetindeki yaşayışını tasvir ediyor. Büyük şehirlerde bütün gurbetçiler belli hanlarda köy köy birleşir, birbirlerini arar bulurlar. Gündüzleri işyerlerinde çalışır, geceleri pis han odalarında kalırlar. Kendi getirdikleri bulguru kaynatır, bir tencereye kaşık sallarlar. Gündeliklerinden artırdıklarını çıkın eder, sılaya dönecekleri günü beklerler. Sılaya dönenler için giyim kuşam çok önemlidir, nefsinden ve yiyeceğinden kestiği kuruşlarla hediyelik eşya seçilir, bir sandığa doldurulur. Gurbetçi, ne kadar uzaklara giderse gitsin, köyünden henüz kopmamış bütün ilgilerile köye dönük bir köylüdür. Şehirdeki çalışmaları ve yaşayışı hep geride bıraktığı düzene göre ayarlanmıştır. Gurbetçinin bütün amacı bir gün olup hediyelik eşyaları sırtlayıp, şayaktan yeni elbiselerini giyinip kuşanıp köyde yeniden tutunup yaşamak hesapları ile dönüp gelmektir. Kemal Tahir, Çorumlu köylünün gurbetçiliğini niteliyen bütün gerçekleri, köy ve şehir denklemi üzerinde gösteriyor. Şehiri görmek ve orada çalışmakla birlikte Anadolu köylüsünün «değişmez» kalışının nedenlerine kadar iniyor. Dışarıya karşı kapalı, yüzyıllardır yaşama savaşının iyice pekiştirdiği, devletin ve kanunların dı-

şına düşmüş, kendi eski töresel düzen ve yöntemlerini yürüten köylü yaşayışının gerçeğine işliyecek bir ustalığa ulaştığı görülüyor. Kemal Tahir, çok basit, mekanik gibi görünen hareketler ve davranışların köklerindeki eskilikten gelen zenginliği, yeni yaşama şartlarına uymazlıktan gelen bütün zavallılığı ile anlatıyor. Üstelik bu ilk eseri ile Çorum-Çankırı dolaylarının yerli dilinden, kahve kahve dolaşan, kışları köy odalarında haftalarca konuk kalan gezginci halk hikâyecilerinin anlatışlarından ve diyalog tekniklerinden sürüp getirdiği, canlı ve bizim edebiyatımızda hiç denenmemiş, İstanbul şivesine de biraz yakın gelen bir yeni dil ve anlatış getiriyor. Anadolu kasabalarındaki yerli eşrafın ve mürekkep yalamışların kullandıkları şakrak ve canlı bir sohbet dilidir bu. Köylü yaşayışını kasabalı gözü ile anlatan bu uslubunu öteki romanlarında biraz daha geliştirecek, kendi roman tekniğine uygun bir yeni anlatım yaratacak, aynı konulara eğilen bir çok romancı ve yazarı da etkileyerek peşinden sürükliyecektir.

«Körduman» (1957) romanında da, **«Sağırdere»** nin devamı olarak, gurbetçi Mustafa'nın köye dönüşünü, Yamören'deki hayatını daha genişlemesine anlatıyor. Köylünün kadınlı erkekli gündelik yaşayışı, içiçe girmiş sorunları, dışında sessiz ve ölü gibi duran küçük bir köyün şaşılacak ölçüde çok yönlü ve renkli dünyasını tasvir ediyor. Din, töresel davranışlar, maddî ilgiler, cinsel yaşayış, bu ölçüde canlı ayrıntıları ile benzeri başka hiç bir romanda görülemez. Bu iki roman, bizim Anadoluyu anlatan romanlar içinde, şimdiye kadar yazılabilmiş en mükemmel eserlerdir. Köylü ve köylü gerçeğini, sanat yolundan kavramaya örnek gösterilebilecek en uygun iki roman bunlardır.

Eserleri içinde en ilgi çekenlerinden biri olan **«Rahmet Yolları Kesti»**, **«İnce Memed»** (1958) den sonra aydınlar arasında sevilerek okunan ve tartışılan **«eşkiyalık sorunu»** üzerinde duruyor. Eski epik sözlü gelenek, haydut türküleri ve lejandlarının yankıları kulaklarından silinecek kadar olmadığından, halk tabakası ve köylüler arasında, eşkiya ve haydutlara karşı eski bir ilgi ve hoş karşılayış, bir yatkınlık vardır. Halkta ve köylüdeki, eşkiya ve haydudun kendisine karşı olmayışı sanısından gelen eski hayranlığın kökleri, biraz da onların tehditleri altında kalan zenginlere karşı besledikleri sinsi düşmanlıktan da gelmektedir. Bu hayranlığın yavaş yavaş aydınlar arasına yayılışının nedenleri arasında, ahlâk düzeni iyice sarsılmış bir toplumda, içte birikmiş hınçların bir ifâdesini aramak, şehir hayatının sınırlı darlığı karşısında eşkiyaların bütün

otoritelere kafa tutan sınırsız ve özgür kabadayılığına karşı duyulan özlem de vardır. Sanat ve edebiyat yolu ile haydutluk ve eşkiyalık kurumunu, bir takım soylu düşünceler ve eski destanlardan gelen unsurlara bağlıyarak yüceleştirince, bu törenin köklerindeki gerçekler ortadan kalkmış olmaktadır. Haydut türküleri ve lejandlarının epikadan kalan kalıntılarından yararlanmış bir soy «**milli haydut romantizmi**» akımı, Balkanların Osmanlı imparatorluğundan koptuğu sıralarda, Balkan milletlerinin edebiyatlarında verimli bir «**Milli Kurtuluş Edebiyatı**» yolu açmıştı. Aslında belli başlı bir kaç motife dayanan eşkiyalık, buralarda edebiyat yolu ile yüceltilirken, istilâcı düşman kuvvetlerine karşı olmayı bir paravana olarak kullanıyor, aslında kendi milletleri için bile zâlim ve gaddar olan haydutlar, kolaylıkla kahraman kılığına bürünüyorlar, «Milli Kurtuluş» a koşulan halka böyle gösteriliyorlardı. Bunların Milli Kurtuluş hareketleri sırasında yalnız dış düşmana karşı savaşmadıkları, önlerinde yücelme yolları açılanların bir yandan da kanunsuzluktan faydalanmaktan çekinmedikleri, üstü örtülü talan ve ahlâksızlıklarını sürdürdükleri iyice biliniyordu.Kuruluş ve Kurtuluş devirlerinde bir süre bu konuları işliyen milletler ve edebiyat akımları görülmüştü. Ama bu hayranlık havasından sıyrılıp da gerçekçiliğe yönelen yazarların, halkı ve köylüyü ele alınca, bu hayranlık havasına artık yer kalmadığı açıkça görülüyordu. Eğer bir memlekette bu eski eşkiya lejandlarının hayranlık havası ,yalnız köylülerde değil, aydınlar arasında da sürüp gidiyorsa, eşkiya ülküleştirilip yüceltiliyor, onlara bir takım umutlar bağlanıyorsa, yalnız idârî bir za'fın değil, aydınlar arasında da şuursuz bir ters anlayışın ve koşuluşun varlığına inanmak gereklidir.

1890-1924 yılları arasında, bir çağın yıkılışı ve yenisinin kuruluşu sıralarında, devletin güçsüzlüğünden yararlanan, yerli kavgaların dağa çıkardığı eşkiyaların adları çevresinde dolanan türküler ve lejandların yayılmaları ve yerleşmelerinin temelinde, biraz yılgınlık, devletin olmadığı yerde hüküm süren güçlü kimselere hayranlık, haydutlara yataklık ederek geçinen çevrelere has dalkavukluk gibi duygu ve ilgilerin, en âdi soyundan lejandları nasıl ortaya çıkardığını biliyoruz. Kemal Tahir, Abdülhamid II devrinden sonra da arkası kesilmiyen, savaşlar ve siyasî yıkıntılar sonunda yeniden geniş ölçüde canlanan, 1916-1922 yılları arasında canlanma havası bulan eşkiyalık töresinin, Cumhuriyetin ilânı sıralarında da, siyasî ve askerî çözülmelerle birlikte tekrar alevlendiği bir devreyi ele alıyor. Ona göre, ahlâk düzeni iyice gevşeyip devlet otoritesi de

sarsılınca, soyguncularla başa çıkılamıyan devirlerde, ruhlarda kalmış eski duyguların da ayaklanması ile cahil halk tabakalarında, haydutlara karşı kökü çok derinlerde, henüz eğitimle etkileri yok edilmemiş, eski savaş ve avcılık devirlerinin ilkel törelerinden kalma bir hayranlık duygusu uyanır. Burada Kemal Tahir, eski eşkiyalık töresinin, halk arasında kulaktan kulağa söylenen hikâyelerin tesiri ile sürüklenerek, kendilerini Cello ve Çakırcalı gibi «Dağlar Kumandanı» olmağa kâptıran birkaç köylünün serüvenini anlatıyor. Toplumun gidişinden uzak, kendi yollarında başıboş bırakılmış köylerin bünyesinden, bunların, hangi şartlar altında, epik duygulanmalar ve tutkunluklar peşinde sürüklenerek türediklerini, gitgide işi azıtarak nasıl dağa çıktıklarını belirtiyor. Kenarda kalmış ücra köylerin, dışa kapalı yaşamalarında, gerilik ve ahlâki temelini yitirmiş eski törelerin peşinde cahilce sürüklenişleri, yerli kabadayıların itibar görüşündeki ilkel alışkanlıkları, bunların, köyler ve köylüler arasındaki çekişme ve yarışmalardan yararlanarak çok kere belâlarından ürkenleri de nasıl haraca bağladıklarını yerinde yapılmış gözlemlere dayanarak anlatıyor. Eşkiyalık töresini bir toplum hastalığı olarak ele alan yazar, bu hastalığın en hafif görüntülerinden en ağır buhranlarına kadar bütün safhalarını, destekleyici çevreleri ve eşkıya yatakları ile birlikte belirtiyor. Kemal Tahir, eşkiyalık töresi karşısında halkın duyuş ve düşünüşündeki yerli motifleri jyice kavramış. Anadoludaki bu eski törenin asıl dayanağı olan eşkiyalığı besliyen, doğup yayılmasını etkileyen bir «epika havası» nın varlığından haber veriyor. Eşkiyalığı beğenen, ona bir destan havası veren, türküler çıkaran, lejandlar düzen havanın, toplum ortamının, eğitim, düzenli askerlik, sürekli bir barış, toplum düzenindeki denge, yeni bir rejimin güçlü ve haklı güvenlik anlayışı karşısında, silinip ortadan kalkacağını anlatıyor. Eserde eşkiyalığın gelişme şartlarını ortadan kaldıran bir «rahmet» in varlığına işaret edilmektedir. Sağlam, âdil, refah getiren, bunu toplum katlarında adâletle üleştiren bir devlet idâresinde eşkiyalık gelişemez, böyle bir idâre gökten yağan rahmet gibidir.

Bu roman, edebiyatımızın roman alanında eskilik ve verimsizliğin sürüp gittiği bir devirde ortaya çıkan, geniş reklâm imkânlarından yararlanan, çok populer olmuş bir başka romanın, Yaşar Kemal'in «İnce Memed» adındaki romanının tam karşısındadır. Yaşar Kemal, folklordan aldıklarını kendi yatkınlığına uygun düşen tek yönlü bir hayranlıkla yorumlıyarak, Anadoluda hâlâ geçerli saydığı eşkiyalık töresini yücelten, eşkıyayı köylü toplumunun ön-

üstü durumuna bile getiren bir roman yazmıştı. Uğradığı haksızlıklar yüzünden dağa çıkan bir İnce Memed'ten bir toprak reformcusu yaratmağa, âdil bir eşkiyayı, kendisini besleyip büyültecek şartların hazır olmadığı bir ortamda, bir destan kahramanı hâline getirmeğe çalışıyordu. «**Rahmet Yolları Kesti**», bütün kuruluşu ile bu romanın bilgili, gerçekçi bir tenkididir. «**Yediçınar Yaylası**» da konusunu Çorum dolaylarından alan romanlarından birisi olmakla birlikte, çağı bakımından daha gerilere gidiyor, 1839-1854 arası olaylarının, Tanzimât'la birlikte başlıyan tarihi olayların, islâhat denemelerinin bir Anadolu kasabasındaki uygulanışının sonuçları, tepkileri ve yankıları üzerinde duruluyor. Bu iki tarih arasındaki gelişmeler, bu kasaba insanlarının açısından canlı konuşmalarla anlatılıyor. Kırım Savaşı (1854) ile 1908 Devrimi arasına girən bir süre içindeki bazı toplum hareketleri ve devrimler, beylik-ağalık kurumunun mali ve iktisadi bağlarına dolanan menfaat ve zümre çekişmeleri, âyân ve mültezim kılığında ta köylere kadar pençelerini uzatan iktidâr aracılarının 1908 Meşrutiyeti sıralarında eski töre düzeninden kopup çürüyerek dökülüşleri, ilgi çekici ayrıntılara bağlanan bir yaşama düzeni içinde anlatılmaktadır. Eski köklerden veraset yolu ile soydan gelen beylik, bunların yerli törelere bağlı güzel ve soylu nitelikleri, yeni şartlara hızla ayak uydurup mevki sahibi oluveren vurgunculuktan gelen sonradan olma beylik karşısında yıkılıp gitmiştir. Aslına bakılırsa, Kemal Tahir, bu romanında, beylik-ağalık düzeninin gelişen çağların yeni şartlarına bağlı evrimini, kişileri ile birlikte nasıl çürüyüp döküldüklerini düzenli bir sırada anlatmıyor. Böyle köklü bir töre araştırması yerine daha karışık bir kompozisyona girmiş. Meşrutiyet yıllarına doğru Çorum'da, eşkıyalıktan arta kalmış, soygunculuktan türeme bir bey âilesinin daha ikinci kuşakta çöküşünü, aynı çevreye çıkarları ile yapışmış grupları da nasıl bulaştırıp çürüttüğünü büyük tiplerden çevreye doğru genişleterek tasvir ediyor.

Çapanoğlu'nun at uşaklığından türeme başıbozuk paşası Dilâver Ağa'nın ayakdaşlarını toplayıp «Silistre Savaşı» (1835) ana giderken yollarda işi azıtıp eşkıyalığa dökülüşü, Kanbur Kadı'nın 226 yıl öncesinden şecere çıkarıp ağasının soyunu Çomar Bölükbaşı İsyanını bastıran bir Tabanıyassı Dilâver Ağa'ya bağlıyarak, yedi göbekten asil ve fermanlı beyzade çıkarışını anlatırken, yazarın, bazı tarihî kaynaklara baş vurması, kendi metod anlayışı için gerekli, bizim gerçekçilerimizin de hiç itibâr etmedikleri bir yoldur. 1786 da Abdülhamit I in ayanlığı kaldırışı fermanına kadar uzanarak romanındaki kişilerin, beylikten gelme eski ayanlık düzeninden sonra, yeniden izin verilişinde, fırsattan yararlanarak uydurma asil-

lik postlarına nasıl oturduklarını, kendilerine soy arıyanların babalarının aslının Leblebici çarşısına nasıl çıktığını anlatıyor. Ancak 19. yz. Fransız gerçekçilerinde gördüğümüz araştırıcılık, onu, çağdaşı olan öteki gerçekçilerden ayıran en önemli vasıf olarak beliriyor.

Onun gerçekçi roman anlayışında, gerçeği bilimden ve tarihi evrimden koparıp onu sanat ve güzellik adına değiştirmek, yeni kılıklara, başka çağ ve çevrelerden aktarılmış katma malzeme ile bulandırmak gibi davranışlara rastlanmıyor. Ama kişisini de, romanın yapısını da tarihe dayarken, bu işi roman süresince nasıl yürüteceğini çok iyi biliyor. Ama o da, her sanatçıda az çok bulunan mizaca ve sanatçı tutkularına bağlı, bir kere kendini kaptırdı mı dizginsiz ölçüsüzlüklere götürebilecek bazı tutkulardan yakasını kurtaramamış. Bunu, bütün romanlarında iki yerde görüyoruz: Sözlü gelenek hikâyecilerinin (meddah) ve eski halk kitaplarının diline bağlı kasabalı aydınların konuşmalarına çok şeyler borçlu olan o güzel dil ve anlatışı ile hikâyesini kurarken, yer yer ölçüyü aşan, uzayıp giden diyologları, kendi mizacına uygun çapkınlık sahneleri ile pitoresk tasvirlerden kendisini alamayışı. Bu soy ölçüsüzlüklerin daha aşırıları, halk dil ve yaşayışını temel olarak alan Hüseyin Rahmi'de de görülür. Meselâ bu romanında Abuzer takımının bir manda kellesi pişirmeleri sahnesi var ki, Hüseyin Rahmi'nin «Şıpsevdi» (1900) romanındaki 60 sayfalık giriş bölümünü (Aksaray tramvay durak yerindeki sinekler ve kambur köfteci) andırmaktadır. Yazarın, romanlarına yerli havayı gereğinden aşırı ölçüde sindiren bu soy sahnelerden son zamanlarda kurtulduğu açıkça görülmektedir.

Diyaloğlarında bazan uzayıp giden, romancının kendini tutkulu zevkinden çekip alamadığı coşkunluk yanında, Anadolu insanının varoluşunda önemli payı olan «tabiat içinde yaşamanın» yok denecek ölçüde azlığı göze çarpıyor. Ama çağımız yazarlarının arasında büsbütün yeni bir güçle ortaya çıkan dil ve anlatışı, kişileri, bütün roman unsurlarının temele iyice oturan uygunluğu ile yeni bir gerçekçi anlatım yolunu kuruşu, roman yapısının örneklik sağlamlığı bütün eserlerinde göze çarpmaktadır.

Onun köylü gerçeğini anlatan serideki diğer bir kitabı, eserleri içinde geniş okuyucu kitlelerine yayılabilmiş, ilk defa yabancı bir dile çevrilerek ününü dış ülkelere de ulaştırmış olanı, «Köyün Kamburu» (1959) adındaki romanıdır. Bu roman, bir bakıma «Yediçınar Yaylası» nın bir devamı da sayılabilir. Çünkü «Köyün Kanbu-

ru» nda ikinci sıradaki kahramanların çoğu, «Yediçınar Yaylası» nda birinci sırada yer almışlardı. Bu özellik, onun Çankırı-Çorum dolayları köylü ve kasabalılarını anlatan öteki romanlarında da vardır. «Köylü» serisindeki romanlarında, çevreler kadar kişilerinde de, romandan romana, arka plândaki toplum çevresinde belirleniş, sonra özdeki büyük çatışmanın bir yanında yer alan romanlık büyük kişi olarak ön plâna çıkış, örnek tip halinde işleniş tekniği göze çarpar. Onun «Köy» ve «Şehir» serisindeki romanları, diğer birleşik özellikleri ve ilişkileri bir yana, sağlam kişi bağlantıları ile de tam bir «nehir roman» özelliği göstermektedir.

«Köyün Kanburu» nda, Çankırı dolaylarında yaygın olan frenginin köylü insanını nesiller boyunca nasıl çürüttüğünü, bu hastalığın babadan oğula verâset yolu ile yürüyüşünün ne gibi sonuçlar verdiğini, köy toplumu içinde böylelerini nasıl karşıladıklarını, bu tiplerin köy şartları içindeki davranışlarını incelemektedir. Köyün Kanburu Çalık Kerim'in babası Parpar Ahmet, Karadeniz kıyılarında ağa kapısında çalışmış, kılığım kıyafetini düzene koymuş, gurbetten dönüp baba ocağını şenlendirmeğe gelmiştir. Çalışkan, edepli, görgülü, iri yarı ve becerikli bir delikanlıdır. Kemal Tahir, romanın ilk bölümlerinde, bu köylü delikanlısının kişiliğinde, Çankırı ve Çorum dolaylarının ünlü hastalığı firenginin ne çeşit görüntülerle belirdiğini, köy şartları ve yaşayışı içinde hastalığa tutulanın ve çevresinin davranışlarını araştırıyor. Parpar Ahmet, köye yerleşip, toprakla güreşe başlayınca, az zamanda edebi, terbiyeyi bırakır, onda ilk devredeki firenginin deliliğe kadar götüren azgın görüntüleri belirir. Duyulmamış küfürlerle öfkeli bir kavgacılığa bulaşır. Bu duruma bakarak Köyün Uzun İmam'ı ona «Parpar Ahmet» adını takar. Parpar Ahmet, az zamanda azgınlığı öylesine çoğaltır ki, köyün başına belâ kesilir. Önüne geleni arı gibi sokar da, kuduz it gibi rastladığını dalar. Kâhya Kadir'in sızıltıya meydan vermiyen tutumu, Uzun Hoca'nın derin bilgisi ile yürüyen köy düzeni, Parpar Ahmet'in kudurgan rezilliği yüzünden bozulur. Okuyup üflemeden falakaya yıkmaya kadar ne etseler fayda vermez. Köyün üstündeki evine çekilir, canavar gibi yabanileşir. Rezilliği ele aldıktan sonra, giyime, kuşama özentisi de kalamz. Çalışmayı da boşlar. Davul gibi gümbürdeyen sesi kısılır, türkü çağıramayınca göğsünü yumruklar. Berber Rıza Onbaşı durumundan şüphelenir. Soyar, gözden geçirir. Belinden aşağısını «kara çıban» sarmıştır. Oralarda frengiye «kara çıban» derler. Beş yıl içinde burnu düşer, suratı yassılır. Köylü son çâre olarak, onu, köyün kimsesizi Topal Ayşe ile evlendirirler. Onlara göre kızoğlan kızla evlenirse

hastalığı savacaktır. Ama evlenmek azgınlığını gidermez, belâyı köyün üstünden atıp zavallı Ayşe'nin başına sararlar. Burada Kemal Tahir, frengi azgını Parpar Ahmed'in gebe karısını öğendire ile döğüşünü, bizim romanlarımızda görülmemiş bir gerçeğe uygunlukla, kişisinin özel davranışlarına derinlemesine işliyerek tasvir etmektedir. Bu olaydan sonra Parpar'ı samanlığın direğine zincirle bağlayıp, içindeki cinleri çıkarmak için sopalarlar, dayak altında ölür. Karısı Topal Ayşe de o gün yedi buçuk aylık çocuğunu zora gelip doğurur. İşte bundan sonrası, Parpar Ahmed'in oğlu frengi vurgunu Çalık Kerim'in macerasıdır. Bir süre ağlar, sesini kesemezler, sonra dayak yese de ağlamaz olur, üç yaşına gelir konuşamaz, dört yaşına gelir yürüyemez, bedeni bir acayiptir. Aşağısı ince ve kısa, yukarısı kalın ve uzundur. Ellerine dayanarak, beli kırık hayvanlar gibi yerlerde sürünür. Beş buçuk yaşında ayağa kalkar ki, boynu kalın, omuzları geniş, göğsü kabarık, pazıları pehlivan pazıları gibi şişkin, bacakları kısa olduğundan kolları gövdesine bakarak uzundur. «Hızlandığı sıralarda dizlerini kırmadan lâp lâp sıçrayıp harmanlıyarak yürüdüğünden, leş önünde kanatları açık dolaşan, tıka basa doymuş akbaba kuşlarına benzemekteydi .Huyu da akbaba kuşundan farksız... Öyle ağır, tembel, öyle sessiz, hain! Ablak, kara yağız yüzünde inadına çatık kaşları, kocaman kara gözleri ile, adama, canını alacakmış gibi gizliden gizliye bakıyor, ulan, böyle domuz gibi ne bakıyorsun? diyenlere dişlerini gösterip akıncа gülüyordu.» Buna bakarak, köylü, hemen adını yakıştırır : «Çalık Kerim» derler. Yedi yaşına gelip Uzun İmam'dan okumağa başlayınca, bu Çalık Kerim'in cin gibi akıllı olduğu anlaşılır. Ama büyüdükçe üstüne bir korkaklık gelir. Bütün vaktini kadınların yanında geçirir. Yün eğirir, çorap dokur, yufka açar. On ikisinde bir korkulu düş görür, karanlıkta bunalır, bayılır. Kendine gelince ürkekliği kalmaz, güreşe, kavgaya, sertleşmeğe girişir ki, az zamanda efelenir. Müezzinlik, ölü yıkamak en hoşuna giden işlerdendir. Hayvan kesilirken kan akışını seyretmekten pek zevklenir. Bir süre sonra çalışma hayatına girer, bunu, Yedipınar yaylasına çoban yamağı yaparlar. Az zamanda kuyrukçuların ustası olur. Davarın dilinden, marazından anlamak bunda, iz sürmek, kayıptan mal çıkarmak bunda. Ama Çakır Kâhyaların Ömer Efendi ağası ölüp de, mirasına konan oğlu Kenan, baba malını savurup, Yayladaki çoban Abuzer'in karısına dolanınca, her yere burnunu sokan Çalık Kerim'in olup bitenleri yaymasından korktuklarından ,medreseye yollarlar. Şimdi Çalık, Uzun İmam'ın idâresinde, köyde, medreseye

hazırlanmakta, köyün hayvanlarını güden çocuklara başkanlık etmekte, sırasına getirip kızlarla oynaşmaktadır. Köyün yeni yetme kızlarına bir öpücüğe karşılık masal anlatmaktadır. Ayrıca köyde olup biten samanlık seyranlarını da masal biçimine koyup söylemektedir. Bu yüzden Uzun İmam'la takışırlar. Sonunda, onu, Çorum medresesine götürüp molla yazdırmaktan başka yol bulamazlar. Çalık Kerim, o cin gibi zekâsı ile medrese düzenini bir ay içinde kavrar. Aslında burası da köy düzeninin bir örneğidir. Burada da fakirler sürünür, kimse kimseyi sevmez, ortada bölüşülecek bir şey yokken, herkes birbirine düşmandır. Mollalar fırsat buldukça birbirlerinin heybelerinden, sandıklarından yiyecek aşırırlar. Ağız patırdıları, yumruklaşmalar sürer gider. Kemal Tahir, bir taşra medresesinin son devirlerdeki günlük yaşayışını bütün ayrıntılarına varıncaya kadar bu bölümde veriyor. Kendini «cemâl âşıklığı» na verip yanında körpe çömez gezdirenler, içki, esrar ve afyon düşkünleri, molla kılığına sokup medrese odalarına kötü karı getirenler... Bütün bu rezilliğin içinde, Çalık Kerim, kendi çıkarı ve geleceğini düşünerek hiç bir şeye karışmadan çalışır. Burada medresenin bütün iç yüzünü, Çalık Kerim'in gözünden seyrediyoruz. Çalık, cerre çıkar, medrese derslerini ezberler, hepsinden iyisi medreselilerin usullerini ve düzenlerini öğrenir. Burada yedi yıl okur, köye başa çıkılmaz bir adam olarak dönecektir. Hürriyet gelir, 31 Mart geçer. Bütün bu olayların yankıları kasaba ve köylerin yaşama düzenini değiştirmez. Trablus ve Balkan Savaşları bile bu yaşayışı bozmaz. Ama Birinci Dünya Savaşı, bütün etkileri ve baskısı ile buralara yüklenir. Az zamanda köyde ve kasabada eli silâh tutar, delikanlı kalmaz. O zamana kadar imtiyazlı sayılan medreselileri bile sopalıyarak askere alırlar. Çorum toprağı Seferberlik kıyâmeti içinde böyle debelenirken, Parpar'ın Molla Kerim, çalıklığın faydasını görmüş, askerlikten yakasını kurtarmıştı. Köye döndüğü sırada Narlıca'nın yetmiş evinden 114 erkek savaşa gitmiş, geriye kalanları da, açlık ve angarya, adamlıktan çıkarmıştı. Köylü, zaptiye ile eşkiya arasında ezilmektedir. Koca köy, karılarla birkaç yatalak herife, birkaç asker kaçağına kalmıştır. Çalık Kerim, ne câmi imamlığına, ne muhtarlığa, ne de ekip biçmeğe özenmez, mermi yakar, silâhşor olur çıkar. Yayladaki Abuzer Ağayı, onu destekliyen eşkiyayı, bütün çevresini yıldırır, herkese kendini saydırarak bir bakkal dükkânı açar, dükkânın ardındaki depoya, eskiden göz koyduğu kızları, gelinleri çeker, tarlalarını ektirir, ticâretini yürütür.

Bu romanda tasvir edilen Çalık Kerim tipi, bizim köylerimizdeki bu soy çalık, saralı, çolak, topal, kambur kimselerin köy düzenindeki yerini belirliyor. Şehirlerde küçümsenen bu tipler köylüler arasında o kadar horlanmazlar. Çalık Kerim'in bu romanda anlatılışı, Kemal Tahir'in örnek tip olarak işledikleri arasında, anlatım bakımından en başarılısı, ayrıntıları ve gerçeğe uygun canlandırılışı bakımından en güçlü olanıdır. Burada Çalık Kerim, köylü kurnazlığı, inatçılığı, şartlara intibâk gücü, yerli töresel yaşayışın kanunlarına uygun keskin davranışları ile bir köylü örneği olarak görünüyor.

Yazar, köylü gerçeğinin bütün içyüzünü, diğer romanlarından daha belirli bir anlatışla bu romanında ortaya koymaktadır. Köy insanlarını, ancak batılı natüralistlerde görülebilecek sert ve çıplak çizgilerle, yaşamasındaki bütün çürümüşlüğü ile bu romanında açık ve seçik olarak tasvir etmektedir. Aynı denemeyi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, «Yaban» (1932) romanında ancak taslak şeklinde yapabilmiş, bu yüzden de aşırı tepkilerle karşılaşmıştı. Kemal Tahir, bu işi aynı açıdan, daha sağlam ve daha seçik bir gerçekçilikle, köylü ve insanlarını niteliyen unsurlara daha hâkim olarak yapıyor, ortaya koyuyor.

Son yayınladığı «Kelleci Memed» (1961) romanında, kadın yüzünden adam öldürme suçunu yüklenmiş saf bir köylü delikanlısının aldatılarak hapishâneye düşmesini, köyde olup bitenlerle dar yerde sıkışıp kalmasında beliren dramını, bu delikanlının çevresindeki hapishâne yaşayışını tasvir ediyor. Kemal Tahir, «Esir Şehrin Mahbusu» romanında bir şehir hapishânesindeki hayatı, suçlu tiplerini, koğuşlardaki azgın dalaşmaları, insan dramının en keskin çizgileri ile iyice belirdiği bu suçlular toplumunun günlük yaşayışındaki olayları tasvir etmiş, şehirli insanının belirli bir ortamdaki davranışlarını anlatmıştı. Bu romanında ise, orada başladığını tamamladığı, Anadolu kasaba hapishânelerinden birinin iç dünyasını anlattığı görülmektedir. Ötekinde olduğu gibi bunda da yaşamanın gerçek yüzünü, ayrıntılarına varıncaya kadar, mahkûmların ezilmiş ve çürümüş kişiliklerindeki bütün zavallılıkları ile tasvir ettiğini görüyoruz. Burada hapishâneye düşmüş köylülerin, çevrelerine ve kendi sorunlarına hangi açılardan baktıkları, dünya olaylarının, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de aydınlar arasında yayılmaya başlıyan «ırkçı-faşist» görüşlerin bir Anadolu kasabasına ve hapishânesine nasıl yansıdığını seyrediyoruz. Kelleci Memed, köy okuluna az gitmiş, okuduklarını unutmuş, köy yerinde ötekinin berikinin yanında hizmetkâr durmuş, hapishânenin gedik-

lileri arasına nasıl, ne yüzden düştüğünü hâlâ anlıyamamış, ne köyde, ne hapishânede, kısa ömrünün hiç bir safhasında insanca ve sürekli bir destek bulamamıştır. Oysa Kelleci Memed'in, babası onbaşı Rıfat Ağa'nın askerlikten kalan görgüsünün, fakirliğinden gelen ezilmişliğinin de etkileri altında kalarak, saf ve hantal kabalığında eğitilmeğe, yetiştirilmeye yatkın bir yanı vardır. Çankırı hapishânesinde İstanbullu gazeteci Selim Bey'in köylü suçluların çürümüşlüğü ile Kelleci Memed'in dümdüz davranışları arasındaki farkları belirleyişi bu noktada toplanır. Ama Kelleci Memed gibiler köyünde de kalsa, hapishâneye de düşse, birbirinden farksız şartlar altında, köylü-toplum çevresinin şartları altında eğitilecekler, ilkel, sert, ahlâk ölçülerini yitirmiş insanların arasında yavaş yavaş kötülüğe ayak uydurarak yaşamak zorunda kalacaklardır. Kemal Tahir bu romanında saf bir köylü delikanlısının, öğrenmeğe, çalışarak yaşamağa bütün nitelikleri ile hazır durumda olan bir ergen delikanlının yavaş yavaş nasıl suçluluğa, kötülüğün kişileri sarıp batağına doğru çeken vahşi ve kat kat çürümüş düzenine doğru yuvarlandığını tasvir ediyor. Burada anlatılan şartlara ve çevrenin özelliklerine bakılırsa, köy ile hapishâne ortamı, köylü delikanlılarını suçluluğa ve bozularak muhite uymağa zorlayışta birbirleriyle yarışmaktadır. Bu bakımdan içeri ile dışarı arasında fark yok gibidir.

Şekilci bir dinin çok yüzeyde kalan, yer yer dökülen zayıf, zaman zaman ters etkileyici baskısı altında kalmış, henüz devlet ve millet olma basamağına yükselememiş, devletten ve dünya gelişmelerinden gelecek, olumlu yollara götürücü ve yüceltici duygu ve düşüncelerden yoksun, kendi ilkel yapısı içinde kapanarak çürüyen köyün, devrimciliğe yönelen ileri bir toplumun yapısına temel olarak alınamıyacağını, köy serisindeki bütün romanlarında gösteriyor. Onun şehir serisinden romanlarında, daha aşağıda gösterileceği üzere, kişilerini bütün nitelikleri ile köylü insanından üstün olarak belirleyişi, yazarın kendi beğenisine ve davranışına bağlı bir özellik değildir. Köylü insanı ve şehirli insanını iki koldan iki büyük roman serisi hâlinde inceler ve tanımlarken, ortaya çıkan ve bütün eserlerini iki kalın çizgi hâlinde karşı karşıya getiren bu karşıtlığın üzerinde önemle durmak gerekiyor. Köylü insanının devletten ve genişlemesine bütün toplum gelişmelerinden dışa düşmüş, kapalı ve donmuş yapısı içindeki çürüyüşünü anlatırken, şehirli insanına gelince, bütün olumsuz davranışları ile birlikte, olumlu ve sağlam yönleri ve ileriye sıçrayışlarına dikkatle işâret etmesi, onun roman anlayışındaki temel bir görüşe dayanmakta, toplumun bütün

ileri gelişmelerinin çıkış noktasını ancak şehirlide aradığı görülmektedir. Kemal Tahir'in bu görüşü, ilk bakışta köylüyü sevmeyişine, ondan tiksinişine bağlanabilir. Aslında o, köylüyü, ileriye yönelen Türk toplumunda bir tek yerde olumlu ve güvenilir saymaktadır: şehirliye koşulduğu ve er olarak askerlikte subay komutası altında, onun etkisi altında bulunduğu yerlerde. Ona göre Türk toplumunda umut verici bütün gelişmeleri ilkel ve töreye bağlı köylülükten kurtuluşta, Türkiye'nin kalkınmasının gerektirdiği yeni vasıfları kazanabilmesindedir. Büyük kitlesi ile köylü olan bir memlekette, tarih ve toplumsal evrimlerin dışında kalmış bu büyük kitlenin baskısı altında kalmış bir ülkede, ileri ve uygar bir basamağa atlamanın zorluklarını ve hangi noktalardan direnmeyle karşılaşacağını bildiğinden, töreye sıkı sıkıya bağlanmış köyü bugünkü yapısı ile savunmanın bir gerçekçi için mümkün olamıyacağını çok iyi bilmektedir. Bundan dolayıdır ki, romanlarında, köylüyü ancak tek yerde umut ve güven verici niteliklerle gösterebiliyor: **eğitimden geçtiği, devlet ve kanun düzenine iyice bağlanarak şehirliye koşulduğu, onun etkisi altında yürüdüğü yerlerde.** Nitekim askerliğin disiplin düzeni altında töresel köyün şartlarından ve etkilerinden sıyrıldığı yerde, erler, aslında köylü olmalarına rağmen olumlu niteliklerini meydana vurarak onun romanında yer alır. Kemal Tahir, bizdeki diğer toplum gerçekçilerinin aksine, köyü değişmesi gerekmez ve ebediyen değişmiyecek bir toplum birimi olarak kabul etmemekte, yerli yaşayış düzeni ve ilkel töre kanunları ile idâre edilen, şehirin etkileri ve eğitimine iyice kapalı, hattâ sinsi davranışları ile şehirliye karşı olan köyün, bu nitelikleri bilindiği hâlde bu yolda desteklenmesi ve savunulması, sanat yolu ile yüceleştirilmesine karşıdır. Kapalı dünyasının bütün gündelik yaşayış ayrıntılarına, köylü insanının ilkel davranışlarına kadar işleyip tasvir ettikten sonra, bu yapının daha uzun süre yaşamasını istemek, bu yolda yardımcı olmanın, daha yaşıyabileceğini umabilmenin ne çeşit ters ve gerçeğe uymayan bir hayal olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kemal Tahir'in statik köye karşı oluşunda yalnız bir sanatçı sezgisi değil, bilimsel bir doğruluğun varlığı da meydandadır. Bizde töresel köyü yüceleştirmede tıpkı Meşrutiyet hürriyetçilerinde görülen **«kolaya kaçma ve düşlere sığınma»** eğiliminin varlığını, bütün köy romanlarında adım adım açıklamakta ve ispatlamaktadır. O, bu görüşünü, aynı kolaya kaçma, çetin işler karşısında hayâle koşulma hastalığımızın bir başka yanını ortaya koyan **«Bozkırdaki Çekirdek»** romanında da ele alacaktır. Bizdeki bütün devrimci ön-

cülerin Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerindeki kolaya ve hayâle koşulmalarının en büyük yanılgı örneklerinden biri olan Köy Enstitüleri sorununu aynı görüş açısından bu romanında inceleyecektir.

Onun köylü ve şehirli insanını anlatırken çok farklı ve taraf tutar gibi görünen bu davranışı, aslında Türk toplumunun tarihî toplumsal gelişmeleri üzerindeki görüşlerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Belli bir yolda sürekli olarak eser veren bir yazarın, geleneği daha eski olan bir başka yolda roman yazmağa kalkınca, dilinde, tekniğinde, kişilerinde görülen aksaklıklar, ancak her alanda aynı başarı ile yazabilen yazarlarda görülmez. Hele yerli renk gerçekçileri, Anadolu hayatını tasvir eden toplum gerçekçileri, ilk ve başarılı adımlarını bu yolda (köylü romanı) atmışlar, bu yolda bir sıra eserler vermişlerse, başka alanların gerçeklerine yöneldiler mi, uzun süre bir sarsıntı duymakta, bocalamaktadırlar. Kemal Tahir'in Anadolu köylü gerçeklerini anlatan töre romanlarından büyük şehir insanlarının çatışmalarını anlatan ve Halit Ziya'dan bu yana sürüp gelen bir takım geleneklere bağlanmış eski gerçekçi romanı, kendi güçlerile yenileştirerek, hiçbir sarsıntı duymadan yürütebileceği, «**Esir Şehrin İnsanları**» (1956) romanı ile belli oldu. Tâ Meşrutiyet yıllarından, hattâ daha eskilerden yıkılışın sonuna kadar gelip Kurtuluş Savaşı ve kuruluş yıllarına kadar uzanacak bir «**nehir roman**» serisinin ilk cildi olarak tasarlanan bu eseri, işgal yılları İstanbul'undan başlıyor. Servetinin hesabını tam olarak bilmiyecek kadar zengin bir Abdülhamit devri paşasının oğlu Kâmil Bey, bu romanın baş kişisidir. Tanzimât'tan günümüze kadar topluma uymazlığı, bizden farklı oluşu üzerinde bir sürü eser yazılmış, giyinişi, davranışları, dili ve alafranga yaşayışı sürekli olarak anlatılmış, nesillerin alayları ve nefretleri üzerlerine kusulmuş, şehirli insanımızın bir örneğidir bu. Bu yeni adam karşısında Şinasi (Şair Evlenmesi. 1859) tarafsız kaldı, Ahmet Mithat Efendi bu yeni insanı olumlu ve olumsuz örnekleri ile telifçi bir yoldan anlatmak istedi (Eflâtun Beyle Râkım Efendi. 1876). Hüseyin Rahmi'den başlıyarak halkçı romanın bütün öncüleri onu rezil etmede ve hırpalamada birleştiler. Halit Ziya okulu ise, onun, yaşadığı dar çevre içindeki duygulu hayatını anlattı. Bu soy kişilerin, yeni bir yaşayış üslûbunun öncüleri olarak beliren bu «**şıpsevdi, alafranga, züppe**» lerin, gide gide sayılarının çoğalarak, davranışları ve kültürleri bir düzen kazanarak çoğalacakları, yeni toplumun ve hayatın temelini teşkil edecekleri, batıya yönelmiş bir milletin yönetici kadrolarının bu kaynaktan çıkacağı bilinemedi, anlaşılamadı. Yeni Avrupalı in-

sanın, paşazâdenin, giyim kuşamından, diline ve davranışlarına kadar toplumdan kopuşu, onun değerlerile zıtlaşması, bütün Millî Edebiyat devri yazarlarının baş konuları, saldırı amaçları olmuştu. Kemal Tahir ise, bu romanında, bu örnek kişinin bir başka yönü, varlığının derinliğinden uyanışını, topluma bağlanacak bir uç arayışını, yurt ve millet sevgisinden yoksun olmayışını, şimdiye kadar hırpalanan benliğinin altındaki soylu kişiliği anlatıyor. Fransızca konuşan, hayatlarını Avrupada geçiren kimselerdir bunlar. Bunlar İstanbul ve İzmir'in şehirlileşmiş çevresiydi. Aslında eski bir ağaca aşılanmış bir dalın yeni sürgünleriydi. Bu aşılamanın Tanzimât, Meşrutiyet devirlerinde, yarım yüzyılı aşan bir süre bekledikten sonra, bütün rastgele eğitilişleri ve zararlı düzeyde kalışlarına rağmen, umut verici bir yeni gelişmeye yönelebileceklerine değinmek istiyor Kemal Tahir. Paşazâde Kâmil Bey'in uyanışı, işe ve sorumluluğa koşuluşunun nereden nereye kadar süreceğini, bu soy insanların Millî Kurtuluş hareketlerine hangi şartlar altında namuslu davranışları ile koşulduklarını, hangi noktada tıkanıp tükendiklerini anlatmak istiyor. Kâmil Bey takımı çöken imparatorluğun bir yanında, zenginliği, soyluluğu, güzellik ve batılı ince kültürü temsil ediyorlardı. Olayların dışında kalıyor, kendi bencil hayatlarını sürdürüyorlardı. Kâmil Bey, Birinci Dünya Savaşı (1914-18) patladığı sıralarda İspanyadadır. Babadan kalma hazır servetini yer. Ama savaş sonunda gelir kaynakları kurur. Mütâreke (1919) sıralarında İstanbul'a dönerler. Bütün ömrünce bir mirasyedi olarak üstün bir hayat yaşamış, şimdi gelir kaynakları daralmış, İstanbulun ücra bir köşesinde, Çamlıca'daki eski köşküne sığınmıştır. Şimdiye kadar görmediklerini görme, düşünmediklerini düşünme, gerçeklerle kısa mesafeden yüzyüze gelme şartları içine düşmüştür. Mahallesi ve eski Galatasaraylı arkadaşları, onu, içinde bulunduğu yeni şartlara, bunların gerektirdiği yaşama düzenine alıştırırlar. O sırada aydınlar arasında yer yer direnme hareketleri örgütlenmekte, mahallelere kadar kol atmakta, Anadoluya yardım etmek için herkes elinden geleni yapmaktadır. Basın bile ikiye ayrılmıştır. Kâmil Bey, Anadoluyu tutan «Karadayı» gazetesini çıkaran ve bu arada gizli direnme hareketlerine de karışan bir arkadaşı ile birleşir. Yavaş yavaş gerçeklerin içine girer, düşman işgâli altındaki bir şehrin bütün utanılacak ve öğünülecek olaylarını görür ve yaşar. Kâmil Bey, köklü kültürü ve yaradılışından gelen soylu bir davranışla olayların içinde kendine nasip olan yeri alır. Burada «avrupalı yeni adam» aşısının bir yerde başarıya ulaştığı anlatılmak isteniyor.

Kâmil Bey, daha rahat ve kârlı, ama şerefsiz bir yaşama düzeni karşısında, halkın Millî Kurtuluş'a yönelen direnmelerine, pek fazla iddiaları olmadan, sarsıntısızca katılmaktadır. Kişiliğine has bir olgun davranışla olayların içine giriverir. Bu epik ve şövalyece bir davranış bile değildir. Bu sessizce, uygarca, kendini adayıştır, uzun uzadıya bir şuurlanmadan gelmeyen bir harekettir. Hayatında ilk defa kibar serserilikten kurtulur, bir anlam kazanır gibi olur. Burada aylak bir mirasyedi aydının, kendini, milletinden ayıran uçurumu anlayışı, büyük bir iyi niyetle kendini harcayışı tasvir edilmektedir. Kâmil Bey'in bu yola evrimini anlatan roman, yavaş yavaş başka çevreleri de içine alarak yürüyor. Babıâli, hapishâneler, çürümüş bir toplumdaki adliye organı, işgâle uğramış bir memleketteki mücâdele gücünden yoksun kişiler, Mütâreke İstanbul'undaki çeşitli düşünce akımları. Politik bir soy kosmopolitlik içinde yuvarlanan bir devirde, Kâmil Bey'in bir öğrenci şaşkınlığı içinde her şeyi yeniden keşfedip öğrenişini görüyoruz. Kemal Tahir, bizim insanlarımızı, doğulu aydının olaylar karşısındaki tepkilerini, halk insanının başkalığındaki özellikleri belirlerken, ölmezlik ölçüsünde bir ustalığa yükseliyor. Kendini sehpaya götürecek soydan bir nükteyi söylemekte cesur, ama düşmanına saldırma gücünden yoksun olan aydınlar, ıztıraba din ululları ölçüsünde katlanmasını bilen, ama bilinçle karşı gelip direnmesini bilmiyen bir halk, ve bunların aralarındaki derin uçurumlar. Bütün bunların karşısında umut verici davranışlar da var. Altmışaltı oynar gibi ölüme giden lâz takacılar, cephâne kaçıran mavnayı teftişe gelen muhafaza memuruna sarılıp birlikte denizde boğulan hammallar, yakalanan arkadaşlarına kaçma fırsatı vermek için ellerini makinelere kaptıran işçiler, işgâl kuvvetleri subaylarını geceleri karanlıkta bıçaklıyan esnâf delikanlıları, gizli teşkilâtta çalışan çocuklar, bu teşkilâtı destekliyen polisler... Kâmil Bey, yavaş yavaş kendi âilesinin düşman la uyuşmuş çevresi dışında, daha sağlam bir direnme ve yaşama ortamı bulur, bir başka soy insanların arasına girer. Birinci İnönü Savaşı (10 Ocak 1921) nın İstanbul'da heyecanla beklenen zafer haberi. Bütün küçük insanların mahalleleri büyük ve kuşkulu bir sıkıntı içinde beklemektedir. Kurtuluş Savaşı'nın bütün hüznünü, sıkıntılarını, bütün gizli teşkilâtı ile Anadoluyu destekliyen yeraltı cephesini, büyük ve küçük, üst ve alt kadroları ile ayakta tutan ve yaşıyan bir İstanbul vardır ki, bu ölüm-kalım günlerinde ızdırap içinde dolaşırlar. Ama iki şâir vardır ki, «Leylâ ve güllerden» söz ederler. Çerkes Ethem olayı, ardından üç gün üç gece İnönü Savaşı, bun-

ların karşısında iki Osmanlı şâiri. Bir millet şâirleri tarafından böylesine terkedilebilir miydi? Şimdi Kâmil Bey, olaylara yeni bir açıdan bakabilmektedir. Kemal Tahir, bazı kişiler için dar yerlerde bu açıyı kazanmanın mümkün olabileceğini anlatıyor.

Kâmil Bey'in hapishâneye düşmesi, eserin yeni bölümlerine yol açmaktadır. Bekirağa Bölüğü, sorgular, sıkıştırmalar, insanı çamurlaştıran, ezen, insanlığından çıkaran dayaklar ve baskılar.. Kâmil Bey'in hapishânede dayanıp direndiğini görüyoruz. Burada kişiliği yeni bir sınava koşulmaktadır. Kemal Tahir, burada bir siyasî suçlunun hapishânede başına gelebilecekleri, ve onun nasıl eğitilerek ruh ve bedence güçlenebileceğini anlatmaktadır. Bu alandaki geniş bilgisi, Kâmil Bey'in hapisteki umulmadık direnişini inanılır bir hâle getiriyor. Hapishânenin insanı ezen mekanizması ortasında ayakta durabilecek bir tek güç vardır: Ruh ve kafa gücü. Kemal Tahir, Kâmil Bey'in kişiliğinde bunu anlatmayı denemiş. Bekirağa Bölüğünün gün ışığı görmiyen alt kat mahzeninde, Kâmil Bey, artık daha derin düşünebiliyor ve duyabiliyor, kendi davranışının, savaşa ve direnmeye koşulmasının muhasebesini ilk defa burada yapabiliyor, düşmanla işbirliliğne koşulan bir grubun düşüncesini ve mantığını tartışıyor: **«Kapıya koşarak kanadına kulağını dayadı. Dışarısı ihânetle doluydu. Dışarıda sessizlik kudurmuş bir köpeğe benziyordu. Salyaları akarak, cam gözleri kimseyi görmeden, burnu doğrusuna koşan, delirmeğe ve ölüme doğru koşan bir köpek...»**

Bu romanında, Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı'nı, yalnız savaşlardan bahsedersek asla anlaşılamıyacak alt oluşumu, savaşın ve onu yürüten kişilerin İstanbul'a bağlı ilmiklerini, tam yıkılış karşısındaki çeşitli halk zümrelerinin, çeşitli meslek ve kişilikteki insanların düşünüşleri ve aldıkları tavrı anlatıyor. Böylesine bir ölümdirim dönemecinde herkes belli bir yerdedir. Direnenler, güçlerini birleştirenler, uyananlar, hangi tabakadan ve yaştan olurlarsa olsunlar birbirlerini arayıp bulanlar, Kâmil Bey gibi yıllarca süren sağırlığını bırakıp hapislere düşecek işlere girişenler var. Bu roman direnme ile teslim olma, erkekçe cesaret ile hayvanca korkaklığı anlatıyor. Ona göre insanın değeri hapiste, «dar yer» de, beliriyor. Kâmil Bey'in içinde bir gizli sevinç uyanıyor, her attığı tehlikeli adımda erkekleşiyor, bu durum ona önce bir spor gibi geliyor, varlığının anlamını duyuyor, önce kendisi kurtuluyor, yurdunun kurtuluşunu kendi kurtuluşunda duymağa başlıyor. İhânet, ürkeklik, korkular, yılgınlıklar ondan gittikçe uzaklaşıyorlar. İnsanları, kendi insanlarını, kendinden olmıyanları artık birbirinden ayırabiliyor.

Çünkü artık kendi kavgasının içindedir. Bir yerlere kadar yürüyebileceği anlaşılıyor...

Kemal Tahir de, bir anlamda Yakup Kadri gibi düşünüyor. Anadolu köylüsünün Kurtuluş Savaşı'nda şuurlu olmayan bir durumu vardır. Bu romanda, bu tutumu, hapishâne gardiyanı nefer İbrahim temsil ediyor. Güçlü, erkek davranışlı, korkmak ve yılmak bilmiyen, insancıl, ama bu hengâmede dostunu ve düşmanını ayırmaktan, kendi kavgasını, kendine karşı olanları seçmekten âciz. İbrahim'in bu konudaki cahilliği, aydınları ve önderleri tarafından bu memleketin ne kadar gaddarca terkedildiğini daha iyi gösteriyor.

Roman boyunca sürüp giden bir başka çatışma da, Kâmil Bey'in kibar ve seçkin bir âileden gelen güzel karısının, erkeğinde beliren yeni düşüncelere ve soylu davranışa koşulmayı kabul etmeyişinde, bu yola girmeye hazırlıksız oluşunda görülüyor. Aynı zümreden kadın ve erkeğin davranışlarındaki bu derin fark, Kâmil Beye göre, kadının eğitim ve öğretim yetersizliği ve tersliğinden geliyor. Kadınların kavgada yerleri neresidir? Türk kadını buna hazırlıklı mı idi? Kemal Tahir, çeşitli toplum katlarına göre bu soruya ayrı cevaplar veriyor. Hapishaneye düşen kocası yerine «Karadayı» gazetesini çevirip yöneten bir Nedime Hanım var. Sonra Kâmil Bey'in hapishâne arkadaşı öğretmen Ramiz'in karısı Cerrahpaşalı bir halk kadını Fatma Hanım, romanın sonunda ortaya çıkmaktadır. İşler bir kerteye gelince, bıçak kemiğe dayanınca, halk içinde bir uyanma başlıyor, kadınlar da bir ölçüde erkeklerine destek oluyorlar. Ama Nermin Hanım'ın, direnmeye koşulsaydı, fazladan kavga şuurunun yerini alan bir dâva şuuruna da ulaşması gerekliydi. Kadınları erkeklerden ayıran yalnız çarşaf değildir Türkiyede. Bir dünya ile erkekten ayrılıyorlar. Bundan dolayıdır ki, kocasını yarı yolda bırakıyor karısı.

Kemal Tahir, bu romanını polis romanları gibi sürükleyici bir düzende kurmuş. Hareketleri yürüten, roman boyunca başkişilerin hayatlarına ölçülü bir şekilde karışan, olaylara bağlanarak katılış çekilen bir sürü insanın canlı kalabalığı, ayrıntıların iyi derlenmiş çok zengin, iyi seçilmiş ve yaşamaya koşulmuş olmaları, ajanlar endikatör-ajanlar, hainler, gizli teşkilât, cephâne kaçırmaları, bütün bu unsurlar, romana heyecanlı ve sürükleyici bir hava veriyor Yazar, o günleri anlatan bütün kitapları, vesikaları karşıtırmış, anlattıklarında bulanık bir nokta bırakmamış. Eserin, ancak sonlarına doğru, Kâmil Bey'in hapishâneye düşmesinden sonra temaya uygun bir derinleşme kazandığı göze çarpıyor. Bunun başlıca ne-

deni, bu romanın, daha bir kaç cilt hâlinde yürüyecek bir büyük seri içinde düşünülmüş olmasıdır. Romanı Millî Kurtuluş hareketinin bütününe bağlıyan ilintiler, Kâmil Bey'in tarihten ve kişisel oluşumundan gelen bağlantılar üzerindeki çözümlemeler, ancak bu bölümde ele alınabiliyor. Burada Kâmil Bey'in kişiliği, herşeyin bittiğini sandığımız yerde, direnmenin en beklenmedik yerlerden, Tanzimât'tan bu yana milletten iyice uzaklaşmış bir zümreden kopup gelebileceğini anlatıyor. Bütün bir edebiyatın sürekli olarak kötülediği bir insanı, olayların ve ateşin içinden geçirerek karşımıza çıkarıyor. Onu bütün olumsuz yönlerile ezberlemiştik. Edebiyatımızın kötü insanı idi ve bizden doğmuş, bütün çürümüşlüğü ile bahtını yaşayıp gidiyordu. Burada onu karşımıza çok başka bir kişilikle çıkmış görüyoruz. Kemal Tahir'in bu yola gidişi, bu soy kişilere büyük umutlar bağlayışından değil, gerçekçi metod anlayışı ile, eskidenberi harcanmış bir tipi, yeniden mihenge vurmasında, onun, bir yerde belli ölçülerde işe koşulunca, halktan insanlardan davranışı ile ayrı düşmiyeceğini göstermek istemesindedir.

«Esir Şehrin Mahbusu» romanında, Kâmil Bey'in yedi yıla hüküm giyip Bekirağa bölüğünden **«Mehterhâneye»** naklinden sonraki olaylar anlatılmaktadır. Herşeyden önce şunu belirtmeli ki, bu roman, bizde hapishâneye düşmüş fikir ve politika suçlusunu anlatan en başarılı eserdir. Toplumun bütün pislik kanallarının açıldığı, tortu-kişilerin kaynaştığı vahşi bir cengelin içinde, o güne kadar hiç tanımadığı suçlar, kişilikler, hastalıklar, aşağılık ilgilerin girift çukuruna düşen politika suçlusu Kâmil Bey'in yeni hayatı... Romana, kişisine bağlı kuruluşu açısından bakarsak, tarihî oluşuma ve gelişimine oturtuluşundaki rahatlık ve bilgiden gelen ustalığı derhal görürüz. Kâmil Bey'in politika suçlusu olarak anlatılışındaki gerçek, bu yola kendiliğinden girişi, sonra onun bu **«dar yer»** deki yaşaması, ayrıntılardaki bazı özellikler bir yana bırakılırsa, çağımız Türkiyesinin benzeri durum ve şartlarından pek fazla uzaklaşmış görünmüyor. Benzerleri ile bir karşılaştırma, hapishâne ve insan ilgilerini bu ölçüde bütünlüğü ile kavrayan başka eserlerin yokluğunu ortaya koyuyor.

Bizdeki evrimini ve hayatını artık bitirmiş gibi görünen, çağsonu üst-tabaka kişisinin örnek tipini, Kemal Tahir'in Paşazâde Kâmil Bey'de arayışı, yalnız kendi sezgi ve beğenisinden gelmiyor. Her şeyden önce bizdeki devrim ve toplum öncülerinin Tanzimât'tan bu yana kurdukları gelenekten de geliyor. Edebiyatımızın roman dalındaki ürünlerine bakınca, bu örnek tipin hem evrilip ge-

lişmesi, hem de devirlere göre kişiliğinin çeşitli yönlerinin yeter ölçüde ele alınamadığını görürüz. Bundan dolayıdır ki, Balzac ve Dostojevski ölçüsündeki büyük romancılarda görüldüğü gibi, bu tipin çıkışı ve bütünlüğüne bağlı gerçek anlamının Kemal Tahir'de ancak bitiminde, bütün boyutları ile anlaşılmış ve belirlenmiş olduğunu söyliyebiliriz. Bir başka deyimle bir çağın kişisi, belirli olgun niteliklerile ancak evriminin bitiminde ve çağ sonunda anlaşılabilir. Büyük romancılar eserlerinde hep bu çağsonu insanını anlatmaktadırlar. Üstelik Kâmil Bey, kendi soyundan çağsonu kişilerinin ölüm kapısındaki son görünüşleri ile birlikte «yeni insan» ın gelişinin de bir habercisidir. Meseleyi böyle koyunca, Milli Kurtuluş Savaşlarında Kâmil Bey'lerin rollerinin kendi kuşaklarının ulaşabilecekleri son yerde tükeneceğini, bu soy kişilerin, devrim hareketlerinin bir başka çeşit insanı gerçekliren savaşında yerlerinin olmadığı anlaşılır. Kemal Tahir, bu büyük roman serisinde bir devrin oluşumunu belirtirken, herşeyden önce o çağı belirliyen kişiyi bulmak istemiş. Bunu Kâmil Bey'in kişiliğinde bulduğunu söyliyebiliriz. Bu bir İttihatçı da olabilirdi. Nitekim bu seriden başka romanlarında onu da ele alacaktır. Kâmil Bey'in Mütâreke yıllarının tam ortasına, o zamana kadar haberli olmadığı meselelerin ortasına düşmesi, yazarın sorumsuz, raslantı bir buluşu değil, aslında Tanzimât'la doğuşundan o güne kadar, gerçeklerden kaçarak yıkılışa ve hayatının tam bitim yerine kadar gelmiş oluşunun, tasfiyesinin gerekeceği, benzerlerini ayakta tutan şartların tükendiği yerde, dönemeci dönemeyişinin zorunlu sonucudur. Kâmil Bey'in olayların içine atılışını yadırgıyanlar, onun insan olarak tarihi oluş ve evriminin farkında olmıyanlar, veya bu soy kişilerin bir dönemeçten sonra yaşıyabileceklerini sananlar vardır. Aslında Kurtuluş Savaşı'ndan devrimlere geçişte bütün başarısızlıklar, bu soy dönemeçte kalmış kişilerin yeni kadroları doldurmasından geliyordu. Burada Kemal Tahir'in roman anlayışının çok önemli bir yönü ortaya çıkıyor: onun **roman anlayışı «romanlık kişi» anlayışına dayanmaktadır.** Romanı düşünmeğe başlaması, onu taşıyıp geliştirecek kişiyi bulup nitelemesi, tarihsel gelişme ve toplum çatışmalarındaki yerine oturtması, onun yaşama ve davranışlarını tanımlama ve tasvirle birlikte yürümektedir. Bu kişi anlayışı da tarihin ve sosyal evrimin önümüze getirip bıraktığı ve sanatçı-gerçekçi tutumu ile çözümlenmesini bekliyen gerçeklerden geliyor. Bu çözümleme ve tanımlama işinde tarihçi ve sosyolog henüz susuyor, Kemal Tahir bize has bir gerçekçi roman yazarı davranışı ile onların boşluğunu kapatma çabasını sürdürüyor. Romancı, bu yeni anlamıyla

çağımızın bir soy kronikçisidir. Kemal Tahir, romanlarına, bir dönemece gelen, takılan, varlığının ta çıkışında varolan, evrilip gelişinde farkına varılmıyan birikmelerin birden, şartların hazır oluşu ile, gündelik çatışmalardan drama düşüveren insanı yakalıyarak başlıyor. Kâmil Bey soyundan kişilerin Kuvayi Milliyeci olmalarındaki büyük romanlık mesele, aslında onların bu işin adamı olmayışları ve bu yolda eğitilmeyişlerine rağmen sadece namuslu oluşları ile işe koşulmalarındadır. Yıllarca önceden hazırlanan bir yol, bitimine yakın bir yerde, bütün sağırlıkları, körlükleri ortadan kaldıran vurucu gerçeği ile meydana çıkıveriyor. Kâmil Bey uyanıyor, ama bütün namuslu kişiler, onun gibileri bu dönemeci atlıyamıyacaklardır. Devrimin ileriye yönelen «yeni insan»ı olamazlar bunlar. Bunlar devrimlerin akışına bir yerlerden gelir katılırlar, bir yerde ya olaylar, ya da şuurlu bir hareketle tasfiyeleri gerekir. Her devrim hareketi bu soy kişilere sarılarak veya bel bağlıyarak çürür. Kâmil Bey'in bütün dramı, nereden gelip nereye varacağını kestiremediği bir akımın içinde namuslu davranmaya çabalamasıdır. Anadolu Savaşı ile birlikte ortaya çıkan âni çarpış, süreli ve alttan işliyen evrimden insanı sürükliyen açık çatışmalara ve romanlık drama geçiş. Kâmil Bey'i ve yakın çevresini, çözemedikleri ve de iyice kavrıyamadıkları çatışmaların ortasına düşürüyor. Burada roman kişisinin bir ucu kendi benliğine, öteki ucu yakınlarına, dışardaki kuşaklara, içinde yuvarlandığı aksiyona, aksiyonun yöneldiği toplum düzenine bağlanan ipleri, bütüne iyice bağlanarak usta romancılara has bir başarı ile yürütülüyor.

Kâmil Bey'i anlarsak, Kemal Tahir'in bundan sonraki eserlerini de anlıyabileceğiz. Kâmil Bey'i, hem bizim toplumumuzun tükenen örnek kişisi olarak alıyor, hem de onu kendi kanunlarının dışına zorlamıyor ve kullanmıyor. Üstelik Kâmil Bey, kendini bitiren ve başkalarını getirecek bir hareketin ortasındadır. İşte burada kişisini ülküleştirmeden, namuslu ve soylu davranışlarına rağmen yüceleştirmeden anlatışında, ancak büyük romancılarda görülen uygunluk şaşmazlığını buluyoruz. Her olay, her gelişme, Kâmil Beylerin taşıyamıyacakları büyük bir hareketin ve gelişmenin varlığını gösteriyor. Kâmil Bey kirlenmeden, kendi iç kritiğini söndürmeden yürüyor. Hapishâne, onun önünde, bizim toplumumuzun ve halkımızın varlığını, basamak basamak ortaya koyuyor. Aslında Kâmil Bey'in bu ortamda direnmesi, cevherini ölçüye vuruşu, çukurun içinde pisliğe bulaşmadan efendiliği ve kibarlığı ile yürüyüp geçişi, ve sonra asıl hareketin karşısında bu kadar hazırlıksız oluşu, bu

hareketin içinde atak ve kavrayışlı bir uyanıklığa ulaşamayışı, **«namuslu direnmenin şuurlu devrimcilikten»** ne ölçüde farklı olduğunu gösteriyor. Kâmil Bey'in, direnişinde, sınırlı oluşunda bu romanın gerçeği var, duraklayışında ise dönemeçte kalan neslinin gerçeği beliriyor. Bu seriye bağlanarak yazılan, tefrika edilen, henüz kitap hâlinde yayınlanmıyan romanlarının kişileri, Kâmil Bey'in durakladığı yerden başlıyor, ama onlar da bir yerde, bir başka dönemeçte takılıyorlar: işte **«Yorgun Savaşçı»** daki **«Yüzbaşı Cemil»**, **«Yol Ayrımı»** ndaki **«Öğretmen Râmiz»**. Bu romanlardaki kişilerin kaderi, bizim tarihî gelişimizin kısa devreli, birer nesillik yenileşme davranışlarını izlemektedir. Kâmil Bey'in, insanın iki yerde ölçüye ve sınava vurulduğu bu dünyada, savaşta ve hapishânede, şartların en kötüleri altında yaptığı çarpışma, bir başka yerde başarısızlığa düşeceğini göstermektedir. Kâmil Bey'deki, bütün aydın öncülerde, devrimci eğitim almamış kadro adamlarında, batılı ihtilâlcilerde çok görülen, o iddiasız hareket disiplininin bile işe yaramayışı, bizim devrim tarihimizin en önemli bir meselesine gelip dayanıyor: **katıldığı hareketin nedenlerini ve evrimini iyice kavramamış olmak, olaylara bir yerden katılıp bir başka yerden dışarı fırlatılmak.**

Tek ve bize bağlı, sınırlı gerçekten ötesini görmeyişin, bunun yanılgısından kuşkulanmayışın bir başka örneğini, Kemal Tahir, bu romanın sonunda, Kâmil Bey'le eski karısı Nermin Hanım'ın hesaplaşmasında ortaya koymaktadır. Karısı, onu yargılarken, bir koca olarak kendini olumlu yola etkileyerek götüremeyişindeki sorumluluğa işaret etmektedir. Burada Kâmil Bey'in kendi yatkınlığına bağlı gerçeğin dışındaki gerçeklerden ne ölçüde gâfil olabileceğini de göstermektedir. Öte yandan bu **«bize bağlı ve sınırlı gerçek yanılması»** nın bir başka örneğini de, kızı Ayşe'nin, bunca sağlam ve olumlu nitelikleri ve davranışlarına rağmen, tıpkı babası gibi bir ana çizgiyi, asıl aşılması gereken çizgiyi aşamıyarak romanın sonunda Kadir gibi bir kalpazanla evlenişinde de göstermektedir.

Bu serinin çıkmış ve hazırlanan diğer ciltlerile kitap hâlinde yayınlanması, Kemal Tahir'in romancı olarak bütün ustalığını ortaya koyacak, edebiyatımıza yıllarca üzerinde durulup tartışılacak önemli sorunlar getirecektir.

Onun **«Millî Kurtuluş»** serisinden üçüncü romanı, **«Yorgun Savaşçı»**, Mütâreke ile Anadoludaki teşkilâtlı direnme hareketleri arasında kalan bulânık bir aralığı, İstanbul ve Batı Anadoludaki ilk kıpır-

danışları, «ateş ve ihânet» le karşılaşan, iç ve dış düşmanların bir köşeye kısdırdıkları yorgun insanları ele alıyor. Onların bu alaca karanlıkta birbirlerini arayıp buluşlarını, direnmeye geçiş çabalarını tasvir ediyor. Kemal Tahir, bu romanında, esirliğe koşulan bir devrenin namuslu insanı Kâmil Bey'in dışındaki başka insanları, İttihatçılarla birlikte bir çeşit «Millî Kurtuluş» hareketine geçmeğe çabalıyan kadro adamlarını, 1908 sonrası olayları ile gelişip yürüyen ihtilâlci subayları anlatıyor. Bunların Mütâreke yıllarında, bir yandan askerlikte, bir yandan da yeni bir politika düzeni getirme sorumluluğu altında beliren suçlu davranışlarını tasvir ediyor. Romanın birinci bölümünde, Mütâreke İstanbulunun işgâl günlerindeki manzarasını, İttihatçılara yöneltilen azgın düşmanlığı, savaşın sorumlusu olarak izleniş ve yargılanışlarını, koca bir imparatorluğu savaşa sokmuş ve batırmış bir grup olarak lânetlenişlerini, yıkılışın mutlak oluşundan duydukları azap ve yılgınlığı anlatıyor. Bunlar, savaştan yeni dönmüş, yenik düşmenin, üstelik suçsuz insanları düşmana karşı savunmasız bırakmanın utanç verici ezginliği içinde dengesini yitirmiş, uniformalarını giymekten çekinen askerlerdir. Topçu yüzbaşısı Kara Cehennem Cemil, İttihatçı Doktor Reşit Bey'in av hayvanı gibi kovalanışını, intiharını görür, Halil Paşanın, Patriyot Ömer'in kıyı bucak saklandığı sürek avının içine girer. Makedonya, Trablusgarp, Balkan Savaşı, dört yıl da Seferberlik, sonra kendi ocağında üstlerine boşanan kin ve lânetin ortasında yaşama zorunda kalmak, köpekler gibi kovalanarak bir köşeye sıkıştırılmak ve öldürülmek. Aslına bakılırsa, şimdi de cephe gerisi olmıyan bir başka savaşın içine düşmüşlerdir. Balkan dağlarında eğitilmiş, batı uygarlığının profesyonel ordularında görülen profesyonel askerden büsbütün farklı, savaştan öte devletin temel direği, rejim kurucu ve tutucu bir başka asker tipidir bunlar. Değişmenin veya batıp gitmenin zorunluğunu hergün, her saat yeniden öğrenerek İttihatçı, biraz komitacı, teşkilâtçı, attığını vuran bir yeni soy askerlerdi bu Balkan ve İttihatçı okulundan yetişenler. Balkan dağlarında çarpışmışlar, eşkiya kovalamışlar, Manastır'da Şemsi Paşa'yı vurmuşlar, hürriyeti kazanmışlar, sonra cepheden cepheye koşmuşlar.. Şimdi bozgunun ortasında herkesle birlikte kendi kendilerini suçlayarak, bezdirici, tüketici, çamurlaştırıcı bir yorgunluğun ortasına düşmüşlerdir. Kendi kendilerine bırakılsalar, saklandıkları deliklerde kokup çürüyecekler. Ama sokak sokak kovalanma, en aşağılık kimselerin elile Beyazıt Meydanı'nda ipe çekilme, düşmanla ortaklaşa yapılan bir sürek avı, bunları, bezgin serildikleri köşelerden dışarı uğratır. İçlerinde eski ocak gücü, teşkilâtlanma, direnme ve toparlanma gücü ayaklanmış-

tır. Bekirağa Bölüğünden adam kaçırır, birbirlerini arayıp bulurlar. Karşılaşınca yapacakları ilk iş yeni durumun gözden geçirilmesidir. Bu da onları tartışmaya götürür. Romanın en ilgi çeken kişisi, birlikte yola çıktıkları hâlde despotluğa yöneldiklerini görünce, onlardan kopan Dr. Münür Bey'dir. Dr. Münür Bey, bu kitapta, Kemal Tahir'in Osmanlı gerçeği ve imparatorluğun yıkılışı üzerindeki düşüncelerini nakletmektedir. Romancı, 1955'den bu yana sürekli olarak bu yıkılışın temeldeki sebeplerini araştırmaktadır. Türkiyenin, dışından bakılınca batıya yönelmek, kuruluşu batı modelinde yenilemek, demokratik hürriyet düzenini kurmak gibi görünen bütün çabaların, bu yolda girişilen devrimlerin, aslında imparatorluğu yıkılıştan kurtarmanın çareleri olarak görüldüğünü, bu amaçla alınan tedbirlerin verdikleri sonuçlara bakarak sürekli yanılışımızı, kolaya kaçmaktan gelen şaşkınlığımızı tasvir etmektedir. Bu konudaki düşüncelerini Dr. Münür Bey'in ağzından anlatırken, asıl yanılma ve kaytarma yollarına sapanlar, bu yoldan hem imparatorluğu batıran, hem de kendilerini çıkmaza sokan İttihatçı ileri gelenleri, gelip onun evine sığınıyorlar. Halil Paşa, Patriyot Ömer, Yüzbaşı Cemil gibi eski İttihatçıların davranışlarının hem düşünce temelinde, hem de aksiyonda ne ölçüde sakat olduğunu anlatabilmek için, onların mutlak iflâslarını tasvir ettikten sonra, «Hürriyet ve İtilâfçı» diye adı çıkmış, Talât Paşa tarafından sürgüne gönderilmiş Dr. Münür'ün evine getirmekte, sığınma zorunda bırakmakta, sofrada yargılanmasına yol açmaktadır. Dr. Münür, Büyük Savaş'ın hayalci askerleri üzerinde durduktan sonra asıl saldırılarını İttihatçılara yöneltir. İttihatçılar hürriyeti, kötülükleri ortadan kaldırmak, haksızlıklara son vermek, göz göre yıkılıp giden imparatorluğu çöküntüden kurtarmak, despotluğu önlemek için istemişlerdi. Osmanlı imparatorluğunu kurtarmak için, o çağda aydınların kendilerini «Osmanlı olarak» duymaları gerekiyordu. Onlar da ayrıca bir eğitimden geçmeleri gerekmeksizin Osmanlıydılar. Ama işin tersliğine bakın ki, hem Osmanlı olmak, hem de Osmanlı imparatorluğunu kurtarmayı batıdan aktardıkları «hürriyet» düşüncelerine bağlamanın yanlışlığını anlıyamadılar. İnsan yüzde yüz Osmanlı olursa, Osmanlılığı kurtarmaktan başka birşey de istemezse, o zaman Abdülhamit'le birleşmesi gerekirdi. Dr. Münür, o çağda biricik sahici Osmanlının Abdülhamit olduğunu söylüyor. Eğer bazı Jöntürkler Avrupaya gittikten sonra Abdülhamit'le anlaşmışlarsa, bu onların hâinliğini değil, gerçeği görüp ona akıl erdirdiklerini gösterir, yanlışlıktan dönecek kadar güçleri olduğunu ispatlardı. Geriye kalanlar başlarını duvarlara

çarpıncaya kadar direndiler. Dr. Münür, önce komita arkadaşlarına, hürriyetten döndüler diye kızmış, küsmüştü. Ama sonradan o da bizim hürriyetle görülecek bir işimizin olmadığını anlamıştı. O günlerin dünya şartları ortasında böylesine bir hürriyet, Osmanlı imparatorluğu için yüzde yüz ölümdü. Başka ülkeler için yaşama gücü, kurtuluş yolu olan birşeyin bizde de aynı işe yarayacağı düşünülmüştü. O diyarların hürriyet öncüleri bu hürriyetle ne yapacaklarını, nereye gideceklerini, onu elde etmeden çok önce biliyorlardı. Hesaplarını inceden inceye yapmışlar, despot idâreyi devirmeden çok önce öğrenimlerini bitirmişlerdi. Aslında Fransada 1789 la hiçbir şey başlamış olmuyordu. Aslında çoktanberi yürüyüp gelen şey yerine oturmuştur. İhtilâl de bu yeni yapının temele oturuşundaki sarsıntıdan başka birşey değildi. «Her verimli ihtilâl, çok önceden başlıyan verimli birikmelerin yüze vurması, sere serpe yeşerip verim vermeğe başlamasıdır.» Bizde ise çoktandır dolup taşarcasına biriken, gelişip olgunlaşan şey imparatorluğun dağılma kaderi idi. Bizde batıya ve hürriyete koşulanlar sürekli olarak aynı gerçekle karşılaşmalarına rağmen bu gerçeği anlamamışlardı. Zaman zaman birtakım tehlikelerin varlığını sezmişler, ama dağılışın mukadder ve zorunlu olduğunu anlıyamamışlardı. İttihatçılar iktidara yönelirken işi kolaydan almışlar, ama idâreyi ele geçirince bu «ters birikme» yi dehşetle görmüşlerdi. Namuslu, korkusuz, akıllı ve ileri olan İttihatçılar, seve seve canlarını vermeğe hazır oldukları imparatorluğun dağılışını çabuklaştırmaktan başka birşey yapamamışlardı. Tıpkı Tanzimâtçılar, Meşrutiyet anayasacılarının yaptıkları gibi... Her gerçek Osmanlı gibi yıkılışı gören bu İttihatçılar da, bu yıkılışın gerçeğini kabul edemediler. «Yorgun Savaşçı» daki İttihatçı kadronun sivili ve askeri ile Mütâreke günlerinde sudan çıkmış balığa dönüşlerinin anlamı budur. Yıkılış tam olunca, Osmanlının bittiğini, hem de mutlak olarak bittiği gerçeğini kavramayınca, boşlukta, düşte ve kâbusta çabalama gibi bir durum çıkıyor ortaya. Milletlerin hayatlarında yenilgiler olur, bu yenilgiler insanları kavgaya ve başarıya götürür. Şimdi içinde bulundukları gerçek, bir yenilgi değil, sürekli bir yokoluşun, ölümün içinde debelenişti. Kemal Tahir, «boşlukta kalış» ın, nasıl mutlak bir ölüm anlamına geldiğini anlatıyor. Kemal Tahir, bir çağın, onu taşıyan, o çağın yaratıp geliştirdiği insanları ile birlikte yıkılışını, yalnız baştan sona İttihatçılığa koşulanların «boşlukta kalış» ları ile değil, bütün o akılcı eleştirmeleri ve yorumlamaları ile birlikte Dr. Münür'ün yolunu da son İttihatçılara bağlayarak gösteriyor. O da bazı farklı

davranışları, akılcı ve çözümleyici görüşlerine rağmen bir çağ sonu adamıdır. Bir anlamda Kâmil Bey'in kardeşidir. Eninde sonunda onunla yan yana gelecektir. İttihatçılar dört milyon insanın ölümünden sonra bile gerçeğe erememişlerdi. Ama akılcı Dr. Münür de kafasını duvarlara vurmadıkça gerçeğin bir yanını görememişti. Daha doğrusu aksiyondan değil, teoriden, mantıkî kuruluş ve sağlam düşünceden gerçeğe ulaşamayınca, onun da İttihatçılardan pek farkı kalmıyordu. Onları azarlamak, suçlarını yüzlerine vurmakla birlikte, aklı ve dünya görüşü ile «yeni adam» ı haber vermesine rağmen, bir özelliği, onun da hem İttihatçı hem de Osmanlı olduğunu meydana vuruyordu **Onlardan kopamıyor, onlara karşı çıkamıyor, ruhu ve zevkleri ile onların sırasında kalıyor.** İttihatçılarla birlikte başlamış, sonra onlardan kopmuş, Hürriyet ve İtilâfçı sırasına düşmüş, Sinop'a sürgüne gitmiş, Mütâreke'de yan yana gelmiş, sonunda Anadoluda Millî Mücâdele'ye birlikte koşulmuştur. Osmanlı imparatorluğunun yıkılışında nasıl değişmez bir belirleniş varsa, onun evlâtlarında da, Dr. Münür'ün bütün o akılcı çetinliğine rağmen, son yıkılışa birlikte koşuluş olayı görülüyor. Bunlar imparatorluğun son aydın ve ülkücü takımı idi. Çöküntü ortamında kendi aldatıcı hayâllerini çökmekte olana bağlamışlar, bu bağlanışın sınırladığı sorunlardan ötesini görememişlerdi. Daha doğrusu gerçeğin kendilerine yatkın olan sevimli, umut verici bir yüzünü görmüşlerdi. Bu soy ülkücü bağlantılar, biz farkına varmadan, kendi yatkınlığımızdan, kolay ve rahat bir çözümlenmeye bağlandı mı, çıkarlarımıza uygun bir soy «aldatan gerçekçi» uyanıklığa götürür bizi. İmparatorluk yıkılıyordu. İttihatçı takımı bir şeyler yapmağa hazırlandılar. Genç yaşta jöntürk yemini ettiler. Başka türlü de edemezlerdi. Çünkü işin böylesine alışkın ve yatkındılar. Namık Kemal'in vatansever öğrencileriydi bunlar. Bundan fazlasını öğrenmemişlerdi. Öğrendikleri de onları fazla bir çabaya ve zorluğa koşmuyordu. Vatanın ve devletin elden gittiğini görünce, bunu Mithat Paşanın anayasası ile önliyebileceklerini sandılar. Bu demektir ki, gerçeği, varlıkları ile sıkı sıkıya bağlı oldukları bir yaşama açısından ancak sonuçları ile gördüler. Nedenlerine ulaşamadıklarından, bu yolda da hazırlıklı olmadıklarından, yenilgilerden çıkarılamıyacak ölçüde umut ve hayâllere atladılar. İttihatçı kadrosu Rumeli'de kurulmuştu. Osmanlı gerçeğini oradan görmüşlerdi. Hürriyeti kolaylıkla elde edişleri de onları büsbütün hayâlci etmişti. Aslında Abdülhamit, anayasa ile görülecek hiçbir iş olmadığını bildiğinden Mithat Paşa anayasası ile fermanını bütün saltanat süresince res-

mi yıllıkların oağına koymaktan çekinmemişti. Abdülhamit, imparatorluğun çoktan çöküp gittiğini görmüş, kabullenmiş, bütün çabasını yıkılışı geciktirmeğe, son muhasebede kârlı çıkmağa yöneltmişti. 33 yıl Yıldız'ın tepesinde bu işe koşularak çabaladı. Bu çöküntüyü hızlandıranlara engel olmağa çalıştı. Bizdeki Jöntürkler, yabancıların el altından neden desteklediklerini bir o anlamıştı. Manastır ayaklanması karşısında dizginleri bırakışı, acizden değil, kullanılabilecek imkânların bittiğini anlamasındandır. Despota karşı hürriyeti getirenler az sonra onun despotluğunu geçmişlerdi. Halbuki despotluğu bir sanat hâline getiren Abdülhamit, artık kendisini suyun akarına bırakıyordu. Abdülhamid'in silâhları ile onu aşmak, hem de vatanı kurtarmak, bu nasıl olacaktı? 1908 ayaklanmasında despotluğunu söktürebileceğini Abdülhamid'in aklı alsaydı, hürriyeti kolayca verir miydi? Sonra 31 Mart'ta bahtını bir kere daha niye denememişti? Abdülhamid'i, İttihatçılardan bize miras kalan ünlü **«Kızıl Sultan»** görüşüne aykırı bir açıdan yorumlayışı, Kemal Tahir'in yalnız kendi yatkınlığına ve dünya görüşüne dayanmıyor. Onun bu anlayışı, kaynağını biraz da 1918 İttihatçılarının, ölümden önceki akılcı uyanıklıklarına da dayanıyor. Romanda Dr. Münür bu soy İttihatçıların bir örneğidir.

Kemal Tahir, bütün bu tarihi oluştan şu sonucu çıkarıyor **Bizdeki bütün ihtilâl ve devrim hareketlerinde «vatanı dar yerden kurtarmak» ilkesi başta geliyor ve yeterli olarak görünüyor. Bu ilkeye koşularak mevcudu yıkmağa davranıyoruz. Bu hep böyle olagelmiştir. Başka bir düşünce ve kuşku ile kendimizi yormuyoruz. Halbuki davranıştan önce gerekli ve önemli olan, bu davranışa temel olacak gerçeği niteleyiş ve buna dayatılacak düşünce düzenidir. «Kurtardık diyelim, sonrası ne olacak?». Bizde bütün devrimci ve işler başarıcı öncüler «sonrası kolay?» demişlerdir. Halbuki her seferinde bu «sonrası» ne kadar karanlık çıkmıştır. «Osmanlı» nın tarih boyunca her dar yerdeki davranışı böyle olmamış mıydı? Kemal Tahir, «bizim bu kolaya kaçmamızın ardında gizlenmiş, gündelik çıkarlara kaçmanın yolları vardır»** diyor.

Kemal Tahir, romanın bundan sonraki bölümlerinde bizim askerimizin barışta, savaşta, emeklilikteki ruh hâllerini, davranışlarını en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar tasvir ediyor. Ama asıl başarısını daha çok İttihatçı subayların yenik düşünce, ateşin dışında kendilerini zavallı olarak duyuşlarını, en ufak bir umut, bir çıkar yol karşısında canlanıp kişiliklerini buluşlarını, Meşrutiyet ve Balkan okulundan yetişmiş kadrocu subayların davranışlarını, olaylar içinde kalkınıp dikilişlerini tasvirde gösteriyor.

Mütâreke günlerinde İttihatçıların durumlarını, birbirlerini bulup dayanışmalarını, halkın bu konudaki davranış ve tutumlarını, İttihatçı düşmanlarının saldırılarını, konuyu en hurda ayrıntılarına kadar araştırmaktan gelen bilgili bir rahatlıkla, usta bir romancının anlatışı ile gösteriyor.

Romanın ikinci bölümünde, İstanbuldaki dar çevrelerde, sıkışan direnme ve toparlanma çabasının Anadoluya aktarıldığını, Yüzbaşı Cemil'in bir odun kayığı ile Bandırmaya geçtiğini görüyoruz. 15 mart 1919'da Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmışlar, Mütârekenin açık hükümlerine ve müttefiklerin garantilerine rağmen yavaş yavaş içeriye doğru yayılmağa başlamışlardır. Yollar boyunca kasabalar Yunan bayrakları asıp, kendilerine bir zarar vermiyeceği temin edilen düşmanı karşılamaya hazırlanıyorlar. Ama eski yorgun askerler, emekliler, eski İttihatçılar, bütün bezginliklerine rağmen, yer yer ufak gruplar hâlinde el yordamı ile direnmeğe hazırlanmaktadırlar. Yüzbaşı Cemil, Bandırma'da ilk temaslarından sonra, halk arasında kendilerini destekliyen kıpırdanışlar olmakla birlikte, bütün suçları İttihatçılara, biricik organize lider takımına yükleten bir propagandanın yaygınlığını da görür. Düşmanın İzmir'den içeriye doğru yayılması, bu propagandanın, halkı yıldıracak ölçüde güçlenmesine sebep olur. Yüzbaşı Cemil, Çerkes Reşit ve Ethem kardeşleri arayıp bağlantı kurmağa, yer yer örgütlenmeğe başlıyan hareketlere bir yerden katılmaya çalışmaktadır. İlk hareket Batı Anadolu'daki eski Teşkilât-ı Mahsusa'dan kalma kimselerin dayanak noktalarından gelmektedir. İttihatçılar, eğer ele geçirilirlerse harp divanlarını ve belki de sehpayı boylıyacaklardır. Bu da gün ve saat meselesidir. O günlerde direnmek ve örgütlenmek demek, bir anlamda da kendilerini savunmaktı. Yüzbaşı Cemil, 17. kolordu komutan vekili Albay Bekir Sami Beyle buluşur. Millet savaştan yılgındır, herkes evlerine kapanmış, işe yarar kimseler de ekmek parası derdine düşmüştür. Milletin önüne İttihatçı olarak çıkmanın çetinliğini attıkları her adımda görürler. Düşmanın hat boyunca ilerleyip Manisa'yı almasından önce davranıp yetişmek, silâhları ve cephaneliği boşaltmak, Bekir Sami Bey'in tasarladığı ilk hedeftir. Halbuki Batı Anadolu'daki alaylar dağılmakta, ordu olduğu yerde eriyip tükenmektedir. Yunan ordusu imkânları ve yılgınlık havasını iyi hesaplıyarak yumuşak yumuşak içeriye sızmakta, kimseyi korkutmadan, direnmeyi zorlamadan, sancağımızı da selâmlıyarak yayılmaktadır. Çatışma ve vuruşma olmadığından iç göç de yoktur. Halk şaşkınlık içinde donmuş kalmış, kasabalarda yerli Rumlarla halkın ileri gelenleri birleşip anlaşmaktadır. Bekir

Sami Beyle Yüzbaşı Cemil'in Balıkesir üzerinden Manisa'ya giderken yol üzerinde başlarına gelenler, 25 mayıs 1919 sonrası Batı Anadolu'daki hareketlerin bütün gerçekleri araştırılarak izlendiğini gösteriyor. Bir yandan yılgınlık, bir yandan İstanbul hükûmetinin sürekli bozgunculuğu yerli direnme hareketlerinin örgütlenmesini baltalamaktadır. **«17. kolordunun dört kişilik yüksek komuta kadrosu, albay Bekir Sami Bey'in ardı sıra dört küçük bavuldan ibaret ağırlıklarını taşıyarak yürüdüler, üstünde bir kale yıkıntısı bulunan tepenin eteklerine ışıklarını karartarak sinmiş kasabaya girdiler.»** Bu kasaba Akhisar'dır. Buradan Manisa'ya ulaşmanın, silâhları kurtarmanın çârelerini araştıracaklardır. Halbuki onlar gelmeden önce **«İttihatçılar milleti birbirine kırdıracak, düşman belâsını üstümüze uğratacak»** propagandaları almış yürümüş, kasaba ileri gelenleri hanı hanı düşman bayrakları diktirmekte, Menemen'den bu yana Rum çeteleri Yunan ordusuna yol göstermekte, Hürriyet ve İtilâfçılar ise **«aman uyuyan yılanı azdırmayın, İttihatçılara uyarsanız müslümanı kırdırırsınız»** diye halkı zehirlemekte... Akhisar gibi uğrayacakları her kasabayı kendi yurdları olarak değil, küçük bir birlikle ele geçirilmiş bir yabancı yer gibi bulacaklarını. Hattâ onları düşman gibi de değil, daha kötüsü, kendilerinden olan kötülere kin besliyenlerin davranışı ile karşılayacaklardır. Akhisarda güvenilecek bir iki insan kalmıştır. Teğmen Rasim, bir de askerlik şubesini tek başına bekliyen er, Çankırılı Kör Şaban. Cıvık, kaypak, bastıkça ayaklarını çeken çamurun içinde bulabildikleri dayanak noktaları bunlardır. Yüzbaşı Cemil, ancak o zaman şimdi bulundukları nokta ile Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'na başladığı yerin farkını anlar. Mustafa Kemal, 16 mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkmıştır. İzmir'e Yunan'ın ayak basmasından bir gün sonra. **«Neden Samsun'a gideceğine Bandırma'ya gelmedi?»**. Yunan'ın İzmir'de kısılıp kalmasını, elde mevcut kıtalar ve silâhlarla Batı Anadolu'da temin edebilirdi. Doğu Anadolu nere, İzmir nere? İzmir'in yolu Samsun'dan mı geçiyordu? İşte tam bu noktada gerçek komutanın savaşçı subaydan farkını ortaya koymak istiyor Kemal Tahir. Yüzbaşı Cemil, subayların çoğunun paşa da olsalar, büyük çapta komutan olamıyacaklarını İzmir dolaylarında anlamıştır. **«İzmir'de şimşek gibi çakmaktansa Erzurum'da gürlemek yeğdir».** Burada şartların hangi yerde, hangi durumda kendi yeterliğimize uygun düşeceğini kavrayışın çetinliği var. İdârecileri, düşmana koşulmuş bozguncu ve menfaatçi eşrâfı, savaştan yılgınları, İstanbul'a kulak kabartanları ile, İstanbul'da padişahla İzmir'deki Yunan arasında denge kurup çıkarlarını koruma-

ya çalışanların kaynaştığı böyle bir yerde, o günkü şartlar içinde direnme hareketi örgütlemenin imkânsızlığını anlamak için Bekir Sami grubu başlarını vurmadık taş bırakmamışlardır. Eski İttihatçılardan dağdaki zeybeklere varıncaya kadar herkesi yoklamışlardır. 17. kolordunun İzmir dolaylarında eriyip kaybolduğu bir yerde bir avuç subayın halkı derlemesi, milis kurması, silâhları kurtarması, bir direnme çekirdeği koyması hayâl olmuştur.

Manisa'ya adam yollayıp topları ve mavzerleri kurtarmanın, mevcut askeri geri çekmenin yollarını ararlarken, Akhisar'dan çıkmak zorunda kalırlar. Silâhları, cephaneleri varken bölük bölük geri çekilip birleşmeği düşünemiyen askerler, oturdukları yerde düşmanı beklerler. Düşmanla anlaşmanın, malım mülkünü zarara sokmadan yaşamanın mümkün olabileceğini sanan halkın ortasında kalmış, imparatorluğu batırmış bir avuç farmason İttihatçının Akhisar'da sıkışıp bunalmalarını, Bekir Sami Bey'in mâcerasını, aşırılığa, gereksiz yorumlara, romantik yüceleştirmelere kapılmadan anlatıyor. Bu soy malzemeyi, romanın özündeki ana düşünceye bağlı uygunluğu gözeterek, bunları hangi açılardan nerelerde, nasıl kullanacağını bilerek, insanların bu şartlar altında nasıl davranacaklarını iyice belirliyerek, üstelik bütün bunları tarihî gerçeklere bağlıyarak romanı kurmak çok çetin bir iştir. Son yıllarda Kurtuluş Savaşım konu alan romanların hiç birinde bu soy bir uygunluk görülmez.

Yılgınlıklarını, yenilimşliklerini aşmağa, çevreden gelen çürümüşlüğe rağmen direnmeyi bir yerde kurup genişletmeye çabalıyan insanları anlatırken, Bekir Sami karargâhı subaylarının günlük yaşamalarını tasvir ederken, Kemal Tahir'in, büyük ölçüde, bir «**romanı hayat içinde yeniden kurma**» gücüne ulaştığını görüyoruz.

Kemal Tahir, başka romanlarında da görüldüğü gibi, kökü eşkiyalığa giden bütün çürümüş kurumlara güvensizliğini bu romanda da gösteriyor. Zeybekler, efeler, yerli ve başıbozuk milis teşkilâtının temelsizliğini uzun uzadıya anlatıyor. Yüzbaşı Cemil, çâresizliğinden, biraz da İttihatçılıktan gelen bir yatkınlıkla, dağlarda gezen çeteleri örgütlemeği, kendi amaçlarına bağlamağı düşünmüştür. Halbuki bunlar dağlarda, ayrı bölgelerde birbirlerine düşman olarak yaşarlar, bir araya getirilip bir kumanda altına alınmaları çetin bir iştir. Bunları sürgit ordu düzeni altında tutmanın da imkânı yoktur. Hemen hepsi subay düşmanı olup, asker kaçağı olduklarından subaydan çekinirler. Korktukları için de arkadan vurmağa davranırlar. En kabadayıları köp kopuklarından geldiği için de

ayak takımıdırlar. Kurtuluş Savaşı'nda bu soy çetelerin talana uygun her yerde işe yaradıkları, düşman karşısına çıkarken karışık hesaplar peşinde olduklarını görüyoruz. Kemal Tahir, yerli halktan eski zeybeklik geleneklerine dayanan milis kurmanın, o günlerin şartları içindeki tehlikelerini de anlatıyor. Bekir Sami Bey grubu eski İttihatçılardan Karaosmanoğlu Halit Paşa (başıbozuk paşası) ile buluşurlar, onun toplıyacağı bin atlı, bin yaya ile Manisa'ya erişip silâh ve cephâneleri geri çekmeyi kararlaştırırlar. Paşanın adamları toplanır, ilk müfrezeyi yola çıkarırlar. Yerli bir ağanın otoritesi sâyesinde, atlı yaya büyük bir kalabalığı bir köye toplamayı başarırlar, ama askeri kumanda altında milis kurmaya sıra gelince işin çetinliğini anlamışlardır. Gönderilen başıbozuk müfrezesi yarı yoldayken Manisa düşer. O zaman başlarında ağaları Halit Paşa olmak üzere, köylüler ve zeybek döküntüleri de niyetlerini bozarlar. Bunlar, kendi yurtlarında tarlalarına, eşyalarına, birbirine kenetli çıkarlarına bağlı yerlilerdir. Harman ve mahsul zamanı her şeyden kopup sonuna kadar gidemezler. Bekir Sami grubu, kendi yurtlarında savunmak istedikleri topraklardan ikinci defa kovulurlar. Son dakikada yetişen Çerkes Ethem'in rehberliği ile Salihli dolaylarında Kuşçubaşı'nın çiftliğine ulaşır, Rauf Bey'le buluşurlar.

Romanın bundan sonraki bölümleri, asıl «Kuvayi Milliye» hareketlerinin başladığı devreyi anlatıyor, «Dönemeç» başlığını taşıyor. Yüzbaşı Cemil, emireri Kör Şaban'la birlikte Bursaya, 56. tümen karargâhına gelirler. Anzavur kuvvetlerinin Karabiga - Gönen - Bandırma dolaylarında hazırlandığı, Bursa üzerine yürümeği tasarladığı bir sıradır. Kıta komutanlarının İstanbul'la Mustafa Kemal arasında sallantıda kaldıkları bir devredir. Bursa dolaylarında durum iyice bulanık, halk ve ileri gelenler İstanbul'dan gelen seslere daha fazla kulak kabartmaktadırlar. Romanın bu bölümünde olaylara karışmış bir çok kişilerin davranışlarını, gerçeklere uyan kişiliklerinin tasvirlerini buluyoruz. Bunlardan biri de 172. Yaya Alayı Komutanı Yarbay Kasap Osman'dır. Onun sert kişiliğini, olaylardaki yeri ve değerini destanlaştırmadan anlatırken, yanında başka mizaçtaki subayları da tanıtıyor. Bizdeki yaygın olan anlayışta görüldüğü gibi, yiğitlik denilen meziyetin yalnız sert ve gaddar insanlarda değil, dış görünüşleriyle çelebi ve yumuşak, kibar insanlarda da görülebileceği, bunların sırası ve yeri gelince yiğitlikte başkalarından hiç de geri kalmadıklarını anlatıyor. Aslına bakılırsa, savaşın asıl yükünü taşıyanlar bu soydan askerler ve subaylardır. Kimseleri yıldıracak ve korkutacak davranışları duyul-

mamış, adları çıkmamıştır. Ama hareketlerindeki sürekli dayanıklılık, meşakkate tahammül, direnme ve yiğitlikteki palavrasız inatları, yakın çevrelerinde ve askerler içinde iyi bilinir. Komutanlar daha çok böyle insanlara güvenirler.

Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı'nda, milisten çok düzenli orduya olan güvencini bu romanda, Çerkes Edhem'in Anzavur'u bozup Bursaya girişini anlatan bölümlerde ortaya koyuyor. Çerkes Edhem kuvvetleri Anzavur kuvvetlerine saldırırken yağmacılığı da savaş meydanına götürmüşlerdir, bozgun çetelerini soymuşlardır. Mustafa Kemal'in Çerkes Edhem kumandasına verdiği bir taburluk yaya askerinin telâşsız ve kendine güvenli savaşması yanında çetecilerin rastgele düzensiz, disiplinsiz davranışları ortaya çıkar. Düşman daha iyice bozulmadan atlarını, çizmelerini değiştirenler, ateşi kesip cep ve hurç karıştıranlar.. Bunlar çapula girişirken beri yanda yaya askeri düzenli şekilde takip ateşine geçmiştir. Hem de yarı başlarındaki yağmacılara küçümseyerek, beğenmiyerek bakmaktadırlar. Durgun, gün görmüş, sabırlı ve çok bilmiş bir hâlleri vardır. Bunlar kendilerini çeteden, milisten iyice ayıran düzenli ordudur.

Anzavur Bozgunundan sonra «seyyar kuvvetler» Bursa'da dinlenirken Ankaradan gelen bir emir üzerine «Bolu-Gerede-Düzce-Hendek» ayaklanmasına çağırılırlar. Birkaç günden beri Bursa'nın hanlarında, kaplıcalarında, otellerinde iyice dinlenmiş, kendilerine çeki düzen vermiş çetelerin gösterişçi bir şişinmeyle parladıkları görülmektedir. Kemal Tahir, onların Bursa'dan çıkışlarını şöyle tasvir ediyor: «atlılar ikişer kolla yola çıktılar. Tüfenkleri omuzlarına çapraz asmışlardı. Eğerlerinin, kantarmalarının, kamalarının gümüşleri güneşte parlıyordu.»

Hiç kimsenin hiç kimseye sonuna kadar güvenemiyeceği, şartların sürekli olarak değiştiği, insanları da peşinden koşturarak kendisine uyulmasını şart koştuğu, kaypak batakla sağlam toprağı seçmenin güç olduğu bir ortamda, Yüzbaşı Cemil dayanıp direnişinde, içgüdüsünden, sezgisinden başka bir rehberi olmadan yürümek zorundadır. Çerkes Edhem atlılarının Bursa'yı terkettikleri sırada, ta Bandırma'dan Manisa yollarına kadar arayıp bulamadığı sağlam temeli, dayanağı birdenbire önünde görmüştür: «Teğmen Şevki'nin ağır makineli tüfenk takımı geçmeğe başlamıştı. Erlerin giyimleri yamalı, postalları yırtıktı, ama üstlerinde, döğüşü çapulculara bütün kaptırmamış olmanın efendi ağırlığı vardı». İşte Kurtuluş Savaşı'nın da, romanın da asıl dönemeci buradadır. Bundan sonra düzenli ordu savaşları ve onun getirdiği sorunlar başlıyacaktır.

Kemal Tahir, bu romanında İttihatçı subayların çetin dayanma güçlerini, örgütlenmeğe yatkınlıklarını, sorumluluk duygularının üstünlüğünü, işe ve savaşa koşulmaktaki namuslu davranışlarını, batının profesyonel askerlerinde görülmiyen sürekli sabır güçlerini, yokluğa ve çetin şartlara dayanmadaki ülkücülüklerini anlatıyor. Savaş subaylarımızdaki bu nitelikleri, sırası geldikçe bizim köylü lisanımızdaki dayanma ve direnme gücü ile birleştiriyor. Yüzbaşı Cemil'le Çankırılı Kör Şaban'ın birbirleriyle anlaşmaları, birbirlerini yadırgamadan aynı yola ve amaca koşulmalarındaki rahatlığı tasvir edişinde, romancının coştuğu ve açıldığı, bu memlekette halkla onun liderleri arasındaki sağlam ve güvenli anlaşmanın nerelerde, hangi şartlar altında, nasıl mümkün olabildiğini anlatmak istediği açıkça görülüyor.

Onun **«Millî Kurtuluş»** serisindeki ikinci romanı da henüz kitap hâlinde çıkmamıştır. İlk adı **«Yol Ayrımı»** olduğu halde, kitap düzeninde çıkarsa **«Kurt Kanunu»** adını alacaktır. Bu kitabında, **«Yorgun Savaşçı»** da ve ondan önceki **«Esir Şehrin İnsanları»** ve **«Esir Şehrin Mahbusu»** romanlarında Millî Kurtuluş hareketine yönelenlerin, 1930 yıllarından sonra, iç talana koşulma ortamındaki şaşkınlıklarını, Millî Kurtuluş Savaşı'na bir Osmanlı vatanseveri olarak girenlerin bir yerde tıkanıp kalışlarından sonra, bu hareketi sürekli hâle getirememekten gelen tükenişlerini, Mütâreke yıllarında olduğu gibi Cumhuriyet yıllarında da **«havada kalış»** larını anlatıyor. Yorgun Savaşçılar, Millî Kurtuluş Savaşı'na koşulurken, neleri ne için kurtardıklarını tartışmamışlardı. Mütâreke devrinde bir süre boşlukta kalmışlar, Osmanlının yok oluşu gerçeğini kabul edememişler, imkân buldukları bir yerden savaşa ve harekete katılmışlar, ama bütün savaş süresince gerçeği değil, yine de kendi yatkınlıklarını ve alışkanlıklarını sürdürmüşlerdi. İttihatçıların **«Hürriyeti alalım, gerisi kolay»** demeleri gibi, Kurtuluş Savaşı'nda da **«düşmanı denize dökelim hele»** denilmişti. Savaşın verdiği hızla yeni bir düzen kurulur gibi olmuştu. 1930'dan sonraki **«Serbest Parti»** denemesi, Millî Kurtuluştan sonra hiçbir şeyin sanıldığı kadar kolay olmıyacağını göstermişti. Oraya kadar büyük zaferin verdiği uyuşma, Atatürk'ün kişiliğinden yayılan **«tabu»** büyülenmesi, yeni kuruluş ve düzenin sağlam bir temele oturduğu sanısını vermişti. Aslında yine o eski **«kolaya kaçma»** alışkanlığı ağır basmış, bir sıra yüzeyden yapılan devrimlerle dış görünüşümüze «ileri ve uygar» bir görüntü verilmişti. Temeldeki eski **«ters birikmeler»** dağıtılamamış, Osmanlının yıkıldığı yerden büyük bir değişiklik ve aşıyla yeni bir

çalışma düzenine geçilmemiş, «yeni insan» eğitilememiş, Osmanlı yapısı üzerinde batılı aşılanmanın muhasebesi yapılmamış, velhasıl o eski kolaya kaçış, yeni rejim görüntüsü arkasında Osmanlı gerçeğini yaşatmaktan vazgeçilememişti. Kemal Tahir, bu romanında Serbest Parti denemesi sırasında, eski kahramanların, kendi çocuklarını, yeni kadroları yeni bir eğitimle hazırlayamayışlarından gelen sarsıntıları tasvir etmektedir. Bu romanda Gazeteci Selim, «Yorgun Savaşçı» daki Dr. Münür'ün yerini almakta, devrim hareketlerimizdeki sürekli aldanışın nedenleri üzerinde durmaktadır. Tıpkı Münür Bey'de olduğu gibi, o da, aklı ve dünya görüşü ile «sürekli aldanışı» eleştirmekle birlikte, yaşayışı ve alışkanlıkları ile onlardan kopamamakta, onlarla birlikte sürüklenmektedir. Burada Kemal Tahir, «Milli Kurtuluş» serisinin başına aldığı sloganın gerçeğini Gazeteci Selim'in kişiliğinde ortaya koymaktadır: Seni sevmek başka birşey hürriyet, uğrunda dövüşmek başka!». Ama burada aynı sorunu, bir başka açıdan ele alıyor: gerçeği görmek, aramak, tartışmak, eleştirmek başka şeydir, gerçeğe koşulmak, onu bir yaşama üslûbu hâline getirmek, onu aksiyona oturtmak bütünüyle başka bir şeydir. Münür Bey'de olduğu gibi, Gazeteci Selim'de de, ancak gerçekçiliğin ilk safhası, bireysel davranış anlatılmış, yaşama üslubunda ise eski alışkanlıkların nasıl sürüp gittiği tasvir edilmiştir. Gazeteci Selim, bizde Cumhuriyet'ten sonra yetişen toplumcuların takım hâline gelemeyişlerinin, bireyci aşamada kalışlarının, eskiden kopamıyanlarla sürekli çekişmelerinin nitelediği bir örnek kişidir. Bu kişide biraz Kâmil Bey'den, biraz Dr. Münür'den ve bütün tedirgin duyarlıkları ile Kemal Tahir'in kendisinden geçmiş çizgiler var. Bütün büyük gerçekçi romancılarda bu ölçüde kişilerine katılış görülür. Bunu yapamasalardı, çileleri çekilmez olurdu. Baba Goriot'ya Balzac'ın, Raskolnikof'a Dostojevski'nin katılmışlığı böyledir. Yolları tıkanmış bütün devrimcilerde de, bu anlamda, Kemal Tahir'in katılmışlığı vardır elbette.

İttihatçılar kadroya gitmişler, ama bu kadroculuğu az zamanda yozlaştırarak bir çeteci dayanışması seviyesine getirmişler, gerçeği bulamadıklarından tersine koşulmuşlar, «ters birliklerine» peşinde bütün kadroları ile sürüklenmişlerdi. Milli Kurtuluş hareketini getirenler de, kuruluşta İstiklâl Mahkemeleri ile «ters birliklere» karşı çıkmakla birlikte, bunu sürdürememişler, bir yerde durmuşlar, tavizci bir politika ile düzeyden devrimlere, yani İttihatçılar ölçüsünde bir hayâle yönelmişler, üstelik sürekli olarak da halka dayanan partileşmeden ve kadrolaşmadan kaçmışlar, ger-

çek devrimcilerin eğitilmelerini ve takım hâline gelmelerini engellemişlerdi. Tek parti devrinden çok partili düzene geçişin bütün hazırlık ve deneme safhalarında, Halk Partisinin bütün çabaları, aşağıdan gelen Atatürkçü aydınların ancak kendi takımlarından koparılarak bireyler hâlinde değerlendirilmesine yöneliyordu. Gazeteci Selim, bu romanda «Serbest Parti» hareketleri karşısında yalnız başına kalıyor, bütün olumsuz ve karamsar eleştirmelerini eski İttihatçılarla paylaşıyor, düşünce ve davranışlarını hiç bir zaman etkileyici bir alana aktaramıyor. İttihatçılar gibi, o da, dışa düşmüş, Osmanlılığın yeniden canlanıp yürüyüşünde görüşleri ile ona karşı, yaşayışı ile ona yatkın olmaktan bir türlü kurtulamamıştır.

1930'daki iki partili ve tek dereceli belediye seçimleri, yüzyıllardır elden ele geçen idâre mekanizmasının baskı altında tuttuğu ne kadar ters birikmeler, zıdlaşmalar, devlete karşı çıkmayı töreleştirmiş güçler varsa, hepsini yüze çıkarmış, sandık başlarından sokaklara, sonra bütün yurda yayılan bir mahşer manzarası göstermişti. Bütün fırsat düşkünleri, kaldırım kabadayıları, haraç beslemeleri, bin yıl yaşasalar bir araya gelmeleri imkânsız olan haşereler ortaya dökülmüş, particilik bunları en pis çıkarları peşinde birleştirme mucizesini göstermişti. Halk ürkek ve çekingen, bıçkın partizanlar edepsiz ve saldırgan, aslında demokratik seçim paravanası altında talan kokusu almış barbarların, kan kokusu almış av köpeklerinin eşinmeleri, bir yangın alevi gibi her yanı kavuruyordu. Gazeteci Selim, seçim akşamı Kocamustafapaşa'daki evine dönerken yolda bunları düşünür.

Mütârekede M. M. grubunda çalışan, yedek subay olarak Sakarya'da döğüşen, öğretmen Ramiz Efendi, Millicilikten gelen eski bir bağlanışla, Halk Partisini tutmaktadır. Gazeteci Selim, olaylar içinde, gerçekle göz göze gelerek, onu yaşayıp düşünerek çürümekteyken, onun «amca» dediği eski Millî Mücadeleci Ramiz Efendi, çoktan bu evrimin bile dışına düşmüş, yenilgisini kabul etmiş, hareketi çoktan kapanmış olan inançlarını ayakta tutmağa, ölümüne kadar sürdürmeğe çabalamaktadır. Kemal Tahir'in burada tasvir ettiği öğretmen Ramiz Efendi, kendi çocukluğunun bir öğretmenine, Mütâreke günlerinde tanıdığı bir gerçek öğretmene, Adil Bey'e dayanmaktadır. Onu, Mütâreke devri İstanbulunun Kasımpaşa'sında Cezayirli Hasan Paşa Okulu'nda bir öğrenciyken tanımıştı. Onu, bütün direnişi ve ülkücülüğü ile İngilizlerin karşısında görmüş, sokaklardan aylak çocukları toplayıp okutmağa çalışmasını yakından izlemişti. Bütün benliği ile düşmana karşı koyan, Millî Kurtuluş'a

koşulan böyle bir adamı, Cumhuriyet'in ilânından sonra tek başına bir odaya kapanıp bitkin, sefâlet içinde perişân, son günlerini doldurur* bir hâlde bulmuştu. Kendi dâvası ve savaşı kazanıldığı hâlde bu öğretmenin sefâlete düşmesinin anlamını, bir romancı açısından çok sonra kavrayacak, onu öğretmen Ramiz Bey'in kişiliğinde yeniden canlandıracaktı. Dâvasını ve savaşını kaybetseydi, bu öğretmenin çöküşünü açıklamak mümkündü. Hem bir dâva, bir savaş kazanılıyor, hem de bu yolun ülkücüleri bu durumlara düşüyorlardı. O hâlde gerçek şuydu: bir dâvayı ve bir gerçeği yürütenler, onu kimler adına ve hesabına yürüttüklerinin farkında değillerdi. Memleketi dar yerde buluyorlar, savaşa koşuluyorlar, savaş kazanılınca da iktidarı başkalarına verdiklerinin, bütün gerçekleri ile dışa düştüklerinin farkına bile varmıyorlardı. Reşat Nuri'nin «Yeşil Gece» (1928) romanındaki Şahin Hoca'nın da dramı aynıydı. İşte «Kurt Kanunu» romanındaki Ramiz Efendi'de Cumhuriyet'ten sonraki yeni yaşama şartları içinde ve yeni toplumda bir türlü dengeli bir yer bulamıyanlardan birisidir. Öncülüğünü yaptığı savaşın ardından bir kenara atılıp unutulmuş, kendini içkiye vermiş, üstüne başına bakmaz olmuş, karısı Fatma Hanımı kaybetmişti: «Günden güne çöküyor, saçının, sakalının, tırnaklarının uzadığını, eski paltosunun giyilmez hâle geldiğini sanki farketmiyordu. Artık insanlardan kaçıyor, her akşam sızana kadar içiyordu. Okulda bile ders anlatmaktan vazgeçmiş, öğrencilere kitaptan çalışmalarını söylemekle yetinir olmuştu. Konuşmak zorunda kalırsa, acı çekiyormuş gibi kendini sıkıyor, çok kere sözün yarısında susup başını önüne eğerek suçlu suçlu gülümsüyordu.» Öğretmen Ramiz de bir başka önü tıkanmış devrimci, bir başka yorgun savaşçıdır. Hep o yenik düşmüşlüğün, o Mütâreke yılları psikolojisinin içinde duymaktadır kendisini. «Dudaklarında hep o suçlu gülümseme, yorgun gözlerinde hep o dalgın bakışlar vardı. Kunduraları çok eskimiş, paltosunun sağ cebi sökülüp sarkmıştı. Fötr şapkası şapkadan başka her şeye benziyor, yana kaymış kravatı, düğmeleri kopuk gömleğinin eskiliğini büsbütün meydana vuruyordu.» Ramiz Bey, işte bu şartlar içinde oy sandıklarının başına, savaşa gider gibi namuslu bir davranışla gitmekte, ama olup bitenlerin nedenlerini anlıyamamaktadır. Halbuki bu sandıklarla birlikte ortaya dökülen her olay, onların can bahasına kurdukları, geliştirmek ve nesilden nesile devrederek yürütmek zorunda oldukları «devrimci yeni düzenin» tepelenişi, sindirilişi anlamına geliyordu. Mütâreke çukurundan yalnız namuslu değil, aynı zamanda olumlu bir yola çıkan Ramiz Efendi, şimdi kendi yıkılışının karşısına, rejim düşmanı kuvvetlerin karşısına,

terse düşmüş namuslu biçâreliğinin bütün zavallılığı ile çıkıyordu. Ateşten geçmiş eski devrimciler, kadrolaşıp rejimlerine ve partilerine sahip çıkamayınca, bir yerde tükenip terse dönen akımların karşısında olumsuz, tutuk ve perişan, küçük bir direnmeden sonra sürüklenip gitmeğe namzettirler.

Öğretmen Ramiz'in tükenip dökülüşü oğlu Kadir'in kişiliğinde, Cumhuriyet'in ikinci neslinde daha iyi belirlenmektedir. Millici bir âilenin çocuğu Kadir, 1930 günlerinin şartlarına ayak uydurarak, babasının tam karşısında olanların hizmetine girmiştir. Fatma Hanım gibi yiğit bir kadınla Ramiz Bey gibi bir savaşçıdan, 1930 yıllarının şartları, opportunizme koşulan bir madrabaz çıkarmış, hepsinden kötüsü bunlar, Mütâreke ve Millî Mücâdele yıllarından arta kalan İkinci Grup döküntüleri ve gericileri ile Türk halkını devrimci Cumhuriyete karşı ayaklandırma imkânlarını bulmuşlardır. Eski yorgun savaşçılar, Gazeteci Selim gibi tarafsızlığın avanaklığı içinde dolaşanlar, **«neden yaptılar bunu?»** diye birbirlerine sormaktadırlar. **«Esir Şehrin İnsanları» (1956), «Esir Şehrin Mahbusu» (1961)** ve **«Yorgun Savaşçı»** romanlarındaki Mütâreke ve savaşın çetin yollarını çiğneyip bu romandaki ortama ulaşan bütün kişiler, Kâmil Beyler, Dr. Münürler, Binbaşı Arif Beyler, Nuh Beyler, Nedime Hanımlar, hepsi birden kendilerini yeniden Mütâreke yıllarının puslu ve bozguncu havası içinde bulmuşlar, üstelik koşulacak bir olumlu yol, kişiliklerini yeniden kazanacakları bir savaşı bulamamışlardır. Ramiz Bey'in oğlu Kadir'in babası ve onun arkadaşları üzerinde düşündükleri, eski Kuvayi Milliyecilerin çocuklarının nasıl yetiştiklerini de, 1930 yıllarındaki şartların yeni çürümeleri ve yıkılışları haber veren çetinliğini de açıkça göstermektedir: **«... bütün işe yarıyanlar hep Serbestçi... Bir de babamla arkadaşlarına bak... Başta Kâmil Bey... Sonra Dr. Münür Bey denilen geveze... Sonra Binbaşı emeklisi Arif Bey... Bir Kuvayi Milliyedir tutturmuşlar. Kimi hapis yatmış yıllarca, kimi sürünmüş... Hele babamın durumu, hepsinden acıklı. Bilmem sana anlattı mı? Bir gemi dolusu mavzer satacaklarmış Anadoluya, az kalsın!... Kırk bin tüfenk diyor. Tüfenk başına beş lira komisyon almak işten değilmiş... İkiyüzbin lira tutar aşağı yukarı... Bizi on parasız bırakıp gitmiş Sakarya Savaşına... İki yerinden yaralanmış... Sürünüyor şimdi, öğretmen aylığı ile. Üstte yok, başta yok... Kendisini yoksulluktan kurtaramamış... Vatanı kurtarmakla öğünüyor. Bir memlekete düşman girdi mi, millet yediden yetmişe ayaklanır. Bu bakımdan vatan kurtarmak kolay!**

— Zor olan?

— Milleti hür yaşatmak... Bolluk içinde... Takriri Sükun kanunu çıkar, İstiklâl Mahkemeleri kur! Bugün şunu as, yarın bunu... Millette on para kalmamış... Köylü inim inim inliyor, yalan mı?»

Bütün bu anlattıkları yalnız 1930 Serbest Particilerinin millete anlattıklarından, halka yaydıkları politika eğitiminden gelmiyor, aslında bunlar Kadir gibilerin yatkınlıklarına uygun düşen sözlerdir. Kolaylıkla benimseyip tekrarlayışı bundan. Bu sözler, halk çocuklarının politikacılar elinde kolayca ne kılıklara girdiklerini gösteriyor. Kadir'in bu sözleri, bir devrin soysuzlarının talana ulaştıracak hürriyeti halka nasıl aşıladıklarını, karşılarına dikilmesinden korktukları Milli Kurtuluş'tan kalma değerleri nasıl çürüttüklerini gösteriyor. Kadir'in gerçek kişiliğini asıl tanımlıyan, onun doğuştan köle oluşunu niteleyen, bu romanda, yakıcı güzel kadın rolünü oynayan Şükran Hanımdır. Onun insanları kendi çıkarı uğruna kölece çalıştırmağa nasıl hazırlandığını, kendi köle oluşundan, gelecekte köle işletenlerin en beceriklisi olacağını o anlatıyor.

Bu romanda Yorgun Savaşçılardan sonra gelen ikinci kuşak içinde, geleceğin yeni adamını haber veren olumlu kişi, Kuvayi Milliyeci Kâmil Bey'in kızı Ayşe'dir. Yedi yaşındayken, mahkûm olan babasını onyedi yaşına kadar on yıl görmemiş, öldü bellemiş, Mütârekede düşmanla işbirliği yapanların ve onların safında bulunmayı daha güvenli sayan anasının yanında eğitilmiş olan Ayşe, bütün olumlu niteliklerile «Atatürkçü olumlu yeni kuşağın bir öncüsüdür.» Burada Kemal Tahir, kadrocu şuurlu bir eğitimin bulunmadığı bir ortamda, Ayşe soyundan bir kızın yetişmesinin ancak bir raslantı, soydan gelen verâsetin, kişisel istidât ve cevherlerin bir sonucu olabileceğini göstermek istemiş. Çünkü anası ve babası ile Milli Kurtuluş'a koşulmuş bir orta halli âileden gelen Kadirle, ona tamamiyle zıt bir çevrede büyümüş Ayşe'nin davranışları, kendi şartlarına zıt düşen bir terstiktedir. O hâlde 1930 yıllarının şartlarına bakılırsa, yeni kuşakların yetişmeleri, devrimci ve Atatürkçü olmaları bir rastlantı, kişisel istidât ve eğilim işi, biraz da reaksiyondur. Böyle gençlerin ortaya çıkmaları şuurlu, bilerek yön verilmiş eğitim çabalarının sonucu olmalıydı. Bazı okullarda, rastgele bir iki hoca, belki tesadüfen ele geçmiş bir iki kitap, istidâtlı ruhlarda kendine has yol açıcı bir rol oynamıştır.

Karısından ayrıldıktan sonra on yıl kızını görmemekte inât eden Kâmil Bey'in kişiliğindeki çetinliği yorumlarken, Kemal Tahir, onun karısını bu yoldan bir davranışla cezalandırmak isteyişine işâret ediyor. Kâmil Bey'in bu davranışında, İspanyol soylu ki-

şilerini andıran, kadından koparken zaaf ve tutkunluklarını çetin bir sertliğin altına kapatan bir özellik görmek kabildir. Ama onun kızı Ayşeyle karşılaşmasındaki dramatik gerginlik, kendi fakirliği ile anasının zenginliği arasında kızını bir tercih yapmaya zorlayışı, böyle şövalyevâri bir sertlikle açıklanamazdı. Bu ancak kızının uzun süre düşmanla iş birliği etmiş insanların çevresinde kalmasından, onun eğitimine karşı duyulan güvensizlikle açıklanabilir. Eski arkadaşı Dr. Münür'ün ona gönderilişinde, babasını ölmüş bilen bir kızı hazırlamaktan çok, onun eğitiminde Kadir'den daha aşırı olması muhtemel olan zararlı sonuçlardan kaçınma korkusu vardı. Nitekim Dr. Münür Bey'in kızla konuşurken içini ferahlıkla dolduran en büyük keşfi, onun bağışlamaz sert Atatürkçü ve devrimci kişiliği olmuştu. Ayşe'nin babasını küçümsemesi, tartışması, anasını terketmiş olmasından değil, çetin yerlerde görevinden kaçmış, Millî Kurtuluş hareketine katılmamış olmasından geliyordu. Dr. Münür, Kâmil Bey, Arif Bey, öğretmen Ramiz gibi eski Millicilerin 1930 günlerinin şartları içindeki en büyük dramları da, bu güçlü devrimci havanın memlekette artık esmez oluşu idi. Kemal Tahir'in, romanında, babası ile Ayşe'nin buluşması sorununu koyarken yaptığı bir yanılma, Dr. Münür Bey'in konuşmaları ile yeniden sağlam bir uygunluğa kavuşmaktadır.

Kemal Tahir, eski devrimcilerin ayaklarının hangi şartlar altında yerden kesildiğini anlatırken, Fethi Bey'in arkasında «demokrasi ve hürriyet» adına «domuztopu» olanların ne soy bir hürriyet peşinde olduklarını çözümlüyor. Osmanoğullarından kalan mülklerin el değiştirmesindeki komisyoncular, kapkaç işlerinde para vuranlar, yalılar, eski köşkler, korular, değerli arsalar, hanların el değiştirmelerinde aracı olanlar, avukat yazıhanelerinden ta Ankaraya kadar uzanan, nüfuzlu kodamanlara bağlanan şebekeler, bakanlıklara, genel müdürlüklere kancalarını takan vardakosta kadınlar, danıştay ve yargıtayda iş kovalama ve sonuçlandırma tekelleri, Osmanlılıktan kalmış, İttihatçılar devrinde palazlanmış, Cumhuriyette bir türlü önlenememiş karışık ve dolaşık bir iç talan örgütünün çevresinde toplananların hepsinin Serbest Partiye koşulmalarının bir rastlantı olmadığını, delikanlı Kadir'in savunucusu kesildiği «milleti refah içinde yaşatmak», ve «Hürriyet» sloganlarının altında hazırlanan düzenin yapısında kimlerin bulunduğunu anlatıyor. Öğretmen Ramiz Bey'in çok partili düzende, Serbest Parti'nin Hürriyet anlayışının altındaki azgınlığın karşısına çıkarak, o düşkün hâli ve acılı ihtiyarlığına rağmen it takımı ile çarpışmayı göze alı-

şındaki dram, bu yeni düzeni teklif edenlerin de Kuvayi Milliyecilerden gelmiş olması idi. Onun gibilerin seçim sandıkları başında partilerini savunmaları, ta başındanberi koşuldukları namuslu yoldan kopamayışlarından, perişanlıkları ve üzgünlükleri de, olup bitenlerin nedenlerini anlamayışlarındandı. İşte tam bu noktada Kemal Tahir, yol ayrımının nasıl kesinleştiğini gösteriyor. Türk toplumunu yenilemeğe yönelenlerin, Meşrutiyet'ten 1930'a kadar bu yola ulaşıp katılanların gelip dayandıkları bir dönemeçteyiz. Aslına bakılırsa ne 1908 Meşrutiyetinde, ne 1919 Milli Kurtuluş hareketinde, ne de 1923'den sonraki İkinci grubun tasfiyesinde, devrimci aydınlarla üst kademe idârecilerinin yolları birleşmemiş olmalıydı. Ama bu ayrılığın iyice yüze vurması, bütün nitelikleri ile belirlenmesi için olaylar içinden sürüklenerek yol ayrımına gelmeleri gerekiyordu. Eski yorgun savaşçıların Kuvayi Milliye dinamizminin dışına düşmelerini, uzlaştırıcı tavizler yoluna nasıl sapıldığını, yüzeyde tutulan devrimlerin hızlarını neden yitirdiklerini, anlıyabilmeleri için, bizim devrimci aydınlarımızın, büyük ve süreli çalışma istiyen işler yerine büyük hayallerle avunacak kadar yorulmalarını beklemek gerekiyordu. 1930 hareketleri, hazırlık devrimlerinin artık zorunlu kıldığı **«büyük iş ve kollektif kalkınma»** düzeninden kaytarmanın artık kesinleştiği bir yol ayrımının başlangıcıydı. Şimdi Abdülhamid'in yerinde Milli Kurtuluş hareketini büyük ve gerçek kalkınmaya bağlamak istiyenler vardı. Onlar da tıpkı Abdülhamit gibi kendilerini ya despotizme, ya da suyun akarına bırakacaklardı. Akarına bıraktılar, karşı olmaları gerekenlere koşuldular. Kemal Tahir'in öze oturttuğu gerçeğe bakılırsa, 1930'dan sonraki olaylar, tıpkı 1908 Meşrutiyetinde olduğu gibi çöküntünün bir devamını getirecektir. Birinci çöküntünün çukurundan çıkışı — kurtuluşu değil — Mustafa Kemal sağlamıştı. Bundan sonrakilerde ise artık yalnız çıkışı değil, sürekli ve gerçek kurtuluşu düşünmeliydik. Artık bu kadarı yetmiyordu, örnekler ortadaydı. Kemal Tahir'in kişileri, bu romanında, eski Milliciler, İttihatçılar, Serbest Particilerle hep bu sorunu tartışıyor, tarihi-toplumsal görüşlerini hep bu noktaya getirip bağlıyorlar. Yol ayrımında herkesin, hürriyetin açtığı yoldan kendi çalışmasına uygun yolu seçeceği sanılırken, Fethi Bey'in ardına toplananların Mustafa Kemal'e diş bileyen İttihatçı döküntüleri, padişahçı ve halifeciler, şapka giymeği gâvurluk sanan saf müslümanlar, yeni harfleri, yeni kanunları, kadın haklarını yadırgıyan gericiler, âşârın kalkmasile kazançları kesilen mültezimler, borç için hapiste sıkıştırılmanın kalkmasile alacaklarının

battığını sanan faizciler, Kurtuluş Savaşında Anadolu'ya kabul edilmiyen ahlâksızlar, düşmanla işbirliği yapanlar, İstiklâl Mahkemesinin sillesini yiyenler ve onların çocukları, Belediye cezasından kurtulmak istiyen esnaf, polis baskısından şikâyetçi olan serseriler, kumarhâneciler, esrar şebekesi işletenler, haraç ve avantayla geçinmeğe alışmış kabadayılar, idhâl ve talan ekonomisinin tıkanmasından zarara giren azınlıklar, tekke ve medreselerden dışarı dökülmüş miskinler alayı, saf halkın kafalarında ağlarını kuran büyücüler, savaştan sonra kendilerine ganimet ve timar verilmeyişinden küsen yeniçeri ve sipâhi döküntüleri oldukları görülmüştü. Şeyh Saitçiler, eski mütegallibe kalıntıları, kapitülasyonlar devrinin idhal tekelciliğinin tadını hâlâ unutamıyan İstanbul'un azınlık kodamanları... Gerçekten toplumcu ve halkçı bir düzende bir araya gelmelerine imkân olmıyan bu **«Babil Kulesi»** cemaati, yol ayırımında **«hürriyet»** adını verdikleri bu yola akarlar.

Kemal Tahir, bunların ayakta tutucu, düzen getirici değil, talan edici ve batırıcı niteliklerini belirtiyor. Bunlara koşularak, anlaşarak, nöbet değiştirerek, haydi devrimler bir yana, Cumhuriyetin bile ayakta tutulabileceğine, kimlerin, neden, nasıl inanabildikleri asıl sorulacak sorudur. Onların aradıkları hürriyetle neler yapacaklarını, nasıl bir kargaşalığı getireceklerini bilmiyorlar mıydı? Bu, daha önceki denemelerde görülmemiş miydi? Bu sürekli yıkılışa zorlanışta, büyük kalabalıkların kandırılması nasıl mümkün olurdu? Bunu liderler anlamamışlar, aydınlarsa görüp göstermek gereğini duymamışlardı.

Bu şartlar altında hürriyet gelirse-ki hâlâ değişmemiştir - ancak soyguncuların işine yarıyacaktı. Hiç çalışmadan yaşamanın makbul bir yaşama uslûbu olduğu bir memlekette, sanki bu vatanı kendimiz talan edelim diye düşmandan kurtarmışız. Bu acı gerçeği yalnız görmek değil, bütün yönlerile göstermek, halka kabul ettirmek, bu davranıştan kurtulmanın meşakkatli çabasını yüklenmeği ülkücülük saymadıkça, bizdeki Kurtuluş gösterilerinin altındaki bir soy alışkanlık hâline gelmiş **«yıkılışa koşulma»** davranışından kurtulamıyacağız. Halk Partisinin, bu kargaşalığın ayakları altına düşüp tasarladığı gibi fren vazifesi görmesinde, böylesine bir hesaba koşulmasındaki tersliği, bu romandaki hiç bir **«millici»** henüz anlıyamamıştır. Ancak gazeteci Selimle Dr. Münür'de belli belirsiz bir uyanma başlamıştır. **Ama sezmek bilmek değil, bilmek de gerçekçi yönü bulup kavgada yerini almak değildir. Yoksulluğun bulunduğu yerde batı anlamındaki hürriyetin tutunamıyacağını anlayabilmek, çok sonraları, ancak bir avuç insanın nasibi olacaktır.**

Bütün bu kargaşalığın iktidara geçtikten sonra düzeleceğini düşünüyorlardı. Meşrutiyetçiler de öyle düşünmüşlerdi. Yıkılışın kaderi burada, tam bu noktada ortaya çıkıyordu. Kemal Tahir, bu kitabında, bu kaderin karşısına akılcı ve gerçekçi yoldan çıkmanın hangi yerde, nasıl mümkün olabileceğini, bu fatalizmin içinde bocalıyan kişilerinin yaşamalarını tartışarak göstermek istiyor. 1930 yıllarında bunu görmek ve göstermek mümkün değildi. 1946 dan sonraki denemeler de bu soy bir uyanmanın henüz bulunmadığını gösterdi. Bu soy bir uyanışın ancak aydınlar çevresinde mümkün olduğu, 1960 yılından sonra, bu sorunu tartışabilen bir romanın yazılabilmesinden anlaşılmaktadır.

Bu romandaki kişilerin genel muhasebesinde, Kemal Tahir, bütün yargılarını getirip bir yere bağlıyor **Türkiyedeki devrimci hareketlere, yenileşme veya direnme hareketlerine, savaşa koşulanların hepsinde, bir yere gelince, yol ayrımında kesin bir karar vermeğe gelince, o zamana kadar içe itelenmiş olan o musallat bezginlik ve tükenmişliği buluyoruz.** Bundan dolayıdır ki Kâmil Bey 1930 günlerinin yol ayrımında, Dr. Münür aracılığı ile kızına şu mesajı gönderiyor. Bu sözlerin bir bölümü kendi soyundan devrimcilerin yargılanmasıdır **«Namuslu olsun. Kendi kendine karşı hiç oyun etmeden namuslu olsun... Yukarıda gök yıkılsa... Aşağıda toprak çökse, dayanıklı olsun benim kızım.»** Buraya kadar olanı Kâmil Beylerin yapabildikleri idi. Bundan sonrasına da geçiyor Kâmil Bey, Bunlar da bütün devrimci nesillerin davranışlarının muhasebesidir: **«Zoru görünce olursuz kolaya kaçmasın!»**. Meşrutiyet devri'nin İttihatçıları, Cumhuriyet'in devrimcileri, Milli Kurtuluşun Kuvayi Milliyecilerinin içine düştükleri saplantı buydu. Ayşe kızla Münür Beyin konuşmaları, buradaki kişilerinin davranışlarile ve bütün namuslu hareketlerile elde edemedikleri bir dünya görüşünü ortaya koyuyor. Kemal Tahir, böyle bir uyanıklığa 1930 larda geldiğimizi söylemek istiyorsa yanılıyor. Aslında, akılcı Dr, Münür Bey'in cedelci analizciliği ile Ayşe Kız'ın devrimci sertliği arasındaki tartışmada kendi toplumcu ve araştırıcı yorumlamalarından getirdiği büyük sentezi koyuyor ortaya. Yoksa 1946, 1950-1960 arası debelenmelerine, 27 Mayıs sonrasına başka türlü bir anlam verilemezdi.

«Bir memlekette insanlar namuslu olduklarile ayrıca öğünüyorlarsa, o memleketin hâli dumandır. Ortada fol yok, yumurta yokken mertlik gösterisi, namus gösterisi, vatanseverlik gösterisi, sulu sepken acıma gösterisi ayıptır», Ayşe Kız'a göre bir gençten yalnızca namuslu olmasını istemek, aslında hiç bir şey istememek de-

mektir. Dr. Münür Bey'e göre de yıkılan bir imparatorluğun adamlarının yalnızca namuslu olmalarını istemek de çok önemlidir. Ama yeni bir çağı ve rejimi kuranların bu kadarla yetinemiyecekleri, bu yoldan engelleri aşamıyacakları, bezginliği ve tükenişi yenemiyecekleri de böylece ifâde edilmiş oluyordu. Münür Bey takımının her mazeret arayıp kendilerini savunuşta, ileriye atılış için gerekli olan şartlar ortaya dökülüyor. Kemal Tahir, seriadeki kitapları ile aslında bu **«büyük gerçeği»** adım adım tanımlıyor. Kurtuluş Hareketinin sürekliliği, Ayşe Kız'a göre, aslında, vuruşmuş olanlarla vuruşmayı göze alamıyanları birbirinden ayırmakla başlıyor: **«Yakınlarımızın yaptıkları işler bizi ya güçlendirir, ya da gözü sulu pısırık kişiler hâline getirir»**. Böylece Ayşe Kızın Millî Mücadeleye katılanlarla katılmayanları yargılayışındaki sertlik, Münür Bey takımının namus anlayışlarındaki sertlikle yarışıyor ve onu tamamlıyor. Üstelik **genç kıza göre devrimci tutum, babadan çocuklara geçmesi gereken sürekli, ardı arası kesilmiyen bir gelenektir.** Bütün çevremizde bu gerçeği görmek kabildir. Serbest Parti denemesi, eğer Kuvayi Milliye düşmanı ters birikmeleri, daha ileri gidişi engelleyicileri dışa vurmak, devrimleri daha güçlü kılmak için tasfiyeyi kolaylaştırmak için gerekli değilse, o hâlde büyük ve çetin bir dönemece geldiğimiz yerde kaytarmaya yönelişimizin belirtisi idi. Kızın üvey babası Dr. Lutfi Bey'in ve bütün onun gibilerin Serbest Parti'ye keselerini açmalarının anlamı, Halk Partisinin varlığında Millicilerin ve devrimcilerin dar yere düşmelerine sevinmelerinden di. Bu da Mütâreke'de düşmana koşulmuş olmalarının içlerine oturmuş aybının ebediyen örtülmesini sağlayacak bir hareketi desteklemek demekti. Ayşe Kız'ın çevresinde, Kuvayi Milliyecilik, avanaklık sayılmıştı. Ve 1930 yıllarında ayakları yerden kesilmiş bu **«avanakları»** tasfiye imkânları açılmıştı önlerinde. Kuvayi Milliyecilere ta başındanberi bu gözle bakanlar, devrimlerin karşısında büyük endişelere düşmüş olmalıydılar. Şimdi de kendi rejimlerile kendi güvenliklerini elde edeceklerdi. Dr. Münür'ün Ayşe Kızla uzun uzadıya konuştuğu bu bölümde, Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşının oluşunu kendi genel tarih anlayışına iyice bağlıyor. Ona göre bir tek savaşımız vardı bizim: **Osmanlı imparatorluğunu parçalanmak tan kurtarma savaşı.** Bizdeki bütün sivil ve asker kuşaklar bu sürekli savaşın içinde doğmuşlardı. Hiçbiri bunun dışında kalamazlardı. Hepsi elleri silâh tutunca bu savaşa bir yerden katılmışlardı. Bütün 19. yüzyılda sürekli olarak her yerde bu uğurda savaşılmıştı. Kocaman bir imparatorluğun tepelerinde çatırdadığını duyarak okumuşlar, yetişmişlerdi. Gövdelerinden bir parçanın sürekli

olarak koparıldığını, tartaklandıklarını, kovalandıklarını yaşamışlardı. Hem bilek, hem de akıl güçlerini iyice yitirmişlerdi. Her direniş, her saldırışta bu yetersizliğimiz, güçsüzlüğümüz ortaya dökülüyordu. Her seferinde bir akıl, bir derman bulundu sanılmış, ama hepsi de şiddetli reaksiyonlara, zararlara sebep olmuştu. Kâbusların, buhranların biri gelip biri gidiyordu. Soluk alabilmeleri, çevrelerini ve dünyayı görebilmeleri mümkün olamamıştı. İçine düştükleri hep o aynı çukurda debelenmilşerdi. Bu ölüm bunalışı içinde, bütün umutlarını, Abdülhamid'i yıkmak ve hürriyeti getirmeğe bağlamışlardı. Sonrasının ne olacağını düşünememişlerdi. Herşey birden ve kendiliğinden düzelecekti. Kimse bunun nasıl olacağını sormamış, öğrenmek gerektiğini düşünmemişti. Bu hürriyeti nerede ve nasıl kullanacaklarını soranları şüpheyle karşılamışlardı. 31 Mart kopunca Münür Bey kendini Trablus Garp çöllerinde bulmuş, onlar orada boğuşurlarken Balkanlar tutuşmuş, Trablusu İtalyanlara bırakıp seğirtmişler, onlar yetişinceye kadar Bulgar Çatalca'ya dayanmıştı. Sonra harbiye nazırları ve gazeteciler öldürülmüş, memleketi Avrupa seviyesine yükseltecek olan hürriyet nerede demeye kalmamış, dünya savaşı patlamıştır. Galiçya'dan İrana, Süveyş önlerinden Hazer denizi kıyılarına koşmuşlar. Sonunda kendilerini uçurumun kenarında bulmuşlardır. Ne yaptılarsa bu imparatorluk, bu uçuruma düşmesin diye yapmışlardı. Ama kimse kendisini, kurtarmak istediğini batıranlardan biri olmak durumundan kurtaramamıştı. Aslında hiç bir imparatorluk dış saldırılarla yıkılmamıştır. «**Bütün gerçek çöküntülerin mikrobu, çöken toplulukların içindedir.**» Bunu bilmiyenler, İttihatçıları alabildiğine suçladılar. Onların asıl suçluluğu çöküntünün içerden işlediğini bilemeyişlerinde, dış anlaşmalardan imdât beklemelerinde, içteki büyük sorunlardan, büyük çaba isteyen işlerden kaçmalarında idi. Bizde vatanı kurtarmağa yönelenlerin hiç ara vermeden yanlışlıklar yapmaları, gerçeğe çok benziyen yanlışlara sürekli olarak sarılmalarındadı. Çoğumuz bunu, karşımızdakileri aldatmak için değil, gördüklerimizin yüzde yüz gerçek olduğundan bir ân bile şüphelenmediğimizden yapıyorduk. Biraz kendimizden, biraz da karşımızda gerçek kılığında beliren şeyden kuşkulansak, çok şeyler değişecek, bizim değişmez sandığımız gerçeklerin yanında, karşısında, önünde, arkasında başka gerçeklerin olabileceğini düşünebilecektik.

Serbest Partinin açılışı bütün görüntülerile ne ölçüde danışıklı döğüş olursa olsun, devrimlerin yüzeyi altında kaynaşan ve Belediye seçimleri ile ortaya dökülecegi bilinen «ters birikmelerin» frenlenebileceğini, dizginlenebileceğini tasarlıyan liderler yanılmışlardı. Partinin açılması, hemen devrimlerden vazgeçilme havasını getirmiş, iki partinin ortaklaşa kırışarak yeni bir düzene koşulmalarının taviz kapılarını ardına kadar açacağı anlaşılmıştı. Bilinen olaylardan sonra Serbest Partinin kapatılması, tıpkı Meşrutiyet'te olduğu gibi, bizim kötü bir çıkmaza gelip açıkça takılmış olduğumuzu gösteriyordu. Mevcut «ters birikmenin» açacağı kavganın üstü acele kapatılmış, ama çıkmazda oluşumuz iyice ortaya çıkmıştı. Nitekim onaltı yıl sonra, devrimlerin altına sıkışan o «büyük ters birikme», daha da büyüyüp güçlenecekti, dünyanın gelişen şartlarına koşularak aynı çâreyi bir daha deneyecektik. Gerçek diye belleğimiz yanılmaların önünde, ardında, bizi hep aynı çıkmazlara zorlıyan veya kurtarabilecek başka gerçeklerin varlığını bilemden, hiç olmazsa kuşkulanmadan, daha çetin bir çıkmaza yürüyecektik. Kemal Tahir, bu evrimi bu gidişle 1960 yıllarına kadar izliyeceğe benzemektedir. Gerek «şehir» serisi romanlarının zincirlenip yürüyüşü, gerek köylü romanlarında tasvir ettiği «ters birikme» gerçekleri, gerekse sürekli olarak bu konudaki hazırlanışları, bu bitmiyen çıkmazın çevresinde, gittikçe daha belirli bir hâle gelmeğe başlıyan sorunlara onu elbette çekecektir.

Kemal Tahir'in, gerek köy, gerek şehir insanını niteliyen romanlarında, temel gerçekleri kucaklıyan çözümleyici bir metodla anlattıkları, ilk bakışta çok karanlık gibi görünen umutsuz bir manzarayı ortaya koymaktadır. Ama aslında onun iyimserlik ve umut ölçülerinin bizimkilere uymazlığından gelen böyle bir ters yargıya varmaktan çekinmeliyiz. Şehirli ve köylü insanı gerçeklerini kurcalarken bütün amacı, çürümüşlüğün ve olumlu olarak kabul edemiyeceğimiz davranışların bulunmadığı ortamlarda, insanlarda güvenebileceğimiz değerlerin hangi noktalarda kalabileceğini araştırmaktır. Bütün kişilerinin davranışlarını çözümlerken, onlarda yer yer beliren sağlam noktalar üzerinde önem ve ısrarla durusu ile, bizim milletimize has, başka yerlerden alınacak bilgilerle kavranamıyacak toplum reflekslerinin hangi noktalarda sağlam olduğunu belirlemeğe çalışır. Kelleci Memed'i anlatır, köylü çevresinde ne yaptığım bilmeden işlediği suça rağmen, hapishânede üstüne yürüyenlerin karşısında direnerek geri çekilmesi, arkasını dayayacak bir duvar araması, sıkıştığı yerde kötülük ve edepsizlikle çar-

pışmayı kabul edişini anlatırken, köy insanındaki sağlam ve çürümemiş nitelikleri belirlediğini çok iyi bilmektedir. Öteki köy insanlarında da aynı sağlam temeli arayış, tekniği deneyerek kabul edişte, âletleri kulanışta, çalışmada, öğrenerek gelişmedeki başarılarını hayâllere kapılmadan belirleyiş görürüz. Aynı sağlam, gerçekçi inceleyiş ve tanımlayışı şehir insanları üzerinde de yürütür. Bütün tükenmişliklerine, çağlarının kapanmış olmalarına rağmen aynı sağlam davranışları Kâmil Bey'de, Dr. Münür'de, öğretmen Ramiz'de de bulmaktadır. Köylü ve şehirli insanında tam bir hayat üslûbu hâline gelmiş davranış bütünlüğü ve iki soy insanı bağlayan sağlam ilişkiler olsaydı, aslında Kemal Tahir'in romanlarındaki kuruluş tamamile boşlukta kalırdı. Bu sağlam dayanak noktalarını bütün toplumda arayışı, onun romanı ne soy sağlam bir zemine oturtmak çabasında olduğunu göstermektedir. Tarihçi, sosyolog ve bilim adamlarının henüz belirliyemedikleri büyük bir insan gerçeği var ortada. Osmanlı adamından Türkiye'nin yeni kadrolarına kadar sivil, asker, şehirli ve köylü bütün nesillerin gerçek kurtuluşa yönelemeyişlerinin nedenleri var bu araştırmanın altında. Kemal Tahir, bizim insanımızın tarih boyunca denenmiş büyük yaşama gücünün, dünya yüzünde devlet, imparatorluk kurmuş kimseler olarak nesilden nesile devrettiği olumlu ve sürekli sağlam niteliklerin, henüz nerelerde olduklarını bilemeyişimizden gelen cahilliğimizi yenmeğe çalışıyor. Bu sağlam temeller ortaya çıkarılabilseydi, eğitim ve öğretim temelleri ve ilkelerimiz anlaşılabilecek, ters birikmeleri çatışmalara gitmeden tasfiye etmek mümkün olabilecekti. Yazar, bütün romanlarında sürekli olarak yanlışlığa düşen insanın çukurda debelenişinin dışında, hangi noktalarda kurtuluşu hazırlıyabileceğimizi araştırıyor, bu konuda dışarıdan gelecek düşüncelerin işe yaramazlığını açıkça ortaya koyuyor. Şehirli ve köylü insanlarımızda, onları birbirlerinden gittikçe uzaklaştıran, etkilenmeleri imkânsız hâle getiren ters birikmeler var. Ama bunları bazı noktalarda yan yana getirebilecek bileşki noktaları artık hiç kalmamış mıdır? Kemal Tahir, işte bu noktaları romanlarında adım adım araştırıyor ve gösteriyor. Eğer birbirlerine denk düşen davranışları savaş yolunda ortaya çıkmasaydı, Yüzbaşı Cemil'le Çankırılı Kör Şaban'ı anlatmak mümkün olmıyacaktı. Gazeteci Selim mapushânede Kelleci Memed'i gözlerken, köylü insanının davranışlarında aradığı gerçeğe denk düşen özelliklerin dar yerlerde daha iyi belirdiğini ortaya koyuyor. Kemal Tahir, her şeyden çok bu buluşu üzerinde duruyor, şehirli ve köylünün yaşamalarını paylaşmaları, köylünün et-

kilenmeyi kabul edişi, ancak «dar yerde işe koşulmalarında» daha iyi ortaya çıkmaktadır. Kemal Tahir'in olumluyu anlayışı, Türk toplumu için çıkar yolu arayışı ile birleşiyor. Eserlerini bu açıdan okumayınca, bütündeki büyük ve yapıcı iyimserlik anlaşılamıyacaktır.

Artık burada bahis konusu olan, batı romanını sürekli olarak taklit etmek değil, kendi gerçeklerimizi anlatırken, roman türüne batıyı da aşan yeni bir aşama getirdiğimizi, bu günedek sürüp gelen kalıp örneklerin baskısından kurtulduğumuzu, batılı romanda yeni bir basamağa ulaştığımızı bilmektir.

«Göl İnsanları» (1955) ndan :

ARABACI

Çerkeşten çıkınca hayvanları durdurttu. Yere atladı.

Arabanın üstünde döşeme yoktu. Arka dingili, «sulak çivisi» ne kadar geri çekti. Bu suretle araba, ok boyunca uzamıştı. Çatalın altına asılı yağdanlıktan tavuk kanadını alıp tekerlekleri yağladı.

Sağ hayvan, «Delikır» huysuzlanıyordu.

Arpa çuvaliyle, saman çuvalını arka çatalın üstüne taşıdı. Dikkatle bağladı. Ön tarafa, hayvanların yem torbalarını, örtülerini, kendi yorganını yerleştirdikten sonra arabaya bindi. Dizginleri topladı. Kamçısını beygirlerin sağrısına hafif hafif dokundurdu:

— Döyyt! Haydi oğlum! Al aslanım!

Güneş batmak üzere idi. Ağaçların uçları kızarmıştı. Dumanlı akşamın içinde şose dümdüz görünüyordu. Kenardaki hendeklerin hizasında aralık aralık kavak ağaçları, tarla çitleri vardı. Tarlaların çok uzağında boz tepeler başlıyordu.

«Delikır» ın rahvanı açık olduğundan sol hayvan «Pamukkır» ona yetişmek için tırısa kalkmıştı.

Arabacı, iyi beslenmiş, genç beygirlerine muhabbetle, iftiharla baktı. İkisi de talimli asker gibi kulak kulağa gidiyorlardı. Okun üstüne dayadığı çizmeli ayaklarını altına alıp yerleşerek bir cigara yaktı. Tekerleklerin dingil kapaklarına vurdukça çıkardıkları çelik çıngırak sesleri, hayvanların boynundaki zillere karışıyor, arabacı alışık olduğu bu lezzetli gürültü ile keyifleniyordu. Cigara dumanı yüzüne vurduğu için gözlerini kısmıştı. Elmacık kemikleri çıkıntılı, bıyıkları düşük olduğundan, suratı daima gülümsüyor gibiydi.

Eşeklere binmiş üç köylüyü arkada bıraktığına memnun oldu.

— Döyyt! Al arslanım, haydi oğlum! diye kamçısının ucu ile beygirleri okşadı.

Şosenin yanındaki küçük su birikintisinde, sazların ortasında, bir leylek, bir ayağını karnına, uzun gagasını göğsüne saklamış dinleniyordu.

Parmağının ucuyle cigarasını o tarafa fırlattı:

— Ateş buyur, hacıbaba!

Çocukluğundanberi leyleklerin gagasını çubuğa benzetiyordu.

Kalasları oynıyan bir köprüyü, tahta gürültüleriyle geçip şosenin dönemecini kıvrılınca epey ilerde yaya yürüyen iki kadın

gördü. Entarilerinin arka eteklerini, başörtülerinin uçlarını savurarak, hızlı hızlı gidiyorlardı. İyiden iyiye bastıran karanlığa rağmen birisinin sırtındaki heybe farkediliyordu.

Arabacı, arka tekerleklerin üzerine yerleştirdiği yem çuvallarını düşündü: «Fıkaraları oturturum. Dua etsinler teyzeler.» Genç mi, ihtiyar mı olduklarını uzaktan anlıyamadığı için, siyah fötr şapkasının, yağmur yiye yiye aşağı düşmüş kenarlarını ihtiyaten sıvazladı. Bıyıklarını yokladı.

Araba yaklaşınca kadınlar dönüp baktılar.

Dizginleri çekti :

— Teyzeler, Suhizarı'na buradan mı gidilir?

Omuzunda heybe olan kadın, erkek gibi kalın sesiyle güldü:

— Bedava deyivermek olmaz oğul. Bizi arabana bindirirsen sana yolu gösteririz, dua ederiz.

— Bindirmesi kolay ama halacığım, baksana sandık yok. Tahta çekeceğiz diye sandığı kaldırdık ta arabayı sal yaptık. Arkadaki çuvalların üstüne oturur musunuz?

— Eksik olma, otururuz, ayağımız yerden kesilsin yeter.

— Haydi, atlayın bakalım.

Hiç konuşmıyan kadının, karanlıkta yaşını tahmin etmiye çalışmış, yüzünü gözlerine kadar kapatmış olduğundan bir şey anlıyamamıştı. Hayvanları kamçıladıktan sonra lâf açmak için sordu :

— Suhizarı buradan kaç saat çeker?

— Ayakla beş, altı saat.

— İyi, bizim hayvanlar üç saatte alır demek!

— Alır elbet, Allah bağışlasın.

— Amin, teyze!

Hep o sesi kalın karı konuşmuştu.

Biraz sustular.

«Suhizarı» na kaçak tahta yüklemiye gidiyordu. «Çerkeş» e üç, üç buçuk saat olduğunu söylemişlerdi. Bunun doğru çıkmasına sevindi.

Bu sefer, kalın sesli kadın sordu :

— Suhizarlı mısın sen arabacı?

— Hayır teyze!

— Kiraya mı gidiyorsun?

— Kiraya gidiyorum.

— Taşpınar'dan sonra «Köklü» lerden sapacaksın. Sapacağın yeri gösteririz.

— Eyvallah... Lâkin Suhizarı'na bir saat kala hayvanları sulamalı.

— Yolda su çoktur. Taşpınar'da sularsın.

Öteki kadın ilk defa lâfa karıştı. Arabacıyı gizlice güldürecek kadar kekeliyordu :

— Tahta mı yükliyeceksin oğul.

— Tahta yükliyeceğim.

— İyi... Çerkeşe mi götürülecek tahtalar?

— Daha ileriye, «Kurşunlu» nahiyesine. Tren yolu döşeniyor oralara...

— Döşeniyormuş, öyle diyorlar, buralara da gelecek, diyorlar.

— Buraların sözü mü olur, Karabüke, Zonguldağa gidecek.

Kalın sesli kadın :

— Bizim rahmetlinin kardeşi o taraflarda oturur, dedi, bilmem bilir misin? Sarı yağız bir adamdır. Ayağı da biraz topal! Abdurrahman derler.

— Bilemedim teyze!

— Karısının köyü Ilgaz'a yakın. O söyledi : Tren yolu kıtlık getiriyormuş. Gelinler kötü olmuş hep. Rabbim saklasın.

— Bırak şöyle lâfı teyze... Tren yolu kıtlık getirir mi? Ağam da benim gibi arabacıdır. Lâkin benden ziyade malı var. Dört çift beygir, iki yaylı... Treni o da sevmez. «Ekmeğimizi bir gün elimizden alacak!» der.

— Allah göstermesin, arabacı kısmının ekmeğini kimse alamaz.

— Ben de öyle diyorum. İki senedir hatboyunda kiracılık ederim. Geçiniyoruz. Tren işlerse arabaya iş kalmaz mı? Kamyonlar için de böyle denildiydi. Aldırma, yalan çıktı. Suhizarına...

«Kaçak tahta yüklemiye...» diyecekti vazgeçti:

— Suhizarı'na tahta yüklemiye de tren gelecek değil ya...

— Elbet gelemez, ne haddine.

Arabacı beygirlerine arkadaşça baktı. «Delikır» ı tayken alıp büyütmüş, sürülmüş tarlalarda koştura koştura rahvana alıştırmıştı.

Kadınlar aralarında trene dair konuşuyorlardı. Kalın sesli kadın :

— Arka arkaya odalar bağlamışlar, dedi, amanın ev gibi imiş. Kocaman... Bizim köyün adamını hep doldursan, Bulgurlunun, Değirmenarkası'nın ahalisine de yer kalır diyorlar. Bir bağırırmış gelirken... Kömüş[1] sürüsü gibi.

Öteki kekeledi :

— Ne olacak, gâvur işi... Öyle bağırır elbette...

---

[1] Manda.

Bağırsın bakalım.

Arabacı, cigara yakmak için kibrit çakınca kalın sesli kadın sordu

— Evlâdım, anan baban var mı köyünde?

Arabacı, yaşlı köy kadınlarının yüreğini sızlatacak lâfları iyi biliyordu:

— Ne anam var, ne babam... Dünya yüzünde bir başıma kaldım.

— Vah oğul vah! Kimin kimsen de mi yok?

Demin, ağabeyisinden bahsettiğinin farkına varmamışlardı. Buna ayrıca memnun oldu.

Hiç kimsem yok halacağım.

— Ne taraflısın aslında?

«Çankırının Şabanözü nahiyesinden» diyeceği yerde kamçısiyle uzak bir yeri gösterdi

— Buraya arası çok... Yozgat tarafındanız!

— Evlenmedin mi hiç?

Arabacı, büsbütün kederlenmiş gibi davrandı:

— Kimsesiz adam nerede evlenir? Evlenemedik işte.

— Yazık olmuş.

— Yazık olmaz mı? Pek yazık oldu valideceğim. Yazık oldu bana...

— Askerliğini yaptın, bitirdin mi?

Nüfus kâğıdı küçük yazıldığından askerliğine daha iki sene vardı. Fakat gene yalan söyledi:

— Yaptım. Hayırlısı ile bitti, gitti. Ne dersin, asker ocağında çavuş bile olduktu.

— Rabbim devlete, millete bağışlasın.

— Âmin, teyze!

Bir müddet konuşmadan gidildi. Bu sırada kekeme karı hazırlanmıştı:

— Araba kendi malın mı? diye sordu.

— Hayvanlar da, araba da kendi malım.

— Neyse, mal sahibi olduğun iyi.

— Aylıkçılığı sevmem. Bak şu «Delikıra». Tayken kendim yetiştirdim. Yanına eş buluncaya kadar yirmi gün dolaştım. Lâkin şimdi çiftine iki yüz lira verseler satmam. Meraklıyız işte... Bak arabayı Amasya'da hususi yaptırdık. İspitleri ekli değildir. Bütündür. Kavza koşumlarını gündüz gözile bir görmelisin. Pullarını, boncuklarını, güllerini, çıngıraklarını, paldum süslerini Çankırı'nın en meşhur saracına başında durup işlettim.

— Maşallah, maşallah! Meraklısın. Belli bir şey.

Gece iyiden iyiye bastırmıştı. Hava sıcak ve rüzgârsızdı.

Arabacı, karı milletinin, iyi hayvandan, iyi arabadan, iyi koşumdan asla anlıyamıyacağını düşünerek kederli kederli içini çekince kalın sesli kadın :

— Ne var, çavuş ağa, dedi. Yüreğin dolu, yoksa birisine sevdalı mısın?

— Yok canım!

— Hele... Hele... Delikanlısın, ayıp değil. Tam gönül çekecek zamanın, kaç yaşındasın?

— 324 tevellütlüyüm. Yani 24 yaşımızı bitirdik, 25 ine girdik.

— Gördün mü, evlenecek zamanın gelmiş te geçmiş bile... Kısmetin açık değilmiş çavuş ağa.

Arabacı, karanlıkta rahatça gülüyordu. Üç aydan beri nişanlıydı. İlkbaharda düğün yapacaklardı.

— Kimsesizliğin gözü kör olsun teyze... Gurbet gezmek belimizi büktü.

— Vah! Vah!

Kadınlar, alçak sesle konuşmağa başladılar. Arabacı dikkatle kulak verdiği halde söylediklerini anlamıyordu. Kırbacını şaklatarak hayvanları tırısa kaldırdı :

— Beni hep arabacı bellemeyin sakın... Çiftçilik, rençberlik işinden çok anlarım, beygirlerle bir herk yaparım, şaşarsınız. Ama pulluk olmalı.

İkisi birden, bir tuhaf sevinçle sordular:

— Hakikat, bilir misin rençberliği?

Arabacı yan dönüp arkasına baktı:

— Bilir misin, ne demek? Sürmeliyim de görmeli.

Kalın sesli kadın ötekinin kekelemesine meydan bırakmadı :

— Rençberlik tevatür güç iş. Adamı ezer. Böyle arabada oturup dolaşmağa benzemez.

— Her zanaatin müşkülü var, teyze! Arabacılık ta sırasına göre çetindir. Yolda teker kırıldı. Ne yaparsın bakalım? Bir kere gurbetten baş alınmaz. Evin yok, kimsen yok. Han odalarında ömrün tükenir.

Kadınlar yine yavaş sesle konuştular.

Arabacı, yalnız kekeme karının bir kaç kere: «Olur mu kız, bak şuna, olur mu hiç?» dediğini işitti. Ağabeysinin yaylısını sürerken müşterilerin sözlerine kulak vermeğe alışmıştı. Bu eğlenceli bir şeydi. İnsan lâfa dalar, yolun uzunluğunu unutur. Arka teker-

leklerı sulak çivisine kadar geri çektiğine canı sıkıldı. Gürültü, işitmesine büsbütün engel oluyordu. Saatine baktı.

— Teyze! Ne kadar yolumuz kaldı. Hayvanları bir saat kala sulayacağız.

— Suhizarı'nı mı sordun?

— Evet!

— Kız, burası neresi? Tahta köprü mü?

Kekeme karı tasdik etti:

— Tahta köprü, Suhizarı'na yanaştık.

— Susadan sapacaksın, bildin mi oğlum.

— Sapılacakmış. Saptıktan sonra ne kadar çeker?

— Yarım saat...

Arabacı, yarım saatle, bir saat arasında hiç fark görmiyenlere eskiden beri kızardı. Uyuşan ayaklarını okun üstüne uzatmak için kımıldadı. Tahtaları yükledikten sonra ormancılar yakalarsa...

Arabayı da, hayvanları da tellâla verirler. Bir gün Şabanözü'nde ağasının arabasını beygirlerle beraber, yükiyle beraber yakaladılar. Ağasına kalsa beygirleri de kaptıracaktı. Bereket kendisi, kayışları kesip hayvanları sürmüştü. Arabayı tellâla çıkardılar. On liradan mezat edildiği halde köylü acıyıp arttırmamış, on bir liraya yine ağasında kalmıştı. Adetâ yüksek sesle: «Köylü kısmı mala kıyamaz!» diyerek bir cigara yaktı, kadınlara seslendi:

— İşte böyle teyzeler... Sürünüp gidiyoruz.

Kalın sesli kadın çekinerek güldü:

— Ah benim köye yolun uğrasa... Anladın mı arabacı?

— Sizin köy çok uzak mı?

— Uzak değil, uzak değil... Suhizarı'ndan biraz ötede... İki saat, haydi bilemedin üç saat.

— Pek uzak değilmiş. Allah izin verirse bir gün o tarafa da yolumuz düşer, gelir, size misafir oluruz. Sizin köyün adı ne?

— Ah... Hani ya... Bir gelsen bizim köye... Bizim köye «Arslanlar» denir.

— Arslanlara gelsem, bana ayran içirir miydin teyze?

— Ayranın lâfı mı olur, bir gelsen... Bir şey soracağım dinin gibi doğru söyle çavuş ağa!

— Sor bakalım.

— Evlenmeğe niyetli misin?

— Niyetli olunmaz mı? Bir namus ehli karı bulsam, hiç bakmam evlenirim.

— İyi ya işte... Bizim köye gelsen aradığını mutlaka bulurdun.

— Deme... Bulunur mu namus ehli?

Tekrar yarım döndü. Kadınlar arabanın sarsıntısile başlarını kımıldatarak oturuyorlardı. Yüzleri görünmüyordu.

Bir münasibi bulunursa ben de gelirim teyzeler... Vallah, billâh hayvanları dehler, sizin köye çıkarım.

Orasını gönlün bilir evlâdım. Diyeceğim şu: Sana münasip bir kız var. Güzelliğine güzel... Çalışkanlığına sabahtan akşama kadar durmaz çalışır... Namus tarafı dersen bütün köylü isbattır.

Çalışkan, bir de namuslu ise bana yeterdi. Güzellik gelir, geçer, namus durur. Erkek dediğin baca dumanıdır teyze, sabahleyin çıkar gider, gözü arkada kalmıyacak.

O tarafa meraklanma. Kızımız pek körpedir ama, bir kusuru, dul karıdır. Dula da razı mısın arabacı?

— Elbet razıyım. Her şey Allahın emri... Kocası kötülükte görüp çıkarmadı ya.

Kötülükte olur mu? Tövbe de... Geçinemediler.

Arabacı güldüğünü belli etmemek için tekrar içini çekti. Bir tahta köprü daha geçtiler. Yolun iki tarafında kurbağalar bağırıyordu. Evvelce vakit geçirmek için konuşan arabacı, işin döne dolaşa körpe bir dul karıya bağlandığını görünce hayvanları sulamağı bile unutmuştu.

Kalın sesli kadın yanındakile biraz fısıldaştıktan sonra:

— İşin acele mi bu gece çavuş ağa? diye sordu.

— Yok, pek acele sayılmaz; yarın gitsem de olur.

— Öyle ise bir hayır yapalım.

— Ne gibi?

— Bak, sana açık açık diyivereyim çavuş ağa, biz iki kızkardeşiz. Evlenecek kız, kardeşimin kızıdır. İstersen yürü, bizim köye gidelim. Kızı gör, o da seni görsün... Birbirinizden haz ederseniz ne iyi, ne güzel. Kızımızı köyden isteyen çok ya... Sana kısmet ise ne diyelim. Allahın emri... Ev, yurt sahibi olursun. Duydun mu?

Arabacı, şaşırdığı için birdenbire cevap veremedi. Kadın tekrar:

— Bir kere gör evlâdım, dedi. Beğenmezsen, sana yol masrafını veririz.

— Masraf lâfını bırak bir yana... Haydi işimizi bırakıp sizin köye gittik diyelim, gece vakti, arabayı, hayvanları nereye çekeriz?

— Nereye çekeceksin, alacağın kızın hanesine.

— Babası, ağası söz etmez mi?

— Babası, ağası yok... Bunlar, bir ana, bir kız... Benim evim ayrıdır.

— Öyle ise olur bu iş... Pekâlâ, gidelim teyzeler...

Arabacı alayla gülümsiyerek: «Yiğitin başına yazılan gelir» diye düşündü, hayvanları hızlandırdı. Yola çıkarken kız bakmağa gideceğini bilmiş gibi, yeni elbiselerini giymiş, çizmelerini Çerkeşte boyatmıştı. Bu taraflara tren hattı döşenmeğe başladı başlıyalı, yol boylarında gidip geliyordu. Bekârlık canına yetmişti. Yakınlarda bir karı peydahlamak fena olmıyacaktı. Köy nikâhı yapmalı, sonra aklına esince bırakıp gitmeli... Yozgatlı öksüz arabacıyı bulmak ne mümkün? Bir anbar ince samanda mintan düğmesi aramak gibi bir şey. İçine bir şarkı tutturmak arzusu geldi. Lâkin kaynanasına karşı ağır başlı görünmek lüzumunu düşünerek vazgeçti. Beygirleri sularken çaldığı ıslığı kısacık öttürdü.

Kalın sesli kadın anlatmağa başlamıştı:

— Evlerinde erkek yok... Baş olursun... Hani gönlün kızımıza ısınırsa.

— Adam ısınmak da nedir? Namuslu ya?..

— Namusuna bütün köy isbat... Rençberlikten anladığın iyi. Derenin alt başında burçak tarlası var. Arpalıkları var. Çalışan oldu muydu, bizim oralarda toprak boldur.

— Çalışmadan yana hiç korkmayın teyzeler. Hele babayiğit bir karı bulursam, iki yıla varmaz bir çift öküzü, iki çifte çıkarırım. Davarımız, ineklerimiz yayılır. Gündüz demem, gece demem uğraşırım evvel Allah! Arabacı olduğumuza bakmayın. İçkiye, kahveye tövbeliyiz. Babam hoca adamdı. Vasiyeti böyle...

— İyi herifmiş, nur içinde yatsın...

— Amin teyze!

Şosanın solunda, boş toprakların ilerisinde hafif bir ışık görününce arabacı telâşlandı

— Teyze, Suhizarının ışıkları mı bunlar?

— Yok! Buraya «Ilıca» derler. Üç haneli bir köydür. Fakir bir köy.

Arabacının içine bir keder çöktü. Fısıl fısıl konuşan kadınlara kulak verdi. Bunlar da fıkara kısmıydı. Hali vakti yerinde olan, yol boyunda damat arar mı?

Beygirleri hiç lüzumu yokken kırbaçladı. Kendi kendine: «Adam sende, Suhizarı'na varınca caymış olurum. Yalvarırlarsa, kimim kimsem olduğunu, nişanlımın düğün beklediğini söylerim.» dedi ve bu kararı verir vermez rahatladı.

Tekerlekler, yine keyifle tıngırdamağa başlamışlardı.

Kekeme karının kızını düşündü. Gözünün önüne Kurşunlu'daki Deli Emine geldi. Sakın onun gibi beyazlığına beyaz, etli, butlu olmasın... İşe yatkın, babayiğit karı, enine kalın, boyuna iridir. Tam

yatak harcı! İyi ya... Böyle karıyı kocası ne demeğe boşadı. Herif yoksa öldü gitti mi? Az kalsın boş bulunup bu tarafı soracaktı. Vazgeçti. Esmer, kara, kuru rezilin alçağı bir şeyse... «Anasına bak, kızını al!..» derler.

Kekeme karıyı karanlıkta bir türlü farkedemediğine üzüldü. Bu esnada kalın sesli kadın:

— Suhizarı'na işte buradan iniliyor, dedi. Alt baştaki kavakları gördün dü? Oradan sağa bükülürsün, doğru Suhizarı. Dönüşte aklında kalsın... Şaşırma oğlum...

Arabacı dalgınlıktan kurtulup etrafına baktı. Sapması lâzım gelen yol ağzını on adım kadar geçmişlerdi. Gece burada daha tenha, daha karanlıktı. «Oğlum» kelimesinin tamamiyle anlıyamadığı kadar büyük tesiri oldu. «Ben caydım, haydi atlayın aşağı!» diyemedi. Hayvanlar, bunca senelik arabacı olmasına rağmen her dikkat edilşte, hayrette kaldığı bir metanetle koşuyorlardı. Kamçısının sapı ile ensesini kaşıyarak bağırdı :

— Döyyt! Al arslanım!.. Haydi oğlum.

Arslanlar köyüne gitmek için geniş bir çayırlığın ortasından geçen bir toprak yola saptılar. Kalın sesli kadın:

— Çavuş ağa, buraların düzlüğüne aldanma sakın, diye güldü. Köyümüze değme arabacı gidemez. Acemilerin kağnıları bile devrilir.

— Acemi olmayan tekerleğini döndürür ya teyze?

— Döndürür elbet.

— Öyle ise meraklanma. Evvel Allah salimen vasıl oluruz.

— Artık orasını benden iyi sen bilirsin, arabacısın, kendini göster.

Yarım saat sonra, arka dingili, sulak çivisinden çıkarıp öne yaklaştırmak iktiza etti.

Yol iri iri taşlarla, tümseklerle, çukurlarla doluydu. Araba çatırdayarak sarsılıyor, çukurlara gömülen tekerlekler insan gibi inliyordu. Git gide araba geçidi değil, çoban yolu bile kalmadı. Dik bir inişi kazasız savuşturmak için arka tekerleği zincirle bağlamak icabetti.

Arabacı yere atlayıp hayvanların başını sağ eliyle tuttu. Kamçısını beygirlerin boynuna yavaş yavaş vurarak arabayı devirmeden, tekerlekleri kırmadan dereye indi.

Artık yüksek sesle, yola da, arabaya da, hayvanlara da küfrediyordu. Kendine güvenip «mutlâka aşarız» demeseydi, karıları meydanda bırakıp çoktan dönecekti.

Terlediği için ceketini çıkarmıştı. Lâkin biraz sonra çalıya ta-

kılıp kaybolmasından çekinerek giydi. Bu sırada eli, belindeki tabancasına çarptı.

Karıların kendisini bir dolaba düşürmeleri ihtimali aklına geldi. «Olur mu olur, kılığına, kıyafetine aldanırlar... Para umarlar. Köylüde az oyun mu var?» Şimdiye kadar dinlediği soygunculuk hikâyelerini peşi peşine hatırlıyordu. «Soysalar bir şey değil... Leşini bir amansız dereye atıverirler. Beygirleri de çingenelere sat... Halis Amasya arabasına müşteri çıkarsa ne âlâ... Çıkmazsa odun niyetine daya ocağa... İbrik ibrik gusül suyu ısıtsın!»

Sağ beygir çok yorulduğundan kurnazlık ediyor, arabayı Pamukkır'a çektirmek için oka yaslanıyordu. «Hele imansıza bak hele!» diye bağırarak Demirkırını insafsız insafsız kamçıladı.

Yine bir dereye indiler, bir yokuş çıktılar. Uzak bir tepenin ağaçları üzerinden, kıpkırmızı testekerlek ay doğdu.

Ağır ağır soluklarından hayvanların fena ezildikleri anlaşılıyordu.

Arabacı bir taşın üstüne oturarak cigara yaktı. Kadınlar da, şoseden buraya kadar yaya gelmiş sayılırlardı. Çömeldikleri yerde sesleri çıkmıyordu.

İyiden iyiye kızdığı halde, kendisini zorla tutmasa, kocakarının «kızı beğenmezsen yol masrafını veririz!» demesine yüksek sesle gülecekti. «Hay Allahtan bul kaba sesli karı... Bu cehennemin dibine aklı başında arabacı gelir mi ki, masrafı olsun...»

Saatine baktığım farketmiş olacaklar ki kekeme karı sordu:

— Saat kaç çavuş ağa?

— İki!

— Alaturka mı, alafranga mı?

— Alafranga...

— Bizim saatle ne tutar?

— Yedi, sekiz tutar.

— Artık meraklanma çavuş! Artık yanaştık. Birazdan yol düzelir. Dereden ötesi Arslanlara bir cigara içimidir.

Arabacı bizim Türk'ümüzün «Bir cigara içimi», «Şu tepenin arkasında, bağırsan duyulur» ölçülerinin, bazan bir saat, bazan iki saat, bazan da iki saatten ziyade sürdüğünü biliyordu.

Dereye inince hayvanları suladı. Yolun bundan sonrası hakikaten fena değildi. Kırk beş dakika sonra «Arslanlar» köyünü tuttular.

Kekeme karının hanesi, köyün başında, büyücek bir avlunun içinde idi. «Çerkeş» taraflarındaki bütün köy evleri gibi alt katı

★

taştan, üst katı tahtadan yapılmıştı.

Arabacı beygirleri çözerken, kekeme karı evden bir çıra yakarak geldi:

— Haydi oğlum, hayvanları dama çekelim.

Arabacı, ağdalı ağdalı geviş getiren bir çift öküzü yemliğin dibine sürerek yer açtı. Saman çuvalı ile arpa çuvalını içeri taşıdı.

Kekeme kadın sordu :

— Çuvalları neden getirdin evlâdım?

Hayvanlara yem vereceğiz valde.

— Hiç olur mu imiş? İşte yem hazır.

Kadın büyük bir sepet samanla, yarım çuval kadar arpayı gösterdi. Arabacı akşamdanberi bir türlü seçemediği yüzünü çıra ışığında görmeğe çalışarak güldü:

— Yem vardı... Gece vakti zahmete girdin.

— Zahmeti mi olurmuş!

Hayvanlar ter içindeydi. Hamutlarını ve meşin bellemelerini çıkarmadan çullarını örttü. Arpanın taşını kalburdan geçirdi. Samanın tozunu çalkadı. Birbirine karıştırıp torbalara doldurarak başlarına taktı.

Kekeme kadın, çırayı omuzu hizasında tutmuş «Maşallah, maşallah! Yiğit atların var, çavuş» diyordu.

Arabacı, Pamukkırın boynunu küçük bir şamarla okşayıp dışarı çıktı. Ev altında dört tarafa bakındı:

— Biraz su bulalım valde... Elizimzi, yüzümüzü yıkarız.

— Hele yukarı buyur evlâdım.

— Zahmet ettik gece vakti.

Merdiven ayağında durakladı. Çizmeleriyle çıkmak istemiyordu. Kekeme karı:

— Yürü, yürü... dedi. Yürüyeceksin... Olmaz!...

Yukarıda merdivenin karşısında üst üste zahire anbarları duruyor, sol taraftaki aralık kapıdan tereyağı kokusu geliyordu. Sağda başka bir kapıdan sofaya ışık vurmuştu. Bunun önüne gelince kadın seslendi :

— Cemile kız!.. Misafire baksana... Koş!.

Arabacı başını önüne eğdi.

Anası:

— Haydisene... Çizmeleri çek... Bak hele, diyordu.

Duvara doğru bir adım geriledi :

— Dünyada olmaz, ben çıkarırım valde... Olmaz.

— Neden olmazmış... Haydi gel kız.

Kız çömeldi. Fesinin üstüne örttüğü çenber bembeyazdı. Şal-

varının kırmızı çiçekleri bu beyazlığın yanında daha kızıl görünüyor lu. Arabacı ayağını uzattı.

★

Odaya girip sedire uzandığı vakit, aç olmasına ve dışarıdan gelen kızgın tereyağ kokusuna rağmen evvelâ yatıp uyumak ihtiyacı duymuştu. Çizmeleri çıkarıldıktan sonra serbestleyen ayaklarını uzatıp arkasına yaslanacağı sırada, leğen ibrikle Cemilenin içeri girdiğini görerek doğruldu. Ceketini sür'atle çıkararak kollarını sıvadı.

Leğenle ibrik bir saat evvel kalaylanmışlar gibi parıl parıl, el havlusu, demin yıkanmış gibi temizdi.

Arabacı, bakışlarını ibriğin parlak sapında duran küçük elden ayırmaksızın :

— Zahmet oldu gece vakti! diye mırıldandı. Yalnız kalınca gülümsiyerek odaya göz gezdirdi. Yerler, sedirler kilimle döşeliydi. Lâkin bunlar eski ve yamalı şeylerdi.

Arabacı: «Üç kişi fıkara karının ocağını söndüreceğiz, gördün mü işi sen?» diye düşündü. Atları da adamdan saydığı için kendi kendine gülümsedi. Duvarda asılı beş numara lâmbanın yeşil camdan haznesinde ancak bir parmak gaz kalmıştı.

Dışarıda fısıltılar işiterek kulak kabarttı. İçine yoldaki soyulup öldürülme vesvesesi düştü. Fısıldaşanlar arasında erkek sesi olup olmadığını anlamak üzere, az kalsın, yavaş yavaş kapıya kadar gidecekti. Kendi kendine: «Kekeme karı giriverirse ama ayıp olur ha!» dedi.

Soğuk su, uykusunu dağıtmıştı. Tabancasını yoklıyarak pencereden dışarıya baktı. Avlunun bir köşesinde kağnı duruyor, kapının sol kanadına yakın yerde, hat boyu makascılarının kulübelerine benzeyen aptesane bulunuyordu. Arabası orta yerde kalmıştı. Avlunun taş duvarının ötesi hep ağaçlıktı. Ay ışığının altında her şey sâkin ve zararsız görünüyordu.

Kekeme karı, Kastamonu işi karakalem sofra örtüsünü sedirin üstüne serince, eve girdi gireli tekrar etmekten usanmağa başladığı bir sesle :

— Zahmet oluyor teyze! dedi.

Kadın cevap bile vermedi. Tekrar evlenmeyen ve erkek evlâdı olmayan bütün dul kadınlar gibi evine girer girmez değişmiş, yoldaki sıkılganlığını bırakmıştı.

Arabacı, yolda hiç durmadan konuşup, başına olmadık işler açan

kalın sesli kadının ortadan kaybolmasını yadırgıyor, ona alıştığını, o gelse daha serbestleyeceğini umuyordu.

Önüne tahta bir sofra üzerinde, kalayı bozulmamış bakır sahanlar içinde peynirli yumurta ve bir çinko tas ile pestil hoşafı koydular.

Kalın sesli kadınla kekeme karı içeri girip karşıdaki sedire oturunca

— Siz yemiyecek misiniz? diye sordu.

— Biz yedik, keyfine bak! dediler.

«Bir evin bir erkeği olmak iyi şey» diye düşündü.

Kız, kapının yanında ayakta duruyordu. Sofrayı önüne koyarken yüzünü şöyle bir görmüştü. Dudakları kalın kalın, etli etliydi.

Yemek yerken o kadar istediği halde kafasını kaldırıp bakamadı. Bunca yıl gurbet gezmiş, hovardalık etmişti. Cesaretsizliğini ayıpladı. Gözlerini mutlaka görmek için su istedi. Fakat, maşrapayı alırken de, bol şalvarın altında, çiçekli yün çoraplar giymiş bir çift küçük ayaktan ve kuşağın üstünde terbiyeli terbiyeli duran orta parmağı gümüş yüzüklü bir elden başka bir şey farkedemedi.

Ancak, üç peşli entarinin arka eteği savrulup kızın döndüğünü anlayınca başını kaldırdı, arkadan görünüşü pek fena değildi. Saçları iyice siyahmış... Saçları iyice siyah olan karının kendisi mutlaka ayna gibi beyaz olur.

Yemekten sonra kahve içerken kalın sesli kadın birdenbire sordu

— Nasıl evlâdım, kızımızı beğendin mi?

Arabacı, böyle bir sual karşısında kalacağını hiç beklemiyormuş gibi kıpkırmızı olmuştu. Önüne bakıyor, elindeki kahve fincanı titriyordu. Bir türlü cevap veremedi.

Kadın bir daha sordu

— Gönlün çekmediyse darılmak olmaz. İslâm dini aşikâre. A çıktan açığa söyle...

Arabacı, kahve fincanını yavaşça yere bıraktı.

— Olur teyze!

— Demek beğendin?

— Beğendim, Allah bağışlasın!

Bu kısa cevabın kâfi olmadığını, pek mânasız kaçtığını sezdi.

— O da beni beğendiyse, ben de onu beğendim.

— Neden beğenmiyecekmiş? Arslan gibi koç yiğit adamsın. Namuslu herif olsun, tenbel olmasın elverir.

Kalın sesli kadın ciddiyetle konuştu :

— Bir şartımız var evlâdım. Kızkardeşim tarafı erkeksiz. Kızı

gurbet ellere götürmek olmaz. Bak, senin de dünyada kimin kimsen yokmuş. Bu da senin bir anan. Tarlalar ortakçı elinde kaldı.

— Elbette, tabii...

Arabacı böyle söyleyerek yerinden kalktı

— Hayvanları tımar edeyim. Vakit geç oldu. Siz rahatınıza bakın.

Kekeme karının yaktığı idare kandilini alarak ahıra indi.

Hayvanların teri kurumuştu. Çulları ve koşumları alınca, yelelerini titreterek gübreye yatıp iki tarafa yuvarlandılar.

Arabacı, uyuklayarak ikisini de baştan savma kaşağıladı. Kaşağıdan sonra süpürge ile tüylerini sıvazladı. Torbalarını tekrar doldurarak başlarına asdı.

Odaya çıktığı zaman yatağı serilmişti. Süratle soyundu, para çantasiyle tabancayı yastığın altına koyup lâmbayı üfleyerek yattı. Yorganı başına çekerken oda kapısının aralık kaldığını farketti. Dışarıda pıtır pıtır birisi geziyordu. Kapıyı kapattırmak için seslenecegi srada «Belki kızı yanıma gönderirler» diye düşünerek vazgeçti.

Yorgunluğuna rağmen uykusu yine dağılmıştı. «Böyle bir niyetleri yoksa lâmbanın söndüğünü görüp mutlaka kapıyı çekerler.» diyordu.

«Kız bunca zaman dul oturmuş. Koca karıları uyutur da, bir bahane ile içeri girer belki...»

Bir müddet boş duvarları seyretti. Şuradaki dolapların birisi yüklük, birisi hamamlık... Pencereden içeriye ay ışığı ve sessizlik vuruyordu. Kendi kendine öfkelendi. Kızın yüzünü, gözünü, kolunu, budunu bir türlü gözünün önüne getiremiyordu.

Küçük ayaklar, bir el... Siyah saç örgüleri... Akşamdanberi hiç konuşmadığını hatırladı. Sesi acaba nasıldı köpoğlunun?

Eve, yapıldı yapılalı yavaş yavaş sinmiş olan kuru zahire kokusunu derin derin kokladı.

Yorganın altında sıcak büsbütün ziyadeleşmişti.

Bir müddet sonra uyudu.

★

Vücudunun yorgunluğuna, başının kazan gibi olmasına aldırmıyarak, ortalık aydınlanırken kalktı. Gürültü etmemeğe çalışarak ahıra indi.

Hayvanları tımar ettikten sonra eline geçirdiği bir kova ile suladı.

Torbalarını doldurdu. Akşam çıra ışığında sıska gibi görünen öküzler oldukça semiz ve kuvvetliydiler. Lâkin ahır pek harap, yemlikler pek perişandı.

Yukarı çıkıncaya kadar odaya sıcak süt hazırlamışlardı.

Ekmeğe el sürmeden kâseyi başına dikti. Tekrar yatağa girerken cüzdanının koyduğu yerde durup durmadığına baktı.

«Erkekleri yok fıkaraların... Ahır bakımsız kalmış» diye güldü.

Kalın sesli kadın evine gittiği için öğle yemeğini yerken kekeme karı, karşısındaki sedirde yalnız oturuyordu.

Kız, yine kapı dibinde durmuştu. Gözleri de siyahtı. Boyu, kapı çerçevesine yakındı. Bileğinde bir gümüş bilezik görünüyordu. Yüzü güneşten yanmıştı. Durduğu yerde terlediği için yanakları parlıyor, arada sırada belli etmeden kendisine bakıyordu.

Arabacı, yemekten sonra odada uzun müddet yalnız kaldı.

Yorganı almışlar, fakat «belki uzanır» diye yatağı toplamamışlardı.

Saatının gümüş kösteğile oynayarak ne yapacağını düşündü. Pencereden dışarısını seyrettikçe içine bir gariplik çöküyordu. Harman yeni kalkmış, köyü sapsarı bir boşluk kaplamıştı. Camın ötesinde her şey, hiç kımıldamadan, rengi uçmuş bir gazete resmi gibi insanın canını sıkacak derecede bulanık ve kederli duruyordu. Aslâ gözüne alamadığı halde, bütün ömrünü buralarda geçirmeğe artık mecburmuş gibi ürktü. Kışın soba karşısında oturmak, oduna gitmek, köy odasında boşboğazlık etmek, yaz üstünden başlayıp bu zamana kadar, durmadan, dinlenmeden ölesiye uğraşmak, mahpusluktan da, hasta yatmaktan da zor bir şeydi.

Avlunun ortasındaki genç erik ağacından bir kaç sararmış yaprak düştü. Ayaklarını uzatıp esneyen köpek, topraktan bir parça zannedilecek kadar kirli idi. Beygirlerinden birisi, muhakkak Delikız, keyifli keyifli kişnedi.

Arabacı derhal ayağa kalktı. Aşağı inmek için merdivene doğrü yürürken karşı odadan kap, kacak sesleri duydu. Belli belirsiz tereddüt etti.

Oda son derece loş olduğundan, dolabın önünde bir şeylerle uğraşanın mı, yoksa kenardaki sandıktan tekneye un çıkaranın mı kekeme karı olduğunu seçemeden eşikte durup konuştu.

— Baksana valde.. Benim «Kurşunlu» da eşyalarım var. Onları gidip getirmeli.

Kekeme karı dolabın kapağını kapatıp döndü:

— Eşyaların mı var?

— Var ya... Konsol dolabı... Yatak karyolası... Öte, beri...

— Gider, getirirsin.

— Ben de öyle söyliyecektim valde.

— Dur, lâkin... Sıcağın gözünde yola çıkılmaz. Akşamı bekliyelim. Hayvanlar da dinlenir. Ne dersin?

— Pekâlâ!

İşin müşkül tarafını bu kadar kolay atlattığına sevinerek ahıra indi. Beygirler iyice dinlenmişlerdi. Delikız, başını dikmiş tırnak vuruyordu. Arabacı, harap yemliklere bakarken köşede, eski bir sepetin içinde bir keserle eğri büğrü, paslanmış çiviler gördü. Ceketini çıkarıp direklerden birisine asarak yemlikleri tâmire başladı.

Çankırı toprağına ait bir şarkı tutturmuştu.

Ben güzelim diye yüksekten uçma
İndirirler seni el yaman olur
Siyah zülüflerin gerdana saçma
Eser sabah yeli, yel yaman olur

Sesi dolgun ve rahattı.

★

Keseri parmağına vurdu. Parmağını küfederek ağzına götürdü.

Akşam olmuş, ahırın küçük penceresi kararmıştı.

Geri çekilip gözlerini süzerek yaptıklarını seyretti.

Sonra Delikızın gergin kalçasına bir şamar indirdi

— Ne dersin oğlum! Dalmış gitmişiz. Yemlik de yeni gibi oldu, ne dersin?

Artık arabayı koşup yola çıkmaktan gayrı bir şey istemiyordu.

Dul karının, bir de akşam yemeğini yerse rezillik olacaktı. Hattâ yediklerinin bedelini ödemek için bir çare aradı. Bulamayınca «Araba parasına saysınlar!» diye söylendi.

Odada eliyle ceketini süpürüp hazırlanırken kız lâmbayı yaktı. Arabacı rahatsız rahatsız sedire oturdu.

Sofrayı getirdikleri zaman yüzünü astı.

— Zahmet oldu valde.

— Zahmeti var mı oğul... Bugün sabahtanberi evimizi şenlendirdin. — Sesi titriyordu — Erkeksizlik kötü oğul... Sen damda türkü söylerken, ben ağladım. — Yemenisinin ucuyle gözlerini kuruladı — Erkeksizlik bir kötü... Yemliklere baktım da... Ömrüne bereket. Şunun babası askere gideli yirmi yıl oldu. Rahmetli giderken Cemile şuncacıktı. Hâlâ o gidiş... Koynuna kırk banganot koymuştum. Kimi «Parasına tamah yolda kestiler.» dedi. Kimi «Camide otururken top gelmiş.» dedi. Ölüm Allahın emri.. El kadar bir kâ-

ğıdı gelseydi, imama okutsaydım, hiç yanmazdım. Şehit haberi de gelmedi ne dersin?

—Hangi muharebeye gittiydi valde, Seferberliğe mi, Kuvayi Milliyeye mi?

— Muharebeye gitti ya, hangisine olduğunu bilemem.

★

Arabacı hayvanları koştuğu zaman yatsı okunuyordu. Kekeme karı elindeki çıranın alevini savurarak gidip avlu kapısını açtı. Cemile, erik ağacının önünde, ellerini kuşağının üstüne kavuşturmuş, arabacıya bakıyordu.

Arabacı yan kayışları, dingil kapaklarını, çuvalların ve yem torbalarının iyi bağlanıp bağlanmadıklarını, gözden geçirdikten sonra oka basıp arabaya bindi. Hayvanlar yürüyünce, Cemileye doğru elini salladı.

—Ismarladık şimdi...

Kapıda kekeme karı çırayı yukarı kaldırdı.

— Ne günü dönersin çavuş ağa?

Arabacı bu suale hazırlanmıştı. Başını çevirmeden :

— Yarın, dedi. Olmazsa öbürgün akşama buradayız.

— Yolun açık olsun evlâdım.

İnişli yokuşlu yerlerde bütün dikkatini arabaya ve beygirlere verdiği halde yüreğine çöken keder gittikçe arttı. Altı aya, bir seneye varmaz, yemlikler yine harap olur. Kocakarı «erkeksizlik bir kötü» diye nasıl da kekelemişti. Öbür akşam geri dönse, eşyalarla avluya giriverse, kimbilir ne kadar sevinir fıkaralar.

Aynı şeyleri öyle arka arkaya, utanarak ve kızararak düşündü ki, yolun uzunluğunu hiç fark etmedi. Yokuşları atlayıp, düzdeki çayırlığa indiği zaman ay doğmuştu. Etrafına dalgın dalgın baktı.

Çayırlığın ötesinde berisinde, kısa ve çarpık dallarile, ağaçtan ziyade öylece kalakalmış insanlara benziyen söğüt gövdeleri vardı. Birdenbire şoseyi gördü. Çayırlığın hizasından biraz yüksekte duruyor, iki ucu ağaçların arasında kayboluyordu.

Arabacı şoseyi görür görmez, yabancı bir yerden evine dönmüş gibi ferahladı. Geniş kenarlı siyah şapkasını alnından yukarıya iterek «Eşekliğin âlemi yok oğlum» diye güldü.

Şoseye çıkınca beygirler kulaklarını dikip tırısa kalktılar. Sıcak ve sâkin gecenin içinde yol dümdüz uzanıyordu.

— Bu dediğim mesele eski... En az kırk beş elli yıllık bir iş.. Çin'den Hindistan'a, oradan Serendip adasına geçtim. Niyetim Âdem Baba türbesi hacılığı... Bize kalsa, göze aldıracağımız yok... Bombay'ın şeyhler sultanı zorladı

— Ben sendeki din kuvvetini fazla gördüm. Buraya kadar gelmişken var git, Âdem Baba türbesi hacılığını kurtar da yurduna öyle dön! dedi.

— Aman şeyhim! Bizim ne haddimize... diyerek ayaklarına kapandım. Söz geçiremedim. Bize yol duasını bir tamam ezberletti. Yol duası bilinmeyince Âdem Baba türbesine erişmek yoktur. Arayı Aslanlar dağı, Kaplanlar dağı kesiyor. Oradaki arslan, kaplan bildiğimiz orman hayvanı değil... Cin-peri aslanları... Kurşun işlemez ki yanına, tüfekli birkaç zeybek uydurup gidesin. Haklarından yol duasıyla gelinirse gelinir. Önüne çıktılar mı, bir solukta, sırasını şaşırmadan okuyacaksın. Pepelemiye başladın mı paralandın gitti. Biz duayı,su gibi okuyup geçtik, yüreğimizin temizliği sayesinde türbeye eriştik. Göklere baş çekmiş bir korkunçlu dağın yamacında bir türbe... Âdem Babamızın gövde kalıbını bir düşün ki, mezarının genişliği yedi, uzunluğu tam yetmiş adım... Rahlesinde bir yaldızlı Kur'an duruyor, fil taşıyamaz. Yapraklarını çevirmeye Hamza pehlivanın bilek kuvveti ister. Mübarek Âdem Baba, karı fendine uğrayıp cennetten sürülünce oturmuş, dert ile bunu yazıp savuşmuş besbelli...

Uzatmıyalım, biz Âdem Baba türbesi hacılığını bir noksansız kurtarıp Bombay'a döndük. Şeyhler sultanı

— Geldin mi Uzun İmam, aferin! dedi, bize müjdesi senden önce yetiştiydi. Nur ol! Lâkin işin zoru geride yavrum! Âdem Baba türbesi hacılığından sonra kendini bırakmak olmaz. Yetmiş gün çileye gireceksin. Sana yetmiş gün dünya lâfı yasak! Oruca kuvvet vereceksin. Sana dünya nimetleri haram... Gündelik rızkın üç zeytin tanesiyle üç sokum ekmek... Namaza dayanacaksın ki kafanı secdeden kaldırmamak şartiyle... Sonunda yüreğine doğanı işliyeceksin! Var git, Büyük Camide çile yerini hazırlattım. Allah yardımcın ola!..

Bombay'ın Büyük camisine gittim. Mübarek cami... İçinde iki ordu tutuşsa ferahca harbeder. Bir ucundan bak, öbür ucundaki kardeşini farkedemezsin ki tanıyabilesin!

Şeyhler sultanı, sağ köşeye bir perde çektirmiş. Beni götüren meydan dervişi

— Buyur Uzun Hoca! dedi, işte makamın hazır... Hizmetine ben bakacağım. Aptes suyunu, günlük nafakanı hiç düşünme!

Perdenin arkasına geçtim, dünyadan el etek çekip tesbihe çöktüm. Altmış yedinci geceye kadar hiçbir işaret görülmedi. Altmış yediden sonra üç gece üst üste rüyalandım. Ak sakallı bir derviş önüme dikilip

— Karanlık dünya! Karanlık dünya! Karanlık dünya! diye bağırdı.

Eski kitaplarda böyle bir Karanlık dünyayı okumuşluğum var ama, «Ne işime gerek...» diye üstüme mal etmemişim. Aklımdan çıkmış.

— Yahu bu ak sakal dervişin Karanlık dünya ile alıp veremediği nedir? diyorum, bu herif, rüyamızda üstümüze yürüyüp neden böyle feryat eder acaba?

Yetmişinci gün şeyhler sultanının yanına vardım. Beni görmesiyle

— Hele gel Uzun Hoca! diye içini çekti, anan seni «leyle-i kadir gecesi» doğurmuş... Karanlık dünya yolculuğu her kulun eline mi geçebilir? Allah'ına şükrek! O gördüğün ak sakal derviş, peygamberimizin baş tatarıdır. Karanlık dünyaya, insan oğlundan bir o gidip geldi. Rüzgâra binip gezerdi de ondan... Ecinniler şahına peygamber namesi ulaştırıp oraları Hak dinine çağırdı. Şu halde o zamandan beri Karanlık dünyanın Ecinni tayfası yolu yeniden sapıtmış ki dini bütün müslümandan bir delil lâzım gelmiş... Ne mutlu sana! Bu yalan dünyada iken cennetteki yerini sağladın, baş köşeye geçip kuruldun. Bak, bundan böyle yüreğini gayet sağlam tutacaksın. Kitap ne diyor işit «Âdem Baba türbesi hacılığından dönüşte yetmiş gün çile gerektir ve gösterilen yere gidip hizmet gerektir. Ey kulum! Kalbini saniyede yetmiş bin kere yokladığımı bil, ayağını sıkı bas!» diyor.

Ben bunu duymamla gömleğimin yakasını yırttım

— Medet ya şeyhler sultanı! Benim gibi bir miskine imdat edecek sıradır! diye bağırarak kendimi yere çaldım!

Şeyhler sultanı :

— İşte bunu beğenmedim, diye suratını astı, biz kaç paralığız ki, Karanlık dünya yolcusuna imdat edebilelim? Bundan böyle sana,

senden başka imdat yoktur. Ne demek! Bize kıyamet gününde imdat edersen ancak sen edersin... Hiç durma, ilk kalkacak gemiye atla, Basra'ya yetiş! Orada Kafdağı kervanları vardır. Birine karış! Kafdağından ileriye kervan bulamazsın. Ayağına bir demir çarık, eline bir demir sopa uydurup yola düşeceksin. Bizden sana beş vakit namazda hayır dua...

Şeyhler sultanının yanından uğradım ki, koca Bombay şehrini, gün ortasında gece karanlığı kaplamış... Aslında Bombay'a bir şey olduğu yok, göz kararması bizde... Gidilmesi olup gelinmesi olmıyan yolculuk, nasıl bir yolculuk bakalım? Açıkçası ölüm yolculuğu... Dipsiz kuyuya paldır küldür tekerlendik. Bizi can kaygısı almış ki fena almış... Bize dehşet elvermiş...

Bombay'dan bir gemiye bindim. «Gemiye bindim» lâf gelişi! Aslında ben binmiyorum, leşim biniyor. Gemidir deryanın yüzünü köpürterek gitmekte... Rüzgâr zorlu... Yelkenler davul derisi gibi gerilmiş. Lâkin bana geldi mi soluğum ağzıma sığmıyor. Ecel terleri döküyorum. Koca gemi, Hint denizinde değil, say ki bizim döktüğümüz ecel teri deryasında yüzüyor. Bombay'la Basra'nın arası tam kırk günlük yoldur. Biz üç direkli koca tüccar yelkenlisinde can pazarı kurup ölüm alışverişine girdiğimizden Basra'yı tuttuğumuzu hiç fark etmemişiz. Bir akşam sarıklı Hindiya gemicileri:

— Hoca geldik. Yolcu hep çıktı, davran! diyerek heybemizi rıhtıma atıverdiler. Ben sağı, solu şaşırmışım. Bir müslüman sevabına, önümüze düşüp bizi bezirgân hanlarından birine kondurdu. Gün kavuştu kavuşacak... Ben bir haftanın açıyım ama, içim hiç ekmek istemiyor. Tesbihe yumulmuşum ki, duanın arasına darı tanesi giremez olmuş... Arada: «Medet yâ Pir! Medet hey! Bre medet!» diye inliyorum. Arada bir büsbütün şaşırtıp kendime söğüyorum: «Ulan namussuz Uzun İmam! Senin Âdem Baba türbesi hacılığında işin neydi sakalına tükürdüğüm?.. Bildiğimiz Kâbe hacılığı neyine yetmezdi ki, kuduz it gibi azdın da başına bu belâyı sarık edip doladın?» Gece yürüdü. Millet rahatça uykuya daldı. Ben kötü bunalmışım ki aklım sıçramış... «Karanlık dünya da neymiş? Gitmeyiver, baba çıksın! Cenneti kurtaracaksa şeyhler sultanı neden kendisi gitmez bakalım? Vazgeç tatlı canını ölüm kuyusuna salacak bir sen mi kaldın?» demekliğe başlamamış mıyım? İşte o saat karşıma ak sakal derviş dikildi. Herifin gözleri, Allah beterinden saklasın, cehennem ateşleri saçıyor. Hayır, Azrail peygamber de öyle değil... Ben gözlerimi yumdum, tesbihe gayret verdim. Bende tövbenin bini bir para... Gece yürüyor, karanlığı katran gibi koyulaşıyor. Baktım olmıyacak, iki dizimin üstüne gelip bu sefer var gü-

cümle bir medet daha çektim. Kapı dibinde yatan heriflerden biri kalktı, doğrulayıp üzerime geldi, karşımda durdu. Baktım, bildiğimiz dilenci-aptal... Varı yoğu beline doladığı hamam peştemali... Tepeden tırnağa bedenini çıban kaplamış bir herif ki saldığı pis koku adam öldürür. Bezirgân hanlarında böylelerinin işi olmaz. Herhal bekçi başı acımış, «Şuraya kıvrılsın da yarın erkence defolsun!» diyerek içeriye almış... İşte bu herif karşıma dikilmesiyle bana ne dese iyi? Arapça üzerine :

— Ey Çorumlu Nurettin Hoca, dedi. Karanlık dünya velvelesine düşmüşsün, uykuyu kaybetmişsin. Nerdeyse korkudan karnın yarılacak! Ferah ol! Allah seni buraya kadar sınadı. Bu sınamayı yüz aklığıyla atlattın. Bundan böyle Karanlık dünyayı aklından çıkar. Buradan doğruca İstanbul'a gideceksin. İstanbul'da sana yaman işler var...

Ben bir zaman meseleyi anlıyamadım. «Nedir hey Allah! Bu pis bedevi bize neler söylemekte?» diye düşündüm. Derken bana bir hâl oldu. Say ki kafama balta sapıyla vurdular. Bir davranıyorum, başımın altından gövdem savuşmuş gitmiş, bir davranıyorum, gövdemin üstünden başım kanadlanıp göğe çekilmiş... İçimi yokluyorum, evet, yüreğim gayetle ferah... Yokluyorum, ayaklarımı yere vurup yekinsem hava kuşu olup uçacağım. Uçacağıma hiç şüphem yok ama gel gör ki bedenim tekmil erimiş... Kaba yel esintisinde kar erimesi de böyle olmaz. Davranıyorum. Hayır... «Bre bedevi! Sen benim adımın Nurettin olduğunu, yüreğime Karanlık dünya velvelesinin çöktüğünü nerden bildin? Dur savuşma!» diyerek yakasına sarılacağım. Belimi alamadıktan başka, dizlerimde de bizi zıplatacak güç kalmamış... Daha beteri: Sesim, soluğum da çıkmıyor. Yattığım yerde, kara yılan gibi kıvranıyorum. «Bre hay! Bre hamle gerek Uzun İmam! Şunun baş parmağına yapış hey avanak!» diyorum. Baş parmağını ele geçirsek, işi ossaat anlıyacağız. Çünkü, mübarek Hızır peygamberin baş parmağı kemiksiz olur. Dini bütün müslümanlar, Hızır uğradığını, bu kemiksiz parmaktan bilirler. Bunlar hep aklıma geliyor. Lâkin gövdemi toparlıyamıyorum. Sonunda herif :

— Yat yerine köpek! dedi, yüreğini vesveseye kaptırmasaydın bak neler olurdu. Ne fayda merteben buraya kadarmış...

Gitti yerine it gibi kıvrıldı. Bizi o dakika bir derin uyku bastırmasın mı? Hırpadak içim geçmiş... Sabahleyin uyandım, güneş doğmuş... «Yahu bu nasıl bir iş? Ben kendimi bildim bileli üstüme sabah güneşini doğdurmuş adam mıyım, eyvah!» dedim demedim,

geceki miskin dilenci aklıma geldi. Gelmesiyle: «Hay aman!» diyerek zıpladım, kapıya doğru seğirttim.

Arabistan'daki bezirgân hanlarının kendi kanunları vardır. Bu kanunlar vakıf fermanlarında birer birer yazılıdır. Birtakımı yatsı zamanına kadar yolcu alır, yatsıdan sonra padişah gelse kapısı aşılmaz. Seni kapı eşiğinde kurt-kuş paralar da, imansız han bekçileri feryadım duymazdan gelirler. Birtakımına sabaha kadar yolcu girer. Böylelerinin aş ocağı hiç sönmez. Her yolcuya bir tas çorba, bir somun, bir mum, bir torba hayvan yemi tayın çıkar. Sultan Süleyman vakfı olduğundan bunlar bedava... Bezirgân hanlarının gece yasası başka başka olur ama, sabah düzeni hep birdir. Her uyanan hayvanını çekip, heybesini sırtlayıp «Eyvallah!» diyerek keyfince savuşamaz. Kapılar açılmadan han tellâlları bağırarak dolaşırlar :

— Eşyalar, keseler iyi yoklansın! Duyduk duymadık demeyin! Kapılar açıldıktan sonra yitik dâvası görülmez haaa... Görülmez haaa...

Yitik dâvası yoksa, ya da görülmüşse herifler bu sefer nazikçe:

— Vakittir. Yolcu yolunda gerek... Uğur ola! Allah kazadan belâdan, yaramaz asam şerrinden koruya! diyerek kapıları açarlar, milleti yola koyarlar.

Ben: «Yitik dâvası görülmez haaa...» sesine uyanmışım. Baktım kapılar daha kapalı... «Tamam!» diye koştum. Çıbanlı bedevi ortada yok... Gece saldığı koku unutulur nane olmadığından dört tarafı kokladım. Allah Allah... Kokuyu alamıyorum. Herif yok ama, nasıl yok...

— Aman bedevi nerde? Hani akşamki pis bedevi müslümanlar: diye bağırarak dolanmıya başladım. Birkaç kişi:

— Nasıl bedevi? diye sordu.

Dilim döndüğü kadar anlattım. Hep aradık. Koydunsa bul! Bir kapıya koşuyorum, kale kapısı gibi, demir kanadlar sürgülü... Önünde yarı bellerinden yukarısı çıplak kara Araplar nöbette...

«— Yektır Allah yek...» diye nara vurup kılıç oynatıyorlar ki korkunçluklarından değme babayiğitin dudağı yarılır.

Ben değirmen taşı gibi fırlanmaktayım. Kendi kendime: «Namussuz Uzun İmam, şimdi ettin mi kendine edeceğini... Buyur bakalım!» diyerek saçımı, sakalımı top top yoluyorum. Sonunda amansız kaldım, bekçi başıya koştum :

— Şurada bir fukara bedevi vardı. Ne oldu? Bulamıyorum, dedim.

— Buradadır. Ne olmak ihtimali var.

— Hani ya...

— Dur bakalım, Allah Allah...

Bu sefer de ikimiz aradık. Herif uçmuş, herif duman olup gök yüzüne çekilmiş... Bekçi başı kapıya yakın yatanlara sordu. Bunlar:

— Evet, öyle bir bedevi vardı. Saçtığı pis kokudan, sabaha kadar uyuyamadıktı. Sakın bir şey mi aşırmış? Aman eyvah! diyerek keselerine heybelerine davrandılar.

Bekçi başı bu işe çok kızdı :

— Ne demek olsun! diye bir zaman başını yumrukladı. Ya biz burada neciyiz? Eşek başı mıyız? Ben şimdi bekçilerden üçünü ibret için yatırıp kesmez miyim? diye ağladı.

Başımıza toplananlar bana:

— Neyini çaldı? Param mı? diye sordular.

— Yok, hiçbir şeyimi çalmadı. Her şeyim tamam! Bana o bedevi lâzım! dedim.

Bunu duymasıyla bekçi başının soluğu genişledi. Çünkü kimin neyi kayıpsa kesesinden ödiyecek... Vakıf fermanında böyle yazılı... Soluğu genişlemesiyle, bu sefer namussuzun can başına sıçradı:

— Bir şeyin kayıp değilmiş de, sen bizi sabah sabah ne demeğe fırlandırırsın bre uzun herif... diye bağırdı, ulan bu nasıl bir oyun? Sen benim bunca yıllık bekçi başı namıma kara mı bulaştıracaksın... Yıkıl! Gözüm görmesin, sana zararım dokunur ki gayet fena dokunur...

Herif benim ne yitirdiğimi bilmediğinden boşuna bağırıyor. Ben umursamadım bile... Bu dünyayı, öte dünyayı birden kaybetmişim, kafamı kesseler bir damla kanım akmaz olmuş... Bir köşeye çekildim, ağlamaya başladım. «Gördün mü hey Allah! Nedir benim başıma gelen? Devlet kuşunu göz göre ürkütüp uçurduk! Peki şimdi sen ne halt edeceksin kavat imam?» diyorum. Ağlayıp dururken bir de baktım ki ne bakayım, yüreğim ferah değil mi? Yüreğimi, bizim Yedi Çınar yaylasının poyraz rüzgârı sanki yıkayıp temizlemiş ki Allah sayesinde dupduru etmiş... İçim İstanbul'u çekiyor ama nasıl çekiyor. Sıla hasreti bunun yanında hiç kalır. Yerimde duramıyorum. Kendimi zorla tutmasam, duvarı aşıp tek başıma İstanbul yoluna düşeceğim. Hayır, durasım geçmiş...

— Aman bana bir İstanbul kervanı müslümanlar! diye bağırdım.

Feryadıma koşanlar :

— Meraklanma derbeder! İstediğin İstanbul kervanı olsun! Basra'dan İstanbul'a her gün tam yedi tane kervan gider! dediler.

Baktım, doğru... Birinci İstanbul kervanının baş devesi kapıdan

çıkıyor. Heybeyi sırtlayıp seğirttim. Allah'ın izniyle ben de araya karıştım.

Sen şu bizim işimizdeki uğura bak ki, İstanbul'a ayak basmamız, mübarek ramazana rasladı. Ayağımın tozuyla Ayasofya camisine gittim ki, kıyamet gününün mahşer meydanı kaç para eder. Fes-kavuk, külâh-sarık birbirine kitlenmiş... Hey koca İstanbul... Hal sahibi bir memleket vesselâm! Üzerine gündüz akşama kadar lânet yağar, gece sabaha kadar nur döküllür. Neden? Çünkü peygamberlerden beriye bütün evliyalar toprağında gömülü... Ben Ayasofya milletini yara yara kürsüye sokuluyorum. Yaklaştıkça konuşan hocanın heybetinden aklım sıçradı. Kolay değil, İstanbul'un Ayasofya'sına baş imam olmuş... Kavuğuna kolların kavuşmaz. Söz gelimi, Kur'an ortadan kalksa yenisini meydana getirecek bilgiyi aklına biriktirmiş... Baş imamı ne yapacaksın? Herifi dinlemiye gelenlerin en kötüsü, gâvurun Roma'daki baş daskalosuyla imtihana girer de ferahca kazanır. Millet garip olduğumuzu bildi besbelli:

— Buyur Hoca! diyerek bize yer açtı, yoksa o kürsüye böylece yanaşmamız mümkün mü?

Oturdum, elimi kulağımın arkasına siper edip bir zaman dinledim. Herif lâf etmiyor, ağzından cevahir taşı döküyor. Benim yüreğime korku çöktü: «Hey bre Uzun Hoca! Senin burada adın mı okunabilir? Aralıkta kaybolmaz mısın?» dedim.

Herif bitirdi, âmini çekti. Millet cehennem korkusuyla höküür höküür ağlamaya başladı. İşte tam bu sırada ben kudurdum kardeşler, içimde say ki Karadeniz «deryası» köpürüp coştu. «Hele geri bas! Senin gözüne ne göründü Uzun Kodoş!» diyorum. Lâkin zaptolacağım kalmamış...

Elimi kaldırmışım da:

— İki lâf da bende var, hey İstanbul milleti! Durun, dağılmayın! diye bağırmamış mıyım?

Kimileri kızdılar:

— Hele miktarını bilmez saygısız, dediler, büyük hocamızın arkasından o kürsüye tam bir hafta süpürücüler çıkamıyor. Akıllı ol!

Kimileri:

— Belli bir şey garibin biri, diye güldüler. Bırakalım bakalım, dili-dişi kitlensin de edebini takınsın!..

Lâkin, neme lâzım, baş imam ne kızdı, ne güldü:

— Buyur oğlum, hay hay! dedi, cemaata döndü, gürültüyü kesin! Kara cübbe altında ne yiğitler dolaşır. Hele bir görelim.

Canavar gibi hoplayıp kürsüye çıktım, oturup besmeleyi çektim. Hüseyni makamından bir yanık besmele ki olursa o kadar ol-

sun! Lâkin o dakikada aklımda hiçbir mesele yok... Allah'ın bir işi canım, aklımda hiçbir mesele olmadığı halde biz neden telâş etmiyoruz? Çünkü lâfa güç yetiremedim mi rezillik... Hiç umursamıyorum. Sanki bu kürsünün kırk yıllık erbabıyım. Birde baktım ki orta yere «Miraç» kıssasını kaldırıp atmamış mıyım? Ağzımdan lâflar kendi başlarına dökülüyor. İstanbul milleti gibi bizde bizi dinlemekteyiz. Arada bir yüreğimi yokluyorum, ferah... Kürsüye sıkıca yapışmışım. Kolay değil, ağzımdan Hızır peygamber soluğu fırtına gibi çıkmakta... Sıkı durmadın mı ayakların yerden kesildi, demektir. Sonunda birde baktım, meseleyi tamamlamışım da duasını bile çekmişim. Millet neye uğradığını şaşırmış, bel bel bakar olmuş... Önde baş imam, arkasında sıra hocaları geldiler:

— Kimsin?

— Nerelisin?

— Bu okumuşluk nasıl bir okumuşluk? diye sordular. Söyledim. Baş imam:

— Bundan böyle, sana bu kürsü benden fazla yaraşır, dedi, ananın ak sütü gibi helâl olsun!

Yatacak yerimizin olmadığını öğrenince bizi kuş gibi uçurup Süleymaniye medresesinin bir odasına kondurdular.

İşte o günden sonra, ben Ayasofya'nın baş kürsüsüne yerleştim. Bizim kürsünün etrafına kalabalık birikiyor efendi, kalabalık ki toprak atsan yere düşmüyor.

— Aman Uzun Hoca anlatacakmış... diyerek İstanbul milleti yediden yetmişe evinden uğramakta, koca Ayasofya camisi adam deryası olup dalgalanmakta... Ezilen hangisi, evini boşlayıp camide yatan hangisi... O hızla bize gelip Hak dinini kabul edenler bile var. Bir İngiliz papazı iki dinleyişte eteğime sarıldı da:

— Şimdi anladım, yolun doğrusu buymuş! Eskiden de bilirdim ya, bir iki noktada şüphem kalmıştı. Aman elimden tut, beni küfürden kurtar yâ Uzun Hoca! diyerek amana düştü. Herife bir sünnet düğünü kurdum, İstanbul şehrinde mesel olup söylendi. Medresedeki odanın kapısı da hiç kapanmıyor. Nice şeyhler, müderrisler zora düştüler mi bize danışmıya geliyorlar. Derken bana para yağar oldu. Evet, hakçası para gelmiyor, rahmet gibi yağıyor. Biz de bir kuruşuna dokunmadan fakire fukaraya dağıtıyoruz. Bizi sevenler:

— Yahu nedir? diyorlar, alın terinle hak ettiğin bir para... Dağıtmak olur ama bu kadar mı olur. Hastalık sağlık insan için... Şunun birazını bir kenarına biriktir. Ak akça kara gün... lâfını sen hiç mi duymadın, be Allah'ın kulu?

Bu lâfa benim de aklım yatıyor yatmasına ama ne fayda... Pa-

ra bize kısmet değil... Biz aralıkta bunun dağıtıcısıyız. Öte yandan bizim konuşmalarımız, dinsiz farmason takımım pirelendirmiş... Benim, kitaptan dışarı söz ettiğim yok ama, kitabın sözü herkesin işine gelir mi?

Bizi sevenler :

— Aman Hoca, bu senin gidiş, hayırlı bir gidiş değil, biraz yumuşat, diye elime ayağıma düşüyorlar. Aman sen ağzına geleni olduğu gibi söylemektesin. Doğrusun evet, ne yapalım ki, sözün bu kadar doğrusunu bu zaman götürmez. Sen konuşurken kürsünün etrafını hafiyeler çevirmiye başladı. Fazladan, medrese odanı da ablukaya aldılar. Biz birkaçını bir şeyler yazarken gördük. Curnal olduğu belli! Sen kendini bildirene kadar post elden gider. Aman biraz aşağıdan...

Ben, öldüm Allah, razı gelmiyorum:

— Aşağıdan nasıl alabilir mişim? Hayır yumuşatamam. Curnal değil, katlime ferman yazsalar boş...

— Peki, zaman sana uymazsa sen zamana uyacak değil misin be herif?

— Değilim, biz buraya hizmete geldik. Bırakın yakamı...

Meğer herifler haklıymış. Biz çizgiden çıkmışız ki, temelli çıkmışız. Azmışız da yere-göğe sığmaz olmuşuz.

★

Günlerden hiç unutmam, bir mübarek perşembe günü... Gurbet hali, pılı pırtı yıkamaya oturmuşum. Medresenin avlusundayım. Bir yandan mintanları çitiliyorum, bir yandan Yunus Emre ilâhisi okuyorum. İkindiye yakın medresenin kapısına bir lando dayandı. Lando, yani o zamanın saray arabası... Tamam bize gelmiştir. Neden mi? Çünkü biz İstanbul şehrine yalnız camilerde va'zetmekten değil, mevlût, gazel okumaktan da nam salmışız. Sultan hanımlar saray arabalarını gönderip konaklarına istiyorlar da bize gazel okutuyorlar :

— Aman bu nasıl bir seda! Tıpatıp peygamber müezzini Habeş Bilâl sadası... Buna yürek nasıl dayansın! Biz şaştık kaldık hey Allah! diyerek butlarını yumrukluyorlar.

Arabayı, sultan hanım landosu belledığimden hiç umursamadım. Çatlamadılar ya, bekleyiversinler. Elimizdeki işi bitirelim, yavaş yavaş...

Avluyu bir mahmuz sesi doldurdu. Bize hep hadım ağaları gelir. Hadım ağasının erkekliği burulmuş olduğundan mahmuzla ilişiği yoktur. Başımı çevirdim. Palabıyık bir hünkâr çavuşu hışım gibi

yaklaşıyor. Gayet domuz suratlı bir çavuş ki yüzüne cehennem karası düşmüş... Bir eli kılıçta, bir eli kırbaçta... Dişlerini demir kapı gibi gıcırdatıyor, gözlerinin aklarını şimşek yalazasıyla parlatıyor. Bildiğimiz «padişah cellâdı» diyeceğim, cellâda kurban olayım, bu herif çavuş donuna girmiş, kordon takmış Azrail peygamber... Fazladan dersini nerden almışsa gayet iyi almış... Şu kadar odanın içinde, bir kimseye bir şey sormadan bizi doğruladı, mahmuz çıngırtısı, kılıç şakırtısıyla yanaşıp tepeme alıcı kuş gibi dikildi:

— Ulan bana bak! diye kükredi, Uzun Hoca dedikleri namussuz sen misin?

— Benim ya... İyi bildin. Ne olmuş? dedim.

— Birde «ne olmuş?» diye sorar! Şunda hiç utanma var mı? Kalk herif, toparlan...

— Nedir çavuş ağa, kerem et?

— Zıpla, dedim kodoş... Suratıma ne bakarsın, düş önüme gidiyorsun!

— Nereye oh yavrum? Ha ne var, tosun evlâdım?

— Keeesss...

Bir nara vurdu. Bittim. Ellerimin sabununu sızdırıp kalkacağım, bəlimi alamıyorum. Yüreğimden: «Hey Uzun İmam! Bu muydu sonunda kendine edeceğin?» demişim. Dizlerimiz bizden gitmiş ama aklım arı gibi işliyor. «İşte belli bir şey». Oturup curnalı güzelce donattılar. (Bu herif çizgiden çıkalı hanidir? Ey Sultan Hamit, sen uyu bakalım!) demişlerdir. Evet, hem de demişler. Bu bizim uğradığımız hafiye curnalı, beri benzer curnallardan değil! Bu bizimkisi resmen cellât curnalı...

Çavuş :

— Haaayyyt, Uzun kâraratа! Kalkar mısın, yoksa kaldırayım mı? diye bir bağırdı. Medrese avlusuna yıldırım düştü, sandım. Bütün mollalar sese çıktılar, herifi görmeleriyle :

— Bre hayyy! diyerek geri kaçtılar.

Baktım ki bana kimselerden imdat yok...

— Can-baş üstüne oğlum, dedim, ferah ol, işte kalktım. Hiç kalkılmaz mı? Şen emret...

Meğerse kalkmışım da mevlâna dervişleri gibi dönermişim. Mevlâna dervişlerinin yurdu, Konya'dır. Bunların işi fırıldak gibi dönmek...

Çavuş :

— Dönelemeden hiçbir şey hâsıl olmaz. Hemen cüppeni giymedin mi bitiyorsun! diyerek üzerime yürüdü.

— Hay hay... Giyilmez mi? Giyelim elbet... Cüppe şurda... Lâkin nedir? Ne olmuş? Seni aldatmışlar oh çavuş oğlum. Bizim düş-

manımız kıyamet gibidir. Bize iftira ettiler. Bir vakit kabul etmem!

— Uzattın kara domuz! Nerde cüppe?..

Kırbacını kaldırdı :

— Seni paralayınca ne lâzım gelir, sarığına sakalına...

Şimşek gibi odaya daldım, cüppeyi sırtladım. Niyetim biraz yavaş almak. Gözlerim kapıda... Bir Çorumlu arıyorum. İşe bak! Bir başka gün olsa, saat başı, hemşerilerden birkaçı uğrar, hal-hatır sorar, söylemesi ayıp, soframızda karın doyurur. Allah'ın hikmeti canım! O gün bizim medreseye sanki Çorumlu kıtlığı düşmüş Derde derman bir tek Çorumlu yok... Birini ele geçirsem, yedi-sekiz Hacı Hasan Paşa efendimize haber uçuracağım. O zamana kadar, millete doğru yol göstermekten baş alıp paşa efendimize gidememişim. İyi halt etmişim. «Aman bir Çorumlu! Bir Çorumlu, hey Allah!» diye inildiyorum. Kendimi telâşeye kaptırdıkça aklım büsbütün karışıyor. «Hacı Hasan Paşa efendimiz yetiş! Uzun İmam elden gidiyor, yetiş yâ Hacı Hasan Paşa efendimiz!» Böyle çağırmam boşuna değil, mübarek, o zamanın ikinci padişahı... Bir eliyle ipten kanlı katilleri alıyor, bir eliyle suçsuz birini keyfe gelip ipe çekiyor. Bütün hafiye curnalları onda birikip, bütün bahşişler onun emriyle dağılmakta...

Hünkâr çavuşu :

— Şimdi gelir seni çiğnerim herif, nerdesin? diye bağırdı.

— Torbayı... Torbayı almıyacak mıyız evlâdım?

— Ulan, torba demediler. Seni istediler, düş önüme!

— Nereye aslanım? Ne olmuş ki Allah'ın izniyle...

— Hiç yürür mü yahu, hiç susar mı? Belâ musun be herif? Yıldız'a gidiyorsun, Yıldız'a...

Yıldız... Yani padişahın sarayı...

— Sebep, oh yavrum, sebebi nedir?

— Ulan nâmert! Sebebini sen bilmezsen ben nerden bilirim? Elbet bir halt karıştırdın. Ne fayda! Seni bu gece benim elime vermediler ki... Sarığını boğazına dolamalıyım, sakalını tel tel yolup seni hamam oğlanlarına çevirmeliyim ki... Derini yüzüp gözlerini oymalıyım ki... Geeelll...

Kırbacı kaldırdı. Bizi ayakta, canlı canlı biterecek... Bizi ufalıyacak ta toza gübüre karıştıracak... Ben gene halisinden ecel terinin içinde yüzüyorum. Dişlerim takır takır vurmakta... Halife-padişah öfkesine uğramak kolay değil... Fermanlı olmak ne demek? Can vermekle iş bitmiyor. Yatacak yer bulamıyorsun. İmansız gidiyorsun da cehenneme direk oluyorsun.

Uzatmıyalım, arabaya bindik. Arabacı, bilmem sarhoş, bilmem

saray arabacısı olduğundan terbiyesiz... Kırbacı silâh gibi şaklatmak onda, naralar atmak, gelen geçen karılara, oğlanlara satasmak onda... Fazladan arabanın dingiline, tekerine, atların yelesine tırnağına söğüyor. Hâsılı günah nedir bilmez bir alçak! Çavuş hıkır hıkır gülmekte, ama ben her kırbaç şaklamasında, her narada bir kere ölüp bir kere diriliyorum. Araba kelle götürür gibi gidiyor. «Gibisi» fazla, düpedüz kelle götürüyor, hem de Uzun Hoca kellesi... Kendi kendime: «Gördün mü sakallı namussuz! İstanbul milletini dine çağırmak sana mı düştüydü? Peki şimdi ne olacak, haydi bakalım!» diyorum. Aklımızın ne kadar karıştığını anlamalı ki iman tazeliyecek yerde, küfre girişmişiz.

İşte böylece köprüye vardık. Ben başladım denizde sürgün gemisi aramaya... Allah din kardeşlerime göstermesin! Nursuz bir gemidir. Kara katrana boyarlar da deryanın ortasına sürüverirler. Ben o kara domuzu aramaktayım. İstanbul'un denizi de o gün inadına kalabalık... Suyun yüzü gemi gövdesinden görünmez olmuş... Türlü-çeşit gemiler... Gâvuru var, Osmanlısı var. Sürgün gemisini araştırıp dururken aklıma ne gelse iyi? Medresedeki karanfil saksısı... Odamızın penceresi önünde durur bir karanfil saksısı ki o zamana kadar topladığımız dünyalığı içine gömmüşüm. On altına yakın para... «On altın...» deyip geçme!... O zamanlar, paşa maaşı... Saksı aklıma gelince can başıma sıçradı. Bizi hünkâr çavuşunun kırbaçla sürdüğünü mollalar gördüler. Odamızı çoktan yağmalamışlardır. Geçenlerde «Hoca, dinimizde çiçek beslemek günah değil mi?» diye soran marazlı molla, fırsat bilip saksıyı taşa çaldıysa...

«Hay Vaaahhh...» diyerek davrandım. Yüreğime bir ateş düştü. Sırtımdaki soğuk ecel teri bu ateşle fıkır fıkır kaynamaya başladı. «Mal canın yongası...» derler. Yalan... Sırasımda can malın yongası kesiliyor. Sürgünü, ölümü unutuvermişim. Yanıyorum. Allah göstermesin, sanki demirleri kızıl kor edip sırtımıza yapıştırıyorlar. Dil-dudak kurumuş da çakmak kavına dönmüş... Biraz daha yalansam birbirlerini harlatacaklar. Karnımı bir susuzluk aldı, denizi içsem faydasız... Denizi içmek... Söz gelimi... Çünkü deniz suyu tuzlu olur, zehir nasıl öyledir. Ağıza alınmaz. O yürek yanıklığı ile çavuşa döndüm:

— Aman oğlum, amanı bilir misin? Aman ayaklarını öpeyim, dedim.

— Ey... dedi.

— Aman yavrum, medreseye döneceğiz. Medreseye dönmemiş olmaz.

— Neden?

— Aptes... Biz aptes tazelemedik. Ben aptessiz yere bastım mı başıma belâ gelir, oh yavrum...

— Geeeçççç...

— Tosun oğlum, aptes dedimse... Biz fena sıkıştık. Medreseye dönelim, sevaptır.

— Salıver gitsin. Soran olursa «huyu çıktı» derim.

— Aman benim şaka zamanım değil... Açıkcası muskam kalmış... Baba mirası bir muska... Takınmadan yürümüşüz. Aceleye geldik. Öğütlüyüm. Muskasız katiyen olmaz.

— Ne muskası? Pehlivan muskası mı?

— İyi bildin, pehlivan muskası...

— Sakın hovardalık muskası olmasın hoca, ben senin gözlerini pek beğenmiyorum.

— Tamam... Hovardalık muskası!.. Aman çabuk yetişelim.

— Nasıl bildim! Vay sakalına tükürdüğümün hocası vay! Sizin gibileri gazlayıp yakan sevaba girer.

— Yakmalı ya, iyi bildin, hiç bakmamalı... Aman yol yakınken dönelim!

— Demin aklın nerdeydi? Geçti. Dönülmez.

— Aman yavrum, kaldır aradan «dönülmez» lâfını... Senin elindeki bir iş... Emredersin döneriz. Medrese ne kadarlık yer? Ferman buyur çavuş ağa, şu arabacı dönsün oh koçum!..

— Uzattın ki temelli uzattın...

— Dönelim! Ayak kirası peşin... Bir mecidiye... Hayır iki mecidiye... Tam beş mecidiye, var mı buna bir diyeceğin?

— Ne mecidiyesi?

— Bildiğin mecidiye... Durdut şunu... Dursun! Sana tam bir altın bahşiş var.

Herif altını duyunca biraz düşündü, inledi ofladı. Döndü, dönecek... Hayır, pirelendi. Aklından ne geçirdiyse geçirdi:

— Olmaz! dedi.

— Neden yavrum? Atlar kuş gibi uçurur. Şuracıkta...

— Olmaz. Önce gerekti.

Baktım, katiyen dönmiyecek... Sarıbeniz mollanın yere çaldığı saksıdan, altınlarımın etrafa saçıldığı gözümün önüne geldi. İşte o zaman, yüreğime sanki erimiş kurşun akıttılar. Boğazıma bir hıçkırık sarıldı. Hıçkırdıkça gövdem, yer depremine uğramış gibi sarsılıyor. Nerdeyse böğrüm çatlıyacak... «Bre bizi bitiriyorlar. Bre medet!» Bir de baktım. «Of... of... medet...» diyerek yandım Allah, gazeline başlıyacağım. Şu halde, «Medet» lâfından gazel mededine atlamaktayız da haberimiz yok... Kendimi sıkılmasam, köprü üze-

rinde şarkı gazelini gündüz gözüne salıvereceğim de Galata'yı tekmil inleteceğim. Çavuşun koluna sarıldım:

— Etme kara çavuş, eyleme! dedim. Sen müslüman değil misin? Sende din-iman yok mudur?

— Çek elini... Din-iman neymiş? Çek... Kırbaç geliyor.

— Gelsin oh çavuş... On kere vur, yüz kere vur... Hele bir dönelim, canın çekerse beni güzelce döğersin! Yol yakınken dönelim. Bizim saksı... Tövbe, saksı değil.. Pehlivan muskası... Bildiğin hovarda muskası... Koluna taktın mı beline yedi manda kuvveti birikir. Zaptolmaz olursun. Emret dönelim! Sana bir gazel okusam nasıl? Yüreğin şenlenir, oh çavuş paşa...

— Kes kara sakal... Çeçmişinden başlatma... Gazel de neymiş?

Anlaşıldı ki heriften hayır çıkmıyacak... Etrafa baktım, Tophane'yi tutmuşuz. Bir kere «Allah!» diye haykırıp arabanın gerisine yaslandım. Üstüme bir kara duman çöktü. Bundan sonra, Dolmabahçe'yi, Beşiktaş'ı nasıl geçtik, Yedi-sekiz Hasan Paşa efendimizin saray gibi karakoluna ne zaman dayandık farkında değilim. Bir acıyla sıçradım. Meğer imansız çavuş, sakalımızı tel tel yolmaya başlamamış mı? Bir yandan da:

— Tövbe çek Gâvur İmam! Hacı Hasan Paşa efendimizin yanına gireceksin! demiyor mu?

İşte o zaman:

— Bre namussuz hünkâr çavuşu... Bre alçak! diye bağırdım, bunu bana daha önce neden söylemedin?

— Neee... dedi demedi, herifin yakasına can havliyle daldım.

Soluğum genişlemiş, yiğitlenmişim ki Köroğlu yanımda karı gibi kalır. Neden mi? Hacı Hasan Paşa efendimiz, bir Çorumlu kulunun günahını bağışlar da ondan... Çünkü Sultan Hamit bunun bir lâfını ikiletmiyor. «Ah Hacı Hasan! Biraz okuman olsa, ben seni baş vezir yaptım gittiydi. Lâkin ne fayda!» diyerek dizini döğdüğünü görenler çok...

Kara çavuş neye uğradığını bilemedi, kırbacına davranacak oldu.

— Hele vur ki bak neler olacak? diye gürledim. Ben Çorumluyum kahpe avratlı! Hacı Hasan Paşa efendimizin çağırdığını başından söylemezsin he mi? Şimdi ben seni sürdürmez miyim? Evet, hakçası ben seni sürdürmeliyim. Hayır olmaz. Ben seni kazıklatsam gerek... Tamam! Vaktine hazır ol, yağlı kazığa gidiyorsun! Tez haber verin! «Çorumlu Uzun İmanı geldi» diyeceksin.

Herifin tedbiri şaştı. Arabadan zıpladı indi.

Hacı Hasan Paşa efendimiz, meğer saraydan yeni gelmiş, ter-

lediğinden soyunmuş. Sırtında gecelik entarisi, başında gecelik takkesi... Yalın ayak... Sağ eliyle burnunu karıştırıyor, sol eliyle kaçağısını ensesinden içeriye salmış sırtını kaşıyor. Gözleri safasından süzülmüş... Kendi başına gülüyor da «Yürü, köpoğlu dünya, yürü!» diyerek söyleniyor. Şu halde keyfi gayet yerinde... O zamana kadar yanına varmadığımızdan bizi birden bilemedi :

— Ulan sen kimsin? diye suratım astı, curnalsa kaleme bırak da savuş! Hemen ayaklarına kapandım, dizlerine sarıldım:

— Aman Hacı Hasan Paşa efendimiz! Ben Çorum'un Kale mahallesinden Benli Fatma'nın Nurettin değil miyim? Buradaki adımız sayende, «Uzun İmam...» Biz hemşeriyiz paşa baba! Bu besmelesiz çavuş bize neler etti. Sen burada yedi tuğlu vezir iken bir Çorumluya bu hakaret nedir?

Paşa şaştı :

— Eee... dedi.

— E'si... Ferman etmişsin, geldim.

— Ben mi ferman etmişim? Bu ne belâ yahu! Ben Çorum'un bütün rezillerini hergün huzuruma mı istermişim ki...

Bizim buraya getirilmemizden haberi olmadığım anlayınca büsbütün ferahladım, iki dizimin üstüne kalkıp feryada başladım :

— Vay başıma! Senin haberin yoksa, bizi kim sürüdü bakalım? Peki bu nasıl bir nuhuset? İşte çavuş burada... Sor hele paşa baba, sor ki işin aslı anlaşılsın! Tövbe Allah! Bize düşmanlık ettiler. Hakkımı senden isterim. Suçum varsa boynum kıldan ince... Lâkin iftirayı bir vakit kabul etmem! Hem de iftiradır. Bizi düpedüz bitirecekler hey Hacı Hasan Paşa baba... Yetiş efendim!

Ben bunları söylerken bir yandan da ip gibi yaş dökülüyorum. Paşadır, halime acıdı. Dışarıya :

— Geeelll... diye bir seslendi, koca karakol yıkıldı sandım. İçeriye kara sakallı bir herif girdi :

— Buyur! dedi.

— Bunu buraya kim getirmiş ve de suçu neymiş?

Bana bir daha baktı, bakmasıyla aklına geldi:

— Dur, istemez. Bu böylece «Uzun İmam» dedikleri deyyus! Şimdi bildim. Sen defol!

Sakallı, zırpadak defoldu. Paşa efendimiz bu sefer bana döndü:

— Beri bak Uzun İmam, dedi. Padişah senin namını duymuş. Bu sabah ferman etti. Hocası Ebülhüda ile imtihan olacaksın. Birazdan seni saraya götüreceğim. Arap Ebülhüda denilen kavatın avradını bellemezsen hiç gözüme görünme!.. Osmanlı toprağında barınamazsın. En iyisi, dünyanı değiştir de elimden kurtul! Yok, namussuzu bitirirsen, dile dileğini, al muradını...

Bu lâfları duymamla, yeniden içim bozuldu. Kolay değil! Cihan padişahının önünde imtihana girilecek. Seni şimdi huzurunda Ebülhüdaya koyuverdi öyle ya! Kazandın ne iyi! Yüz altın bahşişin var. Beğendiremedin mi kelle gidiyor. «Gözüm görmesin! Kaldırın pisi...» der demez, yağlı cellât kemendi hazır... O zamanın İstanbul denizinden her hafta bir hoca leşi çıkarırlardı. «İstanbul deryasının her hafta bir hoca tayım var» diyeyim de anlayın! Lâkin Ebülhüda serbest!... Yense de yüz altım var, yenilse de... Sultan Hamid'in yüreği herife ısınmış bir kere... Padişah olduğundan, keyfine hiç kimse karışamaz.

Uzatmıyalım. Yıldız sarayına çıktık. Sultan Hamit efendimiz, Has bahçedeki havuzun başına bir iskemle atmış, kahve içiyor. Bir gölgeli padişah ki yüzüne bakmaya değme pehlivanlar güç yetiremezler. Arkasında Serasker Rıza Paşa, Sadrazam Kâmil Paşa, hıristiyanlardan Agop Paşa, Basurcu başısı Musevi İlyas Paşa, sağ yanında Arap Ebülhüda... Gayetle öfkeli bir Arap... Gözleri yumruk gibi dışarıya uğramış, saç-sakal dikilmiş, salya-sümük birbirine karışmış... Bunlara «Babalı» derler. Kızdırmaya hiç gelmez. Çünkü yanında her zaman ecinnilerden iki tane zülüflü hüddam gezdiriyor.

Hacı Hasan Paşa efendimiz padişahı etekledi :

— Emrin üzerine Çorumlu Uzun Hocayı getirdim, padişahım! dedi.

Sultan Hamit, beni dipden doruğa bir güzel süzdü :

— Gel bakalım, Çorumlu Uzun Hoca, dedi. Senin namını duydum. Beş kıtayı, yedi iklimi dolaşmışsın, İslâm dinini göklere çıkarmışsın. Şu benim Ebülhüda hocam! Onunla imtihan olacaksın. Sonunu kendin düşün! Hakkından gelmeyi gözün kesmezse başından haberimiz olmalı, bizden günah gitmeli...

Şu halde Sırat köprüsü geçilecek... Açıkça: «Sıkı dur! Ayakların yerden ha kesildi, ha kesilecek...» diyor. Ben yedi kere etekleyip sekizincide toprağa kapandım :

— Duan kuvvetiyle hazırım padişahım, diye bağırdım, altta kalırsam canım sana kurban! Keyfin bilir, ister bağışlarsın, ister cellât edersin! Ferman senin!

Padişahtır, bir zaman bıyığının altından güldü. Sonra Hıristiyan paşalarına döndü :

— Nasıl Osmanlıdaki iman mertebesi? diye sordu. Kâfirler parmak ısırıp :

— Aferin! dediler.

Meğer o gün Sultan Hamit, Miraç kıssasını dinlemek istemiş.

«Miraç» deyince on dakika düşüneceksin! Koca âhir zaman peygamberi, gecenin birinde gökyüzüne çıkıp Allahla yüz yüze konuşuyor. Din ulusu geçinenlerin çoğu : «Çıktı, konuştu, geri geldi!» der keserler. Öyle değil... Ben bu mesele üzerine tam yedi yüz yetmiş cilt kitap okumuşum. Her biri gün görmemiş kitaplar ki Osmanlı toprağına hiç uğramamış Serendip adası kitapları... Zaten İstanbul şehrine nam salmamız da Miraç meselesinden olmadı mıydı?

Hemen iki diz üstüne geldim, besmeleyi çektim. Hak peygamberi göğe nasıl çıkmış, nasıl uçmuş, neye binmiş, nereye varmış, perde ne biçim açılmış, nasıl görmüş, ne demiş, ne karşılık almış, bir bir anlattım. Sultan Hamit

— Ulan beraber miydin namussuz? Ulan bu nasıl bir belâ? Ulan görmüş gibi... Haa ne dersin bre Ebülhüda? Yabanın taşra hocasında bu derinlik neyin nesi? diyerek ellerini dizlerine vuruyor. Arap dersen, beli kırılmış kara yılan gibi kıvranmakta... Sonradan duyduğum doğruysa, herifi o gece evine eşekle götürmüşler. Sultan Hamid'in keyfinden ağzı kavuşmaz oldu :

— Nasıl Osmanlıdaki bu din kuvveti? diyerek hıristiyan paşaları sıkıştırıyor. Sonunda sözü bitirmemizi bekliyemedi, gelip baş ucuma dikildi

— Anladım yeter! Amini çek! diye sırtımı sıvazladı. Çok yaşa Uzun İmam! Benden sana izin! Bundan böyle camilerimde dilediğini söyle! Hafiyelerim katiyen karışmasın! Keyfini kaçıran oldu mu, Hasan Paşa'ya koş! — Hacı Hasan Paşa efendimize döndü:

— Bu Uzun İmamı sana ısmarladım. Gecenin birinde yüreğimiz sıkılırsa nefes etmiye istesem gerektir. Kaybolmasın. Kendisine yüz altın ihsan ettim. Gönlü çekerse camilerde mendil gezdirip bahşiş de toplar, çünkü fermanlı hocamdır.

★

Kompartımanda yedi kişiydik. Çorumlu Uzun İmam, Çerikli istasyonundan binmişti. Hikâyesini bitirince, birkaçımız, birbirimizi sustururcasına :

— Ne iş yahu? diye atıldık, şaşılacak bir iş! Aferin hoca efendi nur ol!

Diyarbakır'dan geliyorduk. Sıvas'ta inen bir başka hoca — Erzincanlı Köse İmam — bu vakayı, hemen hemen aynı kelimelerle, kendi başından geçmiş gibi anlatmıştı (Yalnız bir noktası değişik: Çorumlu Yedi-sekiz Hacı Hasan Paşa'nın yerini Erzincanlı Deli Hafız Hacı Mürsel Paşa alıyor).

Camilerde mendil gezdirip para toplıyan Fermanlı hocaların çokluğuna o tren yolculuğundan beri artık hiç şaşmıyorum.

«Göl İnsanları» (1955) ndan;

GÖL İNSANLARI

Hamdi uyuyan arkadaşlarını uyandırmamağa çalışarak pantolonunu giydi. Paçalarını diz kapaklarına kadar sıvadı. Ceketini omuzuna alıp kulübeden dışarı çıktı.

Dışarda «Kırklar köyü harabesi» yamrı yumru duvarların gölgesi altında karmakarışık ve tembel görünüyordu.

Mezarlığın yanından kısa bir dua okuyarak geçip üstü sazlarla örtülü ahırın kapısını açtı.

Eşekler birbirinin omuzuna dayanmışlar gibi yanyana duruyorlardı. Kapının açılmasına, içeriye birinin girmesine hiç aldırmadılar.

Hamdi:

— Gidinin tembel merkepleri! dedi.

Hayvanların samanını verip kapıyı sıkıca kapatarak geri dönerken parmaklarını çöküK avurtlarında gezdirdi: «Üç gündür boş oturduk. Tıraş olmak istermiş» diye düşündü. Sarı kıllı sert bıyıklarını çekiştirdi.

Köy harabesiyle mezarlığın ötesi çepeçevre ormandı.

Sabah oluyor, ağaçların tepesinde, bulutların ve dumanların arkasında, aydınlık aşağıdan yukarıya doğru genişliyordu.

★

Kulübenin kapısında Bulgaryalı Deli İbrahimle karşılaştılar. İbrahimin sırtında beyaz gömlek, ayağında uzun paçalı donu vardı. Elindeki teneke ibrikle aptestten geliyordu. Yüzü kaba ve çopurdu. Kırmızı çamurdan yapılmış bir heykele benziyordu.

Hamdiyi görünce gülümsedi. Kocaman elini omuzu hizasında sinek kovar gibi salladı. Bu sıralarda ne kadar dikkat edilse yumuk gözlerinin içini görmek mümkün olmazdı.

— Hayvnlara mı baktın Hamdi?

— Saman verdim. Arkadaşlar daha yatıyor mu?

— Bir Mustafa uyandı, cigara içiyor.

Arka arkaya içeri girdiler.

Kulübe, yıkılmış bir evin temel duvarlarını sazla örtmek suretiyle üstünkörü, acele yapılmıştı.

Kapıyı Deli İbrahimin iri gövdesi kapattığından, çatıya yakın yuvarlak camdan başka da pencere olmadığı için «Ağazade» dedikleri Mustafanın yüzü karanlıkta kalıyor, sigara içtikçe sivri çenesi kırmızı bir aydınlıkla yanıp sönüyordu.

Hamdi:

— Merhaba ağazadem dedi, erkence sigaraya sarılmışsın.

Mustafa paketi uzattı:

— Siz de yakın bakalım!

— Eyvallah!

Hamdi sigarayı aldıktan sonra kapsız yorganların altında uyuyanları ayağıyla dürttü:

— Hey Kurubacak Mehmet davran... Haydi Recep gün doğuyor.

Kurubacak Mehmetle Recep gözlerini uğuştura uğuştura gerinip oturdular.

Hamdi kenardaki sandıktan iki ekmek çıkardı. Toprak zeminin yarısından itibaren küçük pencereye kadar uzanan sedirin üzerine koydu. Tenekeden aldığı beyaz peynir kalıbını havada tutarak salamura suyunu süzerken:

— Salih örtüyü ser ulan! dedi.

Salih sedirin üstünde tek başına yatıyordu. On iki yaşında idi.

Gürültüden uyanmış kocaman siyah gözlerini kırpıştırarak etrafına bakmaya başlamıştı. Saçları üç numara makineyle kesildiği için, başı, incecik boynu üzerinde daha yuvarlak görünüyordu.

Hamdi ağır davranmayı hiç sevmezdi. Hemen kızdı:

— Aptal aptal ne bakarsın! Vazgeçtim örtüsünden... Kes şu ekmekleri...

Salih pantolonunu ayağına sür'atle çekti. Ağzı daima açık duran paslı bir sustalı çakı ile ekmeği dilmeğe başlayınca Hamdi tekrar çıkıştı:

— Bak! Yine elini, yüzünü yıkamadan ekmeğe yapıştın, soysuz!

— Unutmuşum Hamdi ağa!

Salih, ön sırada bir dişi noksan olduğu için ıslık çalar gibi konuşuyordu.

Sedirden atladı. Kapıdan çıkarken Deli İbrahim ensesini yavaşça tokatladı:

— «Unutmuşum» olur mu? Sana kaç kere tenbihledi.

Gözlerini küçülterek çocuğun arkasından baktı:

— Sonra pişmanlık çekersin. Bu yaşta gurbete çıkmışsın... Kendini toplamazsan sürünürsün... Temizlik imandan gelir... Değil mi Hamdi?

— Öyle...

İbrahim birdenbire Hamdiye döndü:

— Bu sabah yüzünü sen de yıkamadın Çerkeş. Lâkin ayıp değil. İnsan oğlusun.. Nasihat vermeden yaşıyamazsın..

Hamdi bir şeyler mırıldanarak peyniri altı parçaya böldü. Dilimlerin üstüne koydu.

Kurubacak Mehmet kıpırdanan bir örümcek gibi, kısa kolları ve ince bacakları ile hâlâ geriniyordu. Kendi kendine: «Şu Bulgaryalı, lâfı dikine, doğrusuna söylüyor, tam muhtar olacak herif» dedi.

Yemekten sonra eşekleri semerleyip, semerlerin iki yanına birer küçük küfe astılar. Omuzlarına kürekleri alarak yirmi beş merkepten ibaret kervanı «Kırklar köyü harabesi» nden deniz kenarındaki kumluğa doğru sürdüler.

Deniz ve göl, kulübeye yarım saat çekiyor, yol ormanın içinden geçiyordu.

Hafif bir yokuşu çıkınca ağaçların arasından Karadeniz göründü.

Üç günden beri devam eden fırtına, kenarda kısa köpükler bırakarak dinmişti. Karaburun taraflarından rüzgârım bulmuş keyifli bir yelkenli geçiyordu.

Hamdi bir müddet tahlisiye gemilerinde tayfalık yaptığından kendisini gemici sayar, denize dair konuşmayı severdi. Damağını şaklattı:

— Köpoğlu deniz!.. Artık gemilere yol vermiş.

Eşekler, parlayan çakılların yanına, ayakları kuma gömüldüğü halde, sakin sakin yanaştılar.

Dalgalar sahile bir ayda taşıyabilecekleri kadar çakıl getirmişti.

Hamdi, küreğin sapım göğsüne dayayıp eline tükürdü:

— Haydi arkadaşlar!

Küfelerin muvazenesini bozmamak için bir kürek birine, bir kürek ötekine atarak ikisini aynı zamanda doldurmak lâzımdı.

Hamdi hepsinden çabuk eğilip kalkıyor, hayvanları öteki-lerden çabuk yüklüyordu. Yüzü terli ve rahattı.

Deli İbrahim ıslıkla bir Bulgar havası tutturmuştu. Küreği zorladıkça baldırları mosmor şişiyordu.

Ağazade Mustafa, küsmüş bir çocuk gibi dalgındı. Güneşten solmuş, yağmurdan ufalmış kasketinin önünden siyah saçları görünüyor, az kamburca sırtı kürek sallamaya yaraşıyordu. Ağ-zında sönmüş bir sigara parçası unutulup kalmıştı.

Kurubacak Mehmetle Recep, çalışırken ikizmişler gibi bir-birlerine benziyorlardı.

Halbuki uzun boylu, geniş omuzlu, kocaman kırmızı burun-lu Recep, kısacık vücudu iğri büğrü, suratı buruşuk Mehmedin taban tabana zıddıydı.

Salih, eşekler yükleninceye kadar kayaların yanına, kabuk toplamaya gitmişti. Bunları pek seviyor, biriktirmeğe doya-mıyordu.

Hamdi, Bozoğlandan başka yüklenecek eşek kalmayınca Sa-lihi çağırmak üzere kayaların bulunduğu tarafa baktı.

Çocuk elleriyle işaretler yaparak koşuyor, bağırarak bir şeyler söylüyordu.

— Ne var Salih? diye seslendi.

— Leş var, Hamdi ağa, leş var!.

— Ne leşi ulan?

— Adam leşi...

Kürekleri bırakmadan bir tehlikeye gidiyormuş gibi, yanya-na, sımsıkı yürüdüler.

Kayalara yaklaşınca alçalıp yükselen suların üzerinde boğul-muş adam göründü. Yüzükoyun yatıyor, dalgalarla sallanıyordu. Sanki düşmemek için ellerinin üstüne abanmıştı. Deniz burada taşların keskin yarıklarına mütemadiyen girip çıktığından ceset âdeta homurdanmaktaydı.

Hamdi tayfalıktan kalma bir alışkanlıkla:

— Şuradan kancayı ver! diye bağırdı.

Deli İbrahim paçalarını biraz daha sıvadı.

Ölüyü kumun üzerine, arka üstü uzattılar.

Avurtları şeker emiyormuş gibi dolu dolu, gözlerinden birisi aralıktı. Bir lâcivert gemici fanilâsı, siyah abadan bir pantolon giymişti. Otuz yaşlarında görünüyordu. Derisine yıkanmakla te-mizlenmiyecek kadar kömür tozu sinmişti.

Hamdi, çenesini kaşıdı:

Kömür kayıklarında tayfa imiş... Besbelli!

İbrahim kırmızı yüzünü astı:

— Bulgaryadan kömür getiren kayıklarda her hal...

Çömelerek ölünün pantolonunu tutan ince kayışı itina ile çözdü. Ötekiler «Belki edep yeri görünür» diye başlarını çevirdiler.

Cebinden, meşini siyahlanmış, iki gözlü bir cüzdan çıktı. Bir tarafta nüfus tezkeresi, ötekinde paraları duruyordu.

Kurubacak Mehmet, küreği kuma hızla sapladı:

— Hele nüfus kâğıdını bir oku! Nereliymiş bakalım?

İbrahim ıslak sayfaları ağır ağır okudu:

— Resul oğullarından Dursun... Baba adı: İsmail... Ana adı: Ayşe... Giresun... Tepeköy...

— Vah vah! Karadeniz uşağı... Bizim oralardan... Tevellüdü kaçmış baksana?

— 1328.

— Kaç yaşında demektir?

Ağazade Mustafa cigara yakıyordu. Kelimeleri dişleriyle tenbel tenbel konuştu:

— Benim kadarmış... Yirmi altı yaşında.

İbrahim, elini nüfus tezkeresiyle beraber omuzu hizasında salladı:

— Genç ölmüş oğlancık... Derya insaf bilmez.

Dalgalara ağır bir hiddetle baktı. Bu haşarı ve yüreksiz denizi eskidenberi sevmiyordu. Paraları saydı:

— Topu yekûnu... on iki kaymesi varmış fukaranın.

Kurubacak Mehmet, kasketini çıkarıp tekrar başına koydu:

— Ne yapacağız Hamdi?

— Neyi sordun Mehmet, paraları mı?

— Paraları da, rahmetliyi de?..

— Kulübeye götürürüz... Kaptan gelince muamelesini yaptırır.

— Ya gelmezse... Hava sıcak. Kokar biçare...

— Bugün muhakkak gelir. Haftabaşı geçeli üç gün oluyor. Erzak tükendi. Cigara kalmadı. Aylıklarımızı da getirecek. Motörcüye: «Perşembeye gidemezsem, pazara oradayım» demiş. Bugün pazar.

— Parayı da kaptana mı vereceksin? Hamidiye kâğıdında köyü yazılı. Biz gönderelim gitsin.

— Kaptana veririz, elbet gönderir.

Recep, kocaman burnunu gürültü ile çekip emniyetsiz emniyetsiz öksürdü:

— Sen bilirsin... Kaptan paranın üstüne oturursa cümlemiz vebal altında kalırız.

— Bizden vermesi... Aslını ararsan, bu sahili kaptan taahhüt almış, denizden ne çıkarsa kendi malı sayılır.

Recep, başını çevirdi.

Hamdi, küçük Salihe:

— Getir, şurdan Bozoğlanı! dedi.

Bozoğlan, kervanın en yaşlı, en zayıf, fakat en iri merkebi idi. Kurnaz hayvandı. Denizden göl kıyısını bir başına bulur çıkarırdı ama yük taşımayı pek sevmezdi.

İhtiyarlığına hürmet, onu en son yüklüyorlardı.

Küfeleri indirip cesedi Bozoğlanın sırtına koyarak hareket ettiler.

Yolda, çalılar ve taşlar ölünün bir taraftan ayaklarına, bir taraftan morarmış ellerine sürünüyor, sanki hissedermiş gibi bu hal hepsini üzüyordu.

Küçük Salih, kulübenin yanına, yıkılmış bir duvarın gölgesine dikkatle uzatıldığı zaman leşe bir daha baktı.

Tek gözü hâlâ aralık duruyordu. Ağzından köpüğe benzer sarımtırak bir su akmıştı.

Deli İbrahim üstüne bir saman çuvalı örterken:

— Dünyaya doymamış oğlancık, dedi, gözü açık gitmiş.

Beş adam, gurbette kimsesiz ölmeyi düşünüp somurtarak, eşeklerin arkasından göle doğru yürüdüler.

Salih, dünyaya doymamakla gözü açık kalmanın münasebetini anlıyamamıştı.

★

Terkos gölü, denizin aksine, üzerinde çıplak ayakla yürüyüp gitmek arzuları verecek kadar durgundu.

Bazı yerlerinde iki mil kadar genişlediği halde, girintili, çıkıntılı sahilleriyle belli belirsiz akan bir ırmağa benziyordu.

Kenara, çakılları motöre yüklemeye mahsus bir tahta iskele kurulmuştu. İskelenin yanında, teknesinin kalafat katranları görünen, boyuna kısa, enine geniş, eski bir sandal karaya çekilmiş gibi hareketsiz duruyordu.

Çakıl yığınlarının arasından iskelenin üstüne kadar dekovil hattı döşeliydi.. Hattın ortasına, kancası çekilince yana devrilen bir küçük vagon bırakılmıştı.

Hamdi üç gündenberi dolu duran metre mikâbı ölçüsünü bir tahta parçasiyle sıyırarak fazla çakılları döküp ayağiyle bir kenara sürdü.

Kurubacak Mehmetle Recep kalın tahtalardan yapılmış ölçeği kollarından tutup kaldırdılar. İçindeki çakıllar yere çöküverdi.

Eşekleri, boş sandığın yanına getirip küfelelri boşalttılar.

Yirmi beş merkeple ancak bir metre mikâbı çakıl taşıyabiliyorlardı. Hamdiye göre küfeler küçüktü. Kurubacak Mehmede bakılırsa, eşek kısmı zebun hayvandı.

Bozoğlana cesedi yüklettikleri için getirdikleri çakıl bu sefer ölçeği tamamiyle doldurmamıştı.

Diğerleri oturup dinlenirken Hamdi eksik kalan miktarı yerden topladığı fazla çakıllarla tamamlamağa çalışıyordu. İşini bitirdikten sonra omuzlariyle beraber dirseklerini de arkaya çekip gerinerek sordu:

— Arkadaşlar, metreden anlar mısınız?

İbrahim başını hayretle kaldırdı:

— Metreyi ne yapacaksın? Yine çerkes domuzluğun tuttu herhal.

— Şüpheleniyorum. Şu bizim ölçek metreden büyük galiba... Kaptana on kere söyledim. Bir metre alıver, dedim. Kulak asmaz. Açılır, kapanır bir tahta metre kaç paradır ki?

İbrahim elini omuzundan aşağı salladı:

— Ölçüden bize ne? Büyük olsun, küçük olsun... Biz taşıdığımız kadar çakıl taşıyoruz.

— Haklısın. Bize göre hava hoş. Lâkin kaptan zarar ediyor. Ölçüye baksana... Neredeyse kulacım kadar. Bir metreden muhakkak ziyadedir, gâvur mühendis, bizim kaptanı kazıklar gider.

— Onu da kaptan düşünsün.

— Allah, Allah! Burada çalışmıyor muyuz?

— Çalışıyoruz, aldığımız paraya göre...

— Yahu Bulgaryalı, hep «para» der, durursun. İyi çalışana her zaman fazla para vermezler ama, kötü de söylemezler. Sen, kendin: «Kaptan, eskiden hepimize ana, avrat küfrederdi.» demez misin? Bak şimdi adam kuzu kesildi.

— O vakitler, bazı bazı motör çakılsız beklerdi.

— Gördün mü? Zarar edince sen bile küfürbaz olursun.

— Çerkes, gözünü aç! Çakılın metresini beş liraya satan adam zarar etmez.

— Beş liraya değil ki... İki yüz elli kuruşunu motörcüye veriyor. Yarı yarıya...

— Versin... Günde on sefer yapıyoruz. Her seferde bir metre taş çekiliyor. Bizim kaptanın hakkı, yirmi beş lira tutar. Geçen ay hesap ettim: Altı yüz lira kazanmış.

— Hepsi kâr mı? Motörcü hakkı... Masarif... Bizim aylıklar... O kadar gün fırtına oldu. Çalışamadık.

— Motörcünün hakkını karıştırma... İşte yirmi beş lira sayıyoruz. Ötekileri hep hesapladım. Yedi gün çalışmamışız. Masraf dediğin de bir şey mi? Sen ayda on beş lira alırsın, biz, dört kişi yedişerbuçuk liradan otuz lira. İki lira da Salihe veriyor, kırk yedi etmez mi? Erzaka da üstüste seksen lira tutalım.

— Hesabı görüyor musun? Bulgarya hesabı işte... Seksen lira imiş... Yahu biz haftada yalnız iki kilo cigara içiyoruz.

— Haydi hatırın için yüz lira olsun... Vergisi, falan yüz yirmi... Mahiye kırk yedi de bize mi dedik? Yüz altmış yedi. Bilemedin yüz seksen... Eksik, ziyade ikiyüz! Buna da bir sözün yoktur inşallah... Demek bizim kaptan oturduğu yerde dört yüz lirayı keseye atıyor.

— Allah versin. Başkasının kazancına göz dikmek iyi değildir. Hakkıdır kazanacak. Burada onun sayesinde ekmek yiyoruz.

İbrahim, avurtları dolu dolu güldü:

— O da bizim sayemizde efelik ediyor. Bak, iyi dinle çerkes: Biz olmasak, bizim yerimize çalışacak ırgat da olmasa... Eşekler olsa, para olsa, erzak olsa kaptan bu kadar kazanamaz ama, eşekler, para, erzak olsa da kaptan olmayıverse biz mahiye kırk yedi lira yerine altı yüz liradan ziyade kazanırız.

— Aklım ermez... Herif harabe ortasına sermaye dökmüş, bunca eşek satın almış. Elbet kazanacak. Benden yana anasının ak sütü gibi helâl olsun.

Recep de bu fikirdeydi.

Fakat Kurubacak Mehmel içinden İbrahimi haklı gördü.

Ağazade Mustafa düşünüyor, düşündükçe Hamdi ile İbrahime şaşıyordu. Bu hususta kendisinin de söylüyecek sözleri vardı. Lâkin üstüne elzem olmıyan şeylerle neden uğraşmalı?

Lâf, çakıl sandığının büyüklüğünden, küçüklüğünden açılmıştı. Sağ elinin beş karışı tam bir metre geldiği halde, demindenberi kalkıp ölçeği karışlamaya üşeniyordu.

★

Amak dört sefer yaptıkları halde kervanın daima arkasında

giden Bozoğlan kaypaklığa başlamıştı. Sezdirmeden ileri geçiyor, ağaç gövdelerine sürtünüyordu. Bu suretle küfeyi devirerek yükten kurtulmanın mümkün olacağını nasılsa öğrenmişti.

Hamdi arkadan seslendi:

— Bozoğlana bak Salih! Eşekliği tuttu. Kütüklere, kütüklere gider.

Deli İbrahim güldü:

— Bozoğlan bizden akıllı desene Hamdi!

— Neden?

— Baksana yorulduğunu bilir bayağı, hayvancık!

Hamdi, Bulgaryalı İbrahimin yine lâf dokundurduğunu anladı. Lâkin sükûnetini bozmadı:

— Ne yapalım, biz insan oğluyuz, onlar merkep... Ekmek yediğin kapıya kat'iyyen küfranlık etmiyeceksin Bulgaryalı.

— Sizde yorulunca durmak küfranlık mı sayılır?

— Maaşı hak etmemek küfranlıktır. Ne sandın?

— Ölelim mi be?

— Çalışan ölmez. Ben buraya gelmeden önce siz sabahtan akşama kadar altı, yedi sefer ancak yaparmışsınız. Ben geldim geleli on seferden aşağı düşmez oldu. Ölüyor muyuz?

— Ölmüyoruz ama yoruluyoruz.

— Neyin yorulması... Hava fırtına yaptı mı yan gelip yatıyoruz. İşte, üç gündür oturduk.

— Biz oturunca kaptan uğramadı. Erzaktan zarar ettik. Helvaya, peynire kaldık.

— Aldırma!...

— Nesine aldırayım, yalnız merak ediyorum, kaptan sana cennette köşk mü yaptıracak.

İbrahimle Hamdi iddialaşırken ötekiler ekseriyetle lâfa karışmazlardı.

Yanlarında yürüyen Ağazade Mustafa zor bir şeye karar vermiş gibi cigarasını hiddetlle yere attı. Yorgun olduğu için artık dayanamamıştı:

— Hamdi, sana kızıyorum, dedi, olmaz yere eşek gibi didinirsin. Geçende İbrahime de söyledim. Gördüğümüz iş, hani bir işe benzese yüreğim yanmaz. Cenabet şey! Çakılı küfeye doldur, gölün kenarına yık. Gelip alsınlar. Nereye götürürler, ne yaparlar, bilmezsin.

— Nasıl bilmem. Terkos köyünün yanında koca su fabrikası kuruluyor.

İbrahim sinek kovar gibi elini salladı:

— Fabrika yapılmadan evvel neyin eksikti, yapılınca neyin ziyadeleşecek?

Kurubacak Mehmet gizlice gülümsüdü.

Hamdi, yeşil gözleriyle hepsinin yüzüne ayrı ayrı bakıyordu:

— Anlamadım İbrahim?

— Mustafanın demek istediği şu: Meselâ çiftçi kısmı, tarlacığını sürerken, tohumcuğunu saçarken sonunda ne olacağını bilir. Yamur yağar da mahsul iyi çıkarsa yüzü güler. Bu sebepten kendini işe kaptırır. Çalışırken dünyayı düşünmez. Burada öyle mi? İş bizi avutmuyor, kürek sallamaktan adamın canı sıkılıyor... Düşünürken düşünürken hiddetleniyorum, demen bu demek değil mi Ağazade?

Mustafa memnun oldu:

— Yaşa Bulgaryalı... Dâvavekili gibi adamsın. Tamam böyle... Anladın mı Hamdi ağa, sarmıyor çakıl çekmek.

Hamdi Karabiganın Çerkes köylerindendi. Sevdiği kızı «dengi değildir» diye kendisine vermek istemedikleri için gurbete çıkmış, altı senedenberi köyüne hiç uğramamıştı. Gurbete çıktı çıkalı, Çorlu mizraklı süvari alayında askerlik, İstanbulda seyislik, tahlisiye gemisinde tayfalık, Adapazarında koruculuk ve birçok yerlerde işçilik yaptığı halde İbrahimle Ağazade Mustafanın ne demek istediklerini bir türlü anlıyamıyordu. Çakıl çekmek neden kötü olsun.

«Bunun öteki işlerden ne farkı var?» diye soracaktı... Vazgeçerek kolay kızmıyan inatçı adamlar gibi başını önüne eğdi.

İbrahim onun uzun uzun sustuğunu görünce dirseğiyle karnını dürterek sordu:

— Ne düşündün kardeşlik?

— Hiç! Rabbime şükür, düşünecek bir şeyim yok.

— Düşünecek bir şeyi olmak ta, düşünecek bir şeyi olmamak ta kötüdür bugün için!

— Gene başladın karışık lâflara Bulgaryalı.

Gölün kenarından kulubeye döndükleri zaman vakit öğleye geliyordu.

Birbirlerine belli etmeden, sabahtanberi arada sırada hatırladıkları ölünün olduğu gibi durup durmadığına baktılar.

Duvarın dibine en son gidip gelen İbrahim, gülmsiyerek:

— Baktım da, yatıyor olduğu gibi, dedi. «Nüfus kâğıdımı, on iki liramı verin... Karnım acıktı» falan demez artık... Geçmiş gitmiş...

Yemeğin yarsında Ağazade Mustafanın diş ağrısı tuttu.

Yanağını eliyle kapatarak dışarı çıkınca Hamdi söylendi:

— Şu domuzu çektirmedin. Geçenlerde Terkos köyünde «hazır buradayız, beraber Sadık baba alıversin» dedim, kulak asmadın.

Mustafa dışarıdan cevap verdi:

— O zaman ağrısı kesilmişti.

Deli İbrahim:

— Ağrıyan diş, kerpeteni görünce siner, dedi, akılcığı erer sanırsın. Şuna biraz çay kaynatalım. Sıcak sancının panzehiridir. Ne dersin Hamdi ağa?

— İyi bildin Bulgaryalı. Ateşi yak, çaydanlığı koy, hep içeriz.

Recep kapıya doğru kalkıp sesini alçalttı:

— Ne de ağa oğlu mübarek... Kendine kalsa, çay bile pişiremez.

Kurubacak Mehmet, sağ elini karnının üstünde saz çalıyor gibi gezdirdi:

— Bir bağlama çalar... O kadar... Ama bağlamayı da çalar hani... Dağı, taşı inletir, Ağazade...

Hakikaten arkadaşları yapmasa, Mustafa açlıktan ölür, kirden, pislikten kokardı. Elini evde işe sürmediği, hovardalıktan başka bir şey düşünmediği anlaşılıyordu. Mustafa oturup köyünden, kimsesinden bahsetmeyi sevmezdi! Yalnız arada bir söylediklerinden, babasının Çatalca taraflarında çok zengin bir köy ağası olduğunu, askerliğini bedelli yaptığım, babasının olmaz bir lâfına canı sıkılarak iki senedir gurbet gezdiğini öğrenmişlerdi.

Kurubacak Mehmet, dışarda dişini tutarak tek başına dolaşan Mustafayı seyrederken bunları hatırladı:

— Bizim oğlan akılsız, dedi, yarın, kalk köyüne git. Baba yüreği bu! Kovsa bile yıllarca küs durmaz. Evlât yüzünü görünce yumuşar. Çoktan da yumuşamıştır, başım döğer olmuştur ya... O da ayrı...

— Kovulduğu yere gitmek ite mahsustur. Kendini bilen erkek tükürdüğünü yalamaz. Elin ekmek tutukça çalışırsın. Vücutten düşersen devletin bu kadar hastanesi var. Birine sokulur, ölüp gidersin..

İbrahim elini salladı:

— Ne deseniz boş. Mustafa zaten yolu tuttu. Çağıran olmadığı için kıyın kıyın yanaşıyor. İşte Zonguldaktan Terkosa kadar geldi. Artık dayanamaz, baba ocağına döner, görürsünüz.

Kulübenin önüne, yere devrilmiş kütüklerin üstüne oturarak çayın kaynamasını bekliyorlardı. Dibi is bağlamış kırmızı çaydanlığın burnundan duman çıkmaya başlayınca Salih bardakları hazırladı.

Çay bardakları, iki küçük reçel kavanozuyla, iki sırçalı maşrapa, bir de kenarı çatlak yoğurt kâsesinden ibaretti.

Hamdi şeker külâhını getirdi.

Küçük Salih, daima birisi bitirdikten sonra içiyordu.

Hamdi, herkese üçer tane şeker dağıttı.

Recep, çayı karıştırırken başını kaldırmadan sordu:

— Buralarda kara kedi olur mu Mustafa?

— Ormanda yabar kedisi çoktur. Lâkin karasını, beyazını bilmem.

İbrahim güldü:

— Neye sordun Recep? Ölünün üstünden atlar da hortlak olur diye mi?

Recebin babası köy imamiydi. Kurubacak Mehmede göre dine mahsus bir sürü şey biliyordu.

— Öyle ya tekin sayılmaz.

— Hortlar mı demek?

— Hortlar, gece vakti gezer dolaşır... Allah korusun hepimizi rahatsız eder.

— Bunlar masal, uydurma lâf İmamoğlu... Ölen adam, dünya yıkılsa kalkıp dolaşmaz. Kıyamette bile kalkacağı şüpheli.

Mustafa diş ağrısını unutmuştu.

— Kıyamet, kıyamet, derler. Şunu bileniniz varsa bir anlatın! dedi.

Hamdi, İstanbulda bir müddet Amerikalı âsarı atika âlimlerinin yanında çalışmış, birkaç kere de Aksaraylı Arap Hoca ile define aramaya gitmişti. Aksaraylı Arap Hocanın dünyaya ve âhirete dair çok derin malûmatı vardı. Hamdi, bunların hemen hepsini karma karışık ezberlemişti. Evvelâ alay ediyor zannettiği Mustafanın ciddî söylediğini anlayınca şaşırdı:

— Kıyameti bilmiyor musun? Sizin köyde, imam, hoca yok mudur?

— Vardır.

— Anlatmaz mıydı?

— Bilmem.

— Ağazade, sen cuma namazına, ramazanda teravihe hiç gitmedin mi?

★

— Küçükken giderdim. Yani ihtiyarın zoruna... Rabbim günah yazmasın, apdestsiz falan sıraya geçer, öteberi, şeytanlık kura kura yatar kalkardım.

İbrahim, ötekiler gibi ürkmedi:

— Aldırma, dedi, apdestsiz namaz kılan bu dünyada bir sen değilsin!

Recep korkmuştu:

— Tövbe de... Tövbe de... Günah... Bulgarya kâfiri...

Hamdi, bir parça şeker kırıp avurduna saklıyarak anlattı:

— Dinle Mustafa! Kıymetten evveli var. Mehdi Resul gelecek. Mehdi Resul şimdi bir yerdedir. Hintte mi, Çinde mi, Arapta mı bilinmez. Sancakı şerif yok mu? Sancakı şerif, şimdi yüzünün üstüne toprakta yatar. Vakti zamanı gelince kendi kendine kalkıp dikilecek. İşte o alâmet, «Mehdi Resul göründü» alâmetidir. Mehdi sancağı eline alacak. Acele müslümanların önüne düşecek. Büyük bir muharebe olacak... Bütün kâfirler kılıçtan geçirilecek.

Mustafa sözlerine akıl erdirebilmek için şüpheli şüpheli Hamdinin yüzüne bakıyordu.

İbrahim ara yerden kayıtsızca sordu:

— Mehdi Resulün harbi kılıçla mı olacak Hamdi?

Hamdi:

— Kılıçla olacak elbet... Ne sandın.

— Gâvur, mitralyöz, tayyare kullanırsa?

Bu cihet Hamdinin hiç aklına gelmemişti. Böyle vaziyetlerde tereddüdün iman zayıflığına geleceğini bildiğinden acele acele cevap verdi:

— Öyle şey olmaz, Mehdi Resul devrinde mitralyöz işler mi? Şişer kalır vallaha... İş kılıca dayanacak. Atların üzengisinden kan akacak. Ama sonunda insanlar rahat edecekler. Fakir zengin kalmıyacak. Kurtla kuzu kardeş olacak.

Kurubacak Mehmet, sıcak çaydan sonra buruşuk alnına biriken terleri sildi ve keyifle bağırdı:

— Ne güzel... Belki sancak doğrulmuştur. Mehdi Resulün çıkması yakındır, gelse de kurtulsak.

Recep, babasından öğrendiği gibi derinden derine içini çekti:

— Bakalım sende iman bütünlüğü var mı? Kurtulmak öyle kolay değil...

Kurubacak Mehmet kendisinden emindi:

— Bak, Mehdi Resul görünsün, iman ciheti kolay. Ben kaç paralık adamım ki, vebalim, suçum ne olacak?

Recep, hemşehrisi olduğundan Kurubacağı seviyordu.

— Orası da öyle, dedi, kırk gün günahkâr, bir gün tövbekâr, denilmiş.

İbrahim gene gözlerini kısmıştı:

— Doğrusunu ister misin Hamdi, senin Mehdi Resulün işine aklım ermiyor. Marifet kendi kendine doğrulmadan sancağı kaldırmakta... Odun bile «yandım Allah» diye ayaklanınca Mehdi Resul ister yetişsin, ister yetişmesin. Bir de kurtlarla kuzular kardeş olacak dedin, korkarım bu işte gene kurtlar kazanır.

Hamdi, Bulgaryalıya dargın dargın bakarak cevap vermeye hazırlanırken Mustafa tekrar sordu:

— Şu halde kıyamet dedikleri kılıç harbi öyle mi Hamdi?

— İbrahimden soluk bulsak da anlatsak... Kıyamet dünyanın sonudur. İsrafil Peygamber, borusunu çalınca yeryüzündeki canlılar, hayvan, insan sizlere ömür. Dünya dümdüz olacak Ağazade öylesine ki, nah, avucumun içi. Maşrikten yumurta yuvarla, Mağribe kırılmadan varsın. Dünyada bir Hak Taalâ, bir de kurt kalacak. Rüzgâr, kurdun derisini ayaklarından başlayıp yüzecek. Derisi yüzülen kurt silme yara olup geberirken: «Eyvah, bende bu kuvvet varmış ta kadrini bilmemişim» diyecek ama iş işten geçti.

Ağazade Mustafa:

— Masal gibi yahu! dedi.

İbrahim ciddiyetle başını sallıyordu:

— Masal olmasına, halis kurt masalı... Lâkin kurdun yüzülmüş pöstekisi ne olacak, kimin hissesine düşecek? Orası belli değil.

Hamdi, Bulgaryalının dinsizliğine artık kızmıştı. Ayağa kalktı:

— Ölürsen görür anlarsın, zındık herif!

Kurubacak Mehmet, boş çay fincanını yere bıraktı. Mustafadan bir sigara istedi:

— Bizim oraların hocası kıyamet gününü böyle anlatmaz, dedi, güneş tepemize bir mızrak boyu alçalırmış, hepimizi cayır cayır yakarmış. Cümlemizin günahı, vebali tartılacak. Sırattan geçeceğiz.

Recep tasdik etti:

— Öylesi de olacak, böylesi de... İkisi de hak.

Receple Kurubacak Mehmet İnebolunun Derepınarı köyündendiler. Senede altı ay gurbete çıkarlar, vergi, giyim, kuşam, tuz, kil, gazyağı masarifini kazanır dönerlerdi.

Recebin köyde hali vakti iyi idi. Lâkin Kurubacağın ikisi kız, dördü erkek altı çocuğuna karşılık kırk dönüm tarlası vardı. Bu sebepten, hissesine düşen köylü sigaralarını aybaşında Terkos köyü bakkalına satmasını, sonra canı çektikçe arkadaşlarından sigara istemesini kimse ayıplamıyordu.

Rüzgâr yükselmişti.

Rüzgârda, kumsalı dalgalar yaladığı için çalışmak kabil olmuyordu.

Hamdi bir gökyüzüne, bir de kımıldamaya başlıyan ormana baktı. Uzaklardan yaprak hışırtıları arasından kömürcülerin balta sesleri işitilmekte idi.

— Hava patlıyacak arkadaşlar, dedi. Haydi deniz kabarmadan bir sefer daha yapalım gevezelik ettik.

İbrahim küreği omuzladı:

— Ölümden korktuk... Denizden ölü çıktı. Belimiz büküldü.

Otlıyan eşekleri toplayıp önlerine kattılar.

Denizin rengi morarmıştı.

Küfeleri sür'atle doldurdular.

Çakılları gölün kenarına boşaltıp kulübenin önüne gelince Hamdi:

— Ben çamaşır yıkayacağım, dedi; isteyen varsa haydi hazırlansın.

İbrahimle Kurubacak Mehmet:

— Biz de yıkarız! dediler.

Salih, ateşi yaktı. Üstüne gaz tenekesini koydu. Sonra kovalarla su taşımaya başladı.

Recep dizlerinden birisi yırtılmış olan pantolonunu yamamaya oturmuştu.

Ağazade Mustafa kulübeye girdi, sedire yüzü koyun uzanıp başını koluna dayadı.

★

Deli İbrahim kocaman ellerine hiç yaraşmıyan bir hamaratlıkla çamaşır yıkıyordu.

İşe daldığı zamanlar şarkı söylemek âdeti olduğundan bir Bulgar havası tutturmuştu.

Hayatı, Bulgaryadan muhacir gelmesiyle başlamış gibi hikâyesini kısaca şöyle anlatırdı:

«Osmanlı hududuna - Türkiye Cümhuriyetine hâlâ böyle diyordu - ayak basınca sevindik. Önümüze eli defterli bir adamcağız çıktı. «Safa geldiniz, hoş geldiniz babacıklar.» dedi. Bizi Tekirdağı taraflarına iskân edecek oldu. Aklı erenlerimiz: «Dur ba-

kalım, kâtip! Nasıl yerdir, ot biter mi, adam barınır mı?» dediler. Kâtip: «O da nasıl lâf. Bir karpuzu olur, tamam yirmi beş sağ okka çeker.» diye türlü türlü diller döktü. Bizi yola yatırdı. Hey anacığım, bizi bir yere iskân ettiler, ormanı bile yok. Haydi yerlisine hoş diyelim, biz alışmamışız. Seferberlikten bu tarafa sürülmemiş tarlada İbrahim ne yapar? Ebniye kurduk, çalışmaya başladık. Doğrusu karpuzu iyi idi. Lâkin nerede kâtibin yirmi beş okkalıkları, nerede bizim yetiştirdiğimiz, şuncacık bostanlar? Baktım olmıyacak. Çocuklarla kadını aldım, Bursaya geçtim. Orada çocuklar birbiri arkasına ishal oldular. Kızılcık reçeli, bulgur pilâvı, yoğurt ayranı para etmedi. Birer hafta aralığına gömdük, gitti. Bir ben, bir kadın kaldık mı sana! Komşular kadının aklını çeldiler: «Yalnız İbrahimin geliratiyle ev dönmez, haydi bizimle beraber ipeğe gel, yevmiye alırsın.» dediler. Benim işim fena değildi. Lise mektebinde hademelik ediyordum. Biraz sermaye tutunca beygir arabası alıp kiracılığa başlıyacaktık. Karı milleti bir şeyi aklına koyar da yapmaz mı? İpek işlemeye girdi. Sen, sabah namazından, akşam ezanına kadar kaynar suda çalışabilir misin a karı? Üç aya varmadan yatağa düştü. Sıcak suda çalışmak göğsüne dokunmuş... Al belâyı!.. İnce illetten kurtaramadık. Kaldık mı sana bir başımıza!.. İşte o gün bugündür, bir abam var atarım, nerede olsa yatarım hesabı... Bir başına olmak Rabbime mahsus derler hocalar... Pek inanmıyacaksınız. Bulgaryalı Deli İbrahim de bir başınadır işte.»

İbrahim bunları söylerken başka birisine ait eğlenceli bir hikâye anlatıyor sanılırdı. Yalnız memleket hasreti duyduğu zaman, küreği birine hiddetlenmiş gibi hızlı sallar, çamaşırı böyle kızgın kızgın çitiler, şarkısını böyle bir acaip söylerdi.

Ses gittikçe yükseliyor, gaydadan öğrenilmiş Makedonya havaları rüzgâra karışıyordu.

Ağazade Mustafa bağlaması elinde kulübeden çıktı. Çamaşır yıkıyanların yanına oturdu. İbrahimin şarkısına uymıya çalıştı.

İyi bağlama çalışıyordu. Bulgar gaydasının şimarık seslerine bizim türkülerimizin ağır başlı, mütehammil ve kederli çeşnisini karıştırarak farkına varmadan yeni şeyler buluyordu.

İbrahim, şarkılarının başkası tarafından tekrarlanmasını severdi.

Arada bir: «Oldu mu, kardeşlik, orası öyle mi hiç.» diye gülüyor, güfteyi hatırlamak için biraz durarak baştan başlıyordu.

Hamdi ile Kurubacak Mehmet, dalgın dinliyorlardı.

Küçük Salih, bir kütüğe oturmuş, başını sallıyordu.

İbrahim bir müddet sonra şarkı söylemekten usandı:

— Ağazade, benden bu kadar, dedi, sen bir başına hangi havayı dilersen öttür!

O zaman Mustafa, toprak yoldan çıngırak ve nal sesleri işitilinceye kadar arkadaşlarına bağlama çaldı.

★

Araba kulübenin kapısında durmuştu.

Çamaşır yıkayanlar ellerinin sabununu kurulayarak koştular.

Mustafa bağlamasını kolunun altına sıkıştırıp ağır ağır yaklaştı.

Şerif kaptan, arabacının yanından yere atlamış, mavzerini kulübenin duvarına dayamıştı.

— Merhaba tosunlar, dedi, ne var, ne yok?

— Sağlığın kaptan! dediler.

— Geç kaldık bu hafta, açlıktan ölmediniz mi?

Hamdi arkadaşlarının yerine cevap verdi:

— Ölünür mü? Geçindik..

— Nerede Recep? Balıkta mı?

— Hayır, içerde pantolon yamıyordu. Uykuda mı kaldı nedir?

— Bırak uyandırma, uyusun. Sen nasılsın İbrahim ağa?

— Çalışırız kaptan. Çamaşıra girdik karı gibi.

— Kurubacak! Sen de mi çamaşır yıkıyordun ulan!

Kurubacak yüzünü büsbütün buruşturarak gülümsedi. Namaz kılar gibi ellerini göbeğine kavuşturmuştu.

Kaptan başını Mustafaya çevirdi:

— Maşaallah... Bağlama kolunda... Yeni türküler var mı?

— Çoktan çalmadım. Parmaklarım hamlamış mı diye baktım.

— İyi, iyi! Size rakı da getirecektik. Velâkin ismarladığımız yer, vaktinde yetiştiremedi. Gayri haftaya... Geç kalmamız da bundan...

İbrahim, tahtaları kırmızı çiçekli muhacir arabasına, yeleleri boncukla örülmüş demir kırı beygirlere bakmıştı.

Hamdi, Salih, Kurubacak Mehmet helva karavanasını, peynir ve kavurma tenekesini, fasulye torbasını, ekmekleri ve sigara paketlerini kulübeye taşıdılar..

Recep, pantolonunu acele giyerek erzakın sandığa yerleştirilmesinde Hamdiye yardım etti.

Kaptan küçük iskemleyi alıp kapının önüne oturmuştu.

Hamdi işini bitirdikten sonra:

— Bu hafta işler durgun Şerif ağa, dedi, bir defa üç gün boş oturduk. Fırtına kesilmedi. Bugün, hem deniz kabardı, hem leş çıktı.

— Leş mi çıktı?

Hamdi, kulübeden cüzdanı getirdi:

— Giresunun köylerinden... İsmi bir hoş... Kendisi 328 tevellütlü... Kömür kayığı tayfasından olmalı. Üstünde on iki lira parası vardı. Buyur, say!

Kaptan paraları saydı. Nüfus tezkeresine bakmadı:

— Nerede öldü?

— Buraya getirdik.. Duvarın dibine yatırdık.

— İyi etmişsiniz. Götürüp karakola teslim ederim. Muamelesini yaparlar. Üstünden liman kâğıdı çıkmadı mı?

— Başka kâğıt çıkmadı. Köyü, nüfusunda yazılı. Parasını çoluğuna, çocuğuna yollarsın.

— Yollarım elbet... Ne kadar çakıl çektiniz?

— Bugün öğleye kadar çalıştık... Yok canım... Öğleden sonra da bir sefer yapıldı. Senin anlıyacağın on günde altmış beş sefer tuttu.

— O da yetişir... Aferin... Hayvanlar nasıl?

— İyiler... Çalışıyorlar...

— Yaralısı, hastası yok ya?

— Yok.

— Yemleri haftaya kadar idare eder mi?

— Haftaya ne demek? On beş gün idare eder.

— Tükenince haber verirsin. Motör işledi mi muntazam?

— İşlemedi... İki gün ancak geldi.

— Size koyun da kestirecektim. Baktım rakı yetişmedi, kavurma aldım.

— İyi ettin. Bu gece kalacak mısın?

Kaptan bazı geceler kulübede yatardı. Bunun için evden bir de yatak getirmişti.

— Yok, bu gece gideyim, dedi, ölünün muamelesi filân ister. Haftaya kalırım. Ay ışığı olur. Rakı da getiririm. Bir cümbüş yaparız.

— Başüstüne..

Şerif kaptan kuşağının arasından bir kese kâğıdı çıkardı:

— Al şunu. Arkadaşların maaşlarını ver. Kendi aylığım da alırsın. Büyük para vardı. Bakkal Rızaya bozdurduk, hep ufaklık vermiş.

— Zararı yok. Hani (metre) demiştim, getirdin mi?

— Vay canına... Aklımızdan çıkmış ulan!

— Etme kaptan... Ucuz bir şey alıver. Vallah, billâh gâvur mühendisin ölçüsü metreden büyük.

— Haftaya mutlak bekle... Bir metre alır getiririm.

Şerif kaptan birdenbire ayağa kalktı. İleri geri yürüdü. Çok sinirli, çok hareketli bir adamdı. Kırk beş, elli yaşlarında görünüyordu. Gözleri birbirine yakın ve küçüktü. Suratında büyük bir bıçak yarası vardı. Yara sağ tarafta, kulaktan çeneye kadar pembe bir çizgi halinde inmişti.

Bu sebepten sağ gözü daima kısılmış duruyor, bugünkü gibi keyfi yerinde olduğu zamanlar bile yüzüne tehditkâr ve mütecaviz bir mâna veriyordu. Konuşurken bir elinin baş parmağiyle kalın, gümüş kösteğini kımıldatır, oturduğu yerden kalksa, veya durduğu yerden yürüse belindeki tabancanın kılıfını arkaya doğru iterdi. Daima kilot pantolon, avcı biçimi caket, ve çizme giyiyor, düğmelerini hiç iliklemediği caketin altına mutlak siyah kuşak bağlıyordu. Beygirle geldiği zamanlar gümüş kırbacını unutmazdı. Ekseriya sarhoştu. (Kaptan) lâkabı, denizciliğinden değil, mütarekede çete reisliği etmekten kalmıştı.

Ölüyü arabaya taşıttıktan sonra fazla durmadı.

— Kalın sağlıkla tosunlar! diyerek arabacının yanına oturdu. Hamdinin uzattığı mavzeri dizlerinin üstüne koydu.

— Haftaya geliriz... Haydi amca bas gidelim. Bir diyeceğin var mı Hamdi?

— Yarın rüzgâr düşmez de boş kalırsak, Terkos köyüne ineceğim. Biraz işim var!

Ağazade Mustafa da birdenbire karar verdi:

— Ben de gideceğim kaptan!

— Olur, olur! Ismarladık şimdi.

Araba, yolun dönemecinde gözden kaybolunca Hamdi yere çömeldi.

Arkadaşları etrafına toplandılar.

Küçük Salih, iki lira aylığını, kaptanın doğruca babasına verdiğini biliyordu. Buna rağmen o da yaklaşmıştı.

Hamdi kese kâğıdını yırtarak yere yaydı:

— Bu sefer hep bozukluk... İçinde yeni gümüş paralar da var. Sen bunları hiç gördün mü Salih?

— Görmedim Hamdi Ağa... Bir tanesini göster bakayım. Gene veririm..

Gözleri parlıyordu. Yüzünün her zamanki yorgun hali değişmiş, ağzının büyümüş te küçülmüş ciddiyeti kalmamıştı. Hamdi, nereden geldiğini bir türlü kestiremediği kederli bir şaşkınlıkla:

— Bu seferlik sana da para verilecek Salih, dedi, baban, kaptandan bu ay yüz yetmiş beş kuruş almış. «Yirmi beşini Salihe ver, harçlık etsin» demiş al sana bir yeni yirmi beşlik...

Salih, küçücük, beyaz parayı avucunun ortasına koydu. Bir müddet baktı. Sonra:

— A.. Üstünda adam resmi var... Adam resmi!.. dedi.

— Gazinin resmi o... Bak bakalım benziyor mu?

— Sahi benziyor... Gazi paşanın resmini koymuşlar...

Düşünerek biraz sustu:

— Kardeşime yollarım. Şunu bana deliver Mehmet ağa... Kız köyde boynuna takar.

— Delersen geçmez ulan...

— Geçmeyiversin... Daha iyi... Kimse almaz. Fukaraya ziynet olur.

Hamdi, lüzumsuz yere en büyük sesiyle gülerek çocuğun yuvarlak başını okşadı.

Ağazade Mustafa yavaşça Hamdiye sordu:

— Lirayı kestin mi Hamdi?

— Kestim.

— İyi ama, yarın Terkosa ineceğiz... Belki lâzım olur.

— Sen bana borcunu öde... Lâzım olursa yine veririm. Ama yarım sat sonra isrtermişsin... Başüstüne...

Hamdi müsrif değildi. İbrahim onun koynundaki eski cüzdana kaç kere: «Şu içinde elli kayma sayarım. Eksik çıkarsa zarar benim. Elverir ki, siz Çerkes domuzunu razı edin» diye paha biçmişti.

Kurubacak Mehmet düşünceli düşünceli:

— Sigaraları nasıl satacağız, dedi, gördün mü işi... Kaptandan ruhsat istemeli imiş. Geçen ay gibi yapalım mı Hamdi? Parasını sen ver, götürür, satarsın!

— Olur, paketi beş kuruştan mı idi?

— Beş kuruştan... Bakkal Rıza efendi yirmi para aşağısına alıyor.

— Otuz paket beşerden bir buçuk lira tutar.

— Bu ay otuz bir... Temmuz ayı.

— Yok canım.

Kurubacak Mehmet, örselenmiş bir kösele parçasına benziyen elini uzattı. Baş parmağından itibaren parmaklarının birini açık tutup birini kapatmıştı. Yüksek sesle saydı:

— İşte... Mart 31... Nisan 30... Mayıs 31... Haziran 30... Temmuz 31...

— Haklısın Kurubacak.

Hamdi, cebinden bir avuç bozuk para çıkardı.

Ne zaman sigara satmak lâfı açılsa Kurubacak Mehmet sözü mutlaka köye çevirirdi.

— Köye biraz harçlık gönderelim, dedi, geçen ay da «gönderelim» dedik... Unuttuk. Terkosa ineceksiniz, Bakkal Rıza Efendiye verirsin o gönderir.

Hamdi, Kurubacağın durgunluğunu dağıtmak için gülmeye başladı:

— Bu ne para biriktirmek... Sonra koyacak yer bulamazsın.

— Para biriktirmek ne haddimize bizim... Tahsildar yorganı, tencereyi satmasın yeter.

— Parayı vergi için mi gönderirsiniz hep?

— Elbet vergi için.

— Yazık, kalıbına, yazık!

Hamdinin en öğündüğü şey, gurbete çıktı çıkalı götürüp eliyle on para vergi vermemiş olmaktı. Kurubacak Mehmedin sıska omuzuna vurdu:

— Ben vergi nedir bilmem. Hep bizim gibilerden mi alacaklar. Biraz da zenginler versin.

Recep bir ot sapını dişleri arasında ezerek dinliyordu. Mehmedin sustuğunu görünce burnunu çekerek sordu:

— Çifti, çubuğu, çoluğu, çocuğu olmamak dile kolay. Atar durursun Hamdi Efendi, fabrikada çalışırken senden vergi kesmezler miydi?

— Keserlerdi. O sebepten yüz elli kuruş yevmiyeyi bıraktım da buraya geldim. Bir gün kafam kızdı. Günde yüz elliden ay sonunda elime kırk beşlira geçecek. Halbuki otuz dört küsur lira veriyorlar. Üst tarafı vergiye tutulurmuş. Çektim kasketi, yürüdüm. O sırada kaptan birini arıyormuş. «Çakıl çekmekte çalışır mısın?» dedi. «Çalışırım!» dedim. Buraya geldim.

— Pazarlık etmediniz mi?

— Kaptanla mı?. Etmedik. Çakıl taşıyan motörün sahibi Hidayet usta, fabrikada makinisttir. O konuşmuş.

— Allah Allah! Ay başına yakın: «İşini beğenmedim, bana yaramazsın!» diye kovalasaydı?

— Yağma yok! Hakkımı isterdim.

— Pazarlıksız gelmişsin?

— Size ne veriyorsa, bana da o kadar verirdi.

— Kulak asmadı diyelim.

— Zorla alırdım paramı... Yağma yok.

— Kaptandan mı?

— Kaptandan... Ne sandın!

Ötekiler de alâkadar olmuşlardı. Kurubacak:

— Belâ heriftir kaptan, dedi, zorla iş yapmaz..

İbrahim, yere bakarak gülümsiyen Hamdinin yerine cevap verdi:

— Senden yaman olmasın Kurubacak! Senin işin elde mavzer efelik etmekten daha müşkül!

★

Gece fırtınalı geçti.

Rüzgâr, uzak mandıraların köpek seslerini, biribirine çarpan ağaç dallarının çatırdıları ile kayalarda döğünen denizin homurtusunu kulübenin etrafında bir tahta fıçı gibi yuvarladı, durdu.

Hamdi, sabahleyin kahvaltıdan sonra İbrahime:

— Biz gidiyoruz, dedi, hayvanlar yemi kesince ormana bırakırsınız. Benim çamaşırlar ıslaktır, sermeyi unutma.

— Olur.

Kurubacak Mehmet yirmi lira verdi:

— Yarısı benim, yarısı Recebin. Bakkal Rıza Efendi gönderir. Posta kâğıdını sonra alırız.

— Adresleri biliyor mu?

— Onda yazılısı vardır.

Hamdi sırtına, yakası küçük sedef düğmelerle yandan ilikli bir siyah Çerkes gömleği bunun üstüne kahverengi abadan bir yarım palto giymişti. Bacaklarının, küçüktenberi beygire binmekten ileri gelen hafif çarpıklığı kilot pantalondan büsbütün belli oluyordu.

Ağazade Mustafa da hazırdı. Arkasında, İstanbulun Kapalıçarşı koltukçularından aldığı lâcivert elbise vardı. Pantalon biraz kısa, ceket biraz bol olduğundan Mustafa bu kıyafetle daha kısa boylu, daha ufak tefek görünüyordu. Çeketinin içine beyaz jarseden bir boyun atkısı asmış, göğsündeki pembe kenarlı mendili, yirmi beş kuruşluk dolma kalemiyle tutturmuştu. Yola çıkacakları zaman, yorganın arasından beyaz saplı Bursa bıçağını alıp beline soktu.

İbrahim gülerek sordu:

— Silâhlanıyorsun Mustafa, Sarıcalara muharebeye mi?

Sandalı çözdüler.

Hamdi küreklere oturdu.

Mustafa eline uzun bir sırık almış, kıç üstünde ayakta duruyordu. Sığ yerlerde sopa ile dayanarak küreğe yardım edecekti.

Durgun suyun üstünde yavaşça yola çıktılar.

Mustafa:

— Önce tıraş oluruz, dedi, sonra İneboluların parasını yatırırız.

— Dişini çektirecek misin?

— Ağrımıyor.

— Sen bilirsin. Unutturma... Dönüşte bulursak gazete alalım. Salih okumaya meraklıdır. Sevinir oğlan.

— Unutmayız.

Kürekler ıskarmozlarda gıcırdıyordu.

Gökyüzü göle vurmuştu. Yer yer beyaz, yer yer mavi renkler kırışıksız ve derin parçalarla uzanıp gidiyordu. Rüzgârda yosun ve çamur kokusu vardı. Suyun dibi apaçık duruyor, eski sandal, bir gün Hamdinin bir Beyoğlu mağazasının camekânında gördüğü kocaman bir kavanozun içinde yüzüyormuş gibi irili ufaklı balıkların ve yosunların üzerinden geçiyordu.

Mustafa:

— Köpoğlusu göl... Uyu bakalım, uyu! dedi.

— Uyuyor mu sanırsın Mustafa? Su uyur mu?

— Uyuyor işte... Su, neden uyumazmış. Bizde: «Su uyur, düşman uyumaz.» derler. Deniz homur homur homurdanırken, bilmez misin, bunun kılı kıpırdamaz. Sana bir şey söylesem inanır mısın Hamdi? Göl kısmı, suların aptalıdır.

Hamdi küreklerin sapına doğru gülümsedi:

— Suyun akıllısı, aptalı olur mu, Ağazade?

— Denize bakarsan göl aptal, şuna bak... Koca İstanbul'a su veren adam hali var mı şunda?

— Sahi, Ağazade. Bütün İstanbul evlerine suyu burası verir. Sen buralısın, bilirsin, suyu acaba azalır mı?

— Azalmak ne gezsin. İnadına çoğalır. Büsbütün çoğalırsa denize akan kanalın kapaklarını açarlar da suyunu azaltırlar. Görmedin mi? Kayıkçılar, fırtınadan sonra kanaldan geçip denize çıkarlar. Sahile düşen tahta, kömür çuvalı, tenekesile gazyağı, zeytin falan, öteberi toplarlar.

— Öyle ya, toplarlar. Terkos gölü evvel eski var mı dersin?

— Yok canım... Terkos gölü yenidir. Bizim ihtiyarlar buranın serencamını anlatırlardı: Vaktiyle gölün yeri düzlük, ovalık-

mış. Ortasında bağlı, bahçeli davarı, sığırı saymakla tükenmez büyük bir köy varmış.

— Ne olmuş. Su mu basmış?

— Su basmış. Allaha âsi olmuşlar. Nâmusu, hayayı unutmuşlar. Bir gece yatsı vakti, köye yeşil sarıklı bir hoca gelmiş. Milleti hak dinine davet etmiş. Hocayı bir eve misafir etmişler. Yarı gecede yanına, ondört yaşında güzel mi güzel, bir kız göndermişler. Hani baştan çıkarsın, diye. Yeşil sarıklı hoca sabaha kadar tesbih çekip dua etmiş, dayanmış. Lâkin horozlar öterken şeytana uymuş, elini kızın şalvarına götürünce bir top patlamış, sular: «Gurrr!» diye boşalmış, köyü basmış. Kırk gün, kırk gece yağmur yağmış, köyden, hayvan olsun, insan olsun, bir can kurtulmamış. Bahar üstü hava açık olursa, suların dibinde köyün beyaz minaresini gören olur. Bundan başka, bazı bazı horoz sesleri duyulur, dağ, taş çınlar. Sarıca köy yok mu? Eskiler: «Bana köyün gurbette gezenleri gelip kurdu. Mezhep genişliği oradan kalmadır» derler.

★

Terkos köyüne çıkınca tıraş oldular.

Hamdi, İnebolu'luların parasını göndermek, cigaraları satmak için ayrıldı.

Mustafa aşçı dükkânına girip arka taraftaki bahçede, çardağın altında, bir masaya oturdu.

Burasını rüzgâr tutmadığından hava sıcaktı. Kabak fidelerinin geniş yaprakları, mısır koçanlarından sarkan püsküller sararmıştı. Tembel ve kirli tavukların arasında, ibiği ve kanatlarının ucu kıpkırmızı bir horoz, yanpiri yanpiri kabararak dolaşıyordu.

Mustafa küçük Salih için aldıkları Köroğlu gazetesinin resmine dalgın dalgın bakarken Hamdi, kasketini arkaya atmış, terini silerek geldi, karşısına oturdu:

— Gazete mi okuyorsun Mustafa?

— Yok... Resimlerine baktım. İşleri bitirdin mi?

— Bitirdim ama karnım aç...

— Eh acıktık, vakit öğleye yaklaşıyor, paydos düdüğü çalınınca buraları kalabalık olur.

— Ne yiyelim?

— Köfte yaptırırız. Piyaz söyleriz. Bir şişe de rakı ısmarlıyalım.

— Hay, hay Ismarlıyalım.

Daha şişe yarı olmadan paydos düdüğü çaldı.

Dükkân ve bahçe, üstü başı kapkara ustalar ve ustabaşılarla doldu. Acele acele yemek yiyorlar, yüksek sesle konuşuyorlardı. Yakın masalardan birinde türkçeyi pek fena söyliyen bir ecnebi ustabaşı şarap içmekteydi. Yorgun ve usanmış bir hali vardı.

Bu hal Mustafa ile Hamdiye de sirayet etti. Biribirlerine bir şey söylememelerine rağmen kalabalıktan canları sıkılmıya başlamıştı. Aylardır, tenhalığa, gürültüsüzlüğe alışmışlardı.

Mustafa bir şişe daha getirtti.

Kadehler ziyadeleştikçe can sıkıntıları artıyordu. Sıcak büsbütün bastırmıştı.

Hamdi gönülsüz gönülsüz İstanbul hikâyeleri anlattı.

Bir müddet sonra, Mustafa kızarmış gözlerini daldığı yerden kurtardı:

— Gidelim istersen yavaş yavaş... dedi, yolcu yolunda gerek.

— Sıcak be, serinlikte gideriz.

— Gölde rüzgâr olur... Kalk haydi!

İkisinin de dizleri karıncalanıyor, başları dönüyordu.

Su kenarında, sıra sıra oturmuş amelelere rastladılar. Yeni yapılan koca fabrika binası, sanki bunların omuzlarına çökmüştü. Bol yamalı, buruşuk elbiseleriyle yorgun insanlardan ziyade, hastalara benziyorlardı.

Hamdi, mahpusluk gibi, adamı zaman zaman öfkelendiren bu amele hayatını iyi biliyordu. Sandalın ipini bir türlü çözemediği için küfretti.

Gölde rüzgâr yerine buğu halinde, nemli bir sıcaklık vardı.

Mustafa kelimelerini dişlerinin arasında eze eze bir şarkı tuttırmuştu. Arada sırada Hamdinin yüzüne bakıp gülümsüyordu.

Şarkısını birdenbire keserek sordu:

— Doğru Kırklara mı gidiyoruz?

Hamdi, beklediği lâfın nihayet açılmasına memnun oldu:

— Ne olacak?

— Bir şey yok... Sordum öyle...

— Bir sözün var gibi durdun?

— Sarıca köye uğrasak mı derim?

— Demindenberi buna mı sırıtıyorsun Ağazade?

— Hani... Sen de istersen... Benden gidelim demesi...

— Bana bakma... Senin canın fazla çekiyorsa uğrarız... Hay, hay!

Hamdi sandalı sol sahile aldı.

Kıyıdan gidiyorlardı.

Mustafa sopaya var kuvvetiyle dayanıyordu.

Sarıca köye yaklaşırken kasketlerini tekrar tekrar düzelttiler.

Berberin sürdüğü kolonya, genizlerine bir kadın kokusu halinde çarptı.

Köye on dakika mesafede, suyun kenarındaki mezarlıkta beş, altı kadın görünüyordu. Birkaç tanesi yaklaşan sandala aldırmıyarak tokaçlarla çamaşır yıkamaya devam ettiler. Diğerleri çıplak ayaklarını göle sallandırmışlardı.

Havanın yağmursuz olduğu günlerde, Sarıca köy kadınları, hem bekâr çamaşırı yıkarlar, hem de kısmet beklerlerdi.

Oturanlardan birisi, başını öteye çevirip eliyle ağzını kapıyarak yan gözle sandala baktı:

— Kız Ayşe! Senin Mustafa geliyor.

Hamdi ile Mustafa, sandalı bağlıyor gibi davranarak arkalarını kadınlara dönmüşlerdi. Sarhoşlukları kalmadığı için utanıyorlardı. Hele Hamdi, başını eğerek yürüyen Ağazadenin âdeta arkasına saklandı. Kadınların yanından böylece geçip mezarlığın içindeki çalı kümelerinin arkasına oturdular.

Daha cigaralarını yakmadan Ayşe yanlarına geldi. Sırtına bir basma entari giymiş, beline bir şal kuşak sarmıştı. Beyaz yemenisi sarı saçlarını ve çenesini kapatıyor, mavi gözleri ağlamış gibi parlıyordu. Dudakları kalındı ve bir köşesiyle belli belirsiz gülümsemekteydi:

— Safa geldiniz, dedi, arkadaşının adı Hamdi değil mi Mustafa Efendi? Hatice ablam görür görmez tanıdı. Geçen ay beraber gelmişsiniz.

Kuşağının üzerinde, uçları birbirine uzak duran gergin göğsü konuşurken titriyordu. Kınalı parmaklariyle çenesindeki yemeniyi tutmuştu.

Mustafa gözlerini Hamdiye çevirerek cevap verdi:

— İyi bilmiş, adı Hamdi...

— Gene Haticeyi mi istiyor?

Hamdi omuzlarını sallayınca Ayşe kadınlara doğru seslendi:

— Hatice gel... Gel kız!

Hatice uzun boylu, şişman bir kadındı. Elleri, ayakları pek büyüktü. Göğsü karnına kadar sarkmıştı.

— Safa geldiniz! dedi.

Ayşe güldü:

— Hamdi Efendi, seni istiyor.

Ayakta bir müddet durdular.

— Gece kalacak mısınız?

Mustafa doğrudan doğruya cevap vermedi:

— Kocan hâlâ gurbette mi Ayşe?

— Gurbette.

— Kızının hastalığı nasıl oldu? Geçende hasta diyordun?

— Öldü. Siz sağ olun... Gece kalacak mısınız dedim?

— Yok gideceğiz.

— Haydi kalk, Hatîceyi efendisiyle bir başlarına bırakalım. Elbette gizli sözleri vardır...

Mustafa cigarasını yere atarak kalktı.

Ayşe önden yürüyordu. Entarisinin etekleri boldu. Çıplak ayaklarına topukları çarpılmış kaba kunduralar giymişti. Adımlarını geniş geniş attığından bacaklarının yuvarlaklığı bir görünüp bir kayboluyordu. Bütün kadınlarımız gibi kalçaları aşağıdaydı.

Mustafa babasının evinde kalan tıkız Çukurova kısrağını hatırladı.

Bir çalı yığınını dolaşır dolaşmaz Ayşe beyaz dişlerini göstererek döndü. Yemenisi çözülmüş, oyalı uçları göğsüne düşmüştü. Yanakları yuvarlaktı.

Mustafa yanına gelip kolunu tutunca nazlandı:

— Bırak canımı yaktın!.. Çok göresin geldi mi?

— Gelmez mi ulan!...

Ayşe, delikanlının gözlerindeki parıltıya cesaretle baktı:

— Biraz daha yürü... Kahbelerin işi yok, seyrederler. Ben utanırım. Mezarlığa da yakın... Günah olur.

★

Mustafa somurtuyor, Hamdi kürekleri yorgun yorgun çekiyordu.

Başlarında ve yüreklerinde dalgınlığa benziyen bir boşluk hissediyorlardı. Pişman olmuşlardı.

Sahilden sesleri işitilmiyecek kadar uzaklaşınca Hamdi bir cigara yaktı:

— Bu işi aklım almıyor Mustafa... Vay canına... Kötü be!

— Hangi iş?...

— Şu Sarıca köyün hali. Baksana kadınlarının çoğu fena yola düşmüş. Kocaları da bilir mi?

— Hepsi değilse de, Ayşenin herifi karısının yediği haltı bilir. Köy baştan ayağa bozuk diyemem, lâkin çoğu bu yoldadır. Eskiden burası böyle değildi. Fabrika açıldı açılalı büsbütün azdı karılar. Fabrikaya bir sürü bekâr amele geliyor. Şurada tahlisiye bölükleri de var. Para bol, karı kıt! Önce oynak dulları baştan çıkardılar. Köy nikâhı, hoca duası derken eloğlu birkaç ay içinde ba-

şından atıveriyor. Sonra, sonra gelinler, körpe kızlar başladı. Koca karılar bir ikisini mühendislere götürü götürüverdiler. Yavaş yavaş köyün mezhebi bütün bütün genişledi. Para bu, adamda, din, iman, nâmus komaz. Baksana ellişerden bir lira verdik. Dört rençber yevmiyesi...

— Ne olursa olsun, ben şaşıyorum vesselâm.

— Hem şaşarsın, hem de gelir Hatice abla ile oynaşırsın.

Akşamın alaca karanlığında çakıl yığını ile tahta iskele görününce Hamdi kürekleri bıraktı:

— Mustafa, Sarıcaya uğradığımızı arkadaşlar bilmesin, İbrahim bizimle eğlenir.

— Söylemesine söylemeyiz, lâkin Bulgaryalı bilmem inanır, bilmem inanmaz.

Sandalı, sahile bağladıktan sonra suya girip gusül abdesti aldılar.

★

Kaptan gelecek diye hazırlık yapılıyordu.

Deli İbrahim iki saat kadar uğraşarak bir miktar balık tutmuştu. Balıklar büyük bir kovanın içinde mecalsiz mecalsiz kımıldanıyorlardı.

Kurubacak Mehmetle Recep, ağır bir yağ kokusu ve çalı dumanı içinde idiler. Recep hamur açıyor, Kurubacak tavada gözleme pişiriyordu. Gözlemeleri arkadaşlar arasında pek makbuldü. Bir kere de kaptan rastlamış, çok hoşuna gittiğini söylemişti.

Hamdi kulübede piyaz için soğan doğruyor, ara sıra elinin tersiyle yaşaran gözlerini uğuşturuyordu.

Hava iyiden iyiye kararınca bir tahta parçası üzerinde tuz döven Salihe:

— Şu lâmbayı yak, dedi, sovan diyerek elimi doğrıyacağım.

Lâmbanın ışığında, ortalık derli toplu mu diye etrafa göz gezdirdi. Toprak zemin bol su dökülerek süprülmüştü. Sedirin üstünde Köroğlu gazetesi duruyordu.

— Gazeteyi okudun mu Salih?

— Okudum Hamdi ağa.

— Ne yazıyor, harp olacak mıymış?

— Orasını okumadım.

— Bak şuna... Ya neresini okudun?

— Pehlivanlığa mahsus yazıyor, orasını okudum.

Salih kulübenin loşluğunda noksan dişiyle yavaşça güldü.

Bu esnada bir silâh sesi işittiler.

Kurşunun ıslığı, bir yerlere çarparak, ormanın hışırtısı arasından geçti.

Hamdi:

— Duydun mu? diye başını uzattı.

— Duydum Hamdi ağa... Kaptan geliyor.

Kaptan pek keyifli olduğu zamanlar, yaklaştığını mavzer atarak haber verirdi.

Hamdi kulübenin kapısına çıktı.

Kaptan kır atının üstünde idi. Hayvan yüksek olduğu için Şerif ağa, çelimsiz vücudiyle küçük bir çocuğa benziyordu.

— Heyy! diye bağırarak tüfeğini havada salladı. Öteki elinin yumruğunu beline dayamıştı. Başım iki yanına sallıyan yorgun beygiri tırısa kaldırdı. Kapının önüne gelince, dizginleri şiddetle topladı, özengideki ayaklarını iki yana gerip cakalı cakalı durdu.

Hamdi:

— Safa geldin kaptan! diyerek hayvanın başını tutmuştu, mavzeri sen mi attın?

— Ben attım.

— Çocuk silâh sesini duyunca «Kaptan geliyor» dedi.

— Demek bildi bizim olduğumuzu?

— Bildi.

Kaptan yere atladı. Kamçısiyle çizmesine vuruyordu.

Hamdi, dizginleri Salihe vererek eğerin üzerinden heybeyi indirdi. Kolanları gevşetti. Terkiye bağlı çulu çözüp beygirin üstüne örttü:

— Zorlamışsın hayvanı kaptan... Eziyorsun biçareyi...

— Aldırma, alışıktır.

Salih, ay ışığı altında daha beyaz, daha yüksek görünen beygiri yavaş yavaş gezdirmeye başlamıştı.

Kaptan, küçük ve acele adımlarla gözleme yapanlara yaklaştı:

— Hayrola... Ortalığı dumana vermişsiniz, değirmen pidesi mi bu?

Kurubacak, aşağıdan yukarıya baktı:

— Safa geldin kaptan... Değirmen pidesi değil, Karadeniz gözlemesi... Seversin diye yapalım dedik.

— Severiz ya... Elinize sağlık...

Kaptan geri dönerek kulübeye girdi. Heybeyi boşaltmakla uğraşan Hamdiye:

— Kavurmanız vardı ama ayrıca et getirdim. Mezelik olur. Beş kilo da rakı var, tenekeyi çıkardın mı?

— Çıkardım Kaptan!

— Sofrayı nereye kuracaksın?

— Nereye emredersen... İster içeri, ister dışarı!

— İçerisini bırak... Dışarıda oturalım. Ay ışığıdır.

— Baş üstüne.

— Kutu konservesi, leblebi, katı yumurta getirdik.

— Eksik olma.

Kaptan sedire çıkarak mavzeriyle ceketini duvardaki çivilere astı. Gömleğinin kollarını sıvadı. Kolları esmer ve kıllıydı. Lâmbanın ışığı sağ kolundaki deniz kızı döğmesini aydınlattı. Kaptan her fırsatta bunu mahpushanede yaptırdığını söylerdi.

Çevik bir hareketle yere atlayıp belindeki tabancasının kılıfını arkasına doğru etti:

— Mustafa nerede, göremedim?

— Buradadır, gelir şimdi.

— Gelsin.. Bize bağlama çalar...

— Çalsın.

— Bu gece coşarsam, iki telli oynarım.

Sofra örtüsünü kulübenin biraz ilerisindeki çayırlığa serdiler. Çayırlık yüksekçe bir yerdi. Ortasında kabukları çatlamış, kalın bir meşe ağacı vardı. Köy harabesinden ötede ormanın yüzü kapkapkaranlık duruyordu. Yalnız yüksek ağaçların tepesine, ay ışığı vurmuştu. Göl istikametinde duran iki beyaz bulut parçasının ucu, bakır bakır parlıyordu.

Küçük iskemleyi kaptanın altına verdiler.

Kurubacak Mehmet, gözlemeleri genişçe bir tabağa yerleştirmiş, üstünü tencere kapağı ile örtüp bir çuvalla sarmıştı. Kırılacak birşey itinasiyle orta yere bıraktı.

Kaptan kırçıl bıyıklarını yolmak istiyormuş gibi hızlı hızlı çekiştiriyordu.

— Haydi başlıyalım. Lâkin bir kere oturuldu mu sıralı, sırasız filamak yok. Tadını kaçırırsınız. Ne lâzımsa getirin sonrasına çocuk hizmet eder. Bağlamanı aldın mı Mustafa?

— Hazır Şerif ağa, meşede asılı.

Salih ayrı yiyeceği için beşi sofranın etrafına bağdaş kurup oturdular. Traşı uzamış yorgun yüzleri, ay ışığında daha yumuşak, daha çizgisiz görünüyordu.

Kaptan kâseyi kaldırdı:

— Haydi muhabbetel

— Muhabbetine kaptan!

Rakıyı kocaman yudumlarla suratlarını buruşturmadan içtiler.

Ay, ağır ağır yükseldi.

Orman, hafifçe esmeye başlayan rüzgârın altında yorgun bir hayvan gibi kımıldanıyor, gölden serin ve yumuşak yosun kokusu geliyordu.

En çelimsizleri olduğu için Kurubacak Mehmet ,ötekilerden evvel neşelendi. Bağlamayı indirip Ağazadeye uzattı:

— Göster kendini Ağazade... Yak şu dağları!

Mustafa başını eğerek sazın gövdesini kucağına bastırdı. Telleri gerdi. Yarım yırtık sesler evvelâ arka arkaya telâşla koşuştular, gittikçe damla damla düştüler; sonra kalın sesli bir erkek inliyor gibi uzadılar.

Mustafa eğilmiş başı, az kamburca sırtı ile neler hissettiğini, neler söylediğini sanki biliyor, tezenenin ucunu tellere, orta parmağının tırnağını, bağlamanın göğsüne vurup tempo tutarak çalıyordu. Küçük tekne, hazin bir hikâye ile ağzına kadar dolmuştu. Halbuki Mustafa, böyle coştuğu sıralarda birşey düşünmez, haberi olmadan çalışan parmaklarının çıkardıkları seslere kendisi de şaşardı.

Hamdi, farkında olmaksızın, yavaş yavaş Sarıcalar köyünü, Hatice ablayı hatırlıyordu. Omuz başı, dişleniyormuş gibi tatlı tatlı sızladı. Maşrapayı rakı tenekesine daldırdı:

— İçelim arkadaşlar, içelim anasını sattığımın...

Rakıyı içtikten sonra yüzünün yarısını eliyle kapatarak, içinden geçenleri sezip sezmediklerini anlamak için oradakilerin yüzüne ayrı ayrı baktı. Tekrar kaptanın hikâyesini dinlemeğe devam etti.

Kurubacak Mehmet kendi kendine gülümsüyordu: «Karı on lirayı alınca bir sevinir... Sevinsin. Sekizini harcarsa ikisini bir tarafa mutlak gizler... Gizlesin...»

Bulgaryalı İbrahimin yüreğinden, yeleleri mavi boncukla örülmüş demir kırı beygirlerin çektiği kenarları kırmızı çiçeklerle süslü bir araba gıcırdaya gıcırdaya geçiyordu. Ölüm aman verseydi, Bursada kalıp para biriktirecek, çocuklarıyla karısını bir pazar günü, üstüne beyaz tenîte çekilen bu araba ile gezmiye götürecekti. Şimdi kocaman yumruğu ile mütemadiyen ağzını siliyordu.

Recep güneş çıksa ekin biçmeyi, harman kaldırmayı düşünür, yağmur yağsa sürülecek tarlaları hatırlardı. Toprağına bağlı bir köylü olduğundan hepsinden daha dalgındı. Böyle ay ışığı bol yaz

geceleri, delikanlılar harman yerinde, öküzleri salarlar, ateşin etrafında oturarak konuşurlar.

Küçük Salih, bir taraftan karnını doyuruyor, bir taraftan aya bakıyordu. Birkaç gün evvel ortasından yırtılmış gibi görünen bu beyaz şeyin bu gece Ağazade Mustafanın cebindeki ufak ayna gibi yusyuvarlak oluşu acaipti.

Kaptan her zaman içtiği için hiç değişmemişti. Bir kabadayılık hikâyesi anlatıyordu: «Çetecilik zamanında böyle bir gece... Ay ışığı varmış... Karıştıran taraflarında dağ cümbüşü yapıyorlarmış. Muhabbetin ortasında Gâvur Efe ile ağız dalaşına tutuşmuşlar. Gâvur Efenin önünde o vakitler on kişi duramazmış. Lâkin Kaptan, kafası kızınca bıçağı efenin göğsüne daldırmış. Biçare bu yarayı aylarca işletmiş, gezmiş...»

— Kulakları çınlasın, hâlâ «Canım senin gibi babayiğide feda olsun.» der. «Ben senin gibi elini korkak alıştırmamış kabadayı görmedim.» diye hâlâ parmak ısırır Gâvur Efe...

Biraz durdu:

— Hey gidi insan oğlu hey! dedi; adam öldürmekten kolay iş yoktur. Lâkin bizim gibi eskiden alışmalı.

Kâsedeki rakıyı bitirdi. Sağ gözü daha ufalın Testekerlek duran sol gözü, gittikçe kımızılaşıyordu. Parmaklarını şıkırdattı:

— Salih, su getir ulan... Uyuyor musun orada?

— Uyumuyorum amca!

— Sen çiftetelli oynamasını bilir misin?

— Bilmem.

— Yuf olsun. İnsan çiftetelli oynamasını bilmez mi? Öğren mutlak... Bak, ben oynayayım da gör.

Kollarını kaldırıp göğsünü şişirerek yerinden kalktı. Hamdinin yeni doldurduğu kâseyi, çenesinden akıta akıta içti:

— Mustafa, vur çiftetelliyi... Haydi vur!

Kıvrak oynuyordu. Başını ve omuzlarını titreterek parmaklarını şakırdatırken mavzerli huşunetinden ayrılmış, azametle kösteğini kımıldatan, kamçısıyle asabi çizmesine vuran, ağırbaşlı mal sahibi kılığından çıkmıştı. Süzgün gözleriyle yüzü munis göründüğünden küçük vücudü, erkek kıyafetine girmiş bir kadını andırıyordu. Yorgun bir kadın gibi sevimliydi.

Bir müddet sonra geniş bir hareketle elini kuşağının arasına sokup bir deste banknot çıkardı. Parmaklarını tükürükledi. Bir lirayı hızla çekti. Mustafanın omuzuna doğru attı:

— Çal, Mustafa, aferin!

Yeşil kâğıt, Mustafanın omuzunda biraz durakhyarak bağlamanın teknesine, oradan da yere düştü.
giri yavaş yavaş bezdirmeye başlamıştı.

Ağazade Mustafa, üstüne cıvık birşey sürülmüş gibi telâşla sazı kesti. Lirayı avucunda buruşturduktan sonra küçük Salihe fırlattı:

— Al Salih, sana Kaptan ağa bahşiş veriyor.

Mustafanın yüzünü, Hamdi hiçbir zaman bu kadar sevimli görmemişti. «Ne de olsa kişi evlâdı. Ayda yedi buçuk liraya çakıl çeker de, hovarda bahşişine el sürmez.» diye düşündü.

★

Kaptan Şerif ağa, çiftetelliden usanınca mendiliyle alnını kurulayarak yerine oturdu.

— Benden bu kadar, haydi Kurubacak, bir Karadeniz havası yap. İyi becerirsin köpoğlusu...

Kurubacak Mehmet, «Çarşambayı sel aldı.» türküsüne başladı. Gözlerini yummuştu. Heceleri inatla uzatmasını seven, barbar ve pürüzlü bir sesi vardı ki, «meyvasım kuşlar yediği için meyvasız kalmış dağlar» ı iyi anlatıyordu.

Türkünün sonunda Mustafa, içi tamamiyle tükenmiş gibi yorgun ve somurtkan durdu:

— Keselim artık!

Kaptan mendilini boynuna sarıyordu:

— Sahi çalgı yeter... Biraz da nişan endahtı yapalım. Var mısın Çerkes Hamdi?

Hamdi öğündü:

— Askerde keskin nişancı idik. Lâkin bunca yıl elimize almadık.

—Görürüz, görürüz... Salih koş, mavzeri getir... Doludur, dikkat et... Ceketimin cebinde de ayrıca fişekler var. Onları da getir.

Tüfek gelince, kaptan, elli, altmış metre kadar ilerdeki taşın üstüne bir yumurta koydurdu. Ayağa kalkıp avuçlarına tükürdü. Bacaklarını bir parça açmıştı. Silâhı kaldırdı. Öyle uzun boylu nişan almaya lüzum görmeden, namluyu yukarıdan aşağıya indirirken göz hizasiyle tetiğe bastı.

Hepsi, taşın üstünde beyazlığı hafifçe parlıyan yumurtaya bakıyordu.

Mavzer patlar patlamaz yumurta dağıldı.

Hamdi:

— Yaşa Kaptan, yaşa! dedi.

Bir yumurta daha koydular.

Kaptan aynı sükûnetle onu da parçaladı. Epey sarhoş olduğu halde, tüfeğini kaldırırken eski bir itiyatla dimdik duruyordu. İkinci yumurtayı da vurduktan sonra silâhın dipçiğini yere dayıyarak azametle sallandı.

Hamdi ile arkadaşları askerlik etmiş, silâh kullanmış adamlardı. Nişancılığın kıymetini biliyorlar, şerif ağaya saygiyle bakıyorlardı.

Mustafa, güç bir şey itiraf ediyor gibi:

— Aşkolsun, dedi, gece vakti meseledir. Haydi Hamdi, sen de kendini göster.

Hamdi, gülümsiyerek yaklaştı:

— Müsaade eder misin, kaptan?

— Al bakalım, içinde üç mermi var. Üçünü de yak!

Hamdi, arka arkaya üç kurşun atıp silâhı boşalttı.

Yumurta olduğu yerde, sakin sakin duruyordu.

Kaptan gülmeye başladı:

— Sen başka usulde nişan alıyorsun Hamdi, bizim mavzer çeteci silâhıdır.

Tüfeğin kundağını sevgiyle okşadı. Doldururken:

— Yakından vurmak daha müşkülüdür, dedi, kurşun sıçrar. Sen onu hesap etmedin!

Biraz daha içtiler.

Kaptanın gözleri kapanıyor, başı göğsüne düşüyordu. Âdeti malûmdu. Epeyce içti mi, bir müddet uyuklar, fakat mahmurluğu dağılırsa sabaha kadar içmek isterdi. Cıvık sarhoşluğu bundan sonra başlıyordu.

Hamdi arkadaşlarına göz kırptı:

— Rakı tükendi, gece de yarı oldu. Yarın iş var. Haydi artık yatalım!

Recep kulübeye girip sedirin üstüne, kaptanın yatağını serdi.

Hamdi ile İbrahim kollarına girdiler.

Kaptan müşkülâtla soyundu ve yatar yatmaz uyudu.

★

Hamdi, uykusunun arasında bir ses duyarak uyandığı zaman kulübe henüz karanlıktı. İşittiği sesin nereden geldiğini anlamaya çalıştı. Arkadaşları, derin derin uyuyorlardı. İçerisi ter ve rakı kokuyordu.

Kaptanla küçük Salihin yanyana yattıkları sedirin üzerinde bir kımıldanma vardı.

Hamdi bütün gayretine rağmen öksürüp doğrulamadı. Sol pazusu seyirmeye başlamıştı.

Torbasındaki brovning tabancası, yanında yatan Mustafanın dalma yastık altında duran Bursa bıçağı aklına geldi. «Evham olmasın, belki sayıklamıştır.» diye bir müddet kulak verdi.

Evham ettiğini zannederken Şerif Kaptan sigara yaktı.

Hamdi, göğsünden bir ağırlık kalkmış gibi soluyarak doğruldu. Acele giyindi. Kapıyı açarken kaptan sordu:

— Sen misin Hamdi?

— Benim.

— Ne var, erken erken?

Cevap vermedi.

— Çoktan uyanık mıydın?

— Yok... Şimdi kalktım.

Dışarıda ortalık serindi. Çıplak ayaklarını sürükliyerek yavaş yavaş göle doğru yürüdü. Sahile inince bir müddet başı dönmüş gibi durdu.

Göl, rüzgârla ürpererek ağarıyordu.

Çabuk çabuk soyundu. Koşarak, var kuvvetiyle suya atıldı. Başını dışarı çıkarmadan, nefesi kesilinceye kadar karanlıkta yüzdü. Sonra geniş geniş ve hiddetli kulaçlarla göle vurdu.

Soğuk su, âsabını yatıştırıyordu. Bir zaman hiçbir şey düşünmeden, insana yalancı gibi gelen mosmor gökyüzüne bakarak arka üstü yattı. Dinlenmekten usanınca tekrar derinlere daldı. Her yukarı çıkışta abdest alır gibi ağzını çalkalıyordu.

Ortalık iyiden iyiye aydınlanınca kenara çıktı. Yumruklariyle göğsünü uğuşturdu. Gömleğiyle donunu ıslak vücudüne giyip yere uzandı. Toprağın katılığı, yüreğindeki sıkıntıyı sanki çekip alıyordu.

Geçenlerde Ağazade Mustafa: «Çakıl çekmek cenabet şey!» demişti. Burada aylardır, nasıl takılıp kaldığına şaştı. İçinde birdenbire dehşetli bir tembellik, bitmez, tükenmez bir usanma duydu.

Dünyanın ucu uzun...

İstanbulda Sipahi Ocağında seyislik yaptığı zamanlar... Parlak çizmeli, kibar kadınlar aklına geldi. Başkasiyle evlenen Zelihanın hatırası içinde çoktan kapanmış bir yara izi gibi, hiç sızlamadan duruyordu.

Muhtarın oğlu tezkere alınca düğün yapacaktı. Çoktan yapmıştır. Düğünlerde delikanlılar, küçük deyneklerle tahta vururlar,

kızlar armonik çalar. Vaktiyle köyde kendisi kadar güzel oynıyan yoktu. Ayakları şimdi hamlamıştır.

Kederli kederli gülümserken kendisinden ilk defa şüphelenerek kaşlarını çattı. Karabiga buralara yakındı. Âdeta yüksek sesle:

— Biz de Ağazade Mustafa gibi ağır ağır köye mi gidiyoruz? dedi.

Ceketini yanına çekerek ceplerinde, bıkmadan, usanmadan sigara aradı. Bulamayınca kızdı. Hemen kasketini şiddetle başına geçirdi.

Kulübeye yaklaşırken Kurubacak Mehmede rastladı. Mehmedin yüzü, her zamandan daha sarı, daha zayıftı.

— Neredesin Hamdi? Merak ettik, dedi, bakmadığımız yer kalmadı.

— Burdayım.

— Ahırda, deniz kenarında aradık.

— Gölde yıkanıyordum.

— Hayrola... Gece rüya mı gördün?

— Yok... Ter basmış.

— Kaptan gitti.

— Gitsin.

— «Hamdi bugün bizim hayvanı tımar etmemiş» dedi.

— Unutmuşum.

— Bir şey yemedin mi sen?

— Yemedim, canım istemiyor.

— Hasta mısın yoksa?

— Hastalığı da nerden uydurdun Kurubacak?

— Ne bileyim, gözlerin fersiz... Yüzün bir hoş.

— Suya girdim, ondandır. Gece rakıyı çok kaçırdık. Merkeplere yem verdiniz mi?

— Verdik... Semerleri bile kapattık.

— Pekâlâ...

Hamdi, kulübeden deniz kenarına kadar hiç konuşmadı. Sevgili eşeği «Bozoğlan» ı geri kalıyor diye sopaladı. Küfeleri doldururken somurttuğunu görüp, «Karadenizde gemilerin mi battı reis?» diyerek şaka etmiye kalkan Bulgaryalı İbrahimi tersledi. Salihe sebepsiz yere küfretti.

Öğle yemeğinden sonra gölgeye oturmuşlar, sigara içiyorlardı.

Hamdi, birdenbire sordu:

— Kaptan sizin neyiniz olur, Salih?

— Akrabamız.

— Orasını biliyorum. Neyiniz olur?

— Anamla kardeş çocukları... Kaptanın babası anama amca olurmuş.

— Dün gece ne konuştunuz?

— Birşey konuşmadık.

Hamdi, çocuğun inkâr etmesine öfkelendi. Yüzü kıpkırmızı olarak sesini yükseltti:

— Söylesene ulan...

Salih ağlamaya başladı.

Hamdi elini, çökük avurtlarına götürdü:

— Haydi merkepleri topla... Haydi oğlum...

Çocuk ağaçların arasında kayboldu. Hamdi arkadaşlarına döndü:

— Meseleyi siz de biliyor muydunuz?

Bulgaryalı İbrahim gözlerini ufaltmış gülüyordu:

— Sen daha yeni mi öğrendin Çerkes oğlu... Elbet biliyorduk. Lâkin ne demiye hakkın var? Aylığını veriyor. Dilediği gibi kullanır.

★

Hamdi, ikindiye kadar hem çalıştı, hem düşündü. İkindi üzeri:

— Ben Salihi şimdi götürüp babasına teslim edeceğim, dedi.

Kurubacak korktu:

— Kaptanı kızdırmıyalım. Ağzı bozuktur. Bir kötü lâf eder.

— Ederse bana eder. Haydi Salih, hazır ol, köye gidiyoruz.

Hamdi kulübeye yatma vakti geldi.

Arkadaşlar daha uyumamışlardı. İbrahim sordu:

— Ne oldu bakalım?

—Ne olacak, babasına teslim ettim.

— Ne dedin.

— «Orada bir sürü herif var. Oğlanın ahlâkı bozulacak, kötü olacak, bir daha göndermem» dedim.

— Şaşmadı mı?

— Şaştı. «Bizim kaptan var ya... Ne olabilir ki? Falan diyordu. «Kaptana değil ya, bu zamanda çocuğu dedene emniyet etme» dedim. Artık bilmem anladı, bilmem anlamadı.

— Nasıl adam.

— İhtiyar be... Elli beşlik var. Bir ayağı topal! Durmadan tütün içiyor. Evleri iki odalı yer evi. «Tütün parasını çıkarıyordu.

Şimdi aylak gezecek» diye dizine vurdu. «Vah! Vah!» dedi. Bunca yaş yaşamış ama hâlâ öküz.

İbrahim, bu fenalığın önünü tamamiyle aldığını umarak kendi kendine memnun olan Hamdiyi üzmemek için hiç cevap vermedi.

Salih, gürültücü, neşeli bir çocuk olmadığı halde, o gece bir şeylerini kaybetmişler gibi surat astılar.

★

Üç gün sonra, akşam üstü, kulübeye yorgun, argın döndükleri zaman kaptan çıka geldi. Hiddetli olduğu ve bütün hiddetini köpük içinde kalan beygirden almağa çalıştığı belliydi:

— Merhaba, dedi, paydos mu ettiniz?

Hamdi: «Acaba Salihin gittiğinden haberi var mı?» diye düşünerek cevap verdi:

— Paydos ettik.

— Kaç sefer yaptınız bugün?

— Dokuz sefer.

— İyi... İyi...

İbrahim beygiri çullayıp ahıra çekti.

Kaptan kulübeye girince, her vakit yaptığı gibi ceketini çıkarmamış, mavzerini duvara asacağına yanına dayayıp oturmuştu.

— Karnım aç, dedi, ne varsa getirin bakalım. Geçen akşamdan rakı arttı. Hepsini içmedik. Biliyorum, getirin şunu.

Sofrayı çabuk kurdular.

Hamdi, ne olur ne olmaz diye kaptanın yanma oturmuştu. Rakıyı sakin sakin içiyor fakat gözlerini Şerif ağanın ellerinden ayırmıyordu. Çoktan niyetlenmişti. Mavzerine davranır, tabancaya sarılırsa üstüne çullanacaktı. İş yumruğa kalsa, kaptan gibi iki kişinin hakkında geleceğine emindi. Salihi köyüne götürdüğünden beri torbasından siyah kuşağını çıkarıp beline sarmış, tabancasını bunun arasına sokmuştu. Arkadaşları da, kaptan da kendisinde silâh olduğunu bilmezlerdi. Şerif ağanın durup dururken birşey yapacağını ummuyordu. Lâkin sarhoşken kolayca kavga çıkardığı, elini derhal silâhına götürdüğü malûmdu.

Bu gece hepsi de birşeyler bekliyorlarmış gibi düşünceliydiler. Hiç konuşmadan bir yere yetişeceklermiş gibi acele acele içiyorlardı.

Neden sonra Kaptan:

—Bağlama çalmıyorsun Mustafa! dedi.

Gaz lâmbası yüzüne yandan vurmuş, başının yarısı gölgede kalmıştı. Açık duran sol gözü fena fena ışıldıyordu.

— Telleri koptu. Gidip alamadık.

Kaptan yavaş yavaş Hamdiye döndü:

— Sen birşey çalmaz mısın?

— Ben çalmasını bilmem.

—Git işine...

Bir zaman başını sallıyarak güldü:

— Çerkes olur da çalmasını bilmez mi? Çerkesler toptan at hırsızı olurlar, at da çalmadın mı sen?

— Çalmadım.

— Sizi bilirim, domuz gibi inatçı olursunuz. Çetecilik zamanında Karabiga taraflarında bir Çerkes köyü basmıştım. Halifecilik ediyorlardı. Şöyle gerine gerine verdim kurşunu...

— Bizim millet cahildir. Halifenin fermanını okudular. Sahi zannettik.

— Toksa sen de Kuvayi İnzibatiyeden miydin?

— Hayır, ben o sıralarda ufaktım.

— İyi kurtulmuşsun satırdan...

— Öyle oldu.

Hamdi, kaşlarını çatmış yere bakıyordu.

Kaptan rakı içti. Bıyıklarını çekiştirdi:

— Hamdi, iyisin, hoşsun, gayretli çalışırsın ama üstüne vazife olmıyan işlere de karışırsın.

— Ne gibi?

— Salihi köyüne götürmüşsün.

— Götürdüm.

— Sen bana sormadan işçime nasıl yol verirsin. Salih bize akraba da olur.

— Oldu bir kere kaptan, açma bunun lâfını... Sonra... Yarın konuşuruz...

— Ulan!... Yüz verdikse astar mı istiyorsun? Aklını başına topla at hırsızı... Bana Şerif Kaptan derler. Ben adamın gözünü patlatırım.

Hamdi başını kaldırdı. Kaptanın yüzüne dimdik baktı.

— Benim hesabımı gör, kaptan! dedi.

— Ne hesabı?

— Ne hesabı olur!... Yevmiyeleri ver. Gidiyorum, on bir günlük yevmiyem var. Yarımşar liradan beşyüz elli kuruş tutar. Şunu ver, dilersen şimdi giderim.

— Şimdi git, yarın git, orasını kendin bilirsin. Lâkin ben adama gece vakti para vermem.

Hamdi birdenbire kızdı:

— Lâfa bak... Geceden paraya ne?

— İşte o kadar... Fazla uzatma.

— Kaptan! Beşyüz elli kuruşumu şimdi vereceksin.

Şerif ağa, Hamdinin sesinde bir acaiplik sezdiği için ileri gitmedi.

— Vermeyiz demedik. Sonra veririz. Üzerimde bozukluk yok.

— Ne kadar büyük para var?

— Ne yapacaksın? Ellilik var?

— Çıkar bakalım, bozacağım.

Hamdi ayağa kalkarak elini kuşağının arasına götürdü.

Kaptan bu hareketten ürktü:

— Ulan! Beni soyacak mısın? diyerek mavzerine davranınca, diğerleri de bir yerden kumanda almışlar gibi hep beraber ayağa kalktılar.

Hamdi, hepsinden daha sakin görünüyordu:

— Sonu fena olacak, kaptan, dedi, paramı ver, ben gideceğim.

Kaptan beşinin yüzüne de ayrı ayrı baktı. Bu beş kişi bu anda, korkunç derecede birbirlerine benziyorlardı. Hepsinin gözleri kısılmış, ağızlarındaki çizgiler incelmişti. Yüzüne düşman gibi bakıyorlardı.

Kaptan, parmağını tüfeğin emniyet tetiğinden ihtiyatla çekip, çenesini kabartarak azametli azametli güldü:

— Deli olma Hamdi, haydi otur... Çalışmak istemiyorsan pekâlâ... Paranı veririz, gidersin. Öyle değil mi İbrahim!

İbrahim, yardımcı arıyan bu suali işitmemiş gibi cevap vermeyince Şerif ağa cüzdanını çıkardı. Altı lira saydı:

— Al bakalım. Biz senin yüzünden çok kazandık, elli kuruş da caba olsun. Ben yürekli adamları severim.

Hamdi sofranın kenarına elli kuruş bıraktı:

— Ben cabadan yaşamağa alışmamışım. İşte paranın üstü...

Altı lirayı alıp kuşağının arasına sokarken Ağazade Mustafa:

— Benim hesabımı da gör, dedi. Ben de yolcuyum kaptan!

Kurubacak Mehmetle Recep:

— Biz de gidiyoruz! dediler.

İbrahim gülerek elini omuzu hizasında salladı:

— Anca beraber, kanca beraber... Madem hesap görülüyor. Bizim işi de bitiriver Kaptan!

Hamdi işin böyle olacağını hiç beklemiyordu. Arkadaşlarının yüzüne Şerif ağadan daha hayretle baktı.

Kaptan:

— Demek söz birliği ettiniz, dedi. Aferin Hamdi, aferin!

Mustafa derhal cevap verdi:

— Ben zaten baba ocağına gidecektim.

Hamdi düşünüyordu. Amelesiz kalırsa Kaptanın işi bozulacaktı. Mavzerini hâlâ elinde tutmasına rağmen bu küçücük adam, beşinin karşısında pek kuvvetsizdi. Âdeta homurdandı:

— Buna bozgunculuk derler Mustafa! Demine kadar böyle bir niyetin yoktu. Kaptan çakılı zamanında çekemezse zarar eder. Ekmeğini yedik.

İbrahim alay etti:

— Ne demiye gidersin kardeşlik? Sen ekmeğini yemedin mi?

— Ben buraya sizinle beraber gelmedim, bir başına geldim, bir başıma gidiyorum.

— Sen bizden sonra geldin... Evvel gidemezsin. Gitmek iktiza ise önce biz gideriz.

Recep, ağlıyor gibi burnunu çekti:

— Sen kalırsan biz de kalırız Hamdi efendi, yoksa hesabımızı görsünler.

Hamdi arkadaşlarının bu geceden sonra, hele kendisi giderse burada kalmaya artık cesaret edemediklerini anlıyamadı. Biraz düşündü. Kuşağının arasında sımsıkı tuttuğu tabancasını bırakarak yerine oturdu.

— İşte gitmiyorum, var mı diyeceğiniz?

Ötekiler uslu uslu oturunca Kaptan güldü:

— Domuz Çerkes bizimle alay ettin ulan! Farkına bile varmadık. Para lâzımmış, domuza... Haydi içelim, doldur Hamdi.

Temmuz ayında bunlara verdiğinin üç mislini teklif etse amele bulmasına imkân olmadığından Kaptan rahat bir nefes almıştı.

Gece arka arkaya içtiği halde Kaptan, bir türlü sarhoş olmadı.

Evvelâ Kurubacak, sonra Recep, daha sonra da Ağazade ile İbrahim yattılar.

Hamdi, Şerif ağa ile karşı karşıya kaldı. Dışarıda rüzgâr çıkmıştı. Orman ve deniz uğulduyordu.

Kaptan ağır ağır:

— Divanelik ettin, dedi, bunların yanında böyle şey yapılır mı Hamdi? Ben sana malımı, işimi emanet etmişim. Bir oğlan yüzünden yaptığını beğendin mi?

— Ne yapalım Kaptan, biz cahil adamlarız. Aklıma böyle hükmetti, böyle yaptım.

Az kalsın: «kusura bakma!» diyecekti, yumuşamak üzere olduğuna hayret ederek hemen sustu. İş bir kere çığrından çıkmıştı. Bugün değil de yarın, bir hafta on gün sonra, yahut çakıl işi bitince Kaptan öcünü arayacaktı. «Hırsız» diye karakola verir. Ormanda ölüsünü bulsalar kanım, diyetini kim arar? Diz kapağına bir kurşun deyse, ölünceye kadar sakat kal, sürün. Mahkeme topallığını iyi etmez, adama fazla, fazla bir değnek parası alıverir.

Hamdi bunları süratle düşünerek ayağa kalktı:

— Bana müsaade Kaptan!

— Ne o yatıyor musun?

— Hayır, gidiyorum.

— Nereye gidiyorsun? Hani kalıyordun?

Hamdi, kabadayı kabadayı cevap verdi:

— Erkek kısmı bir kere söyler... Gidiyorum, dedim, gideceğim!

Bulgaryalı uyku arasında: «Kardeşlik!» diye birşeyler sayıklıyordu.

Hamdi bunu işitmedi. Arkadaşlarını tamamiyle unutmuştu.

Kaptan yan gözle duvara dayalı mavzerine bakarak omuzlarını salladı:

— Ne yapalım, yalvaracak halimiz yok ya... Gidersen gidersin. Esir değilsin!

Hamdi, elini tekrar kuşağının arasındaki tabancasının üstüne koymuştu. Geri geri yürüyerek Salihi götürdü götüreli hazırladığı çamaşır torbasını battaniyesiyle beraber duvarın dibinden aldı.

— Kal sağlıkla Kaptan, hakkını helâl et!

Kaptan yumruklarını sofranın üzerinden çekmeğe cesaret edemiyordu:

— Helâl olsun, dedi, lâkin benden çok korkuyorsun.

— Korkarım, mavzeri iyi atarsın, keyif için adam vurursun.

Eşikte tekrar:

— Sağlıkla Kaptan! dedi.

Ay ışığını kalın bir bulut kapatmıştı.

Kenara sıçrayarak yıkık duvarların arasından eğile eğile koştu. Yirmi, yirmibeş adım ileride, çalıların arasına yattı.

Kulübenin açık kapısından toprağa sarı bir ışık vuruyordu.

Biraz sonra bu ışıkta sallanan bir gölge görüldü.

Mavzeri elinde dışarı çıkan Şerif ağa bir müddet başını uzatarak ormanın hışırtılarını dinledi.

Nihayet Hamdinin arkasına saklandığı çalılığı geçip göle doğru, hızlı hızlı yürüdü.

Hamdi, kendi kendine: «İyi düşünmüşüm, dedi, sandalla giderim zannetti» dedi.

Ayak sesleri uzaklaşıp işitilmez olunca kalktı.

Bu esnada göl istikametinden üstüste iki kurşun sesi duyuldu.

Hamdi, Bulgaryalı İbrahim gibi elini omuzu hizasında sallıyarak gülümsedi: «Atarsın Kaptan, ne yapalım, buralarını sana bağışlamışlar!»

Rüzgâr, ağaçlarla beraber, karanlığı da koparıp sürüklemek, istiyormuş gibi azgın azgın esmeye başlamıştı.

Tabancasını, kuşağına sokup torbasının iplerini omuzuna taktı, ormana girdi.

AHMET HAMDİ TANPINAR

19 Haziran 1901'de İstanbul'da doğdu
24 Ocak 1962'de İstanbul'da öldü

İlk hikâyesi:

«EVİN SAHİBİ»

(Ülkü der. 16 aralık 1942 - 1 mart 1943)

«Goethe, Hoffmann, Dostojewski ve bu üçünden sonra okuduğum **E. A. Poe** benim için çok hayırlı oldular. Şurasını da söyliyeyim ki, bende şâir ve hikâyeci daima beraber ve hattâ birbirini nakzeder gibi yürüdü. Başından itibaren ikiye bölünmüş yaşadım. Nesrim, hayatıma ne kadar açıksa, şiirim de o kadar tecride gider. Bittabi iki sanatı olanların çoğundaki karışma ve karşılaşma bende de vardır... Gençler iki büyük maden buldular. Halkın dili ve halkın kendisini. Fakat şiiri, sanatın kendisini çok ihmâl ediyorlar. Bir kısmı sanat için sadece hiddet ve istihzânın, yahut müphem veya cezrî inanışların, sevgilerin veya inkârların kâfi olduğuna inanıyorlar. Çoğu da kendi hayatlarında mahpus kalıyor. Bilmiyorum, az kudretle, küçük dikkatle ne dereceye kadar büyük bir edebiyat yapılır. Şiirde, hikâyede, romanda daha geniş, mevzii çerçeveleri kırmış, insanın talihini, daha büyük merhalelerinde arıyan eserleri bir müddet daha bekliyeceğiz...»

(«Edebiyatçılarım Konuşuyor». Varlık Y. - İstanbul: 1953, s. 63-66)

AHMET HAMDİ TANPINAR

İstanbul
(1901 - 1962)

HAYATI:

19 haziran 1901 de İstanbul'da, Şehzadebaşı'nda dünyaya geldi. Babası Abdülhamit II ve Meşrutiyet devirleri kadılarından Batumlu Hüseyin Fikri Efendi'dir. Annesi Trabzonlu Kansızzadeler âilesinden Nesime Bahriye Hanım Musul'da tifüsten öldü (1916). Ahmet Hamdi Tanpınar bu âilenin hayatta kalan üç çocuğundan en küçüğü idi, büyük kardeşleri hayattadır (Nigâr, Kenan, Hamdi). İlk öğrenimine İstanbul'da başladı (Ravza-i Maarif). Babasının memurlukla dolaştığı Anadolu kasabalarında ortaokulu bitirdi (Sinop, Siirt ve Kerkük). Lise öğrenimini de aynı düzende Vefâ, ve Kerkük (1914-1916), Antayal (1916) sultânilerinde yaptı ve İstanbulda tamamladı (1918). Babası kadı olduğundan sık sık yer değiştiriyorlar, aralıklarda İstanbul'a geliyorlardı. İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Bölümü'ne 1919 da girdi, 1923 yılında bitirdi. Erzurum'dan başlıyarak uzun süre Anadolunun çeşitli şehirlerindeki liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı (Erzurum, Konya, Ankara: 1923-1927). Ankara'da bir aralık Gazi Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmeni olarak çalıştı (1930-32). Sonra 1932 de İstanbul'a Kadıköy Lisesi edebiyat öğretmeni olarak geldi. Ahmet Ha-

şim'in ölümü üzerine bir aralık İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılan «sanat tarihi - estetik mitoloji» öğretmenliklerine getirildi (1933-39). Oradan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Bölümü Tanzimât Edebiyatı profesörlüğüne geçti (15 kasım 1939 dan). Bu yeni yolda büyük bir çabayla araştırmalara girişti. 1942 yılı ara seçimlerinde Maraş milletvekili oldu (1942-1946). Devre sonunda yeniden millî eğitim hizmetine döndü. Önce bakanlık müfettişliği (1946 sonları), Güzel Sanatlar Akademisi sanat tarihi öğretmenliği (1948 sonları) yaptıktan sonra, 1949 yılı sonlarında yeniden İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümünde Yeni Türk Edebiyatı profesörlüğüne getirildi, ölümüne kadar burada çalıştı. 1953 yılında altı ay süren bir Avrupa gezisine çıktı, kitaplardan öğrendiği Avrupayı içinden gördü. 24 ocak 1962 de kalp hastalığından göçtü. İstanbul'da Rumelihisarı Mezarlığı'nda Yahya Kemal'in yanına gömüldü.

EDEBÎ HAYATI

Okuma zevkini daha küçük yaşlarındayken almıştı. 1914-1916 sıralarında Kerkük'teyken basılı tarih kitaplarını, «*Kısas-ı Enbiya*» yı, «*Cezmi*» yi, «*Monte Kristo*» gibi kirayla verilen çeviri romanlarını, «*Servet-i Fünûn*» dergileri ve kitap serilerini hatmetti. Evleri kalabalık olduğu hâlde, okudukları üzerinde hülyâlara dalarak yavaş yavaş bir hülya adamı oldu. Sinop'ta (1908-1910) denizi ve denizin özgürlüğünü, Siirt'te ise gecelerin ve yıldızlı gökyüzünün yalnızlığını tanıdı. Daha sonra çağdaş edebiyata sıra geliyor, «*Yeni Mecmua*» (1917 den) yı okumaya, Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'e hayran olmağa başlıyor. Musul'da anasını kaybedince (1916), çektiği acılar yüzünden, daha 15 yaşındayken ölüm ve ızdırap düşünceleri içinde yer ediyor. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, İstanbul'da çekilen savaş darlıkları ve sıkıntıları yüzünden kendini karamsar bir

bikeslik içinde duyarak ve Ahmet Haşim'in etkisinde kalarak yazdığı ilk şiiri «*Musul Akşamları*»nı o sırada Celâl Sahir'in çıkardığı «*Altıncı Kitap*» adındaki bir şiir ve hikâye dergisinde yayınladı (temmuz 1920). İ.D. Edebiyat Bölümü'nde okurken ilk geniş ve derin edebî etkileri hocası Yahya Kemal'in derslerinden ve sohbetlerinden aldı, eski şâirlerden zevk almağı ondan öğrendi. İlk şiirlerini de Millî Mücâdele sıralarında sınıf arkadaşları ve hocaları ile birlikte çıkardıkları «*Dergâh*» dergisinde yayınladı (sayı: 1-42 de onbir şiir. 1921-1923). O sıralarda bu dergi, iki nesli, hocalar ve ustalarla genç öncüleri bir araya getiriyordu «*ustalar:* Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref vb.; *gençler:* Ahmet Hamdi, Kemâlettin Kâmi, Ali Mümtaz, Necmettin Halil, Nurullah Ata, Mustafa Nihat, Ahmet Kutsi, Halil Vedat, Rıfkı Melûl, Hasan Âli, Mükrimin Halil vb.). Şiirlerini bu dergiden başka «*Millî Mecmua*» (1926-27), «*Hayat*» (1927-28), «*Görüş*» (1930-32), «*Varlık*» (1933-35), «*Oluş*» (1939), «*Ülkü*» (1943-44), ve «*Âile*» (1947-1952) dergilerinde, düz yazılarını ise «*Tan*» (1936), «*Cumhuriyet*» (1942) gazetelerinde yayınladı. 1961 yılında yayınladığı «*Şiirler*» kitabına 57 şiirinden ancak 37 tanesini almıştı. Bu kitap «*Yeditepe Şiir Armağanı*»nı da kazandı (1962).

Edebiyat yoluna ilk girdiği sıralarda en çok fransız şâirleri ile *Anatole France, E.T.A. Hoffmann, Dostojewski, E.A.Poe*'ye merak sarmıştı. Daha sonraları hikâye ve romana yönelince, bunların içinde en çok, son üç tanesinin etkileri altında kaldığı anlaşıldı.

1926/27 yıllarında Konya'da bulunurken ünlü fransız şâiri P. Valery'yi tanımış, onun etkileri altında yeni şiire yönelmişti. Asıl yeni sanat çalışmalarına, Gazi Terbiye Enstitüsü'nde iki yıl üst üste bir kaç yüz plâğın içinde kaldıktan sonra girmiştir. Ahmet Kutsi Tecer'le 1930-32 arasında Ankara'da «*Görüş*» dergisini çıkardılar. Hikâye yolundaki ilk

eseri, «*Geçmiş Zaman Elbiseleri*» (Ağaç dergisi. 1936) adındaki denemesi olduğu hâlde, biz onun «*Ülkü*» dergisinde çıkan «*Evin Sahibi*» adındaki büyük hikâyesini, kişiliğini belirten eseri olarak başa almaktayız (Yeni seri. Sayı: 30-35. 16 aralık 1942 - 1 mart 1943). Yine bu yıl içinde «*Abdullah Efendi'nin Rüyaları*» adını taşıyan ilk kitabını yayınladı. Aynı yıl içinde «*Mahur Beste*» adındaki ilk romanı da yine «*Ülkü*» dergisinde tefrika edildi (sayı: 56-92. 16 ocak 1944 - temmuz 1945). Bundan sonra onun yavaş yavaş romana yöneldiğini görüyoruz. 1932 yılına kadar yalnız batı etkileri altında kaldığı, tam bir batıcı olma çabasını sürdürdüğü hâlde, bundan sonra yavaş yavaş doğu dünyasına yanaştı. Doğu ile batı arasında kendi kişiliği adına özel bir uzlaştırma yapmağa çalıştı. «*Huzur*» (1949), «*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*» (1961) adlarındaki romanlarında ve «*Beş Şehir*» (1946) adındaki denemeler kitabında bu soy çabaları açıkça görülür.

ESERLERİ

Abdullah Efendinin Rüyaları. Hikâyeler. Ahmet Halit K. 5 hikâye. İstanbul : 1943; **Huzur.** Roman. Remzi K. - İstanbul : 1949; **Yaz Yağmuru.** Hikâyeler. Varlık y. 7 hikâye. İstanbul : 1955; **Saatleri Ayarlama Enstitüsü.** Roman. Remzi K. İstanbul ; 1961.

Şimdiye kadar yayınladığı iki hikâye kitabında, çoğu büyük hikâye niteliğinde 12 hikâyesi bulunmaktadır. Bunlardan başka «**Mahur Beste**» (Ülkü dergisi. Yeni seri. sayı : 56 87. 16 aralık 1944 - 16 mart 1945) ile «**Sahnenin Dışındakiler**» (Yeni İstanbul. 10 mart 1950 - 26 mayıs 1950) adlarındaki romanları da tefrika hâlinde kalmış, henüz kitap düzeninde yayınlanmamıştır. Bunlardan başka beş ünlü şehrimiz üzerindeki görüşlerini anlatan denemeler kitabı «**Beş Şehir**» (1946; İkinci baskı : 1960) ile «**XIX. Asır Türk Edebiyatı**» adında (cilt 1 : 1949; İkinci baskı : 1956) bir de edebiyat tarihi kitabı vardır. İşbankası yayınları arasında çıkacak «**Yaşadığım Gibi**» adını taşıyan bir makaleler kitabı vardır. «**Yahya Kemal**» adını taşıyan müsvedde hâlinde

kalmış bir inceleme kitabı da ancak ölümünden sonra yayınlanabildi (1962). Millî Eğitim Bakanlığı klâsikler serisinde eski yunan trajedi şâirlerinden Euripides'ten yapılmış üç oyun çevirisi de vardır (Alkestis, Elektra, Medea. Maarif Vekâleti Dünya Edebiyatından Çeviriler. 1943).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Çocukluk hülyalarını ve düşlerini kucaklıyan, anılarda kalmış renkli yaşantılarını kopuk kopuk yansıtan, saplantı halinde geçmişe dönük, bir yandan Yahya Kemal ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlayışlarından geçen bir üslûpla, gerçek yaşamanın kargaşasından ürkmüş, kendi içini dolduran düşlerini, zaman zaman kendi dünyasına girmiş veya değinmiş kişilerden kalma izlenimlerini, özlem dolu bir masal havası içinde, kısık ve boğuk, içli ve mahrem bir sesle hikâye ve romanlarında anlatır. Hikâyelerindeki bütün kişiler, çevreler, manzaralar ve düşlerle kolkola yürüyen olaylar, çocukluğundan başlıyarak ilk gençlik yıllarına doğru ruh ve düşünce gelişmelerinin merhalelerini izliyerek eserlerine yansımakta, bütün kişisel oluşumlarını ve çatışmalarını doğrudan değil, dolaylı genellemelerle sembolik ifâdeler altında vermeğe çalışmaktadır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarının çevreleri ve olayları, okudukları ve yaşadıkları, onu, mizacından da gelen bir musallat sürüklenişle hep kendi içine kapanmağa ve hülyâlara doğru itelemişti. Hikâye ve romanlarına yansıyan unsurlara bakılınca, çocukluğunda babasile birlikte dolaştığı diyarların, Kerkük ve Musul'un, yol üzeri geçerken uğradıkları Halep'in, Antalya ve Sinop'un, mahallî özellikleri ile onun hülyâlarını gıcıkladığı iyice anlaşılmaktadır (Antalya Mektubu. M. Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası. İstanbul Ün. Ed. Fak. İstanbul: 1963). Ondaki batı etkilerinin daha sonradan eğitimle gelmiş olmasına karşılık, doğu etkilerinin hayatının daha ilk basamaklarında, doğrudan doğruya yaşama çevresinden geldiğini, kişiliğine damgasını basacak kadar güçlü olduğunu, hayatına işleyen ve onu bütünlüğü ile derinliğine niteliyen temel bir anlam taşıdığı görülmektedir. Onun hikâye ve romanlarında gördüğümüz doğu unsurları ve lejand motiflerinin çoğunun hep bu çocukluk yıllarının anılarından süzülerek, orada yıllarca evrilip kümelenerek, somutlaşarak geldiğini görürüz. Ahmet Hamdi, kendi kişilerinin saplantı hâlindeki düşlü yaşantılarını anlatırken, bütün anlatım malzemesini, bu anılar hazinesinden çıkarır, çevrelerini daima pitoresk köşelerden

seçerek gölgeli bir manzara hâlinde gösterir. Bu manzaraların içinde yalnız kendi hayatı değil, kişiliklerinde kendi romanlarını taşıyan, yazara mâl olmuş, onunla birlikte yaşıyarak dolaşmış kimselerin hayatları da vardır. Çocukluk dünyasında tanıdığı bir çok kişilerin yerli masallara, eski mitolojilerden kalma bâtıl inanışlara kök salan serüvenleri, onun «geçmiş zaman» ı zorlayışlarının arasından eserlerine doğru bir yol bulduğunu görüyoruz. Nitekim Kerkük'teki büyük evlerine sık sık gelen «Gülbûy Hanım»ın serüveni, onun ilk büyük hikâyesi «Evin Sahibi» nin başlıca kaynağı olmuştu (Abdullah Efendinin Rüyaları. 1943). Muhayyilesinin en altında yer eden bu saplantı temanın çevresine bir birikme ve yığılma olmuş, eser kılığına gelinceye kadar yumaklanarak yürümüştür (Kerkük Hatıraları. M. Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası. İst. Ün. Ed. Fak. - İstanbul: 1963).

İlk hikâye kitabı «Abdullah Efendinin Rüyaları» (1943) ndaki bütün kişileri, aynı adı taşıyan hikâyesindeki Abdulalh Efendi, içlerinde yaşayan «mütecessis, gayri memnun ve zâlim» bir «ikinci adam» ın varlığından bezgin ve huzursuzdurlar. Bunlar, kendilerini «alt katta geçen bütün şeyleri merakla takibeden bir üst kat kiracısı» olarak duyarlar. Daha doğrusu onun hikâyelerindeki bu «ikinci adam», kiracı değil, evin asıl sahibi, efendisi, üst kattaki bize tahakküm eden mutlak hükümdarıdır. Zavallı Abdullah Efendi bu sessiz, ama musallat seyircinin gözcülüğü altında yaşamak zorundadır. Bu «ikinci adam», her adımda gündelik hayatını yaşamak isteyen zavallı Abdullah Efendi'nin yürüyüşünü çelmeliyen bir engizitördür. «Onu bir uyutabilse ve sarhoş edebilseydi», Ahmet Hamdi'nin kişileri dünya nimetlerinin sofrasına yepyeni bir adam olarak oturabileceklerdi. Ve onların içinde Ahmet Hamdi'nin ta Kerkük'teki çocukluk günlerinin korkulu masallarından gelen, «ağır ve kaypak halkalarını bütün vücuduna doladıktan sonra zehirli dişini» hayatına geçirmeğe hazırlanan, ama bir sürekli tehdit hâlinde daima duran, zaman zaman uyuşup hayatına birer nefeslik zamanlar kazandıran bir «Evin Sahibi», yaradılışın o eski bilmecesinden kalmış bir evrensel yılan vardır. Ahmet Hamdi'nin hikâyelerindeki kişi, ta ilk hikâye denemelerinden gelişerek son romanına kadar musallat ve sürekli bir «Hayri İrdal» vehmi içindedir. Denilebilir ki, yazar, hep o aynı «vehim ve hülyâ adamı» nı, zaman zaman hikâyelerinden romanlarına aktararak, gerçekte son günlerine kadar kendi içinde taşıyarak götürmüştür. «Abdullah Efendinin Rüyâları» ndaki Abdul-

lah Efendi, «Huzur» romanındaki **Mümtaz**, «**Saatleri Ayarlama Enstitüsü**» ndeki **Hayri İrdal**, hep birbirleri içinden çıkan aynı insanın metamorfozunu tasvir ederler. İllüzyonlar altında bunalan, algıları sürekli olarak kendi dar çevresinde açılıp kapanan, yaşarken tempolu düşler gören, sinir ve ruh buhranları içinde yuvarlanıp giden hep aynı ruh hastası kişidir bu. Hep aynı kızgın ve iri kaya parçasını kaygan bir yokuştan yukarı sürüp çıkarmaya mahkûm edilmiş «**Sisyhpus**» tur. Ahmet Hamdi, insanoğlunun kaderini kendi kişilerinin yaşamalarında tanımlarken Camus'nün batı dünyasının şartları altında ele aldığı aym temayı, yaşamanın ve insanoğlunun kaderinin saçma ve anlamsız oluşunu, bizim dünyamızda aramaya girişti. Abdullah Efendi sürekli olarak ya kuyunun dibinde gerçekle yüz yüze, ya onun içinde, ya yokuşta kayayı sürerken ezilmiş, ya da tam tepede saçmalıkla yüz yüze, dehşete düşmüş, kuyuya düşme hâlinin bir adım öncesindeki panikleme ortamında tasvir edilmiştir. Onun bütün «**Abdullah Efendileri**» gölgelerile yaşayan, onlardan sıyrılamıyan, yılanların sancılar içinde kıvranarak gömleklerinden sıyrılışları gibi, hep yeniden aynı lânetli gömleği giymek üzere, sınırlanmış ve önleri kesilmiş kurtuluşların çabası içindedirler. Onun kişileri «**başka bir yıldızda doğmuş kadar bu toprağın hesaplarına ve zaruretlerine yabancı**» idiler. Çözümleyici ve hasta dikkatlerile eşyaya ve hareketlere işlemeğe çalışırlar. Ama aslında işliyebildikleri, eşya ve hareketlerin gerçek dünyası değil, hasta ve çarpık bir muhayyelenin gözünden seyredilen vehimler ve yanılmalar dünyasıdır.

Ahmet Hamdi, insanlarla madde dünyasının ilişkileri ve bundan doğan gerçek çatışmalardan bilerek ve istiyerek uzak kaldı. Onun hikâye ve romanlarında denge ve ilişkileri alt üst olmuş, düzenine işlenmesi imkânsız, daha doğrusu düzen dışı bir yaşamanın mahşeri kargaşalığı var. Onun kişileri, bizim gerçekçilerimizin anlattıkları, gündelik yaşamayı sürdüremezler. Bütün eşya ve manzaraların, hayatın ardında kendi hasta muhayyelelerinin yarattıklarını görürler. Psikanaliz seanslarındaki boşalma sayıklamalarının notlarında görülen, mantık bağlantılarından uzak, bazan sürrealist ressamların tablolarında seyrettiğimiz suçluluk saplantılarının geniş bir tasvirini bunların gözlerinden seyrederiz. Bunlar, kurulmasına ve düzeltilmesine kendi çabaları ile katılmadıkları bu dünyadan kurtulmak, başka türlü bir zamanı yaşamak, alelâde fânilerin yaşadıkları zamanın sınırları dışına çıkmak sevdasındadırlar. Ahmet Hamdi'nin bütün kişileri kendileri-

ni buna zorlarlar, buna mahkûmdurlar. Karşılarına çıkan her dönemeçte, çevreye ve gündelik dengeye bağlanan insanların normal bir tempoya uyarak yürüdükleri zamanın dışına çıkar, bir başka kapıdan girdaplı yeni bir zaman temposunun içine girerler.

Onun hikâyelerinde, derinlemesine işliyen bir ruh analizini değil, sürekli ve yüzeyden uzayıp giden bir imajlar, yorumlamalar, sapık görüntüler dünyasını görüyoruz. Ahmet Hamdi, bir yandan «eskiye dönük ve özlemle bağlı» dünya görüşü ile Abdülhak Şinasi'ye, bir yandan «dengesiz ve huzursuz üstün adam» anlayışıyla Peyami Safa'ya bağlanırken, yüzeyden genişlemesine yayılan ve herşeyi kucaklamak istiyen zaman dışı düşlü yaşantılarına düşkünlüğü ile de adamakıllı onlardan ayrılmakta, çağdaş batı yazarlarına bağlanmaktadır. Bunu da aynı adamı, düzenli yaşamadan zaman ve mekân dışına çıkararak, zamanın ötesinde, mekânın dışında kopuk zaman şeritlerine, birbirleri ile ilişikleri olmıyan çevrelere aktararak yapıyor. Normal insanlarda bulunmıyan, ancak hasta sanatçılara has, abartılmış duyusal büyük bir işleyişle, eşyaların ötesinde bütün sanatı ile bir hayal dünyası kuruyor. Bu dünyada ancak hasta duyarlıklar içinde tedirgin, huzursuz toplumların kargaşası içine sıkışmış aydınların görebileceği düşleri seyrediyoruz.

Onun aynı kitabındaki «Geçmiş Zaman Elbiseleri» adlı hikâyesinde yine aynı temayı işlediği, «kafasının kuyusuna gömülmüş zavallı bir otomatın» esrarlı dünyasına işlemek, sürekli olarak bu soy kişiler ve hayatlar peşinde olan bir artistin, bu yönde gelişen denemelerini yansıtmak çabasında olduğu görülmektedir. Bu hikâyesinde musallat yanılmalar içinde çırpınan insanların yanında, gerçek kişiler, tutkulu kumarbazlar da var. Ahmet Hamdi'nin Dostoyevski açısından kumarcılara özel bir ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Ama bu hikâyesinde daha çok büyük annesinin masal dünyasına yuvarlanıp kayan, gerçekler dünyasından en küçük itilişlerle sıyrılıp masal dünyasına sığınanları anlatıyor. Burada eski zaman elbiseleri içindeki eski masal kadınlarını anlatırken, Abdülhak Şinasi'yi, zaman zaman andırmaktadır. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde kaldığı sıralardaki ruh yaşantılarını bize nakleden yazarın psikolojik biyografisinin bir parçası sayılabilir bu hikâye.

Yine bu kitabındaki «Erzurumlu Tahsin» hikâyesi, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Erzurum'da bulunduğu sıralarda (1923-24)

yaşadığı büyük zelzele olayının görgü ve izlenimlerine dayanmaktadır. Şehrin o günlerdeki hâli ile birlikte, Hasan Tahsin Efendiyi de, kendi sanat anlayışına, olaylara işleyiş ve onları yorumlayıştaki özel açısına bağlanarak gerçekten görmüş, anısında taşıyarak getirmişti. Hasan Tahsin Efendi'nin büyük olayların baskısı altında altüst olmuş ruhu ve kafasının onu sürüklediği toplum dışı vahşî ve dervişçe yaşayış, ona, sarsıntılar ve depremlerle titreyen ve insanları dehşete salan toprağın bir ifâdesi gibi görünmüş, deprem içindeki toprakla bu mecnun insan arasında aynı sarsıntı ve dalgalanmalara bağlı bir denge kurmağa çalışmıştı. Savaşların, bakımsızlıkların, yoksullukların kemirdiği bir bölgede, uzun süren savaşların etkisi altında bir insanın dengesini yitirişini, şartların ezici ve bunaltıcı baskısına değil, daha çok eski doğulu feylesofların, derviş ve münzevilerin meczup felsefelerine doğru yorumlayışı, onun en acı gerçekler ortasında bile bir «hülyâ canbazı» olmayı bırakmadığını gösteriyor. Onun bu hikâyesi, düşle gerçek arasındaki havası, tabiatla insan ilintilerinin esrarlı düğümünü zorlıyan felsefe yapısı ile Anadolu insanının tabiatın ağır baskısı altındaki mistik ve mazlûm melânkolisini yansıtan en güzel hikâyelerinden biridir.

Hikâyelerinden en güzeli, romana doğru gelişeni, onun sanat anlayışını ve biyografisi ile ilişikli ruh oluşumunu yansıtanı, **«Evin Sahibi»** (1943) adındaki uzun hikâyesidir. Daha çocukluk günlerinde içine yerleşen düşler, masallar, yerli alt - mitoloji unsurlarının birleşiminden meydana gelen bir yumak, yıllar boyunca bu hikâyede ifâdesini bularak çıkmıştır. Bu hikâyesinin asıl çekirdeğini, dadısı olan **«yarı isterik, delişmen, hoşsohbet»** bir kadından dinlemiş (bk: «Kerkük Hatıraları», göst. yer.) Ona göre Gülbûy Hanım, **«bir romanı olan insanlardandı»**. Daha doğrusu masalı olan bir insan. Ona göre insanlar **«masalı ve romanı olanlar veya olmıyanlar»** diye ikiye yarılıyorlardı. Gülbûy Hanım, kendi romanını sık sık bir masal üslûbu içinde çocuklara anlatıyordu. Çok zengin bir âilenin kızıyken güzel bir delikanlı ile nasıl nişanlandığını, daha nişan gecesinde rüyasına giren bir yılanın kendisine nasıl âşık olduğunu, onu kendi malı sayarak evlenmesini yasak edişini anlatmış. Bu yılan, Gülbûy Hanım'ı, yavaş yavaş yılandan güzel bir delikanlı kılığına dönüşerek, düşlerinde ziyârete başlamış. Bu sırlı buluşmalarını başkalarına anlatmaktan da onu yasaklıyormuş. Nikâh zamanı gelince, Gülbûy Hanım, bu serüveni ev halkına açmağa mecbur kalmış. Ev halkı bir sabah

gözliyerek yılanı yastığının altında yakalamışlar ve öldürmüşler. Bu olayın hemen ardından önce kızın babası, sonra nişanlısı ölmüş, bir kardeşini vurmuşlar. Gülbûy Hanım'a ise sar'a illeti gelmiş, bir gözü kapanmış. Yılanın bütün doğu memleketlerinde olduğu gibi Kerkük'te de halk arasında meydana gelmiş, ve sözlü gelenekte yer etmiş yaygın alt mitolojisinin bu hikâye yolu ile Ahmet Hamdi'nin çocukluk muhayyelesine yerleştiği, bir çok rivâyetler ve eski hikâyelerle yavaş yavaş birleştirilerek, birçok biyografik çizgilerin de eklenmesile, bir âileyi iki nesil boyunca saran bir meş'um kader hikâyesi hâlinde geliştirildiği anlaşılıyor. Kerkük'teki evlerinin asıl sahibi bir ev yılânının hayatlarını tâyin eden serüvenini, bütün bir âilenin hayatını kaplıyan bir büyük hikâyenin yapısına halka halka bağlıyarak yürütüyor. O, Gülbûy'un mâcerâsını yıllardan sonra yeniden içinde canlanan, başka olay, motif ve ruh yaşantıları ile kat kat büyüyen ve yürüyen yeni kompozisyonu ile içinde kendiliğinden gelişmiş ve kurulmuş olarak buldu. Musul'da genç yaşındayken ölen annesinin, çocukluğunun ilk ızdıraplı anlarına karışan ve içinde yereden serüvenini de Gülbûy Hanım'ın hikâyesi ile birleştirdi. 1937 yılında yağmurlu bir havada, Küçük Bebek'te **«Yılanlı Yalı»**nın saçağı altına sığınmış beklerken, o pusulu havanın herşeyi bir düş perdesi altında gösteren ekranında, önünden akıp giden bir yılanı görüşünün, kendindeki bu eski anıları uyandırışını bir mektubunda anlatıyor (bk: Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası - İstanbul Ün. Ed. Fak. ya. - İstanbul: 1963, s. 178). Ahmet Hamdi, **«bir eser ömrümüz boyunca bizde mevcuttur. Tıpkı hareketlerimiz gibi icrââtının tesadüfleri ona muayyeniyetini verir»** demektedir. A.H. Tanpınar, Gülbûy'un serüvenini olduğu gibi yazarsa, bazı yazarlarımız gibi **«folklora düşebileceği»** endişesindedir, **«her eserimde istediğim şeyi, o sembol kıymetini kaybederdim»** demektedir. Bundan dolayıdır ki bu hikâyesini çocukluğundan başlıyarak kendi ve âilesinin yaşadığı çevreler, evler, ve olaylara, kendi sanat anlayışına bağlayıp yorumlıyarak işlemektedir. Hayat ve ölüm, ruh ve madde ilişkileri üzerinde sürekli olarak düşünmekten gelen bir alışkanlıkla duyarlığının ve marazi bir incelikle gelişen çözümleyici çabalarının sonunda **«ölümle birlikte gezmek»**, **«korkuyu, kapalı odalardan dağılan siyah dalgalar hâlinde»** dışarı sızdığını görecek kadar marazileşen bir dikkatle yazılan bu hikâyesinde garip, esrarlı, etkileyici bir büyü havası vardır. Ahmet Hamdi'nin hikâye sanatında ulaşmak istediği sonuç da zaten bu

idi. Bu hikâyesinde yılanı tanımlayışındaki o tutkulu anlatışına bakılırsa, Ahmet Hamdi'nin eser verme basamağında ne soy bir büyülenme hâlinde bulunduğunu anlıyabiliriz. « . . . **kehkeşan cüsseli, siyah derili, yıldız pullu yılan, annemin boğazına sarılıp öldüren yılan, evimizin sahibi, düşüncemizin efendisi, bütün bir ev halkına her türlü gündelik hareketlerden her geceki rüyâlarına varıncaya kadar hepsini tâyin ve kabul ettiren korkunç eser, harikulâde mevcut . .** » Eski ve ilkel sözlü geleneğin, alt mitolojiden kalan esrarlı etkilerin bütün bir âileyi nasıl büyülediği, bütün eski rivâyet, gelenek, töreler, Şahmeran hikâyeleri, masal kırıntıları ile tıpkı bir mozayık gibi derlenip işlendiğini, yarı biyografik bir hikâyeye nasıl ustaca bağlanarak anlatıldığını görüyoruz. Hayatları sürekli bir ölüm hikâyesi, masala yüceltilmiş bir vehimden başka bir şey olmıyan insanların hikâyelerini yazarken, onun, kendisine yakın duran bütün yazarları, Peyami Safa'yı, Nahit Sırrı'yı, Abdülhak Şinasi'yi, ustaca anlatışı, büyük ve sürekli çalışması ile çok aştığı açıkça görülmektedir.

Onun «**Yaz Yağmuru**» (1955) adındaki ikinci hikâye kitabındaki hikâyeleri içinde en güzeli «**Yaz Yağmuru**» adım taşıyanıdır. Bu hikâyenin «**Huzur**» (1949) ve «**Saatleri Ayarlama Enstitüsü**» (1961) ndeki kişilerine ve anlatışına bağlandığı görülmektedir. Yaşamayı da tıpkı rüyâ gibi hareketsiz ve iradesiz kabul eden, günlük yaşama ve çatışmalar dünyasına bağlı zamanın dışında, derûnî bir başka hayat yaşıyan kişiler bunlar. Bu hikâyesindeki, kitaplıkları dolaşarak bir eski çağı araştıran, günlük yaşamalar düzenine bağlı ahlâk ve sorumlulukların üstünde kalan bir «**Sabri**», «**Huzur**» romanındaki «**Mümtaz**» ile, «**Saatleri Ayarlama Enstitüsü**» ndeki «**Hayri İrdal**» arasında kalan bir basamaktır. Ahmet Hamdi, aslında, bu kişilerinin saplantılarında hep kendi musallat kişisini, içine oturmuş, hayatı yaşamasına yol vermektense onu sürekli olarak ancak yorumlamağa iteliyen, kendi «ben»ini anlatmıştır. Karşısına çıkan ortak yaşamalarının sorumsuz ve üstün yaratığı, seçkin kadını da, kaybolmuş ve yanmış bir eski dünyayı sırtına yüklenerek dolaşır bir hâlde tasvir ediyor. Bu kadını Sabri için çekici yapan güç, bu geçmiş zamanın içinden çıkıp gelmiş olmasının büyüsüdür. Bu hikâyede ikisinin yaşadıkları bir hayat değil, âdetâ ayrıntılarına kadar, gerçek dünyanın çerçevesine oturtulmuş, günümüzün ışığına aktarılmış bir rüyâ-oyundur. Hikâyenin temelinde, kadının sırtındaki o büyük yükün üstünde, Boğazın karşı yakasında sırtını ormanlı bir yamaca

dayamış, eski bir yalının içinde kaybedilmiş bir dünya, büyülü bir yaşamayı sürdüren bu yalının yanması ve âilenin sönüp tükenişi vardır. Bu hikâyesinde, Ahmet Hamdi'nin içten bağlandığı seçkin, hülyâlı bir güzellik içindeki, büyülere ve düşlere karışmış kendi kişileri ve dünyası var. Onun bu hikâyelerinde erkekler büyük meselelerin yükü altında ezilir ve bunalırlarken, kadınlar daha hülyâlı, esrarlı bir karanlığın içinde pasif ve zebûn dolaşırlar.

«Acıbademdeki Köşk» hikâyesinde de özel tutkuları olan, mekanik düzende işliyen bir düşünce yapısından düşlü kuruntulara kayıp giden bir emekli teknisyen tasvir ediliyor. Bu eski teknisyenin saplantıya düşmüş azgın hayâl gücünü anlatırken, düşlü yaşantılara kayıp gerçekten kurtuluşunu tasvir ederken, ünlü Amerikan hikâyecisi James Thurber'in **«Walter Mitty»** sindeki başarıya ulaşıyor. Walter Mitty'nin gizli hayatında, J. Thurber bize, gündelik yaşayışın baskılı dünyasından, karısının teröründen, hülyâ mekanizmasını olduğu yerde hemen işleterek sıyrılmayı sık sık kullana kullana bir yaşama tekniği hâline getiren birisini anlatır.

Onun bu kitabında şimdiye kadar ortaya koymaya çalıştığımız anlatış tekniğinin dışında kalmış biricik hikâyesi **«Bir Tren Yolculuğu»**, Anadolu kasabalarında turneye çıkan gezginci tiyatro kumpanyalarının insanları ile bir trende karşılaşmasını, gerçek dışı, düşsel yaşantı çözümlemelerine gitmeden, yalın gözlem seviyesinde anlatmaktadır. Bu hikâye, onun, bakanlık müfettişliği yaptığı sıralardaki yol izlenimlerini yansıtmaktadır. Eğer gerekli görseydi, bu dünyanın ve içinde yaşadığı gerçek zamanın kişilerini ve çatışmalarını anlatmada da başarılı olabileceğini yine bu hikâyesinden anlıyoruz.

A.H. Tanpınar, Antalyalı bir genç kıza yazmış olduğu, eserleri ve sanat anlayışı üzerindeki görüşlerini anlatan ünlü mektubunda (**Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın Şiir Dünyası.** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. - İstanbul: 1963, s. 178): **« . . . şiirde dolayısiyle kendimin, hikâye ve romanlarımda kendimle beraber mümkün olduğu kadar hayatın ve insanların -benden başkalarının- peşindeyim. Yahut başkalarına ait zamanın peşinde . . »** dediği halde, büyük hikâyelerinden başlıyarak **«Mahur Beste»** (1944-45) ve **«Evin Sahibi»** (1943) gibi bütün roman hazırlıklarında, **«Huzur»** (1949) ve **«Saatleri Ayarlama Enstitüsü»** (1961) gibi iki büyük romanda da hep kendini, kendi düş-

sel yaşamasını, iç dünyasını ve düşlerini anlatmıştır. Dış dünyaya ve kişilerine objektif değil, hep yeniden ve durmadan kendine dönmek için bakmış, dış dünya ve karışık bir zaman mekanizmasının içinde kendini kaplıyan ve yaşıyan rüyâ hâlini sürdürmüş, çevre ve zamana bağlanışlarının şuurunu yaşıyamıyan insanlarını anlatırken, heryerde ve herkeste kendisini seyir ve tasvir etmiştir.

«Huzur» romanına gelmeden önce hikâyelerinde, «Evin Sahibi» (1943) gibi büyük hikâyelerinde, «Mahur Beste» (1944-45) gibi roman denemelerinde, kendini uzun uzadıya bu yola hazırlamıştı. Şâirliğinden ve sanatçı kişiliğinden gelen, batının son roman akımlarını izlediği belli olan, kendine özel bir anlatışı, büyük bir sabırla geliştiren romanları, onun hayatına ve iç yaşayışına açılan bir kapıydı. Onun hikâye ve romana yöneldiği sıralarda, bu iki büyük türün büyük ölçüde halkın ve köylünün yaşamalarına ve gerçeklerine ve sorunlarına yönelen geniş bir akım halinde gelişmiş olması, onun hikâyeci ve romancı olarak kenarda kalmasına, üstelik o günlerin öncü hikâyeci ve romancılarını etkileyemeyişine sebep olmuş, bu yolda ifâde ettiği değer ancak ölümünden sonra bir dereceye kadar anlaşılmış ve anlatılabilmişti (bk. Mehmet Kaplan, Bir Şâirin Romanı: Huzur. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Ahmet Hamdi Tanpınar Anma Sayısı. cilt: 12, 31 aralık 1962). Çağında anlaşılamayışını, o, Varlık yayınevinin çıkardığı bir anket kitabında da kapalı bir şekilde belirtmiş: «. . . hikâyede ve romanda daha geniş, mevzii çerçeveleri kırmış, insanın tahlilini daha büyük merhalelerinde arayan eserleri daha bir müddet bekliyeceğimizi . . . » söylerken, o devirdeki gerçekçi akımın «sanatı gereğinden çok ihmal» edişine değinmek istemişti. (Edebiyatçılarımız Konuşuyor. Varlık y. - İstanbul: 1963, s. 63-66) Bundan dolayıdır ki, 1942 den sonra hikâye ve romancılığımızda gelişen gerçekçi akımların karşısına, o, bir başka sanat anlayışı ile, rasyonel ve toplumcu zorlamaların insanı ve hayatı sınırlı bir yere kadar tanımlamasından daha ötelere ulaşabilecek, çağımız şehirli insanının gerçeküstü, şuurdışı yaşamalarını da kucaklayacak genişlikte bir yeni anlatım ve ifâde şekli getirmeğe çalışmış, bu yolda başarılı öncü eserlerini vermesine rağmen, 1954 yıllarından sonra genç öncülerin «bunalım anlatımı» na yönelirken «A. Camus, Sartre, Kafka» örneklerile etkilenmelerini görmüş, bu batılı yeni akımların Türkiyedeki asıl başarılı uygulayıcısının kendisi olduğunu anlamayışlarından, yeni ve güçlü bir roman çığırı açamayışından üzgün olarak göçmüştü.

«Huzur» (1949) romanında «Mümtaz»ın düşsel serüvenini, «kendi derûnî ve sınırsız zaman içindeki tasarı yaşamasını» dört büyük bölüm (İhsan, Nuran, Suat, Mümtaz) ve 36 parça hâlinde anlatırken, «Evin Sahibi» ve «Mahur Beste»deki taslaklarını roman bütünlüğüne doğru derinleştirmiş ve genişletmişti. Çocukluğunun önemli bir devrinde çok yalnız kalan ve kendi kendisile konuşmayı seven «Mümtaz»ın çevresindeki kişilerin çoğu eski konok ve yalıların ortada bıraktığı kimselerdi. Bu romanda amcasının oğlu İhsan olarak tanıtılan, kendisine hem hocalık, hem de arkadaşlık eden kimsenin bir çok özelliklerile Yahya Kemal'den izler taşıdığını görüyoruz. Albert Sorel'in bir cümlesini «Dünya gömlek değiştireceği zaman hâdiseler sakınılmaz olur» diye delil olarak zikreden tarih hocası İhsan'ın kişiliğinde, bir zamanlar Paris'te aynı ünlü profesörden ders alan Yahya Kemal'i tanımak hiç de güç bir iş değil. Kimliği açıkça belli olmıyan diğer kişilerin de onunla biyografik ilgileri olduğu tahmin edilebilir. Nitekim bu romanın bir devamı denilebilecek «Saatleri Ayarlama Enstitüsü»ndeki kişilerin bir kısmını da tanımak kâbil oluyordu. Üstelik onda teşhis ettiğimiz kişiler yalnız o kimseler değil, yazarın yarı yarıya kendisidir. Onun yakın çevresindeki bütün kişiler ölümün eşiğinde, hasta, yarı deli, ölüler, sinirli ve sar'alılar, eski bir paşa konağının saltanatlı hayatından dökülen, satıp savarak o eski kibar ve büyük düzeni sürdürmeğe, direnmeğe çalışan kimselerdir. Ancak hülyâlar ve düşler içinde dengesini bulabilen, yarı bulanık bir sanat dünyasının boşluğunda sallanan, yazları kitaplıklarda terliyerek çalışan, ölmeden önce eserinin birinci cildini bitirmek istiyen, ince ve kargacık burgacık, kadın yazısına benziyen satırlarla kâğıtları dolduran İhsan, Ahmet Hamdi'nin ta kendisidir. Henüz yayınlanmamış, eski bir anı defterinin sayfalarını karıştırırken, hem romanlarındaki bir çok ayrıntıların, hem de bu romanında belirlenen «kargacık burgacık» yazıların gerçek sahibinin o olduğunu anladım. Mümtaz'ın benliği sular altında uyuklıyan, zaman zaman kımıldanan öyle dalgalı bir dünyadır ki, daha çocukluğunda içine çöreklenmiş bir yılanın, kökü kalbinde olan büyük bir korkunun vehmi altındadır. «Evin Sahibi»nde işlediği bu büyük «tedirginlik», «Huzur» romanında daha büyük bir yaşantı içinde Mümtaz'ın kaderine sarılarak yürütülmektedir. Romanın baş bölümleri, Ahmet Hamdi'nin çocukluğunda yaşadığı yolculukları, göçleri, bozkır gecelerini, deve katarlarını, hanlarda konaklamaları, içine sinen gurbet duygularını tasvir etmektedir.

Mümtaz'ın işgâl ve iç-savaş yıllarında kasabadan kasabaya dolaşan hayatını tasvir ederken, Ahmet Hamdi, geniş ölçüde kendi çocukluk anılarından yararlanmış, işgâl yıllarındaki Antalya'yı anlatmıştır ki, bu bölümler Mütâreke yıllarında Üniversitede okurken, âilesinin orada oturduğu sıralara rastlamaktadır. Bu kitabına aldığı bütün anılar, aslında düşler, kişilerinin hülyâlı yaşamalarını birbirlerine bağlamak ve romanda birliği sağlama yolunda kullanılmıştır. Bundan dolayıdır ki, değişen çevreler, kişiler ve olaylar, gerçek bir yaşama ve hareketi değil, sürekli bir düşün ve tasarı yaşantının düzenli yürütülüşünde dengeyi sağlamak için kullanılırlar. Mümtaz'ın anasının ölümü, İstanbul'a gidişi, bir ayağı sakat İhsan'ın onu karşılayışı, Şehzadebaşı'ndaki evdeki çalışmaları, Galatasaray Sultanisi, evdeki zengin kitaplıkta İhsan'ın yönetiminde çalışmaları, tarih ve eski musikiye, İstanbul'un imparatorluk mirası geniş kültürüne aşılanışını anlatırken, geçmiş zaman özlemi (imparatorluk vehmi) ile gerçek zaman içinden kaçan yaşamasındaki ayrıntıları okurken, bir tek Mümtaz değil, çevresi ve yakınları ile birleşen ve tamamlanan bir Mümtaz çıkıyor karşımıza. Zaman zaman Ahmet Hamdi'yle birleşen, zaman zaman onu çok aşan bir Mümtaz'dır bu. Belki de Ahmet Hamdi'nin yaşadığı değil, onun içinde kapalı kalmış, hayata çıkamamış bir başka Ahmet Hamdi'dir bu. İçtimaî doktrini tarihten toplamak istiyen bir sultanî hocası olan İhsan'da büyük bir Türk tarihi yazmak merakı, Yahya Kemal'den Ahmet Hamdi'ye geçen bir anlayışla, müesseseler ve meseleleri anlatmak istiyen bir anlayışa nasıl yöneldiğini tasvir ederken, Mümtaz - Ahmet Hamdi - Yahya Kemal doğrultusundan gelen etkilerin büyüklüğünü ortaya koyuyor. İhsan'ın yaratıcı eğiliminin sanata değil, tarih ve ekonomiye yönelişini anlatırken, hocası Yahya Kemal'de olmıyan bir eksikliği kişisinde tamamlamak istediğini belli ediyor. Yahya Kemal'in kronikçi uygarlık tarihi anlayışında ekonomi temeline yer verilmemişti. Ama Ahmet Hamdi'nin ölmeden önce son baskısını tamamladığı edebiyat tarihinde yer yer bu anlayışa ulaştığı söylenebilir.

Eserinin en canlı ve başarılı yerleri, Mümtaz'ın, içinde düşlerini yaşadığı İstanbul manzaralarının tasvir edildiği yerlerdir. Bayazıt Saharlar Çarşısı'ndan giriyor, eski salaş dükkânlarda oturup yazma mecmuaları karıştırıyor, eski insanların neler düşündüğünü, nasıl yaşadıklarını tasarlıyor, oradan Bit Pazarına geçiyor, İstanbul'un dört köşesinden derlenip gelmiş döküntü eşyaları,

eski sahiplerinin hayatlarına bağlayıp yorumlayarak yaptığı gezinti, eski yazma sayfaları ve cilt kapaklarında ve Bit Pazarının döküntülerinde seyredilen bir geçmiş zamanı yakalayış, akılcı anlayış ve idrâkin ötesine atlayış, Ahmet Hamdi'nin en ustaca anlattığı bölümlerdir. Bu çevre tanımlamasını yaparken, onun kişileri, çağın ve toplumun sorunlarından ve baskılarından «kaçma»nın bir çeşit mekanizmasını işletmiş oluyorlar, hayatın bütün güzelliği de zaman zaman önümüzde bir eski zaman kalıntısının gösterdiği izden açılan bu «kaçış» imkân ve fırsatlarındandır. Sonra Kapalıçarşı, Çadırcılar, Bitpazarı, eski plâklarda çınlayan eski bir musikinin peşinden sürüklenişi, Bedesten. Geçmiş zamanın eşiğinde her eşyanın üstüne eğiliyor, bunların derinliklerinde kapanmış kalmış bir hayatı, bir kuyunun içine bakar gibi en lişelerle seyrediyor. Sonra Çekmece'de balıkçılar ve kır kahvelerini anlatırken, Mümtaz'ın gözünden hayatı ve çevreyi bir resim gibi aldığını görüyoruz. Ondaki çevre, gerçekçi romanda görüldüğü gibi insanı tamamlıyan ve niteliyen bir roman unsuru değil, bizi rüyâdan rüyaya götüren bir aracıdır. «Mahur Beste»nin tarihi ve uygursuzluğu üzerindeki eski hikâyeleri anlatırken, hayâl ve düşlerinin kökündeki korkular ve kuruntuların varlıkçı romamnı yazmağı bir kenara bırakıyor, İstanbul'un bir kronikçisi, İstnabul'da eski zamanın donup kaldığı ve biriktiği köşelerin bir tasvircisi olup çıkıyor. Nereye bakarsa kendi içindekini gören Mümtaz'ın kafası, « üstüvanesi altından geçen herşeye kendi içindeki ufuneti basan, böylece mânasını ve şeklini örtüp kaybeden» bir cehennem makinesi çabukluğu ile işlemektedir. Onun dış âlemle bağlantısı böyle kurulmaktadır. Mümtaz'ın, daha doğrusu bütün hayatınca bekâr kalmış Ahmet Hamdi'nin, güzel kadınlar karşısındaki durumunu anlatan bölümler (s. 55) bakılırsa «güzel kadınlar, onu bunaltır, hiddetten kine, en siyah ölüme kadar getirir», onu kıskıvrak bağlıyarak hayatından utanacak durumlara sokar. Üstelik Mümtaz'ın «benim» diyebilecek bir hayatı da yoktur. «Hep tezad hâlinde birbirini kovalıyan çehrelerin ikliminde» sürüklenerek yaşar. Hiç kimse Mümtaz'ı bu batıştan, bu sürüklenişten kurtaramaz. Bundan dolayıdır ki, müthiş bir kadın özlemi içinde ve yine de onlardan uzaktır. Bir hayâlet gemi durumunda olan Mümtaz'ı, kitaplar, sokaklar ve İstanbul pitoreski içinde düşlü tasarılarını taşırken ayakta tutan nedir? Bu derin duygulu hâlinin yanında bir de zihni derinliği vardır ki, ona denge sağlamaktadır. Onun bu düşünen yanı olmasa mahvolacaktır.

En hurda olaylar ve özlemler karşısında çözümleyici derunî bir yaşamaya çekilen, bu düzende yaşamanın pençesi altında bir nefeslik gerçek hayat lezzetinden yoksun, yorgun ve zebûn olan Mümtaz, uykulu bir kapanışla derinlere doğru kayarken, eşyaların özüne de işliyebilen bir soy uyanıklık arasında dengesini bulamıyan, bizim edebiyatımızda gerçekten bunalan bir örnek kişidir. Son yıllarda **«A. Camus, J.P. Sartre, F. Kafka»** üçlüsünden aktarılarak anlatılan bunalımı, batı kopyacılığı yolundan değil de, bizim şartlarımız ve sorunlarımıza uygun bir anlatışta, Mümtaz'ın kişiliği ve düşsel yaşantılarını tasvirde başarı gösteriyor. Mümtaz, büyük yıkılış, kuruluş, kültür değiştirme sarsıntıları geçiren bir çevrede, sürekli kuruluş ve yıkılışların ortasında idrâkinin ve kültürünün keskinliğinden dolayı bunalmaktadır.

Bu romanda, içleri kat kat kültürle dolup taşan kişilerle birlikte eski İstanbul'un yaşayışından gelen, büyük bir kültürü kucaklıyan çevrelerin de tasvirleri vardır. Mümtaz'ın evi Emirgân'ın arka taraflarmdadır. Ahmet Hamdi de bir zamanlar orada oturmuştu. Romanlarında çevreyi hep böyle pitoresk köşelerden alışı, yazarın romanlık kişilerile birleşen yaşayışının bir sonucudur.

Ahmet Hamdi, kitabım, baş kişisi Mümtaz'ın çevresinde toplanan, ona katılan, ona görüşlerini çeşitli plânlarda anlatma imkânını veren kişilerin adlarını taşıyan dört bölüme ayırmış. Aslında bu dört bölümün hepsinde Mümtaz anlatılmaktadır. Onu etkileyen, kişiliğinde ve hayatında yer alan, onun kaderini yapan ve kuran kişilerin onun hayatındaki yerleri anlatılmaktadır. Bu dört bölümde de Mümtaz, onlara bağlı ikinci plândaki kişilerle birlikte, onların yüklerini taşıyarak, yaşamlarına bağlanarak yürüyor. Dört büyük bölüm ve 36 parçalık bu romanda baştan başa Mümtaz, bu kişilere ve çevrelere dokunarak, düşünerek, anlatarak, bağlanarak, herkese yansıyarak anlatılıyor. Onun başarılı romancılığının bir yanı da, bu ikinci sıradaki anlatım halkaları ve kişilerinin tasviri ve öze bağlanmasında kendini gösteriyor. Bu kişiler ve hayatların ayrıntılara varıncaya kadar çok canlı bir şekilde işlendiğini görüyoruz. Onun erkek tipleri anlatmakta gösterdiği başarıyı yer yer kadın kişilerini de anlatmakta da gösterebildiğini belirtmeliyiz.

A.H. Tanpınar'ın eserlerini gözden geçirirken onun sanat anlayışında baş yeri «rüya»nın aldığını görürüz. Süreli bir «yalnızlık» duygusu ile birleşen, çatıştığı her yerde gerçeğin ham ve

yalın çıplaklığı karşısında, rüyalara sığınıp kayan bir yaşama üslûbunun hüzünlü havasını, şiirlerinde, hikâye ve romanlarında buluruz. Ama bu **«rüyaya sığınma»**, şâirane bir uyuşukluk, dış dünyaya bulanık bir pencereden bakarak rahatlama çabası değildir. **«Gerçeğin içe yansıması»** hâlini yazmağa yönelince, onun, süreli, güçlü bir gözleme ulaştığını görüyoruz. Bundan dolayıdır ki, **«rüya»** deyince, genç öncülerin çoğunun anlatışı **«bulanıklığa»** düşerken, onun **«anlatış»**ında çözümleyici ve titiz bir **«düşünce aydınlığı»**, karanlık ve bezgin ifâdeler yerine, çok dikkatle düşünülmüş ve hakkı verilmiş bir **«türkçeyi arayış ve değerlendiriş»** görülüyor.

A. H. Tanpınar'ın şiiri, insandan uzaklaşıp, çevreye, oradan soyuta yöneliyordu. Roman anlatışında da bu temel anlayışından uzaklaşmadığı halde, burada, şiirde söyliyemediklerini anlatabiliyor. Şiirde kendisi ile büyük düzenin ilgileri, hikâye ve romanda ise, yine kendisi ile birlikte yaşantılarına ve çevresine yönelmek zorunluğunu duydu (Antalya Mektubu. göst. yer.). **«Abdullah Efendinin Rüyaları»**nda, hikâyelerinde, **«Huzur»** romanında kendi hayatının tabiat ve toplum çevresine yansıyan başka kişilerle birleşen ortak yaşantılarını anlatmıştı. Dış çevreye, insana, gündelik hayatın ortaklığına yöneliş, **«Saatleri Ayarlama Enstitüsü»**nde, temeldeki **«rüya»** anlayışına bağlı kalarak, en olgun şekline ulaştı. Hayri İrdal'ın düşle gerçek arasında sallanan acıklı ve merakla hayatı, A. H. Tanpınar'ın kendi zengin hayat hikâyesinden taşarak, iki dünya savaşı arası Türkiye meselelerinin yüze gelen sivrilerine ve aydınlarının özelliklerile karışıyor. Bu romanda, yüksek politika ve üniversite çevrelerinin olayları ve kişilerini, Hayri İrdal'ın dünyasına yansımış olarak, bir takım allegorilerin altında tanıyabiliyoruz (Hayri İrdal, Vefâ sıralarından bir arkadaşının, paraoniaya düşmüş bir zavallının, klinik gözlemlerden çıkarılmış hikâyesidir.).

Hayri İrdal, derinlemesine işliyen hayâl gücü, gündelik hayatın gerçekleri ile anlaşamıyan, ancak bir yöne doğru işliyen zekâsı, sürekli çatışma hâlindeki kişiliği ile, çağımız Türkiye'sinde, yenilmişliğini doğumu ile birlikte getiren bir insandır. Bu soy kişilerin düşkünlükleri, felâketleri, karısından boşanması ve oğlunun ölümü, soya çekimden gelen erken bunama ile uyanıklık hâlleri... Gerçeklerin acılığından, hayatın kargaşalığından, yaşamaya süreli olarak musallat olan **«saçmalığı»**ndan öç alıştaki coşkun neşesi, çökmüş ve ezilmiş sanılan bir Hayri İrdal'ın kişiliğin-

deki şaşılacak direnme gücünü anlatıyor. Bu Hayri İrdal'ın çevresinde dönen kişiler ve olaylarda yer yer roman anlatımından çıkışında, «epik veya tiyatroluk» bir aşırılık var. Düşle gerçeğin birbirlerine dolanıp masal üslûbuna kayışları bereket versin süreli olmuyor. Bu romanda çok kara ve zalim bir «kader»in üzerine yüklendiği Hayri İrdal'ın, bütün aşırı yeniliklerin saldırdıkları bir çevrede, kendi hülyâlı yaşayışını inatla sürdürüşü, baskı altında olmasına karşılık, neşeli bir direnme ile yaşayışı, cahillik ve geriliğin ortasında bocalıyan son çeyrek yüzyılın aydınlarını ifâde ediyor. Aydının silâhları toplumun zorunlu ve devrimci yüklenişleri karşısında henüz gücünü yitirmemiştir. Ama Tanpınara' göre, Hayri İrdal, çelimsiz ve doğuştan yeniktir. Başkalarının verebilecekleri bütün azapları nefsine uygulayarak bir soy muafiyet kalkanı ardına çekilir, her ân hazır bir kirpi kişiliği ile, insanları merak eden ve izleyip gözliyen bir insan kaçkını, aramıza başka çağlardan düşüvermiş bir yalnızdır. Hayri İrdal'ın kişiliğinde babalarımızdan, bizden ve çocuklarımızdan çizgiler var.

Aslına bakılırsa, Hayri İrdal'ın macerâsı, psikanaliz kliniği gözlem notlarından çıkarılmış, bir hastanın çevresini ve küçük dünyasını anlatıyor. Bireyi anlatır görünmekle birlikte, genişlemesine toplumcu. Hayri İrdal'ın yaşantıları her adımda çevresini de yansıtarak genişliyor (Hayri İrdal Üzerine Mektup, yayınlanmamış).

Çağımızın bizi de içine sürükliyen gelişmeleri, olgun ve dengeli insanlara has olan, dünya üzerindeki evrimi böylesine yürüyüp gelen sanatı, yavaş yavaş asıl yolundan kaydırıp, deliler ve çocukların eline düşürüyor. Sanat ve düşünce, tümü ile, bizim gibi büyük devrimlerin fırtınası içinde bocalıyan memleketlerde, tam ortadan, denk ve şuurlu düşünce yapısından koparak, dejenerenin, sapığın, ruh hastasının ifâdesi hâline gelen bir yeni yola girdi. A.H. Tanpınar, kitabında bu gelişmeye karşı bir protestoyu, bu gelişmenin unsurlarını kucaklıyan yeni ve psikanalizci-çözümleyici bir yoldan ifâde etmeye çalışıyor.

Bizim insanımız, bütünü ile aydınlarımız, ruh ve kafaları ile süreli bir devrim fırtınası ortasında, psiko-sosyal bir değirmenin içinde yaşıyor. Deliliğin çeşitli görüntüleri, ruh sar'aları, baskılar altında giriftleşen meseleler mahşerinde boğuşuyor. Hayri İrdal, son yılların «bunalan kuşakları»nın özleyip ulaşamadıkları bir kişi. Yeni edebiyatımız, bunalan kişinin varlığını sezdi, ama onu

Türkiye'nin yaşama gerçeklerine oturtamadığından, batılı yansımaların özentisine saplandı.

Tanpınar'ın çocukluğundan, bütün hayatının akıp gelişinden, böyle bir romana hazırlandığı anlaşılıyor. Bu bakımdan, ayrıntılara varıncaya kadar yazarının hayatını da içine alan, geniş bir tip derlemesinde, çağımızın aydın kişisinin ortalama ifâdesi var. Bu Hayri İrdal, dünyasını, yalnız kendine değinen olaylar ve tabiat çevresi ile değil, teptiği ve kabul ettiği veya kendisine yansıyan kişilerle kuruyor.

A. H. Tanpınar, artık eski roman ustalarına ulaşılamıyacağını anlamış. Mizaç ve sanat anlayışına uygun yeni bir anlatış aramağa yöneliyor. Bu günün batı romanında da görüldüğü gibi, romanı, kişinin yeni evrimini, zaman-çevre-toplum doğrultusu içinde anlatan bir soy kronikaya götürüyor. Aslına bakılırsa, Hayri İrdal'ın kendi çağının kişisi değil, çağının dışarda bıraktığı «bir eski uç», bir döküntü olduğunu görüyoruz. Hayri İrdal, geleceği ifâde eden bir «yeni insan» değildir. Böyle olması da pek doğru, çünkü gerçekçi roman, ancak evrimini bitirmiş kişileri anlatabiliyor. Bir intibaksız, bütün sinmiş görünüşüne rağmen, bütün saldırılar karşısında, sığınacak ve savunacak yerler ve değerlere sımsıkı yapışan bir kişi. Bu romanda, Hayri İrdal ölçüsünde çağını ifâde eden büyük örnek kişiler sırasında olmasa bile, onun dış-gerçek dünyasını kurmada kullanılan birçok insan var: Muvakkit Nuri Efendi bunlardan biri. Bir câmi muvakkithânesinde, eski saatlerin tiktakları ortasında, zamanın dışına kurduğu küçük savunma dünyasına kapanmış Nuri Efendi'ye, Hayri İrdal'ın beslediği aşırı saygıda, Mütâreke yıllarının yıkılış mahşeri içinde, Yahya Kemal'in tarih sohbetlerine sığınan genç Ahmet Hamdi'yi hatırlatan birçok unsurlar var.

A. H. Tanpınar'ın, bütün kişileri, «gerçek duvar»ının ötesine geçmek için birer delik bulmuşlar. Bütün devrim Türkiye'si aydınları bu duvarın dibinde henüz düşünüyorlar. Onun kişileri, günlük yaşamanın sillelerine pek aldırmadan, bütün felâketleri tebessümle karşılayarak bir soy mutluluk içinde yaşıyorlar.

Mütâreke yıllarından bu yana, bizim edebiyat, yüksek politika ve parti kadrolarındaki düşünce akımları, üniversite çevresinin kapalı dünaysı, derinlemesine bir çözümleme, tatlı bir mizah anlatışı ile bu romanda yer alıyor.

«Abdullah Efendinin Rüyaları» (1943) ndan:

ERZURUMLU TAHSİN

Tahsin Efendiyi ilk defa olarak bir kış gecesi gördüm. Fakat daha evvel ondan bahsetmişlerdi. Herkesin bildiği şekilde hikâyesi şu idi:

Erzurumun hali vakti yerinde bir âilesinin çocuğu imiş; İstanbul'da hukuk tahsilini yapmış, hattâ bir iki küçük memuriyette dahi bulunmuş, sonra Balkân Harbinde gönüllü olmuş, Trakyada yaralanmış, iyileştikten sonra tekrar orduya girmiş, harbin sonunda birdenbire her şeyi terketmiş ve bir daha ortalıkta görülmemiş. Uzun zamanlar öldü sanmışlar, sonra haberleri gelmeğe başlamış: bir mektep arkadaşı büyük seferberlikte onu Tebrizde bir câmi kapısında görmüş, fakat yanına yaklaşınca tanımamazlığa geldiği için konuşamamış. Bir başkası Şam'da rastlamış, üstü başı pek pejmürde imiş, ilk önce arkadaşını tanımadan sadaka istemiş, fakat yüzüne bakınca uzattığı parayı atarak kaçmış..

Bana Tahsin Efendiden ilk önce bahseden bu ikincisi olmuştu. Bu esnada babası ölmüş, kardeşleri ve annesi belki bir gün döner ihtimalile mirastan hissesini ayırmışlardı. Bu oldukça mühim bir servetmiş. Annesi onun bir gün geleceğine o kadar eminmiş ki, her kapı çalınışında «Tahsindir!» diye yerinden fırlarmış. Ben Erzurumda iken bu bekliyen annelerin hikâyesini çok dinledim. Hemen her evde bir iki ölüye ağlanır ve bir iki kayıp beklenirdi. Tahsin Efendi işte bu kayıplardan biriydi.

Bir gün Tophaneli kahvesinde birkaç kişi oturmuş, çay içiyorduk. Birdenbire bir arkadaş nefes nefese içeriye girdi:

— Haberiniz var mı? Tahsin Efendi gelmiş. Üç gündür, Erzurumda imiş. Kardeşleri gizlemişler; üst baş bitik... Anası sevincinden ölümler geçirmiş. İki gece evde kalmış, yıkamışlar, yeni urubalar giydirmişler, mirasını vermişler. Anası oğlunu ev-

tendirmeğe bile kalkmış... İlk önce «Olur, olur» la geçiştirmiş, sonra dün akşam anasına «Vazgeçin, demiş, bunlardan vazgeçin. Benim dünya malında gözüm yok, ben dünyayı boşadım. Böyle evlerde oturamam, elbise, muntazam yiyecek, sıcak yatak; bunlar bana zor geliyor... Ben gideceğim, benim mala, mülke ihtiyacım yok» demiş.

Anası yalvarmış, yakarmış, baygınlıklar geçirmiş, kardeşleri: «Bari ananın hatırı için yapma» demişler; onun üzerine: «Benim anam, kardeşim yoktur, ben ölüyüm; ölülerin anası, kardeşi olmaz.» diye cevap vermiş. Sonra odasına kilitlenmiş, yemeğe filân gelmemiş, kimseye de kapıyı açmamış. Onlar da, çaresiz kendi hâline bırakmışlar.

Fakat Tahsin Efendi, onlar uyuyunca, yavaşça aşağıya inmiş, eski partallarını bulup giymiş, evden kaçmış. Şimdi nerede olduğunu kimse bilmiyormuş.

İçimizden biri:

— Acaba nereye gitti? diye sordu.

— Kimse bilmiyor. Kardeşleri her tarafa adam saldılar... Gören olmamış. Hicada gizlenmiş diyenler var. Ağabeysi şimdi oraya gitti, ama zannetmem ki bulabilsinler.

Bugünden sonra Erzurumun birinci dedikodu mevzu Tahsin Efendi oldu. Akşam üstü Tahsin Efendinin henüz şehirde olduğunu, Kars kapısında küçücük bir eve gizlendiğini işittik. Ertesi gün tekrar -bir iki saat için- annesinin evine döndüğünü haber aldık. İkindiye doğru onu İstanbul Kapısı'nda görenler olduğu söylendi ve nihayet üç dört gün sonra Tahsin Efendinin serseri derviş hayatına tekrar döndüğünü, yapılacak hiçbir şey olmadığını anladıkları için âilesinin serbest bıraktığını, birtakım çuvallar içinde gezdiğini ve günün yirmi dört saatini sarhoş geçirdiğini öğrendik.

Gündelik hayatı bu suretle istikrar bulduktan sonra dedikodu Tahsin Efendinin mazisine geçti. Çocukluğu, aile hayatı, gençliği, itiyatları teker teker bahis mevzuu oldu. Bu sırada dinlediklerimi kısaca yukarıda anlattım. Bütün bu konuşulan şeyler arasında bir taraf eksik kalıyordu: bu kadar mazbut ve çalışkan başlıyan bu hayatta birdenbire olan bu değişikliğin sebebini hiç kimse anlatamıyordu. Çünkü Tahsin Efendinin az çok herkesinkine benziyen hayatında böyle bir neticeyi muhtemel kılacak hiçbir başkalık yoktu. Bu birdenbire olan bir değişiklikti. Bütün tahminler ya-

pıldı, bütün ihtimaller ortaya atıldı; fakat kimse akla yakın bir izah şekli bulamadı. Bunun bir hastalık neticesi olduğunu söyliyenler, veya tasavvufa sardırdığı merakın yüzünden dünyayı bıraktığını ve hattâ daha hissî ve beşerî bir izahla, bir sevgilinin acısı yüzünden bu hale düştüğünü iddia edenler vardı. Fakat bütün bunlar biraz yakından hayatı üzerinde durunca uzak birer ihtimal şekline giriyordu.

Tanıdıklarım arasında merakını bütün bu suallerin cevabını bizzat kendisinden istemeğe kadar vardıranlar olmuştu. Fakat Tahsin Efendi onları gayet lâstikli ve hattâ biraz da düşündürücü cevaplarla atlatıyordu. Kendisile tesadüfen karşılaşanlar, bazı anlarında hakikaten çok güzel konuştuğunu söylüyorlardı. Fakat mükâlemeyi karşısındaki dâvet etmemek şartiyle.. En ufak bir üsteleme, biraz söz açmağa çalışma karşısında insanı bırakıp gidiyordu.

Geçinmesi gayet basitti: canı istediği herhangi bir şeyi ilk rasgeldiği adamdan istiyordu. Onda iki şey en ziyade dikkati çekiyordu: Birincisi güzelliği idi. Her gören, onda bir havarî çehresi var, diyordu. İkincisi de konuşurken müstehcene hiç kaçmaması idi. Bu alelâde bir dikkat değildi. Onunla ilk konuşanlardan biri olan doktor arkadaşım: «Kirli ve pis onun için yok gibi» demişti.

Çok gezmişti, fakat seyahatlerinden hiç bahsetmez, «Her yer, birdir, insanlık hep aynıdır» diye sözünü kapatırmış. En çok bahsettiği şey ölüm ve insandı.

Bu acayip adamı herkeş gibi ben de çok merak ettim ve birkaç gün, raslarım ümidile, ötede beride dolaştım. Fakat raslamadım. Sonra yavaş yavaş etrafım onu unutmağa başladığı için benim de alâkam kendiliğinden söndü. Böylece aradan birkaç ay geçti.

Çok soğuk, fırtınalı, tipili bir geceydi. Yine Tophane kahvesinde çay içiyor ve Bayburtlu bir arkadaşın hicret hikâyelerini dinliyorduk.

Birdenbire kahvenin kapısı şiddetle açıldı ve içeriye rüzgârla, karla beraber ortadan biraz uzun boylu, hafif tıknazca, âdeta çıplak denecek derecede sefil kıyafetli bir adam girdi. Sırtında siyah ve çok eski bir palto vardı. Ayakları çıplaktı ve düğmelenmemiş paltodan çıplak ve kıllı göğsü, üzerinde kar parçalarının yavaş yavaş eridiği esmer bir kaya parçası gibi sert görünüyordu. Kapının

önünde bir lâhza durdu. Olduğum yerden büyülenmiş gibi ona bakıyordum ve galiba bu hal biraz herkeste vardı, çünkü demin bilâbdo tıkırtısı, tavla sesi ve bin türlü şamata ile dolu olan koca kahve birdenbire tam bir sessizlik içine düşmüştü. Ondan bahsedenler beni aldatmamışlardı. Hakikaten güzel bir başı vardı. Daha iyisi, siyah kıvırcık saçları, uzun sakalı, parlak gözleri ve geniş alnı ile bu bir insan başından ziyade, bu gece, bizim idrâk edemiyeceğimiz bir sırla birdenbire hayatın mûcizesine ermiş kadim bir heykel başına benziyordu.

Bu yüz sade güzelliği ile değil, aynı zamanda hoyrat ve sert mânasile, taşkın ve karışık hayat ifâdesile bir insan başından fazla bir şeydi.

O etrafta uyandırdığı dikkatten habersiz, yavaş yavaş kahvede ilerledi, tam ortada durdu ve sağ elini göğsüne götürerek bizi dervişcesine selâmladıktan sonra Vâsıf'ın meşhur Terci Bendi'ni okumağa başladı.

Ne güzel bir şiir okuyuşu vardı. Hele sıra:

Mihneti kendine zevketmedir âlemde hüner,
Gamü şâdi-i felek böyle gelir, böyle gider.

Beytine geldikçe o kadar yepyeni bir şekilde kelimeler üzerinde duruyordu ki...

Manzume biter bitmez bir köşeye çekildi ve kahvecinin masaların etrafında gezdirdiği tablanın dolmasını bekledi. Fakat toplanan paranın hepsini almadı, içinden pek az bir şey aldı; gerisini kapı yanında oturan bir ihtiyarın önüne bıraktı ve etraftan yükselen:

— Buyurun Tahsin Bey, bir kahve için! seslerine kulak bile asmadan kahveden çıktı.

Nihayetinde bir meczuptan başka bir şey olmıyan bu adamın bu geliş ve gidişinde muhayyeleyi gıcıklıyan öyle bir taraf vardı ki, onu, bir an içinden çıkıp yine karanlığa daldığı bu tipili kış gecesinin bir nevi özü, yahut hiç olmazsa ona yakın bir şey, doğrudan doğruya unsurlardan gelen ve onların kuvvetini taşıyan bir mevcut zannetmemek için kendi kendime epeyce cebrettim.

Bu geceden sonra Tahsin Efendiyi bir daha görmedim. Hattâ aramızda bahsi bile geçmedi. Diyebilirim ki, ben de dahil olmak üzere hemen hepimiz, o geceki çocukça korkumuzu hatırlamaktan utanıyor gibiydik.

Bununla beraber zaman zaman onu hatırlıyor ve bu garip adamla konuşmayı istiyordum. Vakıâ ilk anların vehimleri gitmişti, fakat muhayyelem bu deliye şimdi büsbütün başka bir hüviyet veriyor, onu, etrafımda her gün bir parça yakından tanıdığım yıkılışın bir timsali gibi görüyordum.

Tahsin Efendi ile son bir defa daha, bu sefer bir zelzele gecesinde, karşılaştım. 1924 senesi sonlarında olan ve o havaliyi Karsa kadar altüst eden bu felâket elbette hatırlardadır. Ben o zamana kadar bu âfeti görmemiştim. Ve bir türlü ne dereceye kadar müthiş olabileceğini anlıyamıyordum. Toprağın sarsıntısı denizin fırtınasına benzemiyor, büsbütün ayrı bir şey; denizde her zaman müteyakkız bulunuyoruz; deniz, biliyoruz ki insan oğlu için güvenilecek bir unsur değildir. Onu başından düşman olarak aldığımız için su bizde mukavemet, müdafaa ve zafer sevkitabii ve ihtiyaçlarını uyandırıyor...

Halbuki toprak böyle değil; o insanlığın en güvendiği unsurdur. Saadetini, refahını, emniyetini ona bağlamıştır. Onu her zaman itaatli, müşfik veyahut hiç olmazsa lâkayt ve sâkin görmeğe alışmışızdır. Toprağın sarsılması işte bu emniyetin yıkılmasıdır ve bir dost tarafından hançerlenmeğe benziyen vahim bir hali vardır. Onun için denizden gelen tehlike karşısında atik ve cesaretli kesilen bir insan, topraktan gelen tehlike karşısında mâneviyatını kaybetmiş bir sürü şekline giriyor. İlk zelzele gecesi daha bu işin mânasını anlamadığım için erkenden yatmağa ve Selânikî Tarihini okumağa başladım. Fakat beş dakika sonra harap evin bütün kirişlerini ayrı ayrı gıcırdar bulunca ve baş üstümde bir buçuk metre kalınlığında bir toprak tavanın her an beni gömmeğe hazır bulunduğunu anlayınca sokağa fırladım. Bu biraz serin olmakla beraber tatlı bir sonbahar gecesiydi. Evimin karşısında bulunan askerî ambarların bahçesindeki birkaç kavak ağacının üstünde güzel bir ay solgun ve dost yüzile asılmış, dünyamıza eski sükûnetini vermeğe, bizi hiçbir şeyin değişmediğine inadırmağa çalışıyordu. Uzakta bir çeşme sesi gecenin bu münasebetsiz saatinde sokağa dökülmüş halkın uğultusile yarışıyordu. Yolun ortasında -her iki duvardan kendi yükseklik nisbetlerine göre uzakta durmak şartile- yürüdüm. Fakat gözlerim daha ziyade kavak ağaçlarındaki ayda idi.

Ne sâkin, ne mütebessim bir yüzü vardı. Ona bakarken kozmoğrafyanın bize öğrettiği çiy hakikatlere kızar gibi oldum; pekâ-

lâ bu mûnis ve aydınlık çehreye ibâdet edilebilir, onda, hayatı idare eden gayri mes'ul kuvvetlerden biri mevcuttur sanılabilirdi. Sonra bu mütebessim çehrenin şimdi şu anda bile kimbilir ne korkunç yıkılışlarla dolu olduğunu düşünerek ürperdim. Dünyamızı da böyle uzaktan gören bir insanlık tasavvuru ne kadar korkunç! Kimbilir o anda arzımızın solgun bir kandil gibi yanan yuvarlağına karşı, onun kendi sefaletlerinden habersiz kaç bin dua yükseliyordu.

İkinci bir sarsıntı, bir yuvarlanma tehlikesi pahasına beni bu düşüncelerden uyandırdı; ve daha ihtiyatlı bir yürüyüşle dost aramağa çıktım. Bütün şehir çok acayip bir kıyafetle ayakta idi; don ve gömleği ile fırlamış erkekler kapıların önünde giyiniyorlardı; ekseriyet yarı çıplaktı ve insana bir nevi şarkkârî mahşer manzarası veren dört yol ağızları vardı.

Kadınlara gelince... Hakikat şu ki, bu zelzele sayesinde ben Erzurumda birkaç kadın yüzü görebildim. Uykusuzluğuma rağmen o gece beni o kadar sarsmadı. Beklenilmiyen şeylerin getirdiği değişiklik bir gece için ne olsa çekiliyor. Zaten beş on dost birleşmiştik; ve söylemeğe lüzum yok ki bana konuşma az çok her şeyi unutturdu.

Yalnız gece ilerledikçe bende «bir sabah olsa» temennisi kuvvetleştiğini hatırlıyorum. Sabah olsa.. Gece yarısı zindanında uyanan mahpus, yatağında terliyen ümitsiz hasta, bir zillet tufanında kendisini her an boğulmuş sanan biçare, velhasıl her cinsten muztarip, sabah güneşini bir şifa gibi bekler. Ve o gelir gelmez bütün sefalet ve ıstıraplarının hiç olmazsa hafifliyeceğini zanneder. Bu da gösteriyor ki insan kafası için sarahat en tabiî ihtiyaçtır. Hakikatte bütün bu zavallılar için güneşten beklenebilecek ne vardır? Hangimiz arkamızda bu zalim gözün ayni çiy parıltı ile aydınlattığı günlerin birbirine benziyen sıkıcı yükünü hatırlamayız?..

Fakat ne çıkar? Bir kere güneş doğsun, gecenin, velev ki uykusuz olsa bile yine yarı rüya dolu olan eteği ortadan çekilsin ve insanlar kendi hakikî yüzlerini alsınlar, şehir bütün bu hayâletlerden kurtulsun ve çeşmenin sesi, gündüzün kalabalığında sadece bir çeşme sesi olmağa razı olsun. Ben de işte, bu ilk zelzele gecesinde, uykusuz bir günün her dakikası nasıl yükleneceğini bilmekle beraber - çünkü uykusuzluk bende ancak seyahat kitaplarında okuduğum o irtifa hastalıklarına benziyen bir rahatsızlık yapar - sabahı bekliyordum. Ve nihayet sabah güneşi, beni evimin

bir türlü atlamağa cesaret edemediğim eşiğinde yorgunluktan bitkin, insanoğluna bütün hayat ve çalışma emniyetini veren temkinini kaybetmiş, sağa, sola rakkas gibi gidip gelen bir duvar parçasına hazin hazin bakarken buldu.

Ertesi gece şehrin her meydanı acayip bir panayıra dönmüştü. Çadırlar, tahtadan ve gaz sandıklarından yapılmış kulübeler, dört direk arasına ve üstüne gerilmiş kilim ve seccadeden yapılma meskenler, hattâ sadece önleri örtülü arabalar... Ve bunların arasında alçak sesle konuşan ihtiyarlar, kadınlar, ağlıyan küçük çocuklar, gidip gelen siyahlı beyazlı hayâletler. Karısı doğurmuş, sevinç şaşkını bir arkadaşa elime geçirdiğim birkaç gaz sandığı ile iki kalası hediye ettiğim için ben yersiz yurtsuz kalmıştım. Gecenin ilk kısmını bir arkadaşın çadırında çay içerek geçirdim ve sonunda geldiğim andanberi çadırın bir köşesinde arkası bize dönük hiç kımıldamadan ve konuşmadan duran karısına acıyarak ayrıldım. İlerliyen gece ne olsa bu insan kalabalığına bu saatte getirdiği sükûnetle manzarayı tamamlamıştı. Sessizlik tamdı. Yalnız bir ninni, sanki gecenin bu yalnızlığını ölçmek ister gibi uzanıyor, hazin ve alışkan edâsile bu hoyrat sessizliğe tanıdığımız bir hudut, bizi zamana, gündelik ümitlere çağıran bir kenar çiziyordu.

Bu hakiki bir göç manzarası idi ve muhayyele hiçbir zahmet çekmeden bu küçük karargâha tarihi rengini veriyordu: kişneyen atlar, sırtında ok ve yay dolaşan bir iki nöbetçi, meşale ışığında silâhlarını temizliyen erkek kalabalıkları ve gecenin sükûtunda birbirine sokulmuş teprenen, kımıldanan, bağıran sığırlar, koyunlar ve onların etrafını çeviren kağnılar. Ve sabahın meçhulünü düşünmeden yorgun uyuyan oba...

Asırlarca evvel bu toprağı kendilerinin yapmak için, alıştıkları manzarayı, doğdukları toprağı, yıkandıkları dereyi ve ecdat kabirlerini terkedip gelen sert, haşin, maceradan yılmaz ve ona karısile, çocuğile ve ihtiyarlarile atılan insanların tetikte uyuyan kalabalığı...

Ve sonra ay.. Yalnız bu sefer Çifte Minare'nin üstünde yine ayni sâkin gülüşle ve peşinden çok görmüş geçirmiş ihtiyar çehrelerine baktığımız zaman duyduğumuz hâtıralar selini sürükliyerek bakıyordu. Ne yapacaktım? İlk önce evime gidip yatmayı düşündüm. Sarsıntı biraz kesilmişti, fakat gündüz kazalardan o kadar korkunç haberler gelmişti ki, dört duvar arasına girmek için lâzım gelen ruh kudretini kendimde bulmak oldukça güçtü. Bunun-

la beraber, önümde koca bir gece, bu arızi hali tabiileştirmiş uyuyan şehirde tek başına ve artan serinlik içinde dolaşmak da kolay değildi. Bir müddet dolaştım ve nihayet başka bir şey yapamıyacağımı görünce evime döndüm. Ne kadar zaman uyudum, bilmiyorum. Birdenbire çok insiyaki bir korku ile uyandım; ve derhal ayakkabılarıma sarıldım. Bir felâket olacağına o kadar katiyyetle emindim. Odanın ortasında yüzüm bir türlü ayrılmağa razı olamadığım sıcak yatağ dönmüş, bekliyordum. O zamana kadar ev ve yatak mefhumlarını bu kadar kuvvetle anlamamış, yatacak yeri olmamanın azabını tatmamıştım. Korku, hiddet, uykusuzluk içinde perişan, perdesiz pencereden dışarıya göz attım. Ay, dün akşamki yerinde, kavak ağaçlarına sırmalarını giydirmiş, sâkin ve ayni gülümseyen yüzle bakıyordu. Zelzeleden değil, bu sâkin ve gülümseyen yüzden bu sükûnet ve kayıtsızlıktan, insanoğlunun yer yüzündeki bu korkunç yalnızlığından korkarak odadan fırladım. Fakat geç kalmıştım. İlk sarsıntı beni merdiven başında yakaladı. Bu belki şimdiye kadar olan sarsıntıların en kuvvetlisiydi ve hemen arkasından gelen uzak ve sağır yıkılma sesinde bütün bir şehri örtebilecek bir kudret vehmedebilirlerdi. Tabii tekrar sokağa fırladım.

Gecenin bilmediğim bir saatinde, gözüm ve belki de bütün vücudum uykudan şişkin, burnumda yatğımın ve kendi tenimin kokusu, tekrar bu suali kendime soruyordum. Önümde nasıl geçireceğimi bilmediğim bir gece ve heyhat, ertesi günün şimdiden beni korkutan uzunluğu vardı. Yavaş ve dalgın, her adımda derimi çatlatacak kadar beni dolduran uykudan bir parçasını kaybederek, ümitsiz ve emniyetsiz yürüyordum. Arasıra yolda hemen olduğu yere uzanıvermiş insanlara basmak vehmile silkiniyordum. Uyuyan bir şehirde tek başına dolaşan bir adamın yollar hakkındaki fikri büsbütün başka oluyor. Zannederim ki bir şehrin hakiki topoğrafyası ancak böyle zamanlarda görülüyor. O gece Erzurumu asıl fiziyolojisinde tanıdım zannediyorum. Arasıra başımı kaldırıp havaya bakıyordum. Ay ancak biraz daha alçalmıştı. Fakat ayni sâkin ve soğuk güzellikte, aydınlığının donuk çeşmesini açmış, bütün manzarayı o kendisine mahsus hulya ve ölüm şiirile dolduruyordu. Eşya, müstehzi ve zalim bir sihirbazın eline verilmiş gibi, bütün çizgi ve şekillerini değiştirmişti. Her şey tanınmıyacak kadar güzeldi. Bununla beraber bu güzellik benden o kadar uzak, o kadar yabancı ve hattâ düşmandı ki... Elimden gelse gözlerimi kapar, öyle yürürdüm. Toprak, kendisine olan emniyeti-

mi yıkmıştı. Tabiatle kolay kolay barışamazdım. Toprak, üzerinde emeklediğimiz, gezdiğimiz, oturup kalktığımız, hayat dediğimiz gülünç ve muztarip oyunu oynadığımız ve sonra bir gün tekrar kucağına döndüğümüz katı anayı bana bu zelzele gecesi öğretti. Bir an içimden tüyler ürpertici manzarasile bir düşünce geçti: Ölüleri kucağından fırlatan toprak... Ve o zaman insanlığın bütün hayatı bu korkuyla geçtiği halde niçin ölümü o kadar sık düşünmediğini biraz hisseder gibi oldum; bütün korkularımıza rağmen onu bir dönüş gibi kabul ediyoruz diye düşündüm. Fakat en elemli ve beni en ziyade korkutan düşüncem yarı bırakılmış bir yapının karşısında geldi. Bu, iki katlı genişçe bir evdi. Önünden geçerken birdenbire başımı farkında olmadan salladığımı ve kendi kendime «Zavallılar. Ne yapıyorlar, ömür bu zahmete değer mi?» diye mırıldandığımı hissettim. Daha iyisi, ben bu sözleri mırıldandım. Ve bende bulunan ikinci bir adam bunu farketti. İşte o zaman kendi kendimden korktum. Zelzele mâneviyatımı bozmuş, ölüm peşime takılmıştı; ve hakikaten ondan birkaç sene için ayrılamadım.

Belediye bahçesinin önüne geldiğim zaman yorgun ve perişandım. Nasıl oldu da buraya kadar hiç farketmeden gelmiştim? Bunu düşünmeğe lüzum yoktu. Bu yorgun ve uykusuz adamı şehir kendiliğinden aşağı doğru kaydırmıştı; ben tıpkı bir yokuştan yuvarlanan taş gibi bu nisbî düzlüğe gelir gelmez durmuştum.

İlk gözüme çarpan şey, o civardaki büyük bir yalağın yaptığı bataklıkta çömelmiş iki manda karaltısı oldu. Bu mandalar - burada bunu söylemeliyim - Erzurumda benim bir nevi fikri sabitim olmuştu. Günün her saatinde onlardan biriyle karşılaşır, sırtlarına ve hattâ başlarına kadar taşıdıkları kurumuş çamur parçaları, pislik bakiyeleri ile ve tepelerinin üstünde bir küçük kasırga gibi dalgalanan küçük hayvanlar kümesile bana büyük ve cüsseli olmanın kefaretini bütün ömürlerince çekmeğe mahkûm büyük zavallılar gibi görünürlerdi. Bu sefer de onları - her zamanki yerlerinde bulmak ihtimalile farkında olmadan aramıştım. Eğer kahvede ışık ve hattâ kalabalık farketmeseydim şüphesiz bu tesadüfün üzerinde biraz daha dururdum. Fakat sıcak bir çay ümidi beni bu kendi kendime icat ettiğim acı felsefeden ayırdı.

İnsanlığın talihsizliği üzerinde demindenberi kafamda geçen acı düşünceler, bana farkında olmadan bir nevi azamet vermişti. Hayatın iradesine ve kanunlarına karşı isyan etmiştim. Ve şimdi

bu isyanın şişkinliği içindeydim. Onun için kahveden içeri girmedim, bahçenin kuytu bir köşesinde bulduğum bir sandalyeye bir nevi yarım ilâh dargınlığı ile oturdum, yahut daha doğrusu büzüldüm. Çünkü deminki serinlik şimdi hakiki bir ayaz halini almıştı. Yüzüm ovaya dönük, hiçbir şey düşünmeden somurtuyordum. Yanıbaşımdan birisi:

— Efendi, şu ateşi ver bakalım, diye seslendi.

Bu sözlerle beraber çıplak ve kuvvetli bir kol aşağıdan yukarıya doğru uzandı. Biraz dikkat edince tanıdım: Tahsin Efendi idi. Kendime bu gece için en münasip arkadaşı bulmuştum. Cigaramı uzatırken:

— Merhaba Tahsin Efendi, dedim.

— Merhaba! diye kuru bir cevap verdi.

Sonbahar otlarının üzerine yanlamasına uzanmıştı. Başı sağ koluna dayalı, serbest kalan sol elile cigarasını içiyordu. Selâmıma mukabelesi o kadar ânî ve kuru olmuştu ki, bu tek kelimeyi söyliyeceği yerde havaya bir el tabanca sıksaydı, yine ayni tesiri yapabilirdi.

Tabii bütün konuşma arzularım yarıda kaldı ve hattâ bir nevi rahatsızlık bile duymağa başladım. Bununla beraber galiba bir boşalma gecesi olmalı ki, tam ben yerimi terke hazırlanırken:

— Ne güzel gece, değil mi? diye tekrar söze başladı, âdeta bir rüya gibi...

Sonra geniş bir nefes aldı ve yere, bu sefer sırtüstü ve upuzun uzandı. Gözleri apaçık, gökyüzünü seyrediyordu. Ne diyeceğini bilmiyordum, tabiatı takdir ederken ondan bir parça gibi ot ve toprağın içine gömülen bu adama ne söyliyebilirdim? Ayni sessizlik, fakat biraz daha yumuşağı, bir müddet sürdü. Sonra daha tatlı bir sesle kendi kendine mırıldanır gibi:

— Tabiatın sessizliği, dedi, öyle zannedildiği kadar korkunç bir şey değil. Yalnız biz buna bir türlü alışamıyoruz.

Ne kadar düzgün konuşuyordu. Söze yarım kalmış bir bahsi tamamlar gibi başlamış, öyle devam ediyordu:

— Biz, bataklığı dolduran kurbağalar gibi, mutlaka bu sessizliği bozmak istiyoruz..

Cümlenin gerisi gelmedi, başını öbür tarafa çevirmişti.

— Evet, dedim, devam edin.

Fakat cevap vermedi, yattığı yerde döndü. Bu sefer yüzükoyun toprağa kapanmıştı. Sonra birdenbire hiç umulmaz bir çeviklikle fırladı ve tam yanımda yere bağdaş kurup oturdu:

— Bana bir nargile ısmarla, bir de sen iç! dedi.

— Sizin için hay hay, dedim.. fakat bana dokunur, hasta olurum...

Alaylı bir homurtu ile razı oldu. Beni beğenmediği belliydi. Nargilesi gelince bir de sandalye istedi. Kahvecinin getirdiği iskemleyi:

— Şöyle bir efendice oturalım, diye altına çekti, sonra hakikaten düşman bir sesle bana döndü:

— Hasta olursan ne olur ki.. dedi.

— Ne olacak, hiç, dedim, hasta olurum, güzel bir şey mi hastalık?

— Belki de ölürsün, değil mi? diye yapma bir anne şefkatile mahzun mahzun sordu. Ah, sen ölürsen dünya ne yapar? Zavallı dünyanın sensiz halini düşün, aman kendine dikkat et...

Ve müteamrız bir hareketle paltomun yakasını, soğuk almıyayım diye düzeltti.

Tabii bu mânasız sözleri kızmadan dinlemek kabil değildi.

— Niçin, dedim, böyle konuşuyorsunuz, daha yeni gördüğünüz bir adama bu sözler söylenir mi?

— Vah yavrucuğum, vah! Neredeyse ağlıyacak.. diye alay etti; bu kadar yumuşak olduktan sonra insan ne diye yaşamak zahmetine katlanır.

— Yumuşak veya katı, dedim, bu dünyada yalnız ben mevcut değilim ya... Benim gibi ve benden zayıf milyarlarca mevcut var, hepsi yaşıyor ve hepsi ölüyor.

Ve büyük bir imâ kastile ilâve ettim:

— Benden kuvvetliler de beraber...

— Şüphesiz, dedi, şüphesiz senden yumuşak ve zayıfları da var. Fakat onlar hadlerini biliyorlar... (Gözleri yarı karanlıkta ateş gibi parlıyordu.). Sen cüssene bakmadan kâinatı fethe kalkmışsın... Dolduracağın ulûrun dışında işin ne?

Benim şahsımda bütün insanlıkla konuşuyordu. Sesi çok geniş bir kalabalığa söylüyormuş gibi tok ve yüksekti. Oyunu olduğu gibi kabul ettim:

— İyi ama, dedim, bunda muvaffak da oluyoruz!

Müthiş bir kahkaha savurdu:

— Muvaffak mı, dedi, nerede, ne vakit? Nasıl?.. Hangi muvaffakiyet... Sırtında bit gibi yaşadığın devin müsamahasından bir an dışarı çıkabildin mi? Hayat mütemadiyen ölümün zaferini teganni ediyor. Sen küçücük başını sallayıp geçmeğe çalışıyorsun!.

Mümkün mertebe yavaş ve tatlı cevap verdim:

— Yaşamanın ve sevginin zaferleri de var, dedim. Hem de tabiatin değişmez kanunları içinde!

Sözümü bir el işaretile kesti:

— Vehim, dedi... Hayat, ölümün şerefine yazılmış bir kasideden başka bir şey değildir. Güneş bir mezarlıktır ve toprak.. ve biz..

Bütün bu saçma sapan şeyleri o kadar doğrudan doğruya kalbin yolunu bulan bir sesle ve o kadar emniyetle söylüyordu ki, yalvarmağa mecbur oldum:

— Susunuz, dedim. Çok rica ederim, susun, bütün bunları niçin söylüyorsunuz. Hem söylemeğe ne hakkınız var?..

Fakat o beni dinlemekten çok uzaktı. Coşkunluğunun en yüksek haddinde ayağa kalkmış, bir eli çay masasının üstünde, sımsıkı kıstığı ötekisi yarım bir işaretle yukarıda bir şey gösterir gibi omuzunda, acayip bir vaız ve tehdit vaziyetinde dimdik duruyordu:

— Sana tekrar söylüyorum. Her şey, hepsi ölümdür. Her şey ondan gelir ve oraya döner... Biz, bütün bu gördüğün şeyler - elile etrafı gösterirken, ayağile otları eziyordu - her şey, hepimiz, büyük ve muazzam bir kadavranın üzerinde gezinen kurtlarız... Anlıyor musun? Kadavra kurtları...

Ne yapacağımı şaşırmıştım. Bütün soğukkanlılığımı toplayarak:

— Niçin bu kadar bağırıyorsunuz? Oturunuz, bütün bunları oturduğunuz yerden sâkin sâkin de anlatabilirsiniz, dedim.

Bir müddet durdu. Donuk aydınlıkta yüz çizgilerinin değiştiğini farkediyordum; sonra gayet yavaş bir sesle:

— Evet, dedi. Hakkınız var; yavaş konuşmak daha iyi... Hem sizi de korkutmuş olmam...

Kimdi bu adam? Bir ölüm peygamberi mi, yoksa insanları şaşırtmaktan hoşlanan bir budala mı? Bu uğursuz kuşla ne diye bu gece karşılaşmıştım?..

Oturdu. Nargilesinin yere düşen marpucunu elimden şaşılacak bir sükûnetle aldı ve yine o eski sükûta gömüldü; sonra birdenbire tekrar ve çok tabii bir tarzda konuşmağa başladı.

Erzurumdan yarın sabah gideceğini, şehirde canı sıkıldığını söyledi:

— Biraz dolaşmalı, dedi. Sonra zelzeleye atladı, kendisine, gelirken gördüğüm acayip manzaraları anlattım. İki gecedir, bu kahveden ayrılmadığı için bir şey bilmiyordu. Ben sözümü bitirince alay etti:

— Demek ki şimdi bütün şehir bana benzedi... O halde muhakkak gitmeliyim.

Ve sonra ayni çeviklikle birdenbire ayağa kalktı:

— Allahaısmarladık, efendi, dedi, kuşura bakma, coştuk...

Hiç acele etmeden, arkasına bakmadan yola koyuldu ve biraz sonra bahçenin güdük fidanlarının, gecenin alaca gölgelerine karıştığı noktada kayboldu. Onu bir daha Erzurumda görmedim, nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Yalnız muhakkak olan bir şey varsa, bu çılgın adam bana güzel bir ders vermişti. Acele acele evime döndüm ve derhal yatağa girdim. Bu ölümlü dünya uykusuz kalmağa değmezdi...

(Her Ay. Nr. 1. nisan. 1937).

«Yaz Yağmurları» (1955) ndan:

BİR TREN YOLCULUĞU

Hava yağmurluydu. Tren ara sıra şiddetli sağanakların arasından geçiyor, pencere camları, vagonların üstü, yanları dakikalarca kamçılanıyor, bazan su serpintilerinin içeriye girdiği bile oluyordu. Sonra bu şiddet duruyor, gök biraz yukarıya çekiliyor, yüksekte açık mavi, menevişli tek bir çiçek gibi tepemize asılıyor, o zaman manzara gülüyor, ışıkla karışan ıslaklık, içimize bir nevi tazeleşmiş dünya hissini yayıyordu. Sonra yine simsiyah bir bulutun ülkesine girerek yine kamçılanıyor, yine ince ağların içine hapsedilyor, bir tabiat ortasında seyahat ettiğimizi unutuyorduk.

Fevzipaşa İstasyonuna geldiğimiz zaman yağmur şiddetini kaybetmişti. İsteksiz denilebilecek şekilde, fakat yine yağıyordu. Trende sadece can sıkıntısı olan yağmur burada gerçek bir sefaletti. İstasyonun önü kalabalıktı. Eloğlu'ndan gelen küçük tren buraya bir yığın kalabalık bırakmıştı. Renkli mintanlı, beyaz bez donlu veya şalvarlı bir yığın köylü kimi saçak altlarına sığınmış, ellerinde birer tutam yufka, karşı taraftan geleeck treni bekliyerek karınlarını doyuruyorlardı. İçli bulgur köftesi, haşlanmış yumurta, gözleme ile kaygana arasında siyah undan yapılmış tatlı satan, «su» diye bağıran satıcılar, trenin pencerelerinden eş dost arayan, yiyecek sepeti uzatan bir yığın halk daha vardı. Hepsi iç içe idiler. Üçüncü mevki vagonlar, kapılarına kadar dolu idi. Behemehal gitmek isteyen yolcular pencerelerden içeriye girmeğe çalışıyorlardı. Bizim vagon birinci ve ikinci sınıf yolcularındı. Bu, banliyö hatlarında kullanılan şekilde tek bir salondu. Tekrar içeriye giren jandarma çavuşu bize «artistlerden başka binecek kimse yok» dedi.

Artistler dediği, iki hafta evvel bulunduğum kasabaya gelen, Belediyenin karşısındaki salaşımsı kahvede dört gece oyun verdikten sonra turnelerine devam eden trup olacaktı. Yanındaki «Neden binmiyorlar?» diye sordu. «Küçük bir muameleleri varmış... Ölen kız vardı ya... Onun için telgrafla bir şey soruyorlarmış. Jandarma kümandanı, cevabını vermeden bindirmem, diyor... Şimdi nerede ise binerler.».

Genç çavuşun bu beraberlikten memnun olduğu halinden belli idi. Pencereye yaklaşarak eliyle bize oldukları yeri gösterdi. Kapının yanında, hemen hemen yağmur altında üzüntülü ve sabırsız bekliyorlardı. Yanlarında üstüste yığılmış üç, dört bavul, manevra sandıklarına benziyen küçük tahta bir çekmece, bir kaç sepet ve bir yığın çanta vardı. Erkeklerden biri, tam yağmurun altında, iki eli pardesüsünün cebinde, yalnız başının arka tarafında kalmış traşsız saçları, ihtiyar ve biçare çehresiyle ayakta duruyordu. Bu halinde, sefaletini farketmeden taşıdığını göstermeğe çalışan bir şey vardı. Yırtık gömleğine, buruşuk boyun bağına, yüzünden akan ve temiz bir hamam, sıcak bir oda, yumuşak bir yatak, üç gün uyku istiyen yorgunluğuna rağmen, sanatkârca giyinmenin ve yaşamanın ihmal ve gevşekliğini, kaderle mücadelesinde muvaffak olmamış aydın adamın gururunu muhafaza çalışıyordu. Yanında ondan daha genç, pehlivan yapılı bir erkek, yine ayakta birşeyler yiyordu. Kafilede üç kadın vardı. Birisi bir elinde dokuz yaşlarında bir kız çocuğunu, âdeta çalınmasından korkar gibi, sıkı sıkıya tutuyor, öbürü ile de sadece eşya yığınının en üstündeki sepete dayanıyordu. Diğer iki kadın daha geride duvara dayanmış küçük kızla konuşuyor, gelip geçen erkeklere bakıyor, zaman zaman başlarını çevirip arkalarında yüzlerinin burnun ortasından aşağısı bir yağlıkla örtülü, muhteşem heybelerinin üstüne oturmuş bekliyen iki yürük kadınını âdeta çekinerek seyrediyorlardı.

Artist kadınların bacaklarında şehirlerde satılan cinsten fabrika işi uzun konçlu yün çoraplar vardı. Üçünde de yürük kadınlarının debdebeli sükûnetinden eser yoktu. Telâşlı ve yorgundular. Hallerinden bu rütubetli havada ölesiye üşüdükleri anlaşılıyordu. İkide bir ellerini ağızlarına götürüp ısıtıyorlar, sonra sefaletlerini iyice hatırlamak içinmiş gibi başlarını eğip, topukları çarpılmış, boyasız eski iskarpinlerine bakıyorlardı. Bununla beraber istasyonu dolduran kalabalıkta yine herkesten ayrılıyorlardı. İnsanlar arasında çok hususi bir talihle gezdikleri ilk bakışta belli oluyordu. Çeh-

relerinde, ellerinde, konuşmak için ağız açışlarında, sükûtlarında, bir ideali değilse bile büyük bir ümidi eskiterek yaşadıkları, delik deşik olmuş bir şemsiye altında barınır gibi, çok güzel, çok parlak bir şeyin harabesine sığınmış oldukları görülüyordu.

Nihayet arkadaşları geldi. «Her şey oldu!» der gibi bir işaret yaptı ve o zaman erkekler en ağır eşyaları aldılar; kadınlar çanta ve paketleri kaldırdılar; tıpkı sahnede imişler gibi, fakat sahnenin imkânlarından mahrum oldukları için hüznü daha belli bir tebessümle bizim kompartımana doğru yürüdüler. Onları himayesi altına almış görünen jandarma çavuşu binmelerini kolaylaştırdı. Kadınların haline acıyan iki yolcu onlara yer verdi. Hemen hepsi, son bir defa pencereden bir şey unutup unutmadıklarını anlamak için terkettikleri yere baktılar. Hayır, hiçbir şey kalmamıştı. Tam zamanıydı. Kampana çaldı. Sonra telâşla, haykırışlar arasında tren, pencerelere, kapılara asılmış kalabalığı yavaş yavaş silkerek, soluya soluya hareket etti.

Yeni gelenler o kadar yorgundular ki, oldukları yerde uyuyacaklar sanmıştım. Fakat öyle olmadı. Kadınların en genci, moda romanlarından birini açıp okumağa başladı. Çocuklusu, vagondaki halkla rastgele konuşmağa koyuldu. Her sorulan suale uzun uzun cevap veriyor, konuşma kesilir kesilmez, öbür yanındakine dönerek küçük bir sualle yenisine başlıyordu. Büyük siyah gözlü, esmer, sırım gibi vücudu gerçekten güzel olan üçüncü kadınsa, daha şimdiden gözlerinin büyüsünü etrafta denemeğe çalışıyordu. İki günlük yolculukta sarsıla sarsıla, denk haline gelmiş yolcuların hepsinde bu bakışlar tesirini derhal yapmıştı. Jandarma çavuşu, sırtı oturduğum kanapenin kenarına dayalı, ayakta bıyıklarını burmağa başladı. Cins erkek vücudu, sessiz bir manyatizma içinde kadını davet ediyordu. Çıplak başlı, kalın bağa gözlüklü, orta yaşlı memur, sabahtan beri hepimize anlattığı iftira yüzünden bakanlık emrine alınma hikâyesini oracıkta kesmiş, çocuklu kadınla meşgul oluyordu. Herkes imkân ve vaziyetlerine denk geleni derhal seçiyordu. Sanki bu karşılıklı vaziyetler tek başlarına bir tasnif yapıyor, ilerliyen yaş, dökülmüş saç, ihtiyarlamış vücut, başka türlü sevmeği, daha alçak gönüllü, daha az titiz olmayı kendiliğinden kabul ettiriyordu.

Orta yaşlı memurun gayretiyle küçük kıza, başı annesinin dizinde olmak üzere uzanacak kadar bir yer bulundu. Adamcağızın daha ilk teşebbüsü üzerine nezaket ve merhamet kesilen bir deli-

kanlı, ona sade yerini vermedi, dizlerine paltosunu da örttü. Ayrıca çantasından yiyecekler, meyva ve çerez çıkardı. Ahretlik yapılı genç kız, en küçükleri, bizden bir sıra ilerdeki yerinde daldığı romana rağmen tam bir muhasara altında idi; iki tüccar, karşısına geçmiş ona öteberi ikram ediyorlar, cigarasını yakıyorlar, sualler soruyorlar, velhasıl bu sıkıcı yolculukta yalnız kalmadığını, yalnız kalmak korkusu bulunmadığını ellerinden geldiği kadar açıkça anlatıyorlardı. Genç kız, bu program dışı rağbetten memnun, ayak ayak üstünde, kendi repertuarından ziyade seyrettiği filmlerin hatırında kalan büyük flört sahnelerindeki kadınları taklide çalışıyor, kâh kitabına dalıyor, kâh pencereden yağmurun boğduğu manzarayı seyrediyor, ara sıra onlara tek kelime ile cevap veriyor, hulâsa bu tesadüfü tam mânasiyle tadıyordu.

★

İhtiyar aktör benim yanımda idi. Birdenbire ölen artisti hatırladım. «P...» deki küçük salaşın şanosunda iki defa seyrettiğim bu kız belki en istidatlılarıydı. Güzel bir İstanbul şivesi vardı. İstediği zaman bir nevi edâ takınabiliyor, yine istediği zaman çok şehir çocuğu olabildiği için hoşa giden bir kolaylıkla oynuyordu; fakat asıl dikkat edilecek tarafı zaman zaman rolünün içinde etrafına garip denecek bakınmalarıydı. Sahne aralarını dolduran küçük varyetelerde de en çok muvaffak olan o idi. Bilhassa eski Anadolu kıyafetiyle oynadığı bir çiftetelli hemen herkesin hoşuna gitmiş ve kaymakamın eşinden ilkokulun kadın hademesine varıncaya kadar kasabanın bütün kadınlarını kendisine düşman etmişti. Öyle ki, trup kasabadan ayrıldıktan iki hafta sonra bile bu dört günün dedikodusu bitmemişti; sonra birdenbire ölüm haberi gelince bu dedikoduyu en fazla körükleyen kadınlar bile ona acımışlardı. Yol arkadaşıma:

— Anlatsanıza dedim; Zeyneb'e ne oldu böyle?

— Kaza, dedi. Ne olacak kaza... Güzel kızdı. Gösterişli, kanı sıcak bir taze idi. Her gittiğimiz yerde o beğenilirdi. Erkeklerin hoşuna gitmesini bilirdi. Bu sefer de öyle oldu. «Z...» de, yakın köylerden birinden zengince bir adamın hoşuna gitmişti. Adam evlenmek teklif etti. O da rahat ederim diye kabul etti. Beraberce köye gittiler. Birkaç gün sonra kazaya nikâh kâğıtlarını yaptırmak için dönerken arabanın atları ürküyor, haydi uçuruma... Yalnız arabacı, o da bir tesadüfle, ilk sıçrayışın şiddeti kendisini yerinden fırlattığı için bir çalıya takılarak kurtuluyor...

— Nasıl olur, dedim. Dizginleri tutmuyor muydu? Dizginlei elindeyken sürüklenemez miydi?

Çok uysal bir sesle:

— Elinden kurtulmuş olabilirler.. Bana kalırsa, (sesini biraz daha yavaşlattı) arabacı da, içindekiler de sarhoştular... Bir kısım köylüler de kaza yeriyle arabacının bulunduğu yer arasında çok mesafe var, arabacı sızıp yerinden düştü, diyorlar... Hasılı beyim, olan zavallı kıza oldu...

Ceplerini yokladı. Bir sürü resim çıkardı. Bunlar hep ölen kadının resimleriydi. Mayolu, Kafkas kıyafetli, sahne kostümlü bir yığın soluk fotograf... Bir tanesi Şekspir'in, tulûat kumpanyasının eline düştükten sonra tanınmaz hale gelen bir komedisini oynarken çekilmişti. Altında «Mehmet Ağabeyime, Yanlışlıklar Komedisi'nden bir sahne» yazılıydı. Öbürü, galiba Sekizinci'deki sarhoşluk sahnesinde, kadının hiddet halinde alınmıştı. Üçüncü sahneyi hiç tanımadım. Yalnız ihtiyar aktör, kocakarı rolünde, duvarda, dolap gibi bir yerden genç kadını korkutuyordu. Fakat iki akşam üst üste sahnede seyrettiğim canlı ve güzel kadınla bu soluk fotografların arasında hiçbir münasebet yoktu. İhtiyar artist onları büyük bir hüzünle elinde evirip çevirerek:

— Düşünün bir kere, daha yirmi yedi yaşında idi... dedi.

— Çok genç... Nereliydi?

İstanbullu, Hekimoğlu Ali Paşa Camiinin yanıbaşında bir evde doğmuş. Babası küçük bir memurmuş. Üvey anne elinde kaldığı için, çok hırpalanmış. Kadın evde bulunmadığı zamanlar, komşu çocuklarını toplar, onlara üvey anasının taklidini yapar, güldürürmüş. Bilhassa babasiyle annesinin konuşmasını o kadar iyi taklit edermiş ki. Sonra sinema merakı, ağabeysi iş bulup onu sık sık şuraya buraya götürünce tiyatro hevesi başlamış. Nihayet evde küçük piyesler oynamağa girişmiş. Ağabeysi ile gittiği varyetelerin hepsini eve gelince tekrarlarmış. Zeynep'te raks şeytanı vardı; bu bacaklarımıza yerleşen bir şeytandır. Oradan vücudun öbür taraflarını idare eder. İki düzgün bacak ona, imkân olarak yetişir. Bir bakıma öbürlerinden çok iyi ve insaflı bir şeytandır. Ne muharebe düşünür, ne servet, sade kımıldanmak, side ritmin peşinde koşmak. «Temizlik Revüsü»nü gördünüz mü? O Zeyneb'in daha on üç yaşında kendi kendine icat ettiği bir oyundu. Üvey annesi her gün tahta sildirirmiş, o da şarkı söyliyerek silermiş. Sonra artist olunca bu hatıra «Temizlik Revüsü»ne inkılâp etmiş.

Revüyü hatırlıyorum. P... deki salaşta, hepimizin bildiğimiz marifetler bitince, ışıklar tekrar kısılmış, dört kadınla küçük kız, hep birden eteklerini bellerine iliştirip sözlerini kimlerin uydurduğu, kimlerin bestelediği bilinmeyen — bunlar İstanbulun meçhul taraflarıdır — modern dans havaları, eski İstanbul şarkıları söyliyerek gıcır gıcır tahta silmeğe başlamışlardı. Fevkalâde bir şey değildi bu; figürler ritmik olmaktan çok uzaktı. Hattâ öbürleri kendi vücutlarının güzelliklerini bile göstermiyorlardı. Fakat Zeynep belden aşağısına bir etek uydurduğu siyah mayosu içinde plâstiğini buluyordu. Ne olursa olsun bir icattı.

— Tiyatroya nasıl girdi? diye sordum.

— Çoğu gibi, evlendikten sonra. Küçük evlendirmişler. Kocası o semtte bir kunduracıymış. İyi kazanıyormuş. Fakat çok hoyratmış. Ben sonra tanıdım. Her akşam içer, içtikçe susar, değişir, sonunda bir vesvese ifriti olurdu. Zeynep, öyle okumuş, yazmış kadınlardan değildi ama, içinde bir şeyler kaynaşıyordu. Kocası onu anlıyamıyordu. Hep kavga ederlermiş. İşte o sıralarda ağabeysinin arkadaşlarından ikisi Holivuta kaçmağa karar verirler. Zeynep de onlarla gitmeğe kalkışır. Gidecek, kendisini gösterecek, muvaffak olacak, biçare geçmiş çocukluğunun hıncını almak için, meşhur ve zengin olarak İstanbula dönecek, bir balet heyeti kuracaktı. Bir mektup, küçük bir kâğıt parçası, sonra küçük bir çanta... Yallah. Tabii polis, üçünü birden ailesine teslim etti. Delikanlılarınki kolay, bir parça azarla geçiştirilir. Sonra mahalle kahvesinde bir kaç gün lâfı edilir. Sevenler arasında bir nevi şöhret. Hattâ birinin adı Holivudun Zeki kaldı. Fakat Zeynep evli kadındı; daha poliste tekdir başlar, sonra kocası gelir, karakolda bağırır, çağırır. Evde dayak, silâh çekmeler... İşte o akşamdan itibaren Zeynep değişti. Hiçbir şey onu tutamazdı artık. «Temizlik Revüsü» nün sonundaki dayak sahnesi bu akşamın hâtırasıdır, derdi.

Nihayet ayrılırlar. Birkaç macera; sahne merakı, raks şeytanı, orada, kafasında ve bacaklarında çalışırken rahat yaşamak olur mu? Fakat Şehir Tiyatrosuna giremez, figüranlıktan başka bir şey vermezler. Halbuki Zeyneb'in ihtirasları var. Küçük kumpanyalardan birine girer, sonra trup değiştirmeler başlar. Arada, işsizlik zamanlarında barlarda çalışma...

Durdu nefes aldı, elleriyle ceplerini yokladı. Kendisine cıgara ikram ettim. «İyi, siz de benimkinden içiyorsunuz...» diye memnun oldu.

— Dört sene evvel bir gece ona rastladım. Tabii bizim de bir piyasamız var. Birbirimizi tanırız. Zeyneb'i hepimiz bilirdik. Küçük Parmakakpıya çıkan caddelerden birinde, bir barın önünde, sarhoş, perişan, üç kişiye lâf anlatıyordu. Bar sahibi mütemadiyen «İçeriye gir!...» diye bağırıyor, o da «bir dakika, bunlar benim müşterilerim...» diye yalvarıyordu. Sonunda isyan etti; ağlıyarak kaçtı. Onu yolun biraz ilerisinde yakaladım. Bizim kumpanyaya dâvet ettim. O yaz Beylerbeyinde iskele karşısında oynadık. Ne mevsimdi...

İyi günlerinin eşiğine geldiği belliydi; âdeta daha ötesine geçmekten korktuğu için susmuştu. Ben de bir şey sormağa cesaret edemedim; daha ötesinin bir yığın imkânsızlık; olmıyacağı bile bile kurulan hayaller, cılk çıkan ümitler, birbirini tutmıyan hesaplar, farkında olmadan işlenen hatalar, tek çare gibi görünen budalalıklar olduğunu hangimiz bilmeyiz? İnsan hayatı sandığımız kadar değişik değildir. Şartların arasına, mühim anlarda, kendi tecrübenizi olduğu gibi nakledin, en başka türlü hayatı doldurmuş olursunuz. İyi günler... Bu yağmurlu yolculukta, gök yüzünü tepemize mavi, büyük, tek bir çiçek gibi asan, telgraf tellerinin hemen alt çizgisinde, pencerelerin camlarında her yağmur damlasını bir elmas yapan kısa güneşli anlar gibi...

Yağmurun sık örgüsü aralandı, sonra gökyüzü bir tarafından iyice delindi; bir çitin üstünden sarı bir inek başı bize doğru tıpkı bir eski vazo resmi gibi, tam bir tecritle ve kısa hayalini süratin kavsinde tamamlıyarak, uzandı. Sonra çit de, inek başı da, arkalarında bekliyen ve insana huzur vâdeden küçük ev lâmbalariyle geçmiş zamanımıza karıştılar. Zeynep, belki de bu yolda gidiş gelişlerinde, bu cinsten evlerden birinin dâvetini duyarak evlenmeğe kalkmıştı.

— Bazı oyunlarda çok güzeldi; fakat daima piyesin dışında kalırdı.

— Nasıl? dedim.

Eliyle, kendisinden beklenmedik, bir araştırma hareketi yaptı.

— Anlatması güç, dedi. Sonra yavaşça devam etti: Daha, hakiki korkunun, vücudda, gizli korkunun eseri yapılmadı. Yahut ben görmedim. İnsanın içine sinmiş, onun hareketlerini ikide bir kesen, yahut değiştiren, onu âleminden ayırıp başka bir âleme götüren korku... Tekrar uzun parmaklariyle, anlaşılmazın peşinde bir yığın işaret yaptı. Bize yapışmış, içimizde bizimle beraber her kımıldanışta dalları çatırdayan bir orman gibi büyümüş korku. Zeynep kor-

kardı. Her şeyden, hayattan başka her şeyden korkardı. Hele yüksek perdede insan sesine hiç tahammül edemezdi. Bu çocukluğundan beri böyle idi. Üvey annesi onu korkutmak için evin şurasına, burasına gizlenir, sonra yerinden bağırarak fırlar, o ağlamağa başlayınca gülermiş. Bizim «Kaynana» piyesi oradan gelir, beraber yazdık. Ne sahnedir o!

«Kaynana» piyesi deminki fotoğraflarda yüklükten yaşlı aktörün kocakarı kıyafetiyle çıktığı sahne idi.

— Sahneye çıkmadan evvel bize yalvarırdı: ne olur fazla bağırmayın; piyesi bozuyorum, derdi. Tabii asıl sebebini söylemediği için, böyle derdi. Hakikatte korkardı. Sanki zar gibi ince, sırçadan bir dünyası vardı. Halbuki bu korkusu güzeldi, sahne birdenbire canlanırdı. Onun için biz vadeder, fakat sözümüzü tutmazdık...

Daha fazlasını dinlemedim; ihtiyar aktörün fotoğrafları tekrar çıkarmasına elimle mâni oldum. Bu son cümleler bana Zeyneb'in kaderini anlatmıştı. Bazı insanlar benzerlerinin, hattâ en yakınlarının kurbanı olmak için doğuyorlardı. Zeynep bunlardan biriydi. İçim ihtiyar artiste hınçla doldu, gözlerimi kapadım.

★

Uyandığım zaman iyiden iyiye gece idi. Adana'ya epeyce yaklaşmıştık. Jandarma çavuşu ile uzun boylu kadın pencerelerden biri önünde gülüşüyorlardı. Belli ki parlak çizmeler ve iyi sıkılmış bel tesirini yapmıştı. Çocuklu kadın, çok insanca bir nankörlükle ihtiyar memuru unutmuş, nazik delikanlının gözlerinin içine bakıp gülümsüyor, ayaklarını sabırsızlık içinde oynatıyordu. Ahretlik yapılı genç kız, elindeki romanı ve oradaki otomobilli, kaloriferli, danslı, mükellef hayatı, olması imkânsız şeyler arasına atmış, deminden beri kendisine ikram ettiği çeşit cıgaralarla âdeta zehirlemeğe çalışan uzun boylu, pehlivan enseli tüccarı sade kulak kesilmiş dinliyordu. Otuz beşlik jönprömiye, senelerdir sevdiği ve peşinden kasaba kasaba dolaştığı kadının başkasiyle flörtüne hiddetinden, dişlerinin arasında kâh mendilini, kâh elini kanatırcasına ısırıyordu.

İhtiyar aktör bütün bunlardan habersizdi. O, sürüsünü yaz öğlesinin sükûnetine emanet etmiş bir kadim çoban gibi herşeyin iyi gittiğinden, iyi gideceğinden emin, cam burnunda soluyan jönprömiyeyi ceketinin düğmesinden yakalamış, ona sanat tecrübelerin-

den bahsediyor, kâfi derecede çalışılmadığını söylüyordu. «Aşksız sanat olmaz yavrum, diyordu. Bak bana, ihtiyar kadın rollerinde muvaffak olmak için daha otuz yaşımda iken gık bile demeden ön dişlerimi söktürdüm. Niçin yaptım bunu? Çünkü sanat fedakârlık ister.. Madem ki sanatkârım...»

Benim uyandığımı görünce, cebinden çıkardığı bir kâğıdı uzatarak: «Yarın akşam bilhassa unutmayın. Jül Sezar oynuyoruz, dedi. Ben, Jül Sezar'a çıkacağım, Ali de Brütüs olacak!..»

İçimde birdenbire kabaran hüznü, yarın akşamın bu biçare Romalılarına göstermemek için pencereden baktım. İstasyona gelmiştik. Büyük okaliptüsler, yağmurlu ve karanlık gecenin bütün bir tarafını, şaşmaz bir keder gibi zaptetmişti. Yerde, istasyonun dağınık ışıklarının uzun ve titrek akislerle doldurduğu büyük su birikintileri vardı.

(Aile. Nr. 3. Sonbahar 1947).

OKTAY AKBAL

20 nisan 1923'de İstanbul'da doğdu

İlk hikâyesi

«DİYOJEN KENDİNİ ARIYOR» (1942)

«Şimdi bile gerçekten bilmiyorum. Mahmut Bey ve gazetesi, sonbahar yağmuru altında dolaşan bezgin bir insanın sıkıntısı, ümitsizliği içinde teselli aramak için yarattığı bir hayâl miydi; yoksa o, yaşadığımız yılların huzursuzluğunu kendi içinde hissedip bunu bütün insanlara ilân etmekten korkmıyan bir masal kahramanı mıydı? İşin içinden çıkamıyorum... Ben gördüğümü, tanıdığımı, bildiğimi sandığım bir macerâdan bahsetmek istiyorum. Hikâyemi, bir masala, bir rüyaya benzetenler olabilir, ne olursa olsun, ben gerçeği hayâllerimden uzakta düşünemiyorum... (**«Mahmut Bey'in gazetesi». Aşksız İnsanlar. 1949**).

OKTAY AKBAL

(İstanbul, 1923)

HAYATI

20 Nisan 1923'de İstanbul'da doğdu. Babası avukat Salih Şahabettin Bey, o daha ilkokuldayken ölmüştü. Ayrı analardan olmuş üç erkek kardeştiler. Oktay Akbal dul anasının kanadı altında, onun Fatih'teki evinde büyüdü. İlk öğrenimini fransız mekteplerinde bitirdikten sonra (1935), orta öğrenimini Kumkapı'daki Saint Benoit Fransız Lisesi'nde yaptı, İstiklâl Lisesi'nde bitirdi (1942). İki yıl kadar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine, bir süre de Edebiyat Fakültesine devam ederek yüksek öğrenimi bıraktı. Edebiyata olan merâkı, onu, sonunda Babıâli'te sürükledi (1946). 1947-1951 yılları arasında Maarif Vekâleti Tercüme Bürosu'nda çalıştı. Karısı ile orada tanışıp evlendi (1950). Bir aralık birlikte Ankara'ya nakledildiler (1950-1952). Bu arada bir kız çocukları oldu. 1950 yılından başlıyarak Türkiye'de kalemi ile geçinen biricik züme olan gazetecilerin çetin şartlar altındaki yaşayışlarına o da karıştı. Ana tarafından büyük babası, ünlü köy romanı «*Küçük Paşa*» (1910)'nın yazarı Ebubekir Hazım Tepeyran'ın ölümü (1957) üzerine kalan bir mirasla, 1958 yılından sonra, oldukça varlıklı bir hayata kavuştu. Fıkracı ola-

rak çalıştığı «*Vatan*» gazetesinin hissedarlarından biri oldu. Şimdi Ankara'da çıkmakta olan ve arkadaşı Naim Tirali'nin idâresine geçen aynı gazetede fıkralar yazmaktadır.

EDEBİ HAYATI

Daha ortaokul sıralarında iken yalnız büyümüş çocuklara hâs bir oburlukla okumuş, çocuk dergilerine yazılar yazmış, manzumeler ve mâcerâ romanları karalamıştı. Yayınlanan ilk yazısı İstiklâl Lisesi'ndeyken «*Ateş*» adındaki bir çocuk dergisine yolladığı iki hikâyedir (1937). Bundan sonra çocuk dergilerine bir çok küçük hikâye denemeleri yolladı (*«Çocuk Duygusu.* İ. F. Sertelli, 1938/39). Ardından piyasa yazarlarının etkileri altında karaladığı hikâyelerini «*İkdam*» ve «*Yeni Sabah*» gazetelerine gönderdi (1939-1941). Asıl edebî çalışmalarına «*Servet-i Fünûn*» dergisinde başlamış sayılabilir. Burada önce «*Oktay Salih*» takma adile nazım denemelerine girişti, bundan sonra da, bugünkü hikâyecilik sanatının başlangıcı sayılan «*Diyojen Kendini Arıyor*» başlığı altındaki bitirilmemiş romanını yayınladı (1942, 9 tefrika). Bu dergide aynı zamanda «*Geceyarısı Mektupları*» adında bir sıra denemeler yayınladı (1943). Sıra ile «*Meydan*», «*Kibrit Alevinde*», «*Sâhil Kahvesi*» adındaki asıl küçük hikâyeleri birbiri peşinden bu dergide yayınlandı ve ancak bunları ilk hikâye kitabına aldı. Bazı toyluk hikâyeleri ile adı geçen tefrikalarını kitaplarına almadı. 1943-1945 yılları arasında «*Büyük Doğu*» dergisinde çalıştı. Burada yayınladığı hikâyeleri ile göze çarpmağa başladı. Bundan sonra bir aralık «*Vakit*» gazetesinde «*Fikir ve Sanat Dünyası*» adile fıkralar ve edebî tenkitler yazdı (1946). Sanat dergilerile ilgisi, bu tarihten sonra başlar. «*Sanat ve Edebiyat*» gazetesinde (1947) süreli olarak hikâyeler yayınladı ve «*Garipler Mahallesi*» adındaki romanını tefrika etti (*«Garipler Sokağı»*. 1950). Bu dergi kapandıktan sonra ünü oldukça geniş-

lemiş olarak «*Varlık*» dergisine katıldı (Temmuz, 1948). Bu sırada çıkıp kapanan çeşitli sanat dergilerine hikâyeler verdi. 1951-1958 arasında yazdığı hikâyeler ancak küçük bir kitap dolduracak kadardır (14 hikâye). 1954'de başladığı «*Suçumuz İnsan Olmak*» adındaki cep romanını ancak 1957'de bitirebildi ve Türk Dil Kurumu roman armağanını kazandı (1958). Son yıllarda göze çarpacak ölçüde sanat çalışmalarından uzak kalan hikâyecilerimizden biridir.

ESERLERİ

Önce Ekmekler Bozuldu. Hikâyeler. Kendi yayını. 11 hikâye. - İstanbul: 1946; **Aşksız İnsanlar.** Hikâyeler. Varlık Y. 18 hikâye. - İstanbul: 1949; **Garipler Sokağı.** Roman. Varlık Y. - İstanbul: 1950; **Bizans Defnesi.** Hikâyeler. Yeditepe Y. 10 hikâye. - İstanbul: 1953; **İkisi.** Hikâyeler. Varlık Y. 25 hikâye (İlk iki kitabının birleşik ikinci baskısı). İstanbul: 1955; **Bulutun Rengi.** Hikâyeler. Yenilik Y. 12 hikâye. - İstanbul: 1954; **Suçumuz İnsan Olmak.** Roman. Varlık.. - İstanbul: 1957; **Berber Aynası.** Hikâyeler. Yenilik Y. 10 hikâye. - İstanbul: 1958.

Oktay Akbal'ın şimdiye kadar **altı hikâye kitabı, iki de küçük romanı** çıkmıştır. İlk kitaplarına aldığı bazı roman parçalarını ikinci baskılarında çıkardığından, bu güne kadar kitap biçiminde çıkmış eserlerinde, ancak 67 tane hikâyesi vardır. İkinci baskıları yaparken eski hikâyelerinden bazılarını almamış, bazı hikâyelerini de bir kitaptan diğerine aktarmış, yerlerini değiştirmiş, eski tarihli hikâyelerinin dillerinde, bazı ayrıntılarda değişiklik yapmış, son yılların gidişine uydurmağa çalışmıştır. 1945 den sonra çıkan hemen bütün sanat dergilerinde birer ikişer hikâyesi çıkmıştır.

«Bakanlık Klâsikleri» arasında ve **«Varlık»** yayınlarında roman, tiyatro, biyografi çevirileri de çıktı. 1954-1964 yılları arasında çeşitli dergilerde yayınladığı 15 hikâyesini bu yıl içinde yayınlamayı tasarlıyor.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Oktay Akbal'ın hemen bütün hikâyeleri zincirleme diyebileceğimiz bir düzende birbirinin içinden çıkmaktadır. Yazarın yaşayış

çevresi ve temposu ile sınırlandırabileceğimiz bu hikâyeler, konuları bakımından oldukça düzenli bir biyografya sırasını izlemektedir. Çocukluğunun mutlu günlerine özlem çeken hikâyelerini, bir küçük kenar mahallenin fakir insanları arasında geçen öğrenim yıllarına bağlı anıları ve sonunda büyük şehri anlamağa ve yaşamağa çalışan delikanlının sokaklar, parklar ve sinema kapılarında geçen aylak ve yoksul yaşayışını yansıtan hikâyeler izliyor. Yazarın duygusal yaşamasının çizgilerini taşıyan kişileri, sinema perdelerindeki görüntüler gibi titrek ve bulanık bir yüz taşıyorlar. Bu tipler sürekli bir dolaşma sıtması içinde güçsüz ve çabasız, hayatın kendilerine kucak açacağı günleri bekliyerek, şehrin manzaraları ve olayları karşısında durup hülyâlar kuruyorlar. Hikâyelerinin içine kendini ve dar çevresini koyan yazar, sokaklarda, köprüde, ücrâ köşelerde, vapur iskelelerinde, dolaşmakta, insanları seyredip gözlemekte, hikâyelerini, çoğunlukla bu gözlem dizilerinden kurmaktadır. Oktay Akbal'ın hikâyelerindeki bu gözlemlerde en değerli olabilecek yön, çevre unsuru, çok kere silik ve eksik kalmakta, yazar kişisini çevresinden ayırarak veya oraya kadar inmeğe sabredemiyerek, kendi tasarlamalarına aktarmağa çalışmaktadır. Çevreyi belirlemekten çok kabataslak kalmakta, insanın kişiliğini kuran çevre değerinin farkına varmış görünmemektedir.

Onun hikâyelerinin kuruluşunda, kişilerinin davranışlarında sinema kültürünün büyük ölçüde etkilerini de görmek kabildir. Kişilerinin hikâye içindeki hareketleri, çok yerde sinema düzeni içinde yürütülür. Fransız filmlerine hâs o şiirli ve sisli havalar içinde dolaşan gölgeler hâlinde, dudaklarından düşmiyen sigaraları, yakası kalkık pardesülerile yağmur altında, kaldırım diplerinden sümsük sümsük geçer giderler. Gelişen hareketler, söylenmeğe başlanmış sözler, yaşanmağa başlanmış bir hayat, bir sızlanma ve şikâyet mırıltısı içinde sönmeğe, silinip kaybolmağa başlar. Günlük yaşamanın en basit olayları, hayatın acı gerçekleri Oktay Akbal'ı uzaklaştırır, anılarının teselli edici, uyuşturucu kucağına sığınmağa götürür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra öncü hikâyecilerden Sait Faik'in edebiyatımıza getirdiği modaya kendini gereğinden çok kaptırmıştır. Hayata, mutluluğa, daha güzel bir dünyaya açılmak istiyen, mutluluğun, alabildiğine yaşamak ve yoksun kaldıkları zevkleri tatmaktan ibâret olduğunu sanan bir kuşağın sabırsız atılganlığını, yarım kalmış, önleri kesilmiş yaşantılarını tasvir ediyordu.

Bu moda akım, edebiyatımızda bir çeşit savaş sonu canlanması, yaşamadan nasibini almakta acele eden bir neslin yoksun, mahcup ve mahzun hikâyelerini getirmişti. Bu hava, hikâyeciliğimizden Salt Faik'le birlikte yavaş yavaş silinip gittiği halde, Oktay Akbal, bu moda akımını tek başına götürmek çabasını yıllarca sürdürdü. Oktay Akbal neslinden hikâyeciler Cumhuriyetten sonra doğmuşlar, mahrumluklar içinde yarım yamalak okumuşlar, ne çocukluk, ne de ilk gençlik yıllarının mutluluğunu gereği gibi duyamamışlardı. Onları sanat yoluna götüren en önemli neden bu olduğu gibi, bu yol da en büyük teselllileri olmuştu. Oktay Akbal, bu şartlar altında sürekli olarak mutluluğu istiyen neslinin sözcülüğünü yaptı. Hikâyeleri ve romanlarına bakılınca, bu mutluluğu çok hafiften aldığı, savaşa girmişçesine sarsılan bir ulusun sanatçısı gibi değil, savaştan ve Türkiyenin kaderinden habersiz birisi gibi «mutluluk» temasını kısırlaştırdığı görüldü. «Önce Ekmekler Bozuldu» da biraz bu olumlu gerçekçilik yoluna girmeğe niyetlendi ise de, yine kişilerini sinema kapılarında, küçük aşklarda aradı. Halbuki mutluluk bir savaştı, ve Türk insanı için bu savaş gittikçe sertleşiyordu.

Onun en başarılı eserleri çocukluk ve okul yıllarını anlatan hikâyeleridir. «Bizans Definesi»nde bir Tom Sawyer serüveni havası içinde mutlu bir çocukluk dünyasını tasvir eder. «Ester İle Roza»da, yeni uyanan delikanlıların aşka susamış canlı yaşamalarını yansıtır. Zaman zaman dış dünyaya, gerçeklere yönelen hikâyelerinde de, âvâre ve sorumluluk tanımıyan bir hayatın anlatıcısı olarak kendini belirleyiş vardır.

Oktay Akbal'ın, edebiyatımızın son on yıl içinde örnekler verdiği bir eski geleneğin izinden gittiği, küçük hikâyeden romana geçmeğe çalıştığı görülmektedir. Önce Fatih'teki eski evlerinin sokağını, kişilerini, kendisinin de içinde yaşadığı «Garipler Sokağı» (1950) adındaki küçük romanında tasvir etmişti. Bu ilk roman denemesinde bir taslak hâlinde de kalsa, bir büyük romana yönelmek istediği, yaşamaları bir sokağın çevresinde birleşen küçük bir topluluğun küçük mutluluklarını tasvir etmek istediği anlaşılıyordu. Büyük caddenin hemen bitişiğinde, mezarlıkları, Bizans'tan kalma sur kalıntılarına, yangın yerlerine sığınmış gecekonduları, küçük mahalle kahveleri, evleri ile bir eski İstanbul mahallesinin iç-içe yaşayışını sürdüren bir sokağını anlatıyordu. Yukarıdan açılıp gelen yeni bir caddenin ve iki taraftan yürüyen büyük apartmanların ezip ortadan kaldıracağı bu küçük sokağın insanları, sabah erkenden işe giderler, akşamları ellerinde çıkınlarla dönerler. Boş

arsalarda, mezarlıklarda çocuklar oynarlar. Mahalle kahvesini işleten bir kadındır. Bu sokak, canlı, birbirlerini tanıyan, destekliyen, yaklaşan istimlâk tehlikesi karşısında aynı korkulu duygular ve düşünceler altında kızan, üzülen insanları ile bir âile gibidir. Yeni gelişmelerin önünde yıkılan, yeniden kurulan bir başka İstanbul karşısında, adım adım çekilen ve silinen eski İstanbul değildir sadece. Bir yaşayış düzeni, üslûbu, bir eski gelenek anlayışı da, insanları birbirlerine bağlıyan bağlar da kopmaktadır. «Yeni Hayat» elbette yeni töreler getirecektir. Oktay Akbal, duygulu anlatışı ile bu kaybolan «eski mahalle kültürü»nü özlemle tasvir ediyor. Romanda «Garipler Sokağı»nı ortasından kesip geçecek, evlerin yarısını yıkacak yeni bir caddenin mahalle insanlarında uyandırdığı heyecanı, yangın yerlerinde mütevazi evlerini kurmuş fakirlerin bu gelişmeler karşısındaki boynu bükük endişeleri tasvir ediliyor. Her odasına bir âilenin sığındığı evlerdeki insanların teker teker ve hep birlikte bir sokağın yaşayışına, bahtına nasıl katıldıkları anlatılıyor. Bu sokağın benzerleri İstanbulda çoktu. Büyük caddelerin yanlarına birer mantar gibi yapışmışlar, bütün engellere rağmen yaşama için direnmektedirler. Aynı şartlar altında yaşıyan, aynı tehlikeler karşısında kalan, aynı soydan kişilerin davranışları ile birbirlerine tutunurlar. Yeni İstanbul'un sert ve güçlü yaygın baskısına karşı eski bir töreden gelen «mahalleli birliği şuurunu» günümüze kadar sürdürdüler. Ortak olan dertlerinin arkasında bunların birbirlerinden farklı yaşamaları ve serüvenleri de vardır. Oktay Akbal, bunları birleştiren ortak psikolojiyi verirken, bunun gerisindeki bireysel yaşamanın çeşitli yönlerini ve özelliklerini de anlatıyor. Bir süre sonra şehrin gelişmesinin getireceği şartlara uyarak bunlar ortadan silinecek, ama Oktay Akbal, bu küçük adamların küçük dünyalarını, küçük mutluluklarını yazmakta devam edecek, herkesle birlikte terkettiği bu dünyayı özlemekte devam edecektir. İkinci Dünya Savaşının son yıllarında büyük şehirden koparak gecekondu mahallelerine dökülen insanların dramlarını anlatanların yanında, o, fakiri, ortahallisi ve zenginleri ile aynı mahalle topluluğu içinde yaşama imkânı bulan bir küçük toplumun, parçalanışın eşiğindeki korkularını anlatıyor. Konusu, kişileri, ele aldığı sorun yönünden bakılırsa ilgi çekici. Ama büyük bir roman olarak düşünülmüş bir yapının, Oktay Akbal'ın sürekli bir çalışmaya yatkın olmayan mizâcı yüzünden, taslak hâlinde bırakıldığını, ancak büyük bir hikâye hâlinde ortaya konulabildiğini görüyoruz. Bu «Garipler Sokağı»nın yazarı da, içinde bulunduğu insanlarla birlikte eski bir yaşayış dü-

zeninin havası içindedir. Aslında yıkılan bir mahalle değil, onun hayatına yapışan insanlardır. Bunlar büyük şehrin içinde göçebe yaşayışına başlayınca artık değişeceklerdir. Bundan dolayıdır ki, Oktay Akbal, İstanbulu, karşılarında dikilen bir tehdit gibi anlatmaktadır. Yıkılan eski mahallesi ile birlikte, mutlu yaşayışının özlemini ta içinde duyduğu «Çocukluk Dünyası» da ortadan kalkıyordu. Pasif bir direnişle anılara bağlı çocukluk mutluluğunun hayal olmuş dünyasına sığınmaktan başka bir yol bulamadı. Yürüyüp gelişen, önüne gelen ezen yeni gelişmelerle onun getirdiği yeni insanları yadırgadığı, geriye çekilip ezilen insanların boynu bükük üzgünlüğüne olan bağlılığını anlattı. Ne yıkılışın, ne de yeni gelişmelerin, nedenleri üzerinde durup romanına sağlam bir toplumcu anlam vermeğe gelince, Oktay Akbal'ın çabasının tam bu noktada tükendiğini görüyoruz. Romanının bütün kuruluşu onu bu noktaya getirdiği halde, bu yeni evrim karşısındaki duygularını ve özlemini tasvir etmekle yetindi. Onu bu konuya getiren yalnız kendi önünde gelişip yürüyen gerçekler değil, bu romanı yazdığı günlerdeki sürükleyici bir akış hâlinde gelişen «küçük adamı anlatma» akımıdır. Bundan sonra o hüzünlü, önü kesilmiş düşlerle yüklü, hülyalı anlatımını, böyle kenar sokakların ve toplulukların yaşamalarından kaydıracak, yıkılan bir düzenle onun içinden çıkan, daha henüz yerine oturup dengesini bulamamış bir yeni yaşama arasında sıkışıp kalan, yalnızlık, gariplik, yersizliğinin melâlini duyan aydın adamın yalnızlığını, çâresizliğini, toplumdan kopmuşluğunu, dış çevrenin sağır aldırmazlığını anlatacaktır. Kendi toplumu içinde garip düşen, varlıklarını koruyamıyan zümreleri anlatırken, arada bir benzerlik kurarak, tek insanın mutluluğa susamış yalnızlığını anlatmaya geçiyor. O bu yön kaydırmasına kendi deyimi ile «mutlu azınlığa yöneliş» diyordu.

İkinci roman denemesi «Suçumuz İnsan Olmak» (1957), pasif bir gözlemci gerçekçilikten, daha pasif, dar ve sınırlı bir gerçekçilik anlayışına yöneldiğini gösteriyordu. Uzun süre hikâyelerinde işlediği tek insanın yalnızlığı meselesine geliyor, kendi kuşağından bir çok yazarlarda olduğu gibi, tedirgin ve huzursuz aydın kişinin kurtuluşunu aşkın bencil mutluluğunda arıyordu. Bezgin, intibaksız, çalışma ve yaşama gücünden yoksun roman kişisi, gerçekte olup bitenleri bir yana bırakıp, düşünde kurduğu, tasarladığı genç kadını her yerde aramaktadır. Toplumun, âilenin, işin kendisine yüklediği sorumluluklardan bezmiştir. Bunlardan kurtulmak için de güçsüzdür. O zaman düşlerine ve tasarılarına sığınır. Yaşama-

sına ve çevresine yeni bir değer katamaz, bu değerlerin varlığından da haberli değildir. Hareketsiz ve savaşsız bir teviye şikâyetlerini sıralar. Ne kurulu düzenin işleyişi ile uyuşabilir, ne de yenisini kurmağa gücü yetecektir. Onun bu kitabında ortaya koyduğu aşk da çağımızın soysuzlaştırdığı bir örnektir. Yaşadığı çağın saldırıları aşka, iki kişinin mahremiyetinin en gizli noktasına, kimselerin ulaşamıyacağı, insanlığın her soy saldırıdan korumağa çalıştığı o cennet köşesine kadar işlemiş, onu da bozmuş, tatsızlaştırmıştır. Ama Oktay Akbal, bunun nedenlerini anlatmağa davranamıyor. Bizden gittikçe kopan ve uzaklaşan aşka bir övgü, bir özlem bile değil, tutku derecesine ulaşamamış, beşeri niteliklerden yoksun, lâpalaşmış bir aşk koyuyor ortaya. Ortaya koyduğu bir eleştirme, ya da bir özlem değil, bir silik modeldir. Romanın asıl temelinde, belli belirsiz düzenini yitirmiş, yenisini kurmaya çabalıyan bir toplumdaki kişinin çâresizliği yatıyor. Çağımızın yerli ve yabancı bir çok eserlerinde anlatılan bu konuya, ilk romanındaki kadar güçlü ve yatkın bir anlatımla da yanaşamıyor. Aslında bu konunun çok yönlü yapısına yazarın çalışma gücünün yetişmediği, taslak hâlinde bıraktığı, yaşamanın romanda yeniden düzenlenen yapısındaki anlatım dokusunun yer yer eksik kaldığı açıkça görülüyor. Bir çok ayrıntılarını kendi yaşamasından alıp romana aktardığı yerlerde, bazı tereddütler ve baskılar altında çok kapalı ve silik ifâdeler hâlinde çekinerek rahatça kalem oynatamdığı da görülmektedir. Yazar geçim sıkıntısı çeken küçük adamın mutsuz çırpınışlarını, önünün kesilmişliğini anlatmak isterken, bütün bunlara, gerçeğe değinen bir tasvir yerine, hülyâlarla yönünü değiştirmiş bir ifâde vermek istiyor. Oysa günümüz insanının düşleri ve hülyâlarının bile gerçeklere bağlanabilecek uçları vardır. Onun kişileri ise akvaryum içinde dolaşan tropika balıklarının hayretten belermiş gözlerile dolaşıyor, ağızlarını birşeyler söylemek için değil, ancak birer yudum nefes almak için açıp kapıyorlar, hiçbir işe yaramıyan aylak yüzgeçlerini sallayarak boşluk duygusu veren afyonlu bir hülyâ ortamında dolaşıyorlar. O tatlı eski zaman aşklarına yer vermiyen çağımızın eleştirmesini yapmak isterken vardığı sonuç kısırdır. 1952 yılında başlayıp ancak 1956 da tefrika edebildiği bu roman, eserlerine ayıracak zaman bulamadığından, uzun zaman sürüklenmişti. Bazan gecenin ilerlemiş bir saatinde, bazan iş zamanlarından kırpılmış bir iki saatçik, romana ayrılan bu kırpık zamanlarda meydana getirilen bir eser bu. Çağımızın bir çok yazarlarını etkileyen bir durum, bu romanın yapısında iyice belli oluyor.

«Bizans Definesi» (1953) nden:

BİZANS DEFİNESİ

Ama nasıl heyecan ve umut içinde günlerce didinir dururduk! Ara sıra hatırlıyorum; büyük ağabeyimin elinde kazma, ortancada kürek, küçüğünde sönük bir gaz lâmbası, onlar önden, ben birkaç adım geriden o korkunç mağaradan içeri giriverirdik. Önce ağabeylerim biraz aralarında konuşurlar, lâmbanın ışığını karanlık içinde bir gezdirirlerdi. Böcekler, akrepler, örümcekler ve daha bir sürü garip şekilli haşarat aydınlıktan korkup kaçardı. Mağaranın içi uzun bir dehlize benzer, etrafta birtakım acayip şeyler varmış gibi görünür, durmadan tepeden damla damla su sızar, yer daima ıslak olurdu. Ağabeylerim bir müddet etrafı seyreder, lâmbayı koyacak münasip bir yer ararlar, sonra nereyi kazacaklarını kararlaştırırlardı. Küçük ağabeyim: «Bir de şurayı kazsak ha!» derdi. Gösterdiği yer çok karanlık olur, ortanca ağabeyim korkardı; lâmbanın ışığından ayrılmazdı. Aralarında konuşur, hafif sesle bir şeyler anlatırlardı. Sonra yavaş yavaş o karanlık köşeye doğru yürüyüp lâmbanın loş ve kasvetli ışığında kazmaya, küreğe sarılırlardı.

Ben mağaranın kapısı önünde, bir ayağım içerde, bir ayağım dışarda beklerdim. Bir kapkaranlık mağarayı, bir ışık içinde yüzen bahçeyi seyrederdim. Güneş ağaçlardaki eriklerin üzerinde ışıldardı. Komşu bahçeden küçük ağabeyimin sevgilisi «Ayva çiçek açmış.» şarkısını bize duyurmuya çalışır, arada bir annem evin penceresinden belirip bana «Sakın sen içeri girme...» diye seslenip kaybolurdu. Yaz akşamının tatlılığı geniş bahçeye, yeni açmış çiçeklere, meyva dolu ağaçlara sinerdi. Komşulardan birinin kuyudan su çektiği çıkrığın gıcırtısı derinden gelir, bir yandan da ağa-

beylerimin sesleri, kazma ile küreğin toprağa carpmasının gürültüsü işitilirdi.

Sur dibindeki mağara bana korku verirdi. Gündüzleri yalnız başıma kapısından bile bakmak beni ürkütürdü. İçerisi dalma karanlıkla, rutubetle, bir sürü bitip tükenmiyen çıtırdılarla dolu olurdu. Geceleri ise bahçeye çıkmak imkânsızdı. Bizans'tan kalma bu surların altında neler olmuş neler geçmişti! Babam çok defa bu surların hikâyesini alayı, şakayı, mübalâğayı seven güler yüzlü haliyle anlatır, bizleri heyecandan heyecana sürükler, sonra: «Biz de vaktiyle bu mağaradaki defineyi çok aradık. Hele biçare Nihat Bey amcanın ömrü bu define peşinde geçti» der, bizi sıcak hayallere, bir Binbir Gece Masalına doğru götürürdü.

Ailemiz kaç nesil boyunca bu defineyi aramış! En korkak olanlar bile kazma küreği sırtlayıp, insana ürperti veren mağarayı altüst etmişler. Arasıra bir şeyler bulmuş, ev halkını heyecana düşürmüşler ama, netice dalma sıfır olmuş. Babam bu ele geçmiyen defineden bahsederken: «Bu define sonunda, Nihat Bey amcanın hayatına mal oldu» derdi. Bu söz şaka değildi. Babamın amca oğlu Nihat Bey korkaklığına, zayıflığına, medrese talebesi oluşuna bakmadan, işini gücünü, derslerini, medresesini bir yana bırakmış, yıllarca Bizans definesi peşinde koşmuş, hayal içinde yaşamaktan bir baltaya sap olmıya vakit bulamamıştı. Ben onu hayal meyal hatırlarım; ufacık bir boyu, aklaşmış saçları vardı, bir de tombul, kalın bacaklı karısı.. Hiç konuşmaz susar, hep düşünürdü. Bugün yarın defineyi bulup zengin olacağı ümidiyle evden çıkmaz olmuş, bunu iş edinmişti. Aylar yıllar geçmiş, her gün yarına kalan ve her gün tazelenen bu ümitler sonunda toz gibi uçup gitmişti. Hayalsever define avcısını bir kış sabahı omuzlar üstünde evden alıp uzaklara götürüp bıraktılar.

Babam o zamana kadar gerçekten bir define var sanırmış, fakat amca oğlunun yıllar yılı süren gayretinin neticesiz kalmasından sonra bu masalı aklından çıkarmış, unutmuş gitmiş.. «Ben de Nihat Bey gibi yapsaydım, yanmıştık» derdi. Ama mağaradaki define onun renksiz, neşesiz, sıkıntılı hayatının bir saadet, ümit ve hayal kaynağı olarak kalmıştı. Arasıra ağabeylerime: «Ne dersiniz bu pazar bir daha denesek mi talihimizi?» der, içinden kıs kıs gülerdi. Artık biz, dört kardeş heyecanla pazarı beklerdik. Zaten bizim ağabeyler dünden hazırdılar. Durmadan aralarında bir şeyler

konuşurlar, habire tatlı hayaller kurarlardı. Bu ümitli düşünceleri geceye, yanyana yer yataklarına uzandıkları zamana bırakırlardı. Tembel bir mektep talebesi gibi gününü geçirip, saat dokuza kadar önlerinde bir kitapla çalışır görünüp dalga geçtikten sonra, bu define hayalleri ne tatlı gelirdi onlara kimbilir! Ortanca ağabeyim defineyi büyük, ama çok büyük bir sandık içinde hayal ederdi. İçinde her şey olacaktı: altın kılıç, zümrüt gerdanlıklar, yakut yüzükler, inciler, daha neler neler... «Ama» derdi, «o koca sandığı ufacık kapıdan nasıl çıkaracağız?» Düşüne kalırdı. Sandığı yan çevirir, baş aşağı yapar, bir türlü mağaradan dışarı çıkaramazdı; nihayet içindekileri oracığa döker, sonra onları teker teker mağaradan dışarı taşırdı. Daldığı hulya içinde «Ah» derdi, «ah!». Ötekiler daha gerçek düşünürlerdi. Büyük ağabeyim mağaranın kazılmadık, el değmedik bir yerini bulmıya çalışır: «İstanbul alınırken o telâş içinde herifler hazineyi pek uzağa götüremezlerdi, her halde mağaranın hemen ağzına gömüvermişlerdir» derdi.

Günler geçip gider, pazar gelir, öğleye kadar mutfakta börek pişiren babamın etrafında dört dönerdik. Öğle yemeği telâş içinde yenir, son lokma yutulur yutulmaz hep birden yerimizden fırlardık. Babam eline bir kazma alırdı. Yavaş yavaş mağaraya doğru yürürdük. Babam mühim bir iş yapıyormuş gibi etrafı inceler, düşünür taşınır, sonra: «Bir de şurayı kazalım.» derdi. Hep birden işe bir girişirdik! Bana pek iş düşmezdi ya, ben de seyreder, heyecanlanırdım. Derken on dakika geçiverir, ter içinde kalan babam bir bahane uydurur: «Ben şimdi geliyorum, siz kaza durun» deyip eve girer, tabii bir daha da çıkmazdı. Ama biz dört kardeş akşamlara kadar uğraşır, didinir, toprağı kazmalarla küreklerle altüst eder, böcekleri ezer, örümcekleri kaçırtır, akrepleri ürkütür, geceye doğru yorgun, ölgün, fakat bir dahaki pazara içimiz ümitle dolu olarak eve girerdik. Aslâ bezgin, ümitsiz olmazdık; içimiz zengin, sonu gelmiyen hayallerle dolar taşardı. Geceleri rüyalarımızda servet içinde, altınlar, elmaslar, zümrütler içinde yüzer, kendimize otomobiller, evler, yalılar, kayıklar, pastalar, uçurtmalar, parlak bilyalar, 5 numara futbol topları alırdık.

Ne oldu bilmiyorum, bir gün komşulardan biri, mağaranın tekin olmadığını, geceyarıları oradan sesler geldiğini söylemişti. Belki bunları bizi korkutmak için uydurmuştu. Babam hemen bunu duyar duymaz bir masal yaratıvermişti: sözde o hazine ile bir Bizans prensesi de oraya gömülüymüş; filmlerdeki gibi, babasının düşmanı olan bir adamı sevmiş diye o prensese bu cezayı vermiş-

ler, onu bütün servetiyle birlikte oraya gömmüşler.. Bunu babam öteden beri bilirmiş, bizi korkutmamak için söylemezmiş, günün birinde prensesin tabutunu da hazineyle birlikte bulacakmışız.. Tabii hepimizin uykuları kaçıp gitmişti. Prensesi canlı canlı mı gömmüşlerdi, yoksa mumyalamışlar mıydı? Geceleri mezarından kalkıp bahçede geziyor muydu? Bizim ağabeyler geceleri bahçeye bakan odalarında başları yorganlarının içinde uzun geceler boyunca hep Bizans prensesinden bahsettiler. Bir tanesi tarih kitabından Bizans faslını bir kere okumuş, hep dinlemişlerdi. Hani neler de olmamıştı o sıralarda!

Uzun zaman mağaraya yaklaşmaktan korktuk. En cesurumuz olan küçük ağabeyim bile geceleri su çekmek, kömür taşımak için bahçeye adım atmaz oldu. Ama gün geçtikçe, bu çekingenlik ve ürkme duyguları hafifledi, eski ümit ve hayaller kat kat artmıya başladı. Yeniden mağazada Bizans prensesini ve hazinesini, o sıralarda oynıyan esrarengiz bir filmdeki gibi, heyecan ve korkuya rağmen aramıya koyulduk. Hepimiz bir macera filminde oynıyan birer kahramandık sanki.. Günlerce kazma kürek sallamaktan yorulduk, bittik, harap olduk ama, usanmadık. Teneke parçaları, eski terlikler, paslı bıçaklar, çatallar bulduk ama, ne prenses, ne de defineden bir iz...

Çocukluk yıllarım boyunca süren bu telâşlı, heyecanlı, umut içindeki didinmelerimizi şimdi acı bir sevinçle hatırıma getiriyorum. Hayallerimi durmaksızın besliyen bir şeyler vardı o zaman... Olur olmaz şeylerdi ama, aldanmak iyiydi. Babamın her pazar kürek sallaması, sık sık defineden, prensesten, onu bulunca yapacağı işlerden, alacağı yalıdan, açacağı sinemadan, biz dört kardeşe mahsus yaptıracağı hususi locadan bahsetmesi, yani bile bile kendini aldatmak istemesi gibi, biz de aldanmak istiyorduk. Bizim böyle bol hayallerle yüklü bir Bizans definesi masalına ihityacımız vardı. Onu biz yaratıyor, kendimizi belki de istiyerek aldatıyorduk. Bilerek aldanabilmek saadeti yok şimdi! Bu artık uzun, çok uzun yılların, o çocukluğun uzak, çok uzak, bir rüyada görülmüşe benziyen günlerinde, ve gecelerinde unutuldu kaldı. Umudunu, hayalini, tesellisini bana verecek ne bir Bizans defines, ne de onun heyecaniyle titriyen o günlerin insanları var... Kimi bilinmeyen diyarlara gitti, kimi de bambaşka bir insan hâlinde içimizde, ama onlarda o eski zamandan bir iz aramak beyhude... İşte biri de benim! Şu satırları karalıyan adam. Yaşamak için, günlerini geçirmek için yeryüzünde var olmıyan bir Bizans defines hayali arıyan ve bir türlü bulamıyan...

«Bizans Defineai» (1953) den :

ESTER İLE ROZA

O vıcık vıcık insan kaynaşan sokaklardan birine adım atar atmaz bir duraklarsınız. Hele akşamüstü ise, pencerelerde, kapı önlerinde, köşe başlarında renk renk kılıklarda, kıpkızıl saçlı çocuklar, endamlı, parlak bakışlı, kor gibi yakıcı kızlarla; beyaz saçlı ama yirmi otuz yıl öncesinin yakıcılığı hâlâ küllenmemiş yaşlı kadınlarla gözünün önüne sarhoş edici bir dünya serilmiştir. Sonu gelmez bir gürültü, nereden çıktığı anlaşılmıyan bir uğultu pencerelerden taşar, kaldırımlardan evlerin üst katlarına doğru yükselir, gökyüzüne doğru boşanır. Üç dört kız kahkahalariyle, kısa etekleri, tüysüz sarı bacakları rüzgârda, bir sokak dönemecinden kıvrılıverirler.. Ne kadar neşelidirler, ne mesutturlar görünüşte! İnsan çok defa merak eder saadetlerinin sebebini o kenar semt Musevi kızlarının!... İçine kapanık, dünyayı kapkara, hayatı, yaşamayı mânasız bulduğunu sezişiyle olsun, akliyle olsun bilerek veya bilmiyerek duyan, yaşıyan, sonra da bu ruh hâlini gözlerinin ışığı, adımlarının kararsızlığı, sesinin titreyişi ile belirten bir Musevi kızını hayal etmek bile güçtür. Çoğu defa o dapdaracık, pis, karışık sokaklara, onların kalabalığına, korkulu, endişeli bir insan haliyle girmiş, o insanların sebebi anlaşılmıyan, belki de içinde bulundukları anı bütün duygulariyle yaşamaktan gelen bir çeşit sevincin bana da yapıştığını duyarak çıkmışımdır. O küçücük kızların göz açıp kapayana kadar kabuklarını kırıp birden açılıverdiklerini, ayrı ayrı birer hayat iksiri gibi yeryüzyne kendilerini bıdiklerini, ayrı ayrı birer hayat iksiri gibi yeryüzüne kendilerini bırakıverdiklerini görmüşümdür. İçimde birdenbire bir utanç, bir küçülme duygusu belirivermiştir.

★

Ester ile Roza'yı ilk gördüğümde onların da bu sokaklara benzer bir yerde oturduklarını düşünmüştüm. Ötedenberi Musevi mahallelerini gezerken gördüğüm, hayâl ettiğim herşey bir bir gözümün önünden geçmişti. İki üç arkadaşiyle birlikte nasıl kol kola sokak boyunca gezindiklerini, nasıl kabak çekirdeği kemirdiklerini, nasıl acele acele konuştuklarını.. Belki de birkaç yıl önce o sokaklardan geçip dönerken karşılaştığım o kısa etekli, bol kahkahalı, gürültücü kızlar arasındaydılar. İkisi de neşeli, canlı, kıpır kıpır, sımsıcaktılar. Bir kenar semt bahçe sinemasının gişesinde çalışıyorlardı. Bir Musevi semtinde yalnız yaz ayları çalışan bir sinemaydı bu. Tertemiz, muntazam sandalye dizileri, daima sulanan çiçek tarhları, bembeyaz perdesi, iki yanına, gelecek programın resimleri asılı levhalariyle her yerde görülen sinemalardan. Akşama kadar gürültüsü eksik olmıyan bir cadde üzerindeydi. İki tarafında Haliç kıyısına giden sokaklar vardı. Birinden de iskeleye varılırdı. O yan sokaklar gece gündüz kalabalık, hararetliydi. İnsanlar kaynaşır dururdu. Ne olurdu, ne yaparlardı bilmem, ama oranın insanları sanki yerlerinde duramaz boyuna pencerelerden, kapılardan taşardı. Hep Musevi sokakları, Musevi mahalleleriydi. Adım başında insanın ağzını açık bırakan veya Amerikan filmlebir Ava Gardner profili o yıkık, harap evlerin kapısından, bacasınbir Ava Gardner profili o yıkık, harap evlerin kapısından bacasındandan taşıp karşınıza çıkıverirdi.

Benim bu semti tanımam tesadüfen olmadı. Yakın bir arkadaşım o sinemanın makinistiydi. Her yaz başka bir bahçe sinemasında çalışan arkadaşım, o yıl da bu sinemaya girmişti. Birçok akşamlar beraber gider gelirdik. Aynı semtte otururduk. Ta ortaokuldan arkadaşımdı. İlk defa bir yaz akşamı Haliç'i kuşbakışı seyreden bir yokuştan aşağı inmiştik. Daracık yollardan, merdivenli bir sokaktan geçmiştik. Alışa geldiğim yerlerin dışında bir ülkeye gider gibiydim. Yeni bir kıtaya, başka bir dünyaya adım atmıştım. Daha ilk akşamdan şaşakalmıştım. O heyecan, o gürültü, o neşe, kızlar, kadınlar neydi öyle... Yolda arkadaşım boyuna anlatmıştı, öyle memnundu ki yeni işinden, buradaki hayatından. Boyuna isimler saymıştı, birçok kızlardan bahsetmişti. En çok biriyle ilgilendiğini, onunla bir iki defa gezdiğini, doğrusu çok umuda düştüğünü söylemişti. Bu kız sinemanın gişesinde çalışıyordu. İlk defa Roza'yı o akşam gördüm. Kumral bir kızdı. Gişe açılmadığından bahçede bir sandalyeye oturmuş, bir çikolatayı ısırıyordu. Kısacık robu diz kapaklarını aşmıyordu bile. Boyuna gülüyordu, ne anlat-

san, ne desen gülüyordu. İki yıldır sinemada çalışıyormuş, ortayı bitirmiş.. Serbest serbest konuşuyordu. Ben önce arkadaşımın gezip dolaştığı kızın Roza olduğunu sanmıştım. Biraz sonra bahçeye esmer bir kız girince işi anladım. Zaten arkadaş da kolumu dürtmüştü. Ester buydu. Hep geç kalırdı işine. Hep elinde sandövicini ısıra ısıra, koşa koşa.. Hemen gişesine geçiyordu. İki kelime konuşamıyordu kimseyle. Bir merhabadan sonra ikisi de işlerinin başına geçtiler. Biz de arkadaşla makine dairesine çıktık. Kocacaman makinelere film bobinlerini yerleştirirken arkadaşım boyuna anlatıyor, bense sokağı tepeden gören pencereden, sinemaya girip çıkanları seyrediyordum. «Fakir bir kız Ester. Roza şımarığın biridir. Bir sürü tutkunu var. Kaç kişiyle kırıştırdı Allah bilir. Ben ikisiyle de ahbaplık ediyorum. Ester'le birkaç defa Beyoğlu'nda sinemaya gittik, bir defa da Adaya, dans ettik. Ester öyle çekingen durur ama o da kaçın kurası...» Ben arkadaşımın hikâyelerinden bu kadarını anlıyabilirdim. Hemen her defasında aynı şeyler olurdu. Ben makine dairesinde fazla kalamaz... Film başlar başlamaz aşağıya iner, gişelerin yanına giderdim. Roza göz kırpardı. Ester boyuna ikinci mevki biletleri satardı. Roza'nın gişesine yaklaşırdım. Filmlerden bahsederdik. O gün ilk olarak Clark Gable'in bir filmi oynuyordu. Ama geçen yılın filmiydi bu. Beyoğlu'nda Gable'in yeni bir filminin oynadığını söylerdim. «Gördüm onu» derdi. «Bir daha görebilirim ama.» Bakardı gözlerime. Dilimin ucuna kadar gelirdi, yarın gidelim mi demek.. Lâfı değiştirmek daha kolaydı. Döner dolaşır, onunla buluşma vaadi almak isterdim, yine sıkılırdım. Parlak gözleri mi, incecik robunu delercesine fırlamış göğsü mü, yoksa arkadaşımın anlattığı çeşitli hikâyeler mi beni ürkütürdü bilmem!

Geceleri arkadaşımla sinema boşaldıktan sonra çıkardık. Roza'nın ağabeysi gelip onu erkenden götürürdü. Ester yakındaki evine yalnız giderdi. Biz hep onun sokağından, evi önünden geçerdik. Yolumuz oraya düşerdi zaten. Ester'in evi yokuşun dibindeki üç katlı evdi. Çatı katında oturuyorlardı. Bütün ailesi çalışıyordu. Babası, ablası, kardeşleri... Bir de nişanlısı varmış.. O da önceleri sinemada çalışıyormuş, makinistmiş.. Sonra İsrail'e gitmiş. Ester oradan gelen mektupları hep okurmuş arkadaşıma... «Ben de bir gün oraya gideceğim» dermiş. Arkadaş anlatırdı: «Sinemaya gidince başını dayıyor, elini elime bırakıyor.. Dudaklarımı saçlarında, yüzünde gezdiriyorum. Okşuyorum, sesini çıkarmıyor.. O da öpüyor beni... Ama hep nişanlısından bahsediyor, İsrail'den gelen mektup-

lardan. Bir oyun oynuyormuşuz gibi. Benimle gezmesi, sevişmesi gerçek bir şey değilmiş, bir oyunmuş gibi..» Ester'lerin katında gecenin kaçı olursa olsun soluk bir ışık yanar dururdu. Bana öyle gelirdi ki, Ester, anası, kardeşleriyle oturmuş çeyizini hazırlamakta, İsrail'de giyeceği gelinliğini dikmektedir. Söylemezdim arkadaşıma ama böyle düşünürdüm. O ise hep Ester'den gerektiğinden fazla bir şey elde etmeyi düşünür, bu konudaki plânlarını anlatırdı. Bir arkadaşının odasına götürecekti, sabahlıyacaklardı, ama nasıl, nasıl? Gece yarısından sonra o yollar korkunç derecede tenhalaşırdı. Bekçiler bile geçmezdi. Elimizdeki elektrik feneriyle geçeceğimiz yolu aydınlatırdık. Semtimize kadar varabilmek tehlikeli bir seruvendi. Köpekler havlar, sarhoşlar nârayı basar, uzaklarda bir yerden acayip sesler gelirdi. Yokuşun tepesine varıncıya kadar Roza'yı da Ester'i de, içinden geldiğimiz o bambaşka dünyayı da unuturduk. Ancak tramvay caddesine çıktıktan sonra hayâllerimize koyulurduk. O, Ester için kimbilir nasıl plânlar kurardı. Sanki Roza önüm sıra, arkam sıra yürürdü. İçimden yalan derdim, her gece onu sinemadan alıp götüren ağabeysi olamaz, olsa olsa âşıklarıdır. Kimbilir şimdi nerededir? Bir içki masasının başında. Elinde kadeh. Ayak ayak üstünde. Dudaklarında hoppa bir hava.. Arkadaşım kendi derdi içindeydi: «Diyor ki Ester, sen hiç üzülme, ben İsrail'e gitmeden sana bir kız bulurum. Bana benzeyen bir esmer..» Bu sözlere öyle içerlerdi ki arkadaşım. Sanki kızın elinde bir oyuncaktı. Bugün var yarın yok. İsrail'deki delikanlı elini bir sallasa demek koşa koşa kız ona gidiverecekti..

★

Sinemanın müstahdemlerinden biri gibiydim. Yalnız film seyretmek için gazoz satan, leblebi satan o küçük çocuklar gibi.. Her gece arkadaşımla birlikte o bir buçuk saatlik yolu aşardım. Bazan vapurla o semte gittiğim de olurdu. Roza'yı arardım, hiç göremezdim vapurda. Bazan birini ona benzetiverirdim. Kâh Beyoğlu'nda, kâh Tepebaşında... Bir türlü rastlayamazdım ona. Ne yapardı gündüzleri, ne ederdi? Clark'ın filmine belki gelir umuduyla iki kere gitmiştim. Yoktu hiçbir yerde. Tek çare bahçe sinemasına koşmaktı. Saate bakardım, daha iki saat vardı filmin başlamasına. Nefes nefese vapurdan inip sinemaya varan yolu geçerdim. İkisi de gişelerindeydiler. Selâmlaşırdık, gülüşürdük. Birkaç dakika için yerinden ayrılır bahçeye gelirdi. Bir gazozumu içer, hep neşeli, alaycı sesiyle konuşurdu. Bir gün önce gittiği plâjı anlatırdı. Nasıl yarış etmişti delikanlılarla.. «Ah» derdi «Don Ameche'in bir filmi var.»

Çapkın çapkın bakardı. Sonra: «Yarın ağabeyimle gideceğiz.» derdi. Sinemanın sahibinin madamı görününce hemen kalkar giderdi. Makine dairesine tırmanırdım. Arkadaşımı ter içinde bobinleri sararken bulurdum. Küçük çocuklar bahçedeki çiçekleri sularlardı. Pikabın başına geçer, beş on plâktan semtte en çok sevileni, en çok aşınmışını seçerdim: «Arjantina...». Bütün cadde, semt çift hoparlörle çın çın çınlardı. Film başlayınca aşağı iner, arka tarafta bir boş sandalyeye ilişir filmi seyrederdim. Karşımda oynıyan Betty Grable değil, Roza'ydı. Danseden, öpüşen, mayosu ile boy gösteren Roza. Arkadaşım da bazan yerini yardımcısına bırakıp yanıma gelirdi. Kaç defa seyrettiğimiz filme baka baka konuşurduk: «Bugünlerde hiç oralı değil» derdi. «Kim?», «Ester.. Hiç konuşmuyor, düşünüyor hep... Bir yere götürmemi istemiyor.» Sonra birden «Sen de bırak şu Roza'yı, gezmedik adam bırakmadı.». «Kim görmüş» diye soradım. Bu gece onu evine kadar ben götürmeliydim. Evi neredeydi, kimin nesiydi? Filmi yarıda bırakıp o makine dairesine, ben de gişelerin yanına koşardık. Roza gitmek üzereydi. Sinemacının madam da yanında. Ester'le konuşuyorlardı. Sevinç içinde uçuyorlardı. Hepsini bir arada görünce bir cigara yaktım. «Ne sıcak hava» dedim. Madam'la Roza çıkıp gittiler. Ester kalmıştı yalnız. Bir cigara uzattım, yaktım. «Roza kimseyle dolaşmaz» dedi. «Seninle de.». «Öyleye benzemiyor» dedim. Ester beyaz perdeden gelen caz şarkısının bitmesini bekledi. Dumanı burnundan çıkartıp: «O evli» dedi. «Çocuğu bile var, kimse bilmiyor bunu.» Beraber sokağa çıktık. Dışarda bir bayram yerinin durgunluğuna benziyen bir hal vardı. Bedavacılar duvarlara tırmanmışlar, tahta kapının deliklerine göz uydurmuşlardı. Ilık bir rüzgâr esiyordu Haliç'ten. Ester'le denize doğru yürüdük. Ufacık bir vapur kalkmıştı. Kasımpaşaya doğru yolu yarılamıştı. «Roza orada oturur. Gündüzleri de terzide çalışıyor. Para biriktiriyor. Bugün mektup almıştı.. Kocası İsrail'de. Ondan bu kadar neşeliydi. Hoş o her zaman öyledir ya.» Sonra kendisinin, Roza'nın hülyalarını bir çırpıda anlattı. Orada onları bekliyen hayatı.. Bir yuvanın saadetini.. Umulup da bir türlü kavuşulmıyan birtakım şeyleri.. «Yakında beraber gideceğiz» dedi. Orada yeni bir ülke kuruluyordu. Bir vatan!. O toprakların ilk öncüleri olacaklardı. Geniş hayâlleri, umutları, bekleyişleri vardı.. Konuşa konuşa evlerine vardık. Üst kattaki ışığın gece yarısından çok sonra söneceğini, ana kızın kimbilir neler üstünde göz nuru dökeceklerini düşünüyordum.

Gece yine aynı yollardan arkadaşımla döndük. O Ester'den

bahsetmiye başladı. Artık bu işin bir sonu gelmeliydi. «Bu kızlara fazla önem vermemeli, değmez» diyordu. Bir odaya atsaydı Ester'i, tamamdı. İnsan eğlendirmeliydi gönlünü, o kadar. Hepsi de anasının gözü idiler. Ne anlatırlarsa hepsi masaldı... İsrail'deki nişanlıya da inanmıyordu dostum. Roza'nın hikâyesini, Ester'in hayâllerini yalnız ben içimde taşıyordum. Ona bunlardan bahsetmedim bile. Boşuna olurdu bu. Ama yol boyunca o iki genç kızın şu koskoca dünya içindeki didinmelerini, çırpınmalarını, insanlara, onların kötülüğüne karşı gece gündüz çarpışarak, arzuladıkları bir saadetin ardı sıra koşuşmalarını düşünüyordum. Bir daha ne Roza'yı, ne Ester'i görebilirdim. Ne de bahçe sinemasını, Arjantina plâğını. Betty'nin filmini... O değişik, bambaşka âlcme bir daha adım atamazdım.

★

Atmadım da. Arkadaşım da çok geçmeden işini bıraktı. Yaz da sona ermişti. Roza ile Ester ancak hayallerimin genişliğinde bir yer alabilirlerdi. Bir daha ne Ester'den, ne Roza'dan lâf açmadık. Arkadaşımın başka hikâyeleri, başka gönül işleri vardı anlatacak.. Yalnız ben gizli bir hazineyi saklarcasına, dünyamızda bulunmıyan bir masal semtinde geçirdiğim geceleri, yaşattığım hayalleri, insanları içimde gizledim. Sonra, çok sonra, limandan kalkan o ufacık, o çürük, eski zaman kadırgalarına benziyen gemilerden biriyle Ester'le Roza'yı özledikleri yerlere, insanlara doğru yolcu ettim. Yıkılacak kadar insanla yüklü gemilerdi bunlar. Ama içlerinde yarınki hayatlarına atılmıya koşan yığınlarla insan vardı. Bu arada dünyayı bitmiyecek bir serüven olarak kabullenen Ester'le Roza...

AZİZ NESİN

20 Aralık 1915 de İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi

«ARKADAŞ HATIRI»

(Millet dergisi, Ocak 1943)

«En acı günler bile üzerinden yıllar geçtikten sonra, dalında dura dura ballanan meyveler gibi tatlılaşıyor. Şimdi sürgünde geçen günlerimi andıkça gülüyorum. Anlatınca da dinliyenler gülüyor. Bunları siz de gülesiniz diye yazdım.

Üzerinde yaşıyanların hepsinin güldükleri, gülüştükleri bir dünyaya içimde sonsuz bir özlem var. Ömrümü, kendi gücümce böyle bir işe harcamaktar sevinç duyuyorum.

Düşünmek, sevmek, gülmek... İnsan için gerisi yalan dolan...»

(**«Bir Sürgünün Hâtıraları»**. Önsözden. 1957)

AZİZ NESİN

(İstanbul. 1915)

HAYATI

20 aralık 1915'de İstanbul'da Heybeliada'da doğdu. Asıl adı Mehmet Nusret Nesin'dir. Babası Abdülâziz Nesin alaydan yetişme idi, bir aralık askerî iaşe subaylığı yaptı. Sonradan çeşitli işlere girmiş, çıkmıştır. Anası Hanife Hanım, Aziz Nesin daha onbir yaşlarında iken ölmüştü. Baba soyu aslında Şibinkarahisar'lıdır. Önce babasının isteğine uyarak onbir yaşında hıfzını bitirdi. İlk öğrenimini de Darüşşefeka'da yaptı (1929). Sonra Kuleli Askeri Lisesi'ni (1935), Harbiye Mektebi'ni bitirdi (1937). İstihkâm Okulu'nda iki yıl okuyarak orduya katıldı (1939). Bu okulda iken bir yandan da Güzel Sanatlar Akademisine devam ediyor, ressam olmak istiyordu. 1944 yılında ordudan üsteğmen rütbesiyle ayrılıncaya kadar Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yerlerinde subay olarak dolaştı. Sonra İstanbul'a geldi. Bakkallık ve muhasiplik gibi bazı işler tutmak istedi (1944). Sonra Sedat Simavi'nin çıkardığı «*Yedigün*» dergisine girdi (1944). Bundan sonra Babıâli'de, «*Tan*» gazetesinin yıkılışına kadar (4 aralık 1946) gazetecilik mesleğinin çeşitli işlerinde çalıştı. Yazıları yüzünden çeşitli fasılalarla beşbuçuk yıl kadar hapis yatmasından dolayı bir süre basın dünyası ile ilgisini kesmek zorunda kaldı. Bir aralık Levend'de bir kitapçı dükkânı (1951), Beyoğlu'nda bir fotoğ-

raf stüdyosu da işletti (1952). 1953 yılından sonra yazıya yeniden döndü. Evlidir, dört çocuğu vardır.

EDEBÎ HAYATI

Daha askerken «*Yedigün*» dergisine «*Vedia Nesin*» imzası ile aşk şiirleri, ayrıca Ankara'da çıkan «*Millet*» ve «*Yeni Adam*» dergilerine hikâyeler yazıyordu (R. Oğuz Arık. *Millet* dergisi: «*Arkadaş Hatırı*», «*Kısmet*», «*Çıngır Bey*». Sayı 21, 23, 24. Ocak 1943, mart ve nisan 1944). «*Aziz Nesin*» takma adını bu sıralarda, 1939'dan sonra (asker olduğundan) kullanmağa başladı. Askerlikten ayrıldıktan sonra da yine bu imza altında «*Yedigün*» dergisinde şiirler ve başka başka imzalar altında magazin hikâyeleri yazdı. Bu dergi elile çıkarılan «*Karagöz*» gazetesini de bir süre idâre etti. 1945 yılında «*Tan*» gazetesine girerek fıkralar, reportajlar yayınladı. Yazılarındaki mizah gücü dikkati çektiğinden, bugünkü mizah hikâyeciliğinin temelini teşkil eden ilk hikâyelerini 1945/46 tarihlerinde bu gazetede yayınladı, bunları sonradan kitaplarına almadı. «*Tan*» gazetesinin yıkılışından sonra «*Yedigün*» dergisinden de ayrılarak sekiz sayı çıkabilen «*Cumartesi*» adında bir magazin yayınladı. Bir müddet de «*Vatan*» gazetesinde çalıştıktan sonra, o günlerin ünlü hikâyecisi *Sabahattin Ali* ile birleşerek kanunî koğuşturmalar yüzünden sık sık adını yakın benzerlerile değiştiren «*Marko Paşa*» adındaki kavgacı siyasi-mizah dergisini çıkardı («*Marko Paşa*», «*Malûm Paşa*», «*Merhum Paşa*», «*Ali Baba*, «*Bizim Paşa*», «*Hür Marko Paşa*», «*Medet*», yalnız siyasi karakterde «*Baştan*», «*Yeni Baştan*» aralık 1946'dan 27 temmuz 1950'ye kadar). Bu gazetelerdeki yazılarında görülen hakaret suçları yüzünden açılan dâvaların birbiri peşine sonuçlanmasıyla birleşen mahkûmiyetlerden 5,5 yıl kadar hapis yattı. 1951 yılından sonra bir daha yazıya dönmemek kararı ile Babıâli'den ayrıldı. Ancak 1954 yılında Levent'teki dükkânını satarak «*Akbaba*» adındaki mi-

zah dergisinde çalışmak üzere yeniden yazı hayatına döndü. Bu tarihten sonra bir çok takma adlar kullanarak (200 kadar) gazete, magazin, mizah dergilerine reportaj, fıkra, hikâyeler verdi, radyofonik temsiller oynattı. 1955 yılından başlıyarak kitapları çıkmağa başladı. 1956'da romancı Kemal Tahir'le birleşerek «*Düşün Yayınevi*» ni kurdu. Geniş bir çevreye yayılmağa başlıyan kitaplarını burada birbiri peşine yayınladıktan sonra, 1958'de ayrılarak önce tek başına, sonra «*Dolmuş - Karikatür*» dergisile birleşerek kitap yayınlarına devam etti. Sonunda bu yayınevinin de tek başına sahibi oldu. Bu yayın devresindeki son kitabı «*Biz Adam Olmayız*» *(1962)* dan sonra, yayınevinin yanması yüzünden (110.000 cilt kitabı yandı) büyük zararlara uğradı (Şubat 1963). İki yıl kadar kitap çıkaramadı, «*Akbaba*» dergisi ile gazetelere sürekli olarak küçük hikâyeler ve fıkralar yetiştirdi. İki yıl aralıktan sonra 1964 yılının aralık ayında «*Düşün Yayınevi*» ni yeniden kurdu. Yeni hikâye kitapları ile birlikte sayıları tükenmiş bulunan eski eserlerinin birleştirilmiş büyük baskılarını hazırlamağa girişti.

İtalya'da, Bordighera'da her yıl yapılan uluslararası mizah hikâyeleri yarışmasında üstüste iki yıl (1956 ve 1957) «*Altın Palmiye Armağanı*» alarak dünya birinciliği kazanması ününü çok genişletti. Bundan sonra gazetelerde günlük fıkralar yazmağa da başladı. «*Yeni Gazete*», «*Tanin*», «*Ulus*», «*Akşam*» gazetelerinde kendi adı ve takma adlarla fıkralar, sohbetler ve roman tefrikaları yayınladı (1958-1964). Hâlen «*Akşam*» gazetesine yazılar ve romanlar vermekte, «*Akbaba*» adındaki mizah dergisinde de mizah hikâyeleri ve romanları yayınlamaktadır.

Aziz Nesin'in mizah hikâyeleri ve romanları doğu ve batı milletlerinin dillerine gittikçe artan bir tempoyla çevrilmektedir. Bu çevirilerin bir bölümü kitap düzeninde, diğerleri ise antolojilere seçme örnekler olarak alınmakta, bazı hikâyeleri de dergilerde yayınlanmaktadır.

Onun kitapları en geniş ölçüde Sovyetler Birliği ülkelerinin dillerine çevrilmiş, bazılarının ise birkaç baskısı çıkmıştır.

Rusça olarak «*Ya Kadın Olsaydım!*» *(Moskova. 1961: 1000.000 tiraj)*, «*İt Kuyruğu*» *(Moskova. 1958: 75.000 tiraj*, «*Ölmüş Eşek*» *(Moskova. 1960: 110.000 tiraj)*, «*Straşnii Son*» *(derleme. Moskva: 1962. 150.000 tiraj)*.

Sovyet ülkeleri milli dilerinden *Kırgızca*'da bir derlemesi *(Ulaanbaatar. 1963: 8.000 tiraj)*, *Türkmence*'de «*Ölmüş Eşek*» *(Aşkabad. 1962: 5.000 tiraj)*, *Ermenice*'de «*İt Kuyruğu*» *(Erivan. 1960: 10.000 tiraj)*, *Özbekçe*'de «*Mizah Hikâyeleri*» *(derleme. Taşkend. 1963: 60.000 tiraj)*, *Türkmence*'de «*İt Kuyruğu*» *(Aşkabad. 1961: 4.500 tiraj)*. Bunlardan başka Azeri türkçesine ve başka dillere yapılmış çevirileri de olduğu gibi, yeni kitapları da hazırlanmaktadır.

Bulgaristan'da Aziz Nesin'in kitapları iki ayrı seri hâlinde Türkler ve Bulgarlar için iki dilde basılmaktadır. Türkçe olarak çeşitli kitaplarından yapılmış bir derleme «*Orkestra Adam*» *(Seçilmiş Mizah Hikâyeleri. Sofia. 1960: 3000 tiraj)* ve «*Zübük-Kağnı Gölgesindeki İt*» *(Sofia: 1000 tiraj)*. Bulgarca olarak da «*Aziz Nesinden Seçmeler*» *(Polovdiv. 1963: 13.080 tiraj)*.

Romen dilinde ise «*Ya Kadın Olsaydım!*» *(Bükreş. 1963: 15.160 tiraj)*. Bunun ikinci baskısı da yapılmıştır.

Sovyetler Birliği ve Balkan ülkelerinden sonra, Aziz Nesin'in kitaplarının en çok okunduğu ülkeler İran ve Almanya'dır. Onun İran'da basılmış beş hikâye kitabından ancak bir tanesini görebildik: «*Biz Adam Olmayız*» (çeviri: Veli-Allah Asafî. Tahran, 1960).

Almancada ise «*Unheilige Hoca*» *(Türkische Humoresken. Paul Neff Verlag. Wien-Berlin-Stuttgart. 1962)*, aynı kitabın halk baskısı *(Münih. W. Goldmann Verlag. 1964)*, Doğu Almanya'da ise «*Die Nacht mit dem Verrükten*» (seçmeler. *Eulenspiegel Verlag. Berlin. 1964)*. Ayrıca «*Zübük*» *(1961)*

romanının çevirisi de son günlerde yayınlandı *(Verlag Rütten-Loening. Berlin. 1964)*.

Bunlardan başka *Macar* diline *«İt Kuyruğu» (Europa. 1959: 5000 tiraj)*, *Lehçe*'ye de bir seçmeler kitabı çevrilmiştir. Bütün bunlardan başka *Arnavutluk*'ta 2, *Vietnam*'da 1, *Kore*'de de 1 kitabının yayınlandığını öğreniyoruz.

Aziz Nesin'in hikâyelerine yer veren dergilerden burada söz etmek imkânı yok. Antolojilerin ise ancak birkaç tanesini not edebileceğiz: *«Welthumor. Eine neue Anthologie (Eulenspiegel Verlag. 1961)*, *«Die Reise zum wonnigen Fisch. Die besten Humoresken der zeitgenossischen Weltliteratur» (Neff, Anthologie. Wien-Berlin-Stuttgart. 1961)*, *«Modern Stories from many lands. Manyland Books. Newyork. 1963)*, *«Naşa Ulitza. Turyetskaya Novella XX. veka» (Moskova. 1962)*.

Aziz Nesin tiyatro çalışmalarına aslında 1939 yılında başlamıştı. On kadar deneme yaptıktan sonra ilk oyununu ancak 1958 yılında yayınlayabildi: *«Biraz Gelir Misiniz»*. Ondan sonra da *«Bir Şey Yap Met»* i yayınladı (1959). Şimdi elinde yayına hazırladığı 7 oyunu vardır: *«Düdükçülerle Fırçacıların Savaşı»*, *«Çiçu»*, *«Fotinbağı»*, *«Bir Bilinmiyen Küçümencik Kişi»*, *«Yabancılar Kurtarır»*, *«Toros Canavarı»*, *«Koltuk»*.

«Biraz Gelir Misiniz?», 1962 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahneye kondu (84 temsil). Sonra Almanya'da, Doğu Berlin'de *«Meister Mateh»* adile almancaya çevrilerek sahneye kondu ve kitap olarak da yayınlandı. Bu oyun hâlen Romanya'da oynanmaktadır. *«Birşey Yap Met»* ise Birleşik Amerika'da *«Californıa. Passedena Playhouse»* da oynandı, İngilizceye çevrilerek basıldı.

Aziz Nesin'in birkaç kitabı hesap dışı kalmak üzere, mevcut *37* kitabının çeşitli tarihlerde yapılmış 1-3 üncü baskılarının yekûnu *448.000* i bulmaktadır. Bunlardan *110.000* i *«Düşün»* yayınevinin şubat 1963 yangınında yandığına göre, bütün Türkiye'ye yayılan ve satılan kitaplarının tiraj toplamı

340.000 i bulmaktadır ki, bütün Türk edebiyatında hiçbir yazarın, bu ölçüde halka ve dünyaya yayıldığı iddia edilemez.

ESERLERİ

Geriye Kalan. Mizahî hikâyeler. Oluş Y. 14 hikâye. - İstanbul: 1953; **İt Kuyruğu.** Mizahî Hikâyeleri. Akbaba Y. 26 hikâye. - İstanbul: 1955; **İkinci Baskı:** Düşün Y. 28 hikâye: 1957; **Üçüncü Baskı:** 1959; **Kadın Olan Erkeğin Hâtıraları.** Mizah Romanı. Akbaba Y. - İstanbul: 1955; **İkinci Baskı:** 1957; **Yedek Parça.** Mizah Hikâyeleri. Akbaba Y. 29 hikâye. - İstanbul: 1955; **İkinci Baskı:** Düşün Y. 1956; **Üçüncü Baskı:** Düşün Y.: 1961; **Yepetaş** (Yedek Parça Türk Anonim Şirketi). Mizah Hikâyeleri. Akbaba Y. 25 hikâye. - İstanbul: 1956; **İkinci Baskı: Fil Hamdi.** Düşün Y. - İstanbul: 1958; **Damda Deli Var.** Mizah Hikâyeleri. Akbaba Y. 23 hikâye. - İstanbul: 1956; **İkinci Baskı:** Düşün Y. 1957; **Üçüncü Baskı:** 1964; **Koltuk.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 22 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1958; **Gol Kıralı Salt Hopsalt.** Mizah Romanı. Düşün Y. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** Karikatür Y.: 1958; **Kazan Töreni.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 24 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1957; **Üçüncü Baskı:** 1960; **Toros Canavarı.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 23 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1959; **Erkek Sabahat.** Mizah Romanı. Düşün Y. - İstanbul: 1957; **Deliler Boşandı.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 25 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1958; **Mahallenin Kısmeti.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 14 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1958; **Ölmüş Eşek.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 4 hikâye. - İstanbul: 1957; **İkinci Baskı:** 1958; **Hangi Parti Kazanacak?.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 18 hikâye. - İstanbul 1957; **İkinci Baskı:** 1960; **Bir Sürgünün Hâtıraları.** Hatıralar ve 10 hikâye. Düşün Y. - İstanbul 1957; **İkinci Baskı:** 1959; **Havadan - Sudan.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 14 hikâye. - İstanbul: 1958; **Bay Düdük.** Mizah Hikâyeleri. Düşün Y. 16 hikâye. - İstanbul: 1958; **İkinci Baskı:** 1964; **Memleketin Birinde.** Mizah Masalları Düşün Y. 22 masal. - İstanbul: 1958; **Nazik Alet.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 14 hikâye. İstanbul: 1958; **Gıdı Gıdı.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 13 hikâye. - İstanbul: 1958; **Aferilin!.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 12 hikâye. - İstanbul: 1959; **Kör Döğüşü.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 12 hikâye. - İstanbul: 1959; **Saçkıran.** Roman. Karikatür Y. İstanbul: 1959; **Mahmut ile Nigâr.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 14

hikâye. İstanbul: 1959; **Hoptrinam.** Mizah Masalları. Karikatür Y. 17 Mizah masalı. - İstanbul: 1960; **Gözüne Gözlük.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 15 hikâye. - İstanbul: 1960; **Ah Biz Eşekler.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 13 hikâye. - İstanbul: 1960; **Yüz Liraya Bir Deli.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 14 hikâye. İstanbul: 1961; **Zübük. Kağnı Gölgesindeki İt.** Roman. Karikatür Y. İstanbul: 1961; **Bir Koltuk Nasıl Devrilir?** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 14 hikâye. - İstanbul: 1961; **Biz Adam Olmayız.** Mizah Hikâyeleri. Karikatür Y. 15 hikâye. - İstanbul: 1962; **Yeşil Renkli Namuz Gazı.** Düşün Y. 12 hikâye. - İstanbul 1964; **Dört Kitap** (Damda Deli Var - Gıdıgıdı - Bay Düdük - Ah Biz Eşekler). Düşün Y. - İstanbul: 1964.

Aziz Nesin'in şimdiye kadar kitap biçimine girmemiş mizah hikâyeleri ve romanları da vardır. Bir yandan bunları derliyerek yayınlamakta, bir yandan da yenilerini yazarak çeşitli dergi ve gazetelere vermektedir. Ayrıca gazete ve dergilerde kalmış bir hayli manzumeleri, mağazin hikâyeleri, fıkraları ve yazıları da vardır. **(Az Gittik - Uz Gittik.** Fıkralar. Karikatür Y. - İstanbul: 1959; **Nutuk Makinesi.** Fıkralar. - İstanbul: 1957). Mizah romanlarından başka gazete tefrikalarına uygun romanlar da yazmıştır. Bunlardan biri **«Vatan»** gazetesinde **«İsmail Ateş»** takma adile tefrika ettiği **«Otomobil Sevdası» (Kasım - aralık. 1954)** adındaki romanıdır. Buna benzer bir başka romanı da eski **«Son Saat»** gazetesinde **«Ayşe Gül»** takma adile yayınlanmıştır (1946/47). **«Ulus»** gazetesinde çıkan **«Donuk Kasaba»** adındaki gerçekçi romanı da o yazmıştır (1959). Ayrıca polis romanı türünde de kalemini yürütmüş, **«Düğümlü Mendil»** adile bir kitap da yazmıştır (İstanbul. 1959). Çocukluk günlerinden başlıyarak çağımıza kadar ulaşacak, olaylarla dolu ve Türkiyenin gelişmelerini yansıtan, **«Böyle Gelmiş, Böyle Gitmez»** adını taşıyan anılar kitabını (5 cilt) da bir yıldanberi **«Akşam»** gazetesinde tefrika etmektedir (birinci cildi: 1954 den). Bu kitabında, onun, hem yazar olarak kişiliğine, eserlerinin kaynaklarına olduğu kadar, çağımızın bir çok sorunlarına değineceği anlaşılmaktadır. Ayrıca mizah dergileri için yazılmış romanları da vardır.

Zaman zaman İngiliz ve Amerikan mizah edebiyatından çeviriler de yapmaktadır. **«Marko Paşa»** adındaki mizah dergisini (bk. eserleri bölümüne) çıkardığı sırada bir manzum hiciv kitabı yayınlamıştır (1949). Son yıllarda onun bir de **«Azıznamе II»** adile ikinci bölümünü de çıkardı (1960).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Aziz Nesin, mizah hikâyelerinin konularını hikâyecilerimizin hiç birinin şimdiye kadar ulaşamadıkları geniş bir çevreden almaktadır. Bizdeki çok eski ve köklü mizah geleneğini yenileştirip sürdürerek büyük şehirlerin dar çerçevesinden aşırabilmiş, köylere kadar ulaştırabildiği gibi, bu eski geleneğin canlı kalan zincirine bağlanarak küçük hikâye alanındaki mizah anlayışını çok geliştirmiş, 1918-1935 yılları arasını kaplıyan batı etkisindeki salon mizahının kurduğu modayı yıkmış, çeşitli anlatım ve biçim denemelerine baş vurarak da, mizah hikâyesi geleneğinin hem mirasçısı, hem de başarılı bir yenileyicisi olmuştur. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra birdenbire gelişen, hele Cumhuriyetin ilânı sıralarında bütün edebiyatımızı kaplıyan, gerçekçi hikâyeciliğimizi de büyük ölçüde etkileyen «mizahlık küçük hikâye akımı»nın 1940 yıllarından sonra gittikçe göze çarpan en başarılı öncüsü hâline geldi.

Hayatını yazıları ile kazanan Aziz Nesin, başlangıçta kendini tekrarlamamak endişesile olduğu kadar büyük kalabalığa ulaşma amacıyle de, konularını, yurd çapında genişletmeğe çalıştı. Bu hikâyelerinde «boş bir güldürü» seviyesine de düşmek istemediğinden, bu tema ve kişi zenginliğini bilereke aramıştı. Türk edebiyatındaki yeniye ve gerçeğe yönelen bütün güçlü yazarların duyduğu yazı ve edebiyat dilinin sınırlı oluşunu, devirleri ve kişileri sımsıkı bağlıyan çürümüşlüğünü çok iyi anladığından, halk dilinin çok zengin imkânlarından olduğu kadar, mizah yolu ile halk diline gidenlerden de yararlandı. Büyük şehri dolduran çeşitli zümrelerin yaşayışlarına işlerken, onların düşünce ve duyuşlarını yansıtan konuşmaları kadar, Anadolu insanlarının dil ve anlatım özelliklerinden de yararlandığı, bu hikâyelerinde açıkça görülür. Kendini tekrarlama ve geniş çevrelere ulaşma çabalarına rağmen, Aziz Nesin'in, bütün çağdaşlarını aşacak ölçüde eser verme zorunda kalması, son yıllarda onu, bütün uygun şartlara ve çalışma gücüne rağmen, korktuğu sonuçlara ulaştırdı; hikâyelerini ve malzemesini pek fazla kontrol edemeden eserlerine aktarmağa başladığı da görüldü. İlk eserlerinin birden fazla baskıya ulaşması yanında son eserlerindeki tiraj durgunluğu göze çarpacak ölçüde belirlidir. Şunu da ayrıca belirtmeli ki, Aziz Nesin'in en son kitaplarında bile üzerinde dikkatle durulmuş ve işlenmiş hikâyelerin varlığı da görülür. Türkiyede yazıları ile geçinmek zorunda kalan bütün yazarların bir süre direnmeden sonra kaçınamıyacakları bir sonuçtur bu. Eninde

sonunda, o da geçinme kaygısı ile yazdıklarını, sanat amacı gözeterek yazdıklarından belki de ayırmak zorunda kalacaktır. Eğer hikâyelerinde yalnız «güldürü» yolu ile kazanç, veya «seçkinlik» yolu ile sanat amacını gütseydi, belki de böyle bir ayırıma giderdi. Onun hikâyelerinin hepsinde göz önünde bulundurduğu bir amaç var ki, çok yazmasını da, zaman zaman aynı temaların tekrarını da kendince sağlam bir esasa bağlamış oluyor: Aziz Nesin, moral ve sosyal bir toplum eleştirmesine yönelirken, bunun, büyük kalabalıklarca anlaşılmasını, etkili bir mizah sanatı yolu ile uyarıcı nitelikte olmasını da istiyor. Böyle olunca, konuları ve kişilerindeki tekrarlar, bazı hikâye çeşitlerindeki taslak hâlindeki sertliklerin «güdümlü edebiyat» açısından bir dereceye kadar açıklanması da yapılabilir elbet. Eserlerine harcayacak zamanı ve çabayı kontrol etme gücüne sahip olamayışının da bunda büyük bir payı olmalıdır kanısındayım.

Aziz Nesin, kişilerinin diline, kendi anlatma tekniğini rahatça adapte edivermek yeteneğini eski halk hikâyecilerinde olduğu gibi, o ölçüde geliştirmiştir ki, bazan türkçeye çevrilen veya çevrilmiyen yabancı yazarların anlatımlarını (Guareschi, Zoşçenko, J. Thurber), bazan de birlikte çalıştığı arkadaşlarının anlatımlarını bile hikâyelerinde kullanabiliyor. Velhasıl bazan bilerek, bazan da bilmiyerek, sürekli bir çalışma temposunun ezici baskısı altında, kendini değiştirme çabasından çok, deneyerek başka anlatımlara kaymıştır. Aziz Nesin'in birçok hikâyelerini bu soy sebeplerle bir yana bıraksak bile, kitaplarına girmiş hikâyelerinin çoğunluğunun hikâye grupları hâlinde ortaya çıktıklarını görürüz. Denilebilir ki, bütün niteliklerile iyice belirmiş, başkalarından kolaylıkla ayrılabilir, tek çeşit «Aziz Nesin anlatımı ve hikâyesi» yoktur.

Bizim halkımızın, herşeyden çok, yurdun her köşesinden koparak İstanbul'u tıka basa dolduran, köylülüklerini henüz yitirmemiş halk kalabalığının çeşitli örneklerini, onların renkli, gürültülü, coşkun yaşamalarının ayrıntılarına kadar işliyebilen özlem gücü sâyesinde, canlılığını bozmadan okuyucularına nakletmiş, konularını ve kişilerini, en belirleyici noktalarından bütünü kavramağa en uygun düşen açılardan verebilmiştir. Bazı eserlerinde, hele son yıllarda, konuları ve mizahlık kişilerini devre devre tekrara, bazı durumlarda da seri hâlinde üretim yazıcılığına götürdü. Yaratıcılığındaki gürlük ile geniş tiraja yönelişi, bunu artık zorunlu kılıyordu. Özellikle mizah yolunda açıklamaya gitmek yazarın sanatçılığının aleyhinde olmasına rağmen, «hem öğretiye, hem de yazıyla geçin-

mleye yönelen fayda unsurunu birinci plâna aldı», büyük kitleye yönelişini bu yoldan gerçekleştirebildi. O hâlde bol yazma gücü ve kitleye yayılmayı amaç edinişi başarılarının temeli olmuştur diyebiliriz. Onun gerçeği yakalamadaki «seziş gücü» ile «çalışma gücü» karşılıklı olarak birbirini etkiledi. Bundan dolayıdır ki, Aziz Nesin'in sayıları 2000'i aşan (kitaplarında bu sayı 507 yi bulur) hikâyelerinin hepsinin aynı değer çizgisinde oldukları elbette söylenemez, üstelik taslak hâlindeyken yayınlandıkları dergi ve gazete sayfalarının dışında sürekli bir yaşamaya kavuşabilecekleri de iddia edilemez. Ama onun toplu eserleri yeniden düzenlenirken, ne kadar sıkı ve kesin bir ayıklama yaparsak yapalım, yine de geriye ciltler dolduracak bir hikâye yığını kalacaktır.

Bizim mizah edebiyatımızda son yıllarda gittikçe hızlanan, eski anlatış şekillerinden bir kurtulma ve yenileme akımı belirmiştir ki, bu yolun başında Aziz Nesin bulunmaktadır. Rıfat Ilgaz onun açtığı yoldan başarılı bir izleyici olarak gelebildiyse de, Adnan Veli'nin bu eski mizah halkasından kopamadığı, eski alışkanlıklara takılıp kaldığı da açıkça görülmektedir. Şimdi artık, bizim yaşayışımızın ortaya çıkardığı, bize has bir «milli yeni mizah yolu»nun varlığı ve nitelikleri üzerinde durmak gerekiyor. Yabancı mizah dergilerinden yapılması alışkanlık hâline gelmiş aktarmalar yerine, gözlemci telif yaratma yolundan, yıllardır sürüp giden, müzminleşmiş çeviri ve adapte yoluna karşı çıkan bir direnme gelişiyor. Bir koldan bizim eski halkçı mizah ustalarına (Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Sermet Muhtar, Osman Cemal, Ercümend Ekrem, Mahmut Yesari vb.), bir diğer koldan da eski halk mizah geleneklerine (meddah, fıkra daireleri, karagöz, ortaoyunu, tulûat) bağlanmağa özenen yeni bir milli mizah yolu ortaya çıkıyor. Kısaca ifâde etmek gerekirse, bizdeki yeni mizah yayınlarında başlıca iki yol var: biri bizdeki mağazin mizahı yolu ki, batının aktarması geleneğini sürdürmeğe çalışıyor; öteki yol da, halk mizahı geleneği ve eski mizah ustalarile birleşerek yeniden batıya aşılanıyor. Gelişen ve büyüyen yeni hikâye ve romancılığımızın peşinden, bize has ve toplumu etkileyici ve büyük kitlelere yayılmaya elverişli niteliker taşıyan bu yeni yolun gücü artık iyice belirmeğe ve sezilmeğe başlandı. Bu yeni mizah, gelenekten gelen niteliklerile biraz sertçe politik - ve sosyal - satire, tebessümden çok gülmeğe götüren kuvvetli bir dozda, halkın arasındaki varlığını bu güne kadar korumuştu. Aziz Nesin, bu yolu yeni hikâye biçiminin bu günkü şartlarına uygun olarak yeniden itibâra kavuşturdu. Ona gelinceye kadar bizde mizah hikâyeleri, eski halkçı mizah yazarlarının ölüm-

İçinden sonra, genel olarak hep bilinen bir platform üzerinde, bilinen motifler, konular, işlene işlene ortamalı olmuş tipler, çoğu batıdan aktarılmış bizde uydurma etkisi bırakan entrikalar ve nükteler üzerine kurulmuştu. Onun hikâyeleri, dilleri, çevreleri, kişileri, sorunları, bütün mizah unsurları ile yerlidir.

Aslına bakılırsa her milletin kendine has bir mizah anlayışı ve ölçüsü vardır. Köklerini çok eskilerden, millî yaşayışın halk psikolojisine işlemiş özelliklerinden alan bu anlayış, bizde uzun süre halka ve hayata kapalı kalan toplum ve politikayı dolaylı yoldan taşlamaya çok yatkın olmuş, köylü ve kentli arasında yayılan hayvan hikâyeleri ve fıkra dairelerinde de bu yola yönelmenin belirli olduğu görülmüştür. Bu günün yeni mizah anlayışının da temeli olmağa başlıyan bu anlayış, hemen bütün mizah eserlerinin bu çizgiye ulaşmasını şart kılmıştır. Mizah hikâyecilerimizin bu günün şartlarına göre başarıya ulaşmaları, kökleri çok eskilere giden sözlü mizah geleneğinin düzenine yaklaşmağa onları zorlamıştır. İşte Aziz Nesin'i bu soy bir mizah anlayışının öncülüğünü yapar görmekteyiz. Halk mizahının geleneklerini dilinde ve anlatışında kullanmakta direnişi bundandır. Bununla birlikte faydalanma alanını, çağının yerli ve yabancı yazarlarına kadar genişletmekten de çekinmiyor. Ama çok zaman bu etkileri aşabiliyor, o zaman da herbiri halkın gündelik yaşayışından gücünü alan, halk deyimleri, söz çalımları, nükteler ve fıkralar, ironilere, yer yer tatlı sertten haşinliğe kadar varan hicivlerle yüklü hikâyeler yazıyor. Pek az yazar insanların dilleri, davranışları, dünya görüşleri, duygu ve düşüncelerile bu kadar yakından haşirneşir olabilmiştir. Büyük şehrin yaşayışını en hurda ayrıntılarına kadar bilmekten, kalabalık içinde kaybolmuş kişileri yeni hayat şartlarının sivrilttiği, henüz kimseler tarafından görülüp sanata aktarılmamış, tasvir edilmemiş insanları tanımaktan, onların kişiliklerini ve davranışlarını, hele iç dünyalarını belirleyen dillerini bilmekten gelen malzeme zenginliği, henüz bu ölçüde hikâyecilerimizde yoktur. Yeni bir yaşama yolunun devrimlerle altüst olmuş, sürekli değişen, henüz dengeli bir düzene kavuşmıyan bir toplumun insanlarını, bütün canlı yeniliklerile, biraz aceleye getirerek ve yüzeyden de olsa, onların ruh derinliklerinden çok aksiyona bağlı davranışlarile, onun eserlerinde tasvir edilmiş olarak görmekteyiz. Çağdaş gerçekçi roman ve hikâyemizin yürüyüşüne paralel olarak, toplum gerçeklerini belirlerken, gözleyip hızla yazdığı hikâyelerinin hemen hepsini, büyük düzensizliği haber veren günlük yaşayışın aksaklıklarından çıkarmakta, birçok sorunlar ve olaylar daha gazete sayfalarında aktüel tazelikleri

içindeyken onun kaleminde kolaylıkla hikâye ve roman kılığında işlenerek ortaya çıkmakta, toplumumuzun bir çeşit sosyal ve psikolojik topografyasını vermeğe çalışmaktadır.

Aziz Nesin, çağımızın gazete ve dergilerine en çok eser veren, yazıları en çok okunan bir yazarıdır. Konu ve kişilerini halk arasından pek öyle derinleştirmeden, yüzeyde beliren çarpıcı görüntülerden seçtiğinden yaşamalarını anlattığı halkın yazarı haline geliverdi. Türkiyede kitap okuyarak ucuz yoldan vakit geçirme alışkanlığı kazanmış, ilk veya orta öğrenim görmüş, anlatış ve kuruluşta karışık ve aşırıya kaçan, kendine yabancı unsurlar ve sorunlardan hoşlanmıyan, sanat adına yapılan zorlamalardan kolaylıkla tedirgin olan, sayıları 10.000 - 50.000 arasında değişen bir kalabalık, Aziz Nesin'i hem eser vermeğe, hem de başarıya ulaştıran, sürekli olarak iteliyen başlıca faktördür. Bizdeki yazarların büyük bir çoğunluğu kendisi ve dar sanat çevresi adına çalışırken, onun boşlukta olmadığını, okuyucu kitlesine sıkı sıkıya bağlanmak zorunda kaldığım, sanatına biçim veren ve hayatım şartlıyan zorunluğun buradan geldiğini söylemek istiyorum. Babacan bir anlatışla eserlerinde tasvir ettiği kimselerin aynı zamanda onun okuyucuları olmaları, onda bir dert ortağı, kendilerini iyi tanıyan, yaşamalarına katılan, seven bir «Marko Paşa» bulmaları, bizde edebiyatın nerede topluma ulaşıp onunla birleşebileceğini ortaya koyan bir deneme olmuştur.

Onun mizah hikâyeciliğinin 1946-1951 yılları arasında geliştiğini, hayatının çeşitli olayları ile kesilerek kısa duraklamalardan sonra, asıl hikâyeciliğine 1954 yılında başladığı söylenebilir.

Gülünç alışkanlıklar ve kaba çizgilerle yüze vuran davranışları bir kaç çizgi halinde belirten, çalakalem yazılmış küçük mizah hikâyelerinin dışında, toplumun yeni şartlarının ortaya çıkardığı örnek tipleri, bir devrin hâkim davranışını belirliyen, hastalık haline gelmiş toplum bozukluklarını anlatan, kendilerini topluma bir değer olarak kabul ettiren madrabazların içyüzlerini gösteren bir grup hikâyeleri vardır ki, emek harcanarak, geniş bir toplum kesitinin gözlenmesile yazılmıştır. Göze çarpan gündelik olaylara, çok kere gazete haberlerine dayanan ve taslak hâlinde yayınladığı hikâyelerinin yanında, bunlar, artık mizahlık mağazın hikâyeleri seviyesini aşarak «Mark Twain ve O'Henry» çizgilerini de aşan gerçek sanat hikâyeleridir. Onun ustalığını ifâde eden bu hikâyelerin kalıcı bir değer taşıdıkları, ulaştıkları büyük tiraj sayılarından da anlaşılmaktadır: «Nasıl Hacı Oldum?» (İt Kuyruğu), «Hangi Şarkıyı İstersiniz?» (İt Kuyruğu), «Medeniyetin Yedek

Parçası» (Yedek Parça), **Mebus Olacak Vali Nutkundan Bellidir»** (Yedek Parça), **«Fil Hamdi Nasıl Yakalandı?»** (Yepetaş), **«Kiracıya Maşallah»** (Yepetaş), **«Neveserden Eser Yok»** (Yepetaş), **«Otomobil Döğüşü»** (Damda Deli Var), **«Gaz Sobası»** (Damda Deli Var, **«Ev Yaptıracaktı»** (Damda Deli Var), **«Sinn-i Rüşde Vasıl Oldu»** (Damda Deli Var), **«Giugule Yok mu?»** (Damda Deli Var), **«Koltuk»** (Koltuk), **«Ey Vatan!»** (Koltuk), **«Konserve Kutusu»** (Koltuk), **«Kazan Töreni»** (Kazan Töreni), **«Sülün Osman Pırr!»** (Kazan Töreni), **«Bunlar da Bizim Derdimiz»** (Hangi Parti Kazanacak?), **«İnce - Narine»** (Hangi Parti Kazanacak?), **«Hele Hele»** (Havadan Sudan), **«Okul - Aile Birliği»** (Havadan Sudan).

Aziz Nesin'in hikâyelerini gruplarsak, ne kadar geniş bir alanı kucaklamak istediğini göreceğimiz gibi, bu kadar geniş bir kitleye yayılabilmesi için de ne ölçüde büyük bir çaba harcadığını daha iyi anlıyabiliriz. Bizde, az sayıda, ama sanat değeri üstün eser vermeyle, bu ölçüde yayılma bahasına da olsa, zaman zaman değer ölçülerinin altına kaymanın mı daha olumlu olduğu tartışılabilir. Ama Aziz Nesin olayında sorunu bu kadar basitçe ortaya koyamayız. Eserde ve tirajda büyük sayılara ulaşınca, sanatçının kendi yerini savunması ve geniş bir platforma oturarak kendini topluma kabul ettirmesi, zamanla eserlerinin bir kısmını unuttursa bile, büyük bir miktarını uzun süre ayakta tutmaya yarayacaktır. Çok değerli bir kaç eserin, kalabalığın istediği edebiyatın çığ gibi gelişen istekleri karşısında boğulup ve unutulup gitmesi sık sık görülen olaylardandır. Eser sayısının fazlalığı, geniş kitleye yayılma, sanatçıya, geleceğin değerlendirmesinde, bütün ayıklamalara rağmen, güçlü bir değerlendirmenin imkânlarını hazırlar.

Kolay yazması, çalışma gücünün çağdaşlarından çok üstün oluşu, dehâ seviyesine varan mizah sezgisi, hayatın içinden işine yarıyan malzemeyi fazla zorluk çekmeden seçip almasını sağlıyan gözlem alışkanlığı, bunları kısa zamanda belli bir çizgiyi aşabilen eserler hâline getirebilmesi, önünde geniş imkânlar açtı. Eserleri, onu, hem sayı hem de iç değerleri bakımından dünün ve bu günün en değerli mizah hikâyecisi durumuna getirdi. Ama bu ölçüde bir büyük yazarın geçim dertlerinden yakasını sıyırarak daha rahat çalışma imkânlarına kavuşabilmesi gerekirdi. Şimdiye kadar yazdığı eserlerile ulaştığı başarı ve tiraj, ona bu rahatlığı getirmedi. Erişilmez çalışma gücü ile çok geniş bir halk kalabalığını eserlerine soktu, çağımız hayatının genişliğine bir tasvirini yaptı. Bu geniş platformun içinden, hikâyelerinin da-

ğınık, bir bölümü gözlem seviyesinde kalmış yığını içinden, şimdiye kadar ulaştığı çizgiyi aşan büyük bir kompozisyona geçebilmesi, ancak eserine ayırabileceği bu rahat zamanı bulduğu gün gerçekleşebilecektir.

Bir yandan mizah anlayışı, öte yandan da çok yazmak zorunda oluşu, onu, sürekli olarak yeni konulara götürünce, eski halk masallarının ve hikâyelerinin gür kaynağını da yoklamadan edemezdi. Bundan dolayıdır ki, 1958 den sonra «büyükler için masallar» yolunu denedi. Halk masallarını henüz gereği kadar derlememiş, yeteri ölçüde araştırıp tanımlamasını yapmamış bir memlekette, onun masalı yenileyerek hikâyeciliğini, gittikçe daralmağa başlıyan yolunu açabilecek bir denemeye girişmesi, çok ilgi çekecek bir yenilik olarak ortaya çıkmıştı. Bizde masal, henüz bölgelere bağlı motifleri ve asli şekilleri bozuk varyantlar hâlinde not ediliyor, radyolarda eski profesyonel masalcılara has tekerlemelere boğularak karıştırılıyor, motif sıraları ve asli şekillerindeki yalınlığın farkına varılmadan, çocukları uyuşturan bir gevezelik seviyesine indiriliyordu.

Varyantların karşılaştırılmasile yapılacak yeni motif sıralaması ve metin tamiri gibi yollardan Grimm Kardeşlerin öncülüğünü ettikleri masal anlayışına da gidilmiyordu. Andersen'in ise, masalı çocuklar için yazdığı sanılıyor, çok zarif bir anlatımın altına sakladığı o belli belirsiz ironi ve toplum eleştirmesinin farkına bile varılmıyordu. Aziz Nesin, çalakalem yazmak zorunda kaldığı mizah hikâyelerinin çıkmazından, bu sefer de «masalcı baba» tekerlemelerinin çıkmazına düşebilirdi. Ama düşmedi, şimdi önünde rahatça yürüyebileceği yeni ve güçlü bir anlatım yolu açılıyor.

«Memleketin Birinde» *(1958)* adındaki ilk mizah masalları kitabında başlıca iki anlatım tekniğini kullandığı görülüyor. Bunlardan biri, kitabın büyük kısmını kaplıyan masal tekniği ile anlatılmış, hepsi de çağımızın toplum ve politika sorunlarına, yüze gelen kişilere değinen hikâyelerdir. Amaçları ve allegorileri iyice belirli olan bu hikâyelerine, aslında masaldan çok «meddah anlatışı» demek gerekiyor. Üstelik Aziz Nesin'in hikâyeciliğinde oldum olası, sözlü halk hikâyeciliğindeki anlatım şekillerinin büyük etkisi olduğundan, bu yeni meddah anlatışına iyice kayması onu yadırgatmamış. Giriş ve geçiş, bitiriş formüllerinde masaldan iyice uzaklaşan, açık ironili taşlamalarla sert bir toplumcu gerçekçiliğe bağlanan bu hikâyelerinde, bizdeki eski meddahların, halkın ve küçük toplulukların havasına göre zaman zaman kullan-

dıkları o kesin, hızlı ve sert anlatışla, vurucu satir ve kapalı kalmış toplumcu eğilimin daha genelleştirildiği, kalabalıkların anlayışına seslenildiği, ironiler ve allegorilerin üstlerinin halkın anlaması için iyice açıldığı ve toplumcu amacın daha açık ve belirli bir hale getirildiğini görüyoruz. Aziz Nesin, kendi **«faydacı sezgisi»** ile masallara has hayal unsurları ve motif sıralamalarının çıkmazına düşmemiş, halk hikâyeciliğinin gerçekçiliğe en yakın olan bir koluna aşılanmağa çalışmış. Bu kitabında denediği ikinci yol, lun özelliği de eski hayvan hikâyelerindeki **«saldırı ve satir»** gücünün farkına varmış olmasıdır. Doğulu toplumlar çeşitli kaynaklardan gelen karmaşık baskıların altında, felsefe, tartışma, politika eleştirmesinin yokluğunu, hep bu soy hayvan hikâyelerile gidermek yoluna gitmişlerdi. Aziz Nesin, henüz bu yolun vurucu gücünü yeteri ölçüde kullanmamış, ama varlığı ve işe yararlığının iyice farkına varmış. Kitabının ikinci bölümünde, ilk bölümdeki gibi yeni şartlara uygun meddah hikâyeleri kurma yoluna girmiyor. Burada eski masallardan işine yarıyanları yeniden işleme yolunu tutmuş görünüyor. Bunların halk dilinde söylenen ve sıralamada ayrı bir bölüm sayılan gündelik gerçeklere yönelen masallar oldukları görülüyor. **«Merhumun Vasiyeti»**, **«Tanburanın Teli»** ve **«Pırtlı Masal»** gibi örneklere bakılınca, bunların, tanımlaması belli ölçülere bağlı olan masallardan çok, eski halk hikâyelerine bağlanabileceği açıkça görülmektedir. Bu da Aziz Nesin'in, kendi anlatışına yatkın masallar araştırırken rastgele bir beğeninin peşine takılmadığını göstermektedir.

Bu alandaki ikinci kitabı **«Hoptrinam»** *(1960)* da ise masal anlatımı ile iyice alışkanlık kurduğu, eski hikâye malzemesini keyfince kullandığı görülüyor. Aslında formüllü ve kalıplı bir anlatış olan halk hikâyesi ve masal anlatımının kurallarını çok aşıyor. Masal anlatımından aktardığı unsurları kendi hikâye anlatımında özgürce kullanıyor. Bu hikâyelerin bir iki yerinde, serpiştirilmiş bir iki masallık söz çalımı veya formülünden sonra, alabildiğine hızlı ve yalın bir anlatışa geçiyor, zaman zaman masal yazdığını hatırlıyarak yeniden meddahlığa girişiyor. Bu düzende bir anlatışın ona bir yenilik ve canlılık havası getirdiği açıkça görülüyor.

Onun bu eski halk hikâyeleri anlatışı ile konularını seçerken, kendi amacına uygun bir ayırım yaptığı belli olmakla birlikte, mizah hikâyeciliği yolundan halka yönelişindeki amaçla eski profesyonel hikâyecilerin hem teknikleri, hem de amaçları arasında uygunluk derecesinde bir yakınlık bulduğu anlaşılıyor. Eski hikâyeciler de, tıpkı onun gibi, halk karşısında fırsat buldukça ve uygun

yerlerde hem çağlarının göze batan sorunlarını, hem de göze batan kişilikleri, azgın tutukları, «ilsan-ı münasiple» yerdikleri, becerebildikleri ve dinleyicilerinin anlayışlarının mümkün kıldığı ölçüde de sert hicivden toplum eleştirilerine kadar uzandıkları anlaşılıyor. Dil, okuyucu, mizah geleneğine bağlanmak zorunluğu, Aziz Nesin'i de, hem kendi dünya görüşü, hem de edebiyatı kullanabilmesi bakımından en uygun ve dengeli bir merhaleye getirmiş gibi görünüyor.

Aziz Nesin'in çeşitli tipteki mizah hikâyeleri, fıkraları, masallarından başka, mizah romanını da denediğini görüyoruz. Bu türlü denemelerine hemen hikâyeleri ile birlikte başlamıştı. Bu yoldaki ilk eseri «Kadın Olan Erkeğin Hatıraları» (1955), mizah romanları üzerindeki kendi görüşü ile «şişirilmiş bir mizah hikâyesi» idi. Mizah dergilerinin aktüaliteye dayanan güldürü anlayışına göre yazılmış bu ilk romanı, onun dergilerde bıraktığı benzerleri arasında kitap biçimine soktuğu tek eseridir. Roman yolundaki iddialı eserlerine, başına mizah romanı üzerindeki görüşlerini yazmak suretiyle «Erkek Sabahat» (1957) romanile başladı sayılabilir. Bu önsözde, yazdığı mizah romanlarında bir bütünlüğün olmadığını, bu yolda henüz bir başarı elde edemediğini ileri sürüyor. O zamana kadar yazdığı mizah romanlarında bütün olay ve tipleri bir ana düşüncenin çevresinde, o düşünceyi belirtecek biçimde toplamaktan başka birşey yapamadığını kendisi de kabul etmektedir. Yazar, romanlarının okunmasını ve beğenilmesini, ana düşüncenin doğruluğuna, olayların gerçekliğine, tiplerinin canlılığına yormakta, kendisi gibi usta bir yazarı kolaylıkla başarıya götürebilecek malzemenin el uzatılınca erişilebilecek bir kolaylıkla hazır bulunduğunu, bunları derleyip kabataslak düzenlemenin bir sanat eseri yaratmaya yeterli olmadığını ileri sürüyor. Aziz Nesin, gözlem yolu ile kabataslak bir aktarmacılıktan bıktığını, bu «mekanik ve profesyonel» düzenden yakasını sıyırma çabasını uzun uzadıya anlatıyor. Yaşamanın olaylara ve davranışlara yansımış görüntülerindeki sivrilikleri derliyerek eserlerinde kullanmanın biteviyeliği ve kendine artık çok kolay gelmeye başlıyan teknik kolaylıklarının sanat yolundaki tutkularını artık doyurmadığı anlaşılıyor. Hayatta görüp, seçip aldığı bu gerçeklerin ve örnek kişilerin sürekli bir tekrar hâline gelen varlıklarına, eserlerinin içinde değerlendirilmelerinde bir ustalık, bir sanatçı aşaması bulamıyor. Gerçekten de ele aldığı konu ve kişileri daha belirli bir hâle getirebilmek için onları büyültmek, zıdlıkları iyice belirlemekten ileri geçemiyor. Böylece birbirlerine olay zincir-

leri ile bağlanmış mizah romanını bir yerde aşmanın, yeni bir denemeye girmenin gerekli olduğunu, kendisi de, daha ilk eserlerini verirken anlamış görünüyordu. Bütün bu yakınmaların altında, bizdeki yayın organlarının piyasaya hâkim olan anlayışlarına yazıları ile geçinme zorunda kalmış bir sanatçının ayak uydurma zorunda kalışının ifâdesi gizlidir. Bu şartlar sürüp gittikçe, yaptığı iş üzerinde ne ölçüde uyanık olursa olsun, elde edeceği sonuçta büyük bir değişiklik olamıyacağını anlatmak istemektedir. Yazarın, kendi hayatını ve eserlerini baskı altında tutan uygunsuz şartların eserlerini «mağazin tefrikası» seviyesinde kalmaya zorlayışı üzerindeki bu görüşlerinin doğruluğunu kabul etmekle birlikte, yazı tekniklerinin basitliği ve denenmişliğinin sanat eserini daima aynı çıkmaza götüreceği de iddia edilemez. En değerli sanat eserlerinin çoğunun en sade tekniklerle elde edildiği ortadadır. Hele mizah yazarlarının çoğunluğunda durum böyledir. Nitekim kendi yazdığı mizah romanları içinde «Sait Hopsait» (1957) in başarılı oluşunun nedenleri, yalnız malzemesinin herkesin bildiği gerçeklerden derlenişinde, konu ve kişilerinin ortamalı oluşunda aranmamalıdır. Bu belki bir dereceye kadar satışı etkilemiştir. Bu eserin asıl değerli yönü, kuruluşu ve anlatılışındaki dengeli işçilikte, bütün eserlerindeki mühmelliğin aksine, çalışma payının fazla oluşundan gelmektedir. Yazarın kolayca derlediği ve önemsiz gördüğü gerçek unsurları, bu eserin içinde hayatta olduğundan daha belirli ölçülerle gerçek, daha ele avuca sığar, bütünün oluşumundaki kargaşalıktan sıyrılmış, yazarın sanatı aracılığı ile yeni ve canlı bir ifâde kazanarak karşımıza çıkıyorlar. Ayrıntılarla belirlenen yaşama, yeni bir güçle canlanıyor, bütünle birlikte basitlikten çıkıp yüceliyorlar. Onun hikâye ve romanlarının bazılarında beğenilen yalnız ham gerçeklerin sıralanışları değil, yazarın dilinin canlılığı, insanın anlatılması güç olan davranışlarının tasviri, mizah anlayışındaki bize has yerli ton ve renk gibi bir takım değerlerdir. Burada onun sandığı ve bazı eserleri için haklı olduğu gibi, parçalar hâlinde, dağınık gözlemlerden gayrı bir işlem görmemiş malzeme yığını değil, gerçeğe sanatçı kalemi ile verilmiş yeni bir ifâde var. Gerçeğin yalın hâli, ayıklanmış, aydınlatılmış, düşünceye götürülmüş hâli var karşımızda. «Mizah romanı nedir?» diye uzun uzadıya düşünerek ortaya koyduğu «Erkek Sahabat» ise bir parça bohçası gibi duruyor karşımızda. Aziz Nesin, bu romanında, yaratma yolunda kendini hiç aldatmıyan «sanatçı sezişi»nden değil de, birtakım yapı ve kuruluş zorlamaları içinde şimdiye kadar ulaşabildiğini

kaybetmenin yoluna girmiş. Aslında onun yokluğunu çektiği biricik şey, eserlerine ayıracağı «yeterli zaman»dan başka birşey değildir. «Gol Kralı Salt Hopsalt» yanında bu eseri, pikaresk tasvir zorlamaları, reportaj parçaları, küçük hikâyelerinde bol bol kullandığı olaylar ve tiplerin bir aşuresi durumunda. Fakir işçi mahallelerindeki hayat, zengin evlerinin içyüzü, gezginci satıcılar, içkili gazinolarda kafaları tütsüleyen küçük partizanlar, pasaj meyhanelerindeki avant gard sanatçıların küçük dünyaları, birbirini izliyen kopuk sahneler halinde geçiyor. Kitabın son bölümünde çağımızın ünlü sanatçılarının herkesçe bilinen özelliklerine, bazı sanat olaylarına dokunulmakta, kabaca saldırıların altında roman bir mağazin hicvi seviyesine inmektedir. Çok çocuklu fakir bir işçinin oğlanlar arasında büyümüş, kendini onlar gibi duyan, erkek elbiseleri giyen kızının (Erkek Sabahat), büyük şehrin hayhuyu içinde başından geçenleri anlatırken, başıboş, raslantı serüvenlerin dağınık yığını içinde, tefrika romanı olarak günbegün yazılmışlığın bütün perişanlığını ortaya koyuyor.

Onun «Saçkıran» (1959) romanı üzerinde söylenecekler de bir öncekinden farklı değil. Bizdeki aşırı yeniliklere yönelen öncü edebiyat çevrelerine «Erkek Sabahat»de şöyle bir değinmişti; bu romanında doğrudan doğruya 1954 yıllarından sonra, bizdeki toplumcu gerçekçilerin karşısına çıkmağa başlıyan yeni bir sanat neslinin, «Birinci Yeni ve İkinci Yeni» akımlarının dar çevreye sıkışmış dünyalarının eleştirmesini yapmak istiyor. Romanın ilgi toplamasına yarasın diye bir uzun hikâyeyle birleştirilen bu mizah romanı onun taslak hâlinde kalmış «Erkek Sabahat»inin ikinci bölümü olarak düşünülmüş, en güçsüz eserlerinden biridir.

Onun üzerinde en çok durduğu mizah romanı bu alandaki son kitabı olan «Zübük» (1961) tür. bu romanında Anadolu kasabalı insanının son çeyrek yüzyıl içindeki hayatını, kişiliğini, davranışlarında en gerçek ifâdesini bulan özelliklerini tasvir ederken, Ömer Seyfettin'in vaktile «Efruz Bey» (1919, tam olarak: 1963) roman serisindeki denemesine çok yaklaşan bir paralel çiziyor. «Efruz Bey», bizdeki toplum gelişmelerinin Tanzimat'tan bu yana kökünden kopmuş, ne tarihinden gelen insan gerçeğine, ne de batılı kültürden gelecek niteliklere aşılanamamış bir örneği ise «Zübük»de, Anadolu kasabalarının yeni düzen içinde aşırı ölçüde «politize» olmuş bir örneği idi. Aziz Nesin'in bu tipi yakalayışı, onun sanatçı sezgisindeki gücünü ortaya koymakla birlikte, «Zübük» tipi ve bizdeki kasabalı insanının davranışını niteliyen «Zübük»lük sorununu derinlemesine olmaktan çok, bütünlemesi-

ne genişliği ile anlatıyor. Kasaba aydını, ağazadeler, idâdî bitirmiş tüccarlar, gedikliden gelme eski emekliler, kasabaların küçük burjuvaya dönüşmeğe başlıyan kalantorları, hacı ve hocaların Ev. liya Çelebi'den meddahlara kadar uzanan eski bir dili yürüten anlatımlarını bu romanında temel olarak almış. Onların gündelik yaşamalarında, küçük, menfaatçi, dar görüşlü, bütün ilişkilerile çürümeğe yüz tutmuş bir yaşamayı haber veren çatışmalarındaki hayvansı sertliği, bu yapıya dayanan iç politika kuruluşunun acıklı dramını anlatıyor.

«İt Kuyruğu» (1935) ndan:

NASIL HACI OLDUM?

Gaç yıldır niyet iderim. Gısmet bu yılmış besbelli. Bıldır gideceğdim, düğün dernek çıhtı. Üçüncü garıyı nikeh ittim. Anşeyi niden aldıng diyeceğn? İlk garıdan torun torba sahabı olduh. Ondan iş geçti gayrik. Hadice disen, onu da darlaya niye goşiyon.. Anşe'nin bubası, ninesi, neyi ölüncek, garip galdı gız... Dünya gader çifti çubuğu, malı, davarı, neyi var. Eh gozelliğine de gozel. Almayup da nideceğn? Bırahsam, gül gibi gızı elin ayuları yiyecek. Al be Mustuva didim gendi gendüme. Hemi suvap, hemi de gızın malı neyi ziyan olmaz. Bu sebepten geçen yıl gidemedimdi.

Bu yıl pangadan gredo açtılar. Allah irazı ossun, melmekâtta demuğrasi de var. Sahalı disen, onu temelli goyverdik. Heç mi değel, adımız Hacı Mustavaya çıhar, itibarımız ney artar. Veleekin o gader yolu yalnuz başıma gozum yimedi. Çahırın Bekir'e gittim:

— Bekir, be, öleceğz, didim.

— Allah gecinden visin, hep öleceğz, didi.

— Hac farizadır, bilingı? didim, galh Hicaza gidelim.

— Eyi, hoş diyon Mustufa Ağa, emme, Hicaza neynen gidilir?

— Düşündüğün şiye bah, bi yol sen garer vir. Dünya malı dünyada galır, davarı neyi satar savar geling.

Bekir'in ahlı yattı. Davarı, okuzü, neyi sattı. Camgöz'ün Ehmet de darlayı sattı, birez de imam İriza Efendiden fayızınan para aldı.

Bizden eveli gidenlerden duyduh. Hicazda kâhat gayme geçmezmiş. Bekirinen Ehmed'in elinden aldım gaymeleri, sarraf Yunus'a altınınan deniştirttim. Yola çıhmadan bi gaç gun eveli de, ırahıyı neyi de bırahtık. Heybeyi, çıhını sırtladıh, vardıh İstanbula. Sirkeci'de bi ötele indik, gıyamet... Hacılardan yer ney yok. Zorunan gapı arhasına bir şilte serdik. Başladık pasaport meemelesine.. Günehi vabalı onlara, vesihalıh iresimler çıharttıh.

Papurlar çoh ya, hepisi de gazıhçı... Neyse, efendlcağzıma diyim, pasaportları sohduh goynumuza. Uzatmıyah lâfı, epdest destisi, pahır ibrik, maşrapa ney de aldıh. Pahır ibrikinen maşrapa çoh lâzım. İstanbul'da açıkgoz pahırcılar var. İki pahırın ara yi-

rine altunları yirleştiriyorlar. Ehmet on altun goduttu, Bekir yirmi. Ben elli altın goduttum emme onlara gostetmedim.

Hacı İrecebin papuruna bindik. Papurun üstüne, altına, burnuna, gıçına, direğine dört bi yanına dahtadan gulübe yapmışlar. Genem en eyisi bu papur, heç mi degel sahabı hacı. Ben gulübenin birine zorunan tıhıldım. Ehmet şişman, nitsek girmiyor. İte gaha deh ittik içeri.

Gümrük meeyenesinden irezillik çıhmadan geçtik. İnşallah, gazasız, belesiz menzile varırıh deyi dua ittik. Çıhtık yola. Çalhalana çalhalana, ne içimiz galdı, ne dışımız. Yolda Ehmet gulübede tahıldı galdı. Berekât yolda fırtınaya dudulduh ta, gulübelerin episi soküldü, dahtalar uçtu. Denizin orta yirinde, başha papurlar yolumuzu duttu. Meğerliyim, Hacı İrecebin papurunu Hazreti Nuh'un gemisi sanmışlar. Kaptan:

— Yoh, bu Nuh'un gemisi değel didi ya, ni gader yemin billâh itse inandıramadı.

Bizi gostertip:

— Meedem Nuh'un gemisi değel, ya bunlar ni? diye dutturdular.

Guç belee derdimizi ağnattıh, salıverdiler bizi.

Yirmi gun diyende Mekke-i Mükerreme'nin ilimanı Cidde'ye vardıh. Amanıng bi ısıcah!. Papurdan inerken Araplar guşattı bizi. İki altın «ayah bastı parası» vimezsan gomuyolar. Vidik. Ehmet, yanıyom, boğuluyom, dir dutturur. Hereret eli altı direceymiş. Gozümden ateş çıhıyo. Su aranıyoh, yoh... Gayış gibi bir Arap, elinde desti, dasınan su dağıtıyo. Biz zebil sandıh, içtik. Herif, para deyi, yahamıza yapıştı. İçtiğimiz su değel, çamur bulamacı. Koydeki camuşların yıyhandığı golün çamurundan beter. Bir das çamura bir altın aldı.

Cidde'den ileri gomuyolar. Polise gideceğn, lesse passe, didikleri bir kâhat alacağn. On gün bu kâhat için bekledik. Biri Allah ırazı ossun, bir altun ürüşvet vimezseniz, yol vimezler didi. Neyse, ağnadıh işi, vidik altunları... Yetmiş iki millet dolmuş. Hindistandan mı, Sudan'dan mı, Mısır'dan mı, efendicağzıma diyim. Fas'tan, Tunus'tan mı, Çin'i Maçinden mi... Şeher doz duman... Su yoh... İrezillik canım. Isıcah nasın, derim gemüğüme, dilim damağıma yapıştı. Ehmet, ısıcahtan dizenteri oldu, altı dutmaz.

— Ehmet, oğlum, kendine gel, altın böyle, hacı olunmaz.

Bekir'in ısıtması duttu. Çıhtıh Cidde'den. Kimi deve sırtın-

da, kimi eşşekte, kimi yayan yapıldah... yürüyoh. Gokten ateş yağıyo. Ehmet:

— Ben ölüyom; size gule gule... dedi.

Bekir, Ehmed'i sırtına aldı. Neyse efendim, Mekke'ye şükür Allaha vardıh. Cami-i şerifin gapısında Ehmet sizlere ömür. Kâbeyi tavef ettik. Tufandan sonram Cebreil'in Hazreti İbrââm'a vidiği gara daşı gordük. Birbirimizin üstünde namazı gıldıh. Oradan deeplere çıhtıh. As-Safa, Al-Marvah depeleri arasında yedi dafe gidip geleceğn. Hacıların yarısı bu goşuda töküldü. Hazreti Hecer'i gocası Hazret-i İbraam yüz üstü bırahıp gaçınca, Hecer, gucağında oğlu Hazret-i Ismıyl'e su bulmah için, bu depelerin arasını dört dönmüş. Bulmuş mu, bulmamış mı, bilemem. Biz bulamadıh. Bu iki depe arasında üç yüz bin hacı goşuyduh. Bi gunde dört yüz hacı şehit düştü. Bekir'in parası neyi bitti. Benden fayızınan istedi. Yüsgek de fayız vidi. Emme, burası gurbetlik yir:

— Koyde ossa virirdim Bekir, didim, emme şincik yoh...

Bekir inlemeye başladı:

— Suvabına bi bardah su virecek müslüman evlâdı yoh mu? diyi ünnedi, heç kimsenin sesi soluğu çıhmadı. İçim paralandı. Bunlar da Hacı olacahlar.

— Allahım, günehlerini affet, didim, zeksen üç guruş borcu vardı ya, benden yana helel ossun. Garısından isterim, gayrik südüne galmış, virirse virir.

İçim yanmış, dutuşmuş. Arabın birinden bir barhaç çamur içtim. Artık hacılığı tamamlamıştıh. Çoluğa çocuğa, Arapların sattığı Kâbe torpahı, gul suyu, zemzem, kendime anber, gaymagama, belediye ireisine tesbih ney aldım. Anşe'ye ipekli gumaşınan misk aldım.

Geceyi depelerin arasında baygın geçirdik. Etiraf bütün şehit şüheda.... Sankilim muharebe meydanı... İrtesi gun, Arafat dinilen ataşlı iki goca daş arasına vardıh... Hereret seksen mi, doksan mı, yüz mü, bilemem. Tökülen tökülene... Gırılan gırılana... Biliyoğuz ya, Hazret-i İbraam oğlu İsmıylı burada keseceğken, Allah oğa burada goyun gondertti.

Arafattan sonra artıh tam hacı olduh... Çok şükür, melmekâta iki altınla dönebildim. Onu da İstanbul'da yidim, ya, gayrik nasın yidiğimi sormanğ canım!..

«Fil Hamdi» (1956) den:

FİL HAMDİ NASIL YAKALANDI?

İstanbul Emniyet Müdürlüğünden, bütün taşra vilâyetleri Emniyet Müdürlüğüne şu telgraf çekilmişti:

«Otuz beş yaşında, uzun boylu, iki yüz kilo ağırlığında, kumral, üç dişi eksik, üst çenede bir azı dişi dolgulu, alt sol köpek dişi altın kaplama, çizgili kahverengi elbiseli, saçları oldukça dökülmüş ablak çehreli, kahverengi gözlü, «Fil Hamdi» adında azılı sabıkalı bir dolandırıcı, üç gün üç gece içinde oturdukları nöbet kulübesini büyük bir dikkatle bekledikleri için uykusuz kalan iki polis memurumuzun, yolda giderlerken uyuklamalarını fırsat bilerek ellerinden kaçmıştır. Yaptığımız tahkikat, takibat ve tetkikat sonunda, Fil Hamdi'nin kaçtığı kesin olarak anlaşılmıştır. Vilâyetiniz ve vilâyetinizdeki kaza karakollarından birine uğradığı veya bir polis memuruna yol, adres sorduğu takdirde, kendisine lütfen merakla yolunu beklediğimizi, bizi daha fazla intizarda bırakmıyarak, münasip, boş bir zamanında İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gelerek teslim olmasını rica ettiğimizi söyleyin. Azılı sabıkalı Fil Hamdinin fotografı ilişiktir.»

★

Taşra vilâyetlerinden birinin istasyonunda iki polis memuru konuşuyor:

— Ramazan, kardeşim, şu sâlep içen herif mutlaka Fil Hamdi..

— Hıı.. Benziyor... Resmi çıkar bakalım.

Bir resim çıkarır, arkadaşına gösterir.

— O değil be Ramazan. O senin resmin!

— Hu.... Bayramda çektirmiştim. Nasıl?

— İyi ama, acık gülseydin be!... Şu Fil Hamdi'nin resmini bul.

Ramazan cebinden bir sürü resim çıkarır, karıştırır.

— Bu benim oğlanın resmi... Bu askerlik hatırası. Bu kimdi Mahmut?

— O mu? Şey olacak... Eroin kaçakçısı Duman Ali...

— Bu da otel faresi Suphi... Resimler birbirine karışmış. Bul şu Fili be Ramazan!

Mahmutla Ramazan resimleri karıştırırlar, Fil Hamdinin resmini ararlar.

— Çabuk ol Mahmut... Herif sâlebi içti, kaçacak...

— Bak, nasıl bakıyor etrafına?

— Buldum, şu resim olacak. Tamam, tâ kendisi!

Şüphelendikleri adamın yanına giderler.

— Hemşerim, şöyle dursana...

Bir resime, bir de adamın yüzüne bakarlar.

— Bir de yan dur bakayım.

— A-ah, benzemiyor be Ramazan.

— Bir kere de komiser bey görsün Mahmut. Belki o benzetir.

— Hemşerim, haydi yürü... Karakola kadar gideceksin.

★

Başka bir taşra vilâyetinin pazar yerinde iki memur konuşuyor:

— Ayıp oldu be Şükrü kardeşim. Akşama kadar fır dolandık, şu Fil Hamdi'yi yakalayamadık.

— Şu adam olmasın?

— Belki de odur. Soralım.

Adamın yanına giderler.

— Bayım, senin adın ne?

— Mustafa...

Birbirinin kulağına:

— Mustafa diyor.

— Hamdi diyecek değil ya... Adını saklıyor.

— Aklı sıra bizi kandıracak.

— Bayım, biraz gelir misiniz?

★

Bir taşra vilâyetinin kahvesinde iki memur konuşuyor:

— Dün ben üç tane Fil Hamdi yakaladım, komiser hiç birini beğenmedi.

— Şu bizim komiser de amma müşkülpesent haaaa...

— Hişşşt!... Yavaş konuş, çaktırma. Şu çay içen adama yan gözle bak!

— O be... Tâ kendisi!....

— Ama, gelen evrakta şişman diye yazıyordu. Bu zayıf, iskelet gibi herif...

— Zayıflamıştır birader, kaçak gezmek kolay mı?

— Öyle ya... Ama bu esmer. Fil Hamdi kumralmış.

— Dağ'la, bayırda gezmekten rengi atmıştır.

— Haklısın. Yalnız birader bunun sık siyah saçları var. Evrakta Fil Hamdi'nin saçları dökülmüş diye yazıyordu.

— Eh artık o kadarcık da olur. Herif tanınmamak için belki peruka takmıştır.

— Ne duruyoruz? Yakalıyalım.

Adama yaklaştılar.

— Adın ne senin?

— Hamdi...

Birbirlerine mânalı mânalı bakıp gülerler.

— Yürü bakalım karakola... Haydi!

— Ne var? Ne oldu?

— Fazla sorma! Karakolda öğrenirsin.

★

Bir taşra vilâyetinin, bütün taşra vilâyetlerinde olduğu gibi, bir iki kilometrelik asfaltı üzerinde iki polis yoldan geçen bir adamı yakalarlar.

— Aç ağzını!

— Ağzımda bir şey yok ki benim.

— Madem bir şey yok, açarsın.

Adam ağzını açar. İkisi birden adamın dişlerine bakarlar.

Polisin biri öbürüne sorar:

— Baksana şu evraka, kaç dişi yoktu?

Öbürü evrakı okur:

— «Üç dişi eksik, üst çenede bir azı dişi dolgulu, alt sol çenede köpek dişi altın kaplama...»

Polis memuru, adamın dişlerini sayar:

— Bir, iki, üç... Dört... Oynama be! Şaşırttın... Bir, iki, üç, dört, beş... Yirmi dört... Yirmi dört dişi var.

— Yirmi dört mü? Kaç tane eksik? Senin kaç dişin eksik, biliyor musun?

— Sekiz...

— Çektirmiştir. Delilleri ortadan kaldırmak için dişlerini çektirmiştir.

— Benim dişlerim takmadır. Ağzımda hiç kendi dişim yok...

— Evrakta takma olup olmadığını yazıyor muydu?

— Yazmıyor. Unutmuşlardır. Bu canım, bu... Tâ kendisi.. Köpek dişine baksana, altın kaplama... Bayım, gel bizimle beraber.

— Nereye?

— Karakola!... Yürü!...

★

Taşra vilâyetleri Emniyet Müdürlüklerinden İstanbul Emniyet Müdürlüğüne günde yüzlerce telgraf geliyordu:

«Falan falan tarihli, filân filân sayılı telgrafa cevaptır:

Vilâyetimiz dahilinde on dört tane çizgili kahverengi elbiseli, sekiz tane köpek dişi altın kaplamalı olmak üzere on dört Fil Hamdi yakalanmıştır. Bu miktarın isteğe yeter olup olmadığının, araştırmağa devam edip etmiyeceğimizin emir buyurulmasını saygı ile rica ederim.»

«Falan falan tarihli, filân filân sayılı yüksek telgrafımza cevaptır:

Vilâyetimiz dahilinde 180 kilo ile 220 kilo arasında iki düzüne Fil Hamdi yakalanmış olup, aradaki kilo farkının, kantarların ayarsızlığından ileri geldiğini, hepsinin de gözlerinin kahverengi olduğuna göre, Fil Hamdi olduklarında en ufak bir şüpheye yer kalmadığını, yakalanan Fil Hamdiler sevkedilmiş olup, gözden kaçmış olanlar varsa, onların da büyük dikkatle arandığını ve peyderpey sevkedileceğini saygı ile arzederim.»

★

İstanbul Emniyet Müdürlüğünden, taşra Emniyet Müdürlüklerine gönderilen telgraf:

«Koyacak bütün yerler dolmuş olduğundan, şimdilik eldeki Fil Hamdiler yeter görülmüştür. İkinci bir emre kadar Fil Hamdilerin yakalanmasına ve aranmasına ara verilmesini teşekkürlerimle rica ederim.»

NOT: Firar eden Fil Hamdi yakalanmıştır.

«Koltuk» (1957) dan:

KOLTUK

— Rahim efendi, getir altı kahve...

— Başüstüne bey baba.

Büyük odadakilerin içinde tek kadın memur olan Fahriye:

— Ben istemem bey baba, dedi.

Kapıdan girince sağdaki duvarın önünde en büyük masada oturan gözlüklü ihtiyar:

— Yooo... Oomaaaz... İçeceksin, dedi, her gün benden üçer tane çayınız, kahveniz var. Kahve içmezsen söyle gazoz getirsin.

Memurluğa gireli daha ancak iki ay olan Fahriye:

— Öyle ise gazoz içeyim bey baba, dedi.

Gözlüklü ihtiyar kahveciye döndü:

— Beş kahve bir gazoz, Rahim efendi.

— Başüstüne bey baba.

Dairede, müdürden odacısına, kapıcısına kadar herkesin beybaba dediği gözlüklü ihtiyar:

— On iki gün kaldı çocuklar, dedi, tam on iki gün...

Büyük odanın öbür duvarlarının dibinde ikişer masa vardı. Bey baba, bu altı memurun şefiydi. Kapı vuruldu. Elinde evrakla bir kadın içeri girdi. Bey baba isteksiz isteksiz kadının uzattığı evraka baktı:

— Karşıya, dedi.

Kadın, bey babanın muavini olan Saim beyin masasına gitti. Saim bey kâğıdı aldı. Dosyaları karıştırırken bey baba:

— Allah sizi de kurtarsın, dedi, tez günde tez saatte kurtulursunuz inşallah...

Briyantinli uzun saçları pırıl pırıl, parlak kravatlı, kolalı dik yakalı genç memur:

— Bey baba, kaç senedir devlet hizmetindesin? diye sordu.

— Günü gününe önümüzdeki Ağustosun on yedisinde kısmet olursa tas tamam otuz dokuz seneyi dolduruyorum.

Evrakını imzalatan kadın kapıdan çıktı. Bey baba anlatıyordu:

— Yirmi bir yaşında idim. Önce askeriyeye intisap ettim. İaşe dairesinde ikinci şube temyiz kaleminde namzet memurdum. Harbin hitamında terfian Harbiye Nezaretine nakl-i memuriyet ettim.

Kahveler gelmişti. Bey baba, keyifle cigarasını yaktı. Öbürlerininki, küçük beyaz fincanlardı. Bey babanınki hususi, okkalı çeşidinden, mavi zemin üzerine yaldızlı, çiçekli bir fincandı. Evinden getirdiği bu fincan dairenin kahvecisi Rahim'de durur, bey babaya bu hususi fincanla kahve gelirdi. Fincanı daha ağzına götürmeden dudaklarını büzüp sesli sesli kahveyi içine çekti. Öyle ki, sanki kahve, fincandan bir boru gibi havaya çıkacak, bey babanın ağzına dökülecekti.

Şık, genç memur:

— Daha ben o zaman doğmamıştım bey baba, dedi.

İhtiyar güldü:

— Sen değil, senin baban doğmamıştı.

Fahriye:

— Neden şimdiye kadar emekliye ayrılmadınız bey baba?

Diye sordu.

— On bir senelik hizmetimi saymadılar kızım. Tensikata tâbi tuttular. Şimdi yirmi sekizi tamamladık.

Şef muavini:

— Benim daha dokuz senem var, dedi.

— Sen de kurtulursun inşaallah. Hepiniz de kurtulursunuz. Dile kolay, otuz dokuz sene bu... Bir ömür be!...

— Vallâhi öyle...

— Benden size baba nasihati. Siz siz olun, sakın çocuğunuzu memur yapmayın. İster şoför olsun, ister berber.. Yeter ki elinde bir altın bilezik bulunsun.

İki iş sahibi daha içeri girdi. Emekliliğine on iki gün kaldığı için bey baba elini işe sürmüyordu. Bu kâğıtlardan, pullardan, imzalardan, mühürlerden, dosyalardan gık etmişti artık. Gelenle-

re başiyle karşıki masayı gösterdi.

— Gel on iki gün gel... Biliyor musunuz, bu on iki gün hiç geçmiyecekmiş gibi geliyor. Sanki şu otuz dokuz seneden daha uzun.

O zamana kadar hiç lâfa karışmamış olan suratında en az üç günlük sakal uzamış, ceketinin rengi atmış Safa bey:

— Bey baba, siz çalışmağa alışmışsınızdır, dedi. Şimdi emekli olunca evde ne yapacaksınız? Vallahi canınız sıkılacak.

— İlâhi Safa bey... Canım mı sıkılacak?.. Hay aklınla bin yaşa emi?.. Yahu, ne söylüyorsun sen Safa bey?.. Otuz dokuz sene, sabah git, akşam gel, sabah git akşam gel... Yalnız şu odada, şu masada, şu sandalyede sekiz senedir oturuyorum. Memurun hayatını saat rakkasına benzetirler.. Yahu, Serkisof marka saat olsa, otuz dokuz senede bozulurdu be!..

— Peki bey baba, tekaüt oldun, ne yapacaksın evde?

— Ne mi yapacağım?

Bey baba, dilini damağında şaklata şaklata, yapacağı işlerin tadını duyarak anlatıyordu:

— Geniş bahçem var bir kere.. Efendime söyleyim, sabah erkenden kolları sıvadım mı, doğru bahçeye... Toprakla uğraşmak insanı gençleştirir. Akşama kadar altalta üstüste toprakla güreşirim. Bir tarafa domates, bir tarafa salatalık... Fasulye, mısır.. çiçek de yaparım. Evin önüne inşallah fıskiyeli bir havuz yaptıracağım. Kırmızı balıklara bayılırım. Ondan sonracağızıma söyleyim efendim, girersin mutfağa, istediğin gibi, gönlüne göre yemekler yap... Patlıcanlı pilâv, irmik helvası, uskumru dolması... Ondan sonra efendim, marangozluğa bayılırım. Elimden de gelir. Evin bütün eşyalarını değiştireceğim. Ah ah!.. Şu on iki gün geçse bir.

O gün akşama kadar bey baba, emekliliğe özlemini, emekliye ayrılınca yapacağı işleri anlattı. Altı aydır hep anlatırdı ama, günler yaklaştıkça çenesi düşüyordu.

Ertesi günü saati saatine işinin başına geldi. Arkadaşlarına selâm verip sandalyesine oturdu. Sonra kendi kendine söylenmeğe başladı:

— Allah kurtarsın... Allah kurtarsın... Benim on bir günüm kaldı şurada. Darısı sizin başınıza. Rahim efendi!.. Bak ne istiyor arkadaşlar? Altı kahve yap!..

Fahriye yine nazlandı. Bey baba yine olmaz dedi. O da gazoz istedi. Bey baba ballandıra ballandıra, emekliye ayrılınca yapacaklarını anlattı. Akşama kadar odadaki arkadaşlarına üçer

kahve, gazoz ısmarladı. Keyfine diyecek yoktu. Yalnız günler ona yıl gibi geliyordu.

Ertesi gün.

— Çok şukur Allahıma, on günüm kaldı, dedi.

Daha ertesi gün pazardı. Pazartesi sabahı, ilk işi kahveci Rahim'e seslenmek oldu:

— Rahim oğlum, beş kahve... Fahriye hanıma sor, çay mı, gazoz mu istiyor? Eh çocuklar, haftaya pazartesi günü aranızda son günüm. Sekiz gün var. Pazarı çıkar, yedi... Cumartesi yarım günü çıkar, altı buçuk, yirmi dört saatten...

Bey baba, çocuk gibi emekliye ayrılacağı günü, saate, dakikaya, hattâ saniyeye vuruyor, sonra günde sekizer saatten uyku saatlerini çıkarıyor:

— Altmış beş saat, elli iki dakika, on dört saniye kaldı. Ama söyleyene kadar üç saniyesi gitti. Kaldı on bir saniye. Allah cümleyi kurtarsın.

Ondan sonra tavuklarını, yapacağı bahçıvanlığı, marangozluğu tatlı tatlı anlatıyordu.

Memurlar artık onun neler yapacaklarını ezberlemişlerdi. Son günü geldi. O gün oda oda bütün daireyi dolaştı. Büyük küçük herkese veda etti ve hepsine emeklilik hayatında yapacağı işleri anlattıktan sonra:

— Darısı inşallah sizin başınıza, Allah sizi de kurtarsın! dedi.

Pazartesi akşamı, bütün memurlar, müdür, muavini, hademeler, bey babayı uğurladılar. O mermer mredivenleri inerken, uçak merdiveninde bir film yıldızı gibi elini havaya kaldırdı:

— Darısı başınıza, darısı başınıza!.. İnşallah siz de kurtulursunuz... Allah cemi cümleyi kurtarsın! diye bağırdı.

Otuz dokuz yıllık memur «Bey baba» emekliye ayrılmıştı. Emekliliğinin ilk gecesi rüyasında, yapacağı işleri gördü. Bahçede bir kenarda cins cins tavuk kümesleri, Hint horozları bu yana.. İspençler duvarın dibine... Pleymutlar tââ öbür başa. Denizliler eve yakın olsun ki, sabahleyin Bey baba Denizli horozunun sesiyle uyansın.

Sabahleyin uyandığı zaman, gün yeni ağarmıştı. Kendisini on, yirmi değil, otuz yaş daha genç buluyordu. Bahçeye çıkar çıkmaz gerindi. Geniş bir nefes aldı. Bel kemiği çıtır çıtır etti. Kolay mı, otuz dokuz yıl masa başında bükülmüştü bu bel, kamburlaşmıştı.

Önce toprak mı kazsın, yoksa işe kümeslerden mi başlasın? Topraktan başlıyacaktı.

— Hanımım!.. diye seslendi.

Uyuyan karısı, zorlukla gözünü açabildi:

— Ayol delirdin mi sen? Bu saatte yataktan fırlanır mı?..

— Kalk!.. Çabuk bana kazmayı bul.. Tırmık nerede?.. Çapayı ver!..

— Senin aklından zorun mu var? Desturun karga çişe kalkmadan ne oluyorsun?

İhtiyar kadını zorla sıcak yatağından kaldırdı. Kazmayı buldular. Fakat tırmıkla çapa yoktu. Onları bulmak için oğlunun uyanması lâzım geldi. Oğlu bir zaman bütün bahçeyi aradıktan sonra ancak el arabasını bulabildi. Gelini uyandırdılar. Gelin çapa ile tırmığı bulabildi. Bütün bu gürültüye küçükler de uyanmışlardı.

Bey baba kolları sıvadı. Sabah kahvaltısından önce iki saat toprağı kazdı, kazma salladı. Evdekiler bu deliliğe gülüyorlardı. Kahvaltıdan sonra kendisini bahçeye dar attı. Kör olası kazma da ağırdı hani. Öğle yemeğine kadar kazdığı toprağı ölçtü, altı adım uzunluk, iki adımdan biraz fazla genişlik... Yemekten sonra güneş geçmesin diye başına hasır şapka geçirdi. Ama artık kollarında derman kalmamıştı. Kazdığı toprağı tırmıkla düzeltti. Hazırladığı domates fidelerini ekti. Kenarlarına da mısır, fasulye... Akşam yemeğini zor yedi. Gözleri kapanıyordu. Sofrada:

— Çocuklar, dedi, bakın toprakla uğraşmak bana nasıl yaradı. Her gece gözümü uyku tutmazken şimdi başımı kaldıramıyorum. Haydi Allah rahatlık versin!..

Bey baba, yatak odasına giderken, sofradakiler gülüyordu. Ertesi gün uyanınca doğrulmak istedi, ne mümkün!.. Kolları hamlamıştı, kıpırdıyamıyordu. Beli öyle ağrıyordu ki, eğilip doğrulmasına imkân yoktu.

— Ay belim... Belim, belim!... Oooh, kollarım!..

Diye bağırdı. Fakat duyup alay edecekler diye hemen sustu. Bütün vücudu kaskatı kesilmişti. Durumu belli olmasın diye, zorla yataktan kalktı. Pantalonunu ayağına giyerken, inim inim inledi. Ama asıl belâ, biraz sonra oldu. Evdekiler, bir patırdı ile yataklarından fırladılar. Dünkü yorgunluktan ayaklarını zor sürükleyen Bey baba, merdivenlerden aşağı yuvarlanmıştı. Karısı, oğlu, gelini, torunları başına toplandılar. O, merdivenlerin dibinde boylu boyunca yattığı yerden acısını belli etmemeğe çalışarak:

— Bir şey yok canım, birazcık düştüm işte!.. diyordu.

Diyordu ama, bir türlü de yerinden kalkamıyordu.

«Bey baba»yı oğlu kucaklayıp kaldırdı. O hâlâ:

— Bir şey yok! diyerek bahçeye çıkmağa çalışıyordu.

Kuyruk sokumu malta taşına öylesine vurmuştu ki, her adım attıkça vücudu temelinden sarsılıyor zannediyordu. Buna rağmen acısını belli etmeden kendisini bahçeye attı.

Kolları değil, parmakları bile kıpırdamıyordu. Omuzları ağrıyor, baldırları sızlıyordu. Evdekilerine belli etmeden çalışır gibi yaptı ama, hiç bir iş de görmedi. Fideleri dikmek için bir kere çömeldi mi, artık bir daha ayağa kalkamıyordu.

— Tuh Allah kahretsin!.. Bitmişim be, ölmüşüm be!.. deyip duruyordu.

— Ay ay ay... Of belim.. Aman kolum!.. Vay omuzlarım!..

Bir iş yapmış olmak için karısından keseri, testereyi, çivileri istedi. Karısı:

— Bıktım senin keserinden, kazmandan!. diye bağırdı, nerden tekaüt oldun ayol. Eskiden ne iyi idi, sabah gidip akşam gelirdin.

Oğlu da, evin düzenini bozduğu için şikâyetçi idi. On gün bahçede şöyle böyle sallandı. Bir iş yapıyormuş gibi göründü.

Emekliye ayrıldığının ikinci haftası idi. Bir sabah bahçeden acı bir feryat duyuldu:

— Ayyy... Amaaan... Aman parmağım!.

Hep birden bahçeye koştular. Bey baba iki büklüm kıvranıp duruyordu.

— Ne oldu, ne var?

Bey baba kümes yaparken keseri çiviye vuruyorum diye baş parmağına indirmişti. Tırnağına kan oturmuştu. İlâçladılar, sardılar, sarmaladılar. Bey baba hâlâ:

— Bir şey yok canım, ay aman.. Hiç bir şey değil... Of... of... Vay vay vay!... diyordu.

Artık vücudunda iler tutar bir yeri kalmamıştı. Sanki yer depremine uğramış bir yapının altında kalmıştı. Böylece yine de, cins cins tavuklar aldı. Yarı kazdığı, yarı kazmadığı toprağa bir şeyler ekti.

Fakat bir sabah yatağından kalkamadı. Bir gün evvel terlemiş, soğuk almıştı. Ateş otuz dokuz, bir yandan öksürük. Bir ay kendini bilmeden yattı. Doktor, ilâç, ancak iki ayda ayağa kalkabildi. Keser indirdiği parmağının tırnağı düşmüştü. Kuyruk sokumunun çürüğü hâlâ geçmemişti. Kolları, bacakları, beli, omuz başları hâlâ ağrıyordu.

Oğlu (Bey baba) nın bahçeye çıkmasını kesin olarak yasak etti. Artık evde eskisi gibi borusunun ötmediğini anlamıştı. Bu

yasağa hem bir yandan kızıyormuş gibi görünüyor, hem de hoşuna gidiyordu. Bahçıvanlıktan, tavukçuluktan çoktan vazgeçmişti. Onun yapacağı iş değildi. Meydan muharebesine girse çıksa bu kadar sakat kalmaz, bu kadar yaralanmazdı. Biraz daha çalışsa, kolu, bacağı kırılacak, kopacak, alçılarda yatacaktı.

— Bari evin içinde marangozluk yapayım! dedi.

O da olmadı. Bir defa her şeyi dağıtıyor, neyi nereye koyduğunu unutuyor, sonra bulsunlar diye bütün evi ayağa kaldırıyordu. Üstelik tamir edeyim derken, sağlam eşyaları da param parça etmişti.

Her şeye katlandılar ama, tahtayı keseyim derken, testere ile sol elinin ayasını kesip de kan revan içinde kalınca: «Bey baba»-ya marangozluk da yasak edilmişti. On gün eli boynunda asılı kaldı.

«Bey baba» bu sefer mutfağa girdi. Asıl felâket o zaman başladı. O ne zaman mutfağa girdiyse, o gün evde yemek yenmezdi. Dağıttığı kap kacağı evin şurasından burasından bir haftada zor toplarlardı. Düdüklü tencere gardroptan, mayonez makinesi kütüphaneden çıktı. Bir tavuğu öyle yaktı ki, simsiyah kömür olmuştu. Muhallebiye şeker yerine tuz, çorbaya tuz yerine şeker koymuştu. Karısı da, gelini de şikâyetçiydiler. Karısı:

— Sen emekliye ayrıldın, bu evin tadı tuzu kaçtı! diye bar bar bağırıyordu.

Gelin dersen:

— Bey baba, mutfakta işiniz ne?

Diye ihtiyarı azarlıyordu.

Asıl felâket, bir gün mutfaktaki havagazım açık bırakınca oldu. «Bey baba»yı mutfakta taşların üzerine, baygın serilmiş buldular. Az daha yetişmeseler, havagazından zehirlenecekti. Üç günde kendine gelebildi.

Oğlu, mutfağa girmesini de yasak edince:

— Peki, ben ne yapayım? dedi.

— Bütün emekliler ne yapıyorlarsa, sen de öyle yap! Mahalle kahvesine çık, tavla oyna. Kendin gibi emeklilerle konuş!

Başka da çaresi yoktu. Ektiği fideler kurumuş, kurumıyanları da danaburnu kesmişti. Tavuklar hastalığa tutulmuş, ölmüşler, hindileri de sansar boğmuştu. «Bey baba» ertesi günü hurdahaş olmuş vücudünü sürükliyerek mahalle kahvesine çıktı. Arkadaşlar peydahladı. Onlar gibi siyasetten konuştu, idare işlerini, memleketin gidişini beğenmedi. Bir zaman da bu kahve sürdü. Fakat «Bey baba»yı sarmadı. Tavla oynadı. Lokumuna domina, aznif oynadı.

Kâğıt oyunlarına başladı. Hayır, olmuyordu. «Bey baba» memnun değildi.

Dünyasına küsmüş gibi odasına çekildi. Sabah gazeteleri okuyor, sonra kimse ile bir lâf etmeden koca günü tek başına geçiriyordu. Ah nerede memuriyet!. O ne tatlı hayattı. Küçük memurları paylarsın, hademeleri, kapıcıları azarlarsın. Yanlış muamele yapan, pulu yapıştıracağı yeri bile daha bilmiyen, söylenileni anlamıyan iş sahiplerine sinirlenirsin... Ah, ah!.. Neydi o hayat! Ne günlerdi canım. «Bey baba» bunları içinden geçiriyor, ama bir türlü kendine bile itiraf edemiyordu. Kendi kendine:

— Yahu ayıp oluyor, dedi, bu kadar zaman geçti de bir kere gidip daire arkadaşlarını görmedim. İnşallah yarın sabah erkenden gidip bir hal hatır sorayım. Bu kadar da vefasızlık olur mu? Bak, «Bey baba» gitti de rahata kavuşunca bizi aramadı derler.

Otuz sekiz sene memurluktan sonra, aman emekliye ayrılıp, bahçe ile, tavukla, marangozlukla uğraşayım diye can atan «Bey baba» bunların hiç birini yapamayınca, daha doğrusu yapayım derken yarı sakat hale gelince, eski arkadaşlarını görmek için bir sabah erkenden evinden çıktı. Ama o kadar erken daireye gelmişti ki, uğradığı bozgunu arkadaşları anlayıp kendisi ile alay edecekler diye, korkusundan bir iki saat sağda, solda dolaştı. Arkadaşlarına görünmeden dairenin etrafında bir kaç kere döndü dolaştı. Saat on buçuğu zor etti. Sonra mermer merdivenlerden çıktı. Onu ilk gören dairenin kahvecisi Rahim efendi oldu.

— Ooo... Bey baba, hoş geldin!

— Hoş bulduk Rahim efendi.

Rahim efendi hemen, Bey babanın arkadaşlarının odasına seğirtti:

— Koşun, koşun!.. Bey baba geliyor.

Yerlerinden fırlayan memurlar, onu sevinçle karşıladılar, odaya aldılar. Daktilo Fahriye «Bey baba»nın yanaklarından öpmüştü. Salim bey ile şık, genç memur elini öptüler. Safa bey ile «Bey baba»nın eski muavini saygı ile elini sıktılar.

Bey baba, eski masanın yanında bir sandalyeye oturdu. Nerede ise ağlıyacaktı. Boğazına bir düğüm gelip oturmuştu. Muavini şimdi onun yerine yükselmişti. Boşalan yere yeni bir memur gelmişti. «Bey baba» masasına bakıyordu. Gözleri doldu. Üzüntüsünü belli etmemek için öksürdü.

— Eeee... Ne var ne yok «Bey baba?».

— İyilik sağlık çocuklar. Siz ne âlemdesiniz bakalım?

— Hamdolsun, hepimiz iyiyiz, duacıyız.

— Hamdolsun, hepimiz iyiyiz, duacıyız.

Kahveci Rahim, hemen «Bey baba»ya kahvesini getirdi. Ama, fincan onun mavi zemin üzerine yaldızlı, okkalı kendi fincanı değildi. Emekliye ayrılıp daireden giderken fincanını da beraber götürmüştü.

— Nasıl «Bey baba», emeklilikten memnun musun?

«Bey baba» içini çekti:

— Çok memnunum, dedi, inşallah siz de kurtulursunuz, darısı sizlerin başınıza...

— Tavuk yaptın mı «Bey baba?»

— Yaptım ya... Bir legorn'larım var, görmeyin. Haftanın altı günü yumurtluyorlar, bir gün tatil yapıyorlar. İki pilemut kuluçkaya yatırdım. Maşallah bir yumurta bile cılk çıkmadı.

«Bey baba» anlatırken kih kih gülüyordu.

— Yaa... İşte böyle. Hindi de yaptım. Yedi tane hindim var. Havuz var ya benim. Altı kazla, yedi de ördeğim var. Havuzda yüzüyorlar.

«Havuzdaki kırmızı balık..» diyecekti, birden kazların balıkları yutacağını düşünüp vazgeçti.

— Kazlardan biri kuluçka oldu. Şimdi on dokuz palazı var, çok memnunum, çok...

— Peki «Bey baba» ya bahçe?

— Oooo... Bahçeyi sorma. Mısırlar nah bu boy. İçine girdin mi kaybolursun. Süt mısırı kopardın mı, doğru ateşe.. Hele o sarı sarı püsküllleri. Görmeyin vallâhi... Fasulyeler de mısırlara sardı. Ayşe var, çalı var, barbunya var, dermason var, horoz fasulyesi var. Taze taze kopar. Kabaklar çiçekte. Bir sırık domateslerim var, nah her biri kafam kadar.

«Bey baba» coşmuştu. Anlattıkça anlatıyordu:

— Marangozluk da yapıyorum.

Derken, sol elindeki testere yarasının izine, sonra keserden düşen tırnağına baktı. Hâlâ, acısı içindeydi.

— Öyle koltuklar yaptım ki, almağa kalksan, her birini üç yüz liraya alamazsın... Ya bir yemek masası ile bir büfe yaptım, görülecek şey..

«Bey baba» her lâfının sonunda:

— Darısı sizin başınıza, inşallah siz de kurtulursunuz, diyordu.

Bir saat kadar oturdu. Gelen giden iş sahipleri çoğalmıştı.

— Eh, hadi bana müsaade, dedi.

Ayağa kalktı.

— Yine buyur, bekleriz «Bey baba».. Bizi de gönülden çıkarma!

Diye onu kapıya kadar uğurladılar.

Mermer merdivenleri inerken, oradan ayrılmıyor, sanki koparıyordu. Kalbinin yarısı orada kalmıştı. O gün akşama kadar sokaklarda dolaştı, akşam eve gidince, kendisini her zamankinden rahat buldu. Emekli olduğundanberi hiç saadeti bu kadar yakından tatmamıştı.

Ama ertesi gün yine ne yapacağını şaşırdı. Daha ertesi gün, büyük bir huzursuzluk içinde geçti. Üçüncü gün daireye kadar gitti, ama içeri giremedi. Etrafta dolaştı, eve döndü.

Ya tavuğu falan olmadığını, ya bahçesi olmadığını, yalan söylediğini anlarlarsa... Ama onlar «yine buyur Bey baba, bekleriz» demişlerdi. Beş gün zor dayandı. Beşinci gün yine gitti. Doğrusu, ilk gittiği günkü kadar ağırlanmamıştı ama, yine de saygı göstermişlerdi. İkinci gidişinde yine bahçesinden, tavuklarından anlattı, üstelik:

— İki de koyun aldım! dedi.

Bu sırada bir iş sahibi, elinde evrakla gelmiş, memurlar her tarafı aradıkları halde, bir türlü bu evrakın numarasını, kaydını bulamamışlardı. «Bey baba» dayanmadı:

— Safa bey oğlum, dedi, o aradığınız evrakın evveliyatı şu dolapta olacak. Bak, üçüncü gözü aç... Solda «C» dosyası vardır. O dosyaya bak, zannederim geçen Haziran ayında olacak.

«Bey baba»nın dediği yerde şıp diye aradıklarını buldular. O gün, ilk ziyaretinden biraz daha fazla kaldı. Bu sefer onu dış kapıya kadar değilse de, oda kapısına kadar uğurladılar.

«Bey baba» sancısı tutmuş gibi artık evde duramıyordu. Kâbeyi tavaf eder gibi, dairenin etrafında dolanıp duruyordu. Üç gün zor dayandı. Üçüncü gün daireye damladı. Bir kenara sandalyeye ilişti. Eskisi kadar değilse de, yine bir kaç cümle ile fasulyelerden, mısırlardan, döğüşçü hint horozundan, yaptığı sandalyeden konuştu.

Saim bey bir dosya karıştırıyordu.

— Yoo, yo.. dedi, senin aradığın evrak orada değil. O dosya mevride... sen zimmet kaydına bakacaksın. Çek bakayım şuradan soldan dördüncü siyah klasörü... Hah, işte onun içinde.

«Bey baba»nın dediği yerde aranılanı hemen buldular. Halbuki iki gündür araya araya başları dönmüştü.

Fahriye, daktiloda bir şey yazıyordu. «Bey baba» onun yanına gidip, yazdığına bakınca, kaşları çatıldı:

— Sen ne yapıyorsun kızım? Yanlış... Aaa.. Öyle şey olur mu?

Kızım bu ikinci şubenin işi. Adamı boşuna bekleteceksin. Havale et ikinci şubeye bakayım.

Onun dediği gibi yaptılar. «Bey baba» o gün iki saatten fazla oturdu. Üç kahve içti. Ayrılırken, arkadaşları sandalyelerinden şöyle bir doğrulup:

«Bey baba» ertesi gün yine geldi. Öğleden, dairenin paydos saatine kadar kaldı. Memurlarla beraber paydos saatinde çıktı. Ama memur arkadaşları çok memnun olmuşlardı. Çünkü onların bilmediği bir çok şeyleri halletmişti.

Daha ertesi gün yine öğleden sonra geldi. Bir haftadır aranılan bir evrakın yerini söylemese, onlar dünyada bulamazlardı.

— Yahu.. o aradığınız evrak, mahzeni evraktadır. İnin bodruma.. Üç numaralı büyük dolabı açın. En altta üzerinde «1951 C» yazılı bir dosya vardır, orada bulacaksınız.

Gerçekten, «Bey baba» nın dediği yerde bir haftadır aradıkları, umum müdürlüğün acele istediği vesikayı buldular.

«Bey baba» her gün hiç sektirmeden öğleden sonraları geliyor, bir kenara ilişiyor, bazan bir muamelenin nasıl yapılacağını, bazan bir evrakın yerini söylüyor, bazan da bir yanlışı düzeltiyordu, memurlar ona alışmışlardı. Gelip ona danışıyorlar, akıllarının ermediği şeyi ondan soruyorlardı:

— Bey baba, geçen senenin ayniyat cetveli nerededir?

Yahut:

— Demirbaş listesinin yerini biliyor musunuz? diye soruyorlardı.

Hani Bey baba olmasa, dairede sanki hiçbir iş görülemiyecekti..

«Bey baba» sabahları da gelmeğe, derken eskisi gibi öğle yemeklerini de evinden getirip dairede yemeğe başladı. Ama yine arasıra tavuklarından, paçalı, hotozlu Hacıkadın tavuğundan, pişirdiği midye dolmalarından, taze salatalıklardan bahsediyordu. Evine götürdüğü mavi zemin üzerine çiçekli, yaldızlı, okkalı fincanını da kahveci Rahim'e getirmişti.. Kahvesini kendi fincanından içiyordu. Hattâ memurlar, kırk yılda bir «Bey baba» beş on dakika geç kalsa:

— Yahu, Bey baba nerede kaldı? diye merak ediyorlardı. Müdür bile bazı onu çağırıp, sanki bu dairenin vazifeli memuru imiş gibi, bir iş veriyor, bir iş soruyordu. «Bey baba» nın keyfine diyecek yoktu. Burada kendi evindekinden daha çok borusu ötüyordu.

Bir sabah «Bey baba» daha daireye gelmemişti. Onun yerine geçen eski muavini, oradaki altı memura:

— Arkadaşlar, dedi, tabii hepiniz «Bey baba»nın durumunu artık öğrendiniz. Söylemeğe lüzum var mı?

Safa bey:

— Tabii biliyoruz, dedi, ne fasulye var, ne de tavuk...

Şık genç memur:

— Atıyor, dedi, hepsi maval.

Şef:

— Evet, dedi, bu Bey baba bizim çok işimize yarıyor. İster misiniz aramızda para toplayıp ona bir hediye alalım.

Hepsi sevinçle razı oldular. Aralarında yirmi sekiz lira topladılar. Şef, Sandalbedestanı'ndan âdeta taht'a benzeyen kırmızı kadife kaplı eski bir koltuk aldı. Bu koltuk şefin masasının yanına kondu.

Ertesi gün «Bey baba» odaya gelince, şef:

— Bey baba, dedi, senin yerin işte bu koltuk. Bütün arkadaşlar senden rica ediyoruz, her gün buraya gel, burada otur, kahve iç, çay iç... Hepsi bizden. Sen yalnız bize yardım et.

«Bey baba» koltuğa kuruldu. Başını önüne eğdi. Bir müddet öylece kaldı. Elinde iki kese kâğıdı vardı. Bu kese kâğıdı dolusu taze salatalıklarla, yumurtaları, gelirken satın almıştı.

— Çocuklar, dedi, size bahçemden elimle kopardığım salatalıklarla, tavuklarımın taze yumurtalarından birer tane getirdim. Az veren candan.

Bütün memurlar kahkahalarla güldüler. «Bey baba» onlardan fazla gülüyordu. Gözlerinden süzülen bir kaç damla yaşı, gülmekten zannettiler. «Bey baba»:

— Rahiiim!.. diye seslendi, oğlum, arkadaşlara benden birer kahve yap... Bak Fahriye hanıma sor, çay mı içecek, gazoz mu?..

Kahveler geldi. «Bey baba»nın birden kaşları çatıldı:

— Salım bey, yine evrakı yanlış dosyaya koyuyorsun. Kaç defa söyledim sana, «K» dosyasına girecek!..

Salım bey:

— Baş üstüne Bey baba! dedi.

Bey baba cigarasından bir nefes çekti, kahvesinden bir yudum aldı...

«Gıdıgıdı» (1958) dan:

GIDIGIDI

Taşocağı kullanıla kullanıla, yukardan bakınca bir uçurum, aşağıdan bakınca bir yar olmuş. Ocak, bir üçgenin sivri ucu gibi, güneşte boncuk boncuk, pır pır ışıyan dağın bağrına içeri girmiş. Dağ, yontula, kesile, yaralı dev kızgınlığıyla ovaya koca ağzını açmış, yatıyor.

Sert, koca koca kayalar... Güneşe bakan kesik yüzleri bilenmiş balta yüzü gibi parlıyor, bakanın gözü kamaşıyor. Güneşe dönük olmayan kesik yüzler kınalı kırmızı. Kınalı kırmızı dağ kesitinin orasına burasına yer yer, mavi, yeşil, ak renkli koca koca kayalar gömülmüş kendinden. Taş ocağı, bayram yeri gecesinin renkli ışıklarına dönmüş. Dağ kesitinin alevi içinden yanıyor. Güneş, kayaların kaygan kesiklerine çarptıkça, ateş renkli kuşlar kanat çırpıyor.

Sıcak, diş diş kayalara vurunca beş sıcak oluyor. Ses, sivri kayalarda yankıyınca beş ses oluyor. Işık, kayalarını kesik yüzünde yansıyınca, beş ışık oluyor.

Otuzdan çok işçi çalışıyor. Yukarıya makaralı halatla bir iskele asılmış. İskelede iki kişi var. Biri, iki avucuyla, ucu sivri çelik mili tutuyor. Mili kayaya dayamış. Öbürü, elindeki varyozu, her kaldırışta:

— Hıhh... diye ses çıkararak milin tepesine indiriyor. Varyozun her inişinde, mili tutan, avuçlarını tükürükleyip, kama gibi kayaya kakılıp kalmasın diye mili döndürüyor. Arada bir mili kayanın oyuğundan çıkarıp açılan yuvaya, yanlarındaki destiden su

döküyorlar. Su kaynayıp buğu oluveriyor. Milin kesik ucu, kayanın içinde döne sürte, kayayı ateşe kesmiş.

Aşağıda on işçi, ev büyüklüğünde koca bir kayayı yerinden oynatmışlar, küsküleri manevelâ yapıp, kayayı dağın böğründen sökmeğe açlışıyorlar.

Amele çavuşu, dünden açılmış taş lâğımının önünde. Dinamit lokumuna fitili yerleştirdi. Sonra üç lokumu ardarda lâğam yuvasına yavaşça soktu. Düdüğünü öttürdü:

— Paydooos!..

Öğle paydosunda işçiler yemeklerini yerken, çavuş da fitili ateşleyip, lâğamı atacaktı.

Düdük sesini duyan iskeledeki iki işçi, ellerindeki varyozu, mili, iskelenin üstüne koydular. Çopur olan,

— Heeey... Irza, makarayı saal!..

Diye aşağıya seslendi. Aşağıda üç işçi, bir kazığa bağlı halatı çözüp, yavaş yavaş halatın ucunu boşladılar.

— Goyfer len, goyfer... Goyfer getsin...

Halatın ucu boşlandıkça, yukarıya asılı demir makaradaki halat dönüyor, iskele aşağıya iniyordu. İskele yere geldi. İki işçi indiler. Kara kurusu, nasır bağlamış avucuyla alnındaki teri sıyırdı. Bir avuç ter... Yanyana sessiz yürüdüler. Sabahleyin kaya kovuğuna bıraktıkları çıkınları alıp, yüz adım var yok ilerde, akan suyun başına gittiler.

İkisi de akar suda ellerini yüzlerini yıkayıp, suya sümkürdüler. Sonra söğüdün altına oturdular. Çopur olanı yazmasını yaydı. İki baş soğanla gazete kâğıdına sarılı zeytini koydu. Kara kuru olanı, bir somunla, elli gram tahin helvasını sovanların yanına bıraktı.

Dev leşi gibi yatan koca bir kayayı siper alan amele çavuşu, cıgarasıyla fitilin ucunu ateşledi. Dağın kaburgaları sökülür gibi kayalar uçuştu. Koca dağın bağırtısı, canı yanmış ejder sesi gibi bir zaman yankılandı.

Çopur,

— Bismillâh... çekip somunu ikiye böldü.

Kara kuru da, besmele çekti. Arkadaşına,

— Ben şeherliyim kardaş, dedi, ben şeherliyim. Ben bu işe dayanamam. Yatkın değilim. Sabahacak kolum kanadım sızım sızım...

Çopur,

— Alışın, dedi, alışın...

Kara kuru avucunu açtı,

— Bak, yonga yonga nasır duttu avucum. Sıcağı soğuğu, serti, yumuşağı duymuyorum gayri...

Çopur,

— Çok ıscak olunca duyan... dedi, cehennemin ıscağı...

Sustular. Çopur sovana bir yumruk indirdi,

— Sen niden evini, ocağını boşladın? diye sordu.

Kara kuru, yumruk kadar ekmeği ağzına atıp,

— Sorma, dedi, hep karı derdinden.

— Amanın, sen de mi karı ataşına yandın?

— Hee... Ben pazarcıydım kardaş. Evlenelim dedik hanı... Evlendik. Bir karıya düştük ki sorma. Karı, kurulu kıramaofon gibi durmaz konuşur. Ulan karı sus, yeter. I-ıh, susmaz. Uyurum susmaz, uyanırım susmaz. Canıma tak etti kardaş. Vurrum, sille tepmik çinnerim, susmaz. Karı sus, seni öldürrüm. Öldür Allah susmaz. Baktım elimden cinayet çıkacak kardaş. Karı dırdırından evi ocağı boşlayıp kaçtım, gurbetlere düştüm kardaş.

Çopur şaştı,

— Bre arkadaş, dedi, gurban olıyım gonuşan garıya. Garı gısmı dilli gerek. Garı gulağının dibinde vır vır gonuşacak, sen uyuyacağın. Garının gonuşmazını at getsin. Bak sen şu işe. Ben de garının dilsizinden gurbetliğe düştüm. Sen garının dillisini bulmuşsun, bırakılır mı heyoğul... Ben bi bubanın bi oğluyum. Bizim koyde Kerem Ağa dirler biri var. Olmayası, unmayası bizim hısımdır. Kerem Ağa'nın Asiye dirler bi de gızı var. Bi dilli, bi dilli gız, cıvıl cıvıl öter. Bi ormanın guşu, Asiye'nin içinde. Ben Asiye'ye gönül düşürdüm. Asiye de bana yangın. «Gız, böylem n'öreceğiz?» didim. «Aman beni dillere düşürme. Buban varsın, beni bubamdan istesin» didi.

Bubam, Kerem Ağa'dan Asiye'yi ister. Kerem Ağa, sizden eyisine mi vireceğim, bi çüt oküznen, su başındaki tarlayı, beş yüz de pangınot, bi de bahır bahraçnan, bi bahır mangal vir, gızı al get, düğün it, der.

Herüf bizim ocağımızı batıracak. Vay imam gırık... Ulan bizi evcek cıbıl bırakıp ortalığa tökecek. Bi gızı var, herüf canımızı alacak besbelli.

Bubam, etme eyleme Kerem Ağa, der pazarlığa oturur. Her pazarlıkta Kerem Ağa başlığı arttırır:

— Bi de kazocağı isterim, der.

Devrisi gun, bubam Kerem Ağa'ya gider, pazarlığa başlar. Kerem Ağa,

— Bi de bahır leğen isterim, der.

Devrisi gun bubam gider, goca gavat,

— Bi de düveynen, iki toklu isterim, der.

Ulan, bu nasıl pazarlık, ocağı batası... Pazarlık sürse, herüf gızını virmekliğe memleketi istiyecek. Bubam,

— Oğul, pazarlığı keselim, olanımızı virip bu gızı alalım, dedi.

İçim yanıyo emme,

— Buba, ben bu gızdan geçtim, bağrıma daş basar, gurbete düşerim, didim.

Bubam,

— Benim bi tek oğlum var, o nasıl sözmüş... deyi beni tersledi.

Asiye'ye vardım. Gızı dere boyuna gotürdüm. Asiye bülbül olmuş şakır.

— Gız, bu koylük yirde sen bu dilleri kimden öğrendin? Gonuşup dil doküp beni dellendirme. Bu iş n'olacak? Buban olıcak gavat, bizim ocağımıza incir tikecek.

Asiye,

— Sen, didi, bi yiğit değel misin?

— Yiğitim, n'olmuş yâni?

— Beni zabaha garşı, gel gaçır. Ben seniğnen, cıscıbıl dünyanın öteki ucuna giderim.

— Gız, deli deli gonuşma, didim, buban olıcak gavat, yedi düvelin cendermesini ardımıza üşüşdürür. Beni dama atarlar.

Uzatmıyalım, biz nemiz var, nemiz yok sattık savdık. Kerem Ağa'nın didiği oldu. Bubam bin gayme de borca girdi. Bi de tevâtir düğün yaptık. Gerdeğe girdik. Gerdeğe ne girdik... Odaya girdik. Benim dizlerimin bağı ditriyo. Asiye'nin yanına sohuldum:

— Gız Asiye...

Heç ses yok.

— Gız..

Ses yok.

— Gız hişt... Gonuşsana alçak. Hişsene gız...

Asiye'de ses yok.

— Hişt gız, dilini mi yuttun, dini gırık?

Yahu, put olmuş duruyo. Bunu gaptığımnan döşeğe devirdim.

— Gız bi ses ver. Gız bi şiy di...

Gonuşmuyo. Çatlıyacağım. Oyun yapıyım, hani gonuşur didim. Bi yandan gülüyom, bi yandan onu gıdıklıyom:

— Gıdı gıdı.. Gız, gıdı gıdı...

Daş olmuş, put kesilmiş namıssız. Yahu, arkadaş, odanın içinde çırpınıp duruyom.

— Gız, goynün bi ormanın guşlarına gafes olmuş gibi cır cır

öten sen değel miydin? Bicik yiğitim deyi, boynuma dolanan sen değel miydin? Gız gonuş...

Gonuşmuyo gardaşım. Ahlım oynıyacak.

— Gız Asiye... Gıdı gıdı...

Asiye olmuş bi mezer daşı. Gıdı gıdı mıdı mıdı derikene arkadaş, biz zabahı ittik. Bende de derman galmadı. Gayfeye vardım, uyuz uyuz düşünüyorum. Gerdeğin devrisi gun, bubasının elini öpmek gerek. Gerdeğe girmedik ki, elini öpsem. Herkeş bana bakıp bakıp, n'oldu deyi işkilleniyo. Devrisi akşam oldu Asiye'ynen odaya gapandık.

— Gız, bu gece de gonuşmazsan, seni furrum.

Heç oralı değel.

— Gız, ırzıma namısıma furrum.

Ses yok.

— Gız bi şiy di. «Furma beni» di. Di ulan, di be... Söğ ulan ırazıyım.

Bahtım olacağı yok. Buna bi çimcik bastım. Gene ses etmedi. Bi çimcik daha bastım. Eti elimde galacak, budunu goparaçağım. Heç bi ses itmiyo gardaşım. Zaçımı başımı yoluyom hırsımdan. Ulan beni bi köye irezil ettin. Bi ara yumuşayıp,

— Gıdı gıdı... Asiye'm benim... Gıdı gıdı...

Yoh gardaşım. Biz gene zabahı ettik. Bende uyku yok. Ağzıma bi lokma goduğum yok. Gozlerim gararıyo, başım fır fır dönüyo. Utancımdan gayfeye de varamıyom. Bi gızın hakkından gelememiş deyi adım çıkacak. Üçüncü gece oldu. Baktım olacağı yok, Asiye'ye çaldım şamarı, çaldım şamarı... Furdum depmiği. Gafasına yumruğu indirdim. Yahu, hık demiyo.

— Ulan hık di be, bir hık çıksın ağzından... Ulan ağla, ulan hıçkır be...

Heç bi ses yok. Döğe döğe zabahı ittim. Dermandan iyicene kesildim. Zabah sağdıcım Bekir yanıma geldi,

— Sağdıç, nedir bu senin yaptığın? Suratın kirece dönmüş.. Kanın kurumuş. Yoğusam, Asiye gız çıkmadı mı?

Yahu, yanına varmadım ki gız mı garı mı bilsem. Elin oğluna, sağdıç da olsa, ben bi gızı gonuşduramadım, dinir mi? Bekir beni zorlıyanda, işi bi bi söyledim. Bekir guldü,

— Gonuşmaz besbelli, didi, sen gıza gonuşmalık virdin mi? Bi yüzük, bi bilezik vir. Gız beğenirse gonuşur, beğenmezse gonuşmaz. O zaman gızı gonuşdurana gader vir. Helbet birini beğenir gonuşur. Yoğusam, etini goparsan, canını alsan gonuşmaz.

— Yahu Bekir, biz neyimiz varsa bunun bubasına vermedik mi?

— O başka. O virdiğiniz başlık. Gız gısmısı gonuşmalık ister.

— Yahu, bu gız beni gaçır, didi, ya gaçırsaydım?

— O başka. Gaçırsan bülbül kesilir öterdi. Emme gaçırmadın, nikâhı gıydın. Şincik bu işin ganunu her neyse yapacaksın.

Gece oldu. Asiye'ye,

— Gız, didim, gonuşmalık virmediğimden sesini çıkarmazmışsın. Vallah yok, billâh yok. Buban bizi soydu. Gonuşmalığın her neyse borcum ossun. Vallah vireceğim. Yiter ki bi gonuş.

I-ıh... Gonuşmuyo. Bıçağı çıkardım, bunun gabasına daldırdım. Fış deyi gan fışladı. Yahu, uf demiyo be... Bende yiğitlik miyitlik galmadı. Ne saklıyım arkadaş, ganı görünce ben başladım ağlamıya... Asiye'de ses yok.

— Gız, gıdı gıdı... Gız, öleceğim...

Zabah oldu. Ben ayakta duramıyom. Yemeden içmeden kesilmişim. Anam garıya vardım.

— Bu imansız benden gonuşmalık istermiş, bi haftadır gonuşturamdım, didim.

Anam, gızdan yana çıkmaz mı?

— Helbet gonuşmaz, didi.

Sandığından bi beşibirlik çıkarıp virdi. Gece oluncak beşibirliği Asiye'nin önüne atdım,

— Şincik gonuş namıssız, didim.

Beşibirliğe başını dönderdi, gene gonuşmadı. Biz gene gıdı mıdı derikene zabahı ittik. Ben irkenden gasabaya vardım. Gasabada bi arkadaş var, ona varıp bööle bööle didim. Arkadaş elimden duttu, beni bezeze götürdü. Cebinden yüz elli guruş virip, yeşil boncuklu bi çüt küpe aldı.

— Al, bunu vir, daş ossa gonuşur, didi.

Aldım geldim. Ben bitmişim gardaş. Daha ayakta duramıyom. Adamlıktan çıkmış, hayel olmuşum. Gece odaya girdim.

— Gız Asiye, bak sana ne aldım, didim.

Boncuk küpeyi görünce boynuma sarılıp gıkır gıkır gulmez mi? Asiye oldu eski Asiye... Bi ormanın guşu diline gonmuş, öter de öter... Söyler de söyler. Bıcır bıcır gonuşur. Bunu gaptım. Gapmamnan yere yuvarlandım. Gızı dutacak dermanım galmamış. Gendim zor dineliyom. Neyse biz döşeğe düştük. Düştüm emme gardaşım, ben kesilmişim. Bende irkeklik mirkeklik galmamış. İrkeklikten kesilmişim. Asiye durmaz gonuşur. Ben gan ter içinde galmışım. Zabahacak gıvrandım. Zabah evden çıktım. Koy yi-

rinde dillere düşeceğim. Daha orlarda durulmaz. Geriye bakmadan yürüdüm geldim. O çıkış bu çıkış. Bi daha koye varmadım. Daha da sılaya gideceğim yok. İşte böyle arkadaş. Sen garının dillisini bulmuşsun da, daha öyle garı bırakılır mı?

Amele çavuşunun düdüğü öttü. İkisi de yerlerinden kalktılar. Çopur olanı,

— Garı gısmı dilli gerek.., dedi.

Taş ocağına geldiler. İskeleye çıktılar. Kara kuru,

— Heeey Irza, iskeleyi galdır...

Diye bağırdı.

«Hoptirinam» (1960) dan:

HOPTİRİNAM

İlk çağlarda mı, orta çağlarda mı, yeni çağlarda mı, bilinmeyen bir zamanda... Avuç içi gibi bilinen bu yeryüzünün bilinmeyen bir yerinde, açları toklarından çok, çalışanı aylâğından az, konuşanı susanlarından çok, düşünenleri konuşanlarından az bir ülke varmış. O ülkede yaşıyanlar bolluk içinde darlık, varlık içinde yokluk çekerlermiş. Başları önlerine eğik, gözleri içlerine dönük, gönülleri dışarıya kapanık yaşar giderlermiş.

Bu ülkenin başında «Enbaş» denilen biri varmış. Orada yaşayanlardan hiçbiri «Enbaş»ın buyruğundan dışarı çıkamazmış. Babadan oğula öyle gelmiş, öyle gidermiş.

«Enbaş» buyurdukça buyurur, buyurdukça buyurur, bir türlü buyruklarının ardı, arkası gelmezmiş. O ülkede yaşıyanlar günden güne buyrukları artan, sertleşen «Enbaş»ın baskısına dayanamaz olmuşlar. Gelgelelilm, böyle dayanılmaz, çekilmez durumlarda ne yapılması gerektiğini de bilmezlermiş. «Enbaş»ın baskısı arttıkça artmış. Bu baskı karşısında «ne yapalım, ne edelim?» diye düşünmeye başlamışlar. Aralarından bir bilge çıkıp şöyle demiş:

— Tarihimizi inceliyelim. Atalarımızın zamanındaki Enbaş'lar buyruklarını sertleştirip, baskılarını arttırdıkça, atalarımız bu haksızlığa karşı ne yapıyorlarsa biz de öyle yapalım.

Bilginin öğütünü çok uygun bulmuşlar. Tarihlerini incelemişler. Bir de bakmışlar. Enbaş'lar buyruklarını sertleştirip, yumruklarını vurdukça, baskıyı arttırdıkça ataları da suratlarını asar, somurturlarmış.

«Enbaşlar»ın artık dayanılmaz, çekilmez olan baskısına karşı kendi tarihlerinden ders aldıkları için önce sevinmişler. «Bize surat asıp somurtmaktan başka yol, yöntem yok!» deyip hep birden surat asmağa başlamışlar. Ama Enbaş'ın baskısı azalmak şöyle dursun, tersine, gittikçe artıyormuş. Baskı arttıkça ha babam surat asıyorlarmış. Onlar surat astıkça da Enbaş baskısını arttırıyormuş. Surat asmışlar, somurtmuşlar, surat asmışlar, somurtmuşlar, en sonunda asıla somurta öyle bir durum gelmiş, suratlar asılamaz olmuş. Asıla asıla kaskatı kesilen suratları daha çok somurtmağa elverişli değilmiş. Yüzlerinde somurtacak bir kıpılık yer, bir tek çizgi kalmamış. Orası bir asık suratlar ülkesi, bir somurtkanlar yurdu olmuş. Gel zaman git zaman surat asa asa insanlar gülmesini, sevinmesini unutmuşlar. Orda yaşıyanlardan hiçbiri, gülmek nedir, nasıl gülünür bilmez olmuş.

Enbaş çok kızmış buna. Başarısını onlara anlatmak için yeni bir buyruk daha çıkarmış.

— Sayım yapılacak; başlarla ayaklar sayılacak!..

Bir sayım yapılmış. Sayım sonunda o ülkede 40 bin baş, yetmiş dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz ayak olduğu öğrenilmiş. Bu sonuca hiç kimse şaşmamış. Kırk bin insan başına, her ne kadar seksen bin de insan ayağı olması gerekirse de, ortakilerden biri topal olduğundan ayaklar bir eksik çıkıyormuş.

Asıksuratlar, Enbaş'ın bu sayımı neden yaptığını anlamamışlar ama eskisinden daha çok somurtmaktan da geri kalmamışlar. Her gün gözlerini uykudan açar açmaz, birgün öncekinden daha çok somurtuyorlarmış. Çünkü Enbaş da birgün önceye göre baskısını daha çok arttırıyormuş.

İlk sayımın üstünden bir yıl geçince Enbaş bir sayım daha yaptırmış. Bu sayım sonucunda o ülkede otuz beş bin baş, doksan bin de ayak olduğu anlaşılmış. Halk bu sayım sonucuna çok şaşmış. Otuz beş bin başa yetmiş bin de insan ayağı olması gerekirken, demek bir yılda ayaklar artıp başları geçmiş.

Enbaş:

— Yurttaşlar, ayakların sayısını bir yılda yirmi bin arttırdık!.. diye övünmeye başlamış. Bu başarısının sevinciyle de baskıyı daha da arttırmış.

Ertesi yıl bir sayım daha yapılmış. Bu sayım sonunda o ülkede yirmi bin baş, yüz bin de ayak olduğu anlaşılmış. Her insan başına beş ayak düşüyormuş. Bu şaşılası sonuç karşısında Enbaş:

— Ayakların sayısını yüz bine yükselttik!. diye övünmeye baskıyı da arttırmaya devam etmiş.

Oysa halk, insan başı gittikçe azalıyor, diye bir yandan için için üzülüyor, bir yandan da artan baskı karşısında durmadan somurtuyorlarmış. Somurtmanın en son kertesine geldiklerinden artık ne kadar zorlansalar somurtamıyorlarmış da... Ama baskının bir türlü sonu gelmiyormuş.

Bir yıl sonra yapılan sayımda, o ülkede bin tane baş, iki yüz elli bin de ayak olduğu anlaşılmış. Enbaş:

— Ayakların sayısını iki yüz elli bine çıkardık! diye övünmüş.

Günden güne başlar azala azala yüze düşmüş, ayaklar arta arta bir milyona yükselmiş; bir başa on bin ayak...

Enbaş sevine dursun, halkın üzüntüsü de sonsuzmuş.

— Bir baş on bin ayağı taşıyamaz, ne yapalım? diye düşünmeye başlamışlar.

İçlerinden biri,

— Enbaş'ın bu başarısı böyle sürüp giderse, günün birinde yurdumuzda hiç baş kalmıyacak, demiş.

Ne yapsınlar, artık somurtmuyorlar da..

Aralarından biri çıkıp şöyle demiş:

— Biz kendi içimize kapanıp kalmışız. Yurdumuzun dışında neler olduğunu bildiğimiz yok. Aramızdan üç kişi seçelim. Onları gizlice yurt dışına üç ayrı yere gönderelim. Oralardaki insanların neler yaptıklarını incelesinler. Gelip bize anlatsınlar. Biz de öyle yapalım.

Bu düşünce çok uygun görülmüş. Üç genç seçmişler. Bu üç genci Enbaş'dan gizli yurt dışına üç yabancı ülkeye kaçırmışlar.

Bu üç genç üç yabancı ülkede üç yıl gezip dolaşmışlar, orada yaşıyanların neler yaptıklarını incelemişler. Sonra yurtlarına dönmüşler. Bu üç genci aralarına alıp:

— Neler gördünüz, anlatın... diye sormuşlar.

Birinci genç şöyle anlatmış:

— Benim gittiğim yerde, her başa iki ayak düşüyordu. Orada surat asan hiç kimse görmedim. İnsanlar «Hoptirinam, hoptirinam!..» deyip gülüyorlar. Bizler de Enbaş'ın baskısından kurtulmak istiyorsak «Hoptirinam, hoptirinam...» diye güle oynaya yaşamalıyız.

— Benim gittiğim yerde de ayaklar artıp başlar eksilmiyordu. Somurtkan tek kişi de göremedim. Orada yaşayanlar «Tirinamhop, tirinamhop...» deyip gülüyorlardı. Bizler de Enbaş'ın baskısından kurtulmak istiyorsak «Tirinamhop, tirinamhop..» diye bağırarak gülüp eğlenmeliyiz.

Üçüncü genç de şöyle anlatmış:

— Benim gittiğim yerde de ne başlar eksilip ayaklar artıyor, ne de oradaki insanlar somurtuyordu. Oradakilerin hepsi «Namhoptiri, namhoptiri...» diye söylenerek, gülüp eğlenerek yaşıyorlardı. Enbaş'ın gittikçe sertleşen, artık çekilmez olan buyruklarından kurtulmak istiyorsak, bizler de «Namhoptiri, namhoptiri...» diye bağırıp çağırıp gülmeliyiz.

Bu üç genci dinleyenler:

— Çok doğru söylüyorsunuz ama, bu dediklerinizin ne anlama geldiğini bilmeden nasıl gülelim? Siz bu «Tirimiri»lerin anlamlarını, tanımlamalarını öğrenmediniz mi?

Birinci genç şöyle demiş:

— Hiç öğrenmez olur muyum... Ben oraya boş gidip boş dönmedim. Hoptirinam şu demektir: «Bir köpeğin sahibinden başka hiç kimseyi ayırt etmeden, herkese aynı sesle aynı nota üzerinden havlayabilmesine Hoptirinam denir.»

İkinci genç de şöyle demiş:

— Trinamhop şu demektir: «Çakıl taşı ile altını tartarken, terazi topuzunun, her ikisinin aynı olan ağırlıklarına aynı saygı ile eğilmesine tirinamhop denir.»

Üçüncü genç de şöyle demiş:

— Namhoptiri şu demektir: «İnsanlar hamamda soyundukları zaman, uşakla efendisinin birbirinden ayırt edilmesine Namhoptiri denir.»

Orada bulunanlar:

— Aman bunları öğrendiğimize çok sevindik. Şimdi üç aydınımız bu kavramların anlamını halka durmadan öğretsin. Bizler de başka ülkelerin halkları gibi durmadan «Tirinamhop, hoptirinam, namhoptiri» diyerek gülüp eğlenelim... demişler.

Aydınlar halkın arasına dağılıp, denildiği gibi yapmışlar:

— Hoptirinam...

— Tirinamhop...

— Namhoptiri..

Sesleri göklere yükseldikçe, asılan suratlar gülümsemeğe, yüzlerdeki sert çizgiler yumuşamağa, somurtkanlar kahkaha atmağa başlamış. Her yerden, her alandan, her sokaktan, her evden «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» sesleri geliyormuş. Bu sesleri duyan Enbaş'ın kaşları çatılmağa, suratı asılmağa başlamış. Bu seslere çok kızıyormuş. Kulaklarını tıkamış, olmamış; kalın duvarlar arasına kapanmış, olmamış. Her ne yapmışsa yeri göğü inleten «Hoptirinam, tirinamhop, namhoptiri» seslerinden kurtulamıyormuş. Sonunda, halkın kahkahalarını duymamak için kulak zar-

muş; eksilen kelimeler kadar az somurtuyormuş.

Ayaklar da yine yavaş yavaş çoğalmağa, başlar azalmağa başlamış.

Enbaş birinci aydını yine çağırmış:

— Acaba, demiş, iki kelime daha eksiltemez miyiz? Benim ereğim, halkın bu tarifi kolay öğrenmesidir. Size örtülü ödenekten ayda iki yüz altın daha bağlarım.

Aydın:

— Peki... demiş.

İkinci, üçüncü aydınlar da peki, demişler.

Hoptirinam şöyle olmuş: Bir köpeğin havlaması...

Tirinamhop: Çakılla altının tartılması...

Namhoptiri: Hamamda soyunmak...

Halk yine «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» diye gülüyormuş ama eskisi gibi değil... Ayakların çoğalması, başların azalması da gittikçe artıyormuş. Buna karşılık Enbaş'ın asılan suratı iyice gülmeğe başlamış.

Enbaş, bu üç aydını ayrı ayrı yine sarayına çağırıp şöyle demiş:

— Halka biraz daha kolaylık göstermek istiyorum. Şu tanımlamayı büsbütün atsak da, halk yalnız «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» dese nasıl olur. Beni anlıyorsunuz değil mi? Ereğim halka kolaylıktır. Bu ödevinize karşılık örtülü ödenekten her ay size iki yüz altın daha veririm.

Aydınlar bu öneriyi uygun bulmuşlar. Tanımlamalardan kelimeler eksile eksile hiç biri kalmamış. Yalnız «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» kalmış.

Bu sözlerin ne demeğe geldiğini bilmeyen halkın suratı asıldıkça asılmış, orada yaşayanlar eskisinden çok somurtmuşlar. Ayakları gittikçe daha çok artmağa, başları da daha çok azalmağa başlamış. Enbaş, kahkahadan kırılırken, o somurtkan, asık suratlı insanlar:

— Hoptirinam...

— Tirinamhop...

— Namhoptiri...

Diye bağırışıp duruyorlarmış.

Böylece o ülkede o gündenberi hem onlar, yeryüzünün öteki insanları gibi «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» diye sesler çıkarır, hem Enbaş yaşamanın tadını çıkarırmış.

— Hop...

— Tiri...

— Nam...

larını deldirip sağır olmuş ama, bu sefer de o sesleri ta içinden duyuyormuş. Halk güldükçe Enbaş'ın suratı asılıyor, halk güldükçe o somurtuyormuş. Surat asmış, somurtmuş, surat asmış, somurtmuş, en sonunda suratım asamaz, somurtamaz olmuş. İşte o zaman:

— «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» diye bağırmak yasaktır. Kim böyle bağırırsa on yıl hapsedilecektir! diye yeni bir buyruk çıkarmış.

Gelgelelim halk bağırıp gülmeğe öyle alışmış ki, bu buyruğa boş vermiş. Hep birden bağırıldığından Enbaş kimi yakalatıp hapsedeceğini şaşırmış. Cezayı arttırmış:

— Gülenler kurşuna dizilecek!

Bu korkutma da işe yaramamış.

Bunun üzerine Enbaş bir kurnazlık düşünmüş. Halka Hoptirinam'ı öğreten aydını sarayına çağırmış. Ona büyük şölenler vermiş. Şöyle demiş:

— Bu Hoptirinam sesleri benim de çok hoşuma gidiyor. Siz beni Hoptirinam'a karşı sanıyorsunuz. Kim demiş... Elbet de ulus «Hoptirinam» diye bağırmalı, halkın yüzü gülmelidir. Ancak benim sizden bir dileğim var. Hoptirinam'ın tarifi çok uzundur. Bizim halkımız bu kadar uzun sözü ezberleyemez. Acaba halka bir kolaylık olması için, bu tarifin içinden iki kelimeyi çıkaramaz mısınız? Bu ödevinize karşılık size gizli ödenekten her ay iki yüz altın verilecektir.

Bu öneriye aydının aklı yatmış:

— Peki, demiş.

— Ondan sonra tanımlamadan iki kelimeyi çıkararak halka şöyle demeğe başlamış:

— Bir köpeğin sahibinden başka herkese havlamasına Hoptirinam denir...

Enbaş, ikinci aydım çağırmış. Ona da şölenler verip, Tirinamhop tanımlamasından iki kelimeciği çıkarmasını rica etmiş. Çünkü halk bu kadar uzun sözü ezberliyemezmiş. O da ayda iki yüz altın ödenek karşılığı bu öneriye peki demiş. Halka şöyle anlatmaya başlamış:

— Tirinamhop, çakılla altın tartarken terazi topuzunun eğilmesi demektir.

Enbaş üçüncü aydım da kandırmış. O da halka şöyle demiş:

— Namhoptiri demek, uşakla efendinin hamamda soyunmasıdır.

Halk yine: «Hoptirinam, Tirinamhop, Namhoptiri» diye gülüyormuş ama, eskisi kadar gülemiyormuş; eksilen iki kelimelik kadar az gülüyormuş. Enbaş'ın suratı da eskisi kadar somurtmuyor-

PADİŞAHA GİREN KAZIK

Râviyan-ı ahbâr ve nakılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rûzigâr o gûna rivâyet ve bu tarz üzre hikâyet ederler ki, çook eski zamanlarda, yeryüzünün bilinmedik bir yerinde suları bol, dört yanı yol, kişileri erimli, toprağı verimli bir ülke vardı. O ülkede her kişi salt kendi çıkarında olup, «gemisini kurtaran kaptan, sen çuval giy ben klâptan» diyerek, kimse kimseyi düşünmezdi. Her koyun kendi bacağından asılır, her eşşek kendi ayağından nallanır, «bana ne gerek, baklava börek» deyip, her kişi karnı tok, sırtı pek olunca, herkesleri de kendi gibi sanırdı.

Günlerden bir gün bir kişi ortaya çıkıp,

— Ey aman, bana kazık giriyor, kazık giriyoooor!.. diye bir sözü yerde, bir sözü gökte haykırmaya başlayınca, önceleri hiç kimse aldırmayıp,

— Ele giren kazıktan benim neme gerek... Tanrıya bin şükürler olsun, bana kazık girdiği yoktur, diye bu sese kulak asmadı. Amma gel gör ki, adamın,

— Kazık giriyooor!.. diye bağırması öyle arttı ki, bağırtısından o ülkede yaşayanlar tedirgin olup kayguya düştüler.

Kentin düzenini koruyan kolcular, subaşıları, hiç durmadan bağıran adamı yakalayıp, her yanına iyice baktılarsa da, bir giren kazık görmediler.

— Bu herif yalancıdır, bağırır, çağırır, herkesi tedirgin eder, diyerek, o kişiyi kentten uzak bir yere sürüp bir mağaraya kapadılar.

Gel zaman git zaman, günlerden bir gün, «kazık giriyor» diye bağıran kişiyi çal yaka edip getiren kolcularla subaşı da,

— Kazık giriyooor.. diye bağırmağa başladılar. Gürültülerinden yer yerinden oynadı. Subaşını, kolcuları dertop yakalayıp kadıya çıkardılar. Kadı da onları bir iyice elden geçirip,

— Kazık mazık girdiği yoktur. Kazık girse görünür. Siz boş yere kenti ayağa kaldırırsınız, diyerek, bir kesin yargıya bağlayıp o kişileri, ayaklarına zincir vurup zindana attırdı.

Aradan gün geçti, ay geçti, bir gün Kadı da cüppesinin etekleri havada uçuşup, sarığı, kavuğu rüzgârda savrulup sokağa uğradı.

— Kazık giriyooor, amaan.. diye bağırmağa başladı.

Kadının bağırtısı, yüceliğince yüksek olduğundan padişahın kulağına kadar gitti. Padişah bu olan işlere çokça şaşıp,

— Bu iş ne iştir, kadıya bile kazık girer. Bir iyice bakın bakalım, kadıya gerçekten kazık girer mi? diye buyrultu verdi.

Hekimbaşı, yanına varıp, kadıyı evirdi, çevirdi, kadının her yanına baktıysa da, hiç bir giren kazık görmedi. Sonunda:

— Kadıya kazık girmeyip, ancak kendüye kazık girmiş sanarak, hepimizi huylandırmakta, kenti ayağa kaldırmaktadır. Aklından zoru olduğundan tımarhaneye kapamak doğru olur, diye bir rapor verdi. Hemen kadıyı timarhaneye kapadılar.

Bir zaman sonra, kadıya giren kazığı görmeyen Hekimbaşı,

— Ey amaan, bana da şimdi kazık giriyooor.. diye gündoğumunda sıcak döşeğinden sokaklara uğradı. Hekimbaşıyı böyle görenler, ellerini dizlerine vura vura, kahkahadan iki büklüm olup,

— Vay hele hekimbaşı da mı delirmiş... Koca hekimbaşı kendüye kazık girmiş sanır... diyerek hekimbaşıyı alaya aldılar. Tenekeler çalarak kentin çocukları ardına düşüp, hekimbaşıya;

— Yuuu... çektiler.

Hekimbaşı:

— Bu dertten bir anlayan yok mu, ey yurttaşlarım!.. Bana giren kıymık değil, kazıktır. Ben bu dertten onmam, ölürüm!.. diye ver yansın bağırdığından, Padişah da kızdı.

— Bunlar işi gitgide azıttı. Kendileri, kazık girer der, amma, hiç kimse giren kazığı görmez. Bilirkişiler gelip baksın. Onların bilim gücü vardır, biz görmeyiz de onlar görür, buyurdu.

En büyük medreseden üç müderris bilirkişi seçilip, hekimbaşıya baştan ayağa, bir, bir daha baktılar. Hiç bir giren kazık görmediler.

— Giren çıkan kazık yoktur. Bizi kandırmağa çalışır. Boş yere halkı ayaklandırır!

Dedikte, Hekimbaşıyı, ellerini ayaklarını bağlayıp uzak bir yere sürdüler. Aradan çok geçmeden, bilirkişi olan üç müderris de bir gün, canlarını evlerinden zor dışarı atıp,

— Ey aman din kardeşleri, kazık giriyor!.. diye sesleri çıktığınca haykırmağa başladılar. Şeyhülislâm olsun, reis-ül-küttap olsun, sadrazam olsun, hepsi de müderrislere bakıp,

— Boş yere yaygara edersiz, kazık mazık girdiği yoktur!

Dedikte, müderrisler de,

— Bir gözü gören kul yok mu ey din kardeşleri! İşte kazık giriyor.. diye çığlığı bastıklarından onlar da zindanlara atıldılar.

Gün erişip, bir zaman geldi, Şeyhülislâm ile, bütün vezirler, reis-ül-küttap, Sadrazam da:

— Vay amaan, bu kazık ne kazıktır, şimdi de bize girer!.. diye «bir feryat bir figan eylediler ki tâbir olunamaz!»

Padişah:

— Ortada kazık yoktur. Olsa görünür. Yalan söylersiz! dedi.

Amma gel gör, git gide o ülkede yediden yetmişe, genci, yaşlısı, bir zaman geldi,

— Kazık giriyooor! diye bağırmağa başladı.

Padişah da:

— Kendilerine kazık girmiyenler, kazık giriyor, diye bağıranlara baksın. Bakalım, dedikleri doğru mudur? dedi.

Kendilerine kazık girmeyenler, kazık giriyor, diye bağıranlara iyiden iyiye baktılarsa da hiç bir giren kazık görmediler.

— Padişahım çok yaşa!.. Sâyende hiç bir kazık mazık girmeyip, bunlar bozgunculuk etmektedirler, dediler.

Böylece bir zaman daha geçtikten sonra, o ülkede herkes bağırmağa, kendine kazık girdiğini söylemeğe başladı. Padişah da:

— Herkes birbirine baksın, gerçekten kazık girer mi? dedi.

Herkes birbirine baktı. Amma hiç biri, öbürüne giren kazığı görmedi. Herkes birbirine:

— Yalancı, sana giren kazık yoktur. Kazık yalnız bana girmektedir. Senin yaygarandan benim sesime kulak asan olmuyor!. diye bağırıp hepsi birbirlerine düştüler.

Gel zaman git zaman, hiç kimse, kazık giriyor, diye bağırmaz oldu. Hiç bir ses çıkmadı. Her ne olduysa, ilk bağıranlara olmuştu.

Bir gece yarısı saraydan bir ses yükseldi ki, o sesle yer yerinden oynayıp, herkes yatağından fırladı. Padişah don gömlek kendini sokağa atıp:

— Aman ey benim sevgili kullarım, kazık giriyooor!.. diye durmadan bağırmağa başladı.

O kentin kişileri:

— Padişahtır, yalan söylemez. Elbet kazık girdiği doğrudur. Bizden çok bağırması da, herkesin rütbesine göre büyüklükte kazığın girmesindendir. Padişaha giren kazık sultani olmak gerek... dediler.

Padişah yeri göğü inleterek:

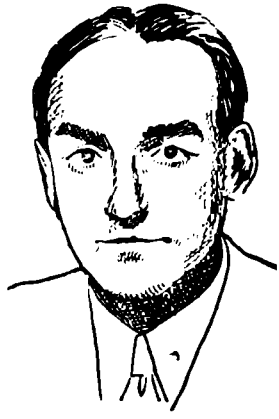
— Ne durursuz, gelip kazığı çıkarsanız ya.. diye yalvardı.

Padişahın çevresindekiler:

— Ey sultanım, nasıl çıkaralım, bu kazık başka kazıklara benzemez. Gözle görülmez. Elle tutulmaz. Acısını da kazığı yiyenden başkası duymaz. Az daha sık dişini, bir zaman sonra bizim gibi sen de kazığa alışır, rahata kavuşursun, dediler.

FAİK BAYSAL

1 Ocak 1918 de İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi

«İHTİYAR ASKER»

(Büyük Doğu. Ekim 1943)

«Yağmur, yer yüzünün bütün çirkinliklerini, birkaç bezirgân tarafından kirletilen toprağı yıkayacaktı... Ne hoş, ne muazzam olacaktı. Köylerin, evlerin yerle bir oluşu. Ağaçların köklerinden devrilişi. Bütün insanların, bütün haşaratın 'gık' diyemeden geberişi. Toprak da geniş bir nefes alacak, rahat edecekti. Kirli eller toprağı kazamıyacak, üstüne çıkıp ırzına geçemiyeceklerdi. Toprak tertemiz kalacaktı. Mağrur ve asil başını muzaffer göklere karşı dimdik tutacaktı. Toprak da bunu biliyordu. Altüst olacaktı. Sonra yeniden tertemiz, herkes için müsavi doğacaktı. Yalnız insana, güzel şeylere gebe kalacaktı.» *(Sarduvan. 1944. s. 95).*

FAİK BAYSAL

(İstanbul. 1918)

HAYATI

1 Ocak 1918'de İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa Faik Baysal'dır. Babası Faik Baysal, İstanbul'da zahire ticâreti yapardı. Faik Baysal, anasını hiç tanımamış, bir müddet üvey ana elinde kalmış, sonra baba ilgisinden uzak, çocukluk günlerini Adapazarı'nda büyük babasının yanında geçirmiştir. Bir yönden ünlü hikâyeci *Sait Faik*'le de uzaktan akraba olan bu âileden olanlar, aslında Rumanya'dan buraya göçmen olarak gelmiş, yerleşmiş, uyanık kimselerdir. Adapazarı'nda bir süre «*Rehber-i Tarakki İlkokulu*»na devam ettikten sonra, İstanbul - Kadıköyü'nde papazlar tarafından idâre edilen «*Saint Joseph Fransız Lisesi*»ne girdi (1928). Bütün ilk ve orta öğrenimini orada yatılı olarak yaptı (1939). Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Fransız filolojisi bölümünde bitirdi (1942). Büyük babası ve amcasının yardımlarile okuyan Faik Baysal'ın bundan sonra geçim derdine düştüğünü görüyoruz. Bir süre bir bankada memurluk yaptı. 1941-44 yılları arasında Anadolu'da askerlik görevi ile dolaştı. Çerkeş depreminde ölümden yakasını güçlükle sıyırdı (1943). 1945 yılına kadar çeşitli fırsatlarla Anadolu'nun bazı yerlerini (Kocaeli, Çankırı, Kurşunlu, Çerkeş) dolaştı.

1944-49 yılları arasında «*Pertevniyal Lisesi*» nde fransızca ve ingilizce öğretmenliği yaptı. 1952 yılına kadar hayatını özel dersler vererek kazandı. Bir süre de «*Yeni İstanbul*» gazetesinde çalıştı. Şimdi İstanbul'da oturmakta, «*Yataklı Vagonlar Şirketi*» nde çalışmaktadır. Evlidir, bir çocuğu vardır.

EDEBİ HAYATI

İlkokuldan başlıyarak oniki yıl süren yalnızlık hayatı, onu, eline ne geçerse okumağa, sonunda da edebiyata sürükledi. Bir çok hikâyecilerimiz gibi, o da, yazı hayatına nazım denemeleri ile girmiş, sonradan yine bu yolu bırakmamıştır. Daha onbeş yaşlarındayken büyük anasının ölümü üzerine ilk şiirini yazmıştı (1934). 1936-37 yılları arasında da şiirler yazdı. Faik Baysal, roman ve hikâyeye hemen hemen aynı tarihlerde yönelmiştir. Bu alandaki çalışmaları ancak 1943-44 yıllarında ortaya çıkabildi (*«Sarduvan»* dan bir parça: *«Öküz Yüreği». Servet-i fünun.* 21 İkinci kânun 1943). Bu sıralarda aynı dergide şiirler de yazıyordu. Sanat değeri taşıyan ilk hikâyesi *«İhtiyar Asker» (Büyük Doğu.* sayı 7, 29 İlkteşrin 1943), *«Sarduvan»* adındaki romanından önce yayınlandığı halde, Faik Baysal'ın yazı alanına bu romanı ile girdiği kabul edilebilir. İlk hikâye ve şiirlerini *«Uyanış»* (Servet-i fünûn 1942), *«Büyük Doğu», «Yaratış», «Varlık», «Yeni İstanbul»* gazetelerine vermişti. Ama buralarda yayınladığı hikâyelerinden çoğunu ancak birer deneme saymaktadır. Destan biçiminde uzun ve hikâye konulu şiirler de yazmakla birlikte (bunların bir kısmını şu kitapta topladı: «İlk Defa». 1957), asıl kişiliğini roman ve hikâye alanlarında *«İlk Defa»*. (1957), asıl kişiliğini roman ve hikâyelerinde göstermekteydi. Hikâyelerini daha çok *«Varlık»* dergisinde yayınladı, ilk roman ve hikâyelerindeki Anadolu kasabaları ve kişilerinin yerlerini yavaş yavaş İstanbul'a ait konular ve kişiler aldı.

ESERLERİ

Sarduvan. Roman. Semih Lütfü Kt.. - İstanbul: 1944; **Perşembe Adası.** Hikâyeler. Varlık Y. 5 hikâye. İstanbul: 1955; **Rezil Dünya.** Roman. Remzi Kt.. - İstanbul: 1955.

Faik Baysal'ın hikâye ve roman düzenindeki eserlerinin çoğu henüz kitap biçiminde yayınlanmamıştır. Çoğu eserleri adı geçen dergi ve gazetelerde dağınık olarak durmaktadır. Faik Baysal, 1950 den önce yazdığı hikâyelerini mağazin hikâyeleri olarak görmekte, bunları kitaplarına almak istememektedir. «**Perşembe Adası**» adındaki hikâye kitabındakilerle birlikte değer verdiği hikâyelerinin sayısı ancak 42 yi bulmaktadır. Elinde basıma hazır üç hikâye kitabı beklemektedir. «**Yeni İstanbul**» gazetesinde kenarından köşesinden kırpılmak suretile tefrika edilen «**Küçük İnsanlar**» (1954. 139 tefrika), üç ciltlik büyük bir romanın birinci cildidir. Bu büyük romanı, editörlerin isteklerine uyarak 250 şer sayfalık ciltler hâlinde ve ayrı adlar altında yayınlamağa çalışıyor. «**Yağmur Yağmadı**» adındaki romanı da basılmak için yıllardanberi sıra beklemektedir. «**Tabahna**» adını taşıyan tefrika edilmiş bir başka romanı daha vardır (**Dikkat** gaz. 1957 ağs.).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Faik Baysal, hikâye ve romana aynı zamanda başlamıştı. İlk romanı «**Sarduvan**»la birlikte dergiler ve gazetelerde hikâyeleri de görüldü (1943/44 yılları). İlk bakışta onun hikâyeleri ile romanları arasında bir benzerliğin bulunduğu derhal görülür. Kendi söylediği gibi hikâyeleri, romanlarının biraz sıkıştırılmış bir şekli; romanları da, hikâyelerinin zaman, yer, tip, olay yönlerinden daha geniş bir kuruluşa kavuşmuş hâlleridir. Konularının yüklülüğü, tiplerinin zaman içinde dallı budaklı yaşayışları ile roman ölçüsündeki hikâyeleri çoktur. «**Sarduvan**» (1944) dan sonra dergilerde bir çok hikâyeleri, gazetelerde romanları tefrika edilmekle birlikte eserlerini kitap biçiminde yayınlamak bakımından talihli bir yazar olamadı. Şimdiye kadar ancak iki romanı ve bir hikâye kitabı yayınlayabilmiştir. Aslında «**Öncü Gerçekçiler**» arasında en çok eser vermiş ve verebilecek bir sanatçı idi.

«**Perşembe Adası**» adındaki hikâye kitabında, yazarın küçük hikâyeden çok büyük hikâyeye yöneldiği açıkça görülmektedir. Bu kitabındaki «**Kırmızı Sardunya**» adındaki hikâyesi, büyük hikâyenin en güzel örnekleri arasında yer alabilir.

Faik Baysal, bizde en fazla tutulan, gerçekçi sanat anlayışının ilk basamağını teşkil eden **«gözlemci - ve tasvirci - gerçekçilik»** yolundadır. Bazan E. Caldwel'vârî acı sefâlet sahnelerini tasvir ederken, insanın paçavralaştığı basamaklara kadar inebilen gözlem gücünün hayret uyandırıcı bir güçlü seviyeye ulaştığı olur. **«Sarduvan»** romanındaki, insanın içini kavurup zehirliyen tasvirler, kişinin hayvan menzilesine inmiş durumu, onun kendiliğinden bir tenkitci - gerçekçiliğe yönelmiş izlenimini verir görünmekte ise de, Faik Baysal'ın eserlerinde sosyal bozukluklar dış nedenlere değil, doğrudan doğruya insanın yaradılışına bağlanmakta, gerçekteki yaşayışın acılığı **«kendiliğinden»** ortaya çıkmış gibi anlatılmaktadır. **Sarduvan**'daki karamsarlık ve hiciv havası doğrudan doğruya yazarın mizâcı ile ilgili olmalıdır. Onun **«tasvirel gerçekçilik»** anlayışı başkalarından ayrılmalıdır kanısındayım. Bu hava bazan hikâyelerinde de yer etmekle birlikte daha belirli ölçüde romanlarına sinmiş bulunmaktadır. Gerçeği, yaşanan bütündeki büyük anlamı ile vermekten çok, bütünden koparılmış, tasvir yolu ile iyice acılaştırılmış bir yönden vermeğe çalışmaktadır. İnsanın yaşadığı her yerde, bireyden ve toplumdan gelen kötülüklerin varlığı kadar, ışığa, iyiliğe ve mutluluğa yönelmiş bir kurtuluş yolunun da varlığını daima unutuyor. Kötülükleri gözlemekte gösterdiği o çok derine işleyici gözlem gücünü bu yolda harcamak istemiyordu. **«Sarduvan»**da yer yer iğrenç, insanı içinden sarsan sefâlet sahnelerinin arasında, güzellikten ve insanlıktan arta kalmış bir zerre aydınlığa bile yer vermeyişi, sanatçının karanlık bir yolda olduğunu açıkça gösteriyordu. Ama hikâyelerinde bu havadan biraz kurtulabiliyor. Bunlarda bir P. Strati humanizmi, dünyayı serseriler için bile yaşanılır hâle getiren bir arkadaşlık ve dostluk havası esiyor. Bütün yaşama engelleri üzerinden aşan kalplerin kucaklaşması, onun hikâyelerine daha yumuşak bir hâl vermekte, insanlara karşı güveni artırmaktadır.

Faik Baysal'ın başkalarından farkı, hikâyelerini, gündelik yaşamalarını sürdüren küçük kişiler yerine, daha çok belirmiş tiplerin üzerine kurmasıdır. Bu özellik onun romancılığından geliyor. Bütün hikâye unsurları, çok kuvvetli keskin çizgili tiplerin çevresinde toplanıyor. **«Kırmızı Sardunya»**, **«Kestaneci Rahim»**, **«Azap Baba»** hep bu soy tipler üzerine kurulmuş hikâyelerdir. Gerçeği, belirli toplum sorunları, olaylardaki sosyal determinizm açısından değil, olup biten herşeyi, bunların insan üzerinde yaptıkları etkiler ve yansımalar açısından araştırır. Onun için önemli olan, insanları sefil eden, ezen, bedbaht eden olayların nedenleri değil, bun-

ların insanları ne kılıklara soktuğudur. Her olayda tipleri hareke-te sevkeden güçlerin akislerini seyreder. Olaylar arasında zorunlu ilgi, neden ve sonuç bağlantıları, bütünü kucaklıyan büyük ilişki-leri hiç araştırmaz. Onun eserlerinde olaylara ve hayata hâkim olanlar daima tutkulu kişilerdir. «Kırmızı Sardunya» adlı büyük hikâyesinde, bütün âilesini bir kan sarhoşluğu içinde öldüren Mus-tafa, bütün gerçek bağlantıların üstüne çıkan bir epika kahra-manı olarak anlatılır. Burada hikâye kişisi, yaşamaya da, ölüme de düzen veren üstün bir adam ölçüsünde bütün hikâyeyi kapla-maktadır.

Günümüz gerçekçilerinin en göze çarpan üstünlükleri, şimdiye kadar edebiyatımıza giremiyen yerleri, gerçekten gelen yalın gü-zellikleri, yaşamaların canlı renklerini, kişilerini yerli tazeliklerile hikâyelerine sokmuş olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki, gözlemci ve tasvirci - gerçekçilerin en basit hikâyelerinde bile okuyucuyu çeken ve hoşa giden yerler bulunabiliyor. İstanbul'un iş ve eğlen-ce yaşayışına doğru kuvvetle itilen, Adapazarı dolaylarının çeşitli göçmen topluluklarını anlatışı, yukarıda anlatılan hikâyelerden daha üstün bir değer taşımaktadırlar.

El dokunulmamış Anadolu gerçeğini rastgele bir yerinden ra-hatça anlatmağa girişen ve ilk başarılarını bu yolda elde eden hi-kâyecilerin büyük şehir konuları karşısında uğradıkları başarısızlıklara bakarsak, Faik Baysal'ın daha talihli ve daha güçlü bir durumda olduğu görülmektedir. Hikâye ve romanını daha başlan-gıçta Adapazarı İstanbul denklemi üzerinde kurmuş, istediği alanda ve konuda rahatça çalışabilmiştir.

Romanlarında ve hikâyelerinde konularını köyler ve kasabalar-dan, büyük şehrin kenar mahallelerinde yaşıyan küçük insanlar-dan seçiyor. Bunlar arasında da bütün toplum ilişkilerinden kop-muş sevimli serseriler en sevdiği tipler arasındadır. Paraya hor bakan, dünya işlerine tutkuyla bağlanmıyan, içinde başkalarının anlıyamadıkları birer garip ateş taşıyan insanları seçer. «Kırmızı Sardunya»da Mustafa ve «Balıkçı»da Yenikapılı Torik'in tutku-ları gibi.

Düzenli yazmaktan çok âdetâ cezbeye tutulmuşcasına, boşal-maktan gelen itinâsızlıklar, dil sürçmeleri, tekrarlar, kolaylıkla dü-zeltilebilecek dil ve anlatım kusurlarının yanı sıra, kolaylıkla yaz-maktan gelen bir akıcılık, bir hamlede yazıvermekten gelen bir anlatma rahatlığı da var. Bu durum, onun hâlâ uzun, destan soylu şiirler yazan bir şâir olmasile de açıklanabilir. Hikâye ve roman-larında acı gerçeğin karamsar şiirinin insanı saran havasını bul-

mak kabildir. Hele beğendiği tiplerin yaşamlarını anlatırken insanı saran bir yazış sıtması içindedir.

Başlangıçta şiirle uğraştığı hâlde, hikâye ve romana yönelişinin Adapazarı yakınlarında **«Sarduvan»** (Ser-i Divân) köyüne gitmesile başladığını söyler. Bu köyde bulunduğu tarihler aşağı yukarı küçük hikâyeye başladığı günlere de rastlamaktadır. Şehirden on dakika uzaklıkta, «Beşköprü» dolaylarındaki bir köyü anlatan bu ilk romanın, köylü gerçeklerini olduğu gibi yansıtmağa çalışan sertlik ve çıplaklığı, yayınlandığı sıralarda bazılarında şaşkınlık ve takdir, bazılarında ise tiksinme veya ilgisizlik uyandırmakla birlikte, gerçekleri bu ölçüde «naturalist» açıdan anlatan benzerlerinin de bulunmadığı belirtilmelidir. İstiklâl Savaşı sıralarında Yunan işgâli altında kalan bu köyün başına gelen felâketleri, halkın ev-barklarını bırakarak başka yerlere göç edişlerinin hikâyelerini dinliyerek yerinde araştırmalar yapmış, notlar derlemiştir. Ama ortaya çıkan eserle araştırmalarının pek zayıf bir ilintisi olmuş, belli bir çağı, belli çevredeki bir toplumu değil, tasarı gücü ile zorlanarak iyice sertleştirilmiş acı gerçeklerin, bütünden koparılmış bir serisini roman hâline getirmişti. Burada yaşamanın bütünü değil, insanı ezen kötülüklerin nefes aldırmıyan sıralanışı tasvir edilmişti. Garip isimli serserilerin, hayvanca ömür sürüp birbirlerini yiyen azgın köylülerin, bir mahşer manzarası içinde kaynaştıkları bu kitap, bütünlükten uzak, kopuk gözlem parçalarından, iyice abartılmış sefil kişilerin serüvenlerinden kurulmuş bir gözlemler dergisidir. Bu kişilerin aşırı çizgilerle belirlenmiş yaşamaları, ne zamana, ne çevreye yeter ölçüde bağlanmamıştır. Kişilerinin yaşayışları, toplum sorunları, bunların bağlantıları, açlık, kötülük, merhametsizliğin baskısı altında insanların ezilmişlikleri, romanda baştan sona kişinin yaşamasını belirliyen ve canlı tutan bu unsurlar yerine, zincirleme felâketlerin tasviri yürütülmekte, bunda da yazarın çok asabî, kişilerinin yaşayış ve talihlerine hâkim olan önleyici katılmaları açıkça görülmektedir. Yazar, anlattıklarının dışında kalamamış, herşeyin kendisi ile olan ilintilerini aşırı duygulu ve tutkulu bir anlatışla yüze vurmuştur. Serserilerin ve paçavralaşmış sefillerin aşırı bir duygulanma ile destanlaştırılmış, yüceltilmiş, yer yer mistikleşen bir heyecanla anlatılmış yaşayışları, köpekler gibi çekişen ve ölenlerin bir roman bütünlüğüne ulaşmıyan tasviri... Toplumun en alt katlarında vıcık vıcık kaynaşan bu tiplerin, açlıklar, kötülükler, suçlar içinde yüzen varlıklarına işliyen yazarın, bir yolunu bulup onların cevherlerindeki insanlığı belirliyemediği, kurtuluş yolunu gösteremediği, bu yaşayışı

tasvirden hoşlandığı da zaman zaman hissedilmektedir. Gözlemden getirdiği gerçeklerden duygulanıp coşuyor, önündeki malzemeyi, romanın bütünü ve kuruluşu içindeki özde belirlenen birliğe götürmek yerine, yer yer fragmanlar halinde kopuk kopuk bıraktığı görülüyor. Çok defa yazar, bu ip uçlarından, kopuk gözlemlerden kalkarak, kendi isyanlarını, duygularını, yaşama üzerindeki düşüncelerini, insanların kötülükleri üzerindeki kişisel görüşlerini anlatmağa kayıveriyor. Gerçekçi roman yolunda, yazarın objektifliği, içinden çıkamadığı bir çukur olarak karşısına dikiliyor. Öyle ki, düşkün bir köy çevresinde roman kişilerinin, sefaletin en alt basamaklarındaki evliyâlıkları, mistik yorumlamalara dayanılarak, ızdıraptan kahrolmuş çehreleri ile, din ulularında olduğu gibi, ezilmek yolunda yüceltilerek birer aziz mertebesine çıkarılışları, anlatımın üstünde kalan bir duman tabakası gibi gerçek duygusunu yaralıyor. Burada, maddi ve mânevi sefâletin bir şiiri, iğrenç yaşamanın, kötülüklerin ortasında beliren, insandaki iç varlığı yüceltişini anlatan bir lejand havası esiyor. Bizdeki gerçekçi romancıların anlatışlarından farklı bir yolda, belki de Emile Zola'dan esinlenerek, bir bakıma Rus romancıları, bir bakıma da Amerikan romancılarından ayrılan farklı bir yola gidilmiş. Kişileri, çevreleri, gerçek ayrıntıları ile zaman zaman uzayıp giden bir yorumlama izlenimi bırakıyor. Yazarın yaşama serüvenini, isyanlarını, nefretlerini de yüklenen paçavra kişiler var karşımızda. Onun bu romanındaki anlatışı, kendi nefret, tiksinme ve isyanlarından ateşlenen, herşeyi çirkefe, pisliğe ve kötülüğe bulayarak yok eden, yaşamayı ezerek yürüyen kör bir kötülüğün hicvidir. Seçtiği konunun bölümleri, kişileri, roman unsurlarının hiç biri, onu, gerçekçi romanda kurulan bir determinizme ulaştıramıyor. Her bölümünde ayrı ayrı romanını kuruyor, sonra onu kendi kişisel serüveninin dizginsiz anlatılışı uğruna parçalıyor.

Onun **«Rezil Dünya»** *(1955)* adındaki romanı da bu çizgiden pek fazla uzaklaşmış değildir. Bir çok hikâyelerinde parça parça anlattığı yaşantılarını burada bütün hâlinde yeniden ele alıyor. Çocukluğundan başlıyarak hayatının çeşitli safhalarını veriyor. **«Adapazarı'nın karadut renkli akşamlarından»** başlıyan serüveni, okulda, ondan sonra da başarısızlıklar içinde geçen çetin yaşaması anlatılıyor. Bu roman, bir bakıma **«Sarduvan»** ın şehir çevresinde geçmiş bir yansımasıdır. Açlık, başarısızlık, işsizliğin bir genci yavaş yavaş ezerek toplum düşmanı edişini tasvir ediyor. Bu romanında da kimsesizlik, çâresizliğin bir sis gibi çöken yalnızlığın çözümlemesine kendisini iyice kaptırıyor. Burada, kafasındaki ilgi-

lerden başka bir silâhı olmıyan bir aydının, büyük şehrin içinde, kalabalığın ayakları altında kalışını, kötülüklere ve zorluklara karşı direnişindeki pasif zavallılığı tasvir ediyor. Oradan oraya çarparak, yeni bilgiler edinerek toplum bataklığının kıyısında tutunmağa çabalayışını anlatan bu romanında, bütün dağınık varlığına rağmen, tek kişinin hayatına bağlanmaktan gelen bir soy bütünlüğe kavuştuğu görülüyor. «Sarduvan»daki serseriler, burada da başka kılıklar altında üstün ruhlu serseriler, çirkef içindeki yaşayışlarına rağmen içleri bozulmadan kalmış serseriler çıkar karşımıza. Kişisi, okulun, âile himâyesinin uzağında, sokakta kaldıktan sonra yaşamanın bir savaştan ibâret olduğunu, «hakikatin bir sidikli sokak olduğunu, oradan geçmenin her babayiğitin harcı olmadığını» öğrenir. Bu romanda da iyice belirdiğine göre, Faik Baysal'a göre, romanın amacı aslında insanı anlatmaktır. Buna ulaşmak için de romanın bütünlüğüne bile aldırmıyor. Romanın yürüyüşüne her bölümde bir çok insanlar giriyor. Başından sonuna kadar yürüyen bir kendisidir. Üstelik bu kişiler de romanın bütününe bağlı yönlerile değil, apayrı dünyaları ile giriyorlar bu romana. Romancıya kapalı yaraları deşmek vazifesini verdiği halde, hayatı insanlara sevdirmek çabasında başarılı olduğu söylenemez.

Hayatının belli başlı devrelerini, çocukluk, okul, İstanbul ve Ankara'daki işsizlik günlerini, yedek subaylığını, Çerkeş zelzelesini, «Sarduvan» romanındaki gibi geniş bölümler hâlinde otobiyografik bölümlerin yanında, gözlemlerine, birçok gördükleri ve duyduklarına da yer vermiş bu romanında. Genel görünüşü ile «Sarduvan» havasında acı gerçeklerin gözlemine, halk içinden seçtiği kişilerin felâketli hayatlarının parça parça anlatılışına dayanan bir biyografik romandır bu.

Faik Baysal'ın «Kırmızı Sardunya»sında en güzel örneğini veren uzun hikâyelerinin romanlarından çok daha başarılı olduğunu burada belirtmeliyim.

«Perşembe Adası» (1955) ndan:

KESTANECİ RAHİM

Büyük bir kasabanın Pamuk Osman sokağında otururduk. Evimiz iki gözdü ve epey yaşlıydı. Yaz, kış bol yağmur yağdığından tahtaları hiç kurumaz, güneşi görür görmez de hemen çatlarlardı. Bu çatırtı geceleri daha iyi duyulurdu. Babam her fırtınadan sonra evimizin biraz daha çarpılan beline koca bir direk mıhlar, böylece yıkılmasını önlerdi. Gün geldi, evimiz direkten görünmez oldu. Mahallece alaya alındık. Öteki evler de bizimkinin aynıydı. Kısaca bir tekmeliktiler. Kuvvetlice esen bir rüzgâr hepsini yerle bir edebilirdi. Ama Allah vardı, bu rüzgâr esmiyordu işte. Bazı evlerin tezekle sıvanmış, yaz kış yılışık bir otla kaplı duvarları oyuk oyuktu. Bu oyuklardan ara sıra çavdar ekmeği kemiren çıplak, zayıf, yamrı yumru çocuk kafaları çıkardı. Ekmeklerini çiğnemeden yutarlarken sevinecekleri yerde somurturlardı. Çünkü mahallemiz anadan doğma neşesizdi. Yaşlı, genç, yarı tok, aç, herkes somurturdu. Sevincin lâfı bile olmazdı. Yiyecek ekmeği olmıyanlar da sadece susarlardı. Bu da mahallemizin en hoş âdetiydi. Susmasını herkes bildiği halde, kadınlar ve çocuklar bile doğru dürüst ağlamasını beceremezdiler. Evler birbirlerine o kadar yakındı ki, aralarında yalnız bir kol boyu kadar boşluk vardı. Karşılıklı oyukların arasında ekseriya iki çocuk konuşurdu:

— Ne yiyorsun adaş?

Öbürü somurtkan suratını ona uzatırdı:

— Çavdar ekmeği, bir de pişmiş buğday.

— Bana da versene bir lokma.

Ekmekle buğday hemen bölüşülürdü. Bu Anadolu çocukları, hepsi bizim mahallenin çocukları gibidirler. Haşin, kavgacıdırlar, ama merhametsiz değillerdir.

Babam senelerini rakı, çok vakit de ispirto içip, anamı sık sık, beni de arasıra öldüresiye döverek geçirirdi. Hayata niçin geldiği pek de belli değildi. Tarlaları vardı, onları birer birer satıp içer, evdekileri de ölmiyecek kadar doyururdu. Zaten içmekten eve ayıracak vakti de yoktu. Okuması iyiydi, şaşırmadan ve yanlışsız gazete okurdu. Başında kadife, kenarları yağlı, yırtık bir başlık taşırdı. Ağzı daima ispirto kokardı, bir de tütün. Yanakları boş bir

cep astarı gibi sarkıktı. Alnında parça parça kırmızı lekeler vardı. Yasemin çubuğunu karmakarışık bıyıkları arasından fosurdatırdı.

Bütün yüzünü kaplıyan yarı ustura vurulmuş sakalları sertti. Yanaklarını garip surette tırmalardı. Sarhoşlara mahsus aşırı bir hassasiyete malikti. Yüreğine hemen alt oluverirdi. Attığı tokatların acısıyla ağladığım yerden beni çeker, burnumun tepesinden rakı kokan ağziyle ısırırdı.

Birden kulağımı çekerek nasihat ederdi:

— Sakın sen içme, daima su iç. Öküz gibi de kuvvetli ol. Hayat öküzlerin. Ama iyilik de yap. Sırasında da tekme atmayı unutma.

Anamla babam yılın on bir ayı dargın dururlardı. Sebebini ne vakit sorsam, anam yarım yamalak cevap verirdi:

— Baban deli, oğlum! derdi.

Babamın deli olduğuna ilk önceleri inanamadım. En nihayet anama hak verdim. Çok yağmur yağdığı bir gündü. Mahalle arası bir gölü andırıyordu. Gölün içinde gökyüzü kımıldıyordu. Çabucak akşam bastırdı. Kavakların dibinden iri yarı, geniş omuzlu, mor benizli babam göründü. Ağaçların gövdelerien yalpa vurarak geliyordu. Bütün çocuklar korkarak kaçıştılar. Mahallede babamdan hepsi titrerdi. Çünkü her birisi hiç olmazsa bir defacık dayağını yemişti. Hemen evimizin kapısı gıcırdayarak açıldı. Başını kırmızı bir bezle sıkmış, kolları dirseklerine kadar sıvalı, Rumelili olan anam beni çağırdı:

— Karnın da mı acıkmadı yumurcak? Baban geldi. Sofraya bakalım, yallah.

Bulgur pilâvının etrafına çöktük. Babam yemek boyunca hiç konuşmadı. Anamla dargın olmasa bile sofrada dilini tutardı. Yine her geceki gibi içti. Gece yarısına kadar da boş bulgur tenceresinin yanında kaldı. Birden kalktı, pencere dibinde, üstünde uyukladığım içi talaş dolu minderden beni kaldırdı. Yüzüme iki tokat attı. Hızla kapıyı açtı, kapı menteşelerinden koptu, kafasına devrildi. Daha beter kudurdu. Bir tekmede beni evden dışarı attı.

— Eşek kadar oldun ulan köpek! Hâlâ babanın çorbasına mı kaşık çalacaksın? Geleyim deme bir daha bu eve, oyarım gözünü ha. Artık benden de ekmek bekleme. Seni beslediğim yeter.

Kapıyı kaldırıp yerine kapadı. Direklerin arasına, yağmurun ıslatmadığı bir köşeye saklandım. Gece karanlıktı, kulağıma babamın küfürleri geliyordu hep.

Biraz sonra odada lâmba söndü. Belki de babam lâmbanın

gazını içti, gürültü kesildi. Direklerin altında ertesi günü bekledim. Sabah erkenden Kestaneci Rahim göründü. Sonbahar havası soğuktu. Güneşin de çıkmaya hiç niyeti yoktu. Rahim beni görünce şaşırdı. Ateş dolu mangalı ve kestane sepetiyle hemen yanıma koştu. Etrafına bakınıp sessizce:

— Ne işin var bu vakit sokakta Recep? Hava kaskatı, donacaksın be. Güneşin çıkmasını bekliyeydin bari.

Ona her şeyi anlattım. İki gözü de ıpıslak oldu. Mahallede Kestaneci Rahimi köpekler bile tanırdı. Adını duyunca hemen kuyruklarını oynatırlardı. Bütün çocuklar onu severler, o da onlara bayılırdı. Fakat bütün mahalle bilirdi ki kestanecinin en çok sevdiği bendim. Nedense bu adam beni çok seviyordu. Bir çok iyiliklerini de görmüştüm. Bir defasında beni babamın elinde dayaktan ölmekten kurtarmıştı. İyiliği ben de anlatamam ama, tıpatıp Kestaneci Rahim'e benzediğine yemin ederim.

Elli yaşlarında bir adamdı. Dünyada yalnız başına yaşıyordu. Kulaklarını, buruşuk derisini, kocaman iki çıbanın boynuzladığı alnını yarı yarıya kapayan saçları upuzundu. Yağlı, sert ve kalın kaşlarının uçları gözlerinin içine dolardı. Hele yüzü çok hoşuma giderdi. Yalaz ateşte kebap olmuş bir koçan mısır gibi kızarıktı, patlak patlaktı yüzü. Yanakları sarkık ve sevimsizdi. İyi ütülenmemiş, kılları iyi yolunmamış bir tavuk eti gibi, diken dikendiler. Ama gözleri, doğrusu gözlerine hiç diyecek yoktu. İkisi de koskocamandı, ıslak ve yumuşacıktılar. Yüzü soğuktu, soğuktu ama bütün sıcaklık gözlerindeydi. Her insanın kendine göre bir kokusu vardır ya. Rahim de küfürlerine kadar kestane kokardı. Mahalleye girdi mi, doğruca bizim evin duvarı dibine oturur, orada akşamlardı. Çocuklar, köpekler hemen etrafını sarar, o da onlara bedavadan birer kestane verirdi. Yavru köpeklere de ağzında çiğneyip kestane paylarını öyle yedirirdi. Hepsini başından savdıktan sonra sert bir ıslık çalar, beni yanına çağırırdı:

— Karnın aç mı? derdi.

Bunu soraken yüzüme hiç bakmazdı nedense? Sanki bu sözlerinde beni üzecek bir şey vardı.

Benim cevabım bir horozun ötüşü gibi hep aynı ve sıkıcı olurdu:

— Aç değilim Rahim amca. Şimdi çavdar ekmeği verdi anam.

O da her zamanki gibi beni dinlemezdi. Mangalından beş on tane en iri kestanelerden avuçlar, sıcak sıcak koynuma atardı. Ben onun da gönlü olsun diye, kestanenin boyadığı kocaman elini öperdim. O da beni hep aynı sözlerle uğurlardı:

— Haydi bakalım, yemene bak. Kestane iyidir. Tok tutar insanı kestane.

Gideceğim sırada bir avuç kestane daha verirdi. Bu, anamın payıydı. Rahim bunu vermeyi hiç unutmazdı. Çabuk çabuk yanından ayrılır eve dönerdim. Sokaktan boğuk, kestaneleri gibi sıcak sesi gelirdi:

— Kestane kebap, taze...

Okumayı da çok severdi. Kestanelerini sapı kopuk bir Bursa bıçağı ile karınlarından yararken bir gözüyle de boyuna kitap okurdu. Bazan bıçağını toprağa saplar, başını iki avucunun arasına alıp düşünürdü. Ne düşünürdü bilemezdim. Sonra birden kitabını kapatırdı. Kestanelerini, mangalını koltuğunun altına sıkıştırır, nerede olduğunu bilmediğim evine savuşurdu.

Yarı yoldan dönüp bana seslenirdi:

— Bu ölümlü dünyada gezmeli. Düşün bir kere, en sonunda nasıl olsa toprağa girmek var be. Anam kırk yıl doğduğu ocak başında bir kedi gibi yaşadı. Dünyada bir adım atmadı, bir adım. Boyuna çorba pişirdi. Ama tuzunu bile şöyle daima bir karar koyamadı. Koysaydı da ne olacaktı ki sanki? Hiç. Dünyayı araba yolunun göğe dayanan ucunda bitti sanırdı. Meğersem daha ne kasabalar varmış şu dünyada. Ne insanlar, ne şehirler varmış.. Bir gün beraber çıkarız, e mi Recep?

Bütün bunlardan hiç bir şey anlamadığım halde teklifini kabul ederdim:

— Olur Rahim amca, olur.

Köşeyi döner, gözden çabucak kaybolurdu. Kaybolurdu ama oturduğu duvar dibi ertesi güne kadar kebap kestane kokardı.

Bana yolda anlatıyordu:

— Ben de böyle senin gibi çocuktum. Hem köyden çıktığımda bir kimse de yoktu yanımda. Daha sekizinde alnım kırıştı. Şu alnıma bak, bumburuşuk değil mi? O zaman da yine böyleydi. Dişlerim peynir gibi döküldü. Bir gün tırnaklarımı bile yedim. Ama Allah öldürmüyor insanı kolay kolay. Kudretine yandığım Allahım. Her şey onun elinde be, her şey. İnsanlara bir halt bile düşmez. Ağlayıp, durma hadi. Çıkalım şu pis yerden. Sen kestane yararsın, güzel bir çakı da alırım sana. Nasıl, ha, ister misin?

— İsterim Rahim amca.

— Peki öyleyse. Sen dediğim gibi kestaneleri yararsın, ben de kebaplarım. Korkma, ölmeyiz Recebim ölmeyiz.

Kestane sepeti benim sırtımda, mangal da ondaydı. Yürürken ben hep ona bakıyor, verdiği kestaneleri birer birer yiyordum. Az

sonra güneş kıpkırmızı doğdu. Pamuk Osman sokağından çıkmıştık bile. Bacaların çoğu tütüyordu. Kükürt sarısı bir duman havayla evlerin üstünü kapamıştı. İhtimal ocaklarda şekerli, pancarlı çörekler pişiyordu. Bütün çocuklar en çok bu ekmeği severdik. Gözlerimizi döndüre döndüre bu tatlı kara somunu suyla yalayıp kemirirdik. Şekerli kara ekmek, mahalle şoparları için en büyük bir bayramdı. Fakat bu ekmek yılda bir, en çok iki kere elimize geçerdi.

Kasabadan yirmi sene için ayrıldık. Yazın tarlalarda ve yollarda çalıştık. Güz mevsiminde ve kışın kestane sattık. Rahimle hiç dargınlığımız olmadı. Birbirimizden hiç ayrılmadık.

Günün birinde ikimizde de kasabayı görmek hasreti uyandı. Uzun boylu düşünmeden yola çıktık. İki gün sonra şose boyuna vardık. Vakit öğleye yaklaşıyordu. Hiç bir şey değişmemişti. Kasabaya götüren kambur, çarpık, hayvan pisliklerivle dolu yol aynı yoldu. Sağ taraftan boyunduruk altında iki öküz geliyordu. Köylü en iri olanının sırtında uyukluyordu. Yenilik yalnız bu iki hayvandaydı. Hayvan gübreleri bile yirmi sene evvelki yerlerinde duruyorlardı. Başımızın üstündeki gök de aynıydı. İsli, kara ve fakir evler eski yerlerindeydiler. Güneşin altında yanmış hallerini muhafaza ediyorlardı. Hepsi de çıra, tezek ve ışırgan otundan ibaretti. Toprağın yarıklarından küflü mantarlar gibi bitivermiştiler. Asıl değişiklik ikimizdeydi, Rahim'le bende. Koskocaman bir adam olmuştum. Okumayı da kestaneci bana öğretmişti. Fakat zayıftım, buna rağmen bir öküzün gördüğü işi görebilecek kadar da dayanıklıydım. Rahim yirmi yaş daha ihtiyardı. Saçları tamamen dökülmüş, kulakları iyice meydana çıkmıştı. Gözleri çok içerden bakıyordu. Artık hızlı hızlı yürüyemiyor, güç nefes alabiliyordu. Zorlukla taşıdığı mangalım çok vakit elinden alıyordum.

Kasabanın ilk evine iki yüz adım kala Rahim birdenbire fenalaştı. Mangalı hemen bana verdi. Kolundan tuttum, titriyordu. Yanmış buruşuk yüzü sapsarı kesildi. Bacakları dizlerinden kırıldı. Ben yetişemeden arka üstü toprağa düştü. Kuvvetli göğsü hırlamaya başladı. Seyrekleşip beyazlaşan uzun kaşlarının diplerinden ter sızıyordu. Öldü sandığım bir zamanda başım dimdik kaldırdı:

— Ben ölüyorum artık, dedi. Mangalla kestaneleri al. Onları sana verdim. Başka verecek hiçbir şeyim yok. Hakkım helâl et...

Parlaklığını kaybeden gözleri birden yaş kesildi. Rahim'in ağladığını yeni görüyordum. Halbuki gözleriyle ağlıyan insanı sevmezdi. Bana sık sık:

— Ağlama! diye tenbih ederdi. Zora alışmalısın. Hayat kolay değil.

Hemen başını tutup yere yatırdım:

— Asıl sen hakkını bağışla! dedim.

— Senin hakkın daha çok bende.

— Neden? Benim sana ne iyiliğim dokundu ki?

Bakışları bozlaştı, birden, yerinden kalkıp bağırdı:

— Benim senin baban. Seni döven herif üveyindi. Baban benim...

Boş bir çuval gibi düşüp öldü. Dişsiz ağzı açıldı. Dili uzayıp sarktı. Üstündeki kestane bulaşıklarına hemen bir sinek kondu. Sol gözüne toprak dolmuştu. Şaşkınlıktan deliye dönmüştüm. Rahim'i, sepetini ve mangalını oracıkta bıraktım. Hava sıcak olduğu halde üşüyordum. Müthiş bir acıyla aklım başıma geldi. Şosenin yanındaki hendek dibindeydim. Dikenli katır tırnaklarının üstünde yürüyordum. Ayaklarım kan içindeydi. Dönüp arkama baktım. Rahim yerindeydi, hiç kımıldamıyordu. Bu adamın nasıl olup da benim babam olduğunu hiç düşünmedim. Yalnız hatırımda anama gönderdiği kestaneler vardı hep. Bir de onun evimizin duvarı dibinden hiç ayrılmayışı.

Geldiğim yoldan Kirazlı köyüne yüz geri ettim. Burnuma hep kestane kokuyordu. İki adımda bir Rahim haykırıyordu kulaklarımın içinde:

— Benim senin baban, benim...

KIZ KUYUSU

Benim aklımda bir su vardı. Çitlembikle dolu tepelerin aşağısında, dümdüz ve bulgurumsu bir toprağın üstünde püskül püskül bir su.. Güneşte kırmızı, bir kibrit alevi gibi kırmızı. Patates ve mısır ekmeği kokan akşamın karartısı içinde yarı esmer, yarı sarı. Geceleyin ay altında bir inci dizisi. Dibi incecik, beyaz, kahverengi, mavi ve yeşil bir kumla örtülü. Istakoz renginde, insandan kaçmayan balıklar oynaşır içinde. Her saat renk değiştiren, karanlıkta ateş böcekleri gibi ışıyan balıklar. Bir kız görmesinler hele. Hemen çıkarlar suyun yüzüne. Yuvarlak, gıcır gibi kırmızı gözleriyle bakarlar şaşkın şaşkın. Baygınlık geçirirler, sonra birden dalıverirler suya. Bir çomak al, yahut parmağınla şöyle bir çizgi çekiver kıyıda serili ıslak, köpüklümsü kuma. Balıkların gözlerine benzeyen bir şeyler parıldar hemen. Al bir tanesini avucuna, suya sok çıkar. Yanar, kıvılcımlanır, istesen de tutamazsın, elini yakar. Birdenbire bağırtır seni avazın çıktığı kadar:

«Altın! Altın!»

Zengin olursun çabucak. Sakın yanına bir torba almayı unutma. Bakarsın bütün kum altın kesiliverir, su da inci. Yedi gece niyet kur. Bir kız göreceksin rüyanda. Saçı kara, gözü elâ bir kız. Öyle güzel ki bakamıyacaksın yüzüne.

«Buradan bir adam geçti mi? diye soracak sana.

«Geçti! diyeceksin sen de.

«At sırtında mıydı?

«Evet!

«Beyaz mıydı atı?

«Doruydu.

«Kendi nasıldı?

«Esmerdi, yeni sürülmüş toprak gibi esmerdi.

«Hızlı mı gidiyordu?

«Hızlı, rüzgâr gibi hızlı.

Yalvarmaya başlayacak kız sana:

«Koş! diye bağıracak, çabuk koş! Git önüne dur onun. Poyra-

çıklı ırgat Gazap'ın kızı Haziran seni bekliyor de. Gelmezsen, üç gün üç gece Sakarya boyunda aç susuz ağlayacak de. Yine gelmem derse, Erenler Kuyusu'na kendini atacak de. Koş oğlan koş!

Koşmaya başlarken uyanacaksın. Gece olsun isterse, kalk hemen yola düş. Sakarya boyuna varmadan o kuyu çıkacak önüne. Dur orda, kuyunun ağzına başını koy, dibine bak iyice.

«Haziran! diye bağır.

«Haziran! diye bağıracak kuyu da sana.

Bekle, biraz sonra kızı göreceksin kuyunun dibindeki parmak kadar suda. O zaman al torbanı Sakarya'ya in. Eğer kız görünmezse geri dön. Demek ki kız istemedi seni. Başka bir gün denersin talihini.

Bunları Zuhurat Baba'dan dinlediğim zaman on üç yaşındaydım. Zuhurat Baba, çalı sakallı, gevşek burunlu bir adamdı. Yüzü yassı kadayif gibi delik delikti. Bütün çocuklar gözlerinden korkardık nedense. Boydan boya göz kapakları üstüne sarkan iki demet kaş altından karanlık bir kuyunun dibi gibi bakardılar insana. Oturdu mu kocaman bir yama bohçasına benzerdi. Kalkıp da biraz uzaklaştı mı, rüzgârın önünde sarı bir yaprak gibi tekerlenirdi. Ayda yılda bir uğrardı mahallemize. En son karayelin Adapazarı'nı sıcak bir toza buladığı bir akşam üstüydü. Annemin iş görmekten çatlamış avuçları içinde Kız Kuyusunu ve Haziran'ı görmüştü. Babacan'ların Muyo da yanımdaydı o günü. Kocaman kafalı, katır tırnaklarının çiçekleri gibi parlak sarı gözlü, benim gömleğimi ve başkasının pantolonunu giyen bir çocuktu Muyo. Babası ölmüştü, annesi de başka bir adamla evlenmişti. Hiç sevmezdi üvey babasını Muyo. İki de bir ağlayarak kaçardı sokağa:

«Noldu yine Muyo? diye sorardım.

Kıpkırmızı yanağını gösterirdi:

«Herif yine dövdü beni! derdi.

Ben de onunla birlikte geçmişinden başlardım adama. Zuhurat Baba'nın geldiği gün de Herif'in beş parmağının izi Muyo'nun ateş gibi yanan yanağı üstündeydi yine. Hemen bir köşeye çekildik ve Herif'ten kurtulmaya karar verdik. Ertesi gün Muyo sabah erkenden geldi. Güneş doğmamıştı daha, hiç kimseye haber vermeden yola çıktık. Ben biraz peynir ekmek de almıştım yanıma. Mahalleden çıkınca Muyo ile onu bölüştük. Caddeler bomboştu, sabah ezanı yeni okunuyordu daha.

«Sen rüya gördün mü? diye sordu birdenbire Muyo.

Korktum, ne rüya görmüştüm, ne bir şey.

«Sen? dedim.

Sarı gözleri altın gibi parladı:

«Gördüm, dedi. Kızı da gördüm.

«Sahi mi?

«Vallâ billâ gördüm.

«Ne dedi?

«Sevdi beni. Ceplerimi, koynumu altınla doldurdu.

«Vay anasını!

«Yâ!

Yüzünde bir kırmızılık vardı. Ama bu Herif'in tokatının kırmızılığı değildi. Başka bir kırmızıydı bu. Muyo'nun alışık olmadığı, yanağını yakıp morartmayan, parmak izi bırakmayan, yabani maydanoz çiçeklerinin kırmızısıydı.

«Yaşadık Muyo! dedim.

Güldü, yolun tozu içinde kaybolmuştu ayakları. Koynundan kocaman bir şey çıkardı.

«Bak! dedi.

«O da ne? dedim.

«Torba! dedi.

Eski bir kadın donuydu bu. Belki de annesinin donuydu. İki paçası da sımsıkı sicimle bağlanmıştı.

«Sen torba almadın mı? diye sordu.

«Almadım! dedim.

«Nereye koyacaksın altınlarını öyleyse? dedi.

«Ceplerime, dedim.

«Koynunu da doldur! dedi.

«Olur, dedim.

«Ne kadar altın bulursak hepsini alalım! dedi.

«Peki! dedim.

Torbasını omuzuna attı, Erenler'e götüren yolda hızlı hızlı yürümeye başladık. İzmit şosasını aşıp mısır tarlalarına daldığımızda hava Muyo'nun yanağı gibi kırmızılandı. Ufka kadar çayırları örten sis yavaş yavaş dağıldı. Nisan balıkları gibi kırmızı kuşlar geçti başımızın üstünden.

«Susadım! dedi Muyo.

«Ben de! dedim.

Olduğumuz yerde durup sustuk. Muyo kulak kesildi:

«Şu tarafa gidelim, bir şırıltı duydum! dedi.

Binlerce kuşun cıvıldaştığı, yükselen sisin ikiye böldüğü tepeye doğru yol aldık. Biraz sonra suyu bulduk. Acıydı ama buz gibiydi. Yüzümüzü yıkadık, ellerimizi de. Muyo ayaklarını da yıkadı. Sivri sivri taşlar kesmişti tabanlarını. Tekrar yolumuza dön-

dük. Bir tuğla harmanını dolandık, kurumuş bir dereyi geçtik. Önümüze çıkan bir karpuz tarlasından bir kavun çalıp yedik. Sineklerin vızıldadığı bir bayırı da aşınca dümdüz bir çayıra çıktık.

Muyo sevinçle:

«İşte, Erenler şurası! dedi.

Çayırın öbür ucundaki bir tepeyi gösterdi.

«İyi bilyor musun orası olduğunu? dedim.

«Biliyorum, dedi. Ben oraya annemle kaç kere gittim.

Sevincimden Muyo'yu sarılıp öptüm. O da beni öptü.

«Yaşadık! dedim.

Muyo'nun yanakları büsbütün kırmızılandı:

«İyi, gene geldik! dedi.

«Çok iyi oldu! dedim ben de.

Bir ara düşündü kaldı Muyo:

«Sana bir şey söyleyeyim mi? dedi.

«Söyle! dedim.

«Sen ne yapacaksın?

«Neyi?

«Altınları!

«Götürüp anneme vereceğim. Sen ne yapacaksın?

Muyo uzun uzun düşündü. Yanaklarının kırmızısı hafifçe terlemişti:

«Ben mi? dedi.

«Evet! dedim.

«Ben de anneme vereceğim.

«Hepsini mi?

«Yarısını vereceğim.

«Ötekilerini ne yapacaksın?

«Altın Kundura Mağazası var ya çarşıda?

«Evet!

«Orda kırmızı bir ayakkabı gördüm, onu alacağım.

«Başka?

«Eve gitmiyeceğim artık.

«Nerde kalacaksın ya?

«Başka bir ev yaptıracağım kendime. Annemi de yanıma alacağım. Geçen gece onu da dövdü Herif.

«Neden?

«Beni kurtarmak istedi de ondan.

Baktım o yanaklarını boyayan kırmızı, tokat kırmızısına dönüverdi bir ara. Gözleri parlaklığını kaybediverdi. Fakat uzun sür-

medi bu hâli.

«Hadi, çabuk gidelim! dedi.

«Peki Muyo! dedim.

Uçar gibi yürümeye başladık. Çayırın orasında burasında top top ağaçlar vardı. Bir leylek takırdıyordu arasıra bir yerde. Adamakıllı yorulmuştum. Bu kadar uzun bir yolu ilk defa yürüyordum. Kafamın içinde çocukların sarı, yeşil, mavi, kırmızı balonlarına benzeyen bir şeyler uçuşuyordu. Zuhurat Baba, çalı sakalı, zeytin karası gözleri, Muyo, acıyan ayakları, yepyeni bir ev, kırmızı bir pabuç, yeşil bir kumla örtülü Sakarya, dibi görünmeyen bir kuyu, içi altınla dolu bir kadın donu. Erenler Bayırını bunlarla tırmandım hep. Mezarlıklar, tozlu serviler, arkamızdan koşan kaz sürüleri. Hiç birine aldırmadım bile. Kan ter içinde, soluk soluğa tepeye vardık.

«İşte Sakarya! diye bağırdı Muyo.

Aşağıda, simsiyah toprakların ortasında keskin bir kılıç gibi bir şey parıldadı gözüme. Kana bulanmış gibi kırmızıydı bazı yeri. Hoşuma gitti, görür görmez seviverdim Sakarya'yı.

«Çabuk, kuyuyu arayalım! dedi Muyo.

«Peki! dedim.

Bütün yamacı aradık. Nihayet Sakarya'nın Erenler'e bakan ucunda yere örülmüş bir kuyu ağzı gördük. Oraya doğru bütün hızımızla koştuk. Önce ben eğilip baktım. Hiç bir şey göremedim. Kuyunun içi zifiri karanlıktı.

«Çekil, dedi Muyo, bir de ben bakayım.

Bu sefer o sarkıttı başını kuyunun içine.

«Amma da derin be! dedi.

Heyecanla bekliyordum. Ya da kız görünmezse diyordum içimden! Onca yolu boşuna tepmiş olacaktık. Kalbim küt küt atıyordu ve arasıra Sakarya bulanık bulanık görünüyordu gözüme.

«Haziraaaannn! diye bağırdı Muyo.

«Haziraaaannn! diye bağırdı kuyu da.

Beklemeye başladık. Bu bekleyiş çok uzun sürdü. Ben yarı beline kadar kuyunun içine sarkan Muyo'yu düşmesin diye ayak bileklerinden sımsıkı yakalamıştım. Fakat biraz sonra kuvvetim kesildi, Muyo'nun topukları avuçlarımın içine geldi. Büsbütün artan ağırlığını ufacık kollarımla zaptedemez hale geldim. Tılsım bozulmasın diye sesimi çıkarmıyordum. Kollarım gerildi ve ben de ağırlığın peşinden kuyunun karanlık, kocaman bir simite benzeyen ağzına doğru kaymaya başladım. Korktum, var kuvvetimle asıldım Muyo'ya. Dizimi bir çukura yerleştirdim, çivi gibi mıhlanıp kaldım

orada. Ter burnumdan damlıyordu, bir sâniye nefes aldım. Aşağıda iri bir portakala benzeyen güneşin altında Sakarya parıldıyordu. Bir gelin gibiydi ovanın üstünde. Taptâzeydi, yeni ovulmuş bir bakır gibiydi ortası. Simsiyah ufukların ötesine doğru altın bir zincir gibi uzuyordu. Arasıra serin bir su kokuyordu burnuma. Susadım, ağızım bir taş gibi kurudu. Yorulmaya başlamıştım yine. Ellerim tutmuyordu artık. Çukurun içinde bütün yükü çeken dizim de acıyordu.

«Muyo!

«Susss!

Sustum, yerimden kıpırdıyamadım. Dizimin ağrısına daha fazla dayanamıyarak toprağa boylu boyuna yapıştım. Bütün ağırlığımı yere verdim. Bu şekilde Muyo'yu bir müddet daha durdurabildim. Bayırın aşağısında bir zil sesi çınladı. Aklım Adapazarı'na gidiverdi. Altın Kundura mağazasının yanında bir mağaza biliyordum. Orada bir bisiklet görmüştüm ben de. Simsiyah, pırıl pırıl bir bisiklet. Lâstikleri gıcır gıcırdı. Sarı beyaz kurdelelerle süslüydü didonu. Fenerleri de vardı. Önünde arkasında feneri de vardı. Zili de vardı, pompası da. Ben de onu almayı aklıma koydum. Annem bana alacaktı onu, ama para biriktiriyordu. Daha tamam değildi parası. Altınları bulursak hemen bu akşam gidip alacaktım. Zilini çala çala dönecektim eve. Çocuklar şaşıracaklardı, süzülüp geçecektim aralarından. Sevincim yarıda kaldı. Muyo'nun ayakları ilişti gözüme, ufacık ayakları. Tabanları parça parça yarılmıştı. Bazı yerlerinde kan toza bulanıp kurumuştu. İhtiyar bir adamın ayaklarıydı bunlar. Vaktinden evvel eskimiştiler. Ne iyi olacaktı! O kırmızı ayakkabılar, ne iyi olacaktı bu ayaklara! Artık sivri sivtaşlar, cam parçaları kesmiyecekti tabanlarını, acımıyacaktılar. Derisi düzelecek, pespembe olacaktı. Yüzüne vuramıyacaktı Herif de. Beş parmağın kırmızısı değil, yabani maydanoz çiçeklerinin kırmızısı, çıkmıyan kırmızısı kalacaktı yanaklarında.

«Bıraksana be!

«Ne o Muyo?

«Bırak şu ayaklarımı!

«Noldu?

«Çabuk!

«Kızı mı gördün?

«Ha!

«Valla mı?

«Valla!

Torba havalandı, bayırdan aşağı soluk soluğa koşmaya başla-

dık. Sakarya boyuna varır varmaz hemen suya yapıştık. Benim olduğum yerde, suyun dibinde yemyeşil bir kum seriliydi. Balıklar cıvıl cıvıldı üstünde. İri bir kaç balık beni gördü, hızla yukarı çıktılar. Fakat dibe dalıverdiler yine. Altta kalanların arasına karıştılar, onları da alıp gittiler. Bir daha da çıkmadılar suyun yüzüne.

«Balıklar kaçıyor Muyo! dedim.

«Kaçıyorlar! dedi Muyo. Sesinde ağlamaklı bir hâl vardı.

«Bizden korktular galiba! dedim.

«Biz kız değiliz de ondan! dedi Muyo.

Suyun dibine baka kaldım. Zuhurat Baba'nın ıstakoz rengi balıklarından hiç biri gelmedi. Ne kadar beklediysem gelmedi. Kumun üstüne bir ölü gibi attım kendimi. Muyo bana baktı ben de ona.

«Sen çiz istersen? dedi.

«Olmaz, dedim, sen çiz. Rüyayı sen gördün.

Muyo şahadet parmağı ile kumun içine derin bir çizgi çekti. Bir müddet nefes alamadım, sonra hemen parmağına sarıldım. Altın diye bağırmaya hazırlanmıştım. Hevesim içimde kaldı. Kumdu, parmağıma yapışanların hepsi kumdu. Bütün kıyıyı parmağımızla, sonra ayağımızla taradık. Kumdu, her taraf bembeyaz kumdu. Nereyi çizdiysek kum çıktı hep.

Muyo kendini top gibi yere atıp ağlamıya başladı. Tutup kaldırdım. Yüzü gözü o kadar altın olmasını istediğimiz kuma bulanmıştı. Ellerimle yıkadım yüzünü. Altından eski Muyo çıkıverdi. Yanağındaki o kırmızılık kan kırmızısı olmuştu çabucak. Herif'in beş parmağının izi belirivermişti yine üstünde.

«Allah belâsını versin bu Zuhurat Baba'nın! dedi.

«Pis herif! dedim ben de.

«Yalan söyledi! dedi Muyo.

«Annemi de aldattı, parasını aldı! dedim.

«Bir gelsin mahalleye de görür o! dedi Muyo.

«Ne yapacaksın? diye sordum.

«Kafasına bir taş atacağım! dedi.

Muyo evini, kırmızı ayakkabılarını, ben de bisikletimi bıraktım Sakarya boyunda. Yorgun argın evin yolunu tuttuk. Aradan günler geçti, kimseye bir şey söylemedik. Bir sabah yeniden ümitendik. Erenler'in yolunu tuttuk yine. Torbalı, kara sakallı bir adama rastladık kuyunun yanında. Poyracıklı ırgat Gazap'ın kızı Haziran'ın hikâyesini ondan dinledik. Anlatılmasa da olur bu. Bir hikâye, bilinen bütün hikâyeler gibi. Yavan, tatsız tuzsuz bir şey. Bütün masallardaki kızlar güzeldir. Haziran da güzel bir kızmış. Köyün ağa-

larından birinin oğluna gönlünü yakmış. Ama ırgat kızı diye yüz vermemiş ağa oğlu. Rahat durmamış kız ama, nerede gördüyse oğlanı yalvarıp yakarmış. Ağaoğlu başını dönmemiş bile. Bir gün ayaklarına kapanmış, çiynemiş geçmiş kızı. Bakmış olmıyacak, ata atlamış ağaoğlu gitmiş Poyracık'tan. Haziran da peşinden yollara düşmüş. Sakarya boyuna ulaşmış. Orada bir delikanlı görmüş. Yalvarmış ona, ağaoğlunun peşinden koşturmuş. Bulmuş delikanlı ağaoğlunu ama döndürememiş yolundan. Yapayalnız kalmış Haziran. Üç gün üç gece ağlamış Sakarya boyunda. Sonra kendini Erenler Kuyusu'na atmış. Ondan «Kız Kuyusu» demişler o kuyuya. Neden sonra geri dönmüş o delikanlı. Şuna inat şu kızı ben alayım bari demiş. Fakirmiş, telli duvak alamıyacak kadar fakirmiş. Aramış, durmadan aramız kızı, ama bulamamış. Belki gelir diye beklemiş durmuş. Bir gün susamış, elini daldırmış suya. Haziran'ın döktüğü gözyaşları inci kesilmiş elinde. Köyün en zengini olmuş. Kumlara damlıyan gözyaşları da altın kesilmiş. Onları da başka biri toplamış. Şimdi hiç bir şey yokmuş Sakarya'da. Ne balık, ne inci, ne altın.

Boşuna yorulmuştuk. Ben hiç bir gün bisikletimi alamadım, Muyo da pabuçlarını alamadı. Yanağı da öyle, kıpkırmızı kaldı hep, kıpkırmızı. (1956)

HALDUN TANER

16 mart 1916 da İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi

«TÖHMET» («Yedigün». 1944).

« . Fakat olmuyor beyler. Aslarda o küçük dağları ben yarattım diyen heybet, papazlarda o bütün güvenini sakaldan, âsadan, baltadan alan azamet varken, o güdük, o sümsük, o boynu bükük Konçinalar onlara bir türlü el kaldıramıyorlar. Sinmiş bir kere içlerine. Alışkanlık deyin, çekingenlik deyin, aşağılık, daha doğrusu Konçinalık kompleksi deyin, yapamıyorlar işte, ellerinden gelmiyor.

Bunu anladığım günden beri yeni oyunlar aramaktan, eskilerini de oynamaktan vazgeçtim. Her kâğıda eşit değer tanıyan biricik oyun olduğu için şimdi yalnız Pasyans alıyorum.»

(«Konçinalar». Şişhâneye Yağmur Yağıyordu, 1953).

HALDUN TANER

(İstanbul. 1916)

HAYATI

16 Mart 1916'da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Ahmet Selâhattin Bey, son Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda İstanbul milletvekilliği yapmış (1920), Sevr Andlaşması'nın imzalanacağı sıralarda «*Vakit*» gazetesinde, millî eğemenlik konusundaki düşüncelerini yansıtan yazıları ile dikkati çekmişti. İzmir'in Yunanlılarca işgâli üzerine yapılan Sultanahmet Mitingi'nde de konuşan Ahmet Selâhattin Bey, Sultan Vahidettin'in dâvet ettiği son «*Saltanat Şûrası*»nda bulunmuş (26 Mayıs 1919), «*Misak-ı Milli*» ve «*Millî Kurtuluş*» hareketlerini tutan düşüncelerini ısrarla savunmuştu. Hakkı Paşa'dan sonra bir aralık Devletler Hukuku Profesörlüğü ve Hukuk Fakültesi dekanlığında da bulunmuş, Haldun Taner daha beş yaşlarındayken, ölmüştü (1921). Haldun Taner, annesinin yanında büyüdü, daha dokuz yaşında iken Galatasaray Lisesi'ne parasız yatılı olarak kabul edildi (1923). İlk ve orta öğrenimini orada bitirdikten sonra (1935), Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde üç yıl kadar ekonomi ve siyasal bilimler öğrenimi gördü (1938). Sonra da tüberküloza tutularak yurda dönmek zorunda kaldı. 1938 - 1942 yılları arasında dört yıl, Erenköy Sanatoryumu'nda hayatla ölüm arasında bocaladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini, Alman

filolojisi ve sanat tarihi sertifikalarını alarak bitirdi (1950). Aynı üniversitenin Sanat Tarihi Enstitüsü'nde bir süre asistanlık etti (1950-54). 1954 yılında istifasını vererek Viyana'ya gitti. Ünlü profesör Kindermann'ın yanında Tiyatro Enstitüsü'nde okudu ve Viyana tiyatrolarında reji asistanlığı yaptı. Viyana Şarkiyat Enstitüsünde de Türkçe lektörlüğünde bulundu (1955-57). Yurda döndükten sonra «*Tercüman*» gazetesinin ilk kuruluşundan başlıyarak (1952 den) «*Devekuşuna Mektuplar*» adile fıkralar yazdı. 1960 yılında da bir süre bu gazetenin başyazarlığını yaptı, bir yıl sonra da gazetecilikten ayrıldı.

Son yıllarda hemen bütün çalışmalarını tiyatro alanına toplamıştır. 1957 den bu yana Viyana dönüşü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak tiyatro tarihi dersleri vermektedir. Kuruluşundanberi de İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde (1954 den) edebiyat ve sanat meseleleri dersi verdi ve ayrıldı (1964). Evlidir, çocuğu yoktur.

EDEBÎ HAYATI

Lisede iken atletizme merak sarmış, edebiyat ve sanat sorunları ile uğraşmayı hasta ve dengesiz insanların harcı saymıştı. Kendisini uzun süre yatağa bağlıyan hastalığı sırasında Ankara Radyosu'na skeçler yollamak suretile ilk yazı denemelerine girişti (1938-42). Nekahat devrinde bir yandan da çeşitli dergi ve gazetelere takma adlarla ilk hikâye denemelerini yolladı. İlk hikâyesini «*Yedigün*» dergisinde «*Haldun Hasırcıoğlu*» takma adile yayınladı (*«Töhmet» 1944*). Bu acemilik hikâyelerini sonradan yayınladığı hikâye kitaplarına almamıştır. «*Cumhuriyet*» gazetesinin açtığı «*Yunus Nadi Hikâye Yarışması*»nda *Necmiye'nin Hatırı*» hikâyesile dördüncülüğü aldı (*«Yüce»*. *Ağustos 1948*). «*Yaşasın Demokrasi*» (*1949*) adındaki kitabındaki hikâyelerin çoğunu önce bu gazetede

yayınladı (1948). Bundan sonra yine bu gazeteye ve «*Yücel*» dergisine hikâyeler vermeğe başladı. İlk hikâye kitabından sonra, çeşitli edebiyat dergilerinde (Ülkü, Yücel, Yedigün, Varlık, Küçük Dergi vb.) hikâyeleri çıktı. 1948 den sonraki hikâyeciler arasında yer aldı. 1953 den sonra en hararetli devrini yaşıyan edebiyat matineleri ününün daha geniş çevrelere ulaşmasını sağladı. Arkadaşları ile birlikte çıkardıkları «*Küçük Dergi*» (Adli Moran, Semih Tuğrul, Adnan Benk ile), Avrupada yapılan benzerlerine yönelmek hevesile, bu matinelerin ilkini Galatasaray Lisesi'nde düzenlemişti (bk. Küçük Dergi. sayı 9/10. Ocak - Şubat 1953). Büyük ilgi toplıyan bu matineler, ondan sonra yıllarca sürdü.

Edebi heyetçe kabul edilmesine ve provalarına başlanmış olmasına rağmen oynatılmasına izin verilmiyen «*Günün Adamı*» *(1953)* adındaki oyunu yüzünden çıkan ve bir yıl süresince gazetelerde sürüp giden tartışmalar olumlu bir sonuç vermedi ise de, adının ve eserlerinin daha geniş çevrelere yayılmasında büyük etkisi olmuştur. Bu oyun, 1953-60 yılları arasında, «*devrin büyüklerine çatıyor*» gerekçesile Fahrettin Kerim Gökay tarafından provadan indirildi ve yasaklandı. Ancak 27 Mayıs 1960 dan sonra sahneye konulabildi.

«*1955 Yılı Sait Faik Hikâye Armağanı*» nı Sabahattin Kudret'le paylaştı (*«Onikiye Bir Var»*. 1954). Son yıllarda artık hikâyelerini çok seyrekleştirmiş, çalışmalarını, daha çok 1953 yılından sonraki gelişmelerin peşinden, bütün öncü hikâyecilerce daha verimli bir alan sayılan tiyatroya kaydırmış durumdadır. 1956 yılında yazdığı son iki hikâyesinden sonra (*«Salt İnsana Yöneliş»*, Varlık. 15 aralık 1956 ve *«Dürbün»*. Yeni Sabah gaz. Pazar ilâvesi. sayı 1, 1955). Ancak dokuz yıl sonra, 1964 de iki hikâye yayınlamak suretile eski hikâye anlayışını yenilemeğe çalıştı. *(«Rahatlıkla»*. Yeni İnsan, ocak - şubat - nisan, 1964 ve *«Sanşonun Sabah Yürüyüşü»*, Milliyet gaz. Pazar ilâvesi. 1964). Buna göre kitaplarının dışında kalmış ancak dört hikâyesi var demektir.

«Yeni İstanbul» gazetesinin ilk çıktığı sıralarda, *Newyork Herald Tribün»* gazetesi adına açtığı (1952) hikâye yarışmasının ikincisinde *«Şişhâneye Yağmur Yağıyordu»* hikâyesile birincilik almıştı (1953). Gazetenin anlaşmasına göre, bu yarışmaya katılan dünya ölçüsündeki bütün hikâyelerin bedava yayın hakkı vardı. İkinci yılın katılmaları az olunca, gazete kendi hesabına ticârî bulmadığı bu organizasyondan da caydı. Adlî protesto yolu ile Haldun Taner, hakkını aradı ise de birşey elde edemedi.

Son yıllarda İstanbul Üniversitesi'ndeki derslerinden gayri bütün ilgilerini keserek, tiyatro çalışmalarına bağlanmış görünmektedir.

ESERLERİ:

Yaşasın Demokrasi. Hikâyeler. Ahmet Halit Kt. 12 hikâye. - İstanbul: 1949; **Tuş.** Hikâyeler. Varlık y. 13 hikâye. - İstanbul; 1951; **İkinci baskı:** 1954; **Üçüncü baskı:** 1963; **Şişhâneye Yağmur Yağıyordu.** Hikâyeler. Varlık y. 9 hikâye. - 1953; **Ayışığında Çalışkur.** Büyük hikâye. Yenilik y. - İstanbul: 1954; **Onikiye Bir Var.** Hikâyeler. Varlık y. 7 hikâye. - İstanbul: 1954.

Gazeteler ve dergilerde kalmış yazıları arasında ancak fıkraları kitap düzeninde yayınlanmıştır: **«Deve Kuşuna Mektuplar»** (Ankara. 1960).

Haldun Taner'in hikâye kitaplarından ancak bir tanesi yabancı dile çevrilmiştir: **«Ayışığında Çalışkur»** (Macarcaya: Hold Fenyben a Csalıskur. Hazai György, 1963). Onun hikâyeleri daha çok antolojilere ve dergilere girmiştir: **«Die besten Humoresken der zeitgenossischen Weltliteratur»** (Neff Verlag. 1960) ve **«Die besten unheimlichen Geschichten der zeitgenossischen Weltliteratur»** (Neff. 1961), **«Die schönsten Tiergeschichten der zeitgenossischen Weltliteratur»** (Neff. 1962) ve ingilizcede de **«Short Story International»** (üç aylık antoloji. Newyork, N.Y. 1963).

Haldun Taner'in hikâyeleri daha çok **«Merian»** (12.XV.1962) ve **«Atlantis»** dergilerile İsrael ve Rus (Oginyak. No 45, 1964) dergilerinde çıkmıştır. Budapeşte, Berlin ve Atina radyolarında da hikâyeleri yayınlanmıştır. **«Tuş»** adındaki hikâyesi filme de alınmıştır (1956).

Viyana dönüşünden sonra, Haldun Taner'in, hemen bütün çalışmaları tiyatro alanına toplanmıştı. 1949 da yazdığı ve provadan kaldırılan ilk oyunu «Günün Adamı» (1953) ndan sonra «Dışardakiler» adındaki oyununu 1956 da yazdı. Bu oyun, konusunu «Yaşasın Demokrasi» (1949) kitabındaki «Sahib-ül Seyf vel-kalem» hikâyesinden almıştı. Ankara, Bursa, İzmir ve Adana Devlet Tiyatroları tarafından 147 kere oynandı (1957). «Ve Değirmen Dönerdi» oyununu ise 1957 de yazdı, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda 1958 de oynandı. Almancaya da çevrilen bu oyun Viyana - Josephstadt Tiyatrosu'nda özel bir matinede oynanmıştı. Radyo skeçi hâline getirilmiş bir versiyonu da Köln Radyosu'nda iki kere oynandı (1959 ve 1960). «Fazilet Eczâhânesi» ise 1959 da yazılıp 1960 da İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynandı. 27 Mayıs İhtilâli'ne rastladığından, gece yasağı yüzünden ancak 97 kere oynanabildi. «Lütfen Dokunmayın», 1960 da yazıldı. Ankara, İzmir, Bursa Devlet Tiyatroları ile İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda 1961 yılında oynandı. 150 kere temsil edildi. «Huzur Çıkmazı», 1961 de yazıldı. İstanbul Şehir ve Ankara Devlet Tiyatrolarında 1962 yılında 250 kere oynadı.

«Keşanlı Ali Destanı» ise Haldun Taner'in büyük kitleye yayılan, geniş yankılar uyandıran en başarılı oyunu oldu. «Gülriz Sururi ve Engin Cezar Topluluğu» tarafından aralıksız olarak, dolu salıneyle, 1964 mevsiminde 275 kere oynandı. Sonra yazın Almanya'daki işçiler arasında yaptığı turne ile Alman basınında olumlu yankılar uyandırdı. Bu yeni epik uygulamasının peşinden yazdığı «Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım» oyununu ise 1964 de yazdı. Ve mevsim başında sahneye koydu. Bu da ötekisi gibi başarı ile oynanmaktadır. Bu oyunların yeni bir yerli epik anlayışa göre yazılması, Ortaoyunu, Meddah, Karagöz gibi halk tiyatrosunun düzenlerinden yararlanışı, hem ilgi çekmiş, hem de tartışmalara yol açmıştır.

Haldun Taner, bundan sonra, büyük halk kitlelerine seslenen Halk Tiyatrolarına göre oyunlar yazma hazırlığındadır.

Onun hikâyelerinden daha çok oyunları almancaya çevrildi. «Günün Adamı» (Richard Kreutel, Der Mann des Tages. 1950. Georg Marton Verlag), «Ve Değirmen Dönerdi» (Max Meinecke ve Türkiz Noyan, «Warum nicht Po mo!»; ayrıca Anna Marie Schimmel tarafından da çevrildi, Universal Edition, 1959), «Lütfen Dokunmayınız» («Bitte nicht rühren!», Türkiz Noyan ve Max Meinecke tarafından, Üniversal Verlag. 1960). Ayrıca «Fazilet Eczâhânesi» de yunancaya Panayot Abacıoğlu tarafından (1960), ingiliz-

ceye de «Ve Değirmen Dönerdi» Armağan Güven tarafından çevrildi (1958).

Şimdi de «Keşanlı Ali Destanı», ingilizceye Nüvit Özdoğru, almancaya da Monica Röllig tarafından çevrilmektedir.

Bütün bu oyunlarının içinde ancak «Günün Adamı» (1953) ile «Keşanlı Ali Destanı» (1964) basılmıştır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

İlk hikâyelerinde (1944 - 1949 arası) F. Celâlettin ve M. Ş. Esendal'ın, o kendine has, eski meddahların anlatışlarına çok şeyler borçlu olan «İstanbul efendisi» ağzile yazılmış eserlerinin etkileri açıkça duyulmakla birlikte, zamanla bu etkilerden sıyrılarak yeni hikâyeciliğimizin belli başlı iki kolu arasında kalmış (toplum meseleleri üzerinde duranlarla içe dönmüş bireyin toplum düzensizliği içindeki huzursuzluğunu, yalnızlığını, düşlerine sığınmışlığını anlatanlar), 1908 - 1919 dan gelen hikâyecilik geleneklerini sürdüren bir yoldan yürümüştür.

Büyük şehrin kibar semtlerinde, zengin sayfiye yerlerinde yaşanan, vodvil sahnelerile mizah dergilerine süreli olarak konular veren hayat ile, halk kalabalığının o biraz kabaca, ama saf ve gürültülü neşesi, İstanbulvâri hazır cevap, mirikelâm, nüktedan kişileri, uzun süre edebiyatımızın olduğu kadar, onun da hikâyeciliğinin temelinde yer almıştır.

Kalantorların, sonradan görmelerin yaşayışlarında ve davranışlarında göze batan çürük noktaları hicveden hikâyelerini yazarken, iyice beliren meselelerden kalkıp ana sebeplere inmekten çok, toplum düzenindeki sivrilmiş tipleri göze çarpan sivriliklerile anlatmasını, sebepleri değil de sonuçları, toplum sahnesinde beliren görüntüleri tasvir etmeği tercih eder görünmekteydi. Ona göre bütün düzensizlikler, bozukluklar, daha çok kişilerin yaratılışlarındaki bozukluklardan, eğitim ve öğretim noksanlıklarından, âileye ve yakın çevreye bağlı kötü etkiler, alışkanlıklar, görgüsüzlüklerden gelmekteydi. Tek insanın yaşayışını, davranışlarını, duyuş ve düşünüşüne varıncaya kadar, bağlayıp yürüten zorlayıcı toplum şartlarını değil, kişiler arası sınırlı ilgilerin ortaya koyduğu ip uçlarına takılır ve moral yargılarını hep bu soy ilintilere bağlar. Hikâyelerindeki moralin temeli, tek insanı, toplum içindeki yaşayış ve davranışından yüzde yüz sorumlu tutmaktan gelmektedir. Ona kalırsa kişi hem bu soy ilişiklerini düzene sokabilir, hem de sokamaz. Yakın çevreyle ilişkilerimiz düzene sokulabilir, kişinin gay-

reti buna yetişir, toplumla olan ihtilâflar karşısında ise kesin olarak âcizdir. Kişi, gündelik yaşamasında, menfaatlerini, kötü alışkanlıklarını, hayvanca azgınlaşmış isteklerini bilerek, domuzcasına başı boş bırakmıştır. Yaşama düzenimize rahatsızlık veren şeyler de hepsinden önce bunlardır. Biraz çaba, çalışma istiyen açık, temiz bir yola giremiyecek kadar çürümüştür. Tenbel, câhil, kaba ve iki yüzlüdür. Bütün bu niteliklerini bilerek bir örtünün, zamanla bir kabuk hâline gelip sertleşen bir örtünün altında gizler. Sanatçının başlıca ödevi, sayıları gittikçe çoğalan bu soy insanların maskelerini, onları en amansız bir zamanlarında yakalıyarak, onları rezil ederek sıyırmak, kabuklarını sertçe vurarak çıkartmaktır. Ama belirli ve sivrilmiş tiplere yönelen bu soy hikâyelerindeki moral, mizah ve satirin sürükleyişi ile daima meselelerin özünden biraz uzağa düşmekte. Hastalığın kaynağına değil de, daima bağışlama sebepleri bulabileceğimiz kişilere yöneldiğinden, o kadar tesirli olamamıştır. Eserlerindeki ahlâkçı anlam biraz kapalı ve çift yönlü kalmıştır. Kişilerini ve onların göttürdüğü ahlâk meselesini bir mizah - satir havası içinde verişi, ayrıntılarda bile mizah unsurunun çok kuvvetli, bazan yeterinden fazla tulûat havasında oluşu, kişilerin getirdiği sert gerçekleri çabuk unutturuyor. Hırpaladığı kişilerin, ortaya koyduğu moral meselelerin, yazarın da içinden çıktığı ve yaşadığı çevrelere ait oluşu, anlattıklarının çoğunun yaşıyan kişilerle ilgili olması, yeter ölçüde açık olmasına imkân vermiyor.

Daha ilk kitabından başlıyarak çalışma alanını ortaya koymuş, ne konularında, ne kişilerinde, ne çevrelerinde, ne de hikâye anlayışında belirli bir değişme görülmemişti: 1. yeni bir çağın yaşama şartlarına ayak uyduramıyan, eski çağlardan kalmış emeklilerin, düşkün, cana yakın yaşayışları; 2. zengin, aylak, şımarık bir hayatın ortasında şaşırıp kalmış köylüler, saf insanlar; 3. eski devirlerden kalmış, köhne bir bürokrasinin çarkına takılmış insanlar, onların kendilerine has düşünüş ve davranışları; 4. görgüsüz yeni zenginlerin gülünç yaşayışları; 5. kibarlığa özenen Ermenilerin kendi şivelerile canlandırılmış hayatları; 6. kenar mahallelerden en zengin semtere kadar çeşiti tipteki kadınların aşk, hayat, erkek üzerindeki, bayağılığa kadar varan görgüsüzlük ve bilgisizlikleri. Bu son tema Haldun Taner'in adetâ ihtisas alanıdır, diyebiliriz. Devrimlerin önlerinde açtığı özgür yaşayışın içinde bocalıyan, bu yola hiçbir mânevî hazırlıkları olmadan atılan son devir kızlarının duyuş ve düşünüşlerini, mizah - hiciv açısından onun kadar başarı ile anlatabilen bir başka yazar yoktur.

Zamanla bilenmiş, adetâ sistemleşmiş, soğukkanlı bir kinle,

bencillik, kabalık ve âdilikleri ile heryerde tabiatı bozan «bayağı insan»a saldırışlarile, başkalarını ezerek yükselmiş, ama bütün çabalarına rağmen iğrençliklerini saklıyamıyan insanlarla adetâ savaşıyor diyebiliriz. Bu savaşma hırçınlığı onun 1944 - 1954 arasını kaplıyan ilk devresindeki hikâyelerine göze çarpar ölçüde bir «karamsarlık havası» getirmektedir. Bunların yazılış tarihlerini izleyince, Erenköy Sanatoryomu'nda dünya ile ilgilerini kestiği bir devreye rastlaflikları görülür. O sıralarda hikâye onun için bir iç muhasebenin yerini alıyordu. Kendi eski yaşamasının yargılamasını yaparken, üzerindeki menfi izlenimlerin karamsarlığa götüren etkilerine kapılışı, bütün yalancılıkları, sahteciliklerine rağmen, domuzcasına duygusuz ve kaba hayatlarını yaşayanlara karşı olan kızgınlığı iki kat çoğalıyordu.

Halk, büyük şehre gelmiş köylü, hele kibar kapılarda çalışan, yine de efendilerinden daha temiz kalabilen kişiler, onun bu saldırılarının henüz dışında kalıyorlar. Bazı eski zaman kişilerinin de, bu günün şartları altındaki gülünçlüklerini tasvir etmekle birlikte, bunlara bir ölçüde acıdığı, sevdiği, bazan da saygı duyduğu belli oluyor. Yukarıdan bakan bir kibar düşkünü alçak gönüllülüğü ile onların yanına iniyor, bir süre onlarla yürüyor, dertlerine bile ortak oluyor. Bu soy insanlara, «Fasarya»lara, «Konçinalar»a, Miralay Beylere, Kantar Kâtibi Ali Rıza Beylere, fakirlere ve emekli ihtiyarlara, hastalıklı kişilere karşı bu yumuşaklığı, darbe yemiş kimse (hastalık) olarak onlarla birleşmesinden geliyor. O sıralarda nefes almakla yetinmek zorunda kalan Haldun Taner, yüz adımlık bir çevredeki kahveye, eczâhâneye kadar ulaşabiliyor, yalnız kalmamak için onlarla ruhî bir ortaklık kurmaya çalışıyordu.

Gençliğini, güzelliğini, herşeyini lüks bir hayat karşılığında bağışlayıveren, içi bulanık, niyeti bozuk kadınlar karşısında, Haldun Taner, iğrenerek en sert tavrını takınır. Bütün hayat düzenini kendi şahsına bağlıyan, erkeği mânen pespâyeleştiren, ona takla attırıp köleleştirmekten zevk alan, kötülüğü şeker yercesine zevkle, alışkanlık hâlinde yapan kadının karşısında, kalemi, şaşılacak şekilde sivrilir, ama bütün sertliği altında bile bu soy kadınların çevresinden ayrılmazlığı, tutkulu bağlılığı sezilir gibi olur. Avrupalı yaşayışın toplum düzeninde ortaya çıkardığı, günümüze geldikçe genişliyen bu soy bozulma ve sarsıntıları, hikâyeciliğimizin ilk günlerinden beri izlemek ve anlatmak, bizde yerleşmiş bir sanat geleneğidir. Edebiyatımızın her devrinde, ahlâkî çöküntülerin belirli örnek tiplerine hücum eden, onları hırpalıyan yazarların çok olduğu görülmüştür. Bozuklukların temel sebeplerine inilme-

den, hemen bütün hikâyeci ve romancılarımızın bu konular üzerinde ısrarla durdukları görülmüştür. Bu bakımlardan, Haldun Taner, edebiyatımızda çok işlenmiş, kişiler, meseleler, çevreler üzerinde, oldukça önü açık, rahat bir yolda yürümüştür. Kişiliğine bağlı bazı özellikler taşımasına rağmen, Haldun Taner'in, kendi kuşağı sanatçıları arasında tutulmayışının sebeplerinden biri de budur. Daha doğrusu bir birikimin üzerine gelmiş, kendi yollarını açmak, anlatımlarını bulmak zorluğunda kalanlar, ona bir süre kızmışlardı. Bu sanat yolu, onu kolaylıkla geniş bir toplumun yazarı hâline getirmiştir. Öncü kuşağın diğer yazarlarında olduğu gibi, kendi okuyucularını kendisi hazırlamadan hazıra konmuştur denilebilir.

Aşırılığa ve kabalığa kaçmıyan bir mizah anlayışı, dil devrimlerinin hazırladığı hava içinde kolayca geliştirdiği düzgün dili ile, hikâye anlatışı bakımından bağlı bulunduğu eski kuşaklardan oldukça ayrılıyor.

Hicvettiği kişilerin yanında, boynu bükük, kaderini yenemiyen, çevrenin kendilerine kabul ettirdiği yaşamadan sıyrılamıyan kişileri anlatmasını da sever. Onları, kaderlerini yenme yolunda umutlandıracağına, teselli eder, sırtlarını sıvazlar, olup bitenleri kabul ettirmeğe çalışır. Bu davranışı, belli bir dünya görüşünden çok, kendi septik mizâcından geliyor. Şakrak, canlı bir yaşamanın tasviri ile yürütülen hikâyelerinin umulmıyan bir yerinde, hayat savaşında yenilmiş insanların, o mazlûm, bahtına razı, boynu bükük davranışları, savaştan yorgun bezginlikleri bütün acılığı ile ortaya çıkıverir. «**Fasarya**»nın bahtını birlikte yaşıyor, onunla ayni felsefeyi kabulleniyordu. «**Biz daima haf duracağız, golleri başkaları atacaklardır**» sonucuna varıyor. En şakrak, kendine güven duyan bir sanatçının güçlü anlatışından sonra, tam yerine vuran bir darbenin peşinden, böyle bir çöküntü ile karşılaşmak ona göre mümkündür. Bu «**teslimiyet**», kendini suyun akışına, zamanın acıları unutturucu kucağına bırakış, belki de bir «**uyarım**», okuyucunun isyana zorlanması anlamını taşıyor. En belirli ifâdesini «**Konçinalar**» hikâyesinde bulan bu anlatım özelliği, küçük adamların kendi haklarını korumak için kıpırdamayışları karşısında, sanatçının neden dolayı «**pasyans**» açtığını açıklıyor. Bu hikâye ve hikâyecinin tasvirini yaptığı bu durum, tek parti devrinin «**herşeyi değişmez**» olarak kabul eden «**düzen**» anlayışını hicvediyor. Bu eleştiri, yayınlandığı günlerde terse yorumlanmış, Haldun Taner'in «**Konçinalara karşı acımazlığı**» olarak kabul edilmişti.

İronilerin altında çok zor dizginlenen kişisel komplekslerin azgınlaştırdığı bir hiciv, anlattığı kişilere yönelen ve sanat yoluna

sapmış kişisel bir kinden geliyor zannını uyandırıyordu. Hikâyelerinin yazılışında, yaşaması ile ilgili bağlantılar bulunduğunu, istediği yolda ve ölçüde yaşamasının tıkandığı yerlerde, hikâyeye baş vurarak boşaldığı görülüyor. Hikâyelerinde yerdiği mutlu insanların çevresinde çocukluğundan beri yaşamış olması, onlara saldırılarındaki sertliği iyice arttırıyor. Hicvettiği insanlara karışamamaktan gelen bir kinden çok, onların çürümüşlüğünden duyduğu bir bezginlikle vurmağa başlıyor.

Toplum meselelerinin çözülemez kördüğümü karşısındaki pasiv felsefesi karamsarlığı «Konçinalar» hikâyesinde ortaya konuluyor. Burada toplum piramidinin kuruluşu, toplum tabakalarının sıralanışındaki adaletsizliğe, ne yeni, ne de eski teorilerin çâre bulamayışını, bir umutsuzluk havası içinde belirtiyor. «Konçina» olarak çizilmiş, desteye girmiş olanlar, gerçekleri anlayamadıkları sürece, omuzlarındaki yükü taşıyarak, sıralarını bozmadan hayatlarını tüketeceklerdir. Bu düzeni yeniden kurmak, herkese eşitlik dağıtmak istiyen yazar, mevcut oyunlar içinde bir uygununu bulamadığı gibi, kendi tasarladığı bir düzen içinde de, konçinalar, konçina olarak yaşamakta, yaradılışlarından gelen bir özellikle direniyorlar, herşeyi, kendi geleceklerini bile kaderin eline bırakıyorlar. Ona göre insanların büyük bir kısmı içlerinde bir değişme olmazsa konçina olarak kalacaklardır: «Haflar ebediyen gol hazırlıyacaklardır». Olup biten karşısında birşeyler yapılamıyacağına inanmış, aramadan ve direnmeden vazgeçmiş bir dünya ermişinin felsefesini savunuyor bu hikâyesinde. Haldun Taner'in ilk devresindeki hikâyelerinde, kişilerinin ve çözümleyici anlatışının onu ulaştırdığı bazı gerçekler, «düzen» deki aksaklıklara dolaylı saldırılar olduğu hâlde, «toplumsal satir» e yönelmediği de iyice bellidir. Kişilerinin başlarına gelenleri, yaşamadaki çatışmaları «sentetik ve teorik» bir temele oturtamadığı, bütün sanatını, eski ve dar bir açıdan yürütmeğe çalıştığı görülüyordu.

Haldun Taner'in kişilerini, bir kararsızlığı yeniş, bir yükseliş, karamsarlıktan kurtuluş hâlinde değil de, ısrarla düşerken, yerden yere vurarak anlatışı tenkit edilmişti. Onun bu yönü, hikâye anlayışının olduğu kadar yaşamasının da zorunlu bir sonucudur. Kişilerini, aşağılık kompleksi içinde çalkanırken vuruşu, onların bu durumlarındaki algılarının en tesirli olacağını kabul etmesinden geliyor. Üstelik başkalarını da, kendisininkinden farklı da olsa, bir takım za'flar içinde görmenin, içine sükûnet veren doygunluğuna da ulaşıyor. O zaman hikâyeyi, «yalnızlık ve çâresizlik» lerini yenmek için bir deva olarak kullandığı ortaya çıkıyor.

1930 - 1950 yılları arasındaki «Öncüler» nesline sonradan katılanlar arasında, en ilgi çekeni o oldu. 1948 den sonra yeni gerçekçilerin arasına katıldığı, yani bizdeki büyük öncülerin açtıkları büyük çığırın sonuna yetiştiği için, 1950 yılından sonra hızı kesilen küçük hikâye yolunda ilk önce kendini yenilemeğe o yöneldi. Ancak son yıllarda önü kesik karamsarlığını yenerek daha belirli «toplumcu satir»e ulaştığını görüyoruz (**«Rahatlıkla»**, **«Sarşonun Sabah Yürüyüşü»**). Yeni hikâyenin 1950 den sonra hızı kesilince sondan gelip bu akıma katılanlar arasında, tiyatroya en kolay geçebileni o oldu. Küçük hikâye son devresinde, **«halka ulaşma»** daki yerini artık tiyatroya kaptırmış görünüyordu. 1950 sonrası **«Öncüler»** için daha çok **«romana geçiş»** dönemeci olmuştu. Haldun Taner'in, hastalığının iyileşmesile birlikte **«bireyci ve karamsar satirci»** hikâyecilikten çıkıp sağlığa ve hayata kavuştuğunu, pasiflikten daha aktif bir yaşamaya, tiyatroya el attığını görüyoruz. İlk adımında yasaklanan **«Günün Adamı»** (1953) ile tam bir sanat skandalının kavgasına giriyor. Burada, onun, artık «pasyans açan» sanatçılıktan vazgeçtiğini, tiyatro yolu ile **«büyük kitle»** ye ulaşmaya çalıştığı görülüyor. Hikâye onun için bir «avunma» olmuştur. Tiyatro ise çok eskidenberi bizde insanları etkileme alanı idi. Herşeyi, herkesin anladığı dille söylemek mümkün oluyordu. **«Fazilet Eczâhânesi»** (1960) gibi oyunlarında arada bir eski hikâyelerindeki anlatıma dönmekle birlikte **«Dışardakiler»** (1956), **«Keşanlı Ali»** (1964) ve **«Gözlerimi Kaparım - Vazifemi Yaparım»** (1964/65) soyundan oyunlarında artık kitlesi ile birleşmiş bir anlatıcının kesin ifâdesi var.

Onun birinci devresindeki bazı hikâyelerile (**«Konçinalar»**, **«Fasarya»**, **«İznikli Leylek»**, **«Bayanlar 00»**,**«Ayak»**) son hikâyelerinde iyice beliren yeni açısına, hikâyelerine oyunları ile birlikte vermek istediği toplumcu ve etkileyici yöne de işaret edelim.

Ona göre, insanları, mânen kalkındıracağım diye düşkünlüklerini, bile bile pohpohlamak bir çeşit dalkavukluktur. O, sanatı, herşeyi beğenmek, güzel göstermek için kurulmuş bir dalkavukluk (ama dar ölçüde tek insana karşı) makanizması olarak görmüyor. Yarayı, ufuneti deşiyor, pislikleri taşıyan deri, bıçak altında biraz hırpalanıyor ama, altından daha sağlam bir deri gelecektir. Bir teviye yürüyüp giden toplum düzeninde **«moral, ruh ve şuur»** uyuşmuş, sinmiştir. Sanatçı, eserile bu güçlü kalkındırmak, çürük olanın altındaki canlı varlığı uyandırmak istiyor. Ahlâkî olanla gayri ahlâkiyi daha yumuşak usullerle ayırmak mümkün değil, hiciv-

den, mizahtan başka yollar ise etkisizdir. Her temizlik, temiz olmıyanı tahrip etme anlamını taşır. Ahlâksızlık bir gömlektir, pohpohlandıkça bedenimize yapışır. Kendini tuvaletli, kabuğu içinde gizlenmiş olarak gösteren, kusurlarını meziyet diye kabul ettiren ve topluma yayan insanların peşine düşüşünde, bu soydan ülkücü bir anlam vardır. Kendimizi gizlemek, eğitmeğe, temiz yollardan değiştirmeğe yanaşmamak, bize has yaygın bir aşağılık duygusunun dengesizliği içinde, kişiye, gerçeği yaşamada stil sahibi olmasına fırsat vermez. Sahte davranışlar, duygular, dostlukların bulandırdığı uslûpsuz bir yaşamanın keşmekeşi içindeki aydının yalnızlığı, perişânlığı, onun yanaşmak, ele almak istediği bir konudur.

«Şişhâneye Yağmur Yağıyordu» (1953) dan:

KONÇİNALAR

İskambil destesinin en sevdiğim kâğıtlarından biri, üzerine The Jolly Jocker yazılı, o delişmen, o uçarı, o biraz cambaz, biraz sihirbaz, bir miktar da düzenbaz, ama neşe dolu, hayat ve hareket dolu, kanı - sıcak delikanlıdır. Ne yazık ki, Joker'lere Kanasta'dan, Kumkan'dan, Rami'den başka oyunlarda pek yer verilmiyor. Verilse, her girdikleri oyuna renk ve hareket, canlılık ve şaklabanlık katarlardı.

Jolly Jockerler bir yana, destenin en itibarlı kâğıtları, bilindiği gibi, Beyler, yani Aslar oluyor. Ayıp değil ya, ben Aslardan oldum bittim hoşlanmam. Belki kendim hiçbir zaman As olamadığım, As olamıyacağım için. Kabul etmeli ki, onların dördünde de bir Kral havası, bir Padişah cakası vardır. Hele bazı takımlarda bunları daha da bir şatafatlı resmederler.

Karamaça Beyinde meşum bir şeyler sezilir. Onun sarayında her halde bir takım karanlık dalavereler dönüyor, gece, mahzenlerinde, bir sürü kelleler uçuyor olmalıdır.

İspati Beyini ben bir Bizans Prensine benzetirim.

Bunlara kıyasla, Kupa Beyi daha bir bizden gibidir. Kupa Beyi herhalde Osmanlı Hânedanına mensup olmalı.

Karo Beyine gelince, bakınız, o bir Selçuk Sultanıdır. Çelebi, zarif, nazik... Aksi gibi, Tekel damgasını da hep onun üstüne vururlar. Buna rağmen öylesine asil ve kibar bir havası vardır ki, bu damga bile onu çirkinleştirmez, inadına daha bir açar, daha bir sevimli yapar. Öyle ki, damgası olmayan bir Karo Beyi görsek, bayağı yadırgar, bir eksiklik duyarız.

Resimli kâğıtlar içinde kanım en çok Kupa Kızına kaynar. Kupa Kızı, etine dolgun, duru-beyaz, hanım - hanımcık bir tazedir. Üniversiteyi filân bir kalem geçin, güç hâl ile bitirdiği ortadan sonra, liseyi bile okuyamamıştır. Olsa olsa sanat enstitüsü mezunudur. Herkesin okumağa merakı olmaz a, buncağızın da başka marifetleri var: Dikişle nakışın her türlüsü, örgü işlerinin daniskası... Eteği belinde, bütün evi o çevirir. Yeni yetişirken mahalledeki oğlanlarla mektup alıp verdiği olmuş gerçi. Cahillik işte. Hoş görmeli. Ama evlenince eşi bulunmaz bir hayat arkadaşı olacaktır.

Buna eminim. Bir kere kocasına ukalâ ukalâ karşılık vermez. Sonra bu cins kadınlar çocuklarına da düşkün olurlar. Daha ne?

Onunla evlendiğiniz takdirde, kaynınız Kupa Oğlu olacaktır ki, Allah için, uslu akıllı, yumuşak başlı, kendi halinde bir çocuktur.

Babaları Kupa Papazına gelince, sizden iyi olmasın, pek babacan, pek cana yakın bir adamdır. Hoş fıkralar anlatıp göbeğini hoplata hoplata güler. Daha coşarsa, küt küt karşısındakinin sırtına vurur. Evde teklif tekellüf hak getire.. Sen de sen, ben de ben. Candan insanlardır vesselâm. Öyle bir âileye damat girmek isterim.

İspati kızına gelince, bakın ondan her türlü sinsilik umulur. Siz onun öyle sakin ve masum göründüğüne bakmayın, o ne hin oğlu hindir o, o ne içinden pazarlıklı aşiftedir o.. İskambilin üstünde gördüğünüz onun bayramlık resmi. O, bu mâsum bâkire pozunu, fotoğrafçıda resim çektirirken bir, bir de pazarları kiliseye giderken takınır. Şöyle kulağınızı verin de bir dinleyin mahalleyi. Maçanın Oğlu ile sinema localarında, plâj kabinelerinde yapmadığı kalmamış. Hâl böyle iken, yine de bilmeyenlere karşı kendini dirhem, dirhem satar. İspatinin Oğlu ablasının kirli çamaşırlarını herkesten iyi bilir, bilir ama, gel gör ki, ablası da onun kumar borçlarını öder, evden şunu bunu götürüp satışım gizler. Babaları da zaten itin biri. Bu yaşa gelmiş hâlâ sefih, kumarbaz, bir gün olsun ayık gezdiği görülmemiş. Tencere dibin kara hikâyesi, kimin kime ne demeğe hakkı var.

Karolara gelince, onlar kişizade, görmüş geçirmiş bir âiledir. Bakmayın, şimdi biraz düştüklerine. Babaları Hariciyeden emekli. Zannedersem şehbendermiş. Eski usul, mukaffa' ve musanna' bir İstanbul Türkçesi konuşur. Kızları, nörsler, matmazellerle, el bebek, gül bebek büyütüldü. Beş senedir İngiliz Filolojisine gidiyor, bitiremedi. Bitiremez de elbet. Allahın günü kantinde ha ha, hi hi hi, akşamüstü de oğlanlarla altı buçuk matinesi.. Erkek kardeşini sorarsanız, al onu, vur ona. Karonun oğlu da, hoppala paşam, hoppala beyim, dadılar, tayalarla şımartılmış, kuş sütüyle beslenmiş, beyaz, tüysüz, oğlandan çok kıza yakın, tasvir gibi bir civan. En iyi mekteplere verdiler, okumadı. Günahı boynuna, bir takım uygunsuz, meymenetsiz heriflerle geziyormuş. Allah bilir, eroin de çekiyordur. Gözlerinin her daim mahmur bakışını, ben pek hayra yoramıyorum. Öyle efendi babanın çocuğu böyle soysuz çıksın, yazık, çok yazık...

Maçalar bir Ermeni âilesidir. Gedikpaşa'da oturuyorlar. Peder koyu bir Katolik papazı. Bas-bariton, tomturaklı bir sesi vardır. Oğlu Mahmutpaşa'da bir tuhafiye mağazası işletiyor. İspati kızı

ile maceralarına yukarda az buçuk dokunduk. Ablası Maça Kızı, esmer, kara kaşlı, kara gözlü, bazı yerleri muhakkak ki aşırı tüylü, gerçi sıcak, gerçi güzel, ama neme lâzım, duasında, niyazında, dini bütün bir tazedir. Belli ki, babasına çekmiş. İstavrozunu bir gün göğsünden eksik etmez. Kardeşinin İspati Kızıyla yaptıklarını duysa, utancından yerin dibine geçer. Öylesine kaba - sofu ki, malûm günlerde erotik rüyalar gördüğü zaman bile, şuuraltısının kendine oynadığı bu oyuna içerler, sabahleyin alelacele banyo yapıp, tövbe istiğfar eder. İyi bir drahoması var. Şimdi genç değil, şöyle, kırkını, kırkbeşini aşmış, efendiden ağırbaşlı bir kısmet bekliyor. Hayırlısı. (*).

Resimli kâğıtlardan sonra, ilk ağızda, Onlularla Dokuzlular gelir. Onlularla Dokuzlular, resimsiz kâğıtlar içinde, önemli oyunlara katılma imtiyazına sahip, başlıca kâğıtlardır. Bundan ötürü de hallerinde görgüsüzce bir çalım, budalaca bir kurum sezilir. Haydi Onlular, Asların halktan yetişme vezirleridir diyelim. Ya Dokuzlulara ne buyurulur? Bunlar, kendilerini sayıdan bile saymadıkları halde, yine de oyunlarına alan, oyunlarına alıp onlara öbür resimsiz kâğıtlardan üstün bir değer sağlayan aristokrat kâğıtlara yaranmaktan, siftinmekten hoşlanırlar. Bu halleriyle Dokuzluları, efendilerinin önünde yerlere kadar eğilen, ama saray parmaklıkları dışındaki halka tepeden bakan, mabeyinciler, veya stile uşaklar makulesinden saymak yanlış olmaz sanırım.

Dokuzlular mabeyinci veya stile uşak olursa, Sekizlilerle Yedililere de, el ulaklığı, bahçıvan yamaklığı gibi daha aşağılık işler düşüyor.

Bütün bunlardan sonra sıra nihayet Konçinalara gelir. Konçina diye, bilindiği gibi, Altılıdan aşağı kâğıtlara deniyor. Konçinalar, ismi üstünde işte, Konçinadırlar. Geçin bezik gibi, Poker gibi kibar oyunları, Aşçı İskambili gibi en pespâye oyunlarda bile hiçbir işe yaramaz, üzgün ve küskün, oyunu dışardan seyrederler. Diyeceksiniz ki, Pinakl'da, Kanasta'da oyuna alınıyorlar ya.. Ben ona oyuna alınmak mı derim. Zavallılar, çıtır kozların at oynattığı meydanlarda ha bire gelir gider, ayak altında dolaşıp trafiği tıkar, itilip

---

(*) **Bakmayın Maça Kızının adı edebiyata kötü geçmiş. Onun kendisine yorulan uğursuz kadın, çok bilmiş dul, yuva yıkan vamp - dişi vasıfları ile ilgisi yoktur. İftira, tevatür. Hele bizim klâsik Tekel takımlarındaki Maça Kızının, İspati Kızınınki gibi numaradan değil, gerçekten mâsum yüzüne bakınca bana büsbütün hak vereceksiniz.**

kakılır, muştalanır dururlar. Hasılı aburcuburdurlar. Böyle oynamaktansa, ben yeşil çuhanın üstüne kapanıp, yüzüstü uyuklamayı tercih ederim. Konçinalar bu bakımdan iskambillerin Paryasıdırlar. Var oluşlarının sebebi sırf öbür kâğıtlara basamak olmak, onların üstün mevkiini sağlamaktır. Alt basamak olmasa üst basamak neye, kime öğünecek?

Konçinaların bu içler acısı durumu bana oldum olasıya dokunmuştur. Kaldı ki, deste içinde hüküm süren bu derebeylik rejimini bugüne bugün İnsan Hakları Beyannamesi ile uzlaştırmağa da imkân yoktur. Nitekim, usta oyuncu geçindiğim sıralarda onları Paryalıktan kurtarıp eşitliğe kavuşturacak, böylece desteyi de iyi kötü çağımızın demokrasi gidişine uyduracak yeni oyunlar aradığım oldu. Hattâ, öyle bir oyun bulayım ki, diyorum, orada birliler asıl değerlerine indirilsin, beşliler kızları, dörtlüler oğlanları alabilsin, alay bu ya, icabında bir kılkuyruk üçlü dört papazı birden sustaya durdurabilsin. Fakat olmuyor beyler. Aslarda o küçük dağları ben yarattım diyen heybet, Papazlarda o bütün güvenini sakaldan, âsadan, baltadan alan azamet varken, o güdük, o sümsük, o boynu bükük Konçinalar onlara bir türlü el kaldıramıyorlar. Sinmiş bir kere içlerine. Alışkanlık deyin, çekingenlik deyin, aşağılık, daha doğrusu Konçinalık kompleksi deyin, yapamıyorlar işte, ellerinden gelmiyor.

Bunu anladığım günden beri yeni oyunlar aramaktan, eskilerini de oynamaktan vazgeçtim. Her kâğıda eşit değer tanıyan biricik oyun olduğu için şimdi yalnız Pasyans açıyorum.

12 Mart 1953

(Küçük Dergi. Sayı: 11/12. Mart - Nisan 1953)

«Şişhâneye Yağmur Yağıyordu» (1953) dan:

FASARYA

Ona bu adı kim takmıştır, ne zaman takmıştır, bilinemiyor. Fakat bu ad ona öyle uymuş oturmuştur ki, çoğu kimseye onun asıl ismini bile unutturmuştur. Bir ara Feyzullahın kahvesinde çıraklık ederdi. Belki o devirden yadigâr kalmış olacak. Yok mudur öyle zevzek adamlar, ille her önlerine gelene bir ad takmaktan hoşlananlar? İşte bunlardan biri, sırf lâf olsun diye, sırf onu kızdırmak, onunla zevklenmek için Fasarya deyip geçivermiştir oğlana. Yahut belki de, habire yenilmekte olduğu için zaten öfkesi burnunda bir altmış altı tiryakisi, istediği kahveyi zamanında getirmedi diye kızıp: «Ulan ne fasarya oğlan şu Kâzım be, meredin çaylâk çaylâk bakınmaktan başka işe yaradığı yok» diye bağırmış olacak. Ondan sonra da artık Fasarya aşağı, Fasarya yukarı.

Dedim ya, gerçekten bir fasaryalık akardı üstünden. Öylesine fasarya ki, semt takımında bile yer alamaz, her zaman yedek durardu. Semt takımı dedim de aklıma geldi, bu ismi ona hep yedek durduğundan, bir türlü takıma alınamadığından ötürü takım arkadaşlarından birinin vermiş olması, akla hepsinden yakın gelenidir.

Bir takımla maçımız mı var, Fasarya da ille bize ek dolaş olur, beraber gelir, sonra biri sakatlansa da yerine ben girsem hevesiyle, oyunu kale arkasından seyreder, dururdu. Biri sakatlandı diyelim, artık Fasaryaya gün doğmuştur. Hemen oyuna girer, ne kadar oynasam kârdır gibilerden, taca çıkan, avuta kaçan toplara bile koşar, sonunda korktuğuna uğrar, sakatlanıp tedavi gören oyuncu topallaya topallaya yeniden sahaya girince, bizimkine tırıs tırıs yine kalenin arkasını boylamak düşerdi. Bütün kazancı, oynadığı on dakikalık oyundu. Bu müddet içinde göze girmek, göze girip te takımda yer almak için, canını dişine takarak didinir durur, ve çok zaman o aşırı coşkunlukla karşı taraf forlarına lüzumsuz şarjlar yapıp, bize bir iki penaltıya ve dolayısiyle mağlûbiyete mâl olurdu. Bununla beraber pek fena da oynamazdı. Kendini beğendirmek gayretile, lüzumsuz faüller yapmasa da, mevkiinden ve değerinden emin öbür oyuncular gibi uslu akıllı oynayabilse, pek âlâ takıma yararlı bir eleman olabilirdi. Bir kere hepimizden nefesli idi. Sonra iş kırıcılığa bindi mi, Fasaryadan dayanıklısı yoktu. Nitekim,

tuhaf bir tesadüfle, Yıldırım-Spor'un —kulübümüzün adı böyle idi— evet Yıldırım-Spor'un sol-iç, sol-açık, sol-bek yerlerini tutan üç solak kardeşler, bizim mahalleden başka bir semte göçedince, boş kalan üç yeri doldurmak için takıma alınanlar arasında Fasarya da vardı.

Ben o zamana kadar takımda sağ-haf oynuyordum. Fasarya sol vuramadığı için beni ister istemez sola aldılar, Fasaryayı da sağ-hafa geçirdiler. Bilirsiniz elbet, takımın en nankör yerleri yan haflardır. Oyunda en çok çalışan, didinen, helâk olan onlardır. Gerçi santr-haf da onlar kadar yorulur ama, o ne de olsa santr-haftır, takımın bel-kemiğidir. Halbuki yan hafları kimse alıp satmaz. Zavallılar, kan ter içinde, bir yandan, karşı taraf içlerini tutacağız, bir yandan, forveti besleyip akına yardım edeceğiz diye, ileri geri helâk olur dururlar. Takım kazandı mı esamileri okunmaz. Kaybettimi de, millet onlara çullanır: «Ulan aval, sol içi iyi tutamadın» derler. «Deplasman yapan sağ-açığı iyi marke etsen ikinci golü pisipisine yemezdik» derler. Der oğlu derler. Hasılı nankör iştir yan haflık..

Bizim takımda bütün yerler evvelden tutulu idi. Kalecimiz Andon diye bir oğlandı. Neme lâzım, lâstik gibi kaleci idi. Yaman plonjonları vardı. En tutulmaz penaltıları çeler, ama bazan da bakarsın bacak arasından en olmayacak golleri yerdi. Bekler: Necati, Küçük Nuri. Haflar: Fasarya, Büyük Nuri, Ben. Forlar: Hikmet, Iska Fethi, Ercüment, Asım, Niko.

Benim gözüm açıklarda idi. Sağ veya sol, hangisi olursa. Ama neylersiniz ki sağ açık Hikmet takımın en iyi oyuncusu idi. Sol-açık Nikoya gelince, o onun klasında değildi ama, çok inatçı bir oğlandı. «Ben sol açık oturazayim» diye tutturur, taş çatlasa başka yerde oynamazdı. Takım kaptanı Ercüment de onu tuttuğundan, bana yine kılkuyruk haflık kalırdı.

Takım kaptanımız Ercüment mebus oğlu idi. Toplarla formaların parasını o veriyordu. Onun için kimse onun sözünden çıkamazdı. İlle santr-for durur, durdurmıyacak olurlarsa topunu formalarını alır giderdi. Kaptanlığı da kimseye bırakmıyordu. Aslında gerek ustalık, gerek eskilik bakımından kaptanlık bal gibi santr-haf Büyük Nuri'nin hakkı idi. Ama dedim ya; topla formalar meselesi.

Ercüment Koleje gidiyordu. Çok fiyakacı bir oğlandı. Yazı tura atılacağı zaman karşı taraf kaptanı ile bir el sıkışması vardı, eh görülmeğe değerdi. Sanırsınız Zeki Rıza, yahut Aslan Nihat. Zaten lig maçlarında sımsıkı onlara dikkat eder, sahaya çı-

kışlarından fotin bağlayışlarına, pas verişlerinden şüt atışlarına kadar bütün jestlerini bir bir beller, sonra gelir mahalle alanında aynısını bize satardı.

Ercümendin bütün futbol donatımı tamamdı. Takım oyuncularını bu bakımdan üçe ayırmak mümkündü. Kiminin hiç bir şeyi yoktu. Meselâ Andon, Küçük Nuri, Fasarya... Bunlar her günkü ayakkabıları ve iç donlarının yahut mayolarının üzerine geçirdikleri formalarıyla oynarlardı. Hattâ Fasarya oyun kızıştı mı kunduralarını atar, yalınayak oynardı. Yalınayak oynayınca daha iyi oynuyordu. Ondan sonra yarı-donatımlılar gelirdi. Yani futbol ayakkabılarını takımın çıkarı için arkadaşları ile paylaşanlar. Bu şekilde bütün sağ kanat oyuncuları sağ ayaklarında futbol ayakkabıları, sol ayaklarında adi pabuçlar; sol kanattakiler ise sol ayakları futbol ayakkabılı, sağ ayaklarında bayağı iskarpinler, sahaya öyle çıkarlardı. Ercüment iki ayağına da futbol ayakkabısı giyen biricik oyuncumuzdu. Üstelik çoraplarının altına Milli Spor Mağazasından alınmış Avrupa tekmelikleri yerleştirir, bileklerine sakız gibi beyaz bileklikler, dizlerine de hiç lüzumu yokken lâstik dizlikler takar, saçlar pırıl pırıl taralı, sahaya öyle çıkardı. Maçda da kendini pek yormaz, hızlı verilen paslara koşmaz, saçım bozulacak diye kornerden gelen topa kafa vurmaz, ama yine de biçimli yerlerde durup uygun paslar alır, yarı ofsayt durumlarından beleş goller çıkarırdı. Kısacası, biz kendimizi yerden yere atar, akınlar durdurur, goller kurtarır, kasıklarımıza tekmeler yer, sonra akın hazırlayıp ona lüplük paslar sunardık, sonunda golü o atar, parsayı o toplardı. İnsan oynadı mı böyle oynamalı.

★

Fasarya'yı anlatacakken bakın nelere saplandık.

Fasarya Kâzım Yıldırım-Spor'da yalınayak haf oynadığı tarihte, kahveci çıraklığından çoktan istifa etmiş, sütçü İstepanın yanına girmişti. Kışları onun mandarasında çalışıyor, yazları gazete satarak, kundura boyayarak geçiniyordu. Daha sonra sırasıyla, Dalyanda balıkçılık, Kalamışta sandalcılık, Suadiye otobüslerinde biletçilik, Valdebağı Prevantoryumunda bahçıvanlık etti. Fakat sıkıntılı naturası icabı, girip çıktığı mesleklerin hiç birinde, üç, dört, hadi bilemediniz, altı aydan fazla barınamadı.

Fasarya üzerine bir roman yazılacak olsa, bütün bu denediği meslekler o eserin ayrı birer bölümünü teşkil edebilirler. Yahut roman değil de, tıpkı Karagöz serisi gibi, «Fasarya'nın Yalova Seferi», «Fasarya Hücum Botunda», «Fasarya Gece Bekçisi», «Fasarya Tuzlusta», «Fasarya Topal Azizle Nasıl Bozuştu», «Fasarya İt-

faiyeci», «Fasarya Evleniyor» v.s. gibi bir de zincirleme Fasarya serisi kaleme almak mümkün.

Niyetimiz ne roman, ne hikâye yazmak... Bizim burada yapmak istediğimiz, onun hayatının şurasından, burasından alınıp eklenmiş iki üç olay şeridini, sözüm ona, bir filim fragmanı misali, sahifenin beyaz ekranına aksettirebilmekten ibaret...

Fasarya her boyaya boyanıp çıktı demiştik ya, bir ara Caddebostanı Gazinosunda garsonluk bile etti. Ancak, onurunu oldum bittim pek yüksek tutmağa alışık olduğundan garsonlukla hiç mi hiç bağdaşamadı. Yanındaki kıza afi yapmak için onun önüne, dilenciye sadaka verir gibi bahşiş fırlatan bir züppeyi, bıraksalar öldürecekti. Tabii, ertesi günü, işinden oldu. İşinden olunca, o da gitti, askere yazıldı.

Küçüklüğünden beri bütün hevesi bahriyede idi. Sandalcılıktan tanıdığı bir lâz oğlan buna akıl öğretmiş: «Zanaatını sorduklarında ced be ced kayıkçıyız» dersin, demiş. Gerçekten de «Kayıkçıyım» deyince, Fasaryayı deniz hizmetine ayırdılar.

İlk haftası bayram çocuğu gibi, üniformalarını giymiş geldi. Artık aynalarda, pencere camlarında, belli etmeden hep kendini seyrediyor. İkide bir siyah fiyangosunu düzeltmeler, eğilip kalkıp bol paçalarının tozunu süpürmeler, elbisesinin leke tutan yerlerini tükürükleyip kolunun yeni ile temizlemeler.. Kendisini tarama botlarından birine vermişler. Sevincinden uçacak fakir. Ne kadar da teşne imiş askerliğe. İki ay sonra Ege manevraları başlayınca, sanki sahici savaşa gidiyormuş gibi, mahalle yaşlılarının ellerini öpüp dualarını alarak, kendi yaşıtları ile de sarılışıp helâllaşarak gitti.

Manevralar bittikten sonra, bir pazar, bir de bakıyoruz, Fasarya çıkageldi. O pek sevdiği bahriye elbiselerini çıkarmış, yerine kendine biraz bol gelen, bol geldiği için de onu büsbütün şapşal gösteren açık renk bir kostüm giymiş. Sırtında tiril tiril sadakor gömlek, boynunda dallı çiçekli bobstil kravat, sağ yakasında bir menekşe, solunda bir Fener rozeti. Tut gülmeni tutabilirsen.

En sabırsızımız baytar Vakkas beymiş:

«Ulan, bu ne hâl bu, Cumartesi kibarı gibi?»

Anlattı:

Gemide bir teğmen varmış. Bunu çağırıyor. «Bak Kâzım efendi» diyor. «Şu botta bu kadar er var, içlerinde gözüm bir seni tuttu. Seni emir eri olarak teyzemin yanına göndereceğim. Yaz kış Bostancıda otururlar. Yanlarında şöyle güvenilecek bir erkek lâzım. Hizmetçiden, aşçıdan sana iş düşmiyecek bile. Üstelik harç-

lıksız da bırakmazlar seni. Ha, ne dersin?» Fasarya ne diyecek, ona kalsa gemiden bir yere ayrılmaz ama Teğmen aklına koymuş bir defa. Çaresiz, «Emredersiniz Teğmenim» i bastırmış. Teğmenin, teyzem dediği, altmışlık, altmış beşlik, suratı hâlâ düzgünlü, kirpikleri hâlâ sürmeli, Deli Saraylı gibi bir kadıncağızmış. Adı da Güzide hanım. Güzide hanımın yirmi bir, yirmi iki yaşlarında, sarı saçlı, kırmızı yanaklı, boşnak güzeli bir de kızı var. Kızın adı Nüvide mi, Nevmide mi; öyle bir şey ama, evde Nonoş diye çağırıyorlarmış. Fasaryanın anlattığına göre, Güzide hanım Teğmenin gerçek teyzesi olmuyormuş. Aslına bakılırsa, Teğmen de gerçek teğmen değilmiş. Sivilde yüzme şampiyonu olduğundan şimdi yedek subaylığını bahriyede yapıyormuş. Kızın resmini gemideki dolabına asışından anlaşılıyor ki, maksadı, daha sivilkenden tutkun olduğu Nonoşu, şimdi bahriye üniformalarının da yardımı ile kafese koyup, tavlamak. Çiçeği burnunda subay çıkar çıkmaz. «Ben size bir emir eri bulurum» demiş olmalı. Müteahhit değil ya bu, subayın hovardalığı da böyle olur işte.

Bununla beraber Fasarya hâlinden pek şikâyetçi değildi.

«Daha oraya gittiğim gün» diyor «beni bir koltukladılar, bir koltukladılar. Yere yama komuyorlar. Şaştım kaldım. Hani utandım da sonra. Bak bu elbiseler rahmetli beyefendininmiş. Gömlekle kravatı Teğmen, rozeti de şoför hediye etti. İş güç hakgetire. Bana arada bir bakkaldan tuz, limon almak düşüyor, o kadar.

Bir hafta sonra geldiğinde bayağı tasalı idi.

«İşler biraz sarpa sarıyor» dedi. «Bu pazar teğmen köşkte yemekte idi. Beni önce bir güzel piyazladı. Sonra bir kenara çekip baklayı ağzından çıkarıverdi. Beni oraya neden getirmiş biliyor musun? Bu Güzide hanımın belâlı bir yeğeni varmış. Kıza ilkin o illet olmuş, vermemişler. Ortada bir de miras dalaveresi dönüyor. Bizimkiler okkalı bir mirasa konmuşlar da, o hergelenin hakkını mı yemişler ne? Karışık iş senin anlıyacağın. Adam: «Bunu sizin yanınıza komam, ikinizi de temizliyeceğim», diye tehdit savuruyormuş. Anlıyorsun ya şimdi beni neden koltukladıklarını.. Ben bunları o hergeleye karşı koruyacakmışım. (Cebinden gıcır gıcır bir Walter çıkardı) «Bunu da Teğmen verdi» dedi. «Dokuz milimetre ama, inzibatların kullandığı Kırıkkale tipi zannetme ha, Alman malı, hakiki Walter».

Hiç unutmam, karpuz mevsimi idi. Kelek bir karpuz alıp on adım öteye koyduk, nişan talimi yaptık. Ben üç kurşundan birini vurdum. Fasarya hiç birini vuramadı.

«Tam muhafız yapacak adamı bulmuşlar, dedim. Sana güvenenin aklına şaşayım.»

Dedim ama, ağzımdan çıktıktan sonra anladım ki, bunu söylediğime iyi etmedim. Oğlan göstermese bile, belli ki fena korkuyor. Erkeklik belâsı, işi bir kere üstüne almış. Dönemez de artık. Bir de mâneviyatını kırmanın âlemi var mı?

Öbür hafta mahalleye geldiğinde yüzü gülüyordu:

«Ben sana bir şey söyliyeyim mi ağabey» dedi. «Martaval bütün bu mesele. Bak göreceksin. Bir kerem öldürecek adam; öldüreceğim diye cart cart ötmez, sıkı ise gelir öldürür. Benim anladığım, herif bunlardan para sızdırmak için yapıyor.»

«Orası pek belli olmaz» dedim. «Sen yine tetikte bulun.»

Güzide hanım da öyle sürtük, öyle keyfine, eğlencesine mecbur bir kadın ki, tehdide rağmen gideceği yerlerin hiç birinden kaldığı yok. Bu gün Çamlıca, yarın Göksu, öbür gün Hünkâr, daha öbürgün bilmem neresi. Şoförün yanında, silâhı dolu Fasarya var ya, gönlü rahat.

Vukuatsız geçen her haftadan sonra Fasarya biraz daha kabadayılaşıyordu. Dördüncü hafta sonunda afra tafra, bir geliş geldi ki, tanıyamadık. Başı omuzları içine gömülü, Humphrey Bogatvari bir acaip yürüyüşler, ikide bir kılıfından çıkardığı tabancasını tek elinde afili afili döndürüşler... Değme detektif olup çıkmış oğlan.

O ara, bir iş için Hataya gönderildiğimden olayların akışını takip edemedim.

Döndüğümde günlerden cuma idi. —Fasaryanın izin günü— Fasarya görünmedi. Kahveye çıkıp sordum. Yüzüme baktılar.

«Gazetelerde okumadınız mı?»

«Neyi okumadım mı?»

«Fasarya yaralandı.»

«Yalan!»

«Yeminlen size, Kasımpaşa Deniz Hastahanesinde yatıyor.»

Fasarya, gerçekten, yatak-yorgan, kolu boynu sargılar içinde pestil gibi yatıyordu. Yüzü büsbütün küçülmüş, limon küfü bir renk almış.

«Nasıl oldu?» dedim.

Kesik kesik, her cümlenin sonunda soluk soluğa gelerek anlattı:

Geçen pazar Büyükdere'den dönüyorlarmış; insan başına geleceği nereden bilsin. Her zaman Maslaktan dönerlerken o gün aşağıdan dönecekleri tutmuş.

«Tam» dioyr, «Kuruçeşme önüne gelmiştik ki, benzin bitti. Benzin bittiynen tabi, bir benzincinin önünde durduk. O sırada gri bir Doç gelip tam önümüzde frenledi. İçinden uzun bacaklı, sıska, kertenkele gibi bir herif çıktı, güzel güzel geldi. Bizim arabanın arka kapısını açtı. Ben de aval gibi ne yapacak diye bakıyorum. Sen kapıyı açmayla, tabancasını ateşle... İt oğlu it, haramzade, veledizna, anasını avradını bilmem ne yaptığımın pezevengi.»

İlk kurşun Güzide hanımın çantasını havaya uçuruyor, ikincisi Nonoşun kulak memesini sıyırıp camı param parça ediyor, üçüncüsü evet üçüncüsü... Üçüncü kurşun kendini ortaya atıp, onlara siper eden bizim aval Fasaryanın omuzuna saplanıyor. Herif dördüncüyü sıkmaya vakit kalmadan da şoför eline sarılıvermiş. Fasarya:

«Diyuz öyle âni geldi ki, ne olduğunu anlayamadım» diyor. «Baktım vira ateş ediyor. Bari kendimi siper edip hanımı kurtarayım dedim.»

«İyi halt etmişsin» dedim. «Senin ne üstüne vazife a ukalâ dümbeleği, onların kendi aralarında temizlenecek hesapları varmış. Madem gafil avlandın, erken davranamadın, bırak vursun, temizlesin, ne hali varsa görsün. Ya pisi pisine geberip gitseydin. Senin de anan var, ona acımadın mı?»

«Ayıp ettin ağabey» diyor. «Ayağını öpeyim konuşma böyle. Bana bunun için mi ekmek yedirmişler. Ben vazifemi yaptım. Ben helâl süt emmiş adamım ağabey.»

Fasarya, heâl süt emmiş olmanın cezasını Kasımpaşa Deniz Hastahanesinde tam üç buçuk ay çekti. Güzide hanımla Nonoş ilk zamanlar sadık fedailerini sık sık gelip yokladılar. Yokladılar dediysek, ördek muhabbeti gibi, sadece: Vah vah vah!. Arada galiba yalnız bir defa onun çok sevdiği cıgara böreğinden getirmeği aklettiler. Sonra sonra ziyaretler seyrekleşti. Git gide büsbütün tavsadı. Bir iki kere şoförü yolladılar. Sonra kimse Fasaryayı arayıp sormaz oldu. Güzide hanımın yeğeni artık kodesi boyladığından muhafıza da lüzum kalmamıştı. Toptan bir üç yüz lira vererek hesabı kapadılar. Fasaryanın, Güzide hanımın muhafızlığından kazanıp kazanacağı, orda kaldığı üç ay içinde yediği güzel yemekler, İstanbulun mesire yerlerine otomobille yaptığı bedava gezmeler ve bir de, her istediği yana çeviremediği, ancak bir takım sayılı hareketler yaptırabildiği çolak bir sol kol oldu.

Bari fedakârlığı da bir işe yarasa; Teğmene bile yaranamadı. Zaten Teğmen de Güzide hanıma yaranamamıştı. Anlaşılan ona, sırf belâlı yeğenin şerrinden sığınmış bulunuyorlardı. Bu tehlike orta-

dan kalkınca Teğmene yüz vermez oldular. Aslında Nonoş ne zamandır Ayvalıklı bir zeytinyağı tüccarının oğlu ile sevişir dururmuş. Zeytinyağ tüccarının oğlu da Teğmen kadar hattâ ondan daha yakışıklı idi. Az buçuk Glen Fordu da andırıyordu. Üstelik, kırmızı bir Rolls Royce'u, bir de Moda Deniz Kulübündekilerin eşi son model Crist Craft'ı vardı. Ve nihayet iş üniformaya binerse, o da yedek subaylığını Heybeli Deniz Kolejinde yapmıştı. Neticede Nonoş, Ayvalıklı tüccarın oğluna kaçtı. Teğmene de hava almak düştü. Olağan işler..

Fasarya, kolundan ötürü terhisine altı ay kala çürüğe çıkarılınca ne yapacağını şaşırdı. Çolak kolla yük taşıyamaz, kundura boyayamaz, biletçilik, sandalcılık edemezdi.

Çaresiz kalınca, ister istemez, topladığımız beş on kuruşu sermaye yapıp Dolmabahçe Stadında drops, çiklet, sandviç satmaya başladı.

İstanbul küçük şehirdir, derim de kimse inanmaz. İstanbul bal gibi küçük şehirdir. Nitekim Fasarya günlerden bir gün, zannedersem bir Fener - Beşiktaş maçında, Nonoşun ektiği Teğmene tribonda rastlayıverdi. Teğmen artık terhis olunduğundan sırtında spor bir elbise, boynunda bir fotoğraf makinası, yanında oturan ve Nonoştan hiç de aşağı kalmayan çıtı pıtı bir sarışınla burun buruna konuşup gülüşmede...

Siz Fasaryadaki ruh asilliğine bakın:

«Terhis olmuşsun, mübarek olsun Teğmenim» diyor. Bu dertler başıma senin yüzünden geldi. Bak çolak kaldım, iş bulamıyorum... Yok böyle şeyler. Sadece: «Terhis olmuşsun, mübarek olsun Teğmenim.» O kadar.

Nonoşun ektiği teğmen yine anlayışlı çocukmuş. Kalkıp candan bir jestle Fasaryanın boynuna sarılıyor: «Ben varken senin sırtın yere gelmez, Kâzım efendi» diyor. Bu insanlık karşısında Fasaryanın gözleri dolu dolu olmuş, utanmasa hüngür hüngür ağlıyacakmış orda. Teğmenin de gözleri yaşarmış. Allah bilir onunkiler Fasarya tedaisi ile Nonoşu hatırladığından yaşarmıştır. Bunlar sarılışmadan çözülünce, Teğmen yeni nişanlısına dönüp:

«Bak canikom» diyor. «Bu Kâzım efendi benim askerlikte emir erimdi. Öl desem ölür, kal desem kalır, böylesine mert bir delikanlıdır».

Caniko ile Teğmen bunun üzerine Fasaryaya bakarak fiskos bir şeyler konuşuyorlar. Sonra Teğmen cebinden bir kartvizit çıkarıp altına bir adres yazıyor.

Fasarya kartvizitle bana geldi. «Dünyada iyilik ölmedi ağa-

bey» diyor da bir daha demiyordu. Teğmenin tavsiye yazdığı yer Kızılçeşmede bir bisküi fabrikası idi. Fasarya ertesi günü verilen adrese gitti. Meğer Ceyhan marka extra extra biskül imal eden fabrikanın sahabısı Canikonun babası, Teğmenin de müstakbel kaynatası değil mi imiş.

Fasaryaya hemen bir gece bekçiliği verdiler. Ayda da yüz on kâğıt. Daha ne ister.

Gelip bunları anlatınca, kahvedekiler: «Vurdun yine uğursuz» diye oğlana takıldılar. Bazı kimse saadetinin asıl farkına, başkalarının gıptasından sonra varıyor. Bizim Fasarya da bu soydan. Hele marangoz Halil'in gözünü de denemiş. Nazara gelmemek için kendi kendine okuyup üflüyor, nerde tahta görürse tak tak vuruyor. Bir tütsüllenmediği kaldı.

Ama ne yapsa nafile, ayına kalmadan eli böğründe çıkagelmez mi? «Senin o gök gözün var mı, yok mu?» diye kabahati Halil'e buluyor.

Atılışının sebebi görünüşte bir ifira. Usta başı, çok ustalıkla aparttığı unla şekeri fabrikadan çıkaramamış, sakladığı yerde görülünce de işi Fasaryanın üzerine atıvermiş. Ama asıl sebep bu değil. Bir kere sözüne inansalar usta başıyı neden işinden atsınlar. Patron, Fasaryanın suçsuz olduğunu anlamış ya, o sırada Teğmen kızıyla bozuşup gittiğinden, hıncını onun adamından almağa kalkmış. Birinin adamı olmanın işte bazan böyle kötü tarafları da oluyor. Dediğim gibi Fasaryacık elinde yirmi üç kâğıt, süklüm püklüm çıkageldi. Mevsim kapanmış, artık lig maçları da yok ki Teğmene tribonda rastlasın. Rastlasa da, kendisi muhtacı himmet bir dede... Olmaya ki yeni bir fabrikatör kızı yakalamış olsun.

★

Koruyucusundan umudu kesince Fasarya, yine başının çaresine kendi bakmak zorunda kaldı.

İstanbuldan uzak kaldığım yıllarda, duydum ki, Akdenize sefer yapan şileplere girmiş, durmadan Hayfa'ya, Mısır'a, Tunus'a gidip geliyormuş. Sonra her zamanki gibi, yeminibillâh, hiç mi hiç karışmadığı - inanırım - bir kaçakçılık dalaveresine kurban giderek işinden olmuş. Daha sonra Haydarpaşa Garında, Kadıköy Sebze Halinde, ve çolak koluna rağmen o zamanki kaymakamın kayırması ile bir müddet de İtfaiyede çalıştı.

Ben döndüğümde yine açıklar livası idi. Müdür tensikat yaparken sakattır diye ilk ağızda buncağızı yürütmüş... Anası da artık eskisi gibi çamaşıra filân gidemediğinden hâlleri dumandı.

Sağ olsun, var olsun, tanıdıklardan hatırı sayılır, sözü geçer

emekli bir millî eğitim müfettişi vardır. Yalvar yakar, Fasaryaya liselerin birinde doksan lira ücretli bir ambar hademeliği buldu da oğlanı sefaletten kurtardı.

İş buldu ya, bizimkinin bir biti kanlansın.

Baktım, bir sabah çıka gelmiş,

«Ben evleniyom ağabey» diyor.

Özbeöz İstanbullu olmasına rağmen, çok sevindiği, şımaracağı tuttuğu zamanlar, böyle «geliyom», «gidiyom» diye konuşur. Şımartan da olsa bari zavallıyı.

«Hayırlı olsun» dedim. «Kiminle?»

Utandı, güldü, önüne baktı:

«Kahvecinin Nakibe hanım teyze bulmuş» dedi.

Hep önüne bakıyor, sanki başka iş kalmamış gibi, mühim, mühim, duvara yapışmış kalmış bir badana telini çıkarmağa uğraşıyordu.

«Nasıl bir kız bu?»

«Görmedim daha... O beni görmüş (Kızardı). Biyenmiş, (sırıtmasını güç tuttuğu belli) gözü tok, kendi halinde bir kızmış. Çok kibar evde büyümüş. Hanımları meb'us Ali Rıza beyin âilesi oluyor, siz tanıyacaksınız. Acıbademde oturuyorlar. Evlâtlık dediysek evlâtlarından ayrı tutmamışlar hani».

«Senin ayda kaç para aldığını biliyorlar mı?»

«Söylemiş Nakibe hanım teyze. Benim parada gözüm yok. Bir lokma ekmeğe razıyım. İş ki kocam olacak, erkek olsun, beni namerde muhtaç bırakmasın, diyormuş».

«Aferin kıza. Ananın yanına mı alacaksın?»

«Yok, apartıman dairesi açacağım, matrak mı geçiyorsun, ağabey?»

«Peki ya kız ayrı ev isterse. Bu hususta anlaşmak gerek.»

«Orası kolay, canım. Benim anam onun da anası. Ama daha bir karşı karşıya görüşemedik ki şöyle... Yalnız sokağa bilem bırakmıyorlarmış».

«Şimdi kaç, göç kaldı mı ya?»

«Kalmasın. Madem onlar eski usul üzerine hareket ediyorlar, anam yarın gidip görecek. O biyenirse benim de kabulüm».

Anladım ki, Fasarya, kim olsa almağa razı. Değil mi ki kız bir kere bunu biyenmiş. Ömründe ilk defa karşısına, Fasaryayı candan beğenen, ona inanan, hayatını onunla paylaşmağa razı bir kadın çıkıyordu. Bir kadın tarafından beğenilmek.. Ama çirkin, ama uyuz, ama ûcube, zarar yok. Beğenilmek.. Bu ne büyük kelimedir, farkında mısınız beyler? Fasarya hep önüne bakıyor, se-

vincini göstermemeğe çalışıyor, göstermediğini sanıyor, ama belli ki bir zilleri eksik. Ayıplanmaz da. Hangimiz öyle değiliz? Sabahleyin bir dişi ağızdan çıkmış üç kelimelik bir pöh pöh cümlesi, ondan sonra tut bizi tutabilirsen. Koca öküzler, bütün bir gün kendimizden, dünyadan, insanlardan memnunuzdur artık. Üç kelimelik bir pöh pöh cümlesi, tamam... Trua muharebesi bundan çıktı. Cümle harplerin sebebi bu. Bütün cinayetler bundan işleniyor. Hayat pahalı ise bundandır. Karaborsanın sebebi bu. Müteahhidin çürük tuğla kullanışı, memurun zimmetine para geçirişi, partilerin tartışması, gazetecilerin çekişmesi, Ahmetle Mehmedin takışması, Alinin Veliyi yerinden, ağabeyin kardeşi evinden edişi hep bundan.

«Hayırlı olsun, Fasarya» dedim. «İnşallah mes'ut olursun».

«Sağ ol ağabey» dedi. «Darısı başına.»

O hafta anası gitmiş, kızı beğenmiş. Gerçi yaşı Fasaryadan biraz büyükçe imiş ama, «Pekâlâ» diyormuş. «Kıvrak, eteği belinde, yüzüne bakılmıyacak gibi çirkin de değil.»

Mahallelinin isteği ile, kız tarafı, nişanı Feyzullahın kahvesinde aypmağa razı oldu. Huriserin hanımları zengin filân ama, alçak gönüllü insanlar. Kızın hatırı olsun diye nişana cümbül cemaat katıldılar. Artık dünyalar Fasaryanın.. Ne de sevdirmiş herkese kendini... Nişanın şerefine kasab Şaban bile Zeybeğe kalktı. Kasab Şaban ki, kendi çocuklarının sünnetinde bile oynamamış adam. Müdür bey, Komiser, Manifaturacı Necmi bey, bütün esnaf, satıcılar, kimler yok..

Huriserin hanımları haftada bir nişanlıların buluşup gezmelerine izin vermişler. Mevsim yaz ya, Fasarya ilk haftası nişanlısını alıp İstanbul Sergisine götürdü. İkinci hafta Gülhane Parkına gitmişler. Denize karşı sıraların birine oturup kabak çekirdeği, leblebi yemişler. Fasarya oradan Marmara sinemasına gidelim demiş. Ona da peki. Fakat Fasarya loca alacak olunca kız işkillenmiş. Sen Fasaryayı orada bırakıp tramvaya yürü. Fasarya kızı yatıştırıncaya kadar aklan karayı seçmiş. Artık bilmem doğru bilmem yalan:

«Ben onu denemek için yaptım» diyor. «Locaya gelse, inan olsun gözümden düşecekti. Kan değil, altın madeni, ağabey, namuzu mücessem. Gözün kapalı, bırak evde git. Hey canına yandığım namuz.»

★

Hikâyenin bundan ötesi oldukça sinemaya benzer ama, kaba-

hat bizim değil. Bazen hayattaki olaylar da yerli filmi senaryolarına taş çıkartacak kadar dramatik olabiliyor.

Ben yangını görmedim. Görenlerden dinledim. Topal Aziz anlattı. Sonra Fasarya da anlattı. Acıbademliler: «Gece yarısı» diyorlar, «evvelâ çatır çatır camlar çatlamağa başladı.» Millet bir de bakıyor ki, Huriserin hanımlarının evi yanıyor. Topal Aziz: «Sahabısı sigortadan para almak için yaptı» diyor. Komşulara bakılırsa tamamen kaza. Bayla bayan, klüpte kumarda imişler o gece. Günlerden cumartesi olduğundan evde çamaşır yıkatılmış. Anlaşılan çamaşırcı giderken ocağı tam söndürmemiş olacak. Ocak, için için yanmış. Kuru çalı çırpı da varmış kenarda. Ateş oraya sıçrıyor. Gece yarısı kim kime, dum duma, köşk de eski yapı zaten, kav gibi, alev bir anda dört bir yanı sarıvermiş.

Neyse, önemli olan yangın değil, yangının neticesi. Acıbademde yangın olur da, Yeldeğirmeninin, İbraamağanın, M:sırlıoğlunun efeleri yerinde durur mu? Millet oraya üşüşmüş. Fasarya da içlerinde tabii. Bir kere nişanlısı Acıbademde oturuyor. Sonra malûm a, serde, itfaiyecilik de var.. Yangın yeri bir mahşer.. Söndürme ekipleri zamanında yetişmiş ama alev almış yürümüş, kampanalar, düdükler, gecenin içinde bağrışıp çağrışanlar, har har karanlığı yalayıp duran şeytan dili gibi alevler, yandıkça çatırdayan, sonra kopup yıkılan ihtiyar kaplamalar. Evdekilerin hepsi ilk ağızda dışarı uğramışlar, Huriser neden sonra akıllarına geliyor, Kızcağızın uykusu ağır olduğundan başında top atsalar uyanmazmış. O ilk vartada hiçbir şeyin farkına varmamış olacak ki, şimdi evde kapalı kalmış. Lamı cimi yok, diri diri yanacak. Ciğer pâresi, bir tanesi içerde alevler içinde can verirken Fasarya buna seyirci mi kalacak. Kordonu yarması ile eve doğru seğirtmesi bir oluyor. «Yapma, etme, eyleme. Ev yıkıldı, yıkılıyor» kim dinler. Fasaryayı, polisi itip o yengeç bacakları ile erkek erkek eve ilerlerken görür gibi oluyorum.. Doğru merdivenlere saldırmış. Boğucu bir dumanla pençeleşe pençeleşe kendini ilk katın sofasına atmış. Yan odalardan birinden bir çocuk ağlaması:

«Anne, anenciğim, uyansana anneciğim yanıyoruz.»

Fasarya sesin geldiği kapıya bir tekme atıp içeriye dalıyor ki; ne görsün: Huriser hâlâ horul horlu uyumakta. Yanı başında da üç yaşlarında bir kız çocuk onu çekiştirip duruyor. Fasarya ana kızı böyle görünce şaşkınlıktan yangını filân unutmuş. Bereket itfaiye komutanı dışardan:

«Merdiven yıkıldı, çabuk pencereden atlayın» diye bağırır dururmuş. Fasarya aklını başına topluyor. Çoğu arkadaşı olan it-

faiye erleri aşağıda bez germiş beklerlermiş. Evvelâ küçük kız» atıyor. Arkasından hâlâ açılamamış, sersem sepeltek Huriseri atlatıyor. En sonra da kendi atlıyor. Aşağıda alkış, sevinç, kıyamet.. Gençler, çocuklar, günün kahramanına çılgınca tezahürat yapıyorlar.

Hanımları hayatlarından ümidi kestikleri Huriserle kızına kavuşmanın sevinci içinde.. Yalanlarının ortaya çıkışının bile farkında değiller. Ama Fasaryada surat bir karış. Kalabalığı yarıp karanlığın içinde kayboluveriyor.

Ertesi gün dayattı. «Ben onu almam» diye. Önünde bir rakı şişesi, kafayı çekip kara kara düşünüyor. Tevekkeli ihlamurdan odun, beslemeden kadın olmaz dememişler.»

Beri yandan Huriser de haber yollamış:

«Korkmasın, ben çocuğu ona baktırmam, onun babasından nafakası var. Olmadı, anama yollarım» diyormuş. El kapısı kızcağızın öyle canına yetmiş ki, soğan ekmeğe bile razı. Ama Fasarya Nuh demiş peygamber demiyor. Değil mi ki, ona bir kere yalan söylemişler. Kıza bakmaktan filân çok, aldatıldığına, aptal yerine konulduğuna, iki kocadan arta kalmış Huriser'in ona kız oğlan kız diye yutturulmak istenişine içerlemişti. Ayıp değil ya, dünyada hazmedemediği bir şey varsa o da yalancılık, iki yüzlülük.

Kısacası, nişan bozuldu. Nişanla beraber Fasaryanın morali, hattâ sıhhati de bozuldu. İçler acısı bir durum.

Geçen gün, çınarın altında karşıma geçip oturdu:

«Ne desen hepsi boş» dedi. «Şu dünyada neyim ki ben? İsmi üstünde Fasaryayım işte. Fasarya artık, ötesi var mı?»

«Yo, böyle söyleme» dedim.

Burnunu çekip:

«Yalan mı ağabey» dedi. «Yalan mı yani? Neyi tuttumsa elimde kaldı bugüne kadar.»

Traşı bir karış uzamış, sırtındaki yağlı ceketin yakaları pıyrım pıyrım, sağ eli sarılı olduğundan çolak eli ile bir sigara yakmağa uğraşıyor, beceremeyip bir kibriti, bir sigarayı düşürüyor.

Acıdım oğlana. Acıdım ama sonra kendime kızdım. Birine her acıyışımızda - itiraf edelim veya etmeyelim - az buçuk budalaca bir üstünlük böbürlenişi saklı değil midir?

«Kaldır kafanı Fasarya» dedim. «Öyle karı gibi ağlamak yakışmıyor sana.»

Kafasını kaldırdı ama vira burnunu çekiyor.

«Ne olmuş yani Fasarya isen» dedim. «Dünyada bir Fasarya

sen mi varsın? Bakma, ben senden biraz daha temiz geziyorum, hergün traş oluyor, ütülü gömlek giyiyor, tepemin açıldığı belli olmasın diye öndeki iki tel saçımı itina ile arkaya tarıyorum. Ama bu dış görünüş bir yana, seninle hiç de büyük bir farkımız yok be Fasaryacığım. Yo istafurullah deme, bu böyle, sen ne kadar fasarya isen ben de o kadar fasaryayım. Olsa olsa senin fasaryalığın küçük harfle yazılır, benimki belki büyük harfle. Emin ol, farkımız bu kadar.»

Kaşlarını kaldırmış, şaka mı ediyorum diye bakıyordu:

«Sen neden fasarya oluyormuşsun ağabey» dedi. «Sen neden bana benzeyecek mişsin? Bugüne bugün bir efendi evlâdısın sen.»

«Dur dinle bak» dedim. «Sen aval gibi Güzide hanımla Nonoşa atılan kurşunlara siper olup yaralandın. Ben budala, üstelik senin gibi aylıklı muhafız da olmadığım, bu yüzden ekmek de yemediğim halde, dost sandığım kimselere atılan başka türlü kurşunlara siper olup, başka türlü, ama senden ağır yaralandım. Yalan mı?»

«Doğru» dedi. Benim hesabıma üzgün, başını önüne eğdi. - Sağolsun çok da yufka yüreklidir. -

«Sonra» dedim. «Sevgilinin, çocuklu olduğunu anlaman, yalanını tutman için, senin Amerikan filimlerindeki gibi, yanan bir eve tırmanıp alevlerle pençeleşmen gerekiyormuş. Ben halbuki, sevgilimin yalanlarını ve iki - kaç iki, dört, beş, sekiz, on - yüzlüğünü yattığım yerden, yahut bir çay masası başından kolayca yakalayıverirdim.»

Fasarya:

«Allah karı milletinin cezasını versin» dedi.

«Görüyorsun ya; hayatımızı, neresinden alsan birbirine benziyor» dedim. «Seni, Teğmene bel bağlayıp girdiğin bisküi fabrikasından nasıl yürüttülerdi. Beni, kimsenin de adamı olmadığım halde girdiğim nice bisküi fabrikalarından yürütürlerken uydurma segeplere bile lüzum görmezlerdi.»

İkimiz de içimizi çektik.

Öğle yaklaşıyordu. Komşu köşklerden kopup gelen fasulye kokulu bir rüzgâr yüzümüzü yalayıp geçti. Fasarya dalmış, düşünüyor.

«Hatırlar mısın» dedim. «Yıldırım-Spor'da oynadığımız zamanları?»

Birden canlandı:

«Nasıl hatırlamam» dedi. «Hani bir defasında Vefa B ile 2-2

berabere kalmıştık. Bir kere de Anadoluhisarı kendi sahalarında 4-0 yendiydik.»

«Tamam» dedim. «Sen o zaman takımda ne oynardın?»

«Sağ haf.»

«Ben?»

«Sol haf.»

«Demek o zamandan aramızda bir benzerlik varmış. Sen şimdi nesin?»

«Kılkuyruk bir ambar hademesi.»

«Ben?»

«.....»

«Ben de kırtipil bir öğretmen müsveddesi.»

«Ista...»

«Bırak şimdi ıstafurullahı... Demek oluyor ki Fasarya efendi kardeşim, biz o zamandan beri hep haf oynayıp durmuşuz. Arada golleri yine başkaları attı, parsayı onlar topladı. Öyle görülüyor ki, bundan sonra da biz yine haf duracağız, golleri başkaları atacak... Kaderimiz haflıkmış, ne denir.»

Fasarya çolak kolunu omuzuma koyup yüzüme dostça, acıyarak baktı:

«Kaydetme ağabey» dedi. «Herşeyin başı sağlık.»

Sonra oturduk, beraber işkembe çorbası içtik.

İşin tuhafı, sırf lâf olsun diye, sırf onu avutmak için söylediğim sözler bana şimdi bir dokunsun, bir dokunsun...

Fasarya, içinin zehirini boşaltmış, ben de bir kader yoldaşı bulmuş, ve hele, bir başkasına acıyabilmenin üstünlüğünü duymuş olmanın ferahlığı ile, biraz sonra, elindeki kızılcık dalını taflanlara vura vura uzaklaştı.

Ben tek başıma, iki elim şakağımda, düşüne kaldım.

17 ekim 1952

ALLEGRO MA NON TROPPO

Göz gözü görmezdi sofada. Elektrik ampulü de ne hikmetse hep bozulmuş olurdu. Kapıdaki kartviziti okuyabilmek için ya kibrit çakacaktınız, yahut da kanadı ardına kadar itip içeriden gelen gün ışığından medet umacaktınız.

Eğilip okurdunuz o zaman:

STEPHAN ALEXANDROVITCH LINOWSKY
Professeur du violon

İstanbul - Pera

Ve akabinde saygı ile şapkanızı çıkarmak zorunda kalırdınız.

Ben, bu rengi atmış, kenarı sinek pislikleri ile benekli kartvizitle sahibinin kaderi arasında dalma garip bir benzerlik bulmuşumdur. Bir kibarlık, bir güngörmüşlük akardı bu karton parçasından. Kimbilir derdim, neler görmüş, neler geçirmiştir bu kartvizit. Hangi prenses veya kontesin yüreğini tatlı tatlı çarptırmış, hangi kamelya buketine takılıp hangi opera muganniyesinin pudra kokan masasına bırakılmıştır. Alt köşesinde İstanbul yazacak değil ya o vakit... Moskova yazardı ihtimal, yahut da Petersburg.

Derakap liverli bir uşak belirir gözünün önünde. Kartviziti gümüş bir tepsiye koymuş, parlak sütunlu avlulardan, tavanı yaldızlı salonlardan geçiriyor, şezlonguna yarı uzanmış (Grande Düşes) in manolya parmaklarına uzatıyor. Kocası sürek avında bulunan düşesin karta bakmasiyle yerinden fırlaması bir olmuştur:

«Stephan, Stephan. Oh nihayet gelebildi. Derhal yukarı alın, anlıyor musunuz, derhal derhal.» Sonra dame d'honneur'üne dönüp:

«Siz çekilebilirsiniz Anny» demiştir.

Hey zavallı bahtı kara kartvizit. Hiç aklına gelir miydi günün birinde Madam Roza'nın Tarlabaşındaki pansiyonuna düşeceğin, küf kokulu bir sofanın karanlığında miskin ve mahzun pinekliyeceğin?

Ben böyle dalmış düşünürken, içerden acemi bir arşenin ürkek notları arasından Linowsky'nin sesi duyulurdu:

«Entrez.»

Ve hemen kutum elimde, notalarım kolumda, usûlca içeri süzülürdüm.

Linowsky bermutat şamdanlı piyanosunun başına oturmuştur. Ya uzun ve kupkuru parmaklarile mezûr vermekte, yahut da bir mumyanınki kadar sarı yüzünü iki elinin içine almış, kızların kendisine o çok yakıştırdıkları mistik pozda talebesini dinlemektedir.

Talebe vazifesini çalıp bitirince Linowsky hemen ayağa kalkar, elini reye pantolonunun cebine sokup bir aşağı beş yukarı odayı arşınlamağa başlar:

«Non, ça ne va pas Mademoiselle Varuşyan. Olmuyor. Double corde'lar iç eyi değil. Et vos staccatos? Oh mon Dieu, mon Dieu... Em siz çalıdınız, presto vivace çok yavaş... Yok efendim boyle çalmak. Vivace, vous comprenez, Vİ-VA-CE, yaniyakim canli, daha canli, çok canli.»

Double corde, staccato, presto vivace, işte üç kelime ki sizi bir anda müziğin o ilâhi atmosferine atıverirdi.

Ne severdim bu müzik terimlerini. İlâki bir Allegro ma non troppo vardı, en çok ona bayılırdım. Bunu söylerken İtalyanca konuşuyormuşum gibi gelirdi bana... Kendimi Verdi'lerle, Puccini'lerle senli benli oluvermişim sanırdım.

Bu kelimeleri mektepte olur olmaz sarfeder ve manâsını anlamıyan arkadaşlarıma:

«Elbette anlamazsınız. Var mı size Galatasaray - Fener maçı. Hâlâ bıraktığım yerde otluyorsunuz» der gibilerden acıyarak bakardım.

Evet, Linowsky'nin odasında gerçekten bir sanat, bir medeniyet havası eserdi. Piyanonun üstünde Beethoven'in somurtuk büstü, duvarda kara kalem bir İspanya peyzajı. Keza yine aynı duvarda, sıvası dökülmüş bağdadilerin ayıbını örtsün diye bilmecburiye yanyana asılmış ve bundan ötürü de insana ister istemez karı koca imişler hissini veren Frédéric Chopinle dansöz Anna Pawlowa. Sonra notalar, notalar. Piyanonun üstünde, etajerin üstünde, masanın, kanapenin hattâ iskemlelerin üstünde notalar. Ve nihayet o mahut Kolumbiya marka gramofon...

Bu gramofonda, haftada bir, izahlı müzik dinliyorduk. Zira üstadın kanaati şu ki: Ressam için müze görmek ne ise, müzisyen için de virtüozların plâklarını dinlemek o imiş... Neme lâzım,

güzel de anlatır. Senfoni Pastorali onun izahlarından sonra bir dinleyin, fırtınanın yaklaşması, şimşeklerin şaklaması, dereboyunda çamaşır yıkayan kadınların bağrışarak kaçışması; sinema gibi gözünüzde canlanır bir bir... Senfoni Pastoral yine plâkların en halîcası idi. Öbürkülerin çoğu çalına çalına aşınmış, güneşte durmaktan yamru yumru olmuş şeylerdi. Hele Beethoven'in beş numaralı bir piyano konçertosu vardı. İlle bir yerine gelip takılır, oradan öteye geçmek bilmezdi. Ya Caligursi'nin Manon aryası... Onu gramofona koymaz mı, diyaframı lodosa tutulmuş gibi inip çıkmağa, o caanım, o güzelim, o eşi bir daha dünyaya gelmiyecek harika ses dalga dalga titremeye başlar size. Sanki biri arkasına geçmiş kadının, sesi öyle titresin diye omuzlarından zangır zangır sarsıyor. Gülmek gelirdi içimden, fakat bakışlarım Mathilda'ninkilerle çatışınca ister istemez ciddileşiverirdim yine. Zira bilirim ki onun bu mevzuda hiç şakası yoktur. Bizim gibi on beşinde değil, tam yedisinde başlamış kemana, boru mu bu? Linowsky'nin en istidatlı talebesi Mathilda idi zaten. Gerisi hep cavalacoz. Bencileyin, benden beter... Talebelerin ekseriyetini de ne hikmetse, hep kızlar teşkil ederdi. Ne kızlar vardı Yârabbim ne kızlar. Kimi Osmanbey'den gelir, kimi Etyemez'den. Aksi gibi çoğu da üst dudağı tüylü soyundan. Dame De Sion'dan bir Siranuş vardı. Kalçaları aşağıdan aşağıdan...Aneidle, Adelaid vardı. Kuyumcunun kızları... İlhami, Saint - Joseph'e giden. Ne alık oğlandı: hiç kızlara bakmaz, dersini çalar giderdi. Bir o, bir ben zaten, topu topu ikimizdik erkek olarak. Kızların keman çalması benim o zamanlar bir tersime giderdi. Yine de öyle ya. Kız dediğin ille piyano çalmalıdır derdim. Fakat Mathilda'nın keman çalmasına hiç kimsenin itirazı olamazdı. O keman değil ya, davul çalsa, zurna çalsa yine kendine yaraştırırdı. Yün buluzunu aşağı doğru çekip, turunç memelerini büsbütün ortaya çıkararak piyanonun yanına öyle bir yaklaşması vardı, ders almak bir yana, sade bunu görmek için saatine dört kâğıdı seve seve verirdiniz. Hele yaz akşamları çorapsız ve kısa kollu geldiği günler... O günler eşikte şöyle bir belirmez mi, odanın her zamanki, parke cilâsı, kahve telvesi, bastırılmış izmarit kokan havası ossaat ıtırlı bir bahar rüzgârı ile dalgalanıverirdi.

Mathilda'nın babası İtalyan, anası galiba Rumdu. Öbür saf kan tatlısu matmazellere üstünlüğü de herhalde buradan geliyordu. Bana karşı, ayni hocaya devam etmenin verdiği o sathi yakınlıktan fazla bir alâka duyduğunu pek zannetmiyorum. Halbuki ben, zavallı ben... Rüyalarımdan çıkmazdı gâvurun kızı.

Ara sıra yolda rastlaşırdık... Daha doğrusu onun ders saatini beller, tesadüfenmiş gibi o saatte karşısına çıkardım. O zaman Tokatliyanın yanındaki sokaktan yanyana inmemize itiraz etmezdi. Kalbim güm güm boynumda atarak, bildiğim üçbeş kelime fransızcayı bir araya getirmeye çalışarak, beceremeyince türkçeye baş vurarak:

«Matmazel Mathilda, derdim, bu hafta Melekteki filmi gördünüz mü?»

«Non» derdi Matmazel Mathilda, dudaklarını ıslık çalacakmış yahut sıcak çorbayı üfliyecekmiş gibi ileri uzatarak «non» derdi.

(Non) unu yesinler senin, derdim içimden.

«Pourquoi?»

«Parce que je n'ai pas u le temps.»

«Sizin hiç vaktiniz olmaz mı?»

Koyu bal rengi gözlerini uzaklara daldırıp yarı dalgın yarı alaycı:

«Je ne sais pas» derdi.

«Siz ne kadar esrarlı bir kızsınız matmazel Mathilda.»

«Vous trouvez?»

«Si, si öyle.»

Konuşma tam kıvamına geldiği sırada bir de bakardım ki madam Roza'nın soluk boyalı evinin kapısına gelivermişiz. Loş merdivenlerden çıkarken bir şey yapamazdım. Bazan mahsustan biraz geri kalıp gözlerimi etekliğinin yırtmacına doğru kaldıracak olsam huylanıverirdi. Kirpiklerini kırpıştıra kırpıştıra şöyle bir bakar yüzüme: Öyle bir bakış ki sanki «anladım aklından geçeni» demektedir. «Ayıp ayıp, yakıştıramıyorum sana» demektedir.

Bir mahçup olurdum o zaman, bir mahçup olurdum. Sonra da kendi kendime kızardım. Ne olmuş yani? Ben erkek değil miyim. Gelecek sefer inadına, yüzsüzlüğü ele alacağım. Yavaşça şöyle koluna doğru...

Aksi gibi, gelecek sefer talebe matinesinde bir de filim görmüşümdür. Benim gibi pısırık bir genç olan jön prömiye filmin sonuna doğru bütün cesaretini toplamış, ya herrü ya merrü deyip sevgilisini ağzından öpüvermiştir. İşin asıl tuhafı gafil avlanan kız, buna kızacak yerde gülümsemiş:

«Okey Harry» demiştir, «Ben de senden bunu bekliyordum, zaten... Eğer beni bu gün de öpmeseydin, senin korkak bir adam olduğuna hükmedecek ve Jacky ile evlenecektim.»

Genç kız psikolojisinin o zamana kadar bilmediğim bu yeni

tezahürünü de öğrendim ya, bunu sevgilimde denemek arzusiyle içim şimdi büsbütün vık vık eder. İkinci katı üçüncü kata bağlıyan merdivenin o tünel gibi karanlık yerine gelince belinden şöyle bir kavrasam derim, kavrasam ve ahu dudu gibi buğulu dudaklarını, hayır hayır dudaklarını geçtik, yanağını evet sadece yanağını, yahut mis gibi şampuan kokan saçlarının bitip de traşlı ensesinin başladığı o nispeten mahzursuz mahalli, şöyle bir kerecik olsun öpebilsem. Filmdeki kız gibi hoşlanır mı dersin. Yoksa silkinip tokadı çarpar mı yüzüme... Bir an körpe teninin tuzunu dudağımda, beş parmağının izini yanağımda duyar gibi olurum. Kızınca kimbilir daha da güzelleşir kâfir... Topuğunu hiddetle yere vuracak, burun kanatları titreyerek:

«Siz beni ne sandınız» diye haykıracaktır. «Ben kendimi bu güne kadar kimseye öptürmemişimdir. «Vous comprenez?» «Oui matmazel je comprend - Excusez-moi. İradem elimden gitmişti. Bir mıknatısla çekilmiş gibi... Kuvvetli bir fırtınanın sürüklediği aciz ve iradesiz bir yaprak gibi...»

Ve ben böyle, hayali suçuma romanlardan ezberlenmiş özür cümleleri hazırlayıncaya kadar merdivenleri çıkmış, sofayı geçmiş, çoktan odaya girmiş olurduk.

Günlerden perşembe ise eğer, öbür çocukların hepsi de izahlı müzik seansını dinlemek için içerde bekleşmektedirler. Linowsky, henüz mutfakta bulaşıklarını yıkadığından biz kendi aramızda sohbete dalarız.

Bu sohbetlerin baş hatibi de Siranuştur. Bir de lâf ebesi mübarek, kimseye ağız açtırmaz. Yok Abdülhak Hamit Eşberi bir Ermeni şâirinden almışmış. Yok William Saroyan'ın üstüne muharrir, Rupen Mamulyan'ın üstüne de rejisör çıkmazmış. Ya Alexandre Dumas'nın Üç Silâhşör'lerindeki meşhur Dartanyan'ı Ermeni yapışına ne buyurulur.

Mathildacık bu saçmalara gülümser, ağzını hafif çarpıtan ve kendine çok yakışan o kraliçe tebessümü ile gülümser, sonra sert bir baş hareketiyle sarı saçlarını geriye atıp, Conférancia'ların durduğu etajere doğru seğirtir. Kızlar ordan burdan bir miktar çan çan ederler. Derken lâf döner dolaşır bu sefer de Linowsky'de karar kılar. Niçin daima böyle neşesizmiş? Neden yüzü hiç gülmüyormuş?

Babası doktor olan Atıfet:

«Sakın verem olmasın» diye endişe eder. «Baksanıza günden güne sararıyor.»

Yeni öğrendiği bir tangoyu piyanoda tek parmakla çıkarmağa çalışan İlhami:

«Turp gibi herif» diye teşhis kor. «Bir şeyciği bile yok.»

Siranuş ta aynı fikirdedir. (1) leri bermutat kalın kalın telâffuz ederek:

«Nostalgie» der. «Başka hiç bir şey değil. Malûmunuz bu müzisyenler fazla sentimental olurlar.»

Mathilda şimdi mecmuaları bırakıp tekrar münakaşaya karışmıştır. Bir gün dahi boynundan eksik etmediği ve içinde sevgili mamacığının resmi bulunan yürek şeklindeki madalyonuyla oynayarak:

«Hayır, hayır» der. «Il est un petit genie mécomnu. O küçük çapta bir dâhidir. Anlaşılamamaktan müteessir.»

Ve küçük çapta dâhi o sırada ellerini kurulayarak bitişikteki mutfaktan gelirdi. Sırtında koyu siyah ceket, bacağında yine dizleri çıkmış o zibidi pantolon ve ayağında beyaz getrler, ille de ille o getrler.

Surat bermutat asık, kaşlar çatık. Ama hava güzelmiş, bahar geliyormuş, bunu kanlarında sezen kızlar odada itiş, kakış fingirdeşiyorlarmış. Herifin umuru değil. Gül bre Allahın kulu, bir kerecik olsun gülümse şöyle. A-ah, istese de beceremiyecek. Yüz hatları ihtimal ki gülme nedir unutmuş. Hele gözler, o üzgün bakışlı gök mavisi gözler... Bu gözler sanki:

«Çalış, didin, uğraş! Sanatın evci balâsına ulaş.. Peki sonra? Netice?» diye sormaktadırlar. «Bütün bunlar ergenlikli orta mektep talebelerine saatı dört liradan iskala yaptırmak için mi idi?».

Bezgin bir ifade ile üst üste kapanan mor dudaklarsa:

«Ne yaparsın kardeşim» der gibidirler. «Kaderimizi yaşıyacağız. Dünya budur işte. İnsanlar nankör...»

Odur, budur, şudur ya... Üstat yine de kızların hatırını kıramaz. Mükerrer ısrarlardan sonra plâk yerine o gün bizzat bir solo geçmeye güç hal ile razı olur. Bizim gibi hop diye çalacak değil ya, bunun da tetümmatı var. Evvelâ yün bezlere sarılı kemanı, Petersburgtaki İspanyol elçisinin kendisine hediye ettiği o kıymetli kemanı, ağır ağır kutusundan çıkaracak, kuru çenesini iki gerdanlı gösteren bir dayayışla yerine oturtacak, sonra serçe parmağı havada kalmak şartile yayı şöyle eline alıp bileğini yukarı aşağı havada bir alıştıracak ve nihayet gözünü sureta odanın bir köşesine, fakat aslında kimbilir hangi hâtıranın enginlerine daldırıp konserine başlıyacak... Hani çaldımı da içli çalar doğru-

su. Hele glissandolarda sol kaşını bir kaldırışı vardır, hep iç geçirirler kızlar. Bu anlarda beyaz yakalı mektep önlüklerinin veya ter kokusu sinmiş yün buluzlarının üstüne şıpır şıpır yaş damladığına az mı şahit olmuşumdur... Üstat artık gitgide coşmaktadır. Şopen'in resmi şimdi âdeta gülümsüyor, Pawlova yerinde duramaz olmuş, handiyse çerçevesinden fırlayıp piyanonun üstünde şâheser balelerinden birine başlıyacak. Şu orta yerdeki sihirbaz sanki her yay çekişi ile bizi biraz daha dünyadan koparıp bulutlara, semalara yaklaştırıyor. Yükselmişiz, yükselmişiz, yükselmiş... Artık üç kat aşağımızdaki sokaktan çöp arabaları, çorabı düşük kadınlar, eşeğini dürten enginarcılar geçmiyor. Her kapısından çıplak bir baldır uzanan maruf mahalle burnumuzun dibinde değil. Yosunlu damları görünen şu meymenetsiz evler, iplerinde uzun konçlu donlar asılı şu pespaye balkonlar, çok uzakta, bambaşka bir diyarda.

Sanatın sihirli bir kuvvet, hazretin kendi tâbiri ile bir «Magie» olduğuna bundan âlâ misal mi istersiniz?

Linowsky, ayda yılda teberrüken verdiği bu konserlerle ihtimal ki pedagojik bir gaye de güderdi. Nitekim hepimizde yeniden alevlenen bir heves. Biz de günün birinde böyle çalabilecek miyiz? Ah bir çalsam, bir çalsam. Ben de dinliyenleri şöyle bir ağlatabilsem. Ağlatmayı geçtik, hiç değilse, kendime güldürmeden çalabilsem.

O gün de geldiydi nihayet... Konser olup da öyle esaslı bir şey değil tabii. Bütün müzik hocalarının reklâm olsun diye talebelerine yaptırdıkları konser müsveddesi bir tören. Programda ilk olarak Mozart'ın bir quatuoru vardı. Bunu müteakip konserin tatlı su rengine bir parça çeşni katsın diye araya sıkıştırılan Atıfet'le İlhami'nin birer solosu. Onlardan sonra sıra Mathildamıza geliyordu, konserin bütün yükünü nahif omuzlarına yüklenen ve bundan ötürü de bir defaya mahsus olmak üzere hocanın kıymetli kemanını çalmak mazhariyetine erişen Mathilda'mıza... En sonda ise konseri kapamak için muhteşem bir Finale; bir finale molto-tuoso. Bizim teşkil ettiğimiz on beş kemanlık sözüm ona orkestradan Arlesienne suit'i. İdare eden: bizzat Stephan Alexandrovitsch Linowsky.

Artık bizde bir faaliyet, bir kıyamet. Haftada üç gün umumî provalar mı yapılmıyor, Majik sinemasının uydurma sahnesi için şâirane dekorlar mı hazırlanmıyor. Mevsim bahara rastladığından olacak, hoca da bir canlandı, sade provalarda değil, mizansele, dekorlarla akla gelen ve gelmeyen bütün teferruatla ken-

di uğraşıyor. Hattâ afiş tekniğinin bunca yıllık terakkiyatına rağmen hâlâ 1914 senelerî civarında kalmış resim gustosuyla dâvetiye başlıklarını bile bizzat kendi çizmişti.

Adam kıtlığında baskı işini bana verdiklerinden artık her gün Ankara caddesini boyluyorum. Matbaacıların biri tuvale karton bulamaz. Bir başkası yaldız için anasının nikâhını istemeğe kalkar. Dâvetiyelerin günü gününe yetişmemesi ihtimali belirince, bir akşam sellemüsselâm soluğu hocanın evinde almıştım.

İçerde gramofon çaldığından kapıyı vurduğumu duymadı. Bir daha vurdum ve cevap alamayınca her zaman yaptığım gibi kapıyı usulca açıp içeri süzüldüm. Akşamın alaca karanlığında gözüme ilk çarpan Linowsky'nin seyrek saçlı kafası oldu. Hiç unutmam, pencerenin önündeki maroken koltuğa oturmuş, kucağına da... Mathilda'yı oturtmuştu. Sağ eli kızın gerdanında, sol kolu bir kobra yılanı gibi sımsıkı kalçasında... Ve sarı saçları şelâle gibi koltuğun kenarına dökülen Mathilda gözlerini kapamış, dudaklarını, daha henüz hiç kimseye vermediğini sandığım o körpe dudaklarını, bu çipil Rusun çürük diş kokan nefesine terkedivermiş...

Başım dönüyordu. Dal gibi sallanıyordum. Gramofon Beethoven'in mi bemol majör konçertosunu çalıyordu. Ve ötede biri genç, öbürü kart iki insan birbirlerine yapışmış, köpekler gibi soluyorlardı.

Gitmeğe davrandım, fakat ayağım bir nota sehpasına takıldı... İşte sevdalıları tatlı uykularından uyandıran da galiba bu oldu. Linowsky bir anda kızı kucağından atıp ayağa fırladı. Sonra sanki kaldığı yerden dersine devam ediyormuş gibi:

«Eh bien oui, ne diyordum» diye kekeledi.. Ve birden gramofonu hatırlıyarak:

«C'est ça... Söyleyin bakalım Matmazel dedi, bu son çaldığım mouvement nedir?».

Düştüğü yerden doğrulmağa çalışan Mathilda bir solukta:

«Allegro ma non troppo» diye cevap verdi.

Halbuki çalınan kısım adagio idi. Sonra da iğne bir müddetten beri plâğın bozuk yerine takılmış ha-babam ha, üç notluk bir melodiyi tekrar edip duruyordu. Gülmek istedim o an... Gülebilseydim ah, keşki gülebilseydim. Al al olmuş yüzünü göstermemek için notaları tetkik eder görünen Mathildaya ve hâlâ masum rolü oynamağa çalışan şu rengi atmış geçkin zamparaya kahkahalarla gülebilseydim. İstedim ama beceremedim. Gözlerimden ılık ılık yaşlar iniyordu. Ne yapmak lâzım geldiğini kes-

tiremiyordum. Birden gözüm kenara ilişti. Piyanonun üstüne bırakılan Linowsky'nin kemanı açık kutusunun içinden aptal aptal etrafa bakınıyordu. Elimdeki dâvetiye müsveddesini oraya, kutunun içine bırakıp, yangından kaçar gibi dışarı fırladım. Ben karanlık merdivenlere doğru yürürken bozuk plâk içerde hâlâ o üç notluk melodiyi tekrar edip duruyordu.

Hemen o gece kemana tövbe ettim.

Allegro ma non troppo'nun da, presto vivace'nin de geçmişine okuyordum.

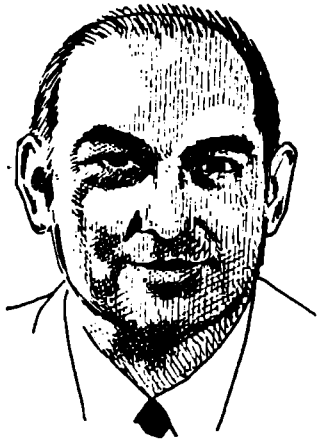
Dedim ya; çocuktum, cahildim. Hanyayı Konyayı bilmiyordum. Daha hiç bir şey bilmiyordum.

Kadın denilen mahlûkun keman gibi, hattâ ondan da kaprisli bir enstruman olduğunu, onun da olanca hüner ve güzelliğini ancak ve ancak virtüoz ellerin emrine verdiğini öğrenişim çok sonralara, saçlarımın iyice dökülmeğe başladığı devirlere rastlar.

Zaten dar omuzları, geniş kalçaları ile kadın, şeklen dahi azbuçuk kemanı, daha doğrusu violonseli hatırlatmaz mı?

ORHAN HANÇERLİOĞLU

19 Ağustos 1916'da İstanbul'da doğdu

İlk hikâyesi

«KÖYLÜCÜKLER»

(«Amaç», 25 Kasım 1946)

«Konularımı hayatın içinde değil, kafamın içinde ararım. Yaşanan hayatın çeşitli olayları, çeşitli duyular ve çeşitli bilgilerle birlikte, her sanatçıda yaratıcı bir kafa inşa eder. Enteresan bulunan olayları anlatmak kaygısının, sanatçıyı, mutlak bir başarısızlığa götüreceğine inanıyorum. Bu itibârla bazan beni zorlıyan bir kafa hazırlığı ile, çok zaman da hiç hazırlıksız olarak ve sırf yazmak ihtiyacı ile masamın başına otururum... İlk yazılarımda konularım bana hâkimdiler. Şimdi ise ben onlara hükmettiğimi sanıyorum. Edebî telâkkilerim ise tıpkı bir edebiyat tarihine benzer. Her ekol üzerinde kısa veya uzun fasılalarla dolaştım durdum... Bugünün sanatçıları mistik ve skolastik düşünce sisteminden tamamen kurtulmuşlar ve hemen hemen tam bir aydınlığa kavuşmuşlardır. Bu aydınlık bütün cemiyete yayıldığı gün, Türk sanatçısı, kendisinden beklenen özlü eserleri verebilecektir.»

(«Edebiyatçılarımız Konuşuyor». Varlık Y. 1953, s. 136-38)

ORHAN HANÇERLİOĞLU

(İstanbul. 1916)

H A Y A T I

19 Ağustos 1916'da İstanbul'da doğdu. Babası Zahit Hançerlioğlu mâliyeci idi. Soyca Trakyalı oluyorlar. Âilenin tek çocuğu olarak büyüdü; daha ilkokula gitmeden, beş yaşında iken okuma yazma öğrendi. Eski edebiyata pek meraklı olan babasının etkisi altında çok küçük yaşlarındayken divân şâirlerini ezberledi. Ana sınıflarından başlıyarak ilk, orta ve lise öğrenimini Şişli Terakki Lisesi'nde gördü (1935). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1939). Askerliğini yaptıktan sonra mülkiye mesleğine girerek Trakya'da (Meriç, Keşan, Uzunköprü, Hayrabolu) ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde nahiye müdürü, maiyet memuru ve kaymakam olarak dolaştı (Ankara, Elâzığ, Bingöl, Tunceli, Adana, Seyhan ve Mersin dolayları. 1940-1947). Sonra İstanbul'a dönerek belediye müfettişliğinde (1947), bazı belediye müdürlüklerinde (1948-1950), Emniyet 3. Şube Müdürlüğünde (1950-1952), Şehir Tiyatrosu Müdürlüğünde (1952-1953) bulundu. Şimdi İstanbul Elektrik İdâresi Hukuk İşleri Müdürlüğü yapmaktadır (1953'den). Evlidir.

EDEBİ HAYATI

Edebiyata babasının teşviki ile çok küçük yaşta iken divân şairlerini ezberlemekle merak sarmış, şiir merakı lise sıralarında iken onu manzumeler yazmağa götürmüş, o zamanlar moda olan *Cahit Sıtkı* ve *Ahmet Muhip* havasında yazdığı bu şiirleri bir arkadaşı ile birlikte (Melih Artel) kitap biçiminde de yayınlamıştı (*«Kıvılcım»*. 1936). Yeni edebiyatın varlığının ancak 1940 yılından sonra farkına varabilmiş, batı yazarlarından yapılan çevirileri ve sanat dergilerini okuyarak bu edebiyatın havasına girebilmiştir. Bu sıralarda Alphonse Daudet, G. de Maupassant gibi fransız hikâyecileri ile bazı rus hikâyecilerinin (Çehof, Gogol, Dostoyewski, Turgenief) eserlerini dikkatle okumuş, daha çok bunlara özenerek yazmağa başlamıştır. İlk hikâyesini *«Selman'ın Gocukları»* adı ile 1941 yılında yazmış, o yıllarda eleştirmeler yazan öncülerden Fahir Onger'in devamlı teşvikleri ile ancak çok sonraları İzmir'de çıkan *«Fikirler»* dergisinde yayınlamıştır (1950). İlk hikâyesi ise *«Amaç»* dergisinde *«Köylücükler»* adile yayınlanmıştır (sayı: 28, 25 kasım 1946). Dergilerde kalan bu ilk hikâyelerini sonradan kitap hâline getirmemiştir. Bunları her şeyden önce dil yönünden eskimiş, acemilik hikâyeleri olarak görüyor. Yazılarında elliye yakın takma ad kullanmıştır. Hikâyelerini çeşitli dergilerde (*Amaç, Fikirler, Ağaç, Beşsanat, Yeditepe, Varlık, Türk Dili*) yayınladı. Ayrıca gazetelerde de (*«Dünya»*, *«Cumhuriyet»*, *«Son Posta»*, *«İkdam»* vb.) romanları tefrika edildi. Son yıllarda yalnız *«Varlık»* dergisinde yazmakta, daha çok *«cep romanları»* yayınlamaktadır. *«Ali»* adındaki romanı ile Türk Dil Kurumu 1956 yılı armağanını aldı.

Hikâyeden başka makaleler de yazmakta, konferanslar vermektedir. İstanbul radyosunda kendine has bir ses ve üslûpla okuduğu hikâyeler, adını geniş çevrelere ulaştırmıştır. *«Kelebekler Çift Uçar»* adındaki bir senaryosu da filme alındı (1963).

ESERLERİ

Karanlık Dünya. Roman. Varlık Y. - İstanbul: 1951; **Büyük Balıklar.** Roman. Varlık Y. - İstanbul : 1952; **İkinci baskı : 1958; İnsansız Şehir.** Hikâyeler. Varlık Y. 24 hikâye. - İstanbul; 1953; **Oyun.** Roman. Varlık Y. .- İstanbul: 1953; **Ekilmemiş Topraklar.** Roman. Varlık Y. .- İstanbul: 1954; **Ali.** Roman. Varlık Y. .- İstanbul : 1955; **İkinci baskı : 1959; Kutu Kutu İçinde.** Roman. Varlık Y. .- İstanbul: 1956; **Yedinci Gün.** Roman. Varlık Y. .- İstanbul: 1957; **Bordamıza Vuran Deniz.** Roman. Varlık Y. İstanbul : 1960; **Başka Dünyalar** (Karanlık Dünya, Oyun, Kutu Kutu içinde romanlarının toplu basımı). Remzi kt. - İstanbul: 1962.

Orhan Hançerlioğlu'nun şimdiye kadar dokuz tane roman ve hikâye kitabı yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesi küçük hikâyeler kitabı, diğerleri ise kendisinin ısrarla roman olduklarını söylemesine rağmen, her yönden birer büyük hikâyeyi aşamıyan, 90-125 sayfalık eserleridir. Bize göre Orhan Hançerlioğlu'nun kitap biçiminde yayınlanmış 24 küçük hikâyesi ve 8 tane de büyük hikâyesi vardır. Ayrıca dergilerde kalmış ve kitap haline getirilmemiş hikâyeleri de vardır (20 kadar). **«Erdem Açısından Düşünce Tarihi»** (1963) adile bir denemeler kitabı vardır. Bu kitabın ikinci cildi olarak da **«Mutluluk Düşüncesi»** (1965) adında, insanoğlunun tarih boyunca mutluluğa erişme peşindeki çabasını yansıtan bir derlemeler kitabı yayınlandı.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Küçük romanlarını (**«Karanlık Dünya.»** 1951; **«Büyük Balıklar».** 1952) hikâyelerinden önce (**«İnsansız Şehir».** 1958) yayınlamakla birlikte yazı alanına küçük hikâye ile girmiştir. Bir kısmı hâlâ dergilerde dağınık duran bu küçük hikâyelerinden seçtiği 24 tanesini **«İnsansız Şehir»** adındaki kitabında topladı. Oldukça düzenli aralıklarla küçük romanlarını yayınlıyalı beri, 1953 den sonra artık küçük hikâyeye dönmedi.

«İnsansız Şehir» deki hikâyelerini 1946-1953 yılları arasında Trakya ve Anadolu'da dolaşırken yazmıştı. Dolaştığı çevrelerin kişilerine, meselelerine bunlarda yer vermiş, son hikâyelerinin konularını da artık gelip yerleştiği İstanbul'dan almıştı. Küçük - ve büyük - hikâyelerindeki konuları, başlangıçta taşradan alındığı halde, sonradan büyük şehrin yaşayışına yönelmişti.

Onun küçük hikâyelerine bakarsak, sonradan sanatında yer alacak unsurlar ve temaların hemen ilk hikâyelerine yerleştiğini, sonradan yazdığı romanlarının temalarının bile ilk hikâyelerinde göze çarptığı görülür (**«Herşey Aşk İçin»**, 1953-**Yedinci Gün**, 1957)

İlk hikâyeleri arasında **«Refik Halit - Ömer Seyfettin»** etkilerini taşıyanları da bulunur. Şehirliye en şaşılacak yönlerinden görünen köylü yaşayışının acaiplikleri, köylü ve şehirli ayrılığından gelen sürprizli sonuçlar, bu hikâyelere oldukça eski bir çeşni veriyorlar (**«Salde Ninenin Kargası»**, **«Merhamet»**, **«Selman'ın Gocukları»**, **«Peynir»**, **«Cennete Giden Yol»**, **«Sakallı Şöhret»**, **«Terşine Dönen Tekerlek»**, **«Çayır Davası»** vb.). Bütün bu hikâyelerinde 1910-1928 arası hikâyeciliğimizin özellikleri açıkça görülür. Bu hikâyelerin kuruluşları, sonuçlarında belirtilen, köylü töresinin şehirli yaşayışına hiç uymıyan acaip özelliklerindeki şaşırtıcılığa dayanır. Dolambaçsız, hızlı tempolu, neşeli bir anlatışla, bu şaşırtıcı ve güldürücü sonuca yürürler. Hikâye edebiyatımızda, magazinlere kadar yayılan bu soy hikâyelerin binlercesi vardır. Bu hikâyelerinin arasında bir tanesi var ki, onun yepyeni bir anlayışa yöneldiğini gösteriyor. Onun hikâyeye başladığı sıralarda yaygın bir akım hâline gelen, Sabahattin Âli'den sonra Orhan Kemal'in de üzerinde durduğu **«toprak - köylü ilişkileri»** ni anlatan bu hikâye, canlı kişileri, yerinde derlenmiş malzemesi, yalın kuruluşu ile dikkati çekiyor: **«Toprak»**. Toprağa sım-sıkı bağlanmış, ona bir ağaç gibi kök salarcasına sarılmış köylünün içini yansıtan, davranışlarını anlatan bu hikâye, onun pek kısa süren **«Anadolu Devresi»** hikâyelerinin en başarılısıdır.

«İnsansız Şehir», **«Dağlara Doğru»**, **«Sabah»** adlı hikâyeleri ile, **«İstanbul Devresi»** diye adlandırabileceğimiz bir yeni yola, Sait Faik'in etkilerini gösteren eserlerle girdiğini görüyoruz. **«Sabah»** hikâyesindeki **«Balıkçı Yorgo»** ile **«Vartan»** ın konuşmaları, Sait Faik'in bu soy hikâyeleri ile karşılaştırınca basit bir özenti, zayıf bir gözlem zorlaması gibi görünmektedir. **«Yalnız O Pazar»**, **«Herşey Aşk İçin»** adlarındaki hikâyelerini okurken de Sait Faik'in son kitapları akla geliyor. Konuşmalardaki özel deyimlere varıncaya kadar kişiler, duyuşlar ve çevrelerin bu hikâyelerine temel olduğu görülüyor.

Kitap biçiminde yayınladığı ilk eser **«Karanlık Dünya»** (1951), Adana'nın Karaisalı kazasında çalışırken derlediği gözlemlerinden meydana gelmiştir. Ana düşünceye göre, Anadolu kasabaları yaşa-

ma şartları bakımından korkunç bir geriliğin içindedir. Yaşamanın bütünü, devrimlerin etkileri dışında, yüzyıllardanberi hiç değişmeden sürüp gelmektedir. Halkın cahilliği ise bu yaşamayı bir cehennem hâline getiriyor. Dünyanın gelişen, ilerliyen gidişine katılmak, bir ölüm - kalım savaşı veren memleketi, içinde bocaladığı düşünme ve yaşama ortaçağından kurtarıp günümüzün dünyasına doğru yöneltmekte, aydınların büyük rolü olacaktır. Aydınların, birlik hâlinde veya tek başlarına, bütün güçlerile bu ülküye kendilerini bağlamaları, resmi görevlerile bu ülküyü birlikte yürütmeleri gerekmektedir. Herşey yeniden, gerilikle çarpışmayla, 20. yüzyılın yaşama şartlarını getirmekle, onlara geriliklerini anlatmakla kazanılacaktır. Yazar, bu ana düşüncesini, cehâlete, geriliğe, karanlığa gömülmüş ücra bir Anadolu kasabasında ilk görevini alan İstanbullu aydın ve toy bir delikanlının intibaksızlıklardan çıkan çatışmalarını anlatarak belirtiyor. Bu temanın bizim edebiyatımızda oldukça eski bir geçmişi vardır. Yakup Kadri'nin «Yaban» (1932) romanında böyle bir kişi ve konu vardı. Her iki romanın baş kişilerindeki idealizm, anlayış bakımından benzer olduğu kadar, mizaç yönlerinden de birbirlerini andırırlar. Her iki romanda da ülkücü gençler kendilerini köyde yabancı olarak duyarlar. Buraya gelmeleri istekleri ile olmamış, itelenmişlerdir. Ülküleri için şuurlu bir hazırlıkları yoktur. Mantık ve düşüncelerinden çok duygularile hareket ederler. Bizdeki duygulu şehir delikanlıları ölçüsünde tedirgin, alıngan, gururlu ve intibaksızdırlar. Karanlığa gömülü olduğu söylenen kasabanın yaşantısına ve sorunlarına yer verilmemiş, aydın baş kişinin dışında kalan «Karanlık Dünya» canlı ayrıntılarla belirlenmemiştir. Gençliğinden gelen gücü, devrimci enerjisi ve bilgisinden faydalanacağımız genç hâkim namzedinin kırgın gönlü ile yaşamağa susamış arzuları büyük şehre bağlıdır. Kendisi gibi, kafaları, büyük şehir yaşayışının, hulyaları ile dolu olan sürgün memurlar kalabalığı, ona uygun bir toplum çevresi kurarlar. Bir toplum sorunu ele alınmış, ama bütün ülkücü ana düşünce, dengesiz aydın mizacının esiri hâline getirilmiş. Bulunduğu çevrenin yaşamaya bağlı ruhunu anlamaktan, halkın arasına inebilmekten uzak bir delikanlının bir sıra ipsiz sapsız patavatsızlıklarını okuyoruz. Hâkim Ahmet, kasabayı aydınlatmak için ne yapıyor? Bütün ülkü burada döne dolaşa basit bir elektrik şebekesi sorunu olup çıkıyor. Düşünce, ilk çıkış ondan, ama asıl işleri başkaları başarırlar. Onda ülkücüden çok, başka ve seçkin bir yaradılışta olmaktan gelen bir üstünlük duygusu (aslında aşa-

gılık duygusu) ile herkese tepeden bakan, küçük bir kasabaya düşmüş olma bahtsızlığından herkesi sorumlu tutan bir hâl vardır. Sinirli, atılgan, arada bir saldırgan ve gururlu, çok kere dostlarına bile kaba davranan oynak ve dengesiz, zayıf irâdeli bir mizaç var karşımızda. İçinde kıvrandığı ruh bunalımlarının hiç birisinin sağlam bir temeli yoktur. Dâirede, mahallede, kasabanın her yerinde, kendisini destekliyen, seven, yardımına koşanların bulunduğu bir çevrede, sapık bir ruhun sıkıntılarını anlatmanın, onu ülkü peşinde birleşmeğe teşne insanların yanında bir başka dünyanın kişisi gibi «umursamazlık içinde» tasvir etmenin ana tema ile uyuşmazlığı ortada. Onun anlattığı «Karanlık Dünya» ile ana temanın ifâde ettiği geniş anlam birbirine çok uzak kalıyor. Hastalıklar, ahlâkî gerilikler, kara kuvvet elinde zebun, mütegallibe elinde inliyen, en basit yaşama şartlarından yoksun bir dünyanın karşısında, yeni kuşakların ülkücü ve güçlü kişilerini bu eserde aramamalı. Onun anlattığı «Karanlık» üç ampulle aydınlatılıverecek soydan bir karanlıktır. Anadolu'nun çok yerlerinde bu soy karanlık yenilmiştir, ama öteki karanlık sürüp gidiyor.

Bu kitabi ile başlayan, bundan sonra da sanatından bir türlü kopmıyan bir bencillik tutkunluğu ile hep «Ben - roman» ları yazdı. Reşat Nuri'nin «Yeşil Gece» si (1928) nde anlatılan «Karanlık Dünya» karşısına çıkarılan «Şahin Hoca» nın bütün ölçülerile üstünlüğünü burada belirtmelidir.

Hâkim Ahmet Bey'in, ergen delikanlının, kendini istiyen iki kız arasında horozlanan gururu içinde kasabada dolaşması, O. Hançerlioğlu'nun kişilerini, temanın gerçeklerine uygun bir yaşama içinde anlatamadığım gösteriyor. Kişilerinin, roman kişilerinde görülen yoğun belirlemeden uzak, yalın kat bir hali var. Sanatçılar çok kere, kişilerine, kendilerini model yapınca, bu yalınkatlık ortaya çıkıyor. Roman kişisi bir birey değil, örnek kişiye ulaşan bir toplamdır, özgürlüğünü bu yolda kazanır. Kişinin toplumdan derlenecek bütününü veremeyince, temanın gerçeklerine bağlı bir yaşayışa da kavuşturamayız onu. Hançerlioğlu tâ son romanına kadar kişilerini bu yalınkatlığın za'fından kurtaramadı.

«Büyük Balıklar» (1952) da «Karanlık Dünya»mın temasını sürdürüyor. «Büyük balıklar büyük sularda yaşarlar» ilkesinden kalkıyor, Anadolu'nun dar, kısır yaşantılı kasabalarına sığamıyan «büyük yaradılışlı» kişilerin büyük şehre duydukları susuzluğa benzer tutkulu bir özlemi anlatıyor. İstanbul'un çeşitli çevrelerin-

deki yaşama parçalarının birbirine eklenmesinden meydana gelen bu büyük hikâye, kişilerinin ilişkilerinin, çatışmalarının eklenmesile kurulmuş, kesintili bir yapıdadır. Birer sayfalık pasajları, ana düşüncesini de, adını da yadırgatacak ölçüde dağınıktır. Her kitabında ayrı bir anlatımı, tekniği kullanma çabasından başka derdi olmıyan Hançerlioğlu, kitabının bir çok yerlerine önce yazdığı hikâyelerinden parçalar aktararak tekrarlara düşmektedir. İstanbul'da yaşanan hayatın çeşitli kişiler çevresindeki çeşitli biçimlerini daha başarılı ölçüde anlatan yazarlardan seçilecek bir derleme kitabı, elbette onun varmak istediği amaca daha yakın olurdu: «İstanbul yaşayışından parçalar.» Bu soy dağınık kompozisyonlarda, bir bel kemiği motifi hâlinde her parçayı ta içinden birbirine bağlayan bir ana düşünce, yaşamanın dağınık yapısı içinden sanatçının bulup çıkardığı bir bileştirme bağı vardır. Ama Hançerlioğlu, objektifini pek çabuk, yer yer bu büyük şehrin her yanında dolaştırmış, bir bileştirme bağına ulaşmak şöyle dursun, gözlemlerinde bile yer yer silik, bulanık yerler bırakmıştır. Onun roman dediği bu hikâyeler sürüp giden denemelerdir. Alışılmış, yolu yordamı iyice belli olmuş, büyük romana yanaşamıyan bütün sanatçılarda olduğu gibi, o da, içinde bir çok umutlar uyandırıcı sayfalar bulunan denemelere girişiyor. Üstelik bu denemelerini, bir alışkanlık, yavaş yavaş kişiliğinin vazgeçilmez bir özelliği hâline de getiriyor.

1953/54 yıllarında, Hançerlioğlu, eski yunan kültürüne merak sarıyor. Bu kültürden gıdalanmadan batı uygarlığına geçilemiyeceği üzerinde konuşmalar yapıyor, yazıyor, konferanslar veriyordu. Yunan mitolojisi ile uğraşıyor, Odüsseia'daki «Polliphem epizodu» ile «Dede Korkut'un Depegöz»ü arasında aslında çok yanıltıcı ilgiler bulup Türk destanında Yunan etkilerini araştırıyor, bunların hepsini de, vaktile başlamış bir kültür alış verişinin bugün de sürüp gelmesi gerektiği düşüncesine bağlıyordu. Artık vazgeçemediği yeni bir anlatım tekniğinin denemesine geçiyor, «Oyun» (1953) adındaki büyük hikâyesinde, şu bizim ünlü «küçük adam»ın günlük yaşayışında, Yunan mitolojisinin geniş yerini gösteriyordu. Gündelik yaşamının kişiyi saran dar çenberinden kurtulup «yaşamağa» fırsat bulamıyan «küçük memur Halim Bey», sık sık kendini düşlerinin dinlendirici kucağına bırakır. Yaşama gücü, ona, bu düşlerden gelmektedir. Sonunda Halim Bey, bu iki yaşamanın arasındaki dengesizlikten acı bir umutsuzluğa kapılır, kendini öldürür. Halim Bey'in çifte yaşayışındaki ruhi metamorfozların düzensizli-

ği, bilimin gerçeklerine uymayışı göze çarpacak ölçüdedir. Ondaki bu çok sun'i, kabataslak tasvir edilmiş metamorfozlar, benzeri ruh hastalıklarında görülen hâllere uymamaktadır. Diğer taraftan «küçük memur Halim Bey»in bize has masal dünyası çocukluk anılarının içinde dururken, Yunan mitolojisine sığınarak ikinci hayatını yaşaması, bizim kültür gelişmelerimizin bilinen gerçeklerine uymıyacak bir aykırılık gösteriyor. Böyle iki yaşayışlı bir kişiyi anlatırken, bize has gerçek malzemeye baş vurmaması, eserlerini kendi hâkim düşünceleri yolunda zorlıyarak hazırlamasından ileri geliyor. Onun başarısız biçimde uygulamağa çalıştığı bu yeni hikâye anlatımı tekniği, daha önce Amerikalı ünlü hikâyeci James Thurber'in «Walter Mitty'nin Gizli Hayatı» adındaki ünlü hikâyesinde de kullanılmıştı. O, bu küçük şaheserinde Amerikan toplumunun «küçük adam» karşısındaki tavrını, o dünyanın gerçeklerine uygun ayrıntılarla kurulmuş, bir çok sorunlara parmak basan yeni anlatım tekniği ile ortaya koymuştu. O. Hançerlioğlu ise, yaşamak ve mutlu olmak istiyen küçük adamın yeni bir yaşama ve şartlar karşısındaki hazin çâresizliğini, yenilik endişeleri yolundaki zorlamaları yüzünden anlatmak fırsatını bulamadı.

«Ekilmemiş Topraklar» (1954), bana kalırsa, onun büyük hikâye yolundaki en başarılı eseridir. Burada, 1876-1945 yılları arasında, savaşlar, yeni çağlar, ölen ve doğan kuşaklar boyunca, bir köyün, bir âilenin ekilmemiş topraklar üzerinde, kapalı bir hazine üzerinde otururcasına, çâresizlik, gerilik, 69 yıllık bir süre içinde köyün medenî çehresindeki değişmezlik, yaşamanın yüzyıllar gerisinden sürüp gelen değişmez akıntısı anlatılmaktadır. Hançerlioğlu, bir büyük roman olarak tasarladığı eserini ikinci işinin vakit alan baskıları altında ancak bir büyük hikâye olarak yazabilmiş. Anadolu ve Trakya'daki dolaşmalarında gördüğü köyü ve köylü kişilere ait gerçekleri, bir bölgeye bağlı kalmıyarak birleştiriyor. Dedeler, nineler, babalar, analar, oğullar, kızlar, gelinler, amcalar, dayılar, damatlar, torunlarla dallı budaklı bir köylü âilesinin töreye uygun yaşayışını kitabının dar sayfalarına sıkıştırmış. Köylünün yaşayışında, toprağın yerini, iddialara sapma gereğini duymadan biraz kıt ölçüde de olsa verebilmiş. Savaşlar ve ölümlerle eksilen insan gücünün yokluğundan işlenmeden kalmış, saban değmemiş tarlaların karşısında duyulan çâresizlik, bütün hikâye boyunca bir ana motif hâlinde sürüp giden canlı akış temposu, bu esere, gerçekten gelen bir yapı bütünlüğü kazandırmış. Köylü âilenin, dört kuşağının mültezimler, tahsildarlar, jandarmalar, savaşlar, âfetler karşı-

sında, bütün çâresizliklerine rağmen, toprakla güreşmesini anlatan bu eser, kuruluş bakımından bir «dev roman» niteliği taşıyor. Hançerlioğlu'nun, ikinci işin baskısı yüzünden büyük eser vermeğe imkân bulamadığı artık iyice belli olmakla birlikte, bu kadar büyük ölçüde bir yapının bu kadar dar ölçülerde ifâde edilmesinde bile başarılı bir yön var.

Durgun bir düzen içinde kendi güçleri ve imkânları ile mahbus, kuşaklar boyunca kemirilmiş bir insan gücünün çâresizliğinin karşısındaki boş toprakları anlatırken, kendi içine kapalı köylü gerçeğini, dünya gelişmelerinin çok çabuk yürüyen temposu ile karşılaştırıyor. Köylünün «zaman içinde yerinde sayışını» göstermek için, maddi uygarlık gelişmelerini, gazetelerden kesilmiş haberler hâlinde bölümlerin başına koyuyor. Bu hâlile «Ekilmemiş Topraklar», bir büyük romanın kısaltılmış şekli etkisini veriyor. Her bölümün ana çizgilerini, sorunlarını, yapısını kurmuş, ama bütünü yaşatacak ayrıntıları esere koyma imkânını bulamamış. Bir romanda kan yerine geçen yaşama temposu, boşlukları dolduracak gündelik yaşama ayrıntıları ile ayakta durur. Hançerlioğlu, sıtmalı bir çalışma, çabuk bir davranışla büyük bir plân hazırlamış, iç yaşamayı, romanda gerçeği yaşatmayı verecek dokumaya gelince gücünü tüketmiş. Bu eserin konusu, yazarın içinde yaşadığı bir dünyadan alınmış. Kendiliğinden canlı ve özentisiz bir büyük yapı, ama yarım kalmış bir yapı hâlinde ayakta duruyor. Onun hiç bir hikâyesinde kişiler bu kadar canlı, yerli, yazarın pençesinden yakasını kurtarabilmiş, özgür değildirler. Eti kabartmaları gibi haşmetli, sağlam, kendiliğinden büyük, katıksız varlıklarile ortaya çıkıyorlar. Hançerlioğlu'nun bütün eserleri bir yana, «Ekilmemiş Topraklar» bir yana diyeceğim.

«Ali» (1955) adındaki kitabında da yeni bir biçim denemesine girişiyor. Bir kişinin çeşitli toplum ortamlarındaki şartlara uygun kişiliklerini göstermek istiyor. Sekiz ayrı hikâyesinde «Ali» aynı fizik yapıda. Yazarın iddiasına göre, bu aynı Ali, çeşitli toplum ortamlarının kişilerine uygun ayrı psikolojilerle karşımıza çıkarılacaktır. «Ali bu yapısı, bu akli, bu yaradılışile bir bakkal, bir öğrenci, bir memur, ya da bir sanatçı olamaz mıydı? Hele bir mirasyedi, bir tüccar, bir bakan?». Yazar, bütün ortamlarda, yaradılışı, fizik yapısı aynı kalınca, Ali'ler arasında bir aynılığın süreceğini, bir serseri Ali'nin kafa ve beden yapısında bir değişiklik olmadan kendi gösterdiği yerlerde yaşıyabileceğini savunuyor. Ama kitabındaki Ali'lerin hepsi birbirlerinin karşıtı, adları ve bedenlerinden

gayrı benzer yerleri yok. Hepsi ayrı kişi olarak karşımıza çıkıyorlar: **Kişileri yapan, toplum düzenindeki özel yerlerine bağlı kişilikleridir.** Türkiye'de bir toplum tabakasından diğerine geçilebilir. Aşılmaz duvarlar, istisnâ hâllerinde mevcut olmıyabilir, ama bu duvarları aşarken, kişilikler, yazarın anlattığı ölçüde değişemezler. Yeni kabukların, boyaların altında «eski kişilik» daima sırıtır. Aliler, dolaştıkları yerlerden bazı nitelikler alırlar. Bu takdirde bir Ali'nin bir zümreden ötekine geçerken uğrayacağı değişiklikler anlatılmalı idi. Burada duyuş, düşünce, davranışların toplamı olan kafa ve ruh yapıları, ortaya şeklen benzer ayrı insanları ortaya koyuyorlar. Değişen, bir Ali değil, ayrı ortamların Ali'leridir. Beden yapısının, hangi ortamda olursa olsun, kişiliğin ortaya çıkmasında, toplumdan gelen etkileri bastıran nitelikleri varsa da, Hançerlioğlu, bunları eserinde göstermemiş. Beden yapılarından gelen, kişiliklerine yürüyen bu aynılığın, kişiliği yapan diğer etkilerden üstünlüğünü belirlemek için çalışıldığını gösteren hiç bir belirti yok. Üstelik bu çeşitli Aliler, kendi ortamlarında, kendi kişiliklerine has bir yaşama değil de, «ortalama örnek» bir yaşamaya zorlanmışlardır. Her ortamın ne olması, orada Ali'nin nasıl yaşaması gerektiğini, yazar, kendi başına düzenliyor. Bu yüzden onun kişileri, elinde ezilmiş birer kukla olmaktan kurtulamamış. Yazarın hangi anlayışı savunduğu, bunu bilimin ve toplum yaşayışının hangi gerçeklerine dayadığı iyice belirmiyor.

Sekiz parçadan beşincisi **«Ali Sanatçı»** da, bizdeki son yıllar sanat çevrelerinin bazı otantik tasvirleri ve hicivleri yapılmaktadır (Haldun Taner, Oktay Akbal vb.).

«Kutu Kutu İçinde» (1956) adındaki hikâyesi ile yine yeni bir denemeye giriyor. Küçük adamın kurtuluşunun biricik yolu olan zengin bir evlenme ile kendi çevresinden bir **«gençlik aşkı»** arasında bocalıyan irâdesi zayıf bir delikanlının çalkantılarını anlatıyor. Bütün irâdesizliği, zavallılığı içinde mağrur, hodbince mutluluktan ve refahtan başka birşey aramıyan, aşkta da, midede de doymak bilmez bir oburlukla herşeyi sömüren, yalınkat bir okumanın bütün huzursuzluğu, içinde bulunduğu zümreden, kafaca ve ruhça yükselmeden kopmuş bir **«gemi arslanı»** kılığındaki o eski erkek kahramanı, yazarın arzularına zebun sürükleniyor. Sonra erkek elinde gıdıklanan, dişice fingirdeyen, kedi gibi okşandıkça mırlayan, kişilikten yoksun kadınlar. Herşey erkeğin, o katı çocukla patavatsız ham delikanlı arasında donmuş, duygularına ve düşlerine yenilmiş tek erkeğin, çevresinde dönen bir roman yapısı. Yine yeni bir «ben-

romanı» karşısındayız. Müzik parçalarının adlarile yüklü tatsız bir bilgiçlik, sıtmalı ve acele bir anlatış, kendini tüketişe rağmen kişilerini ortahalli bir duygululuğun seviyesinden aşıramıyan bir ruh çözülmesi, sinema melodramlarından gelen iç çürütücü bir anlatış. Onun anlattığı kişiler, öylesine duyulan ve düşünülen bir hayat toplumumuzda var. Ama Hançerlioğlu, bizdeki yeni gerçekçiliğin geleneklerinden koparak oyun - roman yazarlarının kılçe edebiyatına tehlikeli ölçüde yanaşmış. Onun anlattığı kişiler, yaşayış, bizim toplumumuzun varlığından iyice kopmuş niteliklerle bu hikâyelerde görünmüyorlar. «Kutu Kutu İçinde», bizde çevrilen dramlı aşk filmleri senaryolarının biraz düzgün bir kalemle anlatılmış yeni bir örneği.

«Yedinci Gün» (1957) adındaki kitabına, Tevrat'ın «Tekvin» bahsinden bir parçayı plân olarak almış. Kitabını, Tevrat'ın Tekvin bahsinde, Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci gün dinlenişini anlatan parçaya göre düzenlemiş. Birinci bölümde « . . . ve Allah ışığı karanlıktan ayırdı» mottosunun altında, kitabın baş kişisi umum müdür Ömer, müsteşarın suratını üç yumrukta dağıtarak romana giriyor. Uzun yıllar kölece herşeye boyun eğerek, sabırla emekliye emekliye, yükselen her basamakta kişiliğinden, özgürlüğünden birşeyler bırakarak yükselmiş, çevresine bir takım bağlarla bağlı, evlilik hayatını bile yükselme amacile kurmuş, memurluğun en yüksek basamağına yükselinceye kadar alnı nasırlaşmış bir adamın içinde biriken kinlerin, nasıl bir anda taştığını, bir kaç yumrukta karanlıktan sıyrılışını anlatmak istiyor. Herşeyi, âilesini, geçimini, emeklerini tepip kaçışı ile romana giriyoruz. Bu çetin tırmanışında edindiği, kişiliğinden kolay kolay koparılamıyacak alışkanlıkları, yüksek memur yaşayışının mekanik düzenini bir hamlede bırakıyor. Müsteşarı neden yumrukladı? Bütün yaşayışını âni olarak değiştirişinin, bürokratik düzenin memurdan bir çok meziyetler, feragatler, kölece bağlılıklar istiyen formasyonunu başarı ile aşmışken bu âni patlayış, sabırla ve emekle kurduğu hayat düzeninden birden hiçliğe doğru geçişin sebepleri nelerdir? Yazar, bunları anlatmıyor. Hikâye, bu büyük kopuştan sonraki özgür yaşayışı anlatıyor. Belli ölçülerin, toplum şartlarının dışında kalmış bir memur var karşımızda. Yahut yazarın elinde kendine bağlı, gerçeklerden koparılmış, yoğurulmuş bir kişi var yine önümüzde. İstanbul'a kaçan, yeni doğmuş bir insandır artık. Kitabın birinci bölümü bu kopuşun gelişmeleri ve nedenleri üzerinde durmuyor. Ana düşünce itinâ ile kitabın dışında bırakılmış, bir yüksek memur

hangi şartlar altında âmirini yumruklar, bağlandığı zincirleri kırar? Bu hangi hâllerde mümkün olur? Kitap hızla bu tehlikeli alandan uzaklaşıyor. Oysa, birçok memurun yaralanmış, ezilmiş benliğinin bir tarafında, herşeyi tam böyle, tam bu mizanselle tepip «uzaklaşma düşü» yatar. Asıl yapı, bu düşün doğup gelişmesinde, sonra her şahlanışında içimize itilip hapsedilişindeki iç dramdadır. Hançerlioğlu, memurların bu iç dramının bilerek dışından dolaşıyor. Bir hamlede kişisini, İstanbul'da bir Sirkeci otelindeki özgürlüğün kucağına atıyor. Herşey, herzaman olduğu gibi kopuk, geçmeleri böl bir senaryo düzeninde. Bir zamanlar yazarların eserlerini kalıba sokan Babıâli idi, şimdi de sinemadır. Tanrı, ışığı karanlıktan bir darbede nasıl ayırdıysa, Hançerlioğlu da, artık «Tanrılaşmağa yönelen bir sanatçı vehmi içinde», bir memuru geçmişinden bir vuruşta koparıyor. Bir kişinin yaşayışından çatır çatır koparıldığını görüyoruz. Romantik olsun, gerçekçi olsun, hiçbir hikâyecinin, kişilerinin yaşamasını bu ölçüde tartakladığını hatırlamıyorum. Tekvin'in ikinci günü, Ömer'i, İstanbul'da, Sirkeci'nin bir otelinde kafasında uğultular, cebinde tabancası, ölümle yaşama arasında, yeni bir yaşamanın kapısında sarsıntılar içinde buluyoruz. Çocukluğunu ve ilk gençliğini, yoksulluklar içinde geçirdiği bu şehirde, anılar yavaş yavaş umutsuzlukların içinden duman gibi süzülür, onu kucaklar, ısıtırlar. Üçüncü gün Ömer artık canlanmıştır. Artık yüzünde kırçıl bir sakal, sokakta, yağlarını çenesine akıta akıta börek yer. Bankada birkaç yüz lirası vardır, oradaki eski sevgilisi ile karşılaşırlar. Bundan sonra herşey yerli filimlere has bir çabuklukla gelişir. Ömerle Gönül buluşurlar. Tarlabaşı'nın şehvet kokan çıkmaz sokaklarında kiralanmış bir oda. Ömer «Yirmibir yıl önce..» diye bıraktığı yerden başlar. Herşey ılık, temiz bir hava içinde yürür. İlk aşkına ihânet etmemiş bir kız vardır güçlü erkeğin karşısında. Arada geçen yılların, sorumlulukların hesabı sorulmaz. Yeniden birleşirler. Ömer, bir arzuhalci dükkânı açar. Hayat yavaş yavaş yeniden düzene girer.

Bürokratik konformizmin dar sınırları içinde bunalan, ezilen kişinin kurtuluşunu arayan, toplumda bu kurtuluşa bir temel araştıran bir deneme var karşımızda. Hançerlioğlu, bu kurtuluşu iki temele bağlıyor. Hayatın her yerinde insanı açlığa bırakmıyan, özgürlüğü seçişinden pişman etmiyecek imkânlar vardır, irâdesini kullanan memur özgürlüğe kavuşabilir. İkincisi de bu soy kurtuluşların mânevî destekleri de vardır. Memurun kurtuluşunu, üzerindeki baskıyı atışını onun birey olarak davranışına bağlayışı, her kişisinden kahraman çıkaran anlayışına uygun düşüyor. Bizim

toplumumuzun gerçeklerinden, şartlarından, yaşayışlarımızın ruhumuza yerleştirdiği davranış komplekslerinden, bunları yenmek için sarfedilmesi gereken güçten, karşımıza çıkacak engellerden habersiz, kişisini, bir masal kahramanı gibi alıp bütün olmazlıkların, engellerin, şartlanmış ruh yapımızın gidişine karşı düz bir yoldan amacına uçuruveriyor. Bütün unsurlarile bir «masabaşı romanı» var önümüzde.

Her kitap bir itiraftır. Karşımızdaki ise, gerçek anlamından, yapısından çok uzaklara kaydırılmış, isyanı dilinin ucuna gelmiş, yumruğu tam yapıştıracakken dişlerini sıkarak duraklamış bir memurun, maskelenmiş, sulandırılmış, dişi ve tırnağı sökülmüş, yerden temennalar çakan iğdiş edilmiş bir isyanının taslağıdır. Daha doğrusu, bu kitap bir sıtma sıcaklığı içinde arası kesilmeden yazılmış, müsteşarın tokatlanması bölümünde tam ifadesini bulan, yazarın yazı yolu ile boşalmasını anlatıyor. Yazarın kendine böyle bir boşalma yolunu bulmasa patlama zorunda kalabileceği açıkça belli oluyor.

O. Hançerlioğlu, son romanı «Bordamıza Vuran Deniz» (1960), roman anlayışında bir değişiklik olmadığını bir kere daha ortaya koydu. Toplumun yüze çıkan sorunlarından derlediklerini roman biçimine sokarken, kişilerini, kendi yaşantılarına bağlı çatışmaları değil de, kendi tasarladığı düzenin zorunlu yaşamasına doğru itelemektedir. Onca roman, gerçekleri herkesçe bilinen sorunların çabuk tempolu atlayışlarla sonuca doğru yürütülmesidir. Bu anlayışı ile, bizde gelişen gerçekçi anlayıştan iyice ayrılıyor.

«Bordamıza Vuran Deniz»de profesörlükten büyük tüccarlığa, hurdacılığa kadar çeşitli iş kollarına dağılmış «Büyük Aile»nin, çok yukarılardan gözlenmiş, kısa bir panoramasını veriyor. Bu aile, romanın özünün belirlendiği tarihten yirmi yıl önce, karı-koca, bir çocuk, bir de besleme kızla Antep'ten gelip Süleymaniyedeki bir eski konağa yerleşmiş. Yirmi yıl içinde dört oğlan, bir kız, sonra gelinler, torunlar gelmiş, çeşitli işler tutup dağılmışlar. Anadolu'dan kopup İstanbul'a yerleşen, büyük şehrin hızlı tempolu toplum değirmeninin çarkına kapılan, bölünmelere uğrayan bir büyük ailenin çöküşü anlatılıyor. Ünlü alman romancısı Thomas Mann'ın «Buddenbrooks Ailesi» (1901) nde anlattığı, Samed Ağaoğlu'nun «Büyük Aile» (1957) adındaki büyük hikâyesinde «Dostoyevskilik kişiler ve anlatımı» ile ortaya koyduğu, çağımız Türkiyesinin Hüseyin Rahmi'denberi anlatılıp tüketilemiyen büyük bir sorundur bu. Ama O. Hançerlioğlu'nun bu konuya yönelmesindeki başarısını onu işlemekte elde ettiğini söyliyemeyiz.

«İnsansız Şehir» (1953) den :

TOPRAK

Üzeyir, çekilen çizgiyi daha yakından görmek için eğildi. Toprağı eli ile yokladı. Nasırlı parmakları, ateşe dokunmuş gibi titrediler. Toprak can çekişiyordu.

Damatlar, üzüntü ile birbirlerine baktılar.

Üzeyir, gözleri toprağa dikili, uzun bir zaman öylece kaldı, Kaşları çatılmış, yüzündeki çizgiler gerilmişti. Hızlı hızlı nefes alıyor, keskin bakışlarla toprağı delmek istermişcesine süzüyordu. Sonra birdenbire:

— Sırtlayın bakalım sabanı... dedi. Öküzleri de önünüze katın, öbür başa yürüyün.

Damatlar silkindiler. Biri öküzleri boyunduruktan ayırdı, öbürü sabanı sırtladı.

Tarlanın öbür başına geldikleri zaman, sabanın ardına Üzeyir geçti. Küçük, faydalı bir dua da okumak istiyordu ama, bildiği bir dua yoktu ki... Tanrının adını, başı sıkıldıkça hatırlardı. Olağan üstü haller dışında, ondan hiçbir isteği yoktu. Duadan vazgeçti ve öküzleri haydadı.

Uzun bir deynekle kuyruk sokumlarından dürtülen öküzler, hızla ileri atıldılar, saban bir tüy hafifliğiyle uçtu. İyi bilenmiş demir, hafif bir cızırtı ile kaydı. Üzeyir arkasına baktı. Siyah ve sert toprak çakı ile çizilmiş gibi, ip ince bir çizgiden başka bir şey görünmüyordu. İncecik, melûn bir çizgi... Üzeyir, içini boşaltan bir hiddetle toprağa tükürdü:

— Allah kahretsin... dedi. Toprak kurumuş...

Damatlar korku içinde önlerine baktılar. Ağızlarını açıp bir şey söylemiye cesaret edemediler. Üzeyir, kendi kendine konuştu:

— Toprak kurumuş... Yağmur yağmazsa buna saban demiri

işlemez gayrı... Kayaları bile delerdim bu öküzle, bu toprağı delemiyorum, lânet olsun...

Ama o, aylarca evvel söylememiş miydi?... Topraktan fayda yoktu artık... Emmi oğulları kasabada birer dükkân açmışlar, koyun pöstekisi topluyorlardı. Kazançları da, rahatları da yerinde idi. Hem kasabalık yer köye benzer miydi hiç... Akşamları pırıl pırıl ışıklar yanıyor, çeşmelerden gürül gürül sular akıyordu. Üstelik Emmi oğulları, onu işlerine ortak etmek için çağırmışlardı da... «Rençberin işi, iğne ile kuyu kazmıya benzer» demişlerdi. «Ne kadar gayret etsen sonunu bir türlü bulamazsın, dolap beygiri gibi çalışması da caba... Ama ticaret öyle mi ya?... Oturduğun yerde beşe al, ona sat... At paracıkları cebine, yan gel keyfine bak...»

Bunu Üzeyir de düşünmüş, onlara hak vermişti. Gel gelelim karısına lâf anlatmak kabil değildi. Kadın, köyünden çıkmamak için ayak diretiyordu. «Karı aklına uyanın.» diye söylendi. Üzeyir «İşte böyle saban başında eli böğründe kalır... Yarından tezi yok, göçelim bu lânet topraktan... Köroğlu ağzını açmıya kalkarsa basarım tokadı, susar, oturur aşağı, avrat değil mi?»

Bu düşünce ona ferahlık verdi. Öküzleri kendi eli ile boyunduruktan çıkardı, arabaya koştu.

Damatlar hiç ses çıkarmıyorlardı.

Saban ile çözülmemiş yiyecek çıkını arabada, hayvanları yedeyen damatlar önde, Üzeyir en geride... Toprağa yenilmiş insanlar ağır ağır köyün yolunu tuttular.

Pınar başında kızlar, iplik gibi sızan suyu destilerine bir an evvel doldurmak için birbirleriyle itişiyorlardı. Hafızın kambur oğlu, gübre yığınlarının üstüne oturmuş, burnunu karıştırarak onları seyrediyordu. Ürküş nine, ağaçlarda kabuk bırakmıyan keçileri, bir tezek yağmuruna tutmuştu. Muhtarın mandaları, yayılacak çamur bulamadıkları için sıcak toprağın üzerine çökmüşler, ahmak ahmak Üzeyire bakıyorlardı.

Üzeyir eve girince yiyecek çıkınını bir köşeye fırlattı, karısının önüne dikildi:

— Sana bir çift sözüm var... dedi. Yarından tezi yok, kasabaya göçüyoruz. Hemen eşyaları toplayın, lâf istemem...

Kadın başını kaldırdı, kocasına baktı. Üzeyirin gözleri alev saçıyor, burun delikleri kabarıyordu. Yüzünün derisi büsbütün ka-

rarmış, bıyıkları dikilmişti. Bütün bu alâmetler, her şeyin bittiğini gösteriyordu.

Eşyalar çabucak toplanıp kapının dibine yığıldıktan sonra kadın, kızlar ve damatlar yorgunluktan bitkin bir halde döşeklerine serildiler. Gün çoktan kararmış, iki gözlü damın altında sükûn ve huzur başlamıştı. Yalnız Üzeyir uyuyamıyor, yatağın içinde bir sağa, bir sola dönüp duruyordu. Sonunda uyumaktan vazgeçti. Doğruldu. Karanlığın içinde elleriyle yemenilerini araştırdı. Sonra yavaş yavaş döşekten çıktı. Gürültüsüzce ahıra doğru yöneldi. Yaktığı çıra parçasını saman yığınlarına çarpmamak için başının üstünde tutarak ahıra girdi. Hayvanlar karanlıkta ışıl ışıl parıldayan gözleriyle ona baktılar. Ayağı yaralı eşek, öküzlerden ayrı bir köşeye kıvrılmıştı. Üzeyir, «bundan hayır yok gayri.» diye mırıldandı. «Bu topal ayakla 22 saatlik yola götürmem bu eşeği! Salarım çayıra, ne hali varsa görsün...»

Buna rağmen yere eğildi, hasta ayağı bir eline aldı. Yüzü üzüntü ile buruşuyor, yüreğinde garip bir burkulma duyuyordu. Kulakları, ahırın damını yalıyarak geçen şimal rüzgârının gürültüsü ile doluydu. Havada bir kış kokusu vardı. Üzeyir, yerdeki dağınık samanları eliyle küreleyip bir köşeye yığdı. Sonra eşeği boynundan yakalayıp hazırladığı bu yumuşak yatağa doğru sürüklemeğe çalıştı. Hayvan homurdanıyor, çiftelemek istiyordu ama, can acısından beceremiyordu bu işi... Üzeyir bir hayli uğraşıp eşeği o kuytu köşeye yerleştirdikten sonra yüzü buruşmuş, kaşları çatılmış, bıyıkları sarkmış bir halde ahırdan çıktı. Kendi kendine: «Hele bir sabah olsun.» diye söylendi. «Hele bir sabah olsun... Eşeksiz, damsız, topraksız kalsam da zararı yok... Başım dinlensin yeter gayri.»

Ahırdan çıkar çıkmaz çırayı söndürmüş, avlunun bir köşesine fırlatmıştı. Ağır ağır yatağına doğru yürüdü. Artık ömrü boyunca bir daha bu yatakta yatmıyacaktı. Kabire indirilmiş bir ceset gibi uzandı yatağa... Zifiri karanlıkta hiçbir şey görünmüyordu. Toprağın üstünde parıldayan bir çift nemli gözden başka hiçbir şey...

★

O gece rüzgâr kesildi. Gök bulutlandı. Yağmur —bardaktan ne kelime— küpten, varilden boşanırcasına yağmıya başladı. Toprak, serin ve bol suyu, askerden dönen oğullarını kucaklıyan analar gibi içi titriyerek bağrına bastı. Üzeyir damatlariyle beraber

avluya fırlamış, sapsarı bıyıklarından kırmızı kuşağına varıncaya kadar sırsıklam, donuk bakışlarla yağmuru seyrediyordu. Kendi kendine:

— Yağmuru yiyen toprak... diye mırıldandı. Sürülmek ister. Kaç günlük iş ki?... Varsın eşyalar bağlanmış olsun... Hele şu nadaslaşmış tarlayı bir sürüvereyim, ondan sonra bağlasalar durmam bu köyde...

Damatlar sessizce, yamaçtan süzülen köpüklü sulara bakıyorlar ve bir gün evvel ayaklarının altında kavrulan, can çekişen, yalvaran toprağı düşünüyorlardı.

★

Üzeyir, dışarıda yağan kara karşı, ocağın başında tarhanasını içerken karısına:

— Elbette gideceğiz... diye söyleniyordu. Mademki ben bir kere karar verdim, caymak olmaz... Bunu sana kaç kere söyledim. Ama gel gelelim karı aklı... Lâkırdıyı kafasına sokmak için saban demiriyle kakmalı. Kar bu yıl erken düştü ise kabahat bende mi?... Gündelikçi de tuttum, iş vaktinde bitmedi. 200 kile buğday ektim. Kar bastırdı. Hele bir Hıdırellez gelsin, bu köyde bir gün dursam yuh olsun bana...

— Ekini biçmeden mi gideceğiz?

— Beni günaha sokma... Hele bir gidip yerleşelim, ondan sonra gelip ekinleri kaldırması güç mü, kaç günlük iş ki?...

★

Hıdırellez geldi. Güneş toprağı yeniden ısıttı. Bütün bir kış bembeyaz bir uyku içinde hareketsiz duran köy, yavaş yavaş canlanmıya başlamıştı. Sığırlarını önüne katıp tarlalara yönelen, gübre yığınları arasında arabalarının dingillerini tamire uğraşan köylüler birer birer beliriyorlardı.

Kuşlar geliyordu güneyden... Kalın kabukların altında küçük ağaç kurtları uyanıyor, serin ve nemli gövdeleri kemirmiye başlıyorlardı.

Aylarca ahırın sıcak rutubeti içinde kapalı kalan eşekler neşe ile anırıyor, havayı çiftelemeğe çalışıyorlardı.

İçinde sıçrayan oğlakların, toslaşmağa heveslenen kuzuların kaynaştığı koyun sürüsü, çayıra yayılmıştı.

Yeşil buğday başakları yepyeni bir güneşe doğru yükseliyorlardı.

Üzeyir, hazırlığını tamamlamış, arabalarını koşmuştu. Kırmızı kilimlere sarılmış döşekler, birbirlerine bağlanmış bakraçlar, tahta kafeslere tıkılmış tavuklar avlunun içinde harekete hazır bir halde bekliyorlardı. İhtiyar köpek bu olağanüstü durumu sezmiş, kulaklarını kısarak eşyaların etrafında dolaşıp duruyordu.

Üzeyir damatlariyle beraber iki gözden ibaret damını son bir kere daha gezdi. Unutulmuş bir şey olup olmadığını araştırdı. Kadın, ortada bir iğne bile bırakmamış, en önemsiz eşyaları dahi denklere yerleştirmişti. Kerpiç odalar çırıl çıplaktı. Buna rağmen, Üzeyire, bu odalarda yine de bir şey unutulmuş gibi geliyordu. Bu duygusunu yatıştırmak için, köşe bucağı tekrar tekrar araştırdıktan sonra elleri boş olarak avluya çıktı. Hiddetten kısılan bir sesle, damatlarına:

— Ne duruyorsunuz ortalıkta?... diye bağırdı. Denkleri arabalara yüklesenize?...

Damatlar yaylanmış gibi davrandılar. Döşekler, bakırlar, kovalar, tahta sandıklar birkaç dakika içinde arabalara yerleştirildi. Üzeyirin küçük kervanı, yakıcı bir güneş altında yola düzüldü.

Yemyeşil tarlalar göz alabildiğine uzanıyordu. Kızlar yine pınar başında idiler. İplik gibi incecik sızan suyu bir an evvel destilerine doldurmak için birbirleriyle itişiyorlardı. Hafızın kambur oğlu yine gübre yığınlarının üstüne oturmuş, burnunu karıştırarak onları seyrediyordu. Ürküş nine keçilerinin peşinde seğirtiyor, meyva ağaçlarına tırmanmalarına engel olmağa çalışıyordu. Muhtarın mandaları, çamur yerine yine sıcak toprağın üstüne çökmüşler, aptal aptal Üzeyiri süzüyorlardı. Köy, her zamanki sükûnu içinde yavaş yavaş küçülüyordu.

Kendi tarlalarının yanından geçerlerken Üzeyirin gözleri nemlendi, yüreği burkuldu. «Hele gidip kasabaya iyice bir yerleşeyim...» diye düşündü. «O zamana kadar başaklar da sararırlar... Sonra gelip beş on günde biçiveririm ekinleri...»

Küçük damat tarlaların içine dalmış, ağır ağır yürüyordu. Arabaların arkasından gelen ihtiyar köpeğin kulakları kısılmış, kuyruğu düşmüştü. Kafesli sandıkların içinde tavuklar gıdaklıyorlardı. Üzeyir, önlerinde daha 21 saatlik bir yol olduğunu düşünüyordu. Gün batmadan dağın arkasına geçebilirlerse, ertesi gün öğle üzeri kasabaya varabilirlerdi. Aksi halde ardarda iki geceyi

kırda geçirmek gerekecekti. «Topraktan kurtuluyorum ya...» diye söylendi kendi kendine. «İki gece değil, yüz iki gece de kırda yatsam gam yemem...» Şimdi kimbilir kasaba ne kadar güzeldi!... Akşamları şıkır şıkır ışıklar yanıyor, çeşmelerinden gürül gürül sular akıyordu herhalde... Bu kıraç yollarda pınar da yoktu. Yanlarına aldıkları bir testi su yetecek miydi acaba?...

Üzeyir birdenbire küçük damadın çığlığı ile silkindi. Öküzleri yedeyen büyük damat durmuş, gözlerini kırpıştırarak tarlaya bakıyordu. Üzeyir şaşkınlık içinde:

— Ne var ulan?... diye seslendi. Yılan mı çıktı?...

Delikanlının gözleri ışıl ışıl yanıyordu. Heyecandan boğularak:

— Yılan değil baba... bak, diye kekeledi.

Çocuk bir kolunu ileri uzatmış, avucunda tuttuğu bir şeyi onlara göstermiye çalışıyordu. Üzeyir arabadan atladı. Merakla damadına doğru koştu:

— Nedir avucundaki?

Oğlan tıkanacak gibiydi:

— Bak baba... bak... bak... demekten başka bir şey söyliyemiyor, ısrarla avucunu gösteriyordu.

Üzeyir baktı.

Bir daha, bir daha baktı.

Damadın avucunda sapsarı buğday taneleri duruyordu.

İki yıl üstüste nadasa bırakılan toprak, borcunu ödemişti.

Komşu tarlalar henüz yemyeşildiler, mahsul vermeleri için en az bir ay isterdi.

Üzeyir bir an şaşaladı. Sonra boğuk bir sesle:

— Çözün hayvanları... dedi damatlarına. Çabuk olun... Hemen biçeceğiz bu ekini...

★

Yıllar geçti. Mevsimler birbirini kovaladı. Üzeyir bugün hâlâ köyündedir ve seksen yaşında bir ihtiyardır. Geceleri sokaklarında pırıl pırıl ışılkar yanan, çeşmelerinden gürül gürül sular akan kasabaya göç etmek emelini bir gün bile unutmadı. Daima uygun bir fırsat bekledi. Bu fırsat çıkmadı ise Üzeyir ne yapsın?... Toprak o kadar kuvvetli ki... Durmadan hakkını istedi ve her zaman istediğini aldı: Sabanlarla kendini sürdürdü, çapalarla çapalattı, tohumlarla besletti, oraklarla biçtirdi, dövenlerle dövdürdü... İşler bittiği vakit; üstüne yağan karlardan donlar ve balçıklar yaptı, yollarından geçit vermedi, insanlarını bırakmadı.

(Şadırvan. Sayı 34. 18 Kasım 1949).

«Ali» (1955) den birinci parça :

ALİ

Aliyi bir gece yarısı, Tophane'nin arka sokaklarındaki izbelerden birinde tanıdım. Uzun boyluydu. Sırtında beliren küçük bir tümsek omuzlarını öne düşürmüştü. Kumral, kıvırcık perçemleri alnına dökülüyordu. Sağ yanağında, bıkıp usanmadan kaşıdığı kocaman, kara bir ben vardı. Açık mavi gözlerinin iki parmak üstüne çekilmiş kaşları yüzüne, dünyaya şaşkınlıkla bakan bir biçim vermişti. Göz kapaklarını da yukarı kaldırıp bakışlarını büsbütün hayranlığa götüren bu kaşlar olmasaydı, düzgün burnu, ince dudakları, sivri çenesiyle yakışıklı görünebilirdi belki... Cılız kolları dizlerine kadar sarkıyordu. Dudaklarının üstü yeni terlemeye başlıyan kumral kıllarla örtülüydü.

Bilgisizdi. Ahmak, iki yüzlüydü. En küçük bir baskının karşısında korkudan titrediğini görmüştüm. Cimri, kıskanç, bencil doğmuştu. Oysa bütün bunlara karşı iyi kalpli, insansever bir görünüşü vardı. Önce onunla bu yüzden ilgilendim. Sonra, şöyle düşündüm: Ali bu yapısı, bu aklı, bu yaradılışıyla bir bakkal, bir öğrenci, bir memur, ya da bir sanatçı olamaz mıydı, hele bir mirasyedi, bir tüccar, bir bakan?

I

ALİ TAVUK

Gökten ince ince dökülen kar, tipiye çevirmişti. Ali ellerini mintanının yakasından sokup koltuk altlarına uzattı. Çıplak dirseklerini göğsüne bastırdı. Karlı bir rüzgâr yüzünü, kollarını, pantalonunun yırtıklarından fırlayan dizlerini acıtarak iğneliyordu. Gözlerini korumak için kirpiklerini sımsıkı yummuştu. Saçlarının uçlarından buz parçaları sarkıyordu. Vücudunda, gittikçe soğuyan dünyaya karşı, deminki didişmeden kalan bir ılıklık vardı. Adımlarını, karla kapanmaya yüz tutan yarı donmuş su birikintileri içinde onyedi yaşının delikanlıca hızıyla atıyordu.

Kümesin kapısını itince burnuna, tütünle karışık keskin bir afyon kokusu doldu. Kirişe çarpmamak için başını eğerek içeri girdi.

Koca Horoz, yattığı yerden:

— Kapa ulan, çabuk... diye bağırdı.

Ali kapıyı sıkıca itti. Sonra, her zaman yaptığı gibi, çıplak topuğuyla üç güçlü tekme yapıştırarak tahta kanadı eşiğin üstüne oturttu.

Odanın ortasına iyice kızarmış kömürle tepeleme dolu bir gaz tenekesi konmuştu. Yaşları onbeşle yirmi arası beş altı delikanlı tavuk tenekenin çevresine sıralanmışlardı. Kimi bağdaş kurmuş, kimi sırtüstü uzanmış, kimi yüzükoyun yere kapanmıştı. Birkaçının horuldadığı duyuluyordu.

Koca Horoz İbrahim en gözde tavuğunu, Zülfüyü yanına çekmiş, kara, ıslak bıyıklarının arasından geçirip dişlerine tutturduğu cigarasının dumanını savuruyordu. Süzgün gözlerini güçlükle Zülfü'den ayırıp Ali'ye çevirmişti. Bir zaman baktıktan sonra:

— Ödlek... dedi. Orospu çocuğu...

Kızarmış kömürün ışığı tavana vurmuştu. O titrek kırmızılığın altında koyu bir duman dalgalanıyordu.

Koca horoz:

— İt, diye ekledi, kaçtın ha?...

Ali gülümsemeye çalıştı. Yüzünün her kıpırdanışında gerilen derisi kanayacakmış gibi acıyordu. Ağzını zorla açarak kekeledi:

— Kaçmadım vallaha... çişim gelmişti de...

Horoz yeniden gürledi:

— Sus... Buldun işeyecek sırayı, eşşoğlu eşşek.

Ali başını eğdi. Yalan söylemesini beceremiyordu.

Sakallı Hacıağayı Yıldız parkının kuytu bir köşesine götürmüştü. Horozla iki büyücek tavuk da tam zamanında yetişip herifin gırtlağına yapışmışlardı. İşte o anda Ali'nin yüreğini öldüresiye bir korku kaplamıştı. Ya Sakallı haykırırsa, ya el şakası bıçağa dökülürse, ya park bekçileri koşup gelirlerse? Mapushâneden çıkalı daha üç ay olmamıştı, gene oraya dönmek istemiyordu. Bulunduğu yerden yavaşça sıyrılıp ağaçların arkasına saklanmış, gümbürdeyen yüreğini toprağa bastırıp işin sonunu beklemeye başlamıştı. İş iyi biter de Sakallı korku tongasına düşerse Horoz ona

da bir beşlik ayıracaktı, söz vermişti. İş iyi bitmişti şükür. Saklandığı yerden Hacıağanın dize geldiğini görüyordu. Sakallı önce direnmek istemiş, tokatı yiyince, cüzdanıyla altın köstekli saatini, parmağındaki yüzükleri Horozun avuçlarına bırakmıştı. Tavuklardan biri kuçuna bir tekme yapıştırmış, öteki de sakalına tükürmüştü. Anlaşındı kerata delikanlılara sulanmayı.

Ali, Horozla iki arkadaşının çabucak sıvıştıklarını gördükten sonra güçlükle yerinden kalkabilmişti. Hacıağa da, onların ardından, ceketiyle pantalonunu kurtarmanın sevinci içinde savuşup gitmişti. Kocaman ağaçlar, gittikçe solan ışığın altında siliniyorlardı. Parkın yollarında rüzgâr, ıslık çalarak esiyordu.

Yerde bulduğu büyükçe bir ızmariti yakmış, sıcak dumanı gırtlağını ısıtarak içine çekmişti. Sonra, buzlaşan çakıl taşlarını çıplak ayaklariyle ezerek parkın kapısına kestirmeden varan bayıra yönelmişti. Gene de kapıdan çıkmayıp kapıya yakın bir yerden, duvarın üstünden aşmayı düşünüyordu. Ne olur ne olmazdı. Şu sıra kapıcılara görünmek akıl kârı değildi. Bu saatte parkta ne aradığını sorabilirler, belki de salt keyiflenmek için, soğumuş yanaklarına bir kaç şaplak yapıştırabilirlerdi. Bir insanın başka bir insanı tokatlaması, hem de hiçbir sebep olmadan, Alinin de sık sık kendinden güçsüzlere yaptığı, pek tatlı, pek keyif verici bir şeydi.

Birden, bayırın ana yolu kesen kavuşağında, taflanların arkasında, birbirine sarılı iki gölge görerek olduğu yerde durmuştu. Vay anasını, dedi, kendi kendine. Gölgelerden birinin sesi, kulağının her zaman işittiği, yumuşak, ince, cırlak bir sesti. Güllüydü bu. O cırlak ses Güllüden başkasının olamazdı. Parmaklarını yakan ızmaritten bir nefes daha çekti, fırlatıp attıktan sonra da çıplak ayağıyla üç kere üstüne bastı. Her dokunduğunu üçlemeden edemez, üçleyemediği zaman işinin ters gideceğine inanırdı.

Sesini kalınlaştırmaya çalışarak:

— Heyy... diye bağırdı. Kim var orada?...

Güllünün yanındaki adamın ayağa fırladığını görünce kendini ağaçlardan birinin arkasına attı. Bağırmasaydım keşke, diye düşündü. Yüreğini korkuyla karışık bir pişmanlık kaplamıştı.

Bir zaman tetikte bekledi. Sonra, adamın asker palaskasına düşelterek arkasına bile bakmadan uzaklaştığını görünce, amma da ödlekmiş, be, diye gülümsedi.

Güllü başını kaldırmış, umursamadan, sesin geldiği yöne bakıyordu. Doğduğu gündenberi ancak bir kaç kere taranan saçlarının birbirine yapışarak kalıplaşmış bir parçası yüzünün yarısını örtüyordu. Görünen tek gözü mor çerçeveliydi. Papağan gagasını andıran, üst dudağına doğru kıvrılmış, uzun bir burnu vardı. Kısa boyluydu. Memelerinin bittiği yerde bacakları başlıyordu. Çeşitli yamalarla renklenmiş basma entârisinin yakasını bir çengelli iğneyle kapatmıştı. Rüzgârın açtığı aralıklardan kirden kararmış göğsü görünüyordu.

Ali bir sıçrayışta onun yanına varıp bileklerine yapışmıştı:

— Kimdi o herif kız?

Güllü bileklerini kurtarmak için silkinmiş, beceremiyeceğini anlayınca işi şirretliğe dökmüştü:

— Kimse kim, sana ne? Sen kim oluyorsun ki?.

Ali şimdiye kadar bu sorunun karşılığını düşünmemişti. Gerçekten, kim oluyordu, nesi oluyordu Güllünün? İlk defa karşılaştığı bu soru onu şaşırtıyor, kafasını daha başka sorulara yöneltiyordu. Ya Güllü kimdi? Nereden çıkmış, nerede yaşar, ne yer ne içerdi? Oysa kim olduğunu Güllü de bilmiyordu. Tophanenin izbelerinde, o da ötekiler gibi, dolaşıp durmaktaydı işte... Kendilerini, sonradan asla hatırlamadıkları bir anda, birbirlerini bulmuşlardı. Kimse onlara başını çevirip bakmamış, birine Kamburun Güllüsü, ötekine de Güllünün Kamburu deyivermekle yetinmişlerdi. Ali, o gündenberi Güllüyü benimsemiş, mintanı, ya da çakısı gibi kendi malı saymaya alışmıştı.

— Kahpe... diye bağırdı. Benim haberim olmadan kimseyle yatmıyacaksın demedim miydi sana?.

Haberi olsa pazarlığını çekişe çekişe yapar, parayı peşin alır, onun aldatılmasına engel olurdu. Sarsağın biriydi Güllü, kendi başına beceremezdi bu işi. Hem bir erkeğin, kadınının kazancını bilmesi gerekmez miydi?

Kıyasıya patlattığı üç tokat Güllünün kanı çekilmiş yanaklarını kanlandırdı.

— Kaç para aldın o heriften?..

Güllü ona düşmanca baktı. Bir eliyle kızarmış yanağını tutuyordu:

— Almadım... dedi.

— Bırak manitayı...

— Almadım işte...

— Maytabı bırak diyorum?...

— Beş para aldıysam iki gözüm önüme aksın...

Ali yeniden yumruğunu kaldırdı, bütün gücüyle sıkarak salladı:

— Ver diyorum sana...

Hava iyice kararmış, rüzgâr birdenbire kesilmişti. Karanlığın içinde, parkın kocaman ağaçları birbirlerine daha çok yaklaşır, sokulur gibiydiler. Kara dalların ardında kalan gök görünmez olmuştu. Sessiz, sinsi bir soğuk buzdan iğneleriyle ikisinin de yarı çıplak vücutlarına sarılıyordu. Güllünün çeneleri titremeye başlamıştı:

— Bırak beni... diye inledi.

Ali iki adımda onu yakalayıverdi. Omuzlarından kavrayıp hırsla sarstı. Bir kaç saattenberi yüreğini burkan korkuların aksine, şimdi, erkekliğinin bütün gücünü duyuyordu.

— Söyle... diye gürledi. Leşini sererim yoksa...

Parmakları kızın omuz başlarına gömülmüş, tırnakları etine girmişti.

— Bırak... diye inledi Güllü, bırak...

Bu yalvarış Ali'yi büsbütün kudurttu. Onun kanıyla bulanan yumruğunu kaldırıp hızla yüzüne indirdi. Güllünün ağzından köpükler boşandı. Sarsıntıdan, koynunda sakladığı gümüş lira yere düşmüş, kara toprağın üstünde parıldamaya başlamıştı.

Güllü, canını korurcasına, o parıltının üstüne atıldı. Ama Ali önce davranıp lirayı ayağıyla kapatmıştı. Elleriyle de onu saçlarından yakalayıp savurmaya çalışıyordu. Birden, gözleri yuvalarından fırladı. Damarlarındaki bütün kan boşalır gibi oldu. Güllü ayak bileğini ısırmış, gevşeyen ayağın altından kaptığı lirayı koynuna indirmişti.

Ali burnundan soluyarak Güllünün üstüne devrildi. Karanlığın, soğuğun; zaman zaman yüzlerini yalıyan donmuş toprağın, çakıl taşlarının, buzlu taflan yapraklarının içinde boğuşmaya başladılar. Ali'nin lirayı arayan elleri Güllünün sıcak, yumuşak memelerinin arasında dolaşıyor, yakalıyor, eziyor, hırpalıyordu. Bir anda, ikisi de, bütün güçleri tükenmişcesine duruverdiler. Ağızlarından soluk yerine beyaz bir duman çıkıyordu. Bir kaç dakika

yanyana öylece kaldıktan sonra, Ali, Güllüyü belinden yakaladı, kendine çekti. Donmuş burunları birbirine süründü.

Çatılarına beyaz, ince bir kar yağıyor, sık ağaçların aralıklarından görünen gök, sabah olmuş gibi, ağır ağır aydınlanıyordu. Gökle toprağın arasına giren dallar ağarmaya başlamıştı.

Lirayla beraber kadınını da alan Ali, içinde sonsuz bir güç, bir erkeklik, bir büyüklük duyuyor, Horozdan koparacağı beşliği düşünüyordu.

Kümesin kapısını böylesine bir istekle itmişti. Horozun kanlı gözleri onu korkutmamalı, ne bahasına olursa olsun beşliğe kavuşmalıydı. Neler yapılmazdı o beşlikle? Maça gidilir, yumurtalı bir işkembe çorbasıyla, koca bir koyun başı yenir, Kürdün kahvesinde prafa oynanır, barbut atılır, esrar çekilir, belki eskiciden bir çift de pabuç uydurulur, sabahleyin sıcak bir çay içilir, arabalı börekçiden iki parça soğanlı börek alınırdı.

Bütün bunları birer birer kafasından geçiren Ali sonunda dayanamadı. Başını kaldırdı, dikleşti:

— Payımı almaya geldim, dedi.

Tenekedeki kızarmış kömürün ışığı tavanda titriyor, odayı kaplayan duman gittikçe koyulaşıyordu.

Horoz İbrahim kucağındaki Zülfü'yü bir silkişte yere yıktı. Kara bıyıklarına yapışmış cigarayı kömür tenekesinin içine fırlatarak ayağa kalktı.

O zaman Ali iki kocaman elin mintanını kavrayarak kendisini zembil gibi havaya kaldırdığını duydu. Sonra, neye uğradığını anlayamadan, donmuş bir su birikintisinin içinde gözlerini açtı.

Tipi dinmiş, yıkık bir duvarın taşlarını yalayan ay ışığı sokağın ortasına dökülmüştü. Dondurucu bir ayaz çıkmıştı. Alçacık kulübelerin kiremitleri üstünde acı acı miyavlayan kediler birbirlerini kovalıyorlardı. Tahta kafeslerin ardında en küçük bir kıpırdanış, bir yaşama gösterisi yoktu. İnsanlar çoktan uykuya dalmışlardı. Sokak, yer yer ayışığının altında uzanıyor, sonuna doğru karanlıkla birleşiyordu.

Ali omuzlarını kıstı. Ayazın verdiği acı, zedelenen sırtının ağrısını bastırıyordu. Göğsü, kolları, çıplak bacakları soğuktan yanmaya başlamıştı. Gözlerini kapadı. Isınmak umuduyla kendini ayışığının altına çekti. Tütünle, afyonla yüklü ciğerlerine doluveren soğuk hava başını döndürmüştü. Dizleri titriyor, sabahın ilk saatlerinden beri içine tek şey düşmemiş midesi bulanıyordu. Kollarını

güçlükle kımıldatarak pantalonunun ceplerini karıştırdı. İçindekiler dökülmesin diye sıkıca düğümlenmiş yırtıkların arasında, tokatın verdiği sersemlikle unuttuğu, Güllünün lirasını bulunca çıldıracak kadar sevindi. Hemen kalkıp Kılıçalı hamamının yolunu tuttu.

Köşeyi dönerken, sekiz on yaşlarında kadar bir çocuğu elinden tutmuş, hızlı hızlı yürüyen yaşlıca bir adamla karşılaştı. İkisi de kalın paltolarına sarınmışlar, ellerini yünlü eldivenlerle örtmüşlerdi. Ali yanlarından geçerken yaşlı adam:

— Metin, üşüdün mü? diye sordu.

Çocuk yün atkısının içinde biraz daha büzülerek:

— Hayır, baba... dedi.

Ali onlara şaşkınlıkla baktı. Bu adam bu çocuğun babasıydı demek, çocuk da adamın oğlu... Kat kat yünler içinde üşümekten söz açmışlardı. Bir eve gidiyorlardı. Bir şeyler yiyecekler, bir mangal başında oturacaklar, bir yatakta yatacaklardı. Çocuk, canı çektikçe baba diyebilecekti. Hem salt baba demekle de kalmayabilir, özlediği, dilediği ne varsa hepsini ondan isteyebilirdi. Bu çocuğun bir babası vardı. Baba... Ne tuhaf. Ali bir babanın ne biçim bir insan olduğunu hiç bir zaman öğrenememişti. Üşüdün mü, diye sorduğuna göre herhalde onunla pek ilgilenen bir kimse olmalıydı. Her dediğini yapar mıydı acaba? Dükkânların camlarında gördüğü altı ayışığı sarısı, üstü kar kadar ak tatlılardan da alır mıydı? Döğüştüğü zaman onu korur, yaralanırsa yaralarını sarar, ağladıkça gözyaşlarını siler, yaşadıkça yanından ayrılmaz mıydı?

Gene böyle, sokağın birinde, ılık bir yaz akşamı baba diye bağıran bir çocuğu gördükleri zaman Ali:

— Keşke benim de bir babam olsaydı...

Demişti de Tavuk Hasan kıkır kıkır gülmüş:

— Hadi ulan kereste, baban olup da ne olacaktı ki? O da senin gibi hergelenin biri olduktan sonra... diye karşılık vermişti.

Ama Ali onun gibi düşünmüyordu. Bir babası olsaydı da itin biri, kerestenin en yontulmamışı, hergelenin en keskini olsaydı, gene de mutluluk duyardı. Ona sövse, onu dövse de razıydı Ali, sesini bile çıkarmazdı. Ne zararı vardı ki?. Canı çektikçe baba diyebilirdi ya o zaman: Ulan baba, ne moruksun sen ne moruk, bana şu üstüne kar yağmış tatlılardan alsana...

Tavuk Hasan:

— Sonra, diye eklemişti, moruk büsbütün kocayıp günlerden bir gün çavlağı çekiverince bir de yok yere yas tutacaktın, ha?...

Elbet yas tutacaktı ya. Yas tutmak, ağlamak ayıp mıydı?. Aç kaldıkça, üşüdükçe, Horozdan şaplağı yedikçe bol bol ağlamıyorlar mıydı? Bir babası olsundu da, zararı yok, günlerden bir gün ölsündü. Gözlerini elceğiziyle kapatır, kefenine elceğiziyle sarardı. Sonra, babam derdi, babam öldü geçen yıl... Bunu söyleyebilmek ne büyük mutluluktu.

Hamamcıya cebindeki lirayı verip on kuruşun üstüyle çakısını, kibritini iyice saklamasını söyledikten sonra içeri girdi.

Karanlık kubbenin altı kendi kendilerini istiflemiş insan yığınlarıyla doluydu. Yarı çıplak vücutlar, neresini boş buldularsa, sıcak taşların üstüne koyun koyuna uzanmışlardı. Kalınlı inceli horultular, sayıklamalar, düş sırasında korkup haykırmalar, başka sebeplerden doğan iniltiler nemli duvarlarda yankılar uyandırıyordu. Bir çokların yüzleri, ötekilerin vücutlarından akan suların üstüne kapanmıştı. Sıcaktan kabaran kirler çıplak sırtlardan yol yol süzülüyordu.

Ali yatanların yüzlerine, ellerine, ayaklarına basmamaya çalışarak göbek taşına doğru yürüdü. Kocaman kubbenin altında nemli bir ılıklık gözlerine dolmaya başlamıştı. Görünürde tek yer yoktu. Sağa döndü. En dipte bulunan sıcak kurnalara doğru ilerledi.

Birden sendeledi, yıkılacak gibi oldu. Titrek bir el, sol ayağının bileğine yapışmış, onu yere, yanına çekmeye çalışıyordu. Kocamış, solgun bir yüz yarı açılmış tek gözünü istekle ona dikmişti. Ali ayağını silkeleyip kendini kurtardıktan sonra ihtiyarın omuzuna bir tekme yapıştırdı. Sonra, hiç bir şey olmamışcasına yürüdü.

Köşede, kurnalardan birinin dibine kıvrılmış, eskiden tanıdığı Rizeli bir hamalın sesini işitmişti.

Fısıltıyla:

— Kambur... diyordu. Heyy, Kambur...

— Ne o?

— Buraya gel, sığışırız.

Birbirlerine sarılmış, insan kümelerinin üstünden atlıyarak o yöne doğruldu. Kaytan bıyıklı Rizeli ellerini kurnaya dayayarak

sırtıyla solundakini itiyor, Aliye ancak uzanabileceği bir yer açmaya çalışıyordu.

— Nerelerdesin ulan?

Ali üşüyormuş gibi omuzlarını kıstı:

— Hiç...

Rizelinin yanına uzanmış, sırtını sıcacık taşa yaslamıştı. Yüreğinde sevince benzer tatlı bir kıpırtı vardı. Damarlarındaki kan, hamamın sıcağından kaynamaya başlamıştı sanki.

Rizeli:

— Üşümüşsün... dedi.

— Üşüdüm.

— Bu havada... ne arıyordun sokaklarda?

— Hiç...

Rizelinin kolu, göğsünün üstünde, ağırlığını duyuruyordu.

— İbrahimin kümesinde değil miydin?

— Evet.

— Eyyy?

Ali içini çekti:

— Koğdu, beni... diye mırıldandı.

Rizeli, Ali'nin göğsünün üstünde duran kolunu biraz daha sıktı.

— Boştasın demek?...

— Öyle.

Nefesler, mırıltılar, horultular, birbirine karışıyordu. Hamamın ıslak kubbesinde toplanan sesler oradan bir uğultu halinde yere dökülüyordu. Rizeli bir zaman sustu. Sonra:

— Yarın gece, dedi, gelir misin?...

— Nereye?

— Zeyrek yokuşunda bir bakkal dükkânı var. Bir haftadır dikizliyoruz...

Ali ses çıkarmadı. Rizelinin eli kaburga kemiklerinin üstünde dolaşıyordu. Fırlamış kemikler, kocaman parmakların baskısı altında esniyorlardı. Rizeli onları birer birer saydıktan sonra belinden indi, karnını sıvazladı.

— Açsın ha?...

— Açım, dedi Ali.

Rizeli onun karnından çektiği elini pantalonunun cebine daldırdı. Kurumuş, kararmış, susamları dökülmüş yarım bir simit çıkardı.

— Al... dedi, ye bunu...

Ali simidi hırsla kaptı, çiğnemeye başladı.

— Paran yok muydu?
— Vardı biraz...
— Neden bir şey yemedin?
Ali gene, üşüyormuş gibi, titredi:
— Bilmem... dedi, yarın sabah...
— Eyy?
— Hiç, işte öyle...
Rizeli omuzlarını silkti, onun demek istediğini anlarmışcasına sustu.
Alinin bakışları gecenin karanlığına açılan kubbenin buğulu, küçük camlarına dikilmişti. Kulaklarında gittikçe ağırlaşan horultular zonkluyordu. Sıcak taşa yasladığı sırtı iyice ısınmıştı. Gözleri, havada uçuşan dumanlı nemden yanıyordu.
Gülü neredeydi şimdi?... Kimbilir hangi köşede, soğuktan donmamak için ellerini koltuk altlarına sıkıştırıp dizlerini karnına çekerek kıvrılmış kalmıştı. Belki de yeni bir adam, bir asker, kümesten kovulan bir tavuk, bir enfiyeci, ya da bir kahveci çırağı bulup onun kollarının arasına girmişti. Şu anda, belki de, kara tüylü göğsünü bir yabancının avucuna bırakmış, dudaklarını onun ispirto, ya da açlık kokan ağzına vermişti.
Simidin son parçasını gırtlağını yırtarcasına yuttu. Dilini, dişlerinin üstünde üç kere dolaştırdı. Üstlerine çöken nemli ılıklığa dayanamıyan gözlerini kapadı. Rizeliye sokuldu.

TARIK BUĞRA

22 aralık 1918 de Akşehir'de doğdu

İlk hikâyesi

«KEKİK KOKUSU»

(Zeytin Dalı. 1948)

«O, insanları, şehri, uğultularından bir senfoniyi dinler gibi dinliyor ve bu senfoniyi yeni baştan, daha güzel, daha kutlu bir tempoda yaratmak için dinliyordu. Bu senfoni yeni baştan yazılmalıydı. Sanat ve düşünce devlerinin çok eskiden, elbirliği ile yarattıkları bu senfoniye bayağı sesler, çirkin sesler, iğrenç sesler karışmış, tezgâhtarlar, tekrenkliler, putlara, yani zekâ ve dehâlarına tapanlar - vahşi ve hayvanca bir uzlaşmaya sığınarak - demagoji ile safsata, riyâ, hile ve kalleşlikle seslerini ön plâna geçirmiş, büyüyü bozmuş bulunuyorlardı.» («Bitmemiş Senfoni.» «İki Uyku Arasında». (1954).

TARIK BUĞRA

(Akşehir. 1918)

HAYATI

22 aralık 1918 tarihinde Akşehir'de dünyaya geldi. Babası Erzurumlu hâkim Mehmet Nâzım Bey, anası Akşehir'li Nâzike Hanım'dır. Babası ile birlikte küçük yaştan Anadolu'nun çeşitli bölgelerini ve kasabalarını dolaştılar (Yalvaç, Karaağaç, Elâzığ, Siirt, Erzurum). İlkokulu Akşehir'de bitirdi (1925). Orta öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde yaptı, Konya Lisesi'nde sona erdirdi (1936). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde iki yıl kadar okudu. Arkadan Hukuk Fakültesi'ne geçti; burada da birkaç yıl oyalandı, bu arada başka fakültelerde de sevdiği derslere devam ediyordu. Dört yıl süren bir âvâreliğe kapılarak öğrenimine ara verdi. Bu sırada tezgâhtarlık, yollarda puvantörlük, okullarda öğretmen yardımcılığı gibi işlere girdi çıktı. Sonra yeniden üniversiteye, bu sefer Türkoloji bölümüne döndü. Bazı olaylar sonucu burayı da bırakarak Yedek Subay Okuluna gitti (1942). Son sömestre gelmişken, askerlikten sonra diploma almağa bile yanaşmadan yüksek öğrenimden vazgeçti (1951). Üniversite öğrenimi sıralarında bir yandan da «*Milliyet*» gazetesinde fıkralar ve sanat eleştirmeleri yazıyordu. Bu sıralarda bir aralık Akşehir'e giderek o yılların en aktif muhalefet gazetelerinden «*Nasrettin Hoca*»yı çıkardı (1947-48). 1951 yılından sonra kendini tamamile gazetecilik mesleğine vererek, çeşitli gaze-

telerde sekreterlik yaptı (*«Vatan», «Yeni Gün», «Türkiye Spor»*). Son yıllarda *«Yeni İstanbul»* gazetesinde yazıişleri müdürlüğü ve fıkra yazarlığı yaptı (1959-1964). *«Yol»* dergisini çıkardı (1963). Karısı Jale Buğra da bir zamanlar hikâyeler yazardı. Bir kızı vardır.

EDEBÎ HAYATI

Yazı hayatına roman yazmakla başladı (1940). Daha 22 yaşındayken yazdığı *«Yalnızların Romanı»* adındaki eserini (1940), sonradan *«Çınaraltı»* dergisinde yayınladı (2. seri: 1948; bunu ikinci defa *«Milliyet»* gazetesinde de tefrika etti: 1950). İlk hikâyesi, *«Kekik Kokusu»* ndan sonra, romanının yayınlandığı sıralarda, birisi ile giriştiği bir iddia sonucu, üç saat içinde yazdığı *«Oğlumuz»* (1948 sonları) hikâyesi *«Cumhuriyet»* gazetesinin açtığı hikâye yarışmasında ikinciliği kazandı (1948). Bundan sonra *«Çınaraltı»* dergisinin isteği ile oraya her hafta bir hikâye verdi (1948). Bu hikâyeleri ile yeni yazdıklarını birleştirerek *«Oğlumuz»* adındaki ilk hikâye kitabını yayınladı (1949). Bundan sonra *«Milliyet»* gazetesine haftada üç hikâye vermeğe başladı (1949). Bunlardan bazılarını *«Yarın Diye Bir Şey Yoktur»* adındaki hikâye kitabında topladı (1952). *«Varlık»* dergisi bir yana, bu yıllarda çıkan hemen bütün edebî dergilerde bir iki hikâyesi çıkmıştır. Bir aralık Yaşar Nabi ile ortaklaşa *«Meydan»* adındaki mizah dergisini çıkarmağa girişti ise de, daha ilk sayısı hazırlanırken çıkan anlaşmazlık yüzünden ayrıldı (1949). Edebiyat Fakültesinde iken *«Zeytin Dalı»* adında bir de edebiyat dergisi yayınlamıştı (1950). *«İki Uyku Arasında»* adındaki üçüncü hikâye kitabından sonra eleştiricilerin kötülemekte birleştikleri *«Siyah Kehribar»* adındaki romanını yayınladı (1955). Hikâye ile romanı birlikte yürütmeğe çalışan Tarık Burga, çalışmalarına denk bir çabuklukla lâyık olduğu üne ve değerlendirmeye bir türlü erişemedi.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ittifakla kabul edilerek repertuvara alındığı hâlde 1952 yılındanberi sıra bekliyen bir de oyunu vardır: «*Akümlatorlu Radyo*». Bu oyunun değiştirilmiş yeni şeklini «*Dört Yumruk*» adile «*Kent Oyuncuları*» repertuvarlarına aldılar (1964). «*Peşte 56*» adile yazdığı Macar ihtilâline değinen bir oyununu Ankara Devlet Tiyatrosuna verdi. 1955 den bu yana yazdığı hikâyelerini henüz kitap hâline getirmedi. «*Siyah Kehribar*» (1955) adındaki romanının yayınlandığı sırada kötülenişinden dolayı üç yıl kadar edebiyat yazılarına ara verdi; romanlarını da tefrika edildikleri gazetelerde bıraktı. Yazılarında ara sıra «*Süleyman Yücel*» takma adını da kullanmıştır.

Tarık Buğra, fıkralarını ve yol notlarını da zaman zaman kitap düzeninde yayınladı: «*Gagaringrad*» *(1962)*, «*Gençlik Türküsü*» *(1964)*. Uzun bir süre aralık verdikten sonra 1964 yılında yeniden kitaplarını yayınlamağa başladı (bir fıkra, bir hikâyeler kitabı, bir de roman). 1959 danberi hazırlamakta olduğu «*Küçük Ağa*» roman serisini önce «*Yeni İstanbul*» da (1962-64) tefrika ettirdikten sonra, kitap düzeninde yayınlamağa başladı. Diğer iki cildinin 1965 yılı içinde çıkması beklenmektedir. Tarık Buğra, 1965 şubatından sonra küçük hikâyeye yeniden döndü ve yeni hikâyelerini «*Hisar*» dergisinde yayınlamağa başladı (Ankara. 6 hikâye).

ESERLERİ

Oğlumuz. Hikâyeler. Kendi yayını. 13 hikâye. - İstanbul: 1949; **Yarın Diye Bir Şey Yoktur.** Hikâyeler. Yenilik. Y. 15 hikâye. - İstanbul: 1952; **İki Uyku Arasında.** Hikâyeler. Yeditepe Y. 13 hikâye. - İstanbul: 1954; **Siyah Kehribar.** Roman. Remzi Kt. .- İstanbul: 1955; **Hikâyeler.** Günaydın Y. İlk üç kitabından 26, yeni 4 hikâye.. .- İstanbul: 1964; **Küçük Ağa.** Roman. Birinci cilt. Yağmur Y. . - İstanbul: 1964.

Tarık Buğra şimdiye kadar dördü hikâye kitabı, üçü roman olmak üzere, yedi kitap yayınlayabilmiştir. Üç kitabındaki 45 hi-

kâyesinin çoğu, hele ikinci kitabındakilerin hepsi, küçük-hikâye tipindedirler. Gazetelerde ve dergilerde kalmış hikâyeleri ile 1955 yılından beri yayınlamadığı hikâyeleri de vardır. Gazetelerde tefrika edilip de kitap hâline getirilmemiş romanları ile deneme yazıları, fıkra ve makaleleri büyükçe bir yekûn tutarlar: **«Yalnızların Romanı»** (Çınaraltı. 2. seri. 1948); **«Ofsayt»** (Akın gazetesi. 1951-52); **«Tetik Çekildikten Sonra»** (Akın gazetesi. 1951-52); **«İnce Hesaplar»** (Milliyet. 1952); **«Yanıyor mu Yeşil Köşkün Lâmbası?»** (Yenigün gazetesi. 1957); «Sonradan Yaşamak» (Vatan gazetesi. 1958 kışı); **«Ölü Nokta»** (Yeni İstanbul gazetesi. 1958 nisan - haziran ayları 1958); Bursa'da **«Hâkimiyet»** gazetesinde **«Abaza Paşanın Rüyâsı»** adile bir de tarihi romanı çıktı (1956).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

«Oğlumuz» (1949) adındaki ilk kitabile yazı alanına yankılar uyandırarak girmişti. Anadolu yaşayışını veren, oldukça geniş bir çevreye dayanan hikâyeleri olmakla birlikte, onun, tam anlamile dışa yönelmiş, bir töre ve çevre yazarı olmadığı, konuları ve kişileri ne olursa olsun, yaşamanın dış görüntülerinden ve çatışmalarından çok, içe yöneldiği belli oluyordu. Yaşlı ana - baba arasında büyümüş, hayata ilk adımlarını atan, ilk zevklerini tadan bir gencin kabına sığamıyan canlılığını **«Oğlumuz»** adındaki hikâyesinde, gözlemci bir açıdan, şakrak bir anlatımla tasvir etmişti. Yeni bir yaşama düzenine susamış olan gençliğin gerisinde kalmış insanları, evleri ve eşyaları gibi ihtiyarlamış bulan bir genç. Onların çevresinde, durakl:yan ve ileriye yönelen iki kuvvetin zıtlaşmasının belirmesile, ruhlardan eşyaya yayılan ve sinen bir huzursuzluğun havası. Tarık Buğra, öncülerin pek fazla rağbet etmedikleri bir açıdan görüyor hayatı. Değişen yaşama şartlarının, toplum düzeni altüst olmuş bir çağın nesiller arasına koyduğu aşılmaz duvarların, ruhlara işliyen etkileri, içe oturan yankıları, bir ucu toplumda olan çöküntülerin âilelere doğru yayılmaları. Duyguda, düşüncede, davranışlardaki başkalıkların, ayrılış, kopuş ve yabancılaşmaların, iki uçtaki, tek insandaki ve toplumdaki nedenleri üzerinde durmaya çalışıyor. **«Bacanak»** hikâyesinde, bir miras işi yüzünden sinsi bir ruh güreşine tutuşan iki köylünün çatışmasını tasvir ediyor. Daha ilk denemelerinde, günlük yaşantılardan aldığı konularında bile, hikâyeyi, çevre tasvirleri ve olay yığınları arasında sürdürmeyi istemiyordu. Dış olayların ayrıntılarından kalkıyor, rahatlıkla

daha derinlere, kişiler arası ilişkilerin içimizde gelişip dışımıza yansıyan, hareket hâlinde dış çatışmaları yapan oluşumuna inmek istiyordu. Onun hikâye anlayışına göre, yalnız dış gözlem ve çatışmalardan gelen hareketlerin sıralanışı hikâyenin ancak iskeletini verir. Kalıbı, dış kabuğu belirliyen aksiyonun ifâde ettiği anlamdan başka, çok kere hareketlerimizin aramızda aldığı anlamdan ötedeki anlamları da vardır. Hareket ve davranışlarımız, çok kere düşündüklerimizin ve içimizin tam ifâdesi değildir. Tarık Buğra, kişinin içinden dışına doğru zayıflayarak, değişerek, terse dönerek yürüyen düşüncelerin ifâdesi olan hareketlerin yorumlanması üzerinde durmak istiyor. Düşünce ve duyuştaki hâlisliğin ve moral gerçekliğin dışa yansımış bozuk görüntüleri ve ahlâk dışı görünüşleri arasındaki baskılar ve engeller sistemi üzerine hikâyesini kuruyor. İç ile dış arasında bir denge kurmak, duyduğu ve düşündüğünü aksiyona maskesiz ve soysuzlaştırmadan geçirme işi, onca, kişinin, âilenin, toplumun, basamak basamak gelişen mânevî varlığının temelidir. Bu basamaklarda başlıyan çürümeler kolaylıkla bütün yapıyı sarabilir. Sanatçı, kişi ve toplum karşısındaki ödevini, olayları dış görünüşleri ve ham sonuçların, sonuçlarda ortaya dökülen çürük mahsulün karşısına geçip yanıp yakılmakla yerine getiremez. Çağımızın yaşamasında, içle dış davranışlar arasında beliren, gittikçe çoğalıp yayılan uyuşmazlığı, hareketin ruhumuzdan doğarken taşıdığı soylu anlamla aksiyondaki soysuzluğu anlatmanın gereği üzerinde önemle duruyor. Onca asıl olan, sanat yolu ile belirlenmesi gereken moral bir muhasebedir. Sanatçının görevi ve amacı, aslında var olan ve kuramsal olsa da var olması gereken bu yoğunluğun, yaşamada yeniden bir temel olarak alınmasının, yıkılmış değerleri bir dengeye oturtmanın, yukarıdan aşağıya bunu yeniden kurmanın savaşına girmektir. Bundan dolayıdır ki, ortaya dökülen ruh ve eylem kontrastını insanların yüzlerine vurmak, onlara bunun gayriahlâkiliğini kabul ettirmek, bütün ahlâkî çürümelerin temelinde yatan bu düğümü çözmek, onda gittikçe bir tutku hâline gelerek, hırçınlığa varan bir sertlikle bütün sanatını kaplamıştır. İçleri ve dışları uygunluk hâlinde olan insanlar da vardır. Kötülüğü ruhu ve hareketile bir bütünlüğün anlaşması içinde yürütenler de vardır. Ama bunlar kaybolmuş kişilerdir. Tarık Buğra ise katı kalıbın içindeki o huzursuz insana, kılıfının içinde sıkışıp kalan, ama henüz bir dönemecin köşesinde bulunan insana yöneliyor. Bu soy hikâyelerinde, zahirî bir karamsarlığın altında, insana karşı bir güven, bir umut duygusundan, bir özlemden gelen felsefî iyimserlik vardır. Gerçekten kalkıp düşlere, düşüncelere, tasarlamalara

gidişi, insanoğlunun ölmez yönü ile uğraşması, onun hikâyelerine yer yer felsefi bir anlam katıyor. Bu hikâyelerde sürüp giden bir temel unsur da zamanın akıp gidişi karşısında kişinin çâresizliği, umutsuzluğudur ki, kendi hayatının çalkantılarından gelmekte, yukarıda anlattığımız kuramsal ahlâk anlayışının temelini sarsmaktadır. Zamanın kemiriciliği ve öldürücülüğü düşüncesi, yeni bir ahlâk anlayışını yaymak endişesinde olan bir yazar için önemli bir engeldir.

Ortahalli âilelerin yaşamalarındaki sıkıntılar, aşklar ve umutsuzluklar bir kısım hikâyelerinin konularını verir. Ama Tarık Buğra'nın asıl kişiliği, belli bir çizginin üstündeki insanlarla, insanları yönetici ve etkileyici aydın insanların, toplumda yerlerini bulamamış, duyuş, düşünüş ve yaşamada bir uslûp tutturamamış «yalnız adam»ı anlatırken belirir. Bundan dolayıdır ki, hikâyesine gündelik yaşayışın gerçeklerinden girdiği hâlde, yavaş yavaş düşünce plânına doğru kayarak «yalnız adam» olarak belirlediği bir tasarı kişiyi anlatmaya girişir.

Daha ilk hikâyesi «Oğlumuz»da bile, hikâyeyi olduğu kadar romanı da kucaklıyabilecek bir anlatım ustalığı ile ortaya çıkmıştı. Bu ustalığı herşeyden önce hikâyelerinin kuruluşlarında gösterebilmişti: dilde kelime avcılığını bir yana koyarak anlatımını kösteklemediği, yazı dilini temel olarak alıp anlatımını buna dayanarak kurduğunu görmüştük. Anlamları kesin, kuruluşu pürüzsüz cümlelerile, kılı kırk yararcasına yaptığı karşılaştırmalarla, yeni edebiyatın anlatımına yerleşen o film çabukluğuna kapılmamış, edebiyata has o eski, rahat ve sâkin anlatış temposunu kullanmıştı. Zaman zaman durup, olup bitenler üzerinde düşünen, tartışan, açıklıyan, bilerek uyarıcı olma çabasını sürdüren bir anlatışı var. Onun bu dil ve anlatım özelliğinin, okuyucunun kavrayışına çok yer bırakan, onların çağrışım ve yorumlamalarına gereğinden çok yer veren, 1950 sonrası yeni hikâye anlayışına karşı olduğunu söylemek istiyorum. Kendi çağının hikâyecilerinden onu farklı bir anlatıma götüren neden, onların hikâyeyi yazmaktan çok anlatmağa gitmeleri, Memduh Şevket Esendal'ın hikâye anlatım yolundan etkilenmiş olmalarındandı. Hikâyelerini, bir yandan halk dilinin kaynaklarına, bir yandan da halk hikâyeciliğinin tekniğine uygun yeniliklerle kurmak istiyenlerin karşılarında Tarık Buğra ile Samed Ağaoğlu ikinci bir grup kuruyorlardı.

Onun ilk hikâye kitaplarındaki parçaları başlıca üç grupta gözden geçirebiliriz: 1. konularını taşra hayatından alanlar, 2. orta-

halli âilenin sorunlarını dile getirenler, 3. aşka susamış gençlerin tutkulu saplantılarından bahsedenler.

Tarık Buğra'nın daha çok son iki gruptaki konulara yöneldiğini söyliyebiliriz: aşk, yalnızlık, zaman çenberi içinde verilen ve kendi kaderi üzerinde düşünen insan. Onun ancak son gruptaki hikâyelerinde kendini bulabildiği, kılı kırk yararcasına derinliğine işliyen çözümleyici bir telâşla bu hikâyelerini yazdığı iyice belliriyor. Ayrıca onun romana doğru yönelen sanatının gelecekte hangi unsurlarla gelişeceği de bu hikâyelerinden anlaşılıyordu.

Taşra yaşayışından bahseden hikâyeleri de **«Bacanak»**, bizde görülen hikâyelerden başkadır. Gerçekçi öncüler, Anadolu'yu anlatan hikâyelerinde, hemen daima toplumun ve onun sorunlarının gözlem yolu ile tasvirine, törenin ve yerli rengin ayrıntılarına yöneliyorlardı. Tarık Buğra ise, **«Bacanak»** hikâyesinde, bir toplum sorununu, bireysel ahlâk yönünden, Maupassant'vari bir açıdan, miras karşısında köylünün davranışlarındaki temel motifi vremeğe çalışarak anlatıyor. İddiasız, dâvasız, eski geleneklerin, törelerin, taş kesilmiş anlayışların verdiği **«anonim ruha»** işlemeğe ve bu ruhu değerlendirmeğe çalışıyor. İlk kitabında **«Havuçlu Pilav Meselesi»**, **«Buhran»** ve «Ömer» hikâyeleri, taşkın mizaçlı yeni evlilerin ilk aylarındaki çekişmelerini, gözlemci gerçekçilere has bir hava içinde verebiliyor. Bir kitap içinde çeşitli havada hikâyeler bunlar. Bunlar aslında, onun, bir hikâyeci ve romancı olarak yolunu aradığını, önünde açılan anlatım tekniklerinin hepsinde başarılı olabileceğini gösteren denemelerdi.

Tarık Buğra, dil anlayışında olduğu kadar hikâye anlayışında da edebiyatımızın gidişinden kopmadı. Başı ve sonu belli, büyük değişiklikler peşinde koşmıyan bir kişiliği geliştirdi. Çözümleyici bir anlatıma dayanan hikâye anlayışına aykırı düşecek denemelere girişmedi. Hikâyelerinin başında, dış olaylardan, gözlenmiş yaşantılardan çıksa bile, bunları hızlı bir anlatım temposuna sokmadan, hareketlere bağlı olarak içte zincirlenen gelişmelere geçiyordu. Toplumdaki büyük sorunlara değil, kişilerinin yaşamalarındaki düzensizliklere, uygunsuzluklardan gelen dertlere, sosyal adâletsizliklere değil, kişiler arasındaki ruhi zıtlaşmalara, bulunmuş ve yitirilmiş mutlulukların peşine düşeceklerine birbirlerine karşı horozlanan insanların yarattıkları bir keşmekeşin üzerine eğiliyordu.

Birinci kitabındaki temalar ikinci kitabında da sürüyor ve yerleşiyor. **«Yarın Diye Bir Şey Yoktur»** (1952) hikâyesinde zaman içinde süreli varlığının bilincini arıyan insanın ruh hâli üzerinde duru-

luyor. Hareketleri ve kişilikleri sınırlı, çevresinden kopmuş, yalnız içindeki gerçeğin, zaman ve mekândaki idrâkinin oluşumuna yönelmiş insanın psikolojisini anlatıyor. Yeni hikâyenin başlıca unsurları küçük adamın günlük yaşayışının gözlem ve tasvirinden çıkarılmakta idi. Kabataslak da olsa geniş bir alana yayılmış insanların kalabalığı dış çizgilerile tasvir ediliyordu. Yeni hikâye, bütün genişliği ile şimdiye kadar edebiyatımızın dışında kalmış çevrelere ve insanlara doğru genişliyordu. Tarık Buğra ise küçük adamın çevreden ayrılmış, çağımıza has renkler ve sorunlardan uzaklaşmış, «yalnızlık içinde sivrilen kişisel psikolojisini» işlemeğe çalışıyor. Ama arada sırada bir başka hikâyeye, yaşanmış gerçeklere de yöneliyor («887956 nın Sıfırı»).

Onun hikâyeleri, kendi mizâcına ve hikâye anlayışına uygun olanların dışında, oldukça çeşitlilik gösteriyor. Mark Twain'vari mizah hikâyelerinin yanında, gözler yaşartan hüzünlü aşk hikâyeleri, gerçekçi gözlemlerden çıkarılmış hikâyeler... Anadolu kasabalarında geçen günler, fakir üniversitelinin yaşayışı, toplum düzeninin dengesizliği üzerinde hikâyeler. Ama hepsinde toplum çevresi, hareket gibi unsurlardan çok psikolojinin ön plâna geçtiğini görüyoruz.

Tarık Buğra, konularında direnmiyor, ama kişileri yine de sınırlı kalıyor. Her hikâyesinde bu belli kişi kadrosunu kullanıyor. Bütün bunları aşan bir özelliği ise, kişilerini tabiat ve toplumun dar bir çevresine bağlamak, onları bu yoldan belirlemek istemeyişidir. Her yerde, her zaman, aynı duyguları duyabilecek, aynı düşünceleri ve düşleri kurabilecek üstün nitelikteki kişilere yöneliyor. Aydın, daha çok artist mizaçlı, hareket ve işten çok düşlere ve düşüncelere eğilimli bir gencin hayatı, aşkı, dünya görüşü ve anlayışı hikâyelerinin başlıca temasıdır.

Onun hikâyesi, kendine aşırı güveni olan sekter bir sanatçının gururu ile âdilikten, tekrar edilmişlikten, edebi gevelemelerden, içimizin o aydınlık samimiliğinin dışında kalan şeylerden uzaklaşmağa çalışıyor. Mutluluğu, kişinin içi ve dışının dengesinde arıyor. Hikâyelerinde şekil bakımından sürekli bir arayış, belki öncülerin açtığı akımın en sonunda gelişinden, belki de doğrudan doğruya mizacı ile ilgili idi.

Yeni hikâyeciliğimizin öncülerinin hepsinde, yalnızlık, çevreden kopmuşluk, yaşamaya ve başarıya susamışlık, hayatta ve toplumda yerini bulamamış olmaktan gelen bir huzursuzluğun, hırçınlığın veya üzgünlüğün izlerinin eserlerine yansıdığını görüyoruz.

Onların içinde, sanatları dışında geçim yollarına baş vurmadan karınlarını doyurabilen, sanatı ile yaşıyabilen, hepsinden önemlisi değerini topluma kabul ettirebilenler pek azdı. Çoğunda kalabalığın ortasında yalnız kalmış ermişlerin felsefi karamsarlıkları, kendini boşlukta duymanın dengesizliği var. Bu «boşlukta kalış» birleşik bir motif hâlinde hepsinin eserlerinde görülebiliyor. Tarık Buğra'da da aynı tema ortaklığını bulabiliyoruz. Bunu, hikâyelerinde olduğu kadar «Siyah Kehribar» (1955) romanında da ifade etmeğe çalıştı.

Zaman içinde boşlukta kalan insan, çevreden yoksun insanın isyanı, Tarık Buğra'nın hikâyelerinin baş kişisi ve temasıdır. Bunların hayatına yapışan, günleri ve geceleri bölen bir kader vardır. Hayat, sürekli ve kesintisiz akıp gider, «yarın diye bir şey yoktur». İnsanın hayatı bir büyük gün ve bir büyük gecedir. Çoğu zaman da günü ve geceyi, dışımızda böyle şeyler olsa bile, içimizde birbirinden ayıramayız. Burada, başkaları ile mutluluk içinde paylaşılmamış, parçalara ayrılarak yaşanmamış bir hayatın mekanik sürekliliğindeki işkenceye değiniliyor. Bu anlamda bir sıkıntı Tarık Buğra için kişiseldir, çağının diğer hikâyecilerinde yoktur. Bundan dolayıdır ki, onu, 1950 den sonraki hikâye akımları kadar, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hikâye anlayışına da yakın bulabiliriz. Bunun toplumdan gelen nedenleri üzerinde açıklayıcı bir anlatıma gitmemekle birlikte, Tarık Buğra'nın, sanatı ile değerlendirilmeyişinin ızdıraplarını eserlerine yansıttığı da bellidir. Günümüzün sanatı, öncü sanatçıların getirdikleri değerler, onların yıllar boyu çabalamalarına rağmen, ancak sınırlı bir aydınlar kalabalığınca kabul edilmiştir. Sanatçıların bir bölümü, reklâmı becerebildiklerinden, biraz daha geniş çevrelere ulaşabilmenin getirdiği imkânlara kavuşabiliyorlar. Bazıları ise tenbelliklerinden veya onurlarından, denenmiş yayılma yollarına baş vurmaktan çekiniyorlar. Eskiden sanatçılar, devlet ve aydınlar katında en seçkin bir yerdeyken, bugün kendi başlarına bırakılmışlar, varlıklarından kimseler haberli değildir. Tarık Buğra, hem bu tersliğin ve bahtsızlığın hırçın kızgınlığı içindedir, hem de bunu hikâyelerinde anlatmıştır. Bunu «Şarap Şişeleri ve Kitaplar» da olduğu kadar, «Siyah Kehribar» romanında da dile getirmeğe çalışmıştı. Bu kitap, hem kendinin, hem de çağdaş sanatçı çevrelerin dramını yansıtmaktadır. Dostluğa susamış, yalnız ve üstün adamın soylu sıkıntıları ve bunalımları anlatılır bu kitabında. Tarık Buğra, hayatı yazmağa değil, yıkıp yeni baştan kafasındaki ve düşlerindeki tasarılara

göre kurma ve düzenleme çabası içindedir. İlk kitabında başlıyan, anladığı gerçeği kendi biyografisine bağlıyarak anlatışı, bu kitabında gelişerek devam ediyor. Bunlarda onun yürüdüğü yoldaki merhaleler, yıkılıp kurulmalar, iç dünyasındaki oluşumları da yer almaktadır. Bu bakımdan, o kendi çağının hikâyecilerinden bazılarının anlayışlarına katılıyor. Günümüz hikâyecileri gibi gerçeğe kendinden geçerek bir yol açmağa çalışıyor. Kişilerinin olsun, toplumun kalabalığının olsun, yaşamalarında kendi bahtına bağlı ilintiler buluyor. Kendi nesli gibi, o da, bir sfenks bilinmezliği ve korkunçluğu ile karşısına dikilen, dumanlar arasından gövdesi sezilen dehşet verici büyük gerçeğin bütününe işleme, özüne saldırma gücünü kendinde bulamıyor. Bu, hepsi için bir yılgınlığın, büyük gerçekler karşısında dehşete kapılmanın bir sonucu, mutsuz ve desteksiz sanatçının hakkedemediği bir mirastı. Hepsi de kendi kişiliklerine çarpan, taşıyamadıkları çıkmazları, hikâyelerine aktarmak suretiyle boşaldılar. Tarık Buğra, bu yolda kendini tüketen ve harcıyanların önde gelenlerinden biridir.

Tarık Buğra'yı, çağının bir iki sorunu, gerçek karşısındaki yılgınlığı bakımından kendi nesline bağlasak bile, hikâye anlatışı ile onlardan iyice ayrıldığını bir kere daha belirtmeliyiz. Bütün grupların dışında kalmasının temel nedeni de budur. Diğer bir nedeni de, kolaylıkla hatır ve gönül yıkan titiz mizacı, kılı kırk yaran ahlâk anlayışında aranmalıdır. Herkesle birlikte, kendi çağının şartları içinde yalnız, sanat anlayışı ve mizacı ile de ikinci defa yalnız kalmıştır. Bundan dolayı, o, Sait Faik'ten daha yalnız yaşamak zorunda kalmıştır.

Tarık Buğra üçüncü hikâye kitabı «**İki Uyku Arasında**» (1954) dan sonra yazdığı hikâyeleri kitap hâline getirmekte çok gecikti. Bu kitabında ise içkiye ve kumara kendini kaptırmış, saniyesine kadar düşünülerek yaşanmış hayatının keskin bilinci ile çekilmez ölçüde hırçın, günümüz aydınının sarhoşluğunu anlatıyor. Romanlık nitelikler taşıyan bu hikâyelerinden sonra da, içinden güven ve mutluluk fışkıran, gerçeği bütünü ile veren aydınlık hikâyeler de yazıyor (**«Beşinci»**). Onun en dengeli, en olgun, en gerçekçi hikâyelerinin bu küçük cilte toplandığı söylenebilir. Bazı hikâyelerinde kendini ve dramını anlatmaktan iyice vazgeçmiş görünüyor. Ama yine de kendi serüvenini anlatan bir kaç hikâyesine de yer vermiş: **«Şaheser Peşinde»**, **«Pazar Nöbetine ve Sınırlara Dair»**.

Onun üç kitabında toplanan hikâyelerinin çoğunda içkiyi, kumarı, aşkı, ve bayağılığı hicvederken, çok hararetlendiğini, bu te-

maların, onun sanatçı objektifliğinin kaybolmasına sebep olduğunu, hemen bir ahlâkçı kesildiğini görüyoruz. O zaman insanları, içlerinden kırılmış, ezilmiş, bezgin bir yürekle karşımıza çıkarıyor. Tasasız, alabildiğine güçlü gibi görünen kişilerinde bile böyle duygulu, kapalı kalamıyan bir eski yarayı hatırlatan düğümler vardır. Onun kişilerinin zaman zaman patlayıveren mutluluklarında bir hasta yön, eski anılar cennetinden kalma bir melâlin karışması vardır.

Bazı hikâyelerinde ise, yer yer, şiirlere has kapalılık, insanı tereddütlere salan «alaca karanlık» köşeler vardır. Bu Kafkavari «yalnızlık ve sislilik», belki de yaşama bezginliğinin getirdiği, hayatın saçmalığını kabullenen bir itiraftır. Onun eserlerinin bütününde anlatmak istediği felsefi yalnızlığın bir ifâdesidir. Bu anlamda Tarık Buğra, «yalnızlığı», değişen hayat şartlarının getirdiği bir toplum oluşu değil, felsefî, soyut bir mukadderat konusu olarak alıyor. İnsanoğlu çıplak ve yalnız yaratılmıştır. Yalnızlık onun yüreğine, kafasına, insanlık cevherinin içine konulmuştur. Toplumlaşma, şehirler, insanları saran bunca yapılar, işler, insanoğlunun ellerile yaratılmış avuntular, bu yalnızlığı gideremeşiştir. Her yanımızı örtmüşüz, ama yine de bir çıplak yerimiz var ki, gecenin karanlığında açıkta kalır ve sızlar durur. Bütün uygarlık birikmeleri, insanoğlundaki yalnızlığı gidermek şöyle dursun, çoğaltmıştır, insanları ayırmıştır. Tarihin ve uygarlığın akışı, sürekli ve korkunç bir «yabancılaştırma» oluşumudur. Tarihin gidişi ve toplumun akışındaki devrimler insanları birbirinden koparmakta, bazı parçalarını bir köşeye fırlatmaktadır. Bunları unutmak, avunmak istiyen insan, içki, kumar, kadın, sanat yolları ile bu gidişi bir türlü değiştirememiş, unutamamıştır. Dostlar ve arkadaşlar, sağır aldırmazlıkları ile, haincesine ihânetler ve âdilikleri ile bu yalnızlıktaki hazin asâleti kirletiyorlar. Kaderin insanoğlunun sırtına yüklediği, kişinin gündelik savaşı ile taşıyıp getirdiği bu yalnızlığın, soyuta kaçan duru berraklığı, kişiye yakışan güzelliğini berbad ediyorlar. Bir takım insanlar, yalnız yaşamayı ve toplumu değil, yalnızlığımızı da sürekli karışmaları ile berbad etmişlerdir. Bilinci yücelmiş yalnız insan için sığınacak bir yer kalmamıştır. Kişi bu alana girdi mi, ışıklar kararıyor, bize has gerçeklerden gelen yaşanmış bir karamsarlığın içine giriyoruz. İçinde yer yer ışıklar parıldayan yanıp sönen bir bulanıklığa girmesinin nedenleri buradadır.

Tarık Buğra'nın yazı hayatının daha ilk basamaklarında roman denemelerine giriştiğini görüyoruz. Bunların çoğunu tefrika edildikleri gazetelerde bıraktı. Uzun süre hikâyeleri ile romanlarını da yü-

rütmekle birlikte, ilk romanının yayınlandığı yıllarda başarı kazanamayışı onu uzun süre duraklattı.

Onun kitap düzeninde çıkmış ilk romanı **«Siyah Kehribar»** (1955), olayları Roma'da geçmesine rağmen Roma atmosferini değil, İstanbul atmosferini yansıtan bir kitaptı. Kişileri de italyan adlı olmakla birlikte, bütün kişilikleri ve yaşantıları, düşünceleri ve düşlerile bu diyarın insanları idi. Bu roman aslında, Türkiye'de olup biten işleri, aydınları ezen ve yalnızlığa iteliyen baskı havasını, Roma'da geçmiş gibi anlatan perdeli bir eserdi. Bundan dolayı da gerekli anlayışı ve etkiyi uyandıramadı. Kişilerinin mizaç ve tipleri birbirlerine çok yakın, aralarında özgür kişiliklerde bulunması gereken zıtlaşmalar iyice belirlenmemişti. Bütün kişilerinin ağızlarından, yazar kendisi, hemen aynı anlatımı ve dili ile konuşuyor; hepsine ayrı ayrı yansıyarak ve bölünerek bir Tarık Buğra grupunun yaşantısı veriliyordu. İnsanları adım adım izliyen bir «kader düşüncesi», İkinci Dünya Savaşı yazarları ve romancılarının, herşeyden çok faşizmin baskısını ve havada dolaşan ölümü enselerinde duyanları anlatan romanlarının havasını taşıyordu. Bu romandaki diyaloğlar ve hareketler, olayların geçiş yerleri, iyice hesaplanmış ve hiç aksama vermeden yürüyen bir esrarlı havayı sürdürüyor. Bütün hareketler ve konuşmalar eldivenler ve ellerin parmakları gibi çözülüp açılarak birbirlerine giriyorlar. Bir belkemiği motifi halinde esen ölüm havası herşeyi sarıp götürüyor. İlgi çekici serüven havası, eseri bir solukta okuyup bitirmemize yardım ediyor. Toplum sorunlarından, bizi saran baskı mekanizmasından yükselen ve ruhları bunaltan bir duman, içimizi ezen ve düşüncemizi felce uğratan bir korku sıtması hâlinde yayılıyor, olaylara iyice bağlanamadan, soyut unsurlarla işleniyordu. Gerçeği, çatışmalar ve çekişmelerin gündelik temposu içinde sürdüren bir hayattan sanata yükseltmeye çalışan gözlemci gerçekçilerin yanında, Tarık Buğra, toplumun ve yaşamanın üstünde dolaşan atmosferin çözümlenmesi ile yetiniyordu. Sanatındaki bu özellik, belki de onun ruh oluşumunun, içinde bulunduğu yaşama şartlarının belirlediği bir takım komplekslerin bir ifâdesi idi. O yıllarda sanatçıların, yazarların toplandıkları her köşe, Pasaj'daki birahaneler **«Siyah Kehribar Barı»** na benziyordu. O yıllarda Tarık Buğra'yı da, öteki sanatçıları da, **«Siyah Kehribar»** daki havayı yaşarlarken görmek kabildi. Sert ve kesin yargıları, büyük yudumlarla içki içişleri, kendilerini anlamıyanlar karşısındaki isyanları. Tarık Buğra'nın, bir çağın aydın ve sanatçı insanının çıkmazlarını, hayatta bulamadıklarını, isyanlarını, bu romanda ya-

nında, yukarıda anlatmağa çalıştığımız «çağının yalnızlığını ve şattığını görüyoruz. Bütün iddiasız görünüşüne rağmen, bu roma- hüznü» nü, yaşamanın dışında kalmışlığım, bağışlayamıyan isyanını anlattığını görüyoruz.

Onun kitap biçiminde yayınlanan ikinci romanı, «Küçük Ağa», bu addaki üç ciltlik bir roman serisinin ilk kitabı olarak pek geç yayınlanabildi (1964). Diğer ciltler yayınlanmadan bütünü üzerinde konuşmak yersiz olmakla birlikte, ele aldığı konu o kadar belirli bir devreyi ve sorunları kucaklıyor ki, ilk cildi üzerinde şimdiden düşüncelerimizi söyliyebiliriz kanısındayım.

Öncü romancıların peşinden, onun da, Kurtuluş Savaşı sorunlarına gelmesi, hem kendi romancılığına bir yeni anlam kazandırması, hem de yavaş yavaş bir akım hâline gelmeğe başlayan bu konuya yeni bir açı getirmesi bakımlarından önemli oldu. Gerçekçiler arasında Samim Kocagöz, İlhan Tarus, Kemal Tahir'in ayrı açılar ve anlatımlarla bu konuya gelişleri karşısında, Tarık Buğra'nın da «Küçük Ağa» serisile gelmiş olması, öncü gerçekçilerin zaman zaman belirli noktalara ayrı açılardan gelip toplanmalarının bir rastlantı değil, zorlayıcı ve iteleyici nedenlere dayandığını göstermektedir. Bu gün içinde debelendiğimiz çıkmazların çıkış noktalarının ta Kurtuluş Savaşı yıllarında bulunması, toplumu yoklaya yoklaya yürüyen romancıları daha uzun süre bu konuya çekecek gibi görünmektedir. Kurtuluş Savaşı'na rağmen sürekli ve gerçek bir kurtuluşun özlemini çekenlerin çoğaldığı bir ortamda romancıların bu özlemin köklerine inmeğe çalışmakta bilim adamlarına öncülük ettikleri yalnız bizim edebiyatımızda görülen bir özellik değildir. Kurtuluş hareketlerinin Anadolu halkına ve onların kendi içlerinden çıkardıkları alt kadrolara, yurd çapında örgütlenmelere dayanan yapısı, yalnız savaşlar süresince değil, kuruluş ve devrim hareketleri sırasında da kendi varlığını duyurmuş, düşman karşısında birleşen güçlerin, Türkiye'nin, kuruluşunda beliren iç sorunlarında birleşemedikleri ve çatıştıkları görülmüştü. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapısında 1922 den sonra kendini iyice duyurmağa başlıyan büyük bir bölünüş, Atatürk'ün tasfiye çabalarından sonra bile, yakın çağın bütün ileri hamlelerinin karşısına çıkan bir direnme gücü hâlinde kendini zaman zaman duyurmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kuruluş ve devrim hamlelerinin heyecanı içinde «karşı gruplaşmaların» ve «ters birikmelerin» varlığı ve gücü hiçbir zaman ciddi bir şekilde değerlendirilmemişti. Türkiye, 1946 ve 1950 şartları altında demokratik bir düzene yöne-

lirken, Kurtuluş'tan sonra sürekli olarak itelenen ve tasfiye edilemiyen bu ters birikmelerin organize gücünün genişliği olaylarla birlikte ortaya çıkınca, iç politika çekişmelerinde ve seçim mücadelelerinde ortaya çıkan ikiye bölünüşün nedenlerini kaynaklarında araştırmak artık bir zorunluk hâline geliyordu. Gerçekçilerden bazılarının Kurtuluş Savaşı'nın epik basamaklarında takılmalarına karşılık, İlhan Tarus **«Karakol Cemiyeti»** hareketini anlatan **«Var Olmak»** (1957), ve **«Bozkır Ayaklanması»** nı anlatan **«Hükûmet Meydanı»** (1962) romanları ile bu cephe arkası kaynaşmalara yönelmişti. Kemal Tahir ise büyük bir roman serisi ile bu büyük çatışmanın köklerini, ta Meşrutiyet yıllarından alarak bu güne bağlama yoluna girmişti. Tarık Buğra ise bu çok önemli devrenin bize kapalı kalan bir başka yönünü, **«İkinci Grup»** diye adlandırılan ve Kurtuluş Savaşı'nda zaman zaman olayları da, Büyük Millet Meclisi'ni de etkileyen, **«gelenekçi ve şeriate bağlı muhalif vatanseverler grupu»**'nun romanını yazıyor. Tarık Buğra, son yıllardaki siyasi düşüncelerde de ifâdesini bulan ve gittikçe yayılan bir düşünceyi roman düzeninde ele alıyor: **Kurtuluş hareketini, İttihatçı geleneklerine ve onların ün salmış örgütlenme güçlerine dayanan, batıya yönelmiş aydın bir üst kadronun hareketi olarak değil, «vatan-millet-din» anlayışı ile iç içe bulunan Anadolu'da halkın gönlünde yaşıyan din ve millet şuurunun organize olmada ve harekete geçmedeki şuurlu öncülüğü ile birleştiriyor ve açıklıyor.** Ona göre, vatan, millet, din, bu hareketin şimdiye kadar hep yanlış yorumlanan ve belirlenen niteliklerinin dışında, gerçekte var olan **«üçlü bir kutsallıktır»** ki, bu milletin var oluşunda da, Kurtuluş Savaşı'nda da temel olmuştur. İstiklâl Savaşı, gerçekte ancak bu açıdan anlatılabilir. Ona göre, bu bizde eskidenberi sürüp gelen bir gelenekti. Ancak **«cihât»** uğrunda açılan ve Anadolu halkının vicdânında her zaman yankı bulan bir bayrak, Kurtuluş Savaşı'nda bir başka el tarafından, hem dış düşmana, hem de halifeye karşı açılmıştı. Anadolu'da bir çok inanmış kimse ve bu romanın kahramanı **«Küçük Ağa»**, bu çelişmenin ezici baskısı altında şaşırmış ve bunalmıştı. Doğru olan yolu bulmakta trajik bir tereddüde düşen bu insanları suçlarken, doğru yolu seçmenin zorluğu, yanılmalarını bağışlatacak bir nitelikteydi. Bundan dolayıdır ki, o, kişisini bu çetin durumda kalan bir **«üstün adam»** olarak tasvir ediyor; olayların içinde yuvarlanan, kılıktan kılığa giren çelişik hayatındaki dramı anlatıyor. Onun **«İstanbullu Hoca»** sı, halkın itibârı ve büyük sevgisini kazanmış bilgin din adamı, bir yandan kurtuluş umudu, bir yandan altıyüz yıllık Osmanlı

töresinin gelenekleri arasında sıkışıp kalmış. Bu durum, Tarık Buğra'ya göre, yenilgi ve istilânın getireceği acılardan daha büyük trajedilere sebep olmuştur. Anadolu insanı bu çelişmeler ve çatışmalar yüzünden ızdırap çekmiştir. Tarık Buğra, «**Küçük Ağa**»nın ve onun gibilerin yaşamalarında işte bunu anlatmaya çalışmış. «**İstanbullu Hoca**»nın yirmibir yaşındayken gelip yerleştiği bir Anadolu kasabasında (Akşehir) «cihât geleneğinden kopamayışı», Milli Mücadeleye karşı direneyim derken, olayların içinde sürüklenerek çetelere katılmasını, «**Küçük Ağa**» hâline gelişini anlatırken, bizdeki «**Kuvayi Milliye**» kuruluşunun en karanlık köşelerine ışık tutmaktadır. «**İstanbullu Hoca**» sırasında olanlar, halifenin karşısına çıkmadan önce, büyük buhranlar ve iç muhasebesinden geçtiler. Yeni bir harekete koşulurken büyük acılar çektiler. Cihât bayrağından başka olan bu yeni bayrak altında artık eski kişiliklerini bırakmak zorunda kaldılarsa da, çetin namus ve doğruluk anlayışlarını da yeni yaşamalarına götürebildiler. Tarık Buğra'nın romanın, bu cildinde henüz iyice belirliyemediği nokta, bu yeni bayrak altına yeni bir insan olarak gelip gelemeyişleridir. Onların halifeye bağlılıkları bu yeni bayrak altında da sürüp gitmemiş miydi? Bütün terse düşmeler, Çerkes Edhem'in karargâhındaki ilişkiler ve güvensizliklerin temelinde, gelişen olayların sürekli olarak gerisinde kalmanın çâresizliği yok muydu? Bütün bunları belki de Tarık Buğra, «**Küçük Ağa Ankarada**» adını taşıyan ikinci cildinde anlatacak. İstiklâl Savaşı'na karşı olan kimselerin zamanla bu harekete koşulmalarındaki ruh ve kafa evrimlerini veya ince hesapları anlatmasa bile, yine de birçok romancılarımızın haberli bile olmadıkları gerçekleri ortaya çıkarmış olacak.

Savaş sırasındaki bir Anadolu kasabasındaki çalkalanmaları, cephe gerisi hayatını anlatırken, kişilerinin çevreye, olaylara, ve romanın özüne bağlı gelişmelerini de tam bir uygunluk içinde gösterebilmesi, onun güçlü bir romancı olduğunu ortaya koyuyor.

«Oğlumuz» (1949) dan :

OĞLUMUZ

Karım, belirmeğe başlıyan pencerenin önünde oturuyordu: Bütün geceyi orada geçirmişti.

Sen hâlâ yatmıyacak mısın? dedim.

Doğruldu. Kül rengi pencerenin önünde sadece bir gölgeden ibaretti. Fakat bu gölgede, beraber geçirdiğimiz yirmi küsur yılın her gününden bir şey vardı.

— Ezan okunuyor, diye mırıldandı.

Sesi bana hüzün verdi. Olamız bu dünyadan, duyguların erişemiyeceği kadar ötede gibiydi ve karım, Kur'anla vâdedilen saadetini, sanki asırlardanberi beyhude yere bekliyordu.

Hareketlerinde ve yürüyüşünde, kabul edilmiş bir mağlûbiyetin hazin sükûneti vardı. Mutfağa geçti. Onu sanki rüyada görüyordum: Mangala ve semavere kömür koydu; abdest aldı, sonra seccadesini sofaya sererek namaza durdu.

Pencere iyiden iyiye aydınlanmıştı.

Renksiz, sessiz ve serin kuşluk vakti: Yatağın ılıklığı, belirsiz duygular, düşünceden kaçış. Dalmışım.

— Yahu..

— Ne var?

— Geldi..

— İyi ya işte..

Fakat mesele bu değildi: Karım beni kayıtsız buluyor ve üzülüyordu:

— Bir şey söylemiyecek misin; bu üçüncü oluyor.. Ha yahu: Ne yapacağız?

Bilir miyim ben. Fakat ona:

— Yarın bir şeyler yaparım, diyorum.

Hangi yarın?... Gökyüzü tatlı maviliğini bulmuştu bile. Gün, katılmağa mecbur olduğumuz gün, başlıyordu. Karım haklı. Bunun üzerinde durmak lâzım. Oğlum yatağına daha yeni giriyordu. Ona, bu yaptığının ümitsiz bir isyan olduğunu anlatmalıydım. Yataktan, birdenbire fırladım. Karım telâşlandı:

— Fazla sert davranma. Ne de olsa artık...

Devam edemedi. Ona baktım: Gözlerindeki mâna allak bullak. Ah benim saz benizli, kır saçlı bebeğim.

Çıkarken, omuzlarıma hırkamı koydu.

★

Odası gündoğdu tarafındaydı. Pencereleri büyükçe bir bahçeye bakardı. Karşı evden kurtulmak üzere olan güneş duvarları hafifçe pembeleştirmişti.

Ve o, uyumuştu.

Elbiselerini masanın üstüne atıvermiş, pijamasının ceketini giymemişti. Yatağının yanındaki sandalyeye iliştim. İçim bir tuhaftı. Ona bakamıyordum; fakat onunla doluydum: Tıpkı, çok eskiden bir defa daha olduğu gibi: O zaman daha küçüktü, tifoya tutulmuştu, ateşi vardı, sayıklıyordu. O, şimdi bunu hatırlamaz ki...

★

Karlı bir şubat gecesi doğmuştu. Babamın kucağına verirken bir tuhaftım... İsim ararken kamus bana ne kadar boş gelmişti. Ona, ışıl ışıl, kâinat gibi mânalı bir kelime bulmak istiyordum. Sonunda Ömer dedik. Bu da ona yakışmıştı. Onu, tarihe girmiş bütün Ömerlerin ikbaline lâyık görüyordum.

İlk gülüş.. ilk diş.. ilk kelime.. annesine doğru, genç, güzel ve mes'ut annesine doğru ilk adım.

Sonra yedinci yaş.. mektebe götürdüğüm gün ne kadar ağlamıştı: Sanki varlığına evden başka bir ortak kabul etmek istemiyordu. Fakat bu mukadderdi: O da her oğul gibi sokak, mektep ve çarşı arasında, günden güne katileşen bir bölünmeye mahkûmdu.

Ve on dördüncü yaş: Hırçınlıklar, iştihasızlıklar... Bize yeni bir ortak daha, ortakların en yenilmezi... Karımın mağrur telâşları ve benim ilk endişem.

Liseyi, daha sonra fakülteyi bitirdi. Bu arada, onu biraz daha iyi yaşatabilmek için, karım, düğününden kalma üç beşibirliğini bozdurdu... Ve o, ilk aşkın bahtsızlığı ile sarsıldı, bizi de perişan etti.

Böylece biz ona bütün bütün bağlanırken, dünyamız artık tamamen onunla hudutlanırken...

«Sen bizden ayrılıverdin. Sevgimiz arttıkça sen biraz daha fazla rahatsız oluyordun. Ben bunu anlıyordum: Sen bunda biraz da hürriyetine tecavüz buluyordun. Fakat annen...

Ben biliyorum: Sen, artık odaların bu döşeniş tarzım, hattâ bu evi beğenmiyorsun... Uçmayı öğrenmiş bir serçe yavrusu gibi, gözün başka dallarda. Senin düşündüğün, kimbilir ne acı şeydir. Bizi misafir edeceğin odayı da unutmamışsındır; buna eminim. Bu kadarı bize... bana yeter. Fakat annen... Bunu sen de seziyor, arada sırada, hattâ sık sık kardeşlerini nasıl okutacağından, bizim için neler tasavvur ettiğinden bahsediyorsun. Fakat birbirimizden niçin gizliyelim; sen böyle konuşurken sesini titreten şeyde biraz vicdan burkulması ve daha çok çâresizliğin azabı yok mu?. Ama sen bunun için üzülme, senin elinden ne gelir; hayat böyle işte, yapamazsın ki...

Ben senin içkiden ne umduğunu biliyorum; alışmıyacağına da eminim.. Fakat annen...

Sonra ben senin dışarıda ne aradığını, evden niçin kaçtığını da biliyorum. Belki de küçük bir orospu. Ben onlara düşman değilim; hattâ... fakat annen... kadıncağız böyle birine kapılıvereceksin diye tir tir titriyor. Sen gecelerini böyle dışarıda geçirince, kuruntuları, ışıl ışıl caddeleri ve gazinoları masal mağaralarına çeviriyor.

Fakat bütün bunlara ne lüzum var; sen sanki bunları bilmiyor musun?.. Ben sanki bütün bu şeylerin senin kalbini nasıl sızlattığını bilmiyor muyum??. Annen, ben.. sen bize bakma. Bütün budalalık bizde. Biraz hasta olmanı bekler gibiyiz. Hâlâ bize en çok ait olduğun günlerdeki gibi kalmanı istiyoruz. Değişebileceğini aklımız almıyor. İşte, gözlerimi bir türlü yüzüne çeviremiyorum, sana bakamıyorum. Annen de böyle. Şimdi biz, seni uyandıramayız. Çünkü, düşünmeğe cesaret edemeden biliyoruz ki, artık senin uykun da değişti. Eskiden bizi bekler gibi uyurdun. Evet, artık uykun da değişti. Hattâ asıl değişiklik uykularında oldu; sen uykularında da bizden uzaklaştın...»

Başımı çevirdim: Ona baktım. Bunu yaparken romatizmalı kolumu kullanır gibiydim. Fakat içim birdenbire ferahladı: Sanki yıllardır aradığım bir arkadaşımı bulmuştum. Islık çalmak istiyordum. Perdeleri indirdim; güneş onu rahatsız edecekti. Benimkilere benziyen sert ve siyah sakallı yüzünü hafifçe öperek dışarı çıktım.

Çayımızı içerken karım biraz dalgındı. Ben, küçük oğlumun çayını gizlice, hiç sevmediği limonla doldurdum.

BİTMEMİŞ SENFONİ

O günler büyük ve gerçek - gerçek, çünkü büyük - kuvvetlere, meselâ sanata veya insanlık sevgisine - insanlık sevgisine çünkü sanata - inanmış günleriydi.

Ve hayat, altı kat aşağıda, akar giderdi:

Aşağıda çatılar vardı, taraçalar, balkonlar, pencereler, ağaçlar, sokaklar, meydanlar vardı... Aşağıda bahçe vardı.

Bir tek odada oturuyorlardı; küçük basık, fakat şehre altıncı kattan bakan bir odada: Kız, on yedi yaşında, kendini bu karanfil kokulu rüzgârın önüne kapıp koyuvermiş bir sarışındı; güzeldi, zarifti, şuh ve saadete inandıran bir mizâca sahipti, batıya bakan pencerelerinde yaslanıp, batan güneşlere, şehrin üstünden omuz omuza bakarlardı:

Şehrin üstünden, evet; şehrin üstünden bakarlardı ve bu herşeyden güzel, hattâ ümide, yâni zamana meydan okuyacak kadar ferahlatıcı birşey olurdu, zamanın zincire vuruluşu, saadetin bulanık suyun üstüne çıkışı, çünki, ikisinin beş duygu çapında bir oluşu olurdu.

Şehir aşağıda uzar giderdi: Bir toz bulutu güneşi turunç gibi yapar, binlerce sesin karması olan bir uğultu Okyanusların hırslı ve deli dalgaları gibi altıncı katın eteklerine kadar - fakat ferini kaybedip yenilmelerden bir önceki soluklara dönerek - yükselirdi.

Bu dalgalar altıncı katı, asla yutamazlardı, yutamıyacaklardı. Onlar buna inanırlar, böylece de, şehrin bu vahşi dalgalanışlarına hüzün ve merhamet karışığı bir sempati ile sessiz sessiz bakarlardı.

O günler büyük ve gerçek - gerçek çünki büyük - kuvvetlere, meselâ aşka, meselâ sanata veya insanlık sevgisine - insanlık sevgisine, çünki sanata - inanış günleri idi.

Ve erkek şehrin idrâkine bütün bütün kapanmıştı: O, insanları, şehri, uğultularından, bir senfoniyi dinler gibi dinliyor ve bu senfoniyi yeni baştan, daha güzel, daha kutlu bir tempoda yaratmak için dinliyordu. Bu senfoni yeni baştan yazılmalıydı: Sanat ve düşünce devlerinin, çok eskiden, elbirliğiyle yarattıkları bu senfoniye

bayağı sesler, çirkin sesler, iğrenç sesler karışmış, tezgâhtarlar, tekrenkliler, putlara, yâni zekâ ve dehalarına tapanlar - vahşi ve hayvanca bir uzlaşmaya sığınarak - demagoji ile, safsata, riyâ, hile ve kalleşlikle seslerini ön plâna geçirmiş, büyüyü bozmuş bulunuyorlardı.

Erkek yirmi sekiz yaşında idi, bu senfoninin yeni baştan yazılması gerektiğine, yeni baştan yazılabileceğine inanıyordu; çünkü sanata inanıyordu, saadete, aşka inanıyordu, insanların sevgiye ve saadete razı edilebilceklerine inanıyordu. Savaş önce vitrinlere karşı açılmalıydı, vitrinlere saldıran devler kıçüstü oturtulmalıydı... Ve bu mümkündü, bunun mümkün olduğunu ona sarışın öğretmişti.

Şehre bakmıyordu; sokaklara, meydanlara, pazar yerlerine girmek zorunda bırakılamıyacağını da biliyordu; çünkü yanında, on yedi yaşında kendini bu karanfil kokulu rüzgârın önüne kapıp koyuvermiş, güzel, zarif, şuh ve saadete inandıran sarışın vardı, hayata sadece bir aşkla razıydı ve gerçekte, şehre, sokaklara, pazar yerlerine meydan okumağa yetecek kuvveti erkeğe veren o idi.

Ve hayat aşağıda akar giderdi, aşağıda... bahçe vardı.

Bahçede ağaçlar, ağaçların altında çimento torbaları, çivi sandıkları, kalaslar, keresteler, dikmeler vardı. Bahçenin kapısı haftada bir, on günde bir açılırdı; bahçe terkedilmiş bir adaya veya daha doğrusu işte bu şehre, şehirlerden bir şehre benzerdi. Altıncı kattan bakınca, bir uçurumun dibinde gibi ve bir bahar sabahında sona eren bir kâbus gecesini andırırdı;

Oraya yavrulamak için yer arayan, karınları gövdelerinden ağır dişi kediler gelir, diğer dişi veya erkek kediler tarafından dişlenir, tırmalanırlardı.

Oraya, köpekler gelir, öbür köpekler tarafından ısırılır veya hırpalanırlardı.

Orada kurbağalar, solucanlar, fareler vardı.

Oraya güvercinler, serçeler veya sinsin kuşları, tembel kuşları, bir kırıntı bulabilmek için iner, kedi veya köpek pençelerine takılır kalırlardı ve arkasından bu pençe öbür üç pençenin ve dişlerin yardımına muhtaç düşerdi.

(Ahh o, artık atılıyamıyacak kadar ağırlaşan gebe kedilerin, şâhane güvercinleri; buraya, bir parça daha bu tarafa diye dua eder, yalvarır gibi süzen gözleri... Ve ah, hele yakalanan avı kaptırdıktan sonraki...)

Hırıltılar, miyavlamalar, cikcikler altıncı kata kadar - fakat

ferini kaybedip yenilmelerden bir önceki soluklara dönerek - yükselirlerdi.

Altıncı kattan, yavrularını boyunlarından dişleriyle tutup oradan oraya taşıyan kediler... çiftleşen kediler... aç ve yaralı kediler... boğazlanan güvercinler veya serçeler... dallarda veya duvarlarda dövüşen veya sevişen güvercinler veya serçeler görünür, köpekler, kemik taşıyan, kemik gömen, gömdüğü kemiği çıkaran köpekler, kedilerle dostluk kurabilmek için, oynamak için yorulmadan dakikalarca uğraşan köpekler görünürdü.

Bahçede bahar olur, yapraklar yeşerir, sonbahar olur, kızaran, sararan, kararan yapraklar teker teker dökülür, rüzgârlarla, yağmurlarla çıtır çıtır dökülürlerdi. Bahçede - o değişmiyen âlemin üstünde - yapraklar yağar, yağmur yağar, kar yağardı.

Şehrin üstüne de, uğultunun üstüne de yağmur yağar, kar yağardı. Fakat altıncı kata kadar gelebilen her şey - beş duygu ve bütün tefsir güçleri için - o büyük senfoninin hiç değilse bir notasına bir ümitten ibaretti: başka bir şey değil.

Çünkü o günler büyük ve gerçek - gerçek, çünkü büyük - kuvvetlere, meselâ aşka, meselâ sanata veya insanlık sevgisine - insanlık sevgisine, çünkü sanata - inanış günleri idi. Ve hâtırası erkeğin ta can evini hâlâ sızlatır.

Şimdi sarışın, kim bilir nerededir? Erkek onun ardından, altı katın basamaklarını - bir daha çıkmamak üzere - nasıl indiğini, bu bozulmuş, bu soysuzlaşmış senfoninin içinde sesinin günden güne nasıl değiştiğini, altıncı katların işini bir parça daha güçleştirmekten başka birşeye yaramaz hâle geldiğini düşünmek bile istemez. Artık kendine bunu düşünecek kadar olsun kuvvet kaldığını umamaz.

KUYRUKLU YILDIZ

«Sana verecek hiç bir şeyim yok mu? Sen sınırsız ve vahşi karanlıkları yırtıp gelen, bir an sonra gene o cihetsiz, istikametsiz sonsuzlukta eriyen şahaplar gibi...»

Süleyman YÜCEL

Çocuğun bir kadrosu yoktu ki, bu hikâyenin bir kadrosu, bir düzeni olsun. Zaten ben sarhoştum, Balıkpazarı'ndan, fakat topu metelik etmez bir sürü cümleyle dönüyordum.

Kısacası, ben, Balıkpazarı meyhânelerinden birinde kepenkler çekilene kadar içmiş, sonra da gece yarısına ve sahip değiştiren sokaklara çıkmıştım.

Tramvaya Sirkeci'den bindim. Hangi tramvaya?

Evet; bunu da söylemeliyim. Bunun için işte söylüyorum: Bahçekapı - Edirnekapı tramvayına.

Şimdi ben Bahçekapı - Edirnekapı tramvayında, bu tramvayın sahanlığındayım. İlk önce - tabiatıyla - biletçinin nüktesi ile burun buruna geldim. Bey biletçi:

— Bilet.. siz!

diyordu.

Ne lûzumu vardı bu nuktenin sanki? Benim sahanlıkta tek olduğumu ve bilet almadığımı, fakat bilet almağa mecbur olduğumu onun kadar ben de bilmiyor muydum?

Bilet aldım. Tramvay - tabii bilet aldığım için değil - yürüyordu, yürüyeceği için.

Derken Gülhânenin orada - gece yarısı - bir çocuk basamağa atladı. Kapıyı açtım; içeri girmesine yardım edeyim diye. Emin olun başka hiçbir niyetim yoktu. Fakat çocuk bana:

— Gurr, gurr, grav!

diye mukabele etti.

Biraz önce de söylediğim gibi, ben Balıkpazarının bir meyhânesinden dönüyordum. Bu yüzden de çocuğun ne demek istediğini, ilk anda anlıyamadım: Çocuk bana otomatik tabanca ile ateş edermiş.

Anlamak için ikinci ana kalışım yüzünden özür dilemenin daha uygun olup olmıyacağını düşünmeğe lüzum görmeden:

— Ahh, ahh.. kıhh..

Diye kıvrıldım olduğum yere: Kurşunlar bağrımı delik deşik etmişti, ben ölmüştüm artık.

Çocuk sahanlığa atladı. Ceplerimi aramağa başladı. Eline geçen herşeyi, saatimi, ağızlığımı, kalemimi - kalemimi - aldığı yere koyuyordu: Allah var; bunu söylemeliyim.

Sonunda, dış cebimden lüzumsuz bir kâğıt alarak:

— Olrayt!..

diye, kıvrık bir dudakla, mırıldandı.

İşte tam bu sırada - ben yerde ve ölmüş, büyük haydut ayakta, elegeçirdiği büyük planı okuyor - kapı açıldı ve önde kontrolör, arkada biletçi - iki sevgili - her zamanki nüktelerini getirdiler:

— Bilet.. sizler!..

Adım gibi biliyorum: Bizim «Olrayt»ın bileti yoktu, üstelik, artık, basamakta da değildi. Bu arada ben - tabii ve maalesef - ölümü bırakmış, ayağa kalkmıştım. Karşılıklı menfaatler işin ilk engelini derhal giderdi: Eline sıkıştırdığım biletine karşılık Olrayt da bana büyük planı geri verdi.

Bunun üzerine:

— Bilet - sizler!

diye - biraz sertçe - tekrarlıyan kontrolöre bizim Olrayt beni bitiren şahâne bir jestle bileti uzattı. Kontorlör bileti yırtan elini, bileti yırttıktan sonra bana uzattı.

Adım gibi - bunu da - biliyordum; artık benim biletim yoktu. Fakat ben - neden acaba? - ceplerimi habire ve delercesine araştırıyordum.

Nihayet:

— Düşürmüşüm.

diye bir yirmi beş kuruşluk uzattım.

Mesele ne kadar açıktı. Mesele gerçekten açık ve kolaydı. Fakat biletçi bey burnunu meseleye soktu ve:

— Hayır, dedi sevgilisine: Beyin bilet aldığını biliyorum. Ama bu almadı.

Bu derken bizim Olrayt'ı gösteriyordu.

Baktım Olrayt oralı bile değil. Almış biletini - biletimi - dişleri-

nin arasına, geveliyor ve şâirane gözlerle, arkaya doğru akıp giden kapalı dükkânlara, kör gözlü evlere bakıyor.. bana da bir cesaret geldi, nutkum bir çözüldü. Açtım ağzımı, yumdum gözümü ve:

— Parklar yapar, çimenler döşersiniz, fakat Olrayt'lardan biri combalak kılmağa kalktı mı çimenlerin üstünde, bekçileri salarsınız. Tramvaylar yapar, tramvaylara basamak korsunuz, basamaklı tramvaylarınızın basamaklarının ardında kapılar vardır, kapılarınız sahanlıklara açılır, fakat...

Kontrolör, baktı ki, ben Balıkpazarındaki meyhânelerin birinden geliyorum, sesini çıkarmadı ve uzattığım yirmi beşliği alarak, biletçi baya:

— Bir daha beylere biletlerini kaybettirme, diye terslendikten sonra: Kes bir tam bilet! dedi.

Mesele - açık ve kolay mesele - kapanmıştı.

Sevgililer gittiler. Ben candan bir gülümseyişle sağa döndüm. Fakat bizim Olrayt çoktan atlayıp gitmişti. Bir defa, son bir defa daha göreyim diye geriye baktım. Heyhat.. Karanlık yakını uzaklaştırıyor ve ancak geriye doğru akıp giden - birbirlerinin tekrarı - kapalı dükkânlardan, kör evlerden başka birşeyler görünmüyordu. Olrayt yoktu. Oyunu yarıda bırakıp gitmişti vefasız. Olrayt yoktu ve basamakta tükrükle ıslanmış, inci gibi dişlerle dişlenmiş bileti - biletim - duruyordu.

«İki Uyku Arasında» (1954) dan:

BEŞİNCİ

Fevzipaşa'dan bindiler. Bir akrandılar, üçü de aynı çağı yaşıyorlardı; delikanlılık çağını.

Üçü de delikanlılık çağını yaşıyorlardı ama, onda bir kız çocuğunu andıran bir şeyler vardı. Halbuki aralarında en efece davrananı da o idi.

Lâstik çizmeler giymişti. Kasketi arkaya doğru kaykıktı, toz pembe alnına kavrulmuş fındık kabuğu renginde perçem düşürmüştü. Paltosu, ha ha şimdi sıyırıp atıverecekmiş gibi duruyordu omuzlarında. Ağziyle, küfürleriyle ve gülüşiyle bal gibi Adana'lıydı.

Ötekiler de Adana'lıydı ve çakır keyiftiler. O, pencerenin yanında sol dirseğine abanıp bir hoş yayılıvermiş anlatıyor, ikisi de dinliyordu. Ama ne dinleyiş! Böyle güzel, böyle candan dinlemek daha olmaz.

Portakalları satmış. Ötekiler geldiği zaman ikinci şişeye yenice balşamışmış:

«Ha bu şişeye» diyordu.

İstasyondaki kebapçıya trenden bir saat önce gelmişler. Evet gelmişler:

«Elâziz'li miydi, Diyarbakır'lı mıdır nedir? Kürdün biri» diyordu yanındaki için.

Ayrıca:

«Yankesici miydi, tavuk muydu lillahaz? Peşimden ayrılmadı» diyordu.

'Adana'lı güzel oğlan kendinden emindi amma, bakarsın bir punduna getirir, portakal paraları bir varmış bir yokmuşa benzer.

Fevzipaşa oteli tepede imiş ve herif otelde başlamış asılmaya. Adanalı:

«Ülen herif bir de şâir gibi konuşur, bir de şâir gibi konuşur» diyordu.

Zaten asıl kuşkulanışı da Adana'lı güzel oğlanın bu yüzden olmuş. Kürt boyuna meyden, mahbuptan bahseder beyitler düşürürmüş, içek dermiş. Bakmış ki, baş etmenin yolu yok, pekiyi ağam içek demiş, içinden de, bayır aşağı inerken çenesi budur diye bir yerleştirdim mi, diye kurmuş.

Çıkmışlar.

Herif sokuldukça sokulur. Adana'lı güzel oğlan yâsabur çeker, yumruğun tam sırası diye düşünür. Ama Kürt ya yankesici değilse?

Trene daha saat var. Bir enselendi mi, karakolda kime dert anlatacak?

Yollar yumuşayan karla vıcık vıcık ve Adana'lı güzel oğlanın ayağında lâstik çizmeler.

Başlamış Kürde; gel ağam bu yana, bu yan iyi demiye. Kürt kar suyundan çamura, çamurdan kar suyuna gömülüp de «ih, ıhh» diye kaydıkça Adana'lı güzel oğlan; ver elini ağam da tutam diye iteleyi iteleyiverirmiş. Kürt iki defa kalıp çıkarmış.

Meyhanenin önüne geldikleri zaman Kürt, sen hele gir, ben gelirim diye gitmiş. Gidiş o gidiş. Geçikince, Adana'lı güzel oğlan; yoksa diye sarılmış cebine ama, portakal paraları yerinde.

Hikâye bitti. Kürde oynanan oyuna biraz daha güldüler. Sonra rakı şişesi çıkarıldı, portakallar soyuldu, beyaz peynirle sucuk da vardı.

Adana'lı güzel oğlanın adını artık biliyordum: Celâl'di. Şişeyi önce bana buyur etti; «Bi yudum al» diye. İçmedim. Celâl, başka biri var mı ikram edecek diye sağına doğru baktı ve şaşalar gibi oldu.

Gerçekten şaşılacak şeydi: Beşinci yolcuyu hepimiz de yeni farkediyorduk. Bununla beraber Celâl'in şaşkınlığı pek fazla sürmedi ve yarım ağızla da olsa, ona da «buyur ağa» dedi.

Adam hafif yollu bir eyvallah çekerek şişeyi aldı ve esaslı bir yudum içti. Bundan sonra şişe Adana'lıları dolaştı. Yutkunmalar, geviş getirmeler başlamıştı. Öbür iki delikanlı bir şeyler söylüyorlardı; fakat sohbet bir türlü sardırılamıyardu. Celâl'e bir durgunluk çökmüştü.

Derken delikanlılardan biri, «hele bir yudum daha» diye şişeyi beşinci yolcuya uzattı. Adam şişeyi almıştı ki, Celâl ters bir suratla «içme be» dedi. Fakat adam zerre kadar umursamadan esaslı bir yudum daha yuvarladı. Celâl gene donuklaştı. Biz bir şey anlıyamıyorduk. Lâkin ne bir şey soran oldu, ne de bir kelime söyliyen.

Bir istasyon geldi. Beşinci pencereye sokularak bir çocuğa on li-

ra verdi, yarım kilo rakı ve bir sürü meze ısmarladı. Bu arada Celâl bir yandan adamın kendisine sürüleceğinden korkar gibi, köşeye büzülmüştü, bir yandan da; rakı filân alma diye gırtlağına atılmak istercesine ona bakıyordu.

Ve ben, adam pencerede ısmarladıklarını beklerken, sırtının ve yenlerinin daha iyice kurumamış çamurlara bulanık olduğunu gördüm. Bundan önce gördüğüm bir şey daha vardı: Beşinci, çocuğa verdiği onluğu bir tomar ellilik ve yüzlük arasından çıkarmıştı.

Ismarlananlar geldi. Beşinci, şişenin mantarını iki yumrukta attırdıktan sonra bana uzattı. Öyle bir buyur deyişi vardı ki, geri çeviremedim. Ötekiler de çevirmediler, Celâl de çeviremedi.

Ötekiler de geri çeviremediler ama, şimdi üçünde de, Celâl'in Fevzipaşa'da; «peki ağam içek» derken içinden geçirdiklerine benzer bir şeyler vardı. Bu, hiç değilse, yere devrik gözlerinden belliydi. Ve Beşincinin o Kürt olduğunu şimdi artık herkes biliyordu.

Beşinci bir yudum daha teklif ederken delikanlılardan biri bir gözünü kısarak; «sen yaylan buradan bakalım kivire» diye homurdandı. Beşinci, görülmemiş bir safiyetle «haa?» diye sordu. Bu sefer öbür Adana'lı horozlandı; «haası var mı bunun lan? hava al, hava... Ivırını zıvırını topla da yaylan.»

Ağız dalaşının bundan sonrasını anlatmıya lüzum yok. Zaten pek gerisi olmadı. Ne beşinci; «neden gidecekmişim?» diye sordu, ne de onlar fazla lâf ettiler. İki delikanlı fırlayıp adamın üstüne yürümüşlerdi bile.

Beşinci pek temiz dövüşüyordu. Öndeki esmer Adana'lı bir tekmede kalktığı yere çöktü. Devrilirken müvazenesini bozduğu için ötekine bir yumruk yetti. Ve ben daha ayağımı kenara çekecek kadar vakit bulamamışken, bileği bükülen Adana'lı güzel oğlan elinden bıçağını içimi üzen bir inleyişle bıraktı.

Beşinci ayakta ve elinde o kocaman bıçakla duruyordu. Tam mânasile sinen delikanlılara bir baktıktan sonra: «demlenelim» dedi. Öyle ya: şişe sapa sağlam duruyordu.

Önce gene bana buyur etti ve; «bağışla» diye mırıldandı. İçtim.

Celâl şişeyi sağ eliyle tutamadı, soluna aldı. Bunun üzerine beşinci; «acır mı?» diye sordu. Celâl sustu. Adam ufacık valizini açtı, bir kâğıt çıkardı. Kâğıdın içinde yağa benzer bir şey vardı. Onunla Celâl'in bileğini oğdu. Mendilini istedi, sardı.

Sonra içtik. Hiç konuşmadan! Yarım kiloyu da, bir başka istasyondan Celâl'in aldığı yarım kiloyu da içtik. Onlar Adana'da vedalaşarak indiler. Celâl bize pencereden bir şişe daha uzattı.

Tren gene yürüdü. Kompartımanımıza başka yolcular geldi. Sonra onlar da indiler, daha başkaları bindi. Onlar oldukları yere kurulup uyuyorlar, sonra uyanıp konuşuyorlar, ahbaplıklar kurup dünyaya müşterek pencereler açmıya uğraşıyorlardı.

Biz adamla Haydarpaşa'ya kadar kilometre başına bir kelime ya konuştuk, ya konuşmadık. Garda; «hadi eyvallah» deyip ayrıldı.

Fakat o gün bugün adamın yüzü, hele gözleri her içtiğim zaman, hattâ içmenin lâfı edildiği zaman kafamın içinde en tatlı renklerle aydınlanıverir. O yüz ne kadar temiz, ne kadar mahzundu ya rabbim!...

Hele o simsiyah, fakat birer gümüş damlası gibi aydınlık gözler?

Bir eşsiz, arkadaşsız yolculuğun hükmünü söyliyecek, bu gaddar bir haksızlık değil midir? diye soracak birini arıyan, fakat bunu olsun bulamıyacağını bilen o gözlerin hüznü nasıl unutulur?

(Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, 8-15, mayıs 1953)

NECATİ CUMALI

13 Ocak 1921 de Florina'da doğdu

İlk hikâyesi

«BUNLAR HEP HATIRA OLACAK»

(Varlık dergisi. Ocak 1948)

«Ne bileyim, biri geçerken tarlamın önünden, burası gendi, kovalıktı, su basardı, Selim açtı, Selim adam etti bu tarlayı desin arkamdan, yeter bana... Başka nemiz var bu dünyada, adımız anılacak?.. Her ayak bastığı yere güller, asmalar diken, her dost bildiğine katmerler, ortancalar götüren Selim! Yurdumuzun neresinde işlenmemiş bir parça toprak, gen bir tarla görsem seni anarım!
«Selim olsa, derim, bu tarla Selim'in eline geçse!...»
(«Susuz Yaz». 1962 de «Selimi Anarım» hikâyesinden)

NECATİ CUMALI

(Florina. 1921)

HAYATI

13 Ocak 1921 de Florina'da doğdu (Yunanistan'ın Yugoslavya sınırında bir kasaba). Babası, «*İstanbul İddâisi*» nden mezun olmuş, Balkan Savaşı çıkınca (1912) hukuk öğrenimini bırakmak zorunda kalmış, Florina'nın küçük toprak sahiplerinden, Mustafa Cumalı'dır. Anası Fitnat Hanım ise okuma - yazma bilmezdi. Altı çocuklu, kalabalık bir âilenin ilk çocuğu olan Necati Cumalı, Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki mübâdelede, âilesi ile birlikte İzmir'in Urla ilçesine iskân edildiler (1923/24). Âilesi hâlâ orada yaşıyan Necati Cumalı'nın hayatının 25 yılı Urla'da geçmiştir.

İlk öğrenimini Urla'da «*Şehit Kemal İlkokulu*» nda yapmış (1931/32), «*İzmir Erkek Muallim Mektebi*» nin orta bölümünü bitirmiş (1934/35), «*İzmir Atatürk Lisesi*» nden mezun olmuştu (1937/38). Yüksek öğrenimini «*Ankara Hukuk Fakültesi*» nde yaptı (1941. Üç yıllık devre). Ardından hemen askere gitti, yedek subaylığını uzun bir devre sonunda bitirdi (aralık 1944). 1945 yılı şubatından 1948 yılı başlarına kadar Millî Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde çalıştı. Ardından İzmir'e gidip avukatlık stajı yaptı, avukatlığa başladı (1950 den 1957 sonlarına kadar İzmir ve Urla). Sonra bir yıl için Fransa'ya gitti (1957 kasım - 1959 haziran arası). Paris'teki basın ataşeliğimizde memur olarak çalıştı.

Paris dönüşünde (haziran 1959) kendini daha geniş ölçüde sanat çalışmalarına vermek amacı ile İstanbul'a yerleşti. Bir süre Radyoevi'nde Basın-Yayın Müdürlüğü İstanbul Temsilciliği yaptı. Radyo oyunları redaktörlüğü etti. 1963'den sonra bir aralık hariciye memuru olan karısile birlikte İsrail'de kaldı. Şimdi de yine karısı ile Paris'te oturmaktadır (1965 başından).

EDEBİ HAYATI

Edebiyata hevesi küçük yaşlarında başlar. İzmir Erkek Lisesi'nde (1937/38) iken ilk şiir denemelerini yazdı. İlk şiirini liseyi bitirdikten sonra yazdı (1938). Bu ilk şiirlerini ancak bir yıl sonra Urla Halkevi dergisinde (*«Ocak»* 1939) yayınlayabildi. Lisede tanıştığı Hüseyin Batu (şimdi İstanbul Edebiyat Fakültesinde doçent), N. Cumalı'yı, o yılların öncü sanatçıları ile tanıştırdı: Sabahattin Kudret, Kemal Uluser ve Rüştü Onur. Bir süre Ankara'dan bunlarla mektuplaştı. Sabahattin Kudret, ilk şiirlerinin *«Yeni İnsanlık»* ve *«Küllük»* dergilerinde yayınlanmasına aracılık etti (1939/40). Ankara'da Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Cahit Sıtkı ve Ataç'la tanıştı. Bu tanışmaların, hele sonuncusunun, onun sanat çevrelerinde tutunmasında büyük rolü olacaktır. Araya giren askerliği hesaba katmazsak, 1948 yılına kadar, büyük, belirli bir hamle yaptı sayılamaz. Salah Birsel ve arkadaşlarının kurduğu ABC Kitabevi'nde kendi hesabına ilk kitabı *«Kızılçullu Yolu»* nu bastırdı (1943). Bu kitabındaki şiirlerin çoğu henüz dergilerde çıkmamıştı. İlk şiirleri *«Varlık»* (1940), *«Servetifünun»* (1939), *«Yeni İnsanlık»* ve *«Küllük»* (1939/40) dergilerinde çıkmıştı. Bunları kitaplarına almadı. 1943 de askere gidince, bir buçuk yıl kadar sanat hayatından uzak kaldı şiir yazmadı. Terhisine yakın geçirdiği zehirli sıtma yüzünden hava değişimine gönderildi (1944). O zaman *«Harbe Gidenin Şarkıları»* (1945) nı yazdı, Ankara'ya o kitapla döndü (1945

yılı başı). Bundan sonra «*Ulus*» gazetesi sanat sayfası, «*Varlık*», «*Ülkü*» ve «*Ankara*» dergilerinde süreli olarak şiirleri çıktı.

Daha lise sıralarındayken (1936 larda), «*Sabahattin Âli*» etkisinde hikâyeler de yazmış, bunları yayınlamadan bırakmıştı.

İlk denemelerini yayınlamağa 1945 yılında başladı. «*Ulus*» gazetesinde her hafta süreli olarak bir hikâyesi çıkardı. Bunlar, sevdiği yazarları taklit ederek hazırladığı ilk denemelerdi.

Necati Cumalı, 1945 yılından başlıyarak edebiyatın, hikâye, roman, tiyatro türlerine, kendi arkadaşlarının bu alanlara doğru kaymalarını izliyerek yöneldi. «*Yalnız Kadın*» *(1955)* adındaki ilk hikâye kitabını yayınladıktan sonra «*Değişik Gözle*» *(1956)* adını taşıyan ikinci hikâye kitabı ile «*1957 Sait Faik Hikâye Armağanı*» nı aldı. «*Tütün Zamanı*» *(1959)* adını taşıyan ilk romanından sonra (filme de alındı: 1959) bir daha romana dönmediyse de, büyük aralıklarla yayınladığı uzun hikâyelerini, oldukça geniş yankılar uyandıran «*Susuz Yaz*» *(1962)* adındaki kitabında topladı.

Hikâyelerini «*Varlık*» başta olmak üzere, «*Seçilmiş Hikâyeler*» (1947), «*Yenilik*» (1954), «*Yeditepe*» (1954) dergilerinde, «*Dünya*» gazetesi sanat ilâvesinde (1955) yayınladı.

ESERLERİ

Yalnız Kadın. Hikâyeler. Varlık Y. 16 hikâye. - İstanbul: 1955; **Değişik Gözle.** Hikâyeler. Varlık Y. 9 hikâye. - İstanbul: 1956; **Tütün Zamanı.** Roman. Remzi Kt. - İstanbul: 1959; **Susuz Yaz.** Hikâyeler. Ataç Kt. 8 hikâye. - İstanbul: 1962.

Dergilerde kalmış hikâyeleri de vardır (15 - 20 kadar). Necati Cumalı, 1955 den sonra daha çok tiyatro alanındaki çalışmaları ile tanındı. «Boş Beşik ve Akkuş» (1949, filme alınışı: 1952), «Mine» (1959, ilk oynanışı: İstanbul Şehir Tiyatrosu. 1960), «Nalınlar» (1962 Kent Oyuncuları), «Derya Gülü» (1963, Kent Oyuncuları). Bunla-

rın içinde en çok «Nalınlar» la başarı kazandı (1963). Bir de Reşat Nuri Güntekin'in ünlü «Çalıkuşu» romanından uyguladığı bir oyunu da oldukça geniş ilgi uyandırdı.

Necati Cumalı, son hikâyelerini, «Uria Hikâyeleri», «Rumeli Hikâyeleri» adlarile üç kitaplık bir seride toplamak istemektedir (Bir cildi «Susuz Yaz» adile çıktı).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Necati Cumalı, «Öncüler» in peşinden küçük hikâye alanına, gerçekçi yeni hikâye akımının hızının kesilmeğe başladığı yıllarda geldi (1948). İlk ve ikinci hikâye kitaplarını da, «hikâyeden romana geçiş» hareketinin hızlandığı yıllarda (1955 ve 1956) yayınladı. «Öncüler» in peşinden o da romana yöneldiyse de (1959), bu alanda gittikçe daralan yayın şartları yüzünden, büyük hikâyeye döndü (1960). «Boş Beşik Ve Akkuş» (1949) ile daha önceden denediği tiyatro alanına, küçük hikâyenin diğer öncülerinin ardından, o da geçti. Onun aralıklı olarak yayınladığı üç hikâye kitabına giren 33 hikâyesini (üç tanesi büyük hikâye): 1. kendini arama devresinde yazdığı değişik hikâyeler, 2. şâirce yazılmış «ben hikâyeleri», 3. taşra çevresine, kendi memleketinin gerçeklerine yönelliş, diye üç grupta gözden geçirebiliriz. Bu ayırım, hikâye anlatımı bakımından olduğu kadar, onun sanat hayatının basamaklarına da uygun düşmektedir. İlk iki gruptaki hikâyeleri, iç içe ilk iki kitabında («Yalnız Kadın», «Değişik Gözler») yer aldığı halde, üçüncü gruptaki hikâyeleri de daha çok «Susuz Yaz» kitabında toplanmaktadır.

«Ulus» gazetesinde süreli olarak (haftada bir) yayınladığı hikâyelerinde (1945), küçük hikâye yolunda yerli ve yabancı bütün sevdiği yazarların anlatımlarını taklide yönelmişti. Bunların içinde kendini ifâde edebilen yeni bir anlatım yoluna ulaşamasa, öncülerin getirdikleri teknikleri aşacak bir çaba göstermese de, insan anlayışı bakımından, daha ilk adımında çevresindeki gerçekleri yansıtmağa çalıştığı iyice belli oluyordu. Üstelik bunların arasında taklit ve izleme bakımlarından başkalarından ayrılan bir bölümü vardı ki, bütün yenilik ve farklı oluşlarını, yazarın dünyasını yansıtmalarından alıyorlardı: «Kurt», «Tiyatrocular», «Karar» («Yalnız Kadın». 1955). Necati Cumalı, bu ilk denemelerinden yaptığı seçmeleri ilk kitabına aldı. Ama o yıllarda onun hikâye anlayışı «Sait Faik» in modasını izlemeğe çalışıyor, ünlü hikâyecinin ölümü peşinden onun yerini alma çabasında direnen «Oktay Akbal ve Sabahattin Kudret»-

le yarışarak, «**Sait Faik Hikâye Armağanı**» nı kollayan bir yola yöneliyordu. Onun «**Yalnız Kadın**» (**1955**) kitabındaki hikâyeleri arasında yer alan arama devresinden seçilme birkaç hikâyesi yanında, ilk gençlik çağının aşklara ve bencil bir yaşayışa tutkun özlemlerini yansıtan hikâyeleri de belirmeğe başlıyordu: «**Yalnız Kadın**», «**Dertler**», «**Türkânın Günleri**», «**Ziyaret**» gibi hikâyelerinin ikinci kitabındaki (**«Değişik Gözle». 1956**) hikâyelere de bağlanabilecek, «**daha şâirce, kendine dönük**» hikâyelerile birleştiği görülmektedir. Onun daha ilk kitaplarında görülen bu değişik ikinci hikâye anlayışının o yıllarda daha ağır basmasının, o günlerin edebiyat modalarile sıkı sıkıya ilgili olduğunu belirtmiştik. Necati Cumalı, hikâyeciliğinin daha ilk merhalesinde bu modaları ve havaları kollayarak, hikâye akımlarını izliyerek yürümeğe çalışmıştı. Onun ikinci kitabında iyice yerleşen bu «**bene dönük şiirli hikâye**» anlayışının «**Sait Faik Armağanı**» ile mükâfatlandırılışı da bu yüzden olmuştu. Sait Faik'in ölümünden sonra, Oktay Akbal'la Sabahattin Kudret'in öncülüğünü yaptıkları, gerçeklere dumanlı ve şiirli bir perdenin ardından bakan bu hikâye anlayışına o da katılıyor, deneme ve arama basamağında kendini iyice belli eden, çevreye yönelen sert gerçekçilikten, daha yumuşak, o yılların şartlarına da uygun bir başka anlatımın modasına ayak uyduruyordu. İlk kitabındaki «**Yalnız Kadın**» ve «**Dertler**» le «**Karar**», ikinci kitabındaki «**Gene Yenik Düşsem de**» ve «**Değişik Gözle**» adındaki dört hikâyesinde görüldüğü üzere, kıskançlığın çeşitli görüntülerini anlatırken, kendi yaşantılarının ve görgülerinin tasvirine de yöneliyordu. «**Dertler**» (**«Yalnız Kadın»**) de, irâdesi zayıf kadının kıskançlığını, başka bir erkekle düşüp kalkmakla birlikte sevgisinden kopamıyan, büyük aşkına sadık kadını anlatıyordu: «**Değişik Gözle**» de, kadının erkeğini kıskandırmak yolu ile kendine bağlayışı tasvir ediliyordu. «**Yine Yenik Düşsem**» **de**» hikâyesinde ise, geçmişte yaşadıkları ile karşılaşmalalarını, bunların sonradan ne kadar önemsiz sayılabileceklerini anlatıyor. Onun bu iki kitabında ortaya çıkan hikâyelerinde, henüz kendi kişiliğini bulamamış, edebiyat dünyasını yoklayarak yürüyen, başarıya ulaşma çabasile anlatım ve edebiyat modalarını kollayan bir davranış görüyoruz.

Onun **1959** yılından sonra daha belirli olarak ortaya çıkan, daha çok büyük hikâyeleri ile belirlenen gerçekçi hikâye yolu, Urladaki hayatına karışan, avukatlık mesleğindeki görgülerine dayanan eserlerinde belirir. Sabahattin Âli'nin «**yerli renk gerçekçiliği**» ni hatırlatan, o eski şiirli hikâye anlayışından iyice kopmuş, «**tabiat**

ortasındaki canlı ve sert hayat»ı tasvir etmeğe yönelen yeni anlatım yoluna kesin olarak «Dağlı ile Muharrem» hikâyesi ile girmişti. Kişilerini mahkemelik olaylardan tanıyarak, onların serüvenlerini tabiat ve toplum çatışmaları içindeki yerlerine oturtmağa, onların töresel yaşayışlarında beliren vahşi ve sert davranışlarının şartlara bağlı nedenlerine inmeğe çabalıyan bu hikâyelerinde, yazarın, artık kendini bilerek hikâyenin kuruluşundan dışarıya çektiğini, «Değişik Gözle» kitabındaki subjektif anlatımdan ayrılıp «objektif» gerçekçilik yoluna girmeğe çalıştığı görülüyordu. Bu soy hikâyelerinde, hayatlarını çok çetin şartlar altında, tabiat ve toplum düzeninin sert ve ezici baskıları altında kazanan insanların hareketlerini yürüten şiddet duygusu, kesin ve sert davranışlarla belirlediği, «Kurt Kanunu»nun, hâlâ yürürlükte olduğu kapalı toplum çevrelerini anlatıyordu. Bu kapalı çevrelerde çok küçük ve önemsiz gibi görünen çatışmalar ve olaylar, ölüme kadar ulaşan gelişmeleri doğuruyor. Bu nitelikteki çevrelerin insan ilişkilerinde «şiddet ve ölüm mitosu» hâkimdir. «Susuz Yaz» (1962) adındaki kitabında topladığı bu hikâyelerini daha önce dergilerde yayınlamıştı. Aslında onun bu kitabı «Urla Hikâyeleri» adile tasarladığı serinin birinci cildi oluyor. Hepsi de konu ve kişilerini Urla ve dolaylarındaki hayattan, o çevre insanlarının yaşama savaşından alıyordu. Bu kitabındaki sekiz hikâyeden altısı, konularını yazarın avukat olarak çalıştığı İzmir'le Urla arasında ağır cezalık adli olaylardan, çevre ve yaşama şartlarını göz önüne almıyan adli cihazın sınırlı ve mekanik işleyişinden almaktadır. Toplumun ve halk vicdânının, hâlâ yürürlükte olan törelerin suçlu saymadığı kişilerin serüvenlerini anlatırken, gerçekteki ve yaygın hak anlayışı ile adliyedeki hak anlayışı arasındaki büyük farkları anlatmağa çalışıyor. İlkel, içgüdüsel, tabiata sıkı sıkıya bağlı bir hayat süren, vahşi davranışlı insanları tasvir ediyor. Bu insanların hareket ve davranışlarındaki çabukluğun temposuna uygun bir anlatımı yeni bir deneme olarak ortaya koyuyor. Alışılmış, yavaş tempolu o eski gevşek anlatımdan iyice ayrılıyor, eski kroniklerin tutkulu, canlı ve vahşi tempolarına yaklaşan bu uzun hikâyeler, romanı andıran bir yoğunluk, zaman, kişi ve olay kalabalığı içinde genişliyor. Bu uzun hikâyelerin adli olayların dosyalarından çıkarıldıkları, duruşmalar ve adli kovuşturmaların görgülerine dayandıkları, kişiler ve sorunlara hep aynı suç - suçlu, suça götüren şartlar ve suçlu çevrelerin sıralanışından açıkça belli olmaktadır. Bu hikâyelerinde kişilerinin, bütün eğilimleri ile cinsel içgüdülere, en küçük çatışmalarla vuruşmalara ve kan

dökmelere götüren vahşi davranışlara kayıp gidişleri anlatılırken, konularına çok uygun düşen yalın bir anlatıma baş vurması olumlu bir yenilik olmuştu. Toprak üstünde çalışan insanların içgüdüsel davranışlarını, kan tüten vahşiliklerini hızlı tempolu olaylar zinciri ile anlatırken, tablat şartları ve törelerin, toplumdan gelen baskıların bağlayıcı ve yönetici etkilerine de işâret edilmeliydi. Batılı ve Amerikalı gerçekçilerin **«İhtiras kişiliği basamağı»** na ulaşmış büyük tiplerini canlandıran hikâyeleri yanında, Cumalı'nın kişilerinde ve yaşamalarında, **«küçük adamlar»** a has çizgiler de buluyoruz. Bundan dolayıdır ki, onun **«aşk ve ölüm»**, **«dostluk ve kavga»** uçlarında davranışları tasvir edilen kişilerinde **«tutkulu büyük tip»** belirlemesinin çok zayıf kaldığını, hikâyelerinin hızlı tempolu anlatışları içinde onların kişiliklerinin yeteri ölçüde olaylara yansıtılarak belirlenemediği, yazarın da bu yeni anlatımında insanı belirleme yolunda tasvir tekniğini kullanmadığı iyice görülüyor. Bundan dolayıdır ki, yalnız olaylar zincirine bağlayarak anlattığı hikâyelerinde bir boyutsuzluk, yer yer şematik kuruluk kendini gösteriyor.

«Susuz Yaz» kitabının sonunda oldukça farklı konuda iki hikâyesi daha var ki, ilk altı hikâyesindeki trajik havadan iyice ayrılıyor. Bunlardan birisi, Sabahattin Âli'nin hikâyeleri arasında yer alan, halk türkülerine ve hikâyelerine konu veren yerli lejandları, **«Hasan Boğuldu»** soyundan bir hikâyesidir ki, **«Esma İle İsmail»** adını taşıyor. Diğeri ise **«Selimi Anarım»** hikâyesidir. Burada Necati Cumalı, sığırtmaçlıktan yetişme, küçük toprak sahibi bir köylünün örnek ve öncü yaşamasını tasvir ediyor. Kovalık ve bataklık bir toprak parçasını, karı-koca işliyerek verimli bir bahçe hâline getiren ve eserlerile öğünen bir âileyi anlatıyor: **« . . ilkin damı yaptık, karı koca başımızı soktuk. Sırası geldi ahırı ekledik, samanlığı ekledik, arabalığı ekledik»**. Her yan çiçek içinde, asmalık, fidanlık, sebzeliktir. Toprağı karış karış ellerile işlemişler, kına gibi yapmışlardır. Selim, tarlasile, yetiştirdiği ağaçlarla öğünüyor. Dünyaya iyilik, zenginlik ve bereket katmanın sevinci ve kıvancı içindedir. **«Bunları hep biz diktik, biz yetiştirdik»** demektedir. Yazar, nasırlı ellerile herkese mutluluk dağıtmağa çalışan Selim'deki ruh inceliğini, çalışan insandaki soylu kişiliği, çalışarak yaratan, çevresindeki ve topraktaki yozlaşma ve çürümeyle savaşan bir **«köylü Selim»** deki öncü gücünü tasvir ediyor bize. O, bu bir tek hikâyesile, bize yaşamalarında ve kavgalarında bu kadar sert ve ilkel olabilen Urla köylülerinin öteki yüzünü gösteriyor. **«Dağlı İle Muharrem»** de, **«Katil»** de, **«Susuz Yaz»** da anlattığı köylülerdeki, bu olumlu, uy-

gar, çalışkan öncü niteliklerine şöyle bir dokunulmuştu. Bu hikâyesinde ise, toprağa özlem çeken, yaratıma ve çalışma gücü ile yüklü insanlardaki büyük ve yaygın, toprağa bağlı sevginin varlığını göstermeğe çalışıyor. Onun bu son hikâyesi, bundan sonraki eserlerinin bir habercisi midir? Yoksa diğer hikâyeleri arasında bir rastlantı mıdır, bunu zaman gösterecek. Necati Cumalı'nın, yer yer buruklaşan dili, kısa, kesin ve yalın anlatımı ile, özünü iyice belirliyemiyen hikâye kuruluşu ile, kapanan bir yoklama ve yönelme devresinden sonra asıl kişiliğini ortaya koyabileceği, öncülerin ulaşamadıkları yep-yeni bir yola ulaşıp ulaşamıyacağını yakında görebileceğiz.

«Tütün Zamanı» (1939) adındaki romanını, son kitabı **«Susuz Yaz»** (1962) daki çevreler, kişiler ve gerçeklerden çıkarmıştı. Daha doğrusu, Urla dolaylarındaki halkın yaşayışlarına değinen malzemesini ilk önce bu romanında kullanmıştır. Yazar, her yıl yaz başlangıcında **«Tütün Zamanı»** geldi mi, Urla'lıların çoğunun yaptıkları gibi bağlara taşınmış, yaz aylarında, kırlar, bağlar, zeytinliklerde kaynaşan canlı hayatı yakından tanımıştı. Yan yana uzayan küçük tütün tarlalarının, bağların, tek gözlü bağ kulübelerinin, çoluk çocuklarile çalışan insanların şakrak cıvıltılarile dolu mevsimlik hayatlarını, bu romanında, o hayata özlem taşıyan bir anlatışla tasvir ediyor. **«Tütün Zamanı»**, yedi tepe üzerine kurulu Urla'nın bağlarında ve tütün tarlalarında yaşanan hayatın yerli özelliklerini, insanların toprağa ve çalışmaya bağlı ilişkilerini, ekmeklerini çetin tabiattan çıkaran insanlara has sert ve canlı hareketlerini, kavgaları ve aşklarındaki vahşilikle birlikte namuslu ve çalışkan olmaktan gelen sertliklerindeki olumlu yönlerini anlatıyor. Çevrenin yerli halkı ile birlikte Rumeli'den gelmiş Kavala'lı tütüncüler, Boşnaklar, Karadenizliler çevresinde, kasabalar ve kırlarda geçen bu roman, öncü gerçekçiler arasında roman yoluna en sonradan gelen olmakla birlikte, Necati Cumalı'nın başarılı sayılabilecek bir denemesidir. Bu bölge insanlarının yaşamalarını, yaşama savaşlarına, tabiattan ve törelerden gelen özelliklerle, mizaçlarından gelen niteliklerle belirlemesini, kişiler arasındaki çatışmalardaki ruhi unsurların temelindeki toprak insanlarına has özellikere kadar işliyerek tasvir etmekte başarıya ulaştığı görülmektedir. Tütün, bağ ve zeytin işçisi olarak çalışan erkek ve kadınların günlük yaşayışlarındaki düzeni, olayların içinde gelişen davranışlarını belirleyişini izlerken, bir kız kaçırma olayı çevresinde toplanan kalabalığın çeşitli açılardan görüşlerini yansıtıyor. Romanın sonunda olaylar mutlu bir sonuca bağlanırken, yazar, kendi bilgilerine dayanarak, bizdeki ad-

li ve idârî mekanizmanın, bu kız kaçırma olayı dolayısiyle, halkın yaşama düzeni ve temposuna uyamıyan yanlış işleyişi üzerindeki tenkitlerini de ortaya koyuyor. Aslında bu soy tenkitlerine daha sonra «Susuz Yaz» daki hikâyelerinde daha geniş ölçüde yer verecektir. Bütün kötü niyetli kişilerin, bütün bürokratik mekanizmanın zorlamalarına rağmen, iki gencin tabiat ortasında çalışan insanlardaki açık ve sağlam namus anlayışlarına dayanan sevgilerinin çevrelerindeki insanların destekleri ile karşılanışını, halkın çoğunluğunun sadık aşk, namuslu ve merd davranışları desteklemekteki uyanıklığını, bütün romanı saran bir mutluluk duygusu ile tasvir ediyor. Bağ komşusu iki gencin, Cemal'le Zeliş'in önlerine çıkan bütün engelleri aşarak birbirlerine kavuşmaları, çevrenin bu aşkı desteleyişini anlatırken, köylü ve kasabalının hayatında «sadıkane vefalı aşk» ın önemli yerini belirtiyor. Bu aşkın sıcak ve sürükleyici gücü, romanın bütün kuruluş yanlışlarını, tek boyutlu oluşunu unutturuyor.

Necati Cumalı, töreye bağlı çatışmaları, Köylü insanının tabiatla savaşını anlatırken, «yerli renk gerçekçiliğile tasvirci gerçekçilik» arasında kalıyor. Sert olayların sıralanışında iyice belliren «dramlık gerilim», onu hikâyelerinde hep aynı yöne doğru sürüklüyor. Bu durumda da, hikâyeleri yer yer epik yücelmelere doğru kayıyor. İş, meslek, tabiat ve kapalı toplum şartlarının niteleyici temel sorunlarına ve nedenlerine inemeden kalıyor.

«Yalnız Kadın» (1955) dan :

YALNIZ KADIN

Onbeş gündür tanışıyorduk. O akşam dışarda yemek yedik. Lokantadan çıktıktan sonra bir parka uğradık. İki akasya ağacı arasında alçak bir sıraya yanyana oturduk.

Mayıstaydı. Saat onbire geliyordu. Park bomboştu. Havada geceleri soğuyan toprağın o kara iklimine mahsus serinliği vardı. Tarhlardan nemli ot, çayır kokuları geliyordu. Parkın nihayetindeki kavakları yeni aşan tostoparlak ay, çakılların, ellerinin beyazlığını aydınlatıyor; solumuzdaki akasyanın dal uçlarından yüzüne, omuzlarına düşen parça parça gölgeler, hafif hafif kımıldıyor, yer değiştiriyorlardı.

Çantasından Gelincik paketini çıkardı. Bir sigara alıp bana doğru döndü. Dudakları arasında tuttuğu sigarasını yaktım.

Kibritin alevinde yüzüne baktım: beyaz, durgundu. Her zamanki gibi, bu yüz bana gene bu kadar güzel olduğunu ilk defa görüyormuşum gibi geldi. Ben bu kadını seviyordum. Daha doğrusu sevmeği iyice kafama koymuştum. Onun her dediğine peki demeğe hazırdım da, kim bana bu sevdanın sonu çıkmaz olduğunu hafif yollu çıtlatacak olsa, isyan ediyor, çıtlatana düşman kesiliyordum.

Çantasını tekrar yanına bıraktı. Ayak ayak üstüne atarak sıranın gerisine yaslandı. İçmiştik, neşeliydi :

— Tam size göre bir gece, dedi, âşıksınız, ben yanınızdayım, bahar, ay da var!..

Güldüm :

— Daha ne isterim değil mi?

— Tabii yalan mı?

— Şikâyet etmedim.

— Bütün erkekler böylesiniz zaten!

— Nasılız?

— Yalnız kendinizi düşünürsünüz.

— Bu da nerden çıktı?

— Yalan mı? İftira etmiyorum ki; siz de bütün erkekler gibisiniz. Arzularınızı yerine getirmekten başka düşünceniz yok!

— Haksızsınız.

— Yoo! hiç te haksız değilim. Tanıştığımız gündenberi her vakit bir şeyler istiyorsunuz, her vakit te dediğiniz oluyor.

— Meselâ, ne gibi?

— Meselâ bu gece, dışarda yemek yiyelim dediniz, lokantadan çıktık parka uğrayalım dediniz, daha buna benzer türlüsü.. Canınız ne isterse söylüyorsunuz, benim de uymamı istiyorsunuz..

— Bir farkla ki, ben bu değişikliklerden sizin de hoşlanacağınızı umuyordum.

— Öyle mi zannediyorsunuz? Aslında değişiklik isteyen sizsiniz. Beni hakikaten hiç düşündünüz mü? Meselâ hastalansam?... Saçlarım birdenbire ağarıverse?... Bir iki sene sonra beni şimdiki gibi sevmiyeceğiniz günler gelince?... Ne bileyim? O kadar gençsiniz ki, ölsem üç aya varmaz başka bir kadına benim kadar âşık olursunuz!. Söyleyin, ölürsem ne yaparsınız?

Ben zar zor geçinen, parasız küçük bir memurdum. Ne ona, ne de başkalarına söz vermeğe, vaadlerde bulunmaya durumum uygun değildi. Çâresizliğimi bir kere daha duydum.

— Sizi sevmiyeceğim günün geleceğini hiç düşünmedim, dedim. Sizden ayrılırsam, herhalde... sustum, bilmem ama herhalde, çok üzüntülü olur, diye mütereddit, sözümü tamamladım.

Güldü :

— Başka birisi olsa bensiz yaşayamıyacağını söylerdi. Ben de inanmış görünürdüm. Yalan söyleyemiyorsunuz. Zaten sizden hoşlanmamın sebebi de bu...

Başka bir kadına belki ben de hiç düşünmeden ayni şeyi söylerdim. Ama ona karşı yalan söyleyemiyordum. Bunu bilmesini, ayırmasını çok istiyordum. Oralı görünmeyişine canım sıkıldı. Cevap vermedim. Eğildi, gönlümü almak istercesine yüzüme baktı. Gülümsemiye çalıştım.

O sırada parkın gerilerinden kopan bir esinti kavakları dolaşıp, üstümüzdeki akasya dalları arasından hışırtılarla geçti. Saçları yüzüme doğru uçuştu. Sigarasını attı. Elleri dizleri arasında büzüldü. Kadınca bir edayla ürpererek içini çekti :

— Üşüyorum, niye getirdiniz beni buraya? bakın ellerim buz gibi...

Bana uzattığı ellerini sağ avucumun içinde sıktım. Sol kolumu omuzundan doladım, vücudunu göğsüme doğru çektim. Dudak-

larından uzun uzun öptüm. Önce teni buz gibiydi. Öpünce ısındı. Başını biraz ayırıp omuzuma dayadı. Sol elini avucumdan ayırdı. Ceketimin yakası altına yerleştirerek, aşağı yukarı dolaştırmıya başladı. Tamamen değişmiş bir sesle sordu :

— Neyimi seviyorsunuz benim bu kadar? Ne var bende?

Değişivermiştim. Bütün yaşama isteklerimin dalga dalga artan bir sıcaklıkla damarlarımda dolaştığını, ona doğru atıldığını duyuyordum. Dudaklarım saçları arasında, şakaya vurdum :

— Düşünmedim!..

Hafif doğruldu :

— Sahi söyleyin, ne var bende? Ben de öteki kadınlar gibiyim. Sadece kadınım o kadar...

Ben cevap vermeden o devam etti

— Ne deseniz nafile! Sizin çağınız bu. Aşk çağı! Yirmibeş yaşındasınız, kimi olsa böyle seveceksiniz! Yirmibeş yaşında ben de böyleydim. Müthiş âşıktım. Sevmek sevilmek isterdim. Dünyada aşktan daha mühim bir şey yok sanırdım...

— Ya şimdi?

— Şimdi de seviyorum.. Yalnız sizin gibi değil, başka türlü!

Sesinden anladım ki, seviyorum derken düşündüğü ben değildim. Hayatının bilmediğim tarafları çoktu. Bana söylemek istemediği şeyleri de, ben sorup öğrenmek istemiyordum. Arkadaşlığımızda garip bir boşluk vardı. Ergeç hoş kaçmasa da bazı şeyler öğrenecektim. Aldırış etmez görünerek sordum

— Kimi?

— O kadarını söyleyemem, sizi değil!

— O sizi sevmiyor mu?

— Seviyor herhalde.

— Peki ya ben? Ben neci oluyorum?

Aramızda rahatsız edici kısa bir sessizlik geçti.

— Oo! dedi. İkiniz bambaşkasınız. Onu senelerdir tanırım. Arkadaşım, dostum, artık ne isterseniz deyin... Sonra sizin gibi değil. Olgun.. Böyle durulup taşmıyor! Size hayatımı bağlıyamam ki! Sizin yanınızda gençleşiyorum, neşeleniyorum! Bunu zamanı gelince anlarsınız. Hem belki sizi de seviyorum! İyi çocuksunuz! Sadece sizin gibi âşık değilim. İkisi birden olmaz mı zannediyorsunuz?

— O biliyor mu bunu? Kıskanmıyor mu?

— Biliyor belki! Görmüştür, yahut duymuştur.. Belli etmiyor!

Hafif doğruldu :

— Peki siz niye kıskanmıyorsunuz?

Duraladım :

— Hakkım yok ki!.. diye mırıldandım.

Tekrar sıraya yaslandı :

— Doğrusu da bu! Ne onun, ne de sizin kıskanmıya hakkınız yok!

Tekrar sustuk. Söylemek istediğimi iyice bulamıyordum :

— Kimdir bilmiyorum, dedim. Ama hayatınızı bağlıyabileceğiniz biriyse aranıza girmek istemezdim! Tanıyor muyum? Nasıl adam? Söylerseniz belki bir karar verebilirim...

Dudak büktü

— Lüzumsuz olur!

Neden?

Ayakkabılarının ucuna bakarak :

— Bilmem! dedi, sormayın. Düşünmek istemiyorum...

Sustum. O sıranın gerisine kolunu uzattı. Hemen gerimizdeki taflanlardan bir iki yaprak kopardı. Sonra yaprakları parmakları arasında hafif hafif yırtarak konuşmaya başladı :

— Siz dünyada aşk var mı zannediyorsunuz? Sadece alışkanlıklar var! Aşk varsa da altı ay, bilemedin en fazla bir sene sürüyor! Gerisi hep alışkanlık...

— Bir kere o bana karşı çok anlayışlı! Bütün münasebetimizde nazik davrandı. Sonra, güzel adam... Halbuki siz hiç onun gibi değilsiniz! Benden değişmemi, başka bir kadın olmamı istiyorsunuz! Ben böyleyim, değişemem ki!...

Çakılların üstünde ayak sesleri duyarak başını kaldırdı. Önümüzden esniyerek, bilet kutusunu koltuğu altına sıkıştırmış, elleri ceplerinde bir otobüs biletçisi geçti. Parkın içinden kestirme bir yol tutarak karşı caddeye doğru uzaklaştı. O devam etti :

— Belki de sizin en iyi tarafınız bu. Ümitlisiniz, hayatı seviyorsunuz, inandığınız, her zaman istediğiniz, bir şeyler var! Benim ne kendim ne de başkaları için en küçük bir arzum yok!

—

— İsterseniz beni sevin! Ama benden sizin gibi karşılık beklemeyin! Yeniden sevecek kuvvetim, takatim yok benim! Kimbilir? belki de zamanla olur!..

Bazan ne düşünüyorum biliyor musunuz? Herkesi bırakıp gitsem.. Deniz kenarı, güneşli bir yerde aylarca, hiç bir şey düşünmeden uyusam, uyusam... Sonra içimden, geldiği gibi yaşamıya başla-

sam... Bütün genç kızlar gibi ben de hiçbir şey bilmezken karşıma gezmiş dolaşmış, yakışıklı bir adam çıktı. Sevdiğimi zannettim. Evlendik. Birkaç sene bu hisle aldandım. Dünyada kocam ayarında adam yok sanıyordum. Halbuki bambaşka yaradılışta insanlardık! Ne onun ne de benim kabahatim. Sonunda ayrıldık. Boşandıktan sonra peşime düşen çok oldu. İnsan sevebileceği birini buluncaya kadar kaç kişiyi sevdiğini zannediyor! Türlüsünü gördüm. Bir ikisi hakikaten bana âşıktı. Çoğu numaracıydı. Neticede bir kadından hepsi aynı şeyi istiyor. Yalnızım! Düşünürseniz ne var hayatımda benim? Biriyle konuşmak, arkadaşlık etmek istesem, başka türlü olmuyor!... Yoruldum artık, düşünmek istemiyorum.....

O böyle konuşuyordu. Kavak ağaçlarının üstünden, büyük resmî binaların çatıları görünüyor, parkın üç tarafını çeviren caddelerden zaman zaman hışırtılarla geçen taksilerin, son seferlerini yapan otobüslerin gürültüsü geliyordu. Üstümüzde gök yer yer bulutlarla örtülüydü. Büyük kara lekeli bir bulut, küçük bir buluta yaklaştı, yaklaştı nihayet onunla karıştı. Küçük bulut artık görünmez oldu.. Sağ tarafta bir gaz şirketinin reklâmının kırmızı ışıklar yanıp sönüyordu...

Onu mesut etmiyen bu dünyadan, onun etrafını saran, tanıdığım, tanımadığım herkesten, gezmiş dolaşmış olanlardan, nazikleriden, numaracılardan, hattâ onu sevenlerden nefret ediyor, ona bütün söylediklerinin yanlış olduğunu bütün kuvvetimle söylemek istiyordum.

Gözlerim bir noktaya daldı. Büyüdü, büyüdü, neden sonra onu sustuğunu, bana baktığını farkettim.

— Ne oldunuz birdenbire? dedi. Ne çabuk değişiyorsunuz?. Çocuksunuz diyorum ya, çocuksunuz işte!...

Elini tuttum :

— Hiç, dedim, sizi dinliyordum.

— Peki niye öyle daldınız?

— Hiç! Ne bileyim? Hiç işte..

Pardesüsünün önünü kapadı. Çantasını aldı.

— Soğuk değil mi?

Tekrar kucaklamak istedim. Eliyle mâni oldu.

— Hadi hadi, uslu durun, park sefası yeter. Kalkalım.

Kalktık. İlk elektrik direği altında çantasını açtı. Boyasını tazeledi. Birdenbire koluma girerek şen bir tavır takındı :

— Bırakalım bunları, dedi. Unutun artık! Hadi bana neşeli birşeyler anlatın...

«Susuz Yaz» (1962) dan :

DAĞLI İLE MUHARREM

Dağlı, karısı, çocukları, gelini ile sofraya yeni oturduğu sırada, avlu kapısının çalındığı duyuldu. On yaşındaki küçük kızı bir koşu sofradan fırladı. Kapıya bakıp döndü. Dağlıyı arıyorlardı.

Dağlı, ağzında lokması, dizinin üstündeki peşkirle dudaklarını silerek, bağdaş kurduğu sofranın başından kalktı. Her zamanki telâşsız, ağır tavırlarıyla avlu kapısına vardı. Kapının açılan kanadını elinden bırakmadan, öteki elini kapalı kanadına dayadı.

Karşısında, kısa boylu, çizmeli, geniş omuzları göğsüyle, alacakaranlıkta dörtgeni andıran biri vardı. Dağlı, hâlâ ağzında ağır ağır çiğnediği lokması, hiç bir şey sormadan, adamın konuşmasını bekledi.

Adam :

— Selâmünaleyküm Dağlı ağa, dedi, sustu.

Dağlı, adamın selâmını sadece başıyla aldı. Sözünün gerisini getirmesini bekledi.

Adam sol avucunun ayasıyla en azından on beş günlük sakallarını kaşıdı.

— Sofradan kalktın Dağlı ağa, kusura bakma...

Sonra kendisini gözlerinin içine bakarak dinleyen Dağlıdan bakışlarını kaçırdı. Kapının eşiğine eğdi.

— Muharremin selâmı var...

Dağlı, adam bakışlarını eşikten ayırıp tekrar kendisine çevirinceye kadar bekledi. Gözgöze geldikleri zaman sordu :

— Ne kadar istiyor?

Sesi gayet sakindi. Bu hali karşısındakini eziyordu. Adam gene bakışlarını eşiğe indirerek mırıldandı :

— Üç yüz...

Dağlı, adamı bir daha süzdü.

— Az bekle, dedi.

Kapıyı adamın yüzüne kapattı. Geriye döndü.

Avlunun poyraz duvarı boyunca, samanlık, hayvan damı, arabalık, mutfak, sonra da altta iki, üstte tek göz, ev geliyordu.

Alt kattaki ilk bölmede, sofranın başında halkalanmış ev halkı, yemeğe el sürmeden, Dağlının dönmesini bekliyordu.

Dağlı kapının eşiğinde yemenilerini çıkardı. Hiç bir açıklamada bulunmayı gerekli görmeden, sofradakilerin yanından, öteki bölmeye geçti. Üst kata çıktı. Üst katta, ocağın yanında, duvara gömülü küçük bir dolabı açtı. Boyasız, tahta dolabın bir köşesinde, dört ucundan düğümlenmiş bir bohça içinde, Dağlının bütün hayatınca ödediği vergilerin makbuzları, iki üç parça tapusu duruyordu. Bohçanın yanı başında, kılıfı içinde, bir Bulgar nagantının kabzası görünüyordu. Onun yanında da küçük bir çekmece vardı. Dağlı, kuşağı arasından çektiği bir keseden anahtarını çıkararak çekmeceyi açtı. Bütün parası, karısının iki üç parça altını, çevreleri, evde kıymetli denecek neleri varsa, bu çekmecede dururdu.

Dağlıya ağa dedirten de, bir yerde sakladığında bütün köylünün düşünce birliği ettiği, bu çekmecede duran üç bin liraya yakın parası olmalıydı. Dağlı çekmeceden iki, yüz liralık, bir, elli liralık, beş tane on liralık aldı, geldiği gibi avlu kapısına döndü.

Kapının kanadını açıp, bir adım ötede bekleyen adama, saymadan parayı uzattı. Adam parayı alınca iyice gözlerine yaklaştırarak saymaya başladı. Dağlı, bir pençe gibi gerilen sağ eliyle, adamın ellerini burnunun üstünden indirdi :

— Hadi dedi, koy cebine, başka yerde sayarsın. Git, bir daha da görünme.

Adam, şaşkın, sırıttı :

— Ben aracıyım ağa, dedi. Ne kızıyorsun? Diyeceğin varsa Muharrem'e de?

Dağlı yeter anlamına elini adamın ağzına doğru kaldırdı.

— Sözüm sana değil zati, ağana! Öyle selâm söyle...

Adamın yüzüne kapıyı kapadı.

Sofrada karısı, gelini, iki kızı, Dağlı'ya hiç bir şey sormadılar. O da onlara hiç bir şey söylemedi. Ama iştahının kaçtığı her halinden belli oluyordu. Karısı soğuduğunu öne sürerek yemeği yeniden ısıtmayı teklif etti. İstemedi. Bir kaç lokma alıp kalktı. Onu gören çocukların da keyfi kaçtı. Sofrayı ardından çarçabuk toplayıverdiler.

Odanın dip tarafındaki yer minderinde, küçük kızının getirdiği kahveyi alırken Dağlı hiç yapmadığı bir şey yaptı. Boştaki eliyle küçük kızının beline kadar inen saçlarını okşadı. Gülümsedi. Kı-

zaran, heyecanlanan kız, başı önünde babasının yanından ayrılınca ne tarafa koşacağını şaşırdı.

Kahvesini yudumlarken, gözünün önünde gördüğü, ne küçük kızının heyecanlı hali, ne öteki ev halkıydı. Dağlının. Sadece, başka birine böyle selâm gönderdiği bir günün akşamı rastladığı haliyle, Hüseyinin bakkal dükkânında, dik bir fasulya çuvalının üstünde kurduğu, domates, beyaz peynirden ibaret çilingir sofrası başında, sırtı duvara dayalı, ayakta kafayı çeken Muahrremin, dükkâna girip çıkanlara aldırmadan, adamına, «Eli titremedi mi pintinin? Ne dedi moruk? Ha Abdurrahman anlat?» dediğini görüyordu. Yarım saate varmadan, Hüseyinin müşterileri, Muharremin bu sefer kendisinden haraç aldığını etrafa yayarlardı. Köyün içinden geçerken, herkesin kendisine bakıp fısıldadığını görüyordu. Düşmanlarının sırıttıklarını görüyordu. Korkak, küçülmüş, onuru dillere düşmüş biriydi artık. Nasıl katlanmış, nasıl razı olmuştu buna?

Kahvesini içtikten sonra, tekrar yukarı çıktı. Dolabı açtı. Bulgar nagantını aldı. Kılıfından çıkardı. Topunu devirdi. Altı gözü de doluydu. Fişekleri boşaltıp topu yerine getirdi. Tetiği altı defa çekti. Topun her tetik düşürüşünde düzgün döndüğünü gördü. Topu yeniden devirip fişekleri kovuklarına sürdü, topu yerine getirdi. Tabancayı kılıfsız olarak, kuşağının arasına, sol kasığının üstüne yerleştirdi. Yokladı. Sağ eliyle kolaylıkla çekip kavrayacağı yerdeydi. Boş kılıfı namlu ucu hafif dışarda kalacak şekilde, makbuz bohçasının altına yerleştirdi. Dolabı açan ilk bakışta nagantın bohçanın altında durduğunu sanırdı. Dolabı kapattı. Aşağıya indi. Beş dakika sonra köyün kahvesindeydi.

Muharrem, Dağlıdan gelen paralar arasından elli liralığı ayırdı. Öbür paraları cebine yerleştirdi. Elli liralığı bakkal Hüseyine uzattı:

— Ne kadardı benim hesabım? Tut bundan...

Diklemesine duran bir fasulya çuvalı üstünde, bakkalın kullandığı eski bir okul defterinden koparılmış bir sayfa içinde beyaz peynir ile parçalanmış iki domates, huni şeklinde dürülmüş başka bir kâğıtta zeytin tanesinden ibaret sofrasını kurmuştu. Çuvalın üstünde ayrıca bir iki dilim ekmek, açık bir çakı vardı. Birazı içilmiş yarım kiloluk bir rakı şişesi, yerde ayak ucunda duruyordu.

Muharremin gözleri kapıdaydı. Az önce kapatması Ümmühana yiyecek öteberi gönderdiği Abdurrahmanın dönmesini bekliyordu.

Abdurrahman göründü.

— Ne dedi Ümmühan? Memnun oldu mu?

— Hiç memnun olmaz mı ki? Neyi eksik? Buyurun, dedi.

Muharrem, başıyla ayak ucunda duran şişeyi işaret etti:

— Gideriz, sen çek hele...

Abdurrahman, şişeyi ağzına götürüp dikti. Bir kaç yudum içtikten sonra yerine bıraktı. Ağzını kolunun yeniyle sildi.

— Eee, anlat hele, Dağlı ne dedi?

— Hiç! Ne diyecek?

Muharrem şişeyi eğilip aldı. O da bir kaç yudum içtikten sonra şişeyi yerine bıraktı. Kaba kaba güldü:

— Sızlanmadı mı?

Abdurrahman çiğnediği zeytinin çekirdeğini dudakları arasından dükkânın bir köşesine fırlattı

— Ne sızlanacak?

Muharrem ağzı domates, beyaz peynirle dolu homurdandı

— Sıkıdır o! Kolay kolay para çıkmaz ondan...

Abdurrahman, Muharremin ardından domatese, beyaz peynire uzanırken omuz silkti:

— Çıktı işte. Çıkmayıp da ne bok yiyecek? Oğlu asker. Evinde başka erkeği de yok.

Muharrem keyiflendi:

— Sızlanmadı demek ha?

Dükkâna bir köylü girdi. Cigara kibrit istedi. Muharremi selâmladı. Ardından elinde yarım kiloluk bir gaz şişesiyle küçük bir çocuk göründü. Muharremin hesabını ikinci defa toplamaya çalışan bakkal, hesap sona erinceye kadar müşterilerini bekletti.

Abdurrahman:

— Eh, dedi, biraz söylendi ama, o kadar olur..

Muharrem kaşlarını çattı:

— Ben bilirim söylenmiştir domuz. Ne dedi?

Abdurrahman önem vermez görünüyordu:

— Parayı alırken sayayım dedimdi. Kızdı.

— Ne diye?

— Git. Bir daha görünme dedi.

Muharrem Abdurrahmandan şişeyi isteyip bir kaç yudum içtikten sonra, içmesi için Abdurrahmana uzattı. Başını hınçla salladı:

— Ne hakla ha? dedi. Ne hakla sana çıkışıyor?

Abdurrahman aldırma anlamına elini salladı:

— Söyle? Ben sana git Dağlıya selâm söyle dedikten sonra, gitmemek senin elinde mi? Ha?

Abdurrahman başıyla doğruladı:

— Elbette.

Muharrem kararını vermiş bir tavırla şişeyi Abdurrahmandan geriye aldı:

— Bini tamamlasın da görsün gâvur oğlu gâvur.

Bir iki yudum daha içti, ağzını elinin tersiyle sildi:

— Ali de böyleydi, dedi. Parası kokar bu deyyusların. Kimseye hayrı dokunmaz. Bu yüzden on yedi yıl yattım...

— Bilmem mi Muharrem ağa, bilmem mi?

— Kerim Kâhyanın yanında üç yıl kapı yoldaşlığı yaptık Aliyle. Aynı parayı alırdık. Benim bir kuruşum durmazdı. Ali ne alsa üstüne koyardı. Bir cıgarayı benden içsin bakardı. Kızardım. İçerlerdim. Bir gün beş lira için kafamı kızdırdı. Karnını deştim. Nesi varsa aldım hergelenin. Parasına tamaen vurdu, dediler. Otuz yıl yedim.

Bir iki yudum daha içti. Şişenin dibinde bir parmak rakı kaldı. Abdurrahmana uzattı:

— Hadi yuvarla, bu da senin nasibin...

Hüseyinden hesabının üstünü aldı. O önde Abdurrahman arkada dükkândan çıktılar. Dükkânın bulunduğu sokağın üst başında, dirsekte kalan kahvenin yolunu tuttular.

Sıcak bir geceydi. Kahvenin hemen hemen bütün iskemleleri, önündeki çardağın altına çıkarılmıştı. Muharrem ile Abdurrahman sokağın üstbaşına, sağa dönünce kendilerini kahvenin çardağı altında buluverdiler.

Muharrem eline geçen ilk sandalyeyi çekip oturdu. Karşısında Abdurrahmana yer gösterdi. Oturan Abdurrahman ocakçıya seslendi:

— Muharrem ağaya kahve...

Çardağın altında huzursuz bir hava yayıldı. Sanki gecenin sıcaklığı daha da artmış gibiydi.

Muharrem yuvalarında durmadan dönen gözlerini kendisine bakan köylülerden birine dikti. Adam elini göğsüne götürüp Muharremi selâmladı:

— Merhaba Muharrem ağa.

Muharrem adamın selâmını belli belirsiz aldı. Bakışları acele öteki köylüleri dolaştı. Kimini seçip, kimini seçemediği öteki köylüler, «Merhaba Muharrem ağa» diye tekrarladılar. Muharrem

Dağlı ile gözgöze geldi. Dağlı hareketsizdi.

— Oooo, dedi, Dağlı ağa da burda!

Bir kahkaha attı:

— Sen hanidir geceleri çıkmazdın Ağa, bir göreceğin olmalı?

Dağlı hafifçe mırıldandı:

— İyi bildin.

Muharrem iskemlesinde geriye kaykıldı. Ocakçıya seslendi:

— Dağlı Ağaya bir kahve benden.

Dağlı eliyle, kalsın anlamına ocakçıya işaret etti.

Muharrem güldü:

— Cömertlikte senden aşağıya kalmayız Ağa. Korkma iç. Bizden yana helâl olsun.

Kahvedekiler, Muharremin taşlarının nereye gittiğini anlamakta gecikmediler. Dağlıdan haraç aldığı aşikârdı.

Dağlı yanındaki köylüye doğru eğildi:

— Karı, gelin, iki kızım rezil olmamak için bana bakıyor.

Muharrem kahvesini ocakçıdan alırken seslendi:

— Oğlandan mektup aldığın var mı Ağa?

Dağlı sustu. Muharrem tekrarladı:

— Cevabında benden selâm yaz. Olmaz mı?

Kahvesini yudumladı. Abdurrahmana döndü:

— Ülen Yaver, senin hesabın erkânıharbi bastırır. Sen olmasan böyle ilerisini gerisini düşünmek elimden gelmez benim...

Kahvedekilerin hiç biri, ellisine yaklaşan Dağlıya, şimdiye kadar kimsenin sataştığını, Dağlının da buna boyun eğdiğini hatırlayamazdı.

Yanındaki köylü elini Dağlının dizi üstüne koydu:

— Sen duyma bunları Dağlı Ağa, dedi, sen duyma.

Dağlı hafif bir hareketle dizini köylünün eli altından çekti. Köylü tekrarladı:

— Sen elin itine uyma.

Muharrem, kahvesini bitirdikten sonra kahvede oturamadı.

İki kadeh attı mı, bir yerlerde duramaz, Ummuhanı aramaya başlardı. İki yıla yakındır, adı Muharremin kapatması diye çıktı çıkalı, köyde Ummuhanın yüzünü gören yoktu. Kadın, artık arından mı, yoksa Muharremin şerrinden mi, nedense, kimselere görünmez, damının, avlusunun dört duvarı arasında, gününü gecesini geçirir, sanki Muharrem, bakkal Hüseyinin dükkânına oturup her akşam içsin de kendisini hatırlasın diye beklerdi.

Hüseyinin dükkânında, un, fasulye, pirinç çuvalları, yağ, gaz

tenekeleri arasında demlenen Muharremin de, sanki ağzına rakı değdi mi, Ummuhanın kalçaları, göğüsleri, kalın dipli gür uzun saçları ile birlikte neyle yiyip neyle geçindiği aklına gelirdi. Abdurrahmanla bir sepet erzak doldurup Ummuhana gönderir, ardından rakı şişesini daha da artan bir özlemle kavrardı. Derken bir çeyreğe varmaz içkisini bitirmiş olur, dükkândan çıkar, kahveye uğrar, kahvede de oturamaz, kurtuluşu Ummuhanın kapısının ipine asılıp omuzlamakta bulurdu.

Bu gidişlerinde bir vakte kadar Abdurrahmanı da yanında taşırdı nedense. Köylüler çokluk Muharrem ile Abdurrahmanın Dul Ummuhanın avlu kapısından birlikte girdiklerini, az sonra da Abdurrahmanın yalnız çıktığını görürlerdi.

Kahve fincanını önündeki masaya bırakan Muharrem, Dağlının karşılık vermesine sıra kalmadan kalktı. Kahveden ayrılmadan Dağlıya döndü:

— Unutturma Ağa, dedi, başka sefere sana diyecek bir çift sözüm daha var...

Gürültülü bir kahkaha attı. Dağlıya bakmadan yürüdü.

★

Aradan üç gün geçti. Üç gün Dağlı ile Muharrem karşılaşmadılar. Üç gün sonra köyün bir yakasını, öteki yakasına bağlayan köprünün alt başında karşılaştılar. Akşam üstüydü. Dağlı evine dönüyordu. Karşı taraftan dönen Muharremle gözgöze geldiler.

İkisi de, üç gündür birbirlerinin sözlerini kuruyorlardı kafalarında, birbirlerini hor gören tavırlarını hatırladıkça, birbirlerine dişbiliyorlardı.

Muharrem, Dağlının, Abdurrahmanı terslemesine, kahvede kabadayılık taslar hallerine tutulmuştu. Hele başkalarının önünde, dayanamazdı kendisine karşı gelinmesine. Herkese karşı Dağlıya haddini bildirmeliydi.

Dağlı ise, küçüldüm, rezil oldum diyordu hâlâ. Elin iki paralık katili dize getirdi beni. Ellisine kadar koruduğum şerefimi bir kerebaş eğmekle büsbütün yok ettim.

Köprünün alt başında gözgöze geldikleri zaman ikisi de onurunu yaralanmış biliyordu. İkisi de hınçla doluydu. Muharrem Dağlının önüne geçti. Elindeki yontulmuş bir hayıt dalını çizmesine vurarak:

— Selâmım aldım Dağlı, dedi.

Dağlı nefretle homurdandı:

— Öyle bil...

— Adamımın önünde beni küçültmiyecektin!

— Sen de; bir dileğin varsa kendin geleydin.

Muharrem, çizmesi yerine, elindeki hayıt dalı ile, öteki elinin avucu içine hafif hafif bir iki defa vurdu:

— Ben düşündüm taşındım Ağa. Bu zamanda yüzün, üç yüzün bereketi yok. Şunu bine tamamla.

Dağlı ayrılıp ilerlemek istedi:

— Çekil yolumdan.

Muharrem önledi, avuçlarını gererek nasırlı ellerini Dağlıya uzattı:

— İyi düşün!

— Ben haram yemedim. Üç beş kuruşumu bir bir topladım. Çekil yolumdan...

Tekrar ilerlemek için davrandı. Muharrem tekrar önünü kesti:

— İyi düşün dedim, düşün? Başka türlü bil ki seni yaşatmam!

Dağlı sakinleşti. Kararı kesindi:

— Kısmet neyse o olur.

Muharrem:

— Sen bilirsin, deyip yürüdü.

Ayrıldılar.

Köprü başında Dağlı ile Muharremin konuştuğunu görenler, az sonra hatırladıkları tavırlarından en doğru anlamı çıkarmakta gecikmediler. İki saat sonra Dağlının Muharremi terslediği bütün köyde biliniyordu. Herkesin bildiği bir şey daha varsa, o da ; Dağlı da Muharrem de bir dediğinden dönecek insanlar değildi. Artık bu gece mi, yarın mı, vakti saati her ne zamansa bu işin kötü bir sonuca varacağı muhakkaktı.

O gece, ertesi gün sakin geçti. Ondan sonraki gün Urlanın pazarıydı. Dağlı her hafta pazara inerdi. Güneşin doğmasına yakın eşeğine biner, pazarın yolunu tutar, gün kavuşmasına yakın köye dönmüş olurdu.

Dağlı o sabah erkenden kalktı. Her zamanki alışkanlığıyla ahırdan eşeğini çıkardı. Semerini vurdu. Hayvanı avlu kapısının dışına çıkarıp kapının halkasına bağladı. Döndü. Çocuklarla birlikte sabah çorbasına oturup çorbasını içti. Sofradan kalkıp dışarı doğru yürürken karısına:

— Karı, dedi, ben pazara iniyorum. Kısmetse akşama dönerim.

Olan bitenden bütün köy halkı kadar haberi olan karısı:

— Yolun açık olsun, dedi, sadece.

Dağlı kapısının önünden hayvanına bindi. Urlanın yolunu tuttu.

Urlada, köylüleri Dağlıyı pazarda dolaşır, kahvede oturur görünce yadırgadılar. Ulaşır köyü ile Urla arası hayvanla iki saatten uzun sürerdi. Yolda, her adımda pusuya düşürülebilirlerdi. Bir iki kişi isteksiz, çekingen bir tavırla: «Dönüş ne vakit ağa? dediler. Birlikte yola çıksak». Dağlı köylülerine, «Akşama inşallah» dedi. Vakit saat söylemedi.

İkindi üstü nalbant Yaşarın damından eşeğini çözüp, yalnız, hahersiz, selâmsız yola çıktı.

Urlayı Hereke ovasına bağlayan yol, Urlanın dış mahallelerinden sonra, bağlar, zeytinlikler arasından gittikçe çıplaklaşan bir tepeye sapar. Dağlı tepeye varıncaya kadar, uzaklardaki denizin, sakin, rahatlık veren iki yandaki ovaların, düzlüğüne daldı. Sol kâsığının üstünde, iyice sarılmış kuşağının arasına gömülü beş gündür üzerinde taşıdığı nagantının sertliğini duymasa, Muharremi belki unutabilirdi. Ama sadece, yıllardır dolaptaki yerinde duran o nagantı, Muharremin yüzünden taşımak zorunda kaldığım hatırlıyordu. O kadar.

Tepeye vardıktan sonra yol, tepenin arka tarafına bayır aşağı iner, batıdan yaklaşan daha alçak bir tepe ile bulunduğu tepe arasında, yaz aylarında suyu bir adımda aşılacak kadar azalan çay yatağının bir yakasından karşı yakasına, bazan harap bir köprü ile atlayarak, çay mecrası boyunca ilerler, Bademler köyünün altından Hereke ovasına çıkar. Vâdide, yolun iki yanından fışkıran mersinler, böğürtlenler, erguvanlar, yolu yer yer yüklü bir hayvanın dallarına sürtünmeden geçemiyeceği kadar boğar. Çay boyunca zakkumlar, hayıtlıklar, yabani dutlar boy atar. Bademler yakınlarına kadar, bazan bir, bazan iki cigara içimi ara ile, sahipli bahçeler, akkavakları, narları, damları ile karşıdan seçilir.

Dağlı, yularını semerin ön kaşına sarmış, hayvanı kendi haline bırakmıştı. Ovacık köprüsünü geçince hayvan altında yürüyüşünü hızlandırdı. Semerin iki yanından sarkan Dağlının bacaklarının sallanışı kendiliğinden hayvanın yürüyüşüne uydu. Az ilerden su sesi geliyordu. Sol tarafta, dağdan inen, iki bilek kalınlığında bir su, yüksekçe bir oluktan, derin, büyük bir yalağa dökülür, yalaktan da taşarak, yola yayılır, sonra karşı tarafta dereye inerdi. Gelen geçen hayvanını bu çeşmeden sular, yoluna sonra devam ederdi.

Ağustos sıcağında, susuzluktan yanan hayvan, çeşmeye yak-

laştıkça, hızlandı. Yol, küçük bir mersin kümesini dönünce görünen suyun yalağına, burun delikleri hızla açılıp kapanarak ilerledi. Hayvan suya dudaklarını değdirdiği sırada, ürperdi. Birden geri çekildi.

Dağlı, kuşağının arasından tabakasını çıkarmış, cıgara sarıyordu. Başı önündeydi. Hayvanın ürpermesiyle başını kaldırdı. Çeşmenin taşı gerisinden, Muharremin, külotunun tozunu silkerek doğrulduğunu gördü. Muharrem, çeşmenin taşı gerisinden yola atladı:

— Uğurlar olsun Ağa.

Dağlı hiç bozmadı:

— Sen misin Muharrem?

— Gecikmedin! Tam beklediğim saat geldin.

Dağlı bir iki harekette sardığı cıgarasını ağzına yerleştirip ateşledi. Muharrem eşeğin yularını kavrayıp sarstı:

— Seni karşıya çıkmışım gibisin Ağa! Keyfin yerinde görüyorum. Görülecek hesabımız var biliyorsun?

Dağlı mırıldandı:

— Kısmet neyse o olur...

Muharrem eşeğin başını sertçe çekti:

— Atla bakalım! Biraz da ben sallıyayım bacaklarımı!

Dağlı indi. Gözü, Muharremin belinde kabzası, horozu görünen tabancaya takıldı. Muharrem sağ eliyle tabancasının kabzasını okşadı.

— Kismetin bunun içinde Ağa! Korkma, boş değil...

Eşeği yalağın başında boş bıraktı. Hayvan suyunu içip başını kaldırdıktan sonra, semerin iki kaşından tutup, ayağını çevik bir hareketle aşırarak, semerin üstüne kayıverdi. Hayvanın başını yola doğru çevirirken, ayağının ucuyla, yanı başında duran Dağlıyı belinden itti:

— Ahretin yolunu biliyon mu Dağlı? Hadi bakam, düş önüme de göster.

Dağlı hayvanın önünden ilerledi. Muharrem alayına devam etti:

— Ne gamlanıyon ha? Eşekle şart değil ya! Ahirete yaya da gidilir.

Dağlı susuyordu. Yolları doğuya doğruydu. Eşeğin, Muharremin gölgesi Dağlının önüne düşüyordu.

Muharrem konuyu değiştirdi:

— Ülen Dağlı, sen iyice cimrileştin! Neydin ülen? Neydin yirmi yıl önce? O günleri ne tez unuttun?

Dağlı hareketsizdi. Önüne düşen Muharremin gölgesini kolluyordu göz ucuyla. Muharremin eşeğin iki yanından sallanan bacaklarının, baldırları üstüne dikine dayadığı kollarının gölgesini, önünde gördükçe, hayatı güven altında demekti.

— Benim gezdiğim dolaştığım bedava a Dağlı, bilmen mi? İdamlıktım. Otuz yıla tebdil ettiler. On yedi yıl yattım. Af çıkardılar. Ben on yedi yıl bir öfkenin ceremesini çektim. Sen dışarda mal üstüne mal kodun. Dışarda kim varsa mal üstüne mal kodu. Ev bark edindi. Ben içerde gençliğimi tükettim. Çıktım çıkalı iki yıldır kime haber saldımsa yüz iki yüz, ses etmedi gönderdi. Parası kıymetli bir sen mi kaldın a kart teke?

—

Muharrem eşeğin karnına hızla topuklarını indirdi.

— Desene?

Dağlı sakin sakin Muharreme döndü:

— Ben verdiğim kadarına pişmanım. Çoluğumun çocuğumun nafakasını harama saçamam!

— Bu akşam köye haberin vardı mı, verenler pişman olmaz ama. Onu öyle bil!

Dağlı tekrar sustu. Muharrem sesini yükseltti:

— Desene olurlar mı?

Dağlı önüne bakarak mırıldandı:

— Senin bana geçmiş hakkın yok.

Muharrem homurdandı:

— Orasını Allah bilir.

— Yok. Bir gün sana bir işim düşmedi...

Derenin karşı kıyısına geçtiler.

— Anamın karnından beni sipsivri dünyaya salsın diye yaradana müracaatım mı vardı?

Dağlı başını iki yana sallıyarak sustu. Cevap vermedi. Karşıdan sırtına bağlı kundağıyla bir kadın, onun bir kaç adım gerisinde de eşeği üstünde bacaklarını sarkıtmış kocası olacak bir adam göründü. Az sonra yanlarından geçerek, kendilerinin geldiği tarafa uzaklaştılar. Adam yanlarından geçerken Dağlı ile Muharremi, elini göğsüne götürerek selâmladı.

Yol az ileride derenin yanından ikiye ayrılıyordu. Bir kolu yukarı sağa, Bademler köyüne, öteki dere boyunca, Seferihisar - İzmir şosasına doğru ilerliyordu. Ulamış köyüne, Bademler köyü-

nün altından geçip, Hereke ovasına inerek gidilirdi. Dağlı yol kavşağında durdu.

Muharrem:

— Aşağıdan, dedi.

Bademler köyünü sağda bırakarak şosaya doğru ilerlediler. Şosaya varmadan, ince bir patikanın başında Muharremin sesi tekrar duyuldu:

— Aşağıya...

Patikaya saptılar. Az sonra iri bir sakız ağacının altına vardılar. Muharrem eşekten indi. Sakız ağacı hafif bir tümsekte kalıyordu. Beş on adım ötede tümseğin aşağı ucunda bir kaynak vardı. Kaynaktan çıkan su oracıkta, yatağında kabardıktan sonra, hayıtlar arasından geldikleri tarafa doğru akıyor, ilerde dereye karışıyordu.

Muharrem sakız ağacının gölgesinde, topraktan, dizi hizasında, yükselen bir kayanın üstüne oturdu. Yüzü Seferihisar şosasına dönüktü. Oturduğu yerden bakınca, şosanın Seferihisara doğru yedi sekiz kilometrelik bir kısmı, arada bir dönemeçlerde, çukurlarda, bazı yerleri gözden kaybolsa bile görülebiliyordu. Şosa, bulundukları yere doğru yaklaşıyor, iki yüz metre kadar önlerinden geçerek İzmire doğru ilerliyordu.

Muharrem tabancasını eline aldı. İki dizi arasında namlusunu yere doğru sarkıtarak gözlerini Seferihisar şosasına, güneyde ilk göründüğü noktaya dikti.

— Seferihisar postası karşı tepede göründü mü işin tamam, dedi. O zamana kadar ne halin varsa gör.

Dağlı, Muharremin boş bıraktığı eşeği alıp, bir hayıt dalına bağladı. Sonra kaynağın başına doğru ilerledi. Muharrem ardından seslendi:

— On adımdan fazla açılma!

Dağlı kaynağın başında, yemenilerini, çoraplarını çıkardı. Gömleğinin kollarını sıvadı. Çömelip abdest aldı. Çoraplarını, yemenilerini giyip, yüzü kıbleye, Seferihisar şosasının karşı tepelerden ilk çıktığı yere dönük, namaza durdu.

Secdeye vardığı zaman Muharremin yerinden kalkıp, testeresiyle bir hayıt dalı kestiğini, sonra da yerine dönüp dalı yontmağa başladığını gördü. Tabancasını tekrar beline sokmuştu. Kendisiyle ilgilenmez görünüyordu. İstese onu hayıt dalını keserken vurabilirdi. Ama eli bir türlü tabancasına varamıyordu.

Secdeden doğruldu. Otobüs görünürlerde yoktu. Muharrem elindeki dalı evirip çevirerek tekrarladı:

— Otobüs göründü mü işin tamam. Ardından otobüsü durdurur İzmire inerim. Artık Ulamış köyünden Deli Muharremi, İstanbulda mı, Ankarada mı tanıyan bulsun...

Dağlı tekrar secdeye kapandı. Bu defa Muharremin tekrar yerinden kalktığını, su dökmek için arkasını döndüğünü gördü. Muharrem bacaklarını açıp ayakta su dökmeğe hazırlanırken başını geriye çevirdi. Dağlıya seslendi:

— Ülen Dağlı, bunca yıl sonra gene elimi kanlı edecen! Senin duanın hayrı ne?

Dağlı onun gene başını önüne çevirip, kendisiyle ilgilenmediğini gördü. İstese şu anda da vurabilirdi.

Secdeden doğruldu. Seferihisar otobüsünün tepeden çıktığını, kendilerine doğru bayır aşağı hızla inmeğe başladığını gördü. Olduğu yerde çöktü. Nagantını Muharreme doğrulttu.

Muharrem külotunun düğmelerini ilikleyerek döndü. Önce Seferihisar otobüsünün şosanın başından kendilerine doğru kaydığını, sonra da, on adım ötesinde Dağlının kendisine doğru çevrilmiş nagantının namlusunu gördü. Tabancasını kavramasiyle yana sıçradı:

— Ah ülen gâvur! Ah ülen kart teke!

Tetiği ilk çeken Muharremdi. Tabancasından çıkan kurşun havada rastgele uçtu. Dağlının ilk kurşunu Muharremin sağ omuzuna, ikinci üçüncü kurşunları göğsüne karnına saplandı. Dağlı onun elinden bırakmadığı tabancasıyla yüzü koyun, sakız ağacının dibine kapandığını gördü. Çöktüğü yerden kalkıp pınarın taşına oturdu. Kurşun seslerini duyanlar başına toplamncaya kadar yerinden kımıldamadı.

SELİMİ ANARDIM

Selim ikinci defa yazıhaneme gelişinde, bir elinde, güllerden, katmerlerden, aslanağızlarından, şebboylara kadar karışık bir demet çiçek, bir elinde zor taşıdığı bir sepetle geldi.

Yazıhanemden içeri adım attıktan sonra eşiğin az ilerisinde duruşu, her zaman gülen gözleri, canlı tavırlarıyla etrafı araştırışı hâlâ gözümün önünde:

«Hoş geldin!» dedim.

Uzun boylu selâma, hal hatır sormaya lüzum görmeden: «Hoş bulduk!» dedi kısaca, hemen ardından da sordu:

«Bir çanağın var mı?»

«Ne çanağı?»

Anlamama kalmadı, «Ha buldum!» diye sepeti kapının içinde bıraktı, elindeki çiçeklerle kitaplığın kenarında boş duran vazoya doğru atıldı.

«Vazo mu?»

«Vazo mazo, her neyse! Biz ona çanak deriz, kap deriz kısacası. Çiçekleri yerleştirelim, sen şimdi ona bak! Suyu da yok bunun!»

Yanımda çalışan çocuğa döndü:

«Koş oğlum şunu doldur da gel!»

Çocuk vazo elinde yazıhaneden fırladı.

Boğum boğum nasırlı, kütleşmiş parmaklariyle çiçek demetini çözmiye başladı. Mırıldandım:

«Niye zahmet ettin?»

Omuz silkti:

«Zahmeti mi olurmuş? Bunlar benim bahçenin çiçekleri.»

Çocuk hemen döndü. Vazoyu onun önüne, yazı masasının üstüne bıraktı. O çiçekleri vazoya kendi eliyle yerleştirdi. Sonra iki adım geri çekildi. Çiçeklerin duruşuna baktı:

«Nasıl? Bak gördün mü? Odanın manzarası, havası değişti, daha bir keyifli çalışırsın şimdi...»

Mırıldanarak tekrar:

«Teşekkür ederim! Ben de severim çiçekleri, otursana!.»

Bana en yakın sandalyeye oturdu. Gözleri çiçeklerde..

«Bir adam çiçek, hayvan sevmedi mi at öylesini... Çok denenmiştir bu bizde... Sen çiçek seversin belli...»

Tekrar yazıhanemi gözden geçirdi:

«Güzel olmuş...»

Dâvasını falan sorduğu yoktu hiç.

«Bir kahve içer misin?»

«Güzel olmuş!... diye tekrarladı gene. Tiryaki değilim, ama hadi senin hatırın için içeyim...»

Çocuk kahve söylemiye gitti.

«Ne saklıyayım geçen sefer sevmedim, beğenmedimdi burasını! Karanlıktı, haraptı! Şimdi güzel olmuş!»

Eski bir deponun ön tarafında, depodan bağdadi bölmelerle ayrılmış harap bir odaydı işe başladığım zaman yazıhanem. Bir kaç kuruş kazanınca, o ay bağdadi bölmelerini, tavanım tabanını değiştirttim, ön duvarları sıvattım, her tarafım yağlı boya ile boyattım. O gün bir de üstelik pencereden güneş alıyordu. Her taraf aydınlık, ışık içindeydi.

«İnsan oturduğu yeri gönendirmeli!»

«Ne yaparsın? dedim. Her şey zamanla... Yavaş yavaş!»

«Böylesi daha iyi! Ellerini sürdü önüme: Hep yavaş yavaş bulduk ne bulduksa! Hep bunlarla bulduk! Bizimkisi daha iyi! Sen yüreğini bozma, hazırın tadı yok!»

Kahveler geldi.

«Dâvanı sormuyorsun?»

«Nesi var soracak?»

Tapu çıkaracaktık on dönüm tarlasına.

«Sen her ne lâzımsa yapmışsındır elbet! Ben bir ihtiyacın var mı diye yoklamaya geldim, o kadar! Aklına başka şey gelmesin hani. Masraf falan ne lâzımsa söyle, çekinme...»

«İnce adamsın Selim!» demek geldi içimden. Sonra demedim. «Ayın onyedisinde keşif var, mahkeme kurulu ile geleceğiz!»

Gözleri etraftaydı gene:

«Senin bu yazıhanenin eski hali var ya bey? hatırladın mı?.»

«Evet...»

«Benim tarla aldığımda ondan da beterdi. Hayvanını bağlamazdı kimse. İyi oldu geleceğiniz! Şimdi gelin de görün...»

«Önümüzdeki ayın onyedisinde...»

«İyi işte... O zaman gelince görürsünüz. Aldığımda ekildiğini

gören hatırlıyan yoktu. Yaz kış su basardı. Kovalık, yılan, kurbağa yatağıydı mübarek. Ama gözüme kestirmiştim bir kere! Sığırtmaçtım ben, sırasında gündelikçiydim. Karı koca yemedik içmedik, sabah akşam nerde kimin tarlasında iş varsa gittik, dişten tırnaktan arttırdık, zorla üç beş kuruş sahibi olduk! Aradım buldum tarlanın mirasçısını, adamı Ödemişten aldım geldim, her masrafını çektim, heyete varıp bir senet imzalamaya zor gönlünü ettim. Hani nerdeyse al senin olsun diyecekti herif bana...»

«Delisin dediler bana! Güldüler! Bir yere kötü mü Selimin tarlası gibi derlerdi. Karıya ayağımızı basacak bir yer bulduk ya ele koşmaktan iyidir derdim. Karı da benim kafada, iyidir derdi. Sen etrafın güldüğüne bakma! Onlar babadan dededen hazır tarlaya kondular ya sana bana gülerler elbet! Âlem bir sürerdi tarlasını, biz beş sürerdik, altı sürerdik. Gülerlerdi o zaman! Ama gel de şimdi gör!...»

«Göreceğiz elbet...»

«Bütün Kilizmanda üstüne başka tarla varsa o zaman! O gülenlerin hepsinin gözü benim tarlada şimdi...»

Gitmek için kalktı:

«Başını ağrıttım. İşin vardır...»

Kapının yanında bıraktığı sepetin başında durdu:

«Bunlar benim bahçenin domatesleri, sana getirdim!»

Utandırıyordu beni. Sitem ettim:

«Oldu mu bu yaptığın? Sen benim hakkımı ödedin!»

«Hak mı bu? Hediye! İtalyan fidanı bunlar. Bu cinsi para da versen başka yerde bulamazsın.. Çocuk evin yolunu göstersin de sepeti boşaltayım...»

★

Günü gelince hâkim, zabıt kâtibi, tapu fen memuru, bir taksiye dolduk, Selimin tarlasına gittik.

Damının önünde, asmanın altında, masa, sandalyeler hazırlanmıştı bize. Yerleştik.

Selim yanıbaşımızdaydı tabii.

«Bu gördüğün dam var ya?..»

«Biz yaptık!»

Badanalana badanalana, kat kat sıvası kireç tutmuş tek katlı küçük dam, arkasında arabalık, ahır, samanlık...

«İlkin damı yaptık, karı koca başımızı soktuk! Sırası geldi ahırı ekledik, samanlığı ekledik, arabalığı ekledik...»

Damın önünde iki köşede iki asma yetiştirmişti. Dört tarafta beyaz badanalı tenekeler, saksılar içinde küpe çiçekleri, ortancalar, karanfiller. Tarhlarda ıtırlar, sardunyalar, katmerler, şebboylar, akşam safaları, daha türlü çiçekler...

«Bunları hep biz diktik, biz yetiştirdik...»

Hâkim tanıkları dinledi. Ardından fen memuru ile tarlayı ölçmiye çıktık.

Kına gibi derler o taraflarda iyi işlenmiş topraklara. Selimin bahçesi kına gibiydi. Dört yanında su basmasın diye bele kadar hendekler açmıştı tarlasının. Damının hemen üç beş adım ötesinde bir kuyu açmış, bir motor oturtmuştu. Motordan iki bilek kalınlığında gür bir su fışkırıyordu, arıklara yollanıyordu.

Fen memuru şeridini çekerken az ilerde, Selim yanımdan ayrılmıyordu gene:

«Görüyorsun ya, komşu tarla ne halde! Kovalık, bataklık, burası da öyleydi aldığımızda. Bu hendekleri, bu kuyuyu, bu motoru hep yavaş yavaş zamanla bulduk, bu ellerle...»

Ölçü bitti. Asmanın yanında bizi bekliyen hâkimin yanına döndük. İşimiz bitmişti. Hâkim kalkmak istedi. Selim bırakmadı:

«Bizim için yoruldun Hâkim efendi, bir ayranımızı iç.»

Karısı damın kapısı aralığından bir tepsinin içinde dilim dilim kestiği olgun, iri bir karpuz, kuyuda soğuttuğu bir güğüm ayran, başka bir tepsinin içinde bir kaç bardak uzattı.

«Bu ne zahmet, dedi hâkim, sonra ekledi: Ortancaların güzel, bütün çiçeklerin güzel, bahçen çok güzel Selim efendi..»

Bundan çok hoşlanacağı söz olamazdı Selimin:

«Sahi sevdin mi Hâkim Efendi? Sevdinse şimdi tam zamanı, ortancalardan küpelerden aşlar getiririm sana...»

Hâkim çekinirdi böyle şeylerden.

«Bahçende durduğu daha iyi, biz memuruz, bu gün burda yarın orda. Kim taşıyacak?»

Selimin gizlisi kapaklısı yoktu hiç:

«Benim dâvamda niza yok, itiraz yok hâkim efendi! Ne çekiniyorsun? Beğendin sevdinse iste, hatırım olur. Giderken götüremezsen komşuna verirsin..»

Hâkim güldü: «Sen bilirsin öyleyse, dedi, zahmet olmazsa getir..»

Selimle son defa Yalı kahvelerin önünde karşılaştık. Ben Urladan gelip İzmire gidiyordum, bir iş için Yalıkahvelerde indim.

Selim yukarıdan köyden inip tarlasına gidiyordu. Beni görünce kaldı. Bir kahvede oturduk.

Az sonra Ulamışlı Ali geldi yanımıza. Ali'nin de beni ne zaman Yalıkahvelerde görse aklına kâğıt oynamak gelir.

«Bir el oynıyalım mı bey?» dedi.

Selime baktım:

— Ne dersin? Bom bilir misin?

— Bilmem!

— Prafa?

— Ben hiç oyun bilmem! Kusura bakma..

Ulamışlı atıldı:

— Oyun moyun ne anlar o ayı! Onun kahvenin yüzünü gördüğü mü var?

Güldüm:

— Ne yapar peki?

— Varsa yoksa çalışsın! Öküz gibi çalışsın! Onun bunun beğenmediğini bedavaya alıp adam etsin...

Selim cevap vermedi.

Tatsızlığı gidermek istedim:

«Fena mı?»

«Fena elbet! İyi mi? Ne bu? Biraz da adam gibi nefes al! Dünya gör! Kazandığın yetmedi mi a ayı?»

Selim hafif kızardı:

«Benim kimseye şikâyetim yok hâlimden...»

«Ne şikâyetin olsun? Düne kadar sığırtmaçtın, ağa oldun, para gördün! Hâlâ da gözün doymadı mı?»

Selim sertleşti biraz:

«Bak önüne be! Benim parada gözüm mü var?»

«Gözü yokmuş! Laf!»

«Yok ya..»

«Ya nede gözün var?»

Selim:

«Huyum bu benim, dedi önce, çalışmadan edemem! Sonra ikimizin yüzüne de ayrı ayrı baktı. Açıklanmasını yeterli görmedi. Biraz mahçup, kesik kesik devam etti:

«Ne bileyim, biri geçerken, tarlamın önünden, burası gendi, kovalıktı, su basardı, Selim açtı, Selim adam etti bu tarlayı de-

sin arkamdan yeter bana... Başka nemiz var bu dünyada adımız anılacak?..»

Sözünü bitirince kalkmak istedi. Ulamışlı bırakmadı:

«Otur hadi otur, aldırma! Kırk yılın başı bir geldin, hemen kalkma..»

★

Her ayak bastığı yere güller asmalar diken, her dost bildiğine katmerler, ortancalar götüren Selim! Yurdumuzun neresinde işlenmemiş bir parça toprak, gen bir tarla görsem seni anarım! «Selim olsa, derim, bu tarla Selimin eline geçse!...»

İÇİNDEKİLER

UMRAN NAZİF YİĞİTER — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerinde düşünceler	1 —	9
İnci Çiçeği	10 —	16
Gar Saati	17 —	22
Göç	23 —	28
Süslen Berberi	29 —	36
SAMET AĞAOĞLU — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerinde düşünceler	37 —	45
5. A. Rue Prechter - Febüs	46 —	54
Otuz Sene Sonra	55 —	66
Büyük Aile	67 —	101
SAİT FAİK ABASIYANIK — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerinde düşünceler	102 —	138
Semaver .	139 —	142
Stelyanos Hrisopulos Gemisi	143 —	149
Park	150 —	155
Şahmerdan	156 —	159
Papazefendi	160 —	165
Menekşeli Vadi	166 —	170
Sinağrit Baba .	171 —	173
Sur Dışında Hayat	174 —	179
Haritada Bir Nokta .	180 —	185
Alemdağında Var Bir Yılan	186 —	188
Dülger Balığının Ölümü	189 —	191

İLHAN TARUS — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 193 — 207

Bir Kasabanın Ruhu 208 — 214
Demokrasi 215 — 224
Merdivende İnsan Var 225 — 229

MEHMET SEYDA — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 231 — 240

Beyaz Duvar 241 — 250
Dur, Ben Bunu Yazayım Da 251 — 263
Üçüncü Vardiyadan Devrekli Hasan 264 — 272

KEMAL BİLBAŞAR — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 273 — 282

Çancının Karısı 283 — 295
Sümbül 296 — 299

HALİKARNAS BALIKÇISI — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 301 — 312

Boğulmuş Enginliler 313 — 319
Manevra 320 — 323
Cennet Gemisi 324 — 326

SAMİM KOCAGÖZ — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 327 — 344

Cihan Şoförü 345 — 351
Ahmet'in Kuzuları . 352 — 364
Yarıntı 365 — 371

ORHAN KEMAL — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerinde düşünceler 373 — 398

Uyku . 399 — 406
Harika Çocuk . 407 — 410
Kırmızı Mantolu Kadın 411 — 418

HALDUN TANER — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler . . . 721 — 734

Konçinalar . . . . . 735 — 738
Fasarya . . . . . 739 — 753
Allegro Ma Non Troppo . . . . 754 — 762

ORHAN HANÇERLİOĞLU — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler 763 — 777

Toprak . . . . . 778 — 783
Ali Tavuk . . . . . 784 — 793

TARIK BUĞRA — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler . . . 795 — 811

Oğlumuz . . . . . 812 — 814
Bitmemiş Senfoni . . . . . 815 — 817
Kuyruklu Yıldız . . . . . 818 — 820
Beşinci . . . . . 821 — 824

NECATİ CUMALI — Hayatı, edebi hayatı, eserleri, eserleri üzerine düşünceler . . . 825 — 835

Yalnız Kadın . . . . . 836 — 840
Dağlı ile Muharrem . . . . . 841 — 853
Selim'i Anarım . . . . . 854 — 859

KEMAL TAHİR

AHMET HAMDİ TANPINAR

OKTAY AKBAL

AZİZ NESİN

FAİK BAYSAL

HALDUN TANER

ORHAN HANÇERLİOĞLU

TARIK BUĞRA

NECATİ CUMALI

Kapak : Said Maden

15 lira